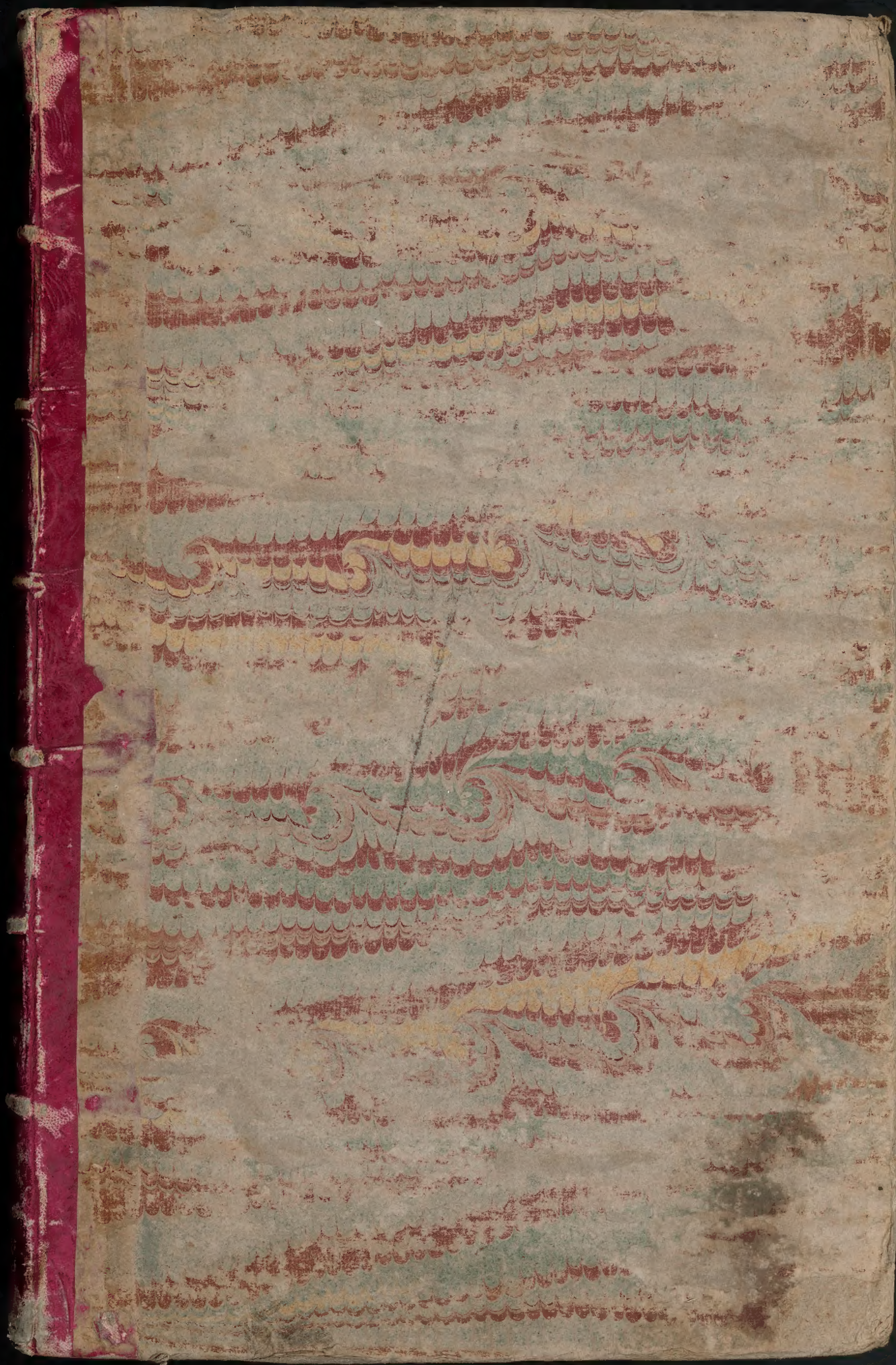

HISTORI
DER
NEDERLANDSCHE
VORSTEN.

GEDRUKT ...

HISTORI
DER
NEDERLANDSCHE VORSTEN.

DERDE DEEL.

HISTORI
DER
NEDERLANDSCHE VORSTEN,

Welken, sedert de regeering van

ALBERT, GRAAF VAN HOLLAND,

Tot den dood van

KEIZER KAREL DEN VYFDEN,

Het hooggezag aldaar gevoerd hebben:

Niet alleen uit de geloofwaardigste Schryveren en egtste bewysstukken dier tyden samengesteld, maar ook met meer dan

DUIZEND HISTORIPENNINGEN

Gesterkt en opgehelderd,

DOOR

FRANS VAN MIERIS.

DERDE DEEL.

IN 'S GRAAVENHAAGE,

By PIETER DE HONDT.

MDCCXXXV.

HISTORI
DER
NEDERLANDSCHE VORSTEN:
DES DERDEN DEELS
EERSTE BOEK.

1538 et sluiten van 't langdurige Bestand, en de hoope tot eenen volkoomen Vreede, verschaften den Nederlanderen, verslingerd op den voorsmaak der ruste, niet weinig vreugde; doch, gelyk de inbeeldingen der menschen doorgaans het genot der zaaken, naar welkenze met drift gewenscht hebben, overtreffen, zoo geviel 't ook in deeze verwagtinge: wandt naauwlyks was de Hertog van Gelder begraaven, of daar verscheenen nieuwe bobbels van onlusten; omdat de Landzaaten, (1) uit krachte hunner voorgaan- 1538

(1) Wern. Teschen.

1538

macheri Annal. Cliviæ Juliæ &c. fol. 332 & 333. en Slichtenhorst Geld. Geschied. fol. 447.

de verbintenisse, Willem, Zoon des Hertogen van Kleef, eerst voor Beschermer en thans voor Erfheer aangenoomen hadden. Dees, om zich van de nieuwe Heerschappye te verzekeren, bezorgde de Steden met goede bezettingen, en beriep tot dit einde de Staaten des Lands te Roermond, daar drie Gezanten van Antoni, Hertog van Lotteringe, in de vergaderinge verscheenen, en de Ridderschap en Steden voorstelden, dat hun Heer, als Zoon van des overleedens Zuster, de naaste in den bloede, en dierhalven van des zelfs naagelaatene Landen en Goederen alleen de wettige Erfgenaam was, ernstlyk verzoekende, in die hoedaanigheid erkend, en op behoorelyke plaats bezwooren te worden, hen beloovende een genadig Heer te zyn, de Vryheden te vermeerderen en de Landen getrouwlyk te beschermen; vervolgende, dat hy den Hertog van Gelder door zyne penningen gelost, en meermaalen in den nood met geld en goeden raad ondersteund, midsgaders uit dien hoofde nog eene aanzienlyke somme te vorderen hadt; ja, meenende dat niemand zyn wettig recht door overdragt of afstand konde vernietigen, noch de Staaten den waaren Erfgenaam zouden voorby gaan, en tot eene onrechtvaardigheid, die nooit aldaar gezogt was, zouden vervallen, begeerde hierom een affchrift van zyns Ooms uitersten wille, alsmede van 't goud en zilver by den zelven naagelaaten. De vergaderde Geldersen, beseffende in deeze zaak het weigeren onbeleefd en niet buiten gevaar te zyn, antwoordden alles met de Ridderschap en Steden te zullen overweegen, en binnen zes weken den Hertog van Lotteringe hun besluit schriftlyk te doen weeten.

Naauwlyks haddenze dit werk aan 't staan, of eene niet min gewigtige aanspraak volgde: wandt de Keizer, onderwylen berigt zynde van 't gene in Gelderland omging, beval zyne Zuster, de Landvoogdesse, zyn recht op Gelderland te vervolgen; dierhalven schreef de Vorstin uit 's Keizers naam den Staaten van dat Gewest, verwonderd te zyn, datmen eenen ander dan den Keizer tot Vorst gesteld hadt, niet konnende gelooven, dat zulks den Hertog van Kleef ernst was, wyl zyne Majesteit den zelven nooit in 't Gebied zoude gedoogen, alzoo 's Keizers recht (1) niet alleen steunde op de wettige verkooping van des overleedens Vooronderen, maar zelf op den afstand en overdragt van de Voorvaderen des nieuwverkoozen Hertogen, wyl des zelfs Overgrootvader, Gerard van Gulik, alle aanspraak op Gelderland, voor zeker geld, aan Karel Hertog van Borgonje hadt overgegeeven; welke verkooping ook door Keizer Frederik, als Opperleenheer was bekrachtigd, en door welke de gemelde Hertog van Borgonje en des zelfs Opvolgers, de Aardshertog Maximiliaan en Philips Koning van Kastilië, met dat Gebied waren bekleed geweest; doch de meenigerley oorlogen, sedert wegens de bezitting dier Landen ontstaan, hadden den Keizer om rust te hebben, naa verscheidene onderhandelingen, bewoogen, om de inkoomsten van het Hertogdom van Gelder aan den voornoemden Karel van Egmond over te laaten, mids het volle Gebied naa des zelfs dood weder aan den Keizer, als wettigen Heer, zoude gelaaten worden, begeerende hieromtrent de nette meening der Staaten, om 'er zich naar te konnen schikken, te weeten. Maar deezen, 't zy uit haat tegen de Oostenrykſche Heerschappy, of het oog meer op eige belang hebbende dan op de verbintenissen hunne Vorsten in bystere gevallen afgeneepen, verklaarden niet gezind te zyn hunnen Eed of Heer te veranderen, wyl die bereid was zyn recht voor de Keurvorsten en Stenden des Ryks staande te houden, en der zelver vonnis te hooren, des de Keizer geene reden zoude hebben, die geenen met wapenen aan te tasten, welken zich door de wetten, en niet door geweld, zogten te beschermen: wat den koop of de overdragt betrof, zeidenze, die was buiten kennisse van de Staaten

1538

(1) Slichtenhorst Geld. Geschied. fol. 448.

1538 ten des Lands geschied, des ook geheel onwettig. Ook schreevenze den Hertog van Lotteringe, welke reden hen tot het verkiezen des Hertogen van Kleef gedreeven hadt; en zogten den zelven, wylze geene krachtige bewyzen ter wederlegginge van zynen rechtmaatigen eisch konden vinden, door omwegen en schoone woorden in den slaap te wiegen.

De aanspraak, dus door de Geldersen van de hand geweezen, baarde veel dugtens, inzonderheid voor den Keizer, wiens begeerte, wegens de verkiezing van eenen nieuwen Bisschop, beter ingang vondt by die van Luik, alzoo Kornelis van Bergen, die voor omtrent negen jaaren door den Keizer tot Medehelper (1) van Erard van der Mark gevorderd was, thans ook tot deeze waardigheid, den eersten (2) van Lentemaand des jaars vyftienhonderdagtendertig, aldaar ontfangen wierdt, doch zyne plechtige intreede in die Stad niet eerder dan den zestienden van Weidemaand, door de poort van St. Leonard, voltrok, gaande in 't midden van twee Burgermeesteren, gevolgd van Philips Nigri, Kancelier der Guldevlies Ordere, in waardigheid van Keizerlyken Gezant, van de Graaven van Hoorn, van Egmond, van Aremberg, van der Mark, van Rochefort, van Vernemburg en van Bergen; midsgaders van de Heeren van Molembais, van Morialme, van Florines, van Merode, van Horion, van Duras, van Berlo en meer andere Nederlandsche Grooten. De Kerkvoogd, op deeze wyze staatlyk gevestigd zynde, heeft ons, tot bewys van deeze verheffinge, de twee nevensstaande penningen agter gelaaten. 1538

(1) Coadjutor.

(2) Recueil Heraldique des Bourgemestres de Liege fol. 261. & 262.

P.

I. Hy was Zoon van Cornelis van Bergen en van Maria (3) Vrouwe van Zevenbergen, Kleinzoon van Jan, zynde door Bastaardy afkoomstig van Jan den Tweeden Hertog van Brabant; om welke reden de Brabantsche Leeuw, in de aanzienlykste plaats van het Stamwapen, hier op het voorste deel gezien wordt; voerende (4) wyders voor Bergen in de eerste helft eenen gouden grond met drie roode paalen; in de andere, een groen veld met drie zilvere ruiten: op het agterdeel wordt een sierlyk kruis gevonden, en in beide de letterzoomen deeze zyne tytels;

(3) Butgens Trophée de Brab. Tom. I. fol. 156.

(4) Maurice Blason des Cheval de la Toison d'or fol. 102.

CORNELIus De BERGES EPiscopuS LEODIENSIS,
DVX BVLLONENsis ET COMes LOSSENsis.

KORNELIS VAN BERGEN BISSCHOP VAN LUIK,
HERTOG VAN BOULJON EN GRAAF VAN LOON.

B.

II. De tweede voert op de eerste helft het zelve wapen, doch anders geschikt en met den Ridderlyken helm versierd, omringd door deeze tytels;

CORNELIVS DE BERGIS EPISCOPUS LEODIENSIS, DVX BVILLONENSIS, COMES LOSSENSIS.

KORNELIS VAN BERGEN BISSCHOP VAN LUIK, HERTOG VAN BOULJON EN GRAAF VAN LOON.

Op de andere helft zietmen de Moedermaagd Maria, omringd door de Zon, en de Maan onder zich; hebbende, dat geheel aanmerkelyk is, eene Keizerlyke Kroon op het hoofd, even of zy hooger Heerschappy voerde dan haar Zoon, wyl die op haaren arm met eene mindere kroone is afgebeeld; moogelyk omdat deeze heilige Maagd van sommigen der Roomsche Kerke als Koningin des Hemels en Moeder Gods aangeroepen wordt, welk laatste uit dit randschrift blykt;

O MARIA MATER DEI MEMENTO MEI!

O MARIA MOEDER GODS GEDENK MYNER!

Hoe heugelyk het bevorderen van deezen Bisschop den Keizer mogt zyn, niet minder smertlyk was hem het verlies van Hendrik Graaf van Nassou, zoo vermaard in de Nederlandsche bedryven, dat dees den naam van den Grooten verwierf, welke den veertienden (1) van Herfstmaand deezes jaars, op het Kasteel van Breda, dat hy zelf gebouwd hadt, uit dit leeven scheidde, laatende slegts eenen Zoon Renatus agter, dien hy by Claudia, Zuster van Philibert Prins van Oranje, gewonnen hadt, hebbende naauwlyks agt dagen te vooren de Landvoogdes Maria heerlyk onthaald. Welke Vorstin, belust om haare Zuster Eleonora Koningin van Vrankryk te beschouwen, naa tyd en plaats beraamd was, met alle Heeren van haar Hof en drieduizend (2) paerden prachtig uitgedost, naar S^t. Martynsberg trok, daar de Koning François haar opwagtte, en naar S^t. Quintyn by zyne Gemaalin voerde, met welkeze gezaamenlyk, den vyftienden van Wynmaand, te Compienje kwamen. De Landvoogdes, zich hier vyf dagen met de jagt en hoofsche feesten verlustigd hebbende, wierdt door den Koning beleefdlyk, tot op de grenzen van Henegouwe, te rugge geleid.

(1) Hist. des Princes d'Orange par J. de la Pise fol. 241. & Gouthoeven Chron. van Holl. fol. 608.

(2) Die Nieuwe Chron. van Brab. fol. 123.

Geduurende deeze kalmte kreeg de Keizer, die zich toen te Toledo onthieldt, kennis dat Barbarossa groote schade ter Zee en in het Eiland Candia gedaan hadt; dreef dierhalven de uitvoering van 't Verbond, met den Paus en de Venetiaanen tegen den Turk opgeregt, ernstig voort: wandt in het zelve was beloofd, dat de Keizer (3) tweeëntagtig Galeyen en honderd schepen, om den voorraad en 't Krygsvolk te voeren, zoude uitrusten; de Venetiaanen een gelyk getal van Galeyen, en de Paus zesendertig, dus saamen tweehonderd; wyders zoumen twintigduizend Duitsen, vyftienduizend Italiaanen, even zooveele Spanjaards, en vierduizendvyfhonderd Ruiters, met behoorelyk geschut, leveren; tot welken oorlog de Keizer de helft van de kosten, de Venetiaanen twee zesde en de Paus een zesde deel zouden draagen. Behalven de hulp die de Koning van Portugaal en de Ridders van Malta zouden verschaffen, hadt de Roomschkoning beloofd, op eige beurs, een magtig Leger in Hungarië op de been te brengen.

(3) La Vita di Carlo V. dal S. Alf. Ulloa pag. 109. versa.

Wanneer de Keizer een geweldige vloot gereed maakte, om met Doria tegen de Ongeloovigen te zenden en Constantinopolen te bestooken, weigerden de Spanjaards zyne beede van onderstand in te willigen, des zyne Majesteit om zyne beloften te voldoen, straks zynen Rentemeester Jan van Hennyn, Heer van Bossu, (4) naar Nederland zondt, om honderd schepen

(4) Die Nieuwe Chron. van Brab. fol. 123.

tot

1538 tot dien togt te bestellen. Dees, in Zeeland koomende, besloeg alle schepen uit 's Keizers naam, deedt die toetakelen, nam veele schippers en bootsgezellen in den dienst, gaf hen twee maanden soldy op de hand, en bragt, door hulp zyns Schoonvaders (1) Adolf van Borgonje, zoo veel te weege, dat hy in 't korte vierenveertig Hollandsche Hulken en andere groote schepen gereed kreeg, en naar Spanje afvaardigde. Kort hiernaa trok hy, met den Heer van Assendelft, Voorzitter van Holland en andere Gelastigden naar Amsterdam, sloeg in Wintermaand vyftig groote schepen, die aldaar en in Waterland lagen, aan den band, en dwong de schippers, datze den Keizer zouden dienen. Op deeze voorbereidselen tot den Turkschen kryg dunkt my dat de volgende penning in Nederland gemaakt is. 1538

(1) Reygersberg Chron. van Zeel. door Boxhorn II. deel pag. 462.

Op het voorstuk van den eersten is de Keizer in 't harnas, te paerd gezeten en met het zwaard in de vuist, afgebeeld, hebbende, even of hy den Almagtigen om voorspoed tegen de Ongeloovigen smeekte, dit randschrift;

DA MICHI VIRTVTEM CONTRA HOStes TVOS.

GEEF MY STERKTE TEGEN UWE VYANDEN.

Rondom de wapens van Holland, Zeeland, Vriesland, Utrecht en Overyssel, die op het agterstuk gesteld zyn, leest men deeze woorden (2) van den Boetgezant Paulus;

(2) Brief aan de Romeinen Cap. VIII. vers. 31.

SI DEVS NOBISCVM, Quis CONTRA NOS? 38.

ZOO GOD MET ONS IS, WIE ZAL TEGEN ONS ZYN? 38.

Tot deezen ontzaglyken togt hadt de Keizer ook een groot deel zyner Krygsknegten, zoo uit Piëmont als uit den Milaneeschen Staat, tot groot genoegen der Italiaanen geschikt; wandt, zoodra het Bestand afgekondigd wierdt, hadden de aldaar gelegerde Spanjaards en Duitsen, met groote stoutheid, hunne agterstallige besolding (3) geëischt, en dewyl de Markgraaf van Guast hen niet konde betaalen, en de Keizer en Granvelle de hierover gedaane klagten in den wind sloegen, liepen de verstoorde knegten het omgelege land plat, stelden de Dorpen en zelf Steden onder zwaare brandschatting, en bragten de Landzaaten tot de uitterste elende. Deeze buitenspoorigheden stremde de Markgraaf door 't ligten van eenige penningen, en 't betaalen der misnoegde benden, welken eensdeels naar Hungarië, in dienst van den Roomschkoning, andersdeels naar Genua trokken, en aldaar op de Vloot van Andries Doria, tot de onderneeming op Constantinopole, verdeeld wierden. Wanneer de Pauslyke en Venetiaansche Zeemagten met deeze vereenigd waren, zynze naar den vyand gezeild, welke (4) door dit gerugt niet weinig bevreesd wierdt: doch de godloosheid deezer eeuwe, den Kristenen zoo schaadelyk, de tugt verwaarloozende en van de oude deugd verbasterd, was den Dwingeland thans zoo

(3) P. Jovii Hist. Lib. XXXVII. & Vita di Carlo V. dal S. Alf. Ulloa pag. 110.

(4) O. Panvinii Vita Pauli III. & Vita di Carlo V. dal S. Alf. Ulloa pag. 112. & seq.

1538 zoo gunstig, dat Barbarossa, hebbende het hoofd op 't eiland Candia gestooten, by de Stad Prevista de vloot der Kristenen aantastte, en, hoewel de Venetiaanen zich manlyk gedroegen, wylze door 't overtreffende getal der vereenigden zich van de overwinninge verzekerd hielden, week Andries Doria echter agterwaart, weigerende te slaan, dus gelegenheid geevende dat een Galeoen en twee schepen der Venetiaanen in 't geweld der Ongeloovigen vervielen, en de zoo zeer gevreesde Vloot der Kristenen in drie deelen van elkander verstrooide.

Dus liep eindelyk de aanslag op Constantinopole, en de hiertoe aangewende vlyt van den Paus vrugtloos ten einde, welke onderwylen, om den band van vriendschap met den Keizer aan te binden, het huuwelyk van zynen Neef Octavius Farnese met Margarita, 's Keizers natuurlyke Dochter, Weduwe van Alexander van Medicis, aandreef. Schoon de Vorstin niet veel behaagen in het zelve schiep om de tedere jongheid van haaren Bruidegom, desze somwylen al scherssende over haar lot (1) pleeg te klaagen, dat haar ouderdom nooit met dien haarer Egtgenooten overeenstemde; wandt een Meisje van twaalf jaaren zynde wierdtze aan eenen Man van zevenentwintig jaaren, en volwassen zynde aan een Kind van dertien jaaren ten huuwelyk besteed; nogtans onderwierpze zich den wille haars Vaders en dien van den Paus, welke een deftig Gezandschap van Geestlyken, Ridderen en Edelvrouwen, aan 't hoofd van 't zelve den Kardinaal van Medicis, naar Florenze afvaardigde, en de Vorstin dus naar Rome (2) deedt voeren, daarze met alle blyken van eere, door de aanzienlykften der Stedelingen ontfangen, en tot in 't Paleis voor zyne Heiligheid geleid, van den zelven den zegen verkreegen hebbende, den derden van Slagtmaand in S^t. Pieters Kerke plechtiglyk met Octavius Farneze getrouwd, en de Bruiloft met Koninglyken toestel gevierd is geworden. Ter gedachtenisse van deeze huuwelyks vereeniginge, die gansch Europa wonderlyk toescheen, omdat deeze Vorstin aan Cosmus van Medicis, Oppergezaghebber van Florenze, geweigerd, en thans aan eenen enkelen Edelman als Octavius besteed was, vind ik den volgenden gedenkpenning gemaakt. 1538

(1) Strada de Bello Belgico Tom. I. pag. 48.

(2) Vita di Carlo V. da Gr. Leti Part. II. pag. 510. & O. Panvinii Vita Pauli III.

♀

F.

Het borstbeeld der Vorstinne, fierlyk opgetooid, wordt op het eerste deel met deeze letteren in den rand gevonden;

MARGARITA AVSTRIAE.

MARGARITA VAN OOSTENRYK.

Op het andere deel zietmen het borstbeeld van haaren Gemaal Octavius, Zoon van Pieter Lodewyk van Farnese en Kleinzoon van Paus Paulus den Derden, gebooren den agtsten (3) van Wynmaand in 't jaar vyftienhonderdenvierentwintig, hier met eenen gepluimden hoed en deeze letterlyke verklaaringe afgebeeld;

(3) Geneal. Illust. in Italia ab Imhof fol. 16.

OCTA-

1538 **OCTAVIVS FARNESIVS.** 1538

OCTAVIUS FARNESE.

Het huuwelyksgoed deezer Egtgenooten wierdt op vyftienduizend Kroonen (1) jaarlyks geregeld; maar de Paus, hoorende dat François Maria van Ruvere, Hertog van Urbyn, gestorven was, bragt des zelfs Zoon Guidobald door geweld van wapenen zoo-verre, dat dees het Hertogdom Camerino, het Erfgoed zyner Gemaalinne Julia Varana, moest verlaaten; en beschonk zynen Kleinzoon Octavius, welke door den Opperkerkvoogd tot Oversten van Rome gemaakt was, met dit Hertogdom, tot veel genoegen van den Keizer, wiens hoogdraavende voorneemens tegen de Ongeloovigen tot groot naadeel uitvielen; wandt, loopende den oorlog, hadden zyne Krygsknegten, ter bewaaringe van Goleta op de Afrikaansche kust gelaaten, omtrent zesduizend sterk, de betaaling hunner soldye met zoo groote hevigheid gevorderd, dat (2) Bernardyn van Mendoza, welke het Oppergezag aldaar voor den Keizer bekleedde, vreezende, by deeze ongehoorzaamheid zyner knegten, die naar smeeken noch dreigen luisterden, door de Mooren of Turken ligtlyk overmeesterd te worden, besloot om de Sterkte te verlaaten, en hen allen naar Sicilië over te voeren, onder beloften, datze hunne betaaling en noodige leevensmiddelen van den aldaar gebiedenden Onderkoning zouden ontfangen. Wanneerze in deeze verwagtinge naar Sicilië overscheepten, en dat de Onderkoning, Ferdinand Gonzaga, zeide geen geld tot hunne betaaling te hebben, en de Siciliaanen zich onwillig toonden om zoo veele vreemde gasten te onderhouden, verlieten de Krygsknegten allengs hunne Vendels, en beroofden niet alleen het Land rondom Messina, maar overweldigden Steden en Dorpen, ja versloegen in eenen staanden stryd veelen der Landzaaten, welken Gonzaga, om de roofzugt te beteugelen, tegen hen gezonden hadt, en bragten dus de schrik in allen.

(1) O. Panvinii Vita Pauli III.

(2) Vita del Imp. Carlo V. dal S. Alf. Ulloa pag. 110.

Door dit woeden wierdt de Onderkoning (3) magtig ontstooken, en, door de vermaaningen der Landsheeren eindelyk te raade, den weêrspannigen hoop met geweld te keeren; maar, overweegende dat oude Krygsknegten niet zonder bloedstortingen konden bedwongen worden, besloot hy vooraf andere middelen te beproeven, en tradt dierhalven in onderhandeling met de verlaatene Bevelhebberen der weêrspannige benden. Deezen, midtze van 't volk bemind waren, beloofden het zelve by voorraad vier maanden soldy; voorts ook vergiffenis van misdaaden te verzorgen; en bragten dus het verschil zoo verre, dat de muitelingen de bemiddeling toestemden, onder beding, dat de zelve ter wederzyde bezwooren moest worden. Als dit te Linguagrossa tusschen Messina en Randasso, by het houden der Misse, door de Gemagtigden en den Onderkoning plechtiglyk gedaan was, zyn de wederspannigen tot gehoorzaamheid gebragt, weder onder hunne oude Hoplieden gesteld, in verscheidene Steden verdeeld, en de voornaamste belhamels van dien hoop door de Slotvoogden, welken de Onderkoning, onaangezien den afgelegden eed, hiertoe meende verbonden te zyn, wreedlyk gedood, en hunne lighaamen in de Zee gesmeeten geworden. De ongemeene vlyt des Onderkonings in 't dempen van dit oproer, en de groote getrouwheid, zelfs in 't gevaar zyns leevens, ten voordeele van den Keizer altyd betoond, heeft, myns bedunkens, oorzaak gegeeven, datmen den nevensstaanden gedenkpenning te zyner eere gemaakt vindt.

(3) P. Jovii Hist. Lib. XXXVII.

L.

Hy was Zoon van François den Tweeden, Markgraaf van Mantua, en van Isabella Dochter van Herkules, Hertog van Ferrara; gebooren in 't jaar vyftienhonderdenzeven; door zyne Gemaalin Isabella van Capua, Dochter van Ferdinand, Hertog van Molfetta, verkreeg hy dit Hertogdom, het welke, nevens eenige andere zyner tytels, rondom zyn geharnast borstbeeld op de voorzyde in deezer voege gevonden wordt;

FERDINANDUS GONZAGA DUX DE ARIANO ET MOLFETA, VICEREX SICILIÆ GENERALIS CAROLI V. IMPERATORIS.

FERDINAND GONZAGA HERTOG VAN ARIANO EN VAN MOLFETTA, ALGEMEEN ONDERKONING VAN SICILIË VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN.

Op de tegenzyde is de Arend de Koning der Vogelen, welke my als het zinnebeeld van deezen Krygsheld toeschynt, poogende de voorgenoome vlugt, 't zy over de woeste Zee of ontoeganglyke Bergen, in getrouwheid tot den Keizer te volbrengen, dierhalven leestmen deeze letters in den rand;

VIVO O MORTO.

LEEVENDIG OF DOOD.

Gonzaga, op deeze wyze het Eiland in rust gebragt, en den haat der Spanjaarden op den hals gekreegen hebbende, wierdt door de zelven, om zich van zyn doen te verantwoorden, persoonlyk in Spanje (1) gedagvaart; maar de Keizer, bevreesd of de Onderkoning eenig leed mogt ontfangen, stuitte deeze rechtsvordering, en zogt hierentusschen de gramschap der Venetiaanen, welken om den kwaaden uitslag van den Zeetogt op Andries Doria geweldig verstoord waren, neder te leggen; zich over het ongeluk der Kristenen beklaagende verzogt hy hen, om het verbond des oorlogs tegen den Turk en zyne vriendschap niet te verlaaten, doch te vergeefs; wandt de Venetiaanen, hunnen bedreeven Hertog (2) Andries Gritti dit jaar verlooren, en Pieter Landus tot die waardigheid weder verheven hebbende, vonden zich aan alle kanten door de Ongeloovigen dermaate beneepen, datze zich uit deeze gevaaren niet zagen te redden, dan door den Vreede, of een langduurig Bestand, 't welke zy, in weerwil hunner Bondgenooten, in 't naastkoomende jaar, op naadeelige voorwaarden van den Turk verkreegen.

(1) Vita del'Imp. Carlo V. dal S. Alf. Ulloa. pag. 111.

(2) And. Mauroceni Hist. Veneta fol. 213. & seq.

1539 Onder het beleggen van deezen handel vereenigden zich de Keizer en Koning van Vrankryk nader, en bragten den Koning van Engeland in groote zorgen; wandt sedert de byeenkoomst en het Bestand van Nissa, hadt Hendrik,

G E S L A [C…]

D[…]

Nederlandſche Vorſten uit de H[…]

PHILIPS DE STOUTE Jongſte Zoon van Jan den II. Kon. van Vrankryk geb. 15 Jan. 1341. Eerſte Hertog van Borgonje van den tweeden Stam 1363. trouwde 1369 Margarita Erfdochter van Lodewyk van Male Graaf van Vlaandre, Borgonje, Artois, Nevers en Retel. Heer van Mechele en Salins enz. Hy ſt. 27. April 1404. Zy ſt. 21 Maart 1405.

JAN DE ONVERSAAGDE geb. 28 May 1371. Hertog van Borgonje, Graaf van Vlaandre, Borgonje en Artois, Heer van Mechele en Salins. Trouwde 1385. Margarita van Beijere, Dochter van Albert Voogd van Holland. Hy wierd vermoord den 10 Sep. 1419. Zy ſt. 1426.

PHILIPS DE GOEDE geb. 30 Jun. 1396. Hertog van Borgonje, Lotteringe, Brabant, Limburg en Lukſemburg; Graaf van Vlaandre, Artois, Borgonje, Henegouwe, Holland, Zeeland, Namen; Markgraaf van 't H. Ryk Heer van Vriesland, Mechele en Salins. Trouwde I. Michaëlis Dochter van Karel den VI. Koning van Vrankryk 1411. Deeze ſt. 1422. De II. Bona van Artois Weduw van zynen Oom Philips Graaf van Nevers 1424. Deeze ſt. 1425. De III. Iſabella Dochter van Jan Koning van Portugaal den 1 Jan. 1430 Zy ſt. 16 Decembr. 1471. Hy ſt. 15 July 1467.

Uit het derde Bedde.

ANTONI geb. in Jan. 1431. ſt. in 't zelve jaar.

JOOST geb. 1432. ſt. jong.

KAREL DE STOUTE geb. 10 Novembr. 1433. bekwam zyns Vaders Staaten, kogt Gelderland en Zutfeen 1473. Trouwde I. 1439. Katarina Dochter van Karel den VII. Koning van Vrankryk, welke ſt. 28 Jul. 1446. De II. 1454. Iſabella Dochter van Karel den I. Hertog van Borbon, welke ſt. 25 Sept. 1465. De III. 1468. Margarita Dochter van Richard Hertog van Jork, welke ſt. 23 Novembr. 1503. Hy ſneuvelde 5 Jan 1477.

Uit het tweede Bedde.

MARIA geb. 13 Febr. 1457. bekwam al haars Vaders Staaten. Trouwde 19 Auguſt. 1477. Maximiliaan Aardshertog van Ooſtenryk Zoon van Keizer Frederik den III en in 't vervolg Keizer. Zy ſt. 25 Maart 1482. Hy ſt. 12 Jan. 1519.

PHILIPS […] hertog […] 22. Ju[…] al de S[…] der, t[…] 1496. […] en na[…] van F[…] bella K[…] je, v[…] Leon […] Sicilië[…] 1516. […] 1506. […]

MARGA[…] 1480. […] Karel […] Konin[…] rugge […] trouw[…] Ferdi[…] ninger[…] welke[…] 1501. […] van S[…] Sept. […] 1507. […] Neder[…] Decem[…] Kinde[…]

MARGARITA, trouwde I. Lodewyk Zoon van Karel den VI. Koning van Vrankryk. Ten II. Artur van Bretanje Graaf van Richemont 1442. Zy ſt. 11. Febr. 1442. zonder Kinderen.

KATARINA, verloofd aan Philips van Orleans Graaf van Vertus 1409. ſedert ook aan Lodewyk den III. van Anjou Koning van Sicilië. ſt. ongetrouwd.

MARIA, trouwde 1406. Adolf den I. Hertog van Kleef. Hy ſt. 1448. Zy ſt. 1463.

ISABELLA, trouwde 1406. Olivier van Chatillon Graaf van Penthievre ſt. zonder Kinderen.

ANNA, trouwde 1423. Jan Hertog van Betfort Zoon van Hendrik den IV. Koning van Engeland. Zy ſt. 14 Novembr. 1432. Hy ſt. 1435.

AGNES, trouwde 1426. Karel den I. Hertog van Borbon, en teelden onder andere Kinders ook Lodewyk Biſſchop van Luik. Zy ſt. 1 Decembr. 1476. Hy ſt. 1456.

LODEWYK geb. 1377. ſt. 10 Jan. 1378.

ANTONI geb. 1384. Hertog van Lotteringe, Brabant, en Limburg, Markgraaf des H. Ryks. Trouwde I. 1402. Johanna van Lukſemburg Graavin van S^t^. Pol, welke ſt. 12 Aug. 1407. De II. 1409. Iſabella Hertogin van Lukſemburg en Gorlits. Hy ſneuvelde den 25 Octobr. 1415. in den ſlag van Azincourt.

Uit het eerſte Bedde.

JAN geb. 1403. erfde zyns Vaders Staaten. Trouwde Jakoba van Beijere Erfdochter van Willem den VI. Graaf van Holland den 4 April 1418. Hy ſt. 17 April 1426.

PHILIPS Graaf van S^t^. Pol en Ligny geb. 1405. bekwam zyns Vaders Staaten naa den dood zyns Broeders. Verloofd aan Jolanta Dochter van Lodewyk van Anjou Koning van Sicilië. Hy ſt. ongetrouwd den 4. Aug. 1430. zyne Staaten en Landen kwamen aan Philips den Goeden Hertog van Borgonje, mids hy geene Wettige, maar twee natuurlyke Zoonen Antoni en Philips geteeld hadt.

Uit het tweede Bedde.

WILLEM ſt. 10 July 1410. kort naa zyne geboorte.

PHILIPS Graaf van Nevers en Retel. Trouwde I. den 9 April 1409. Iſabella van Coucy, welke ſt. 1411. De II. Bona van Artois Graavin van Eu, welke ſedert met Philips den Goeden trouwde. Hy ſneuvelde den 25 Octobr. 1415. in den ſlag van Azincourt.

Uit het eerſte Bedde.

PHILIPS ſt. jong.

MARGARITA ſt. zes jaaren oud.

Uit het tweede Bedde.

KAREL Graaf van Nevers en Retel, Trouwde 1456. Maria van Albret. Hy ſt. 1464. zonder Kinderen.

JAN Graaf van Stampus geb. 25 Octobr. 1415. bekwam Nevers en Retel, trouwde I. Jacoba van Ailly. De II. Paula van Broſſe Dochter van Jan Graaf van Penthivre, welke ſt. 1475. De III. Francisca van Albret Dochter van Amanius Heer van Orval, welke ſt. 1579. Hy ſt. 25 Sept. 1491.

Uit het eerſte Bedde.

PHILIPS ſt. 1452. jong.

ISABELLA Erfdochter, trouwde 1455. Jan den I. Hertog van Kleef en Graaf van der Mark Hy ſt. 1481. Zy ſt. 1483.

Uit het tweede Bedde.

CHARLOTTA Graavin van Penthivre, trouwde Jan van Albret Heer van Orval 1486. Zy ſt. 1500.

MARGARITA, trouwde 1385. Willem, naamaals den VI. van dien naam Graaf van Holland, Hy ſt. 31 May 1417.

JAKOBA geb. in 't laatſte van July 1401. Graavin van Holland, Zeeland, Henegouwe en Vrouw van Vriesland, trouwde I. Jan Hertog van Tours 1414. vervolgens Dolfyn, Zoon van Karel den VI. Koning van Vrankryk, welke ſt. 16 April 1417. Ten II. Jan Hertog van Brabant enz. dees verlaaten 1421. zie boven. Ten III. Humphrid Hertog van Glocester 1422. Ten IV. Frank van Borſele 1432. welke ſt. 19 Nov. 1470. Zy ſt. 8 Octobr. 1436. zonder Kinderen, en Holland, Zeeland, Henegouwe en Vriesland, kwamen aan Philips den Goeden Hertog van Borgonje.

MARIA trouwde 1393. Amadeus den VIII. Graaf van Savoije, naamaals Paus. Zy ſt. 6 Octobr. 1408. Hy ſt. 1428.

KATARINA trouwde 1393. Leopold den III. Aardshertog van Ooſtenryk Hy ſt. 1400. Zy ſt. 1425.

BONA verloofd aan Jan, Zoon van Lodewyk den II Hertog van Borbon, Zy ſt. 1399. ongetrouwd.

H T L Y S T

R

izen van Borgonje en Oostenryk.

hoone Aards-
Oostenryk geb.
478 bekwam
zyner Moe-
de 21 Octoor.
ana Dochter
s Erfgenaame
and en van Isa-
gen van Span-
, Kastilië en
en Arragon,
Napels, enz.
st. 25. Sept.
. 1555.

geb. 10 Jan.
oofd 1481. aan
arles den VIII.
Vrankryk, te
ontsl 1493.
Jan Zoon van
n IsabellaKo-
Spanje 1496.
1497 Ten II.
rt Hertog
, welke st. 10
. Zy wierdt
dvoogdes der
n, en st. 1
1530. zonder

ELEONORA geb. 24 Nov. 1498. Trouwde I. 1519. Emanuël Koning van Portugaal, welke st. 13 Decemb. 1521. De II. 1530. François den I. Koning van Vrankryk, welke st. 31 Maart 1547. Zy st. 1 Feb. 1558.

KAREL Aardshertog van Oostenryk geb. 24 Febr. 1500. Vorst der Nederlanden 1515. Koning van Spanje 1516 Keizer 1519. bekwam Utrecht, Overyssel, Groeninge, Gelderland en Zutfeen, en Vereenigde al de Nederlanden. Trouwde 10 Jan. 1526. Isabella Dochter van Emanuel Koning van Portugaal, welke st. 1 May 1539. Hy gaf zyne Erflyke Ryken en Landen aan zynen Zoon Philips 1555. en het Keizerryk aan zynen Broeder Ferdinand 24 Febr. 1558. over, en st. 21 Sept. 1558.

ISABELLA geb. 15 July 1501. trouwde Kristiern den II. Koning van Deenmarke 12 Aug. 1515. welke verjaagd wierdt 1523. en st. 29 Jan. 1559. Zy st. 19 Jan. 1525.

FERDINAND geb. den 10 Maart 1503. bekwam de Oostenryksche Landen 1521. trouwde 5 May 1521. Anna Zuster van Lodewyk den II. Koning van Hungarië, en wierdt naa deszelfs omkoomen Koning van Hungarie en Boheme 1527. en door afstand zyns Broeders Keizer 1558. Zy st. 27 Jan. 1547. Hy st. 25 July 1564.

MARIA geb. 17 Sept. 1505. verloofd 1506. aan Lodewyk den II. Koning van Hungarië en Boheme, en getrouwd welke 29 Aug. 1526. sneuvelde. Zy wierdt Landvoogdes der Nederlanden 1531. trok 1556. naar Spanje, en st. 18 Octobr. 1558. zonder Kinderen.

KATARINA naa haars Vaders dood geb. 10 Febr. 1507. trouwde Jan den III. Koning van Portugaal 1525. Hy st. 11 Jun. 1557. Zy st. 1577.

Uit het eerste Bedde.

KAREL geb. 18 Feb. 1520. st. 15 April 1521.
MARIA geb. 1521. verloofd aan François Dolfyn van Vrankryk; doch st. 1578. ongetrouwd.

PHILIPS geb. 21 May 1527. bekwam 1555. al zyns Vaders erflyke Ryken en Landen, Trouwde I. Maria Dochter van Jan den III. Koning van Portugaal, welke st. 12. July 1545. De II. 25 July 1554. Maria Koningin van Engeland, welke st. 17 Nov. 1558. De III. Isabella van Valois Dochter van Hendrik den II. Koning van Vrankryk 1559. welke st. 3 Octob. 1568. De IV. Anna Dochter van zyne Zuster Maria en van Keizer Maximiliaan den II. 1570. welke st. 25 Oct. 1580. Hy st. 13 Sept 1598.
FERDINAND geb. 1529. st. jong.
MARIA geb. 21 Juny 1528. trouwde 1548. Maximiliaan van Oostenryk, Zoon van haaren Oom den Roomschkoning Ferdinand, zy st. 1603. Hy st. 1576.
JOHANNA geb. 1530. trouwde 1553. Jan, Zoon van Jan den III. Koning van Portugaal. Hy st. 2 Jan. 1554. zy st. 1578.
ISABELLA geb. 1532. st. jong.

Natuurlyke Kinders.

MARGARITA van Oostenryk geb. 1522. uit Margarita van Gest Dochter van Jan van Gest en van Maria Coquamba, Trouwde I. 1535. Alexander van Medicis Hertog van Florenze, welke vermoord wierdt 1537. Ten II. 1538. Octavius Farneze naamaals Hertog van Parma, zy wierdt 1559. Landvoogdes der Nederlanden, en st. 31 Jan. 1586.
JAN van Oostenryk geb. 24 Febr. 1545. uit Barbara van Blomberge eene Zangeresse, wierdt Landvoogd der Nederlanden 1576. st. 1578.

JAN geb. 1518. st. 1532.
DOROTHEA geb. 1520. trouwde 1532. Frederik naamaals de II. Keurvorst van de Paltz. Zy st. 20 Sept. 1580. Hy st. 1556.
KRISTINA geb. 1523. trouwde I. François Sfortia Hertog van Milanen 1534. welke st. 1535. Ten II. François Hertog van Lotteringe 1541. welke st. 1545. Zy st. 1590.

MAXIMILIAAN geb. 1 Aug. 1527. trouwde 1548. Maria Dochter van Keizer Karel den V. Zie boven, wierdt Keizer 1564. st. 12 Octob. 1576.
ISABELLA of ELIZABET geb. 9 July 1526. trouwde 1543. Sigismund Augustus Koning van Poole. Zy st. 15 Juny 1545. Hy st. 1572.
ANNA geb. 7 Juny 1528. trouwde 1546. Albert den V. Hertog van Beijere. Zy st. 18 Octob. 1587. Hy st. 1579.
MARIA geb. 15 May 1530. trouwde 1548. Willem Hertog van Kleef. Zy st. 1584. Hy st. 1592.
KATARINA geb. 25 Sept. 1533. trouwde I. 1549. François Hertog van Mantua, welke st. 1550. Ten II. Sigismund Augustus Koning van Poole, Weduwnaar van haare Zuster 1553. Zy st. 1572.
ELEONORA geb. 2 Nov. 1534. trouwde Willem Hertog van Mantua 1561. Zy st. 5 Aug. 1594.
MARGARITA geb. 10. April. 1538. wierdt Geestlyke.
BARBERA geb. 30 Apr. 1539. trouwde Alfonsus den II. Hertog van Ferrara 1565. Zy st. 1572.
MAGDALENA geb. 1542. Wierdt Geestlyke.
HELENA geb. 7 Jan. 1543. wierdt Geestlyke.
JOHANNA geb. 24 Jan 1547. trouwde François Hertog van Florenze 1565. Zy st. 1578.
FERDINAND geb. 14 Juny 1529. bekwam Tirol, trouwde I. Philippina Welserin 1550. de II. Anna Catarina Dochter van Willem Hertog van Mantua 1582.
KAREL geb. 3 Jun. 1540. bekwam Stiermark, trouwde Maria Dochter van Albert den V. Hertog van Beijere.
JOHANNES
URSULA } stierven jong.

ALFONSUS geb. 24. Feb. 1526. st. jong.
MARIA geb. 15. Octobr. 1527. trouwde 1543. Philips naamaals den II. Koning van Spanje. Zie boven.
ISABELLA geb. 28 April 1529. st. ongetrouwd.
BEATRIX geb. 15 Febr. 1530. st. ongetrouwd.
EMANUEL geb. 1 Novemb. 1531. st. 1534.
PHILIPS geb. 25 May 1533. st. jong.
JAN geb. 3 Jun. 1537. trouwde Johanna Dochter van Keizer Karel den V. Hy st 2 Jan. 1553. Zie boven.
DIONYS geb 26 April 1535. st. jong.
ANTONI geb. 9 Maart 1539. st. jong.

Uit het eerste Bedde.

KAREL geb. 8 July 1545. op bevel zyns Vaders gedood 24 July 1568.

Uit het derde Bedde.

ISABELLA KLARA EUGENIA geb. 12 Aug. 1566. trouwde 1598. Albert Aardshertog van Oostenryk en verkreeg de Nederlanden ten huuwelyk. Hy st. 13 July 1621. Zy st. 3 Decemb. 1633. zonder Kinderen.
KATARINA geb. 1567. Trouwde Karel Emanuel Hertog van Savoije. Zy st. 1630. Hy. st. 1580.

Uit het vierde Bedde.

FERDINAND st. jong.
KAREL LAURENS st. 1574.
JAKOB st. 1582.
MARIA st. 1583.
PHILIPS naamaals de III. Koning van Spanje geb. 1578. trouwde Margarita van Oostenryk st. 15 Maart 1621.

De Naakoomelingen van deezen hier onder.

SEBASTIAAN geb. 20. Jan. 1554. Koning van Portugaal 1557. st. 4. Aug 1578. naar de gemeene stelling in Afrika; des Philips de II. Koning van Spanje het Koningryk Portugaal overweldigde 1580.

ALEXANDER Hertog van Parma geb. 1544. wierdt Landvoogd der Nederlanden 1578. trouwde Maria Dochter van Eduard Hertog van Guimaranes in Portugaal 1566. welke st. 1577. Hy st. 11. Decembr. 1592.

Natuurlyke Kinders.

ANNA, geteeld by Maria Mendosa, eene Edele Vrouw van Sorento in 't gebied van Napels; wierdt Geestlyke en Abtdis van St. Benedictus te Burgos.
JOHANNA, geteeld by Diana Falangua te Madrid, trouwde den Prins van Botero in Sicilië.

KAREL de II. Hertog van Lotteringe geb. 1542
RENATA geb. 1543.
DOROTHEA geb. in Sept. 1545. naa haars Vaders dood.

RUDOLF geb. 18 Jul. 1552. wierdt Keizer 1576.
MATTHIAS geb. 24 Febr. 1557. wierdt Landvoogd der Nederlanden 1577. en Keizer 1612.
ALBERT geb. 13 Novembr. 1559. Kardinaal, trouwde Isabella Klara Eugenia Dochter van Philips den II. Koning van Spanje 1598. wierdt Landvoogd der Spaansche Nederlanden. Hy st. 13 Jul. 1621. Zy st. 3 Decembr. 1633.
ANNA geb. 1 Nov. 1549. trouwde 1570. Philips den II. Koning van Spanje, zie boven.
ELIZABET geb. 5 Juni 1554. trouwde 1570. Karel den IX. Koning van Vrankryk.
Nog tien andere Kinderen.

Uit het eerste Bedde.

ANDREAS van Oostenryk geb. 12 Decembr. 1558. wierdt Kardinaal, en 1598. Landvoogd der Nederlanden en st. 11. Nov. 1600.
KAREL geb. 1560. bekwam Borgonje, trouwde Sibilla Dochter van Willem Hertog van Kleef.

Uit het tweede Bedde.

ANNA geb. 4 Oct. 1585. trouwde Keizer Matthias.
Nog vier anderen st. ongetrouwd.

FERDINAND geb. 9 Jul. 1578. Keizer 1619.
MARGARITA geb. 25. Dec. 1584. trouwde Philips den III. Koning van Spanje.
Nog dertien anderen.

SEBASTIAAN, zie boven.

1539 drik, bedugt voor hunne vriendschap, heul by den Koning François (1) gezogt, en den zelven aangebooden de onderhandeling met den Keizer, betreffende zyn huuwelyk met de Hertoginne van Milanen, en dat zyner Dochter met den Zoon van Portugaal, te verbreeken; en besteedde in den zelven tyd al zyn vermoogen om de gunst des Keizers te winnen. Maar, hoorende dat de gemelde Oppervorsten zich nader verbonden hadden, ontzonk hem de ingebeelde verwagting van hen in zyne belangen te wikkelen, omdatze elkanderen thans beloofd hadden het tienjaarige Bestand voortaan, als eenen vasten en zekeren Vreede, (2) te zullen houden, en hunne onderlinge vriendschap te vermeerderen, tot zooverre, dat de Koning, by het afweezen van den Keizer, de bescherming van des zelfs Gemaalinne, Kinderen, Ryken en Landen op zich nam, en betuigde, dat hem het door zyne Gemaalin voorgestelde huuwelyk tusschen den Prins van Spanje en zyne Dochter niet onaangenaam was, mids men het voltrekken tot de meerderjaarigheid van den Prins zoude uitstellen, ondertusschen zoudenze elkanderen op het krachtigste verzekeren, geene verbintenissen wegens den gemelden Prins en de Prinses met anderen aan te gaan: ook beloofde Koning François op zyne eer, over de egtverbintenis van den Hertog van Orleans en de oudste Dochter des Roomschkoning te handelen, en te besluiten, datze onderling zouden goedkeuren; ja de Keizer, om zulks te begunstigen, zou de zaaken van Milanen ten voordeele van dit huuwelyk zoo schikken, dat de Koning genoegen zoude neemen; wyders zoumen op middelen denken om den Koning en Hertog van Savoije te vergelyken, en de verschillen om 't Geloof en den oorlog tegen den Turk te beraamen; eindelyk zouden de Vrienden van den eenen ook die van den anderen zyn, en zy geene verbonden, hoe die genaamd wierden, met de Moogendheden maaken zonder wederzydsche bewilliginge. Al het welke, door 's Konings Gemagtigden Antoni van Castelnau Bisschop van Tarbe en den Heer Brisfac op deezen voet gebragt zynde, den eersten van Sprokkelmaand deezes jaars, door den Keizer zelf te Toledo getekend wierdt, en zooveel naadenkens in de mindere Vorsten en Moogendheden van Europa baarde, datmen op deezen handel de twee volgende penningen gemaakt heeft. 1539

(1) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 366.

(2) Corps Diplomat. par du Mont Tom. IV. Part. II. fol. 186.

I. II. Beide voorzyden zyn in alle deelen gelyk, en voeren den gekroonden Keizerlyken Arend en Franschen Haan; doch de tegenzyden verschillen niet alleen in de schikkinge der gekroonde en ongekroonde vogels, maar ook in eenige enkele letteren, die ik in de verschillende stempels, op den voorgrond van den tweeden, verscheidenlyk gevonden heb; en dewyl my de bediedenis onbekend was, heb ik deezen alleen hier ten bewyze nedergesteld; in de letterzoomen van den eenen en den anderen kant leestmen deezen schersenden zin;

GALLVS AMICVS AQVILaE, 1539.
VOLVCRES VOBIS CAVETE.

DE HAAN IS VRIEND VAN DEN AREND,
VOGELS WAGT U LIEDEN.

De Keizer, ondertusschen bevindende, dat de oneindige verschillen om 't Geloof in Duitsland zyne onderneemingen magtig hinderlyk waren, hadt zich, door zyne Gemagtigden en die van den Roomschkoning Ferdinand, in onderhandelinge begeeven met de Vorsten en Stenden van de Augsburgsche Belydenisse, welken, tot dit einde te Frankfort aan den Main vergaderd zynde, met kennisse hunner aldaar geroepene (1) Godgeleerden, Melanchton, Myconius, Melander, Bucerus en Geltnerus, naa verscheidene tegenstribbelingen, eindelyk door bemiddeling der twee Keurvorsten, Lodewyk Paltsgraaf by den Ryn, en Joachim van Brandenburg, een Bestand van vyftien maanden (2) troffen, geduurende het welke, die van de Augsburgsche Belydenisse van niemand op eenige wyze om 't Geloof beleedigd worden, noch ook anderen ontrusten zouden, maar de Neurenbergsche Vreede in stand blyven, de gedingen van 't Kamergerecht opgeschort, en aan die van 't Hervormde Geloof de oeffening van hunnen Godsdienst zonder uitzonderinge verleend worden, mids datze zich vreedzaamlyk gedraagen, en niemand zich, staande dit Bestand, door nieuwe Bondgenootschappen versterken, midsgaders dat de Roomsche Geestlyken by het genot hunner goederen en inkoomsten, in de Landen der Hervormden, onverhinderd blyven zouden. Opdat alles tot een heilzaam einde mogt gebragt worden, vondt de Keizer raadzaam eene vergadering, tegens den eersten van de naastkoomende Oegstmaand, te Neurenberg te beleggen, om aldaar de Roomsche en Onroomsche Stenden door verstandige, vroome en vreedelievende mannen te vereenigen; onder beding, dat alle Wederdoopers, en andere vreemde Gezindheden, buiten deezen handel blyven, en die van de Augsburgsche Belydenisse, nevens de andere Leden des Ryks, onderstand tegen den algemeenen vyand der Kristenen verschaffen zouden: het welke door 's Keizers en 's Konings Gemagtigden ter eener, en door den Keurvorst van Sakseh, den Landgraaf van Hesfen, en die van Frankfort ter andere zyde, den negentienden van Grasmaand, getekend wierdt. De uitmuntende zorg en onvermoeide yver, in dit en alle voorvallen omtrent den Godsdienst, door Luther en Melanchton betoond, hebben gelegenheid verschaft, dat men, ter hunner eere, in dit jaar den nevensstaanden penning gemaakt heeft.

(1) Hist. der Reform. door L. Seckendorf II. deel. fol. 239.

(2) Corps Diplomat. par du Mont Tom. IV. Part. II. fol. 187.

I.

Rondom het afbeeldsel van Luther, dat op het eerste deel in Leeraars gewaad gevonden wordt, leestmen deezen letterzoom;

DOctor MARTINVS LVTHERus Anno CHRISTI 1533.
IN SILENTIO ET SPE ERIT FORTITVDO VESTRA.

DE LEERAAR MARTYN LUTHER IN 'T JAAR VAN KRISTUS 1533.
IN STILHEID EN VERTROUWEN ZAL UWE STERKTE ZYN.

Het andere deel draagt het borstftuk van den vreedelievenden Melanchthon, en dewyl dees te Bretten in den Nederpalts, den zestienden (1) van Sprokkelmaand des jaars veertienhonderdzevenennegentig, in de waereld gekoomen was, vindtmen deeze letters in den rand;

(1) M. Adam Vitæ Theolog. Germ. pag. 327.

DOctor PHILIPPVS MELANCHTHON AETATIS SVAE XLIII, ANNO NOSTRI SALVATORIS 1539.

DE LEERAAR PHILIPS MELANCHTHON ZYNS OUDERDOMS XLIII, IN 'T JAAR ONZES ZALIGMAAKERS 1539.

Wanneer de Duitsen groote verwagting uit deezen handel, en de bekrachtiging van den Keizer, te gemoet zagen, schreef zyne Majesteit (2) den Keurvorsten van den Palts en Brandenburg, omtrent den zelven door meenigvuldige bezigheden geen besluit te konnen neemen, hen te gelyk voor de genoome moeite bedankende: en deedt kort hiernaa, door zynen Gezant, den Keurvorst van Saksen tot vreede vermaanen, met beloften den zelven te onderhouden, en de zaaken tot een goed einde te brengen. Maar het bekrachtigen bleef agter, ter oorzaake dat de Paus, waanende, omdat die van den Hervormden Godsdienst, hem in 't gesprek niet hadden willen dulden, hierin beleedigd te zyn, en dat de handel tot smaad zyner Hoogheid en naadeel zyns Zetels strekte, dierhalven den Keizer het begonne werk beletteden te voltooijen. Ja men hieldt de Landvoogdes der Nederlanden aan 't Roomsche Hof niet weinig verdacht, omdatze voor de Luthersen te veel geneegenheid getoond, en den Keurvorst van Triet uit het Neurenbergsche Verbond, midsgaders de Fransche Gezanten, die met de Keizersche over 't vereenigen der magten tegen die van den Hervormden Godsdienst zoude handelen, op gehouden hadt. De Keizer, eindelyk ook vermoeden krygende of 't zyn gezag mogt krenken, begon sedert te aarzelen, en stelde andere vergaderingen (3) voor, op welken de Gezanten van den Paus en Koning van Vrankryk tegenwoordig zouden zyn; wandt de Kerkvoogd hadt hem vyftigduizend Dukaaten tot onderstand beloofd.

(2) Hist. der Reform. door L. Seckendorf II. deel fol. 242.

(3) Hist. der Reform. door L. Seckendorf II. deel fol. 243.

Aan den anderen kant wierdt het stuk zoo bestooken, dat de Roomschkoning het werk sleepende hieldt, welke, om zich in zyn Ryk voor den inval der Turken te dekken, ondertusschen eenen Vreede met (4) Jan van Zapoli, die door hulp van den Turkschen Keizer een deel van Hungarië bestierde, aangegaan hadt, meer tot nut der verarmde Landzaaten dan tot eer van Ferdinand, wyl dees den Weiwood voortaan Koning zoude noemen; wandt Jan van Zapoli beloofde hiertegen, buiten weeten van Soliman, met verzegelde brieven door 's Ryks Grooten ondertekend, als hy uit dit leeven zoude scheiden, dat de Roomschkoning Ferdinand dan in zyn Gebied opvolgen, en dus gansch Hungarië bestieren zoude. Deeze aanmerkelyke zaaken door den Roomschkoning ten algemeenen nutte verrigt, hebben, myns bedunkens, oorzaak gegeeven, datmen te zyner eere den volgenden gedenkpenning gemaakt heeft.

(4) Struvii Corpus Hist. Germ. Tom. II. fol. 1084. & Jovius Hist. Lib. XXXIX.

1539 1539

F.

Het afbeeldſel van den Roomſchkoning wordt ſierlyk opgetooid, ten halven lyve, op het eerſte deel met de Guldevlies Ordere om den hals, en deezen zoom zyner tytelen in den rand, gevonden;

FERDINANDVS DEI GRACIA ROMANorum VNGARIAE ET BOEMIAE REX, ANNO SALutis MDXXXVIIII. ÆTATIS SVÆ XXXVII.

FERDINAND DOOR GODS GENADE KONING DER ROMEINEN, VAN HUNGARIË, EN BOHEME, IN 'T JAAR DES HEILS MDXXXVIIII. ZYNS OUDERDOMS XXXVII.

Op het andere deel zietmen den Roomſchkoninglyken Arend met het gevierendeelde Wapenſchild van Boheme en Hungarië voor de borſt, hebbende in het Opperſchild Ooſtenryk en Kaſtilië, onder het zelve hangt de keten der Guldevlies Ordere, en op den voorgrond leeſtmen,

FERDINANDVS REX.

FERDINAND KONING.

Omtrent het eindigen der Frankfortſche vergaderinge was Georg Hertog van Sakſen, een yverig Voorſtander van den Roomſchen Godsdienſt, uit dit leeven (1) geſcheiden, zonder manlyke Naakoomelingen agter te laaten; wandt zyne twee Zoonen waren, hoewel getrouwd, echter zonder kinderen te teelen geſtorven, tot groot verdriet van den ouden Georg, welke dierhalven, in zynen uitterſten wil, zynen Broeder Hendrik en des zelfs Zoonen Maurits en Auguſtus, op deeze voorwaarde, tot Erfgenaam hadt aangeſteld, dat zy den Godsdienſt onveranderd zouden laaten, en byaldienze deeze ſchikking weigerden te volgen, dan beval hy den Keizer en Roomſchkoning al zyne Landen zoolang te beſtieren, tot een zyner naaſte Maagen de zelven naar zyn voorſchrift aanvaarden en berechten zoude. Wanneer hy, op zyn doodbedde, dit ſchrift aan de Edellieden en Hoofden des volks voorſtelde, en van deezen eiſchte, datze met eeden zouden belooven niet van het zelve te wyken, zyn deezen uit de gevolgen voor eenen oorlog bedugt geworden, en ſmeekten dierhalven den Hertog om vooraf een Gezantſchap aan Hertog Hendrik te zenden, opdat de zelve hierin mogt bewilligen. Zulks beviel den Vorſt; en Hertog Hendrik, een ernſtig Beſchermer van 't Lutherſche Geloof, wierdt ondertaſt, en door beloften van de groote Rykdommen zyns Broe-

(1) Sleidani Comment. de ſtatu Relig. & Reip. pag. 343. & ſeq.

1539 Broeders te zullen bezitten aangezogt; maar Hendrik wees deeze aanbieding van de hand, zeggende, om geene schatten van de bekende Waarheid en reine Leere te willen wyken.

De Gezanten, met dit antwoord te rugge keerende, vonden hunnen Vorst Georg reeds gestorven; des Hertog Hendrik op deeze tyding ook niet verzuimde zich naar Dresde, en vervolgens naar andere Steden, te spoeden, daar hy zonder tegenstand alom tot 1539 wettigen Heer gehuldigd wierdt, en de Hervorming der Kerke met zooveel spoeds invoerde, dat in het gansche Landschap Meisse (1) op het Pascha niet dan Roomsche, en op Pinkster niet dan Luthersche Godgeleerden prediken. Op deeze aangewende vlyt voor de Euangelische Leere is de volgende gedenkpenning, ter gedachtenisse van dien Hertog, gemaakt geworden.

(1) Hubners Staatkundige Hist. V. deel pag. 644.

Rondom het borstbeeld van Hertog Hendrik, dat op de voorzyde binnen eenen krans gesteld is, leestmen deeze op de Hervorming der Kerke passende, en voorheen gebruikte spreuk van Frederik Keurvorst van Saksen;

VERBVM DOMINI MANET IN ÆTERNVM, ANNO MDXXXVIIII.

HET WOORD DES HEEREN BLYFT IN EEUWIGHEID, IN 'T JAAR MDXXXVIIII.

Op de keerzyde zietmen het verdeelde wapen van Saksen, dat ik voorheen verklaard heb, en hier binnen deezen letterzoom besloten is;

HANRICVS DEI GRACIA DVX SAXONIAE, ANNO MDXXXVIIII.

HENDRIK DOOR GODS GENADE HERTOG VAN SAKSEN, IN 'T JAAR MDXXXVIIII.

Geduurende de reeds gemelde vergadering te Frankfort, hadt Willem Hertog van Kleef, die nevens zynen Vader tot Beschermer van Gelderland aangenoomen was, door zyne Gezanten (2) aan de Vorsten van den Hervormden Godsdienst een schrift voorgehouden, in het welke hy het recht tot de bezitting van Gelderland, wegens zyne Moeder Maria van Gulik, aanwees, tragtende te toonen, dat de voorheen gedaane koop en afstand geweldiglyk en onrechtmaatig gedaan waren, hen te gelyk smeekende om voor hem by den Keizer te spreeken, en by voorraad des zelfs Gezant, daar tegenwoordig zynde, de zaak op het gunstigste te verklaaren: meenende hier des te eerder heul te vinden; omdat zyne Zuster Sibilla reeds voor twaalf jaaren met Jan Frederik Keurvorst van Saksen, het aanzienlykste Hoofd van die der Augsburgsche Belydenisse, getrouwd was: ja om zich aan dien kant te verbin-

(2) Teschenmacheri Annal Cliviæ &c. fol. 333. & Sleidani Comm. de Statu Relig. & Reip. pag. 343.

1539 binden, en zich tegen het Oostenrykſche Huis te verſterken, dreef hy het huuwelyk van zyne Zuſter Anna met (1) Hendrik den Agtſten Koning van Engeland ernſtig voort, en wierdt de Vorſtin, nog in dit jaar, met aanzienlyk gevolg naar Engeland gezonden, en plechtiglyk aan den Koning getrouwd, maar ſtraks weder verſtooten.

(1) Slichtenhorſt Geld. Geſchied. fol. 450. en R. Thoyras Hiſt. d'Anglet. Tom. V. pag. 393.

Op deeze wyze zogt Hertog Willem zich in de nieuwverkreege Heerſchappye te veſtigen; wandt zyn Vader, Jan de Derde Hertog van Kleef, was den zesden (2) van Sprokkelmaand deezes jaars van deeze waereld geſcheiden, des Willem, niet alleen in 't gebied van Kleef, Gulik, Bergen, Mark, Raveſtein en andere zoo Vaderlyke als Moederlyke Erflanden getreeden, maar zelf in Perſoon, of door zyne Gemagtigden, den Graaf van Meurs en Maarſchalk van Roſſem, eerſt te Roermond, vervolgens te Nimmegen, (3) en in de andere Hoofdſteden van 't Hertogdom Gelder en 't Graafſchap Zutfeen, tot wettigen Landsheer gehuldigd was, zulks Hertog Willem ſtraks ook de tytels en de wapens dier Geweſten, ten ſpyt des Keizers, aangenoomen en in alle openbaare ſtukken gevoerd heeft, gelyk onder anderen door de twee nevensſtaande penningen kan beweezen worden. 1539

(2) Stambuch der Grafen und Hertzogen van Cleve fol. 36.

(3) Slichtenhorſt Geld. Geſchied. fol. 449.

M.

B.

I. Zyne Moeder Maria, Erfdochter van Willem Hertog van Gulik en Bergen, hadt deeze Vorſtendommen door huuwelyk in 't Huis van Kleef over- en deezen Willem, den agtentwintigſten van Hooimaand des jaars vyftienhonderdenzestien, ter waereld gebragt, het welke door het jaartal op de eerſte, eene penningplaat, agter de tytels zyner aanvaarde Landen rondom zyn borſtbeeld geſteld, in deezer voegen verzekerd wordt;

GVILIELmus DVX IVLIæ, GELriæ, CLIViæ AC MONTium; COMES A MARca, ZVTPHaniæ ET IN RAVENSberga; DOMINus AB RAVEnsteinio; ÆTATis XXIII.

WILLEM HERTOG VAN GULIK, VAN GELDER, VAN KLEEF EN VAN BERGEN; GRAAF VAN DER MARK, VAN ZUTFEEN EN IN RAVENSBERG; HEER VAN RAVESTEIN; ZYNS OUDERDOMS XXIII.

II. Op

1539 II. Op de voorzyde van den tweeden vindtmen wederom het zelve borstbeeld; doch in kleiner ommetrek, en het randschrift met dit verschil; 1539

GVILElmus Dei Gratia DVX IVLIaE; GELRIaE, CLIVIaE AC MONTium; COmes a MARca, ZVTphaniæ et IN RAVENSberga; Dominus A RAVENsteinio.

WILLEM DOOR GODS GENADE HERTOG VAN GULIK, VAN GELDER, VAN KLEEF EN VAN BERGEN; GRAAF VAN DER MARK, VAN ZUTFEEN EN IN RAVENSBERG; HEER VAN RAVESTEIN.

Zyn wapenschild, dat op de keerzyde met de Vorstlyke helmen versierd is, voert in de eerste rye 1. voor Gulik, een goud Veld en eenen zwarten Leeuw (1) met eene roode tong en zilvere klaauwen en tanden; 2. voor Gelder, een blaauw Veld met eenen gouden Leeuw met roode tong en klaauwen; 3. voor Kleef, een rood Veld met agt goude Schepters; 4. voor Bergen, een zilver Veld met eenen rooden Leeuw, hebbende eenen gespleeten staart en blaauwe tong, kroon en klaauwen: in de tweede rye, 1. voor van der Mark, een goud Veld met eenen geschaakeerden balk van zilver en rood; 2. voor Zutfeen, een zilver Veld met eenen rooden Leeuw; 3. voor Ravensberg, een zilver Veld met drie roode kepers: wyders leestmen in den rand deeze naar de Koninglyke Zangen (2) gevolgde woorden;

(1) Heis Hist. van 't Keizer-ryk II. deel pag. 273.

(2) Psalm LXII. vers. 8.

IN DEO SPES MEA.

OP GOD IS MYNE HOOPE.

Dees ommezwaai der Geldersche zaaken, en de nieuwgereeze weêrspannigheid der Gendtenaaren, baarden den Keizer en zyne Zuster de Landvoogdesse zoo veele zorgen, datze te raade wierden om de Vloot, welke door Jan van Hennyn Heer van Bosfu, en Gerard van Assendelft Voorzitter van Holland, en andere Gemagtigden te Amsterdam uitgerust, en, mids de tegenwinden, niet verder dan in Duins gekoomen was, aan Land te houden. Des deeze gansche Zeemagt, op 't ontfangen van 's Keizers orde, te rugge keerde, en naar Armuije zeilde; van waar de Bevelhebbers, den (3) laatsten van Grasmaand, met sierlyke booten naar ter Veere overstaken, om den Zeevoogd Adolf van Borgonje, die met verscheidene schepen reeds tot den togt vaardig lag, af te haalen. De Zeevoogd, verzeld van den Heer van Bosfu en zynen Zoon Maximiliaan van Borgonje, wierdt met alle tekenen van vreugde in de Vloot ontfangen, en bewees den Bevelhebberen weder op zyn Huis Sandenburg groote beleefdheid. Dus met vrolykheid eenige dagen gesleeten zynde, wierden de besoldigden betaald, en eenigen der schepen uit hunnen dienst ontslaagen.

(3) Reygersberg. Chron. van Zeel. door Boxhorn II. deel pag. 463.

Onderwylen was de Landvoogdes Maria, om zich aan den kant van Vriesland en Overyssel tegen den Hertog van Kleef te versterken, eenigen tyd in onderhandelinge geweest over een huuwelyk tusschen Graaf Jan van Emden en Dorothea, natuurlyke Dochter van Keizer Maximiliaan, eerlyk onderhouden van de Landvoogdesse, welke deeze verbintenis thans inwilligde; wandt Enno Graaf van Oostvriesland, Broeder van den gemelden Jan, hadt de Staaten zyns Lands, door de hoope van voordeel uit deeze vereeniginge te wagten, tot het opbrengen van honderdduizend guldens (4) voor Graaf Jan, onder dit beding, bewoogen; dat Jan al het recht op dat Gewest plechtiglyk zoude afstaan. Dit gedaan zynde, is Graaf Jan met zynen Broeder Enno naar Brussel vertrokken, en heeft

(4) Eg. Beninga Chron. van Oostvriesl. pag. 722. & seq.

 ein-

1539

(1) Ub. Emm. Hist. Frisiæ fol. 902.

eindelyk, in 't midden van Slagtmaand, de voorwaarde des huuwelyks (1) gesllooten, by welke het Stedetje Durbuy met zyne Heerlykheid, en eenige Dorpen in 't Hertogdom Luksemburg van de Landvoogdesse tot eene Bruidschat gegeeven, en aan den Bruidegom de Voogdy van Valkenburg en Dalem toegelegd, midsgaders het Stadhouderschap van Limburg, indien de Keizer zulks toestemde, beloofd wierdt. Hierop het verdrag van Graaf Jan, met zynen Broeder en de Oostvriesen gemaakt, in tegenwoordigheid der Landvoogdesse bekrachtigd, en hem, boven de voornoemde somme, nog een jaarwedde van tweeduizend guldens beloofd zynde, is de band der trouwe straks geslooten, en de Bruiloft heerlyk te Brussel gevierd geworden.

(2) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 125.

(3) La Vida del Emp. Carlos V. por Prud. de Sandoval. Part. II. fol. 371.

(4) Chron. van Christ. van Sternsee MS. op 't jaar 1539.

De Keizer hadt, staande deeze zaaken, zyne Gelastigden naar Constantinopole gezonden, en met Soliman een kort bestand (2) geslooten, meenende by de eerste gelegenheid naar Nederland te trekken; maar deeze reis wierdt voor eenigen tyd verhinderd door een droevig voorval, dat hem boven anderen trof, en hier in gelegen was. Naadat in Grasmaand zich eene gehairde Dwaalstar (3) over Spanje vertoond, en den Ingezetenen groote zorg voor aanstaande onheilen verwekt hadt, heeft de Keizerin, toen te Toledo en omtrent agt maanden zwanger zynde, den vierentwintigsten (4) dier maand, eenen dooden Zoon ter waereld gebragt, met zooveel tegenspoeds, dat zy zelve, den eersten van Bloeimaand, haars ouderdoms omtrent agtendertig jaaren, het leeven verloor, wordende om haare beminnelyke, vroome, goedertierene en andere loflyke eigenschappen van Grooten en Kleinen beweend; maar boven allen van den Keizer, die haar tederlyk beminde, en zich thans, zoo uit droefheid als Godvrugtigheid, twintig dagen in een Klooster verstak, en niet meer dan drie Dienaars by zich hieldt. Middelerwylen wierdt het doode lighaam naar Granada gevoerd, en aldaar in de Kapelle der Spaansche Koningen, die Koning Ferdinand, 's Keizers Moederlyke Grootvader, met groote koste gestigt hadt, plechtiglyk begraaven, en haare uitvaart te Toledo weinige dagen laater geheel staatlyk gevierd. Zy liet van verscheidene Kinderen, welken uit haar gebooren waren, slegts eenen Zoon Philips, en twee Dochters, Maria en Johanna in 't leeven, midsgaders haar afbeeldsel op eene penningplaat agter, welke ik, ter versterkinge van 't geheugen, hier, by het einde haarer dagen, nederstelle.

S.

Het afbeeldsel der Keizerinne wordt hier met de Kroone op 't hoofd, in prachtige kleedinge ten halven lyve, met dit randschrift gevonden;

ISABELLA AVGusta CAROLI V. IMPEratoris VXOR.

DE KEIZERIN ISABELLA GEMAALIN VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN.

Naauw-

1539 Naauwlyks was de tyding van het overlyden der Keizerinne in Nederland gekoomen, of de Landvoogdes deedt niet alleen deeze uitvaart, den dertigsten van Bloeimaand (1) in St. Goedelekerke te Brussel, maar door alle Keizerlyke Nederlanden in de naastvolgende maand, plechtiglyk vieren; dus ook in Holland, alwaar veele eenvoudige Doopsgezinden thans het vervolgen, en de straf van vuur, zwaard of water, tot mededoogen ondergingen; wandt te Delft wierden te gelyk eenendertig (2) dier Gezindheid, welken uit Engeland gedreeven waren, gedood, zestien Mannen door 't zwaard en vyftien Vrouwen in 't water: den derden van Weidemaand wierden te Haarlem (3) vier Mannen en zeven Vrouwen, die herdoopt waren, en agt dagen laater te Utrecht zeven Mannen en zes Vrouwen uit de zelve oorzaake gerecht: ook bragtmen te Rotterdam, te Monnikendam, en te (4) Leeuwaarden eenige Mannen en Vrouwen van de zelve soort om 't leeven.

(1) Goudhoeven Chron. van Holl. fol. 609.

(2) Spiegel der Doopsgezinden door J. V. Bracht II. Boek fol. 44. enz.

(3) Chron. van Holl. in 8vo.

(4) Brandt Hist. der Reform. I. deel. pag. 139.

De Landvoogdes, 't zy om dit woeden te stremmen, of om andere inzigten, deedt in deeze dagen eene reis door Holland, neemende den togt met aanzienlyk gevolg over 's Hertogenbos, (5) en hier met eene beurs van duizend guldens, een voeder Wyns, en ieder Ridder van 't Guldevlies met eene aam Wyns beschonken zynde, vertrokze naar Utrecht, daar zy den tweeëntwintigsten (6) van Hooimaand aankwam, en van waar de Vorstin naar Amsterdam, Haarlem, Leyde, 's Graavenhaage, Delft en Dordrecht trok, en alom met tekenen van eere ontfangen wierdt, keerende voorts weder naar Brussel; laatende de zorg den Hove van Holland bevoolen, het welke, den zesentwintigsten (7) van Herfstmaand, het prediken buiten de Kerspelkerken, Kloosters der biddende Orderen en Gasthuizen der groote Steden, by plakkaat verboodt; schryvende ten zelven dage met den Graaf van Hoogstraate, Stadhouder van Holland, uit den naam des Keizers eenen brief aan de Overigheden, opdat de zelven onder haar rechtsgebied het prediken van duistere stoffen, en het kryten en schelden der Predikanten tegen elkanderen, uit het welke veel gemompels onder 't volk ontstondt, zouden beletten, en deezen wel uitdrukkelyk beveelen van het volk niet te ontstigten, noch tegen zyne Overigheid op te ruijen, maar het Euangeli en de Brieven naar de uitlegging der oude goedgekeurde Leeraaren te prediken, en de zonden te bestraffen; ja byaldienze van deezen of genen iet mogten hooren, dat kettersch of schandelyk was, zulks niet in 't openbaar maar in 't geheim te behandelen, of den Schout of den Hove bekend te maaken.

(5) Beschryving van 's Hertogenbos door Oudenhoven pag. 87.

(6) Chron. van Holl. in 8vo.

(7) Brandt Hist. der Reform. I. deel pag. 140.

Terwyl dit in Holland voorviel sloegen die van Gend openlyk aan 't muiten, uit deeze oorzaake; de Staaten der Nederlanden hadden voor drie jaaren de Landvoogdesse, om den oorlog tegen Vrankryk staande te houden, twaalfhonderdduizend guldens (8) ingewilligd, in welke somme die van Vlaandre voor hun aandeel vierhonderdduizend guldens moesten betaalen; maar de Gendtenaars, niettegenstaande de andere Leden van dien Staat zulks toegestaan hadden, stelden zich met geweld hier tegen: des de Landvoogdes, om deeze onwilligen te dwingen, verscheidene hunner voornaamste medeburgers te Antwerpe, Brussel, Mechele en in andere plaatsen der Nederlanden, in verzekeringe deedt houden, zoo lang tot de Gendtenaars zouden betaald hebben. Doch deezen, hardnekkig in den aard, en ten allen tyden naadenkend van hunne voorrechten, wierden minder getroffen door de gevangeneeming hunner medeburgeren, dan vergramd op de Landvoogdes, en zonden haar, toen deeze stribbeling omtrent een jaar gestaan hadt, hunnen gemeenen Voorspraak Lieven Blomme met een vertoogschrift, in het welke zy, door de voorrechten van drie verscheidene Graaven gekreegen, poogden te toonen, datze tot het betaalen van zoodaanige schattingen niet verplicht waren. 1539

(8 P. Heuteri Rer. Austriac. Lib. XI. Cap. 11 & Haræi Annal. Brab. Tom. I. fol. 613.

1539 ren. De Vorstin antwoordde, datze deeze voorrechten by het Parlement van Mechele, of in den Geheimen Raad des Keizers te Brussel, zoude doen onderzoeken; maar dat de Stad Gend, zooze haare gevangene Stedelingen verlossen wilde, ondertusschen betaalen moest.

Dit bragt de muitelingen, welken morden, dat het Nederlandsche geld buiten 't Land aan den Keizer en Roomschkoning gezonden, en de Krygsknegt niet betaald wierdt, aan 't hollen, zulks zy door hunne Gezanten die van Brugge, Ypere, en 't Vrye, heimelyk tot onderlinge verbintenis tegen de gemelde schatting aanzogten, en, hoewel niemand der zelven zich in deeze saamenspanning dorst wikkelen, echter volhardden de Gendtenaars in 't wederstreeven, en verneemende dat de Keizer geen acht sloeg op hunne bewysreden, noch aanbiedingen van naar oude gewoonte eenige Krygsknegten te onderhouden, noch op hunne klachten over de groote schatten, welke hy sedert den aanvang zyns Gebieds uit Vlaandre getrokken hadt, beloopende omtrent negenenvyftighonderdduizend (1) guldens, geen ander antwoord uit Spanje zondt, dan dat zyne Majesteit begeerde, datze de Landvoogdesse als zyn eigen persoon zouden gehoorzaamen, en by weigering hen voor Wederspannelingen zoude houden, liepen eindelyk de Gildens den zeventienden (2) van Oegstmaand saamen en tot de wapenen, dreeven de Bedienden en Amptenaaren des Keizers, onder deezen ook de Heeren van Sempi en Likerke, uit de Stad, anderen namenze gevangen, sloegen Levyn Pyn het hoofd af, en maakten zich meester van eenige Sloten en Sterkten rondom de Stad; ja ze zonden aan den Koning (3) van Vrankryk, als aan hunnen Oppervorst en ouden Leenheer, dien smeekende om hen van de harde dienstbaarheid des Oostenrykschen Huizen te verlossen, en onder zyne bescherming te neemen, beloovende, om dit stuk smaaklyker te maaken, zoo de Koning hen wilde beschermen, den zelven dan van Vlaandre niet alleen, maar van alle Nederlanden meester te maaken. Doch Koning François verwierp deeze hem zoo voordeelige aanbieding, en gaf het bystere voorneemen der oproerige geesten den Keizer te kennen, welke eindelyk besloot, mids de reis ter Zee te gevaarlyk, en over Duitsland te lang was, den togt door Vrankryk te neemen, om dus, aleer de verderflyke opstand ook andere Steden mogt besmetten, in Nederland te zyn; te meer, wyl de Landvoogdes en haare Raaden den Keizer tot de overkoomst ernstelyk vermaanden, en dien alleen bekwaam achtten om, als een andere Simson, den Gendschen Leeuw te konnen dwingen. Welke gedachten, myns oordeels, door den volgenden rekenpenning, die in deeze verwagting door de Nederlanders gemaakt is, bevestigd wordt. 1539

(1) Chron. der Waereld door Adr. Meerbeek fol. 117.

(2) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 125.

(3) Mezéray Hist. de France Tom. II. fol. 1006. & Hist. de Tournay par J. Cousin Liv. IV. pag. 292.

B.

Het voorstuk, dat naar eenen voorheen beschreeven penning (4) gevolgd schynt, vertoont Simson, welke den Leeuw bedwingd, en dewyl den Gendtenaaren diergelyke straffe van den Keizer boven 't hoofd hing, zoo vindtmen, ter verbreidinge van des zelfs vermoogen en bekwaamheid, dit Fransche rympje in den rand;

(4) II. deel fol. 205.

FORSE ET PROVESSE
VIENT DE GRANT NOBLESSE.

STERK-

1539 1539

STERKTE EN DAPPERHEID

KOOMT VAN GROOTEN ADEL.

De gekroonde pylaaren, 's Keizers ſpreuk en het wapenſchild van Kaſtilië, die op het agterſtuk geſteld zyn, worden door dit vervolg van 't voorgaande randſchrift beſlooten;

DE L'EMPEREVR CHARLES ROI DE CASTILLE, 1539.

VAN DEN KEIZER KAREL KONING VAN KASTILIË, 1539.

De Keizer, de Spaanſche zaaken ſchikkende, benoemde den Kardinaal Jan Tavera Bisſchop van Toledo, en den Grootbevelhebber Covos, om het Ryk in zyn afweezen te beſtieren, en gaf ondertusſchen zynen voorgenoomen togt den Gezant van Vrankryk, en dees weder den Koning te kennen; welke, mids de Keizer; om den weg te plaveijen, hem beloofd hadt omtrent het verſchil wegens Milanen (1) voldoening te geeven, ſtraks vryheid verleende, en, tot zekerheid, zoodaanige Gyzelaars aanboodt als de Keizer kon begeeren, voorts ook zyne twee Zoonen, den Dolfyn en Hertog van Orleans, met den Coneſtabel Montmorency, en een groot getal Edellieden, om den Keizer te ontfangen naar Bajonne afvaardigde. Deezen, den Keizer in Wintermaand ter beſtemder plaatſe ontmoetende, booden zich 's Konings twee Zoonen aan, om zoolang in Spanje te blyven tot de Keizer in de Nederlanden zoude zyn; doch de Keizer bedankte voor deeze heuſchheid, zeggende geen meerdere zekerheid dan 't woord van zynen Broeder den Koning te begeeren; en vervolgde zyne reis, met den Heer van Granvelle en klein gevolg, tot Chatelraut, werwaart de Koning François om zyne ziekte langzaamlyk met de Koninginne gekoomen was, ontfangende den Keizer met de uitterſte vriendlykheid, den zelven voorts geleidende naar Amboiſe, alwaar zoo veele toortſen en fakkelen op het Kaſteel, 't gene op eene hoogte lag, ontſtooken waren, dat het alom dag ſcheen. Wanneer de Keizer in den eerſten toren van het Kaſteel gekoomen was, is het gebouw, 't zy by ongeval of door kwaadaardigheid, in den lichten brand (2) geraakt, en, mids de tapyten en andere wandſieraaden door de vlam aangetaſt wierden, ontſtont 'er zoo geweldige rook, dat de Keizer en eenige anderen die hem verzelden, byna van den damp verſtikkende, werks genoeg vonden om dit gevaar te ontvlugten.

(1) Daniël Hiſt. de France Tom. V pag. 368.

(2) Memoir de M. du Bellay pag. 478.

Van daar namenze ſaamen den weg over Blois en Orleans, en koomende te Parys wierdenze met ongemeene deftigheid ingehaald, de Kerkers geopend, en den gevangenen in den naam zyner Keizerlyke Majeſteit vryheid gegeeven; ja de Koning gaf den Keizer op een Vorſtlyk Gaſtmaal de waardigſte plaats aan de tafel. Niet-

1539 tegenstaande deeze blyken van eere en vriendlykheid, haastte de Keizer zich naar Nederland, niet zoo zeer om den opstand te dempen als om uit Vrankryk te zyn; wandt men vondt verscheidene menschen (1) ten Hove, en onder deezen de Graavin van Estampes, die veel vermogt, welken den Koning rieden van thans het naadeel, door den handel zyner gevangenisse in Spanje geleeden, te verbeteren, en zulks was den Keizer niet onbekend, wyl de Koning in zeker talryk gezelschap, daar de gemelde Graavin tegenwoordig was, al lachgende tegen den Keizer zeide; ziet Broeder, deeze schoone Vrouw is van begrip, dat ik u zoolang hier moest houden, tot gy den handel van Madrid zoud wederroepen hebben. De Keizer, een weinig ontsteld, antwoordde flaauwtjes; zoo de raad goed is moet men dien volgen. Doch den naasten dag betoonde hy, dat de boertery des Konings hem naadenken gebaard hadt; wandt, zullende zyne handen voor den maaltyd wasschen trok hy eenen diamantring van zeer groote waarde van den vinger, en liet dien alwillens op den grond vallen. De Graavin, nevens den Keizer staande om den zelven den handdoek aan te bieden, raapte den ring op om den Keizer te geeven; neen Mevrouw, zeide de Keizer, hy is in al te schoone handen om dien weder te neemen, ik bid u van den zelven ter myner gedachtenisse te bewaaren, en begeerde dus den ring niet weder te ontfangen. 't Zy nu deeze mildheid het voorneemen ten Hove veranderde, of dat de Koning zyne beloften ongeschonden wilde bewaaren, 't is zeker dat 's Konings Zoonen sedert den Keizer door Picardië naar Valenchein geleidden, alwaarze nevens den Keizer, den eenentwintig-
1540. sten (2) van Louwmaand des jaars vyftienhonderdenveertig, door Geestlyken en Waereldlyken, met wonderlyke pracht van kleedinge, verscheidene Zeegeboogen, en konstige Vertooningen, door zinryke Byschriften van Niklaas Nicolai Raad van Brabant versierd, blydelyk ingehaald wierden. 1540

(1) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 369.

(2) Hist. de Valenciennes par Outreman fol. 194.

De Fransche Prinsen, hier luttel dagen vertoefd hebbende, zyn door den Keizer bedankt, en een vierdedeel uurs, maar door den Hertog van Aarschot, den Hertog van Alba en den Heer van Praat, drie Ridders van 't Gulde Vlies, tot Kamerik, uitgeleid. De Keizer, sedert door Georg van Selve, Bisschop van Lavaur, uit den naam van Koning François verzogt zynde om de gedaane beloften (3) wegens Milanen te bekrachtigen, gaf ten antwoord; dat hy de zaak met zynen Raad zoude overleggen, en hieldt dezelve zoolang sleepende, tot hy, ziende 's Konings hulp in 't stillen der beroerte niet noodig te hebben, naar 't getuigen der Fransche Schryveren, de zelve geheel verwierp.

De Landvoogdes Maria, van 's Keizers koomst verwittigd, begaf zich met al de Heeren van haar Hof derwaart, haaren Broeder te Valenchein verwelkoomende, hierna kwamenze saamen, den negenentwintigsten (4) van Louwmaand, met al den sleep te Brussel; van waar de Keizer, in gezelschap van den Roomschkoning, welke toen met tweeduizend mannen in Nederland gekoomen was, den zesden van Sprokkelmaand, met de Landvoogdesse, veelen der Nederlandsche Grooten en vierduizend mannen, naar Gend trok, wordende van eenigen der Burgermeesteren eerlyk ontfangen en in de Stad geleid.

Zoodra zyne Majesteit met al zyn gevolg binnen was, en straks alle poorten van de Stad bezet hadt, spande hy den Raad van Vlaandre, en beval 's Lands Voorspraak den eisch tegen de Wederspannigen op te maaken. Dees, toen de oude voorrechten der Gendtenaaren onderzogt en wederleid waren, verklaarde, dat de oproerige Stedelingen, om hunne muiteryen, niet alleen alle Vryheden en

(3) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 369.

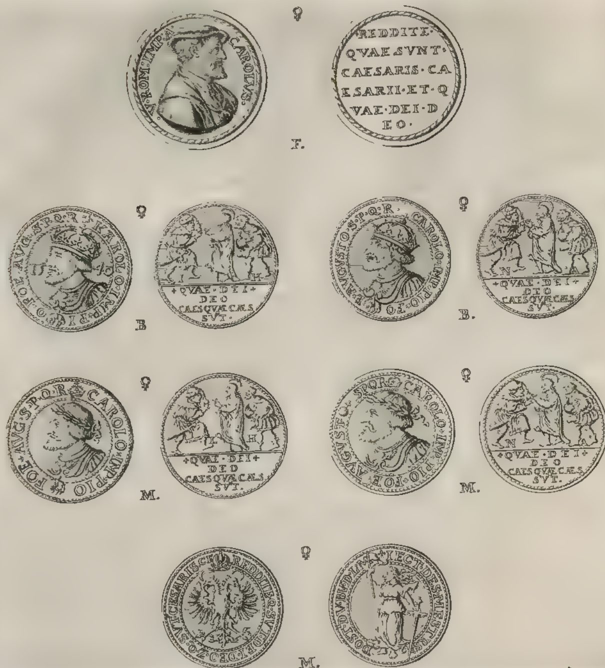
(4) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 127. & Haræi Annal Brab. Tom. I. fol. 615.

1540 en Voorrechten verlooren, maar zelf hun leeven en hunne goederen verbeurd hadden, verzoekende dierhalven den Keizer het vonnis naar gelegenheid der zaaken te willen uitspreeken. De Voorspraak dier Stad het bedryf der Stedelingen best doenlyk verschoond, en door zagte woorden en smeekingen genade van den zagtmoedigen Keizer te verwerven gezogt hebbende, heeft zyne Majesteit, het stuk met de Ridderen van 't Gulde Vlies en zyne Raaden ryplyk overwoogen zynde, eindelyk, den laatsten (1) van Grasmaand, dit vonnis geveld; dat de Stad Gend, om het verbreeken haarer trouwe en 't stigten van oproer, schuldig was aan misdaad van geschonde Hoogheid, en dierhalven haare Voorrechten, Vryheden en Gewoonten verbeurd hadt, welken ook van nu aan voor altyd vernietigd zouden zyn, tot zooverre, dat de volgende Graaven van Vlaandre, by hunne huldiging te Gend, niet anders zouden bezweeren te onderhouden, dan de nieuwe wetten, welken de Keizer de Stad zoude voorschryven. Voorts dat de goederen, inkoomsten, huizen, 't geschut en alle krygsgereedschappen, de groote klok Roeland genaamd, en alle dingen welken de Stad of de Gemeenschappen eigen waren, aan 's Keizers Schatkist vervallen zouden zyn. Wyders zouden de Magistraatspersoonen, Loontrekkende Raaden, de Griffier, met dertig van de aanzienlykste Burgeren, de Deken der Weeveren en anderen in 't zwart gekleed, omgord en bloodshoofds voor den Keizer koomen, met zich brengende uit ieder Gilde zes en uit dat der Weeveren vyftig mannen, en nog vyftig van die in 't laatste oproer Cresers genaamd waren; welke laatsten, met een lang hemd over hunne bloote lighaamen en met eenen strop om den hals, op den bestemden tyd voor den Keizer op hunne kniën leggende met luider stemme zouden zeggen, dat hen de misdaad tegen den Keizer en de Landvoogdes leed was; datze in 't toekoomende gehoorzaam zouden zyn, biddende om den wil van Kristus, dat de Keizer en Landvoogdes hen zulks vergeeven, en weder in genade aanneemen wilden. 1540

(1) Heuteri Rer. Austr. Lib. XI. Cap 13. & Haræi Annal. Brab. Tom. I. fol. 616.

Hierenboven zou de Stad Gend de kosten tot het stillen haarer muiterye gedaan, behalven het gene zy nog aan de vierhonderdduizend guldens mogt schuldig zyn, betaalen, en tot eene boete vierhonderdenvyftigduizend guldens, midsgaders jaarlyks nog zesduizend guldens opbrengen; ook zoude de betaaling der jaarlyksche renten van vyfhonderdenvyftig ponden Vlaamsch, dieze uit 's Keizers Schatkamer, wegens eene schuld van Karel den Stouten, Hertog van Borgonje, trok, geheel vernietigd blyven; eindelyk zoudenze de sleutels van de poorten der Stad, en der Gevangenissen, midsgaders het gansche gebied den Keizer overgeeven, al hunne schulden betaalen, de Rytgraft voor altyd, en de Vestgraften der Stad van de Antwerpsche poort tot aan de Schelde binnen drie maanden vullen, de poorten, torens en muuren, die de Keizer begeerde, afbreeken, en toelaaten, dat de steenen tot het bouwen van een Kasteel, ten teugel hunner muitzugt, gebruikt wierden. Wanneer de Stedelingen dit alles gedaan zouden hebben; dan wilde zyne Majesteit hen weder in genade aanneemen, en alles vergeeven; uitgezonderd die gevlugt of gevangen waren, welken de Keizer naar zyn welgevallen zoude straffen.

De Gendtenaars hier toe gedwongen voldeeden eerlang 's Keizers begeerte, en het vonnis in al zyne punten, en het is ter gedachtenisse van dit geval, en om anderen tot hunnen plicht, in 't betaalen der schattingen aan hunnen Landheer, te vermaanen, dat de zes nevenstaande penningen gemaakt zyn.

I. De voorzyde van den eersten draagt 's Keizers borstbeeld met de rechter wang voorgekeerd, en de Guldevlies Order om den hals, binnen dit omschrift;

CAROLVS V. ROMANORUM IMPERATOR AUGUSTUS.

KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN VERMEERDERAAR.

De keerzyde, die niet dan letters voert, heeft deeze eige woorden van onzen Zaligmaaker, getrokken uit den Euangelist (1) Mattheus;

(1) Cap. XXII. vers. 21.

REDDITE QVAE SVNT CAESARIS CAESARII; ET QVAE DEI DEO.

GEEFT DEN KEIZER DAT DES KEIZERS, EN GODE DAT GODES IS.

II. III. IV. V. Op de eerste deelen der vier volgende penningen vindtmen 's Keizers gekroonde of gelauwrierde afbeeldsel met de flinker wang voorgekeerd, verschillende meer in bysieraaden dan in den letterlyken zin, welke dus op den tweeden gesteld is;

KAROLO IMPERATORI, PIO, FOELICI, AVGUSTO, SENATUS POPULUSQUE ROMANUS.

DE

1540 *DE RAAD EN HET VOLK VAN ROME AAN KEIZER KAREL DEN GODVRUGTIGEN, DEN GELUKKIGEN, DEN VERMEERDERAAR.* 1540

Om de andere deelen deezer penningen te verklaaren zal ik kortlyk melden, dat de Zaligmaaker door de Leerlingen der Pharizeen en Herodiaanen gevraagd zynde, of 't geoorloft was den Keizer schatting (1) te geeven, of niet? Jesus, kennende hunne boosheid, zeide; gy geveinsde lieden, wat verzoekt gy my? toont my de schattingmunte; en zy bragten hem eenen penning voor; en, door hem gevraagd zynde wiens beeld en omschrift dat 'er op stondt, antwoordenze, des Keizers: toen zeide hy de zelve woorden die wy hier boven verklaard hebben, en hier onder het beeldwerk met deeze verkortinge gesteld zyn;

(1) Euang. van Mattheus Cap. XXII. vers. 15. enz.

QVAE DEI, DEO; CAESARI QVÆ CÆSARIS SVNT.

[GEEFT] GODE DAT GODES; DEN KEIZER DAT DES KEIZERS IS.

VI. Dietgelyke omschrift zietmen ook op het voorstuk van den zesden rondom den gekroonden dubbelen Arend; en op het agterstuk de Gerechtigheid, welke, het zwaard tot de straf der schuldigen gebruikt hebbende, het Vreedevaandel om hoog heft; rondom leestmen;

IECTOIRS DES MESTRES D'OSTEL DV BVREAV DE L'EMPEREUR.

REKENPENNINGEN VAN DE MEESTERS DER REKENKAMER VAN DEN KEIZER.

Van deezen zesden wordt nog een andere muntslag by den Heer Mr. Cornelis Backer, Schepen te Amsterdam, gevonden, zynde in alle deele de zelve behalven in het omschrift, 't gene deeze letters heeft;

IECTOIRS DE MESSIEURS DES FINANCES DE L'EMPEREUR.

REKENPENNINGEN VAN DE HEEREN DER GELDMIDDELEN VAN DEN KEIZER.

Sedert gaf de Keizer, zittende in 't midden zyner Amptenaaren en Raadsheeren, de Stad (2) nieuwe wetten, naar welken de Ingezetenen voortaan bestierd zouden worden; ook ontnam zyne Majesteit aan die van Oudenaarde alle voorrechten, en verschaften hen nieuwe instellingen, omdatze de oproerige Gendtenaars geholpen hadden. Ten zelven dage wierden zesentwintig van de voornaamste roervinken te Gend onthoofd, anderen in de beurs gestraft, of in beedevaart gezonden. Eindelyk, het Klooster van St. Baaf afgebrooken zynde, wierdt, den twaalfden van Bloeimaand, de eerste steen, uit den naam des Keizers, (3) tot den grondslag van 't Kasteel, ten muilprang der oproerigen, gelegt; de Monniken van St. Baaf (4) zyn sedert Kanonniken geworden, en aldaar in de Hoofdkerke van St. Jan den Dooper overgevoerd, werwaart Karel van Croy Bisschop van Doornik hen geleidde, en de Heiligdommen overbragt; van welke veranderinge de gemelde Kerk den naam

(2) Heuteri Rer. Austr. Lib. XI. Cap. 15.

(3) Chron. van Christ. Sternfee op 't jaar 1540 MS.

(4) Hist. de Tournay par J. Cousin Part. IV. pag. 293.

1540 naam van S^t. Jan, aan wienze gewyd was, verlooren, en, met den wille en door bulle van den Paus, dien van S^t. Baaf gekreegen heeft.

Geduurende 's Keizers verblyf te Gend, met het welke drie maanden versleeten wierden, kwam de Hertog van Savoije den Keizer aldaar begroeten; insgelyks onder vrygeleide Willem Hertog van Kleef, om over de bezitting van het Hertogdom (1) van Gelder en 't Graafschap van Zutfeen te handelen; maar toen 's Keizers Raaden hem aantoonden, dat zyne Majesteit alleen het recht, en de Hertog van Kleef geen aanspraak op de voornoemde Gewesten hadt, is hy, zonder iet bedreeven te hebben, weder vertrokken, zoekende in 't vervolg, wyl de Landzaaten hem de uitterste getrouwheid beloofden, heul by den Koning van Vrankryk, welke, om het missen van zyn oogmerk omtrent Milanen, grooten haat tegen den Keizer opvattede.

(1) Haræi Annal. Brab. Tom. I. fol. 618. & Sligtenhorst Geld. Geschied. fol. 452.

In deezen zelven tyd dat de Keizer de Nederlandsche zaaken regelde, dierhalven dagelyks te recht zat, en dat Reinier Heer van Brederode, die de Zuster van Erard van der Mark Bisschop van Luik getrouwd hadt, door den Keizerlyken Raad tot den dood (2) verweezen was; omdat men deezen, als spruitende uit de Graaven van Holland, verdacht hieldt, of hy naar 't zelve Graafschap dong, ter oorzaake dat Brederode het wapen van Holland in 't geheel zonder eenige verminderinge gevoerd hadt, heeft de Keizer het vonnis verzagt, naadat Brederode eenen voetval voor zyne Majesteit, in tegenwoordigheid van den Raad van Vlaandre, den Voorzitter van Holland, en de voornaamsten des Adels, gedaan hadt.

(2) Heuteri Rer. Austr. Lib. XI. Cap. 15. & Haræi Annal. Brab. Tom. I. fol. 617.

Middelerwylen waren ook de Gezanten van de Vorsten der Augsburgsche Belydenisse in Nederland, en te Gend voor den Keizer gekoomen, om zich van de beschuldigingen te zuiveren, hunne zaaken te verweeren, en over den harden handel hunner Tegendingeren te klaagen, smeekende om eendragt en vreede. Zyne Majesteit, (3) hen in tegenwoordigheid van Perenot Heer van Granvelle gehoord hebbende, beloofde hen, als hy de zaak overwoogen zoude hebben, antwoord te geeven. Eenigen tyd hiernaa deedt de Keizer den Gezanten der Duitsche Vorsten door Cornelis Schepperus zoo twyfelagtig antwoorden, datze andermaal verzogten, de Keizer zoude het Kamergericht alle handelingen verbieden, en hen den Vreede volgens beloften vergunnen; waarop zyne Majesteit zeide zich nader te zullen beraaden, en liet hen vertrekken. Sedert bestondt de Heer (4) van Granvelle, die den Onderkancelier in Duitsland Matys Heldius, van hoogmoed en krygszugt dermaate by den Keizer betigtte, dat de zelve verstooten wierdt, onder schyn van de rust en eenigheid te beminnen, het verschil te bemiddelen; voor welke geneegenheid hem die van den Hervormden Godsdienst schriftlyk bedankten, verheffende zyne bescheidenheid ten Hemel, t'evens hem smeekende om den laster, die hen naaging, by den Keizer te verontschuldigen, en toonden verder omstandig, welke reden hen tot de verandering in den Godsdienst bewoogen hadt. 1540

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 350.

(4) Sleidani Comment de Statu Relig. & Reip. pag. 352. & seq.

Den Keizer, hier van berigt zynde, schreef den agtienden (5) van Grasmaand aan den Keurvorst van Saksen en Landgraaf van Hessen, zich met zynen Broeder, den Roomschkoning, over de tweedragt in den Godsdienst der Duitschen beraaden te hebben, blyvende by zyn voorneemen dat de zelve gedempt moest worden, hen deswege vermaanende de geneegenheid tot den Vreede met de daad te betoonen, wyl hy hen verscheidene jaaren, zonder te vorderen, vriendlyk gehandeld hadt; vreezende, byaldien 'er niet in voorzien wierdt, dat 'er groote onrust in de gemeene welvaart en naadeelige beroerten in alle Staaten zouden volgen: dierhalven stelde hy den Vorsten eenen dag, op welken zy en hunne Bondgenooten verschynende met zynen Broe-

(5) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 361.

1540 Broeder Ferdinand mogten handelen, om het gevaar, dat over Duitsland hing, af te weeren, hoopende dat de Vorsten zyne zagtmoedigheid meer dan voorheen zouden overweegen, en betoonen, dat zy hun eige en 's Vaderlands welvaaren beminden, willende dat niemand zich hier tegen zoude stellen. Op deeze of diergelyke vermaaning van den Keizer vind ik den volgenden rekenpenning gemaakt. 1540

B.

Rondom het Keizerlyke wapenschild, dat op het eerste deel door den gekroonden dubbelen Arend gehouden wordt, leestmen deeze uit de Koninglyke (1) gezangen ontleende woorden;

(1) Psalm CXXX. vers. 2.

FIANT AVRES TVAE INTENDENTES.

LAAT UWE OOREN OPMERKENDE ZYN.

Op het andere deel zietmen 's Keizers gewoone zinnebeeld, de pylaaren van Herkules, en tusschen de zelven zyne spreuk; PLVS OVLTRE, *NOG VERDER*; midsgaders in den rand deeze letters;

GECTOIRS DES MAITRES D'OSTEL DV BVREAV.

REKENPENNINGEN VAN DE MEESTEREN DER REKENKAMER.

De Keurvorst en Landgraaf bedankten den Keizer niet alleen voor zyne goede meening, maar (2) verklaarden te gelyk, dat de oorzaak der verwyderinge niet van hen, maar van hunne Tegendingeren, kwam; hoopende dat de Heilige Schriften in de bestemde saamenkoomst voor alle anderen zouden gelden, en het vrygeleide, volgens des Keizers beloften, zoowel aan de Godgeleerden, die in deezen handel noodig waren, als aan de Vorsten zoude verleend worden, verzoekende 's Keizers begeerte hier omtrent te moogen weeten. Wanneer de zaak overwoogen was, en de Heer van Granvelle en alle 's Keizers Amptenaaren de saamenkoomst der partyen tot het beslegten van 't verschil in Duitsland noodig oordeelden, stelde zich de Kardinaal Alexander Farnese hiertegen; wandt dees was van zynen Grootvader Paus Paulus, nevens Marcellus Cervinus Bisschop van Nicastre, om de zaaken van den Godsdienst te bevorderen, aan den Keizer gezonden, en dierhalven zyne Majesteit door Vrankryk in Nederland gevolgd; poogende den Keizer (3) en Roomschkoning in deeze redenvoeringe te toonen, datmen reeds verscheidene reizen met die van den Hervormden Godsdienst in onderhandelinge geweest was, en schoon men middelen ter vereeniginge uitgevonden hadt, dat de zelven echter vrugtloos gebleeven waren; omdat die van 't Hervormde Geloof dagelyks van gedachten veranderden, zelf tegen hunne Belydenis van Augsburg, en dierhalven moeijelyker te vatten waren dan eene aal by den staart; wandt voorheen verzogtenze slegts de verbetering des Pausdoms, en tegenwoordig begeerdenze de uitrooijing van den Heiligen Zetel en van 't Kerk-

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 362.

(3) Hist. du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Houssaije pag. 85. & Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 363.

1540 't Kerklyke Rechtsgebied; ja byaldienze ooit onverdraagelyk geweest waren, zy zouden nog meerder zyn in den tyd dat de vreede met Vrankryk niet verzekerd, en de Turk tot het bespringen van Hungarië gereed was, men mogt, zoolang hunne onderlinge oneenigheid en verschillende gevoelens duurden, op geen goed gevolg hoopen; hierenboven hadden de meesten onder hen geen ander oogmerk, dan om eens anders goederen in te zwelgen, en den Keizer van alle magt te berooven: 't Was waar, vervolgde hy, dat de aanstaande oorlog met den Turk de Duitsen tot vereeniging behoorde te brengen, doch zulks moest op geenen Ryksdag, maar in eene algemeene Kerkvergaderinge geschieden; omdatmen in zaaken van den Godsdienst niets dan met algemeene toestemminge mogt veranderen; wandt zoo Duitsland iet nieuws maakte zonder bewilliginge van Vrankryk, Spanje en Italië, dan zou 'er eene gevaarlyke verdeeldheid tusschen deeze Landen ontstaan; ook was men van overoude tyden gewoon het verschil in den Godsdienst alleen door de Kerkvergaderingen te beslegten, tot welke thans alle Koningen, Vorsten en redelyke menschen gezind waren, en zoude de zelve, als de Vreede met Vrankryk gemaakt was, ligtlyk te beleggen zyn; onderwylen mogt men de verbintenis der Roomsen in Duitsland versterken, opdat de Onroomsen, hierdoor bedeesd, uit vreeze van gedwongen te worden zich des te gemaklyker aan der zelver besluiten zouden onderwerpen; op gelyke wyze warenze tot onderstand tegen den Turk te dwingen. En dewylmen van twee kwaaden het minste kiezen moest, en dat het verwaarloozen van den Godsdienst den Hemel meer zoude vertoornen dan 't verwaarloozen van een Landschap, te meer, wylmen niet zeker konde zeggen, welken 't meeste tegen Kristus streeden, die van den Hervormden Godsdienst of de Turken, mids deezen het lighaam alleen en de andere ook de ziel ter verdervinge brengen, zoo besloot hy, men moest geene zaaken van den Godsdienst op den Ryksdag verhandelen, maar de Kerkvergadering nog in dit zelve jaar beroepen; voor alles de banden der Roomsen versterken, en den Vreede met Vrankryk sluiten. Dusdaanig was de redenvoering van den Kardinaal Farnese, wiens afbeeldsel, mids hy meermaalen zal genoemd worden, ik by dit geval, zoo als 't op zyne penning voorkoomt, hier vertoone. 1540

L.

De voorzyde, die ik naar eenen myner penningen gevolgd heb, draagt het afbeeldsel van den gemelden Gezant, Zoon (1) van Pieter Lodewyk Farnese en van Hieronyma van Ursyn, Dochter van Lodewyk Graaf van Petiliano, dus Broeder van Octavius Farnese, welke met 's Keizers natuurlyke Dochter Margarita getrouwd was, en Kleinzoon van Paus Paulus den Derden, die hem tot eene waardigheid verhief, welke hier in deezer voege rondom het borstbeeld gevonden wordt;

(1) Imhof Geneal. Illust. in Italia fol. 16.

ALEXAN-

1540 ALEXANDER CARDINALIS FARNESIUS, SACRÆ ROMANÆ ECCLESIÆ CANCELLARIUS. 1540

ALEXANDER FARNESE KARDINAAL, KANCELIER DER HEILIGE ROOMSCHE KERKE.

Opdat de Kardinaal den verkreegen last wel zoude uitvoeren, heeftmen zulks door een standbeeld, dat een schild voor zich heeft, op het welke een wit, om naar te schieten, is afgetekend, te kennen gegeeven; en opdat hy, even als de pyl, het voorgestelde oogwit zoude bereiken, leestmen in den rand dit Griekſche byschrift;

Β Α Λ Λ   Ο Υ Τ Ω Σ.

T R E F   D U S.

Dit stuk ryplyk overwoogen zynde, verkoos de Keizer het zagtste middel, en besloot (1) eenen Ryksdag in Duitsland, daar 't zyn Broeder Ferdinand noodig oordeelde, te beleggen, en die der Augsburgsche Belydenisse, onder beloften van alle zekerheid, derwaart te roepen. Zoodra de Kardinaal Farnese van dit buiten hem genoomen besluit berigt was, vertrok hy terstond, en verkreeg, door Parys reisende, van Koning François, dat dees een streng bevel tegen de Ketters, en inzonderheid tegen de Lutherſen, uitschreef, het welke sedert met alle fortsheid in Vrankryk wierdt uitgevoerd.

(1) Hist. du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Houssaye pag. 86.

Loopende deeze gevallen, was Georg Schenk van Tautenburg, een beroemd Krygsheld, Stadhouder van Vriesland, in 't begin (2) van Sprokkelmaand deezes jaars gestorven, en tot zynen Opvolger aangesteld Maximiliaan van Egmond, Graaf van Buren en Heer van Ysselstein, wiens Vader Floris, den vierentwintigsten (3) van Wynmaand des voorgaanden jaars, het sterflyke afgelegt hadt. Insgelyks scheidde Antoni van Lalein, Graaf van Hoogstraate, welke agtien jaaren het Stadhouderschap van Holland, Zeeland en Westvriesland, en eenigen tyd ook dat van Utrecht, bekleed hadt, den tweeden (4) van Grasmaand des jaars vyftienhonderdenveertig, te Gend uit dit leeven, zonder Kinderen agter te laaten: zyn lighaam wierdt te Hoogstraate onder eene prachtige Tombe, en zyn hart te Kuilenburg begraaven; moogelyk omdat zyne Gemaalin Isabella Vrouw van die plaatze was.

(2) Ub. Emmii Hist. Frisiæ fol. 910.

(3) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 125.

(4) Uit zyne Grafschriften te Hoogstraate en te Kuilenburg.

Omtrent den zelven tyd was Kristina van Deenmarke, Weduw van François Sfortia Hertog van Milanen, door Antoni Hertog van Lotteringe ten huuwelyk verzogt voor zynen oudsten Zoon François Hertog van Bar; de Keizer bewilligde in deeze verbintenis, om den Hertog te vreeden te stellen: wandt dees hadt, zoomen meendt, den Keizer, in Vrankryk zynde, verzogt om (5) als naaste Erfgenaam, uit hoofde zyner Moeder Philippe van Gelder, in het Hertogdom van Gelder en 't Graafschap van Zutfeen gesteld te worden; maar de Keizer wist dit door schoone woorden sleepende, en den Hertog door andere middelen in zyne vriendschap te houden, inzonderheid door de

(5) Hist. de Lorraine par Aug. Calmet Tom. II. fol. 1182.

de gemelde Egtverbintenis, van welke het verdrag den eersten (1) van Lentemaand door de Gemagtigden des Keizers, Lodewyk van Vlaandre Heer van Praat, en Niklaas Perenot Heer van Granvelle, gesllooten wierdt, met beloften dat Kristina de huuwlyksgaave en inkoomsten wegens haar eerste trouwverbond op 't Hertogdom van Milanen, en andere haar behoorende goederen, by alle voorvallen zoude genieten; doch zonder Kinderen stervende, dan zoude alles tot den Keizer of des zelfs Erfgenaamen keeren. Op deeze voorwaarde, en andere punten van minder belang wierdt Kristina, die sedert den dood haars eerste Gemaals in Nederland gewoond hadt, den tienden (2) van Hooimaand te Brussel in tegenwoordigheid der Landvoogdesse, gelyk beloofd was, aan den Hertog van Bar plechtiglyk getrouwd. Kort hiernaa volgde een tweede huuwelyk, door bemiddeling van den Keizer gesmeed, tusschen Renatus Graaf van Nassou en Prins van Oranje, die sedert zyn twaalf jaaren (3) de Landvoogdy van 't Graafschap Borgonje bekleed hadt, en Anna van Lotteringe, eenige Dochter van Hertog Antoni, welke egtverbintenis in Oegstmaand (4) op het Kasteel van Bar geslooten en gevierd wierdt.

(1) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 193.

(2) Hist. de Lorraine par Aug. Calmet Tom. II. fol. 1183.

(3) Maurice Blason des Chevaliers de la toison d'or fol. 213.

(4) Hist. de Lorraine par Aug. Calmet Tom. II. fol. 1182.

Wanneer de Keizer middelerwylen alles te Gend verzekerd, en de Roomschkoning de reis naar Duitsland weder aangenoomen hadt, is zyne Keizerlyke Majesteit, omtrent het midden van Hooimaand, met de Landvoogdesse en groot gevolg over Brugge naar Nieuwerhaven vertrokken, van waar hy door Adolf van Borgonje (5) Heer van Veere, des zelfs Zoon Maximiliaan en anderen, met veele versierde schepen en booten afgehaald en naar Walchere gevoerd wierdt: toen hy dit Eiland en Zuidbeveland gezien hadt, stak hy over naar Zirkzee, daar de Magistraat, op 's Keizers vertrek, aan alle dykers beval (6) van te gelyk aan hunne dyken te koomen, om de zelven te bekrammen, des zyne Majesteit, zeer verwonderd zynde, dat het Land van Schouwen met zoo grooten arbeid en kosten moest gehouden worden, het zelve door eenen gunstbrief mildelyk beschonk.

(5) Reygersberg. Chron. van Zeel. door Boxhorn. II. deel. pag. 465. & Chron. van Christ. Sternsee MS. op 't jaar 1540.

(6) Reygersberg Chron. van Zeel. door Boxhorn. I. deel. pag. 325.

Naauwlyks hadt de Keizer de Zeeuwsche Eilanden bezigtigd, of hy wierdt door de zelve vloot als in zeegepraal naar Holland gevoerd, en, koomende den eenentwintigsten (7) dier maand te Dordrecht, door de Burgers staatlyk ingehaald. Hier luttel tyds vertoevende trok hy naar Rotterdam, Delft en 's Graavenhaage, daar hy eenige dagen om de kwelling van 't voeteuvel verbleef, en den tienden van Oegstmaand te Leyde kwam, zettende voorts zynen tred op Haarlem, en, hier van de Gelastigden der Hollandsche en Westvriessche (8) Steden toestemming eener beede verkreegen hebbende, nam hy den weg op Amsterdam en voorts op Utrecht. Wanneer de Keizer den veertienden van Oegstmaand derwaart naderde, heeft zich ieder om stryd uitgedost: de aanzienlykste (9) Stedelingen en Burgers, mids de Keizer over zyne Gemaalin in den rouw was, hadden zich in 't zwart gekleed en gewapend; de Ridderschap van de Stad en 't Land, in 't zwart fluweel, met goude ketenen om den hals, en brandende toortsen in de hand te paerd gezeten, trok zyne Majesteit te gemoet. De Schout, Burgermeesters en Raaden stonden op de Singel buiten de Tolsteegpoort, en vielen den Keizer te voet, de Schout boodt hem zyne roede, en de Burgermeesters de sleutels der poorten aan; doch de Keizer gaf hen die straks weder over: voortrydende kwam de Bisschop Georg van Egmond met Jan van Voerst Domdeken, die het woord voerde, en de vyf Godshuizen, in hunne plechtgewaaden, den Keizer aan de Smedebrugge verwelkoomen, welke nevens zyne Zuster Maria, langs versierde straaten en huizen, naar den Dom, en eindelyk van al den drang tot op S[t]. Jans Kerkhof in des Domdekens huis geleid wierdt.

(7) Goudhoeven Chron. van. Holl. fol. 611 & Chron. van Christ. Sternsee MS.

(8) Velius Chron. van Hoorn pag. 142.

(9) Mattæus de Reb. Ultraj. Auctoris Incerti pag. 168. & Analect. Tom. I. pag. 170. & seq.

Geduurende 's Keizers verblyf te

1540 Utrecht beloofde (1) hy die Stad nooit te fcheiden of te verdeelen van de Landen van Brabant en Holland, 't zy by uitterften wil, gifte, of hoe het zoude moogen zyn; en, mids het zelve op verzoek van die van Utrecht gedaan wierdt, beloofdenze insgelyks nooit te zullen gedoogen of toeftaan, dat 'er fcheiding of afzondering gemaakt zoude worden. Dit verrigt zynde is de Keizer over Vianen, Gorkom en Heusde, den eenentwintigften dier maand, (2) in 's Hertogenbos gekoomen, en feeftlyk ingehaald. De Schout, Schepens en Raaden reeden zyne Majefteit te gemoet, den zelven de roede en de fleutels der Stad aanbiedende, verzeld van veertienhonderd Burgeren, allen rustig in 't harnas, gevolgd van vier benden te paerd, buiten de poort ftonden zes Slangen, welken tweemaalen afgefchooten wierden; ook befchonken die van de Stad den Keizer met twee voedervaten wyns, honderd malderen havers, en twee vette Osfen. Van 's Hertogenbos nam de Keizer den weg naar Breda, daar hy, zoo eenigen (3) melden, heerlyk door Renatus, Prins van Oranje en Graaf van Nasfou, onthaald wierdt; doch anderen fchryven dat Renatus in deezen tyd, gelyk ik gemeld heb, zyn huuwelyk in Lotteringe voltrok: hoe het zy, de Keizer, over Antwerpe en Mechele, den laatften van Oegftmaand, weder te Brusfel gekeerd zynde, beriep de (4) Steden van Holland en Weftvriesland derwaart, en, den ftand der zaaken met de zelven overwoogen hebbende, ftelde zyne Majefteit, in Herfft- of, zoo anderen fchryven, (5) in Wynmaand den voornoemden Prins van Oranje, Renatus, tot Stadhouder van Holland, Zeeland en Weftvriesland aan.

(1) Chartres van Brab. te Vilvoorde in de zevende bovenkasfe, getekend Deventer, Overysfel en Utrecht.

(2) Befchryving van 's Hertogenbos door J. van Oudenhoven pag. 87. en Befchryving van 's Hertogenbos door P. Bor pag. 23.

(3) Gouthoeven Chron. van Holl. fol. 611.

(4) Velius Chron. van Hoorn pag 142. en die nieuwe Chron. van Brab. fol. 129.

(5) Gouthoeven Chron. van Holl. fol. 101.

Ook maakte de Keizer, naadat hy, den tweeëntwintigften (6) van Herfftmaand, weder een ftreng plakkaat tegen de kettery verkondigd hadt, met goedvindinge der Landvoogdesfe Maria, der Ridderen van 't Gulde Vlies, en Hoofden en Leden zyns geheimen Raads midsgaders der geldmiddelen, den vierden (7) van Wynmaand, eene eeuwige Wet voor alle zyne Nederlanden, door welke hy, inzonderheid tot ruft van 't Land en behoudenis des Roomfchen Godsdienfts, beval, de dwaalingen en ketteryen uit te rooijen, en recht over ryken en armen zonder onderfcheid te oeffenen; voorts den Koophandel tot welvaaren des Lands te befchermen, en de *Bankeroutiers*, of die eens anders geld of goed bedrieglyk vervoerde voor openbaare dieven, ftraatfchenders en vyanden van de gemeene welvaart te houden, begeerende, dat de Rechters zoodaanigen zonder aanzien van perfoon zouden vervolgen, en, overtuigd van de bedrieglykheid, met de koorde zouden dooden, of in gebreeken blyvende de ganfche fchuld moeten betaalen; ja dat geene huuwelykfche voorwaarden of genootene gaaven van hunne Huisvrouwen zouden gelden, dan naa de fchuldenaars betaald waren. Insgelyks verboodt hy alle opkoopingen der waaren, en beval uitdrukkelyk onder den eed, datmen de nutfte en bekwaamfte lieden, die men konde vinden, tot de regeering of beftiering der gemeene zaaken, Steden of Gemeenten zoude verkiezen, zonder inzigt van gunft of maagfchap; en byaldien onbekwaame of berugte lieden tot Regeerders gefteld waren, dat de Landvoogdes en Leden van den Geheimen Raad, de zelven met fchande voor altyd van hun Ampt, ten voorbeeld van anderen, zouden verfteeken: met meer diergelyke bevelen, en openbaare blyken van de zugt tot de Gerechtigheid en tot het heil der Onderdaanen van den grooten Keizer Karel, welke, het oproer gedempt, het Beftand met den Koning van Deenmarke (8) verlengd, en de ruft der Nederlanden dus omzigtig bezorgd hebbende, oorzaak verfchafte, dat de volgende rekenpenningen op deezen tyd ontworpen of vernieuwd zyn. 1540

(6) Brandt Hift. der Reform. I. deel pag. 141.

(7) Plakkaatboek der Heeren Staaten van Holl. I. deel fol. 312.

(8) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 127 en Gouthoeven Chron. van Holl. fol. 611.

1540 | 1540

I. Op het voorstuk van den eersten zietmen eenen Hemelschen Gezant den Vreede verkondigen, zweevende boven eenen Leeuw, welke Nederland verbeeldt, en in den rand dit omschrift;

GECToirs DES Maitres D'HOSTEL DE L'EMPEREur, 1540.

REKENPENNINGEN VAN DE HOFMEESTEREN DES KEIZERS, 1540.

Het agterstuk, van eenen voorgaanden penning ontleend, en op het stillen der beroerte en deeze kalmte toegepast, heeft deeze berymde woorden;

LON DIT ET IE CROIS FERMEMENT,
Qu'APRES LA PLVIE VIENT LE BEAV TEMPS, 1531.

MEN ZEGT EN IK GELOOF ZEKERLYK,
DAT NAA DEN REGEN SCHOON WEDER KOOMT, 1531.

II. Het eerste deel van den tweeden is gelyk aan den voorgaanden, en het andere deel draagt, ten teken van zuivere eendragt, twee in elkanderen gevoegde handen met den Heiligen Geest boven de zelven, omringd door deezen wensch;

DIEV

1540 DIEV MAINTIENGNE LA FOY EN PAIX, 1527. 1540

GOD HANDHAAVE HET GELOOF IN VREEDE, 1527.

III. Op de tegenzyde van den derden, wandt de voorzyde is als de voorgaande, wordt eene Hemelsbol van Zonneſtraalen beſcheenen, en door friſſe bloemen omzet, ten teken van aanwasſende hoope; midsgaders dees letterzoom gevonden;

SOVBZ LE SOLEIL DE GRENT VIGVEVR.

ONDER DE ZON VAN GROOTE KRACHT.

IV. Het Lettermerk der Landvoogdesſe ſtaat onder eene hand, die het zelve beſchermt, op het voorſte deel van den vierden, binnen dit meergemelde randſchrift;

MANVS DOMINI PROTEGAT ME, 1540.

DAT DE HAND DES HEEREN MY BESCHERME, 1540.

Vermids de Landvoogdes uit de verhaalde gevallen krachtdaadig beſpeurde de hulp des Keizers noodig te hebben, leeſtmen rondom haar wapenſchild, dat van den dubbelen Arend beſchermd wordt, deeze op den Keizer gepaſte woorden;

SVB VMBRA ALARVM TVARVM PROTEGE ME.

BESCHERM MY ONDER DE SCHADUW UWER VLEUGELEN.

V. VI. Rondom het borſtbeeld van den overwinnenden en dierhalven gelauwrierden Keizer, dat op de eerſte deelen van den vyfden en zesden geſteld is, vindtmen deeze zyne tytels;

CAROLVS V. ROMANORum IMPerator SEMPer AVGVSTus.

KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN ALTYD VERMEERDERAAR.

De andere deelen, die het wapen der Landvoogdesſe draagen, zyn gelyk aan het ruggeſtuk van den vierden.

VII. Op de eerſte helft van den zevenden is weder het gelauwrierde borſtbeeld van den Keizer; omzoomd door deeze woorden;

GECTOIRS DV BVREAV DES FINANCES.

REKENPENNINGEN VAN DE KAMER DER GELDMIDDELEN.

1540 De andere helft draagt 's Keizers wapenschild en den gekroonden dubbelen Arend, midsgaders de reeds gemelde spreuk met dit klein verschil in den rand; 1540

SVB VMBRA ALARVM TVARVM PROTEGE NOS.

BESCHERM ONS ONDER DE SCHADUW UWER VLEUGELEN.

Op deeze wyze bragt de Keizer in Nederland den Zomer door, wiens gelyke, zoo in hitte als droogte, in verscheidene Eeuwen (1) niet gezien was; wandt niet alleen de staande wateren en beeken, maar de voornaamste stroomen waren zooverre uitgedroogd, dat men te Parys droogvoets dwers door de Seine ging; ja men getuigt, dat zeker Landman te Keulen, om iet zeldzaams te verrigten, zynen ploeg midden door den Ryn van den eenen boord tot den anderen dreef, daar gemeenlyk schepen met dertig en veertig voeder wyns pleegen te vaaren: des het vee zeer veel moest uitstaan, zoo door gebrek van water als van voeder, dat alom verdorde, en dus in alles groote schaarsheid en dierte verwekt wierdt, behalven (2) in wynen, welken by uitneemenheid slaagden.

(1) Chron. van Holl. enz. in 8vo.

(2) Haræi Annal. Brab. Tom. I. fol. 618.

Ondertusschen was de Koning van Vrankryk, magtig verstoord dat de Keizer hem omtrent Milanen misleid hadt, met Willem Hertog van Kleef en Gelder, insgelyks wrokkende over den handel des Keizers, en dat door beleid van den zelven de Prins van Oranje met de aan Willem toegezegde Dochter van Lotteringe getrouwd was, in onderhandelinge geraakt, en sloot, om den Keizer te kwellen, den zeventienden (3) van Hooimaand, niet alleen een verbond van vriendschap en onderlinge hulpe met den gemelden Hertog van Kleef tegen allen welken het zoude moogen zyn, maar beloofde den zelven ook Johanna van Albret, Dochter (4) zyner Zuster en des Konings van Navarre, ten huuwelyk. Des de Keizer, beseffende de oorzaak van 's Konings beweeginge, en t'evens dat het Hertogdom van Milanen, sedert den dood van François Sfortia, aan 't Ryk vervallen en zonder Leenvolger gebleeven was, het zelve, naa zich beraaden te hebben, met alles dat 'er onder behoorde, aan zynen Zoon Philips Erfprins van Spanje, en des zelfs wettige Naakoomelingen te leen gaf, en zulks te Brussel, den elfden (5) van Wynmaand, schriftlyk bekrachtigde.

(3) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 196.

(4) Slichtenhorst Geld. Geschied. fol. 452.

(5) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 200.

Alles dus besteld zynde, verliet de Keizer het Land van Brabant, en de Steden van Vlaandre bezigtigd, voorts de Staaten van Artois den negentienden (6) van Slagtmaand vergaderd, en eene beede van vyftigduizend guldens voor zes jaaren verkreegen hebbende, kwam hy in Slagtmaand langs den kant van Douay te Valenchein; hier om het voeteuvel eenige dagen vertoefd, en de vergadering (7) van de Staaten der Nederlanden gehouden hebbende, is hy den zestienden van Wintermaand naar Namen vertrokken, in welke Stad de Keizer naauwlyks tyding bekwam, dat zyn Algemeene Zeevoogd der Nederlanden Adolf van Borgonje Heer van Veere, den zevenden (8) van Wintermaand, overleeden was, of benoemde straks des zelfs Zoon Maximiliaan van Borgonje tot Opvolger in de Zeevoogdy, en den zelven, by de nieuwe instellingen en orde op de Zeevaart, den zevenentwintigsten (9) dier maand getekend, met groot vermoogen en voordeel begunstigd hebbende, bereidde zyne Majesteit zich tot den togt naar Duitsland, daar de Hoofden van den Hervormden Godsdienst te Smalkalde vergaderd, 's Keizers meening door den Graaf van Neuenaar vernoomen en wederlegd hebbende, ter vereeniginge der verschillen hunne Gelastigden in Weidemaand naar Hagenau zonden op begeerte van den Roomschkoning, welke tot Middelaars of Scheidslie-

(6) Locrii Chron. Belgicum pag. 605.

(7) Hist. de Valenchein par Outreman fol. 195.

(8) Reygersberg. Chron. van Zeel. door Boxhorn II. deel pag. 466.

(9) Plakkaatboek der Heeren Staaten van Holl. IV. deel fol. 1215.

1540 lieden (1) stelde de Keurvorsten van den Palts en van Trier, Lodewyk Hertog van Beijere, en Willem Bisschop van Straatsburg.

(1) Hist. du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Houssaje pag. 86. & Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 367.

Wanneer deezen, toen de Luthersche Godgeleerden verscheenen waren, begeerden, dat de zelven de punten van 't verschil schriftlyk zouden overleveren, en de anderen verklaarden by de Belydenis van Augsburg en de gedaane verantwoording te willen blyven, als niet weetende welke stellingen hunne Tegendingers in de zelve verwierpen, verzogtenze aanwyzing van die, welke tegen Gods woord strydig waren. Hier op gevraagd zynde om de aangeslaagene Kerklyke goederen weder over te leveren, antwoorddenze, dat de zelven niet misbruikt, maar tot herstelling der waare Geleerdheid, een nut werk, van 't welke de Geestlykheid tegen het oogmerk van den Insteller afgeweeken was, gebruikt wierden. Als dees woordenstryd meer ontstak, begeerde Koning Ferdinand, om de zaaken nader te regelen, dat men de byeenkoomst in 't laatste van Wynmaand te Worms zoude hervatten; eindelyk, hen allen tot vreede vermaand hebbende, is deeze vergadering, op welke Antoni, Hertog van Lotteringe, 1540 zyn recht (2) op Gelderland den Stenden des Ryks in geschrift overgeleverd hadt, gescheiden; omdat de Roomschkoning, tyding krygende van 't sterven van Jan van Zapoli Koning van Hungarië, welke eenen Zoon Stephanus, onlangs by Isabella Zuster des Konings van Poolen geteeld, agter liet, zich dierhalven naar zyn Ryk spoedde.

(2) Slichtenhorst Geld. Geschied. fol. 452.

De Keizer het besluit van Hagenau bevestigd, en die van den Hervormden Godsdienst (3) tot het verschynen op den bestemden dag te Worms vermaand hebbende, verklaarde om de meenigvuldige zorgen niet tegenwoordig te konnen zyn, maar zynen voornaamsten Raad derwaart te willen zenden; en gaf sedert magt, om in zyne plaats op de saamenspreeking te handelen, aan Niklaas Perenot Heer van Granvelle, welke door zyne behendigheid, gepaard met een uitmuntend verstand, niet alleen de weetenschap hadt, maar zelf omtrent twintig jaaren de geheimste en gewigtigste aanslagen met den Keizer hielp uitvoeren, en dierhalven om zyn schrander beleid verdiend heeft, in 't duurzaam metaal bewaard, en hier neder gesteld te worden.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 371.

F.

Dees was te Besançon in 't Graafschap Borgonje uit geringe Ouderen gebooren, zoo eenigen (4) melden, de Zoon van eenen Smit, en door zyne verdiensten tot de hoogste Ampten van den Keizer gevorderd, van welken echter op deeze penningplaat niets gevonden wordt; wandt men leest rondom zyn fraai borstbeeld, alleenlyk zynen naam en deeze spreuke;

(4) Strada de bello Belgico Tom. I. pag. 82.

NICOLaus PERRENOTVS. SIC VISVM SVPERIS.

Perenot, op deezen togt te lang in zyne geboorte Stad, 't zy met overleg of door verhinderingen, verblyvende, beval ondertusschen het beleggen van den handel te Worms aan Jan Navius, welke door hem in de bedieninge van den verstooten Matys Heldius gedrongen was, en verscheen eindelyk in Slagtmaand (1) zelf met zynen Zoon Antoni, Bisschop van Atrecht, zoo bekend in de Nederlandsche beroerten, en drie Spaansche Godgeleerden Muscosa, Malvenda en Carobello; zyne bevelbrieven van den Keizer vertoond hebbende deedt hy een zeer Godvrugtige, en tot zyn oogmerk dienende aanspraak. Weinige dagen laater kwam Tomas Campegius Pauslyk Gezant, wandt schoon de Kerkvoogd bespeurde, dat al deeze vergaderingen hem onvoordeelig waren, en dat hy de zelven niet konde beletten, echter zag hy, dat 'er minder kwaad in 't toestemmen dan in 't afzyn gelegen was, dierhalven verklaarde de Gezant uit den naam zyns Meesters, die de rust van Duitsland boven anderen beminde, op deeze byeenkoomst, als een voorspel tot de Kerkvergadering, verscheenen te zyn, om over de noodige voorbereidselen tot de zelve te handelen, hen alleen tot eendragt vermaanende, wyl de Paus ook alles om hen te vergenoegen, zooveel zyn gewisse lyden mogt, zoude doen.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 371. & seq.

Ondertusschen was Vergerus, (2) Bisschop van de Kaap van Istria, door den Paus ook derwaart op den naam der Fransen gezonden, opdat de zelve te min verdacht zyn, en onder dit dekfel den Kerkvoogd beter dienen zoude. Dees liet straks eene redenvoering van de eendragt en den Vreede der Kerke drukken, door welke hy poogde te toonen, dat de algemeene Kerkvergadering tot dit einde geen goed middel zoude zyn, en verspreidde de zelve alom met gedachten van deeze saamenspraak te verbreeken, op welke reeds veel tyds verspild was in 't overleggen der geheimen, en hoeveel Leeraars spreeken zouden; wandt men vondt 'er, die aangedreeven door Campegius en Vergerus, niet anders dan uitstel van zaaken zogten. Nogtans besloot men, dat Jan Eckius voor de Roomsen, en Philips Melanchton voor de Onroomsen spreeken, en dat de Erfzonden het voorwerp hunner redenvoeringe zyn zouden. Hangende dit geding, schreef de Pauslyke Gezant den Keizer zonder ophouden, dat deeze saamenspraak groote scheuring voortbrengen, geheel Duitsland Luthers maaken, en 't Keizerlyke gezag vernietigen zoude, met meer andere redenen, welken den Keizer, berigt door Perenot van de moejelykheden, die dagelyks aangroeiden, deeden besluiten om den handel af te breeken; des zyne Majesteit door eenen brief, naa dat Eckius en Melanchton reeds drie dagen gesprooken hadden, den Heer van Granvelle terugge riep, en alles tot het volgende jaar op den Ryksdag te Regensburg uitstelde. Dierhalven keerden de aldaar vergaderde Godgeleerden, en onder de zelven Jan Calvyn, te rugge; wandt dees hadt de zorg over de Hervormde Kerk van Geneve (3) zoo lang aan Pieter Viretus bevoolen, een Leeraar van wonderlyke lieftaaligheid, die, het Hervormde Geloof te Lozanne een geruimen tyd gepredikt hebbende, sedert naar Vrankryk vertrok, en te Lions en elders zoo grooten roem van zynen arbeid verwierf, dat wy zyn afbeeldsel nog op de twee volgende penningen bewaard vinden.

(2) Hist. du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Houssaje pag. 86.

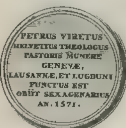
(3) Melch. Adami Vitæ Theolog. pag. 121.

I. Hy

I.

M.

(1) Melch. Adami Vitæ Theolog. pag. 120.

I. Hy was te Orbe, (1) onder 't gebied van Bern, in Zwitserland gebooren, en te Parys in de goede Letteren onderweezen, als hy kennis kreeg aan Farellus, welke hem door brandenden yver onderſteunde, en tot zoo groote onderneeminge opwekte, als hy verrigtte; desmen niet zonder oorzaak zyn weezen op de eerſte, eene penningplaat, gemaakt heeft, voerende rondom zyn borſtſtuk geenen tytel, maar geheel eenvoudig deezen zynen naam;

PETRUS VIRETVS.

II. De tweede draagt alleen zyn borſtbeeld op de voorzyde, en deeze korte beſchryving van zynen leevensloop op de keerzyde;

PETRUS VIRETUS, HELVETIUS THEOLOGUS, PASTORIS MUNERE GENEVÆ LAUSANNÆ ET LUGDUNI FUNCTUS EST, OBIIT SEXAGENARIUS, ANNO 1571.

PIETER VIRETUS, ZWITSERSCH GODGELEERDE, HEEFT HET AMPT EENS HARDERS TE GENEVE LOZANNE EN LIONS BEKLEED, IS ZESTIG JAAREN OUD ZYNDE OVERLEEDEN, IN 'T JAAR 1571.

1541 De Keizer, om op den beſtemden Ryksdag te Regensburg tegenwoordig te zyn, verliet de Nederlanden met den (2) aanvang van 't jaar eenenveertig, naadat hy alvorens den Hertog van Kleef en de Staaten van Gelderland, door ſcherpe brieven, (3) van onrechtveerdigen handel beſchuldigd, en hen naar Regensburg gedagvaard, midsgaders te Binch in Henegouwe een (4) verbond van vriendſchap met Jacob den Vyfden, Koning van Schotland, geſlooten hadt, neemende zynen weg over Lukſemburg, Mets en Neurenberg op Worms, en kwam dus met veele Vorſten en Heeren in Lentemaand te Regensburg, daar meeſt alle Stenden vergaderden, in hoope van Duitsland tot eenen Godsdienſt

(2) Die waarachtige Geſchied. van Keizer Karel den V. pag. Jiiij.

(3) Slichtenhorſt Geld. Geſchied. fol. 452.

(4) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 208.

1541 dienst te brengen: tot dit einde hadt hy den Paus om eenen bekwaamen Gezant verzogt, die volle magt hadt om 't gene nodig was te besluiten. De Kerkvoogd (1) zondt den Kardinaal Kaspar Contarino, een man van uitmuntende Geleerdheid en doordringend verstand, en nevens deezen ook eenige besleepene lieden in 't voordeel van 't Roomsche Hof, met uitdrukkelyken last van alles, 't gene tegen 't hooggezag van den Paus mogt strekken, te beletten, en op de algemeene Kerkvergadering, als het eenige hulpmiddel, te dringen.

(1) Hist du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Houssaje pag. 87.

Zoodra de Kardinaal verscheen, en den Keizer tot den Vreede met Vrankryk vermaand hadt, verzogt hy verschooning voor den Paus, wyl die hem geen volle magt, zoo als de Keizer begeerde, gegeeven hadt, omdat dit vermoogen zoo wel als het voorrecht van onfeilbaarheid in den handel des Geloofs onafscheidenlyk van 't Pausschap was, beloovende aan die van den Hervormden Godsdienst, alsmen eenige voornaame punten uitzonderde, alle voldoening te geeven, en smeekte den Keizer om de zelven niets toe te staan zonder kennisse der andere volkeren, uit vreeze voor scheuringe in de Kristenheid. Wanneer de Keizer de beweegreden tot deeze vergadering verklaard, en ieder hem tot het verkiezen der Geleerden, welken het verschil zouden verhandelen, verzogt hadt, heeft (2) hy, onder beloften van niets dan 't algemeene heil te beoogen, voor de Roomsen Julius Pflug, Jan Eckius en Jan Gropper, en voor de Onroomsen Philips Melanchton, Martyn Bucerus en Jan Pistorius, verkoozen, en ernstig vermaand, datze geene menschlyke begeerte, maar de eer van God alleen wilden behartigen, benoemende den Paltsgraaf Frederik en den Heer van Granvelle tot Voorzitters, en nog eenige anderen tot getuigen in deezen handel.

(2) Hist. du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Houssaje pag 88.

Toen de saamenspreeking zoude beginnen, gaf de Heer van (3) Granvelle een schrift over, zeggende het zelve van Vroome en Geleerde Mannen geschreeven, en tot de eenigheid dienstig te zyn; dat de Keizer begeerde men zou het zelve onderzoeken, het goede aanneemen en 't kwaade verbeteren. Eenige stellingen van dit schrift heeft men verbeterd, en over anderen niet eens konnen worden, als van de magt der Kerke, van 't Verbondsteken, van de Heiligen, van de Misse, van 't Huuwelyk der Priesteren en meer anderen; dierhalven wierdt het schrift met hunne aanmerkingen en verklaaringen den Keizer weder overgeleverd, welke, zoo uit zugt tot den Vreede, als om hunne verbintenis met Vrankryk af te snyden, eindelyk die van den Hervormden Godsdienst, schoon de Bisschoppen hier tegen druischten, meer dan voorheen begunstigde: wandt toen 'er meer dan eene maand vrugtloos gespild was, gaf hy, by het scheiden der vergaderinge, omtrent het laatste van Hooimaand, een gebod van deeze saamenspreeking tot de Kerkvergadering of algemeene byeenkoomst der Duitsen uit te stellen; en, zoo dit niet wilde vlotten, dan beloofde hy binnen agtien maanden eenen Ryksdag tot vereeniging der Gezindheden te beroepen, vermaanende hen allen tot rust, en de Roomsche Geestlyken tot verbetering hunner Kerken, en de Onroomsen niet nieuws te onderneemen; buiten de vastgestelde punten wilde hy hen geenen regel stellen, zy zouden Kristlyk handelen, de Kloosters niet stooren, in eens anders Heerschappye niemand tot hun Geloof trekken, noch om het zelve beschermen, maar die vrywillig kwamen mogtenze aanneemen. Wyders heeft hy het besluit tegen hen te Augsburg genoomen, den twist en de uitbanningen opgeschort tot de Kerkvergadering of den Ryksdag, en bevoolen aan allen zonder onderscheid recht te oeffenen, het zelve met bezegelde brieven, tot groot leedweezen van den Gezant, bekrachtigende; wandt dees (4) begeerde, volgens zynen last, alles tot den Paus, die, zoo hy voorgaf, in 't stuk van Geloof alleen gewettigd was, over te brengen. 1541

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 380.

(4) Hist. du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Houssaje pag. 91.

Ge-

1541

Gedúúrende deeze byeenkoomſt hadt Hertog Hendrik van Bronswyk een (1) boekje verſpreid, in 't welke hy den Keurvorſt van Sakſen ſcholdt voor eenen Ketter, Oproermaaker, Caïnſche misdragt en Aeſopus, met geene deugden naar ziel noch naar lighaam begaafd, welke van Luther, ſchoon hy deezen voor zynen Afgod hieldt, echter beſpot wierdt. Luther, meenende hierdoor in zyne eer beleedigd te zyn, heeft de beſchuldigingen wederleidt, en niet alleen getoond datze laſteringen waren, maar ook getragt te doen zien, dat de Paus de zuivere Leere van Kriſtus verdorven hadt, ja de Antichriſt was, van welken in de Heilige bladen voorſpeld is, met meer diergelyken; om welken yver Luther en Melanchton, om de Euangeliſche zaaken te Regensburg voor die der Hervormde Kerke met goed gevolg verweerd te hebben, op de volgende penningen zyn afgebeeld.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip pag. 375.

I. Op de voorzyde van den eerſten wordt Luther, in Leeraars gewaad ten halven lyve, met deeze tytelen gevonden;

DOCTOR MARTINVS LVTHERVS PROPHETA GERMANIAE, MDXXX.

LEERAAR MARTYN LUTHER VOORSPELLER VAN DUITSLAND, MDXXX.

Vermids Melanchton met algemeen beſluit naar de vergadering gezonden was, leeſt men rondom zyn borſtbeeld, dat op de keerzyde ſtaat, deeze letters;

DOCTOR PHILIPPUS MELANCHTON LEGATUS ECCLESIÆ CHRISTI AD COMICIA RADISPONENSIA.

LEERAAR PHILIPS MELANCHTON GEZANT VAN KRISTUS KERKE OP DEN REGENSBURGSCHEN RYKSDAG.

1541 II. De tweede, eene penningplaat, heeft het zelve afbeeldſel, omſchrift en zinnebeeld van Melanchton, eene ſlang rondom een kruis geſlingerd, verſchillende alleenlyk in den buitenſten krans en in het jaartal, uit het welke ik vaſtſtelle, dat de eerſte ſtraks naa 't genoome beſluit van deeze vergadering, en dees naa zyne teruggekoomſt, als zeegepraalende met eenen krans verſierd, gemaakt is. 1541

I.

III. De derde, insgelyks eene penningplaat, draagt het borſtbeeld en zinnebeeld van Luther, omringd door zynen naam en eenige woorden uit de Heilige (1) bladen;

(1) II. Boek der Koningen Cap. XIII. vers. 14.

DOCTOR MARTINus LVTHERVS. CVRRVS ET AVRIGA ISRAHELIS.

LEERAAR MARTINUS LUTHER. WAGEN ISRAËLS EN ZYN VOERMAN.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 389.

(3) Chartres de Brab. te Vilvoorde in de zevende bovenkasſe getek. *Lettres de Geldre.* Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 389. & 390.

Op deezen Ryksdag (2) heeft de Keizer, zittende in 't midden der Stenden, ook zwaare klagten over Willem Hertog van Kleef, wegens het inneemen van Gelderland, gedaan, te gelyk een ſchrift ingeleverd, door het welke hy het recht, dat zyne Majeſteit op Gelderland en Zutfeen hadt, aantoonde; wandt, boven de oude bewyzen, bekende de Roomſchkoning Ferdinand met eenen bezegelden brief, den tweeden (3) van Louwmaand deezes jaars gedagtekend, den Keizer met het Hertogdom van Gelder en 't Graaſſchap van Zutfeen bekleed, of tot de zelve gehuldigd te hebben. Zeggende wyders, dat hy den Hertog aldaar beroepen hadt, doch dat die eenen anderen weg gereisd was, meenende naar Vrankryk. De Gezanten des Hertogen van Kleef tegenwoordig zynde ontſchuldigden hunnen Vorſt, en alsze voortvoeren om de gerechtigheid van den zelven te bewyzen, rees de Keizer op en ging uit de vergaderinge. Eenige dagen laater kwamen de Vorſten en Stenden voor den Keizer, den zelven ſmeekende om den Hertog van Kleef in 's Ryks beſcherming te neemen, en alle twiſt vriendlyk te beſlegten, beloovende al hun vermoogen hiertoe aan te wenden. Jan Navius antwoordde den Vorſten en Stenden op 's Keizers begeerte, wyl de Ryksdag tot het bevreedigen der verſchillen van Duitsland beleid, en op den zelven tot zyn leedweezen wegens de verdeelde gemoederen niet zekers beſlooten was, verwonderd te zyn, dat zy in zulke zaaken, die eigenlyk zyne Majeſteit betroffen, zoo eensgezind waren; en eindigde dus half vergramd het geſprek.

Terwyl de Vreede door deeze middelen in Duitsland gezogt wierdt, ontvonkte aan den anderen kant het vuur des

1541

des oorlogs weder met Vrankryk; omdat Cæfar Fregofa van Genua (1) en Antoni Rincon, een Balling uit Spanje, door Koning François naar den Turkfchen Keizer afgevaardigd, reizende naar Venetië op de Po, door de bezetting van Pavia gevangen, en heimelyk omgebragt waren, het welke de Koning zoo euvel opvattede, dat op zyne orde Willem van Bellay Heer van Langey, Landvoogd in Piemont, de ontflaaging der Gezanten van Alfonfus van Avalos Markgraaf van Guaft, die toen het Hertogdom van Milanen voor den Keizer beftierde, geheel ernftig begeerde; en toen de Markgraaf, hoeveel beweeging over dit beftaan gemaakt wierdt, zich echter, als der zaaken onkundig, geduurig ontfchuldigde, klaagde Koning François door zynen Gezant op den Ryksdag van Regensburg over die vyandlykheid aan den Keizer; doch, geen voldoenend antwoord bekoomen hebbende, deedt hy federt den natuurlyken Zoon van Keizer Maximiliaan, Georg van Oostenryk Aardsbisfchop van Valenze, by geval uit Spanje door Vrankryk reizende, opdat zyne Gezanten ontflaagen zouden worden, te Lions in verzekeringe ftellen. Hier kwam nog by, dat de Koning François, om den Keizer te kwellen, een verweerend verbond met Chriftiaan den Derden, Koning van Deenmarke, geflooten hadt, en tot diergelyk een oogwit met Guftaaf, Koning van Zweede, in onderhandelinge was; en hoewel dit laatfte verbond niet eerder dan in 't volgende jaar voltrokken wierdt, echter baarde dit gedrag zooveel haats tusfchen de Vorften, datze elkanderen ftraks zouden aangetaft hebben, byaldien de Staatkunde hen zulks niet verbooden hadt.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 390 & Daniël Hift. de France Tom. V. pag. 375.

Wandt behalven den ontworpen togt naar Afrika, met welken de Keizer bezwangerd ging, was de Roomfchkoning met den Turkfchen Oorlog magtig belemmerd; alzoo dees, meenende, naa den dood van den Weiwood Zapoli, volgens 't verdrag met den zelven geflooten, tot de bezitting van geheel Hungarië gerechtigd te zyn, dierhalven in 't voorgaande jaar de naagebleeve Weduwe (2) te vergeefs tot den afftand aangezogt, en door 't opruijen der Hungaaren veele Ruiters en Voetknegten verzaameld hebbende, zondt hy de zelven te fcheep met voorraad en gefchut, onder 't geleide van Leonard Velfius, langs den Donauw naar de Stad Gran, welke, naa grooten tegenftand, ftormende overweldigd, de meeften der bezettinge gevangen of gedood zynde, heeft het Roomfchkoninglyke Leger de verlaate Stad Peft ingenoomen, Wetzen zonder bloedftortinge gedwongen, en het beleg voor Offen, dat ook Buda geheeten wordt, geflaagen, daar de Weduwe en het Zoontje van Zapoli zich onthielden, meenende, door onderling verftand met eenigen der Hovelingen, en vreeze voor den ftorm, de Stad ligtlyk te zullen dwingen; maar de Stedelingen, ziende dit onweer opkoomen, hadden zich zoowel verfterkt, dat 's Roomfchkonings Veldheer de Stad eerlang verliet, en in deezen aftogt Stoelweisfenburg by verdrag inkreeg, en, mids het byeenrotten der Turken en 't naderen des Winters, zich weder naar Gran begaf. Met het wyken der Kriftenen maakten de Turken zich weder Meefter van Wetzen, en belegerden Peft; doch door de groote koude uit het veld gedreeven, gaf zulks den Roomfch Koning zooveele hoope ter overwinninge, dat dees, van den Keizer op den Ryksdag te Regensburg onderftand in geld verkreegen hebbende, een nieuw Leger uit Beijere, Boheme en Silefië verzaamelde, en het zelve, onder het Oppergebied van Willem van Roggendorf, een ervaaren Krygsman, den zynen met veel voorraads langs den Stroom naar Hungarië te hulpe zondt. Op deeze wapenrufting en grooten veldtogt zyn de twee volgende gedenkpenningen gemaakt.

(2) P. Jovii Hift. Lib. XXXIX.

I.

II.

I. Men ziet den Roomſchkoning te paerd, op het voorſtuk van den eerſten, in volle wapenruſtinge gereed tot den optogt tegen de Ongeloovigen, en in den rand deeze eernaamen;

FERDINANDVS Dei Gratia ROManorum, HVNGariæ, BOEMiæ, DALMAtiæ, CROAtiæ REX; 1541.

FERDINAND DOOR GODS GENADE KONING DER ROMEINEN, VAN HUNGARIË, BOHEME, DALMATIË EN CROATIË, 1541.

De gekroonde Keizerlyke Arend wordt op het agterſtuk, met eenen gekruiſten Kriſtus voor de borſt, gevonden; moogelyk om aan te wyzen, dat de Keizer het Kriſtelyke Geloof beſchermde, en uit deeze oorzaake alles rechtvaardiglyk overmeeſterde, gelyk dit meergemelde omſchrift beveſtigt;

AQVILA ELECTA IVSTA OMNIA VINCIT.

DE VERKOOZE EN RECHTVAARDIGE AREND OVERWINT ALLES.

II. Heeft op het eerſte deel weder het afbeeldſel van den Roomſchkoning naar de andere zyde gekeerd, met eenig verſchil in de wapenen, die op het dekkleed van 't paerd gevonden worden; en op het andere deel den enkelen Roomſchkoninglyken Arend, met de wapenen van Hungarie, Boheme en Ooſtenryk op de borſt, in beide letterkringen leeſtmen deeze tytels;

FERDINANDVS Dei Gratia ROManorum HVNGariæ, BOEMiæ, DALMatiæ, CROAtiæ REX, INFANS HISPANIENsis, ARCHIDVX AVSTRIaE DVX BVRGVNDIaE.

FER-

1541 *FERDINAND DOOR GODS GENADE KONING DER ROMEINEN, VAN HUNGARIË, BOHEME, DALMATIË, CROATIË; ZOON VAN SPANJE, AARDSHERTOG VAN OOSTENRYK, EN HERTOG VAN BORGONJE.* 1541

De Veldoverste Roggendorf, de oude en nieuwe benden gemonsterd, de gansche Heirkracht (1) voor Offen gebragt, en de Stad van de Weduwe des Weiwoods te vergeefs opgeëischt hebbende, tastte de zelve met zulk een geweld aan, dat, de muuren verbrooken zynde, de Stad door 't hevig stormen byna overrompeld wierdt, byaldien de Bisschop van Waradyn, Georg, die het hoogste gezag voor de Weduwe voerde, door geduurige waakzaamheid en onbezweeken moed zulks niet verhinderd hadt. Zoodra Soliman van deeze aanslagen berigt was, hadt hy al zyne hooge Bevelhebbers te wapen geroepen, en hen bevoolen zonder toeven met eene ontzaglyke Krygsmagt de belegerde Stad te ontzetten; des de zelve eerlang met een talryk Heir van Turken, zoo te water als te land, naar Offen zakten; en naa eenige tegenstribbelingen, omtrent het midden des Zomers, het Roomschkoninglyke Leger, zoo aan de eene als andere zyde der Stad leggende, by den nacht dermaate aangreepen, dat 'er, zoo door 't geschut, het zwaard, water als andere middelen, omtrent twintigduizend Kristenen deerlyk om hals, de Veldheer en verscheidene Legerhoofden gewond, veele schepen en menschen, de meeste pakkaadje en al 't geschut in 't geweld der Turken raakten; welken de Belegeraars niet alleen versloegen, maar straks ook de Stad Pest weder veroverden. Luttel dagen naa dit bloedige treffen kwam Soliman (2) zelf derwaart, nam de Stad Offen met list, in weerwil der Weduwe en haarer Raaden, in, en, haar met eenige schatten en bedienden naar Lippa, om aldaar verblyf te neemen, gezonden, en de Stad met sterke bezettinge voorzien hebbende, keerde Soliman met zyn Leger weder te rugge.

(1) P. Jovii Hist. Lib. XXXIX.

(2) P. Jovii Hist. Lib. XL.

Dees ongelukkige Veldtogt trof geheel Duitsland, dat hierenboven door eene woedende Pest gedrukt wierdt, welke inzonderheid langs den Rynstroom, veel volks verslondt, en twee voornaame Leeraars van den Hervormden Godsdienst, Wolfgang Capito te Straatsburg, en Simon Gryneus (3) te Bazel, weggerukte; welke laatste nog kort te voore in de vergaderinge van Worms geweest, en door uitmuntend verstand, en ongemeene geleerdheid zoo beroemd was, datmen deeze drie gedenkpenningen nog ter zyner gedachtenisse gemaakt vindt.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 392.

2.

1.

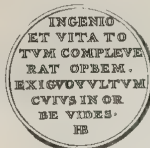
1541 I. Dees was Zoon (1) van eenen Landman, in het kleine Dorp van Zwaabe, Viringe genaamd, gebooren in het jaar veertienhonderddrieënnegentig, en zoo bekwaam in verscheidene taalen en de Wysbegeerte geworden, dat hy niet alleen de zelve te Weene, Offen, Heidelberg en Bazel openlyk onderwees, maar ook tot Hoogleeraar in de Godgeleerdheid verheven zynde, de Kerk van Tubinge met anderen hervormde, het Euangeli verkondigde en het Hervormde Geloof verweerde, uit welke oorzaake, geduurende zyn leeven, zyn afbeeldsel op den eersten, eene prachtige penningplaat, met dit omschrift gesteld is; 1541

(1) Melch. Adam. Vitæ Germ. Philos. pag. 118. & Diction. Hist. & Crit. par Bayle Tom. II. fol. 611.

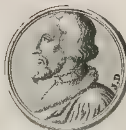
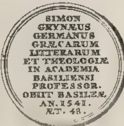
SIMON GRYNÆVS, ANNO MDXXXV, ÆTATIS XLII.
ΓΝΩΘΙ ΣΕΑΥΤΟΝ.

SIMON GRYNEUS, IN 'T JAAR MDXXXV, ZYNS OUDERDOMS XLII. KEN U ZELVEN.

I.

M.

II. De tweede, die ter gedachtenisse van zyn overlyden, den eersten van Oegstmaand voorgevallen, gemaakt is, heeft op het voorstuk zyn borstbeeld naar de andere zyde gekeerd en deezen letterzoom;

SIMON GRYNÆVS OBIIT ANNO DOMINI MDXLI, ÆTATIS XLVIII.

SIMON GRYNEUS IS OVERLEEDEN IN 'T JAAR DES HEEREN MDXLI, ZYNS OUDERDOMS XLVIII.

Op het agterstuk vindtmen tot 's mans lof, wyl hy van alle Geleerden zyns tyds geacht wierdt, deeze Latynsche dichtregels;

INGENIO ET VITA TOTVM COMPLEVERAT ORBEM
EXIGVO VVLTVM CVIVS IN ORBE VIDES.

DIE, WIENS AANGEZIGT GY OP DIT KLEINE ROND ZIET, HADT HET GANSCHE WAERELDSROND DOOR ZYN VERSTAND EN WANDEL VERVULD.

III. Dier-

1541 III. Diergelyke borstbeeld wordt, zonder letterlyke verklaringe, op de voorzyde van den derden gevonden; en op de keerzyde leestmen dit opschrift; 1541

SIMON GRYNÆUS GERMANUS, GRÆCARUM LITTERARUM ET THEOLOGIÆ IN ACADEMIA BASILIENSI PROFESSOR, OBIIT BASILEÆ ANNO 1541, ÆTATIS 48.

SIMON GRYNEUS EEN DUITSER, HOOGLEERAAR DER GRIEKSCHE LETTEREN EN GODGELEERDHEID IN DE HOOGE SCHOOLE VAN BAZEL, IS TE BAZEL GESTORVEN IN 'T JAAR 1541, *ZYNS OUDERDOMS* 48.

Eenige dagen laater wierden de Duitsen ook beroofd van hunnen alom beroemden Geneesheer Theophrastus Paracelsus, wiens aanmerklyk bedryf ik de moeite waardig achte hier kortlyk in te klampen. Philippus Aurelius Theophrastus Paracelsus, gezegd Bombast van Hohenheim, was in 't jaar veertienhonderddrieënnegentig (1) te Einsidelen, een Dorp in Zwitserland, gebooren; zyn Vader Willem, de natuurlyke Zoon van eenen Vorst, was in de Geneeskunde ervaaren, en zorgvuldig in de opvoedinge van zynen Zoon Theophrastus, welke, door ongemeene drift tot de Geneeskunde en Geleerdheid, de Hoogeschoolen van Duitsland, Italië, Vrankryk en Spanje bezogt, midsgaders met veel opmerkinge Egipte en Arabië doorreisd hebbende, op zyne teruggekoomst tot Hoogleeraar der Natuur- en Geneeskunde te Bazel wierdt aangesteld, alwaar hy door ongemeene stellingen, 't zy in 't verwerpen der aloude schriften of door nieuwe uitvindingen, door middel der Scheikunde (2) ontdekt, grooten naam en toeloop verkreeg, te meer, wyl hy de verouderde en ongeneeslyke ziekten, als Lazerye, Waterzugt, Jigt en anderen tegens ieders verwagting genas. Onder dit oeffenen zyner konst wierdt hem, voor 't herstellen van zekeren Kanonnik, van de Rechters eene gemeene, hoewel hem een aanzienlyke somme beloofd was, toegeweezen; des de Geneesheer, zich hier in beleedigd oordeelende, straks de Stad Bazel verliet en naar den Elsas vertrok, mengende zich in de verschillen van den Godsdienst, en hadt verscheidene stellingen, die van eenigen als grove dwaalingen veracht, van anderen (3) weder beschermd wierden. Wanneer hy, door zyne vrymoedigheid, den haat zyner Kunstgenooten en der Geestlyken op den hals kreeg, en stout en sterk dreef, wyl het geluk hem in alle onderneemingen begunstigde, dat hy door zyne geneesmiddelen den mensch verscheidene eeuwen (4) in 't leeven kon houden, wierdt hem zelf, den vierentwintigsten van Herfstmaand deezes jaars, het agtenveertigste zyns ouderdoms, den draad des leevens afgesneeden, zyn lighaam is in 't Gasthuis van St. Sebastiaan te Saltsburg ter aarde besteld, en met een hoogdraavend Graffschrift versierd, en zyne uitterlyke gedaante ons op eene penningplaat overgebleeven, die ik, om het geheugen van dien grooten Konstenaar te vernieuwen, hier by zyn overlyden geplaatst heb.

(1) Melch. Adam Vitæ Germ. Medicor. pag. 28.

(2) Chymia.

(3) Hist. der Kerken en Ketteren door Godfried Arnold II. deel fol. 585.

(4) Melch. Adam Vitæ Germ. Medic. pag 30. & 31.

Ih Sch.

Men ziet het afbeeldſel ten halven lyve, met het geveſt van zyn zwaard of degen in de handen, in den knop van 't zelve bewaarde hy zeker algemeen Geneesmiddel, (1) door hem ΑΣΟΤΗ genaamd, 't welke hy alom met zich droeg; en, dewyl dit konſtſtuk drie jaaren voor zynen dood gemaakt is, vindtmen in den binnen en buitenkring deeze letterlyken zin;

(1) J. Pancratii Brunonis Lexicon Medicum Caſtelli pag. 358.

DOCTORIS THEOPHRASTI PARACELSI ÆTATIS 45.

[AFBEELDSEL] VAN DEN LEERAAR THEOPHRASTUS PARACELSUS, ZYNS OUDERDOMS 45.

ABSTRVSAM TENEBRIS TEMPVS ME EDVCIT IN AVRAS.

DE TYD BRENGT MY, DIE IN DE DUISTERNISSE VERBORGEN LAG, TE VOORSCHYN.

Den Ryksdag ondertusſchen geëindigd zynde, beval de Keizer den Paltsgraaf Frederik met de Keurvorſten te handelen, om den Hertog van Kleef tot het overleveren van Gelderland te dringen; dierhalven zonden de Keurvorſten hunne Gemagtigden derwaart, en vermaanden (2) den Hertog, om 't dreigende gevaar en de aanſtaande onruſt te myden, tot gezeglykheid; maar dees, verſlingerd op het uitgeſtrekte gebied, beweerde de natuurlyke Erfgenaam en wettige bezitter te zyn, hen dierhalven ſmeekende, mids hy 't verſchil aan 't recht zoude overlaaten, niet te willen gedoogen, dat hem geweld aangedaan mogt worden, maar 's Keizers gemoed tot billyke middelen te wenden. Hertog Willem, zich op deeze Bemiddelaars niet vertrouwende, hadt zich ter ſluik naar Vrankryk begeeven, en aldaar niet alleen het huuwelyk (3) met Johanna, Dochter des Konings van Navarre, plechtiglyk voltrokken; maar t'evens zich met Koning François, den Moederlyken Oom zyner Bruid, naauwer verbonden.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 392.

(3) Slichtenhorſt Geld. Geſchied. fol. 454.

Al het welke veel naadenkens baarde in Nederland, daar men op 's Keizers naam de wetten, gewoonten en regels der drie Kamers (4) van rekeningen, te Ryſſel, Bruſſel en 's Graavenhaage, die Philips de Stoute, Hertog van Borgonje, eerſt in 't jaar dertienhonderdvyfentagtig ingevoerd hadt, weder vernieuwde en bekrachtigde. En dewyl de vervolging om den (5) Godsdienſt dagelyks nieuwe zorg verwekte, heeftmen

(4) La Flandre Illuſtrée par l'Inſtitution de la Chambre du Roi a Lille par J. de Seur pag. 17.

(5) Brandt Hiſt. der Reform. I. deel pag. 142.

1541 men ook, om de zweevende verſchillen, over het rechtsgebied des Bisdoms van Luik en der Keizerlyke Nederlanden ontſtaan, uit den weg te ruimen, en de ruſt aan dien kant te verzekeren, den agtienden (1) van Oegſtmaand, eene nadere bepaling en een onderling verdrag tusſchen de gemelde Landen gemaakt; het welke eenigen tyd laater door den Raad van Brabant afgekondigd wierdt in tegenwoordigheid van den Kancelier, en van de Raaden Jodocus Amſonius vander Burg, Jan Haneton, Pieter van Walem, Adriaan de Graaf, Theobald Cortreau, Jan le Beghe, Rudolf Abſolon, Niklaas Busleide en Niklaas Oudart; welken laatſten ik hier te eerder gemeld hebbe, om zynen rekenpenning by dit geval te konnen inlasſen. 1541

(1) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. Fol. 211. & seq.

♀ B.

Zyn gevierendeeld wapen, dat met den helm verſierd op het voorſtuk gevonden wordt, voert in het eerſte en vierde deel drie zwarte Maarlen (2) op een zilver veld, en in het tweede en derde deel drie zilvere Leliën op een rood veld; en dewyl hy Heer van Ranſt en Millegom was, is hem in het randſchrift een eernaam gegeeven, die nooit dan door Edellieden van aanzien gevoerd wierdt, hebbende verder deeze zinſpeeling op zynen naam en het rekenen met deeze penningen;

(2) Hiſt. & Geneal. de Cambreſis par Carpentier Tom. II. pag. 854.

MESSIRE OVDAERT, POVR ADDRE.

MYN HEER OUDART, OM OP TE TELLEN.

Het zelve wapen beſlaat de eerſte helft van het ruitwapen zyner Gemaalinne Maria van Douvrin, dat op het agterſtuk geſteld is, voerende in de andere helft voor haaren Stam (3) eenen gouden grond, en in het opperſte deel eenen zilveren Leeuw op eenen rooden grond, binnen deeze op de eensgezindheid der Egtgenooten ziende ſpreuke;

(3) Hiſt. & Geneal. de Cambreſis par Carpentier Tom. II. pag. 510.

CONCORDIA RES PARVÆ CRESCVNT.

DOOR DE EENDRAGT GROEIJEN KLEINE ZAAKEN.

Middelerwylen trok de Keizer naar Italië, omdat de Spanjaards, die in hunne zeevaart door de roovers van Algiers magtig beleedigd wierden, hem tot het beoorlogen en verjaagen dier volkeren aandreeven, en grooten onderſtand beloofden. Zoodra zyne Keizerlyke Majeſteit de grenzen van Italië genaakte, kwamen zyn Schoonzoon (4) Octavius Farneſe, en de Markgraaf van Guaſt Landvoogd van Milanen, met de voornaamſte Italiaanſche en Spaanſche Edellieden, hem in het Trentiſche gebergte te gemoet, reizende dus verzeld ſpoedig voorby Verona wierden den Keizer, door een deftig Gezantſchap der Venetiaanen, leevensmiddelen en geſchenken aangebooden. Als hy een weinig te Cremona vertoefd hadt, ging hy haaſtlyk naar Milanen; aldaar met ongemeene blydſchap, en eeretekenen ontfangen, en de klagten over de uitgeſchreeve vierweekſche ſchatting, van verſcheidene Gezanten der Italiaanſche Steden, gedaan, en tot eenen anderen tyd uitgeſteld zynde, vertrok de Keizer naar

(4) P. Jovii Hiſt. Lib. XXXX.

1541 naar Genua, daar hem de ongelukkige veldtogt der Duitſen, en de bekommering van zynen Broeder Ferdinand geboodſchapt wierden, en ſtraks zooveel naadenkens in den Markgraaf van Guaſt en in Andries Doria verwekten, dat deezen den Keizer rieden om den togt naar Afrika tot het naaſte voorjaar uit te ſtellen, en dus Italië voor de laagen der Franſen, nog wrokkende over 't ombrengen hunner Gezanten, te beſchermen; doch deeze reeden vondt weinig ingang by den Keizer, die by zyn opzet bleef, ſtraks ook de noodige voorbereidſelen beſtelde, en, hoorende dat de Paus te Luca gekoomen was, zich derwaart ſpoeide, en den zelven tot het beleggen eener Kerkvergaderinge tegens het naaſte jaar zogt te beweegen; maar dees ſpitſte al zyne zinnen om den Keizer met den Koning van Vrankryk te bevreedigen, en, mids de Zomer verloopen was, den zelven ook den oorlog tegen Algiers af te raaden; maar vrugtloos, des de Keizer, den zegen ontfangen hebbende, met zynen Schoonzoon Octavius Farneſe, naadat hy de Italiaanſche, en zesduizend Duitſche knegten op de ſchepen verdeeld hadt, in (1) Wynmaand uit de haven van Luna, met vyfendertig Galeijen, in Zee ſtak, houdende den ſtreek naar het Eiland Majorca, wyl Ferdinand Gonzaga met de Galeijen van Sicilië, en veele Italiaanſche ſchepen met voorraad, midsgaders Bernardyn van Mendoza met de Spaanſche Zeemagt, aldaar beſcheiden waren. De onderneeming van deezen zoo aanmerkelyken togt heeft oorzaak gegeeven tot de geboorte der vier volgende penningen. 1541

(1) Vita del Imp. Carlo V. dal S. Alf. Ulloa pag. 116.

M.

Em.

I. Rondom het borſtbeeld van den Keizer, dat op de voorzyde van den eerſten met de Guldevlies Ordere om den hals gevonden wordt, leeſt men deeze tytels;

CAROLus V. ROManorum IMPerator AVGustus, HISPaniarum REX CATHOLicus, DVX AVSTriæ ETC.

KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN, DE VERMEERDERAAR, KONING VAN SPANJE DE ALGEMEENGELOOVIGE, HERTOG VAN OOSTENRYK ENZ.

Op

1541 Op de keerzyde zietmen de pylaaren van Herkules in 't midden der golven, en in den rand deeze hoogdraavende woorden; 1541

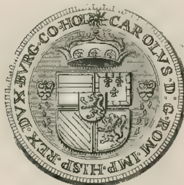
QVOD IN COELIS SOL HOC IN TERRA CÆSAR EST. MDXLI.

DE KEIZER IS OP DE AARDE 'T GENE DE ZON IN DEN HEMEL IS. MDXLI.

II. De tweede draagt het afbeeldſel des Keizers, ten halven lyve ſierlyk toegetakeld, op het voorſtuk, en op het agterſtuk het gekroonde Keizerlyke wapen met de keten der Guldevlies Ordere omhangen, en nevens het zelve de meergemelde pylaaren, hebbende in den eenen en den anderen rand, deeze dichtregels;

TECVM REGNA DEVS PARTITVS, VT IMPERET ASTRIS
ILLE, REGENDA TIBI SIC SOLA CVNCTA DEDIT, 1541.

GOD, DE KONINGRYKEN MET U VERDEELD HEBBENDE, HEEFT U HET GEHEELE AARDRYK, GELYK HY DEN HEMEL REGEERT, TE GEBIEDEN GEGEEVEN, 1541.

B.

M.

III. De derde, die in Holland gemund ſchynt, heeft op de eene helft, rondom het wapenſchild van Ooſtenryk, Borgonje en Nederland, deeze letters;

CAROLVS DEI GRATIA ROMANORUM IMPERATOR, HISPANIARUM REX, DVX BVRGUNDIÆ, COMES HOLLANDIÆ.

KAREL DOOR GODS GENADE KEIZER DER ROMEINEN, KONING VAN SPANJE, HERTOG VAN BORGONJE, GRAAF VAN HOLLAND.

Op de andere helft zietmen den dubbelen Arend en Kaſteelen, tegen over de Keizerlyke en Koninglyke Ryken, die op de voorzyde niet gevonden worden, en in den rand deeze meergemelde woorden;

DA MICHI VIRTVTEM CONTRA HOSTES TVOS. 1541.

1541 *GEEF MY STERKTE TEGEN UWE VYANDEN.* 1541. 1541

IV. Op het eerſte deel van den vierden is de Keizer in 't harnas afgebeeld, biddende den Almagtigen, die in de wolken met eenen Waereldkloot in de hand afgeſchetſt is, om voorſpoed, met deeze woorden uit de Koninglyke (1) Gezangen in den rand geſteld;

(1) Pſalm XXXI. vers. 3.

ESTO MIHI IN DEVM PROTECTOREM. 1541.

ZY MY TOT EENEN BESCHERMGOD. 1541.

De Leeuw, die op het andere deel in eenen Hollandſchen Tuin verbeeld is, heeft eenen ſtandaard, op welken weder een Leeuw geſchetſt is, in de poot, moogelyk omdat de Stam van Juda de heerſchappy in Iſraël, en dusdaanig een zinnebeeld om zyne ſterkte, voerde; hier toegepaſt op het vaſt vertrouwen en ontzaglyke vermoogen van den Keizer, en dierhalven met deeze woorden van den wyſten der Koningen (2) beſlooten;

(2) Spreuken van Salomon Cap. XXVIII. vers. 1.

IVSTVS QVASI LEO CONFIDENS ERIT.

DE RECHTVAARDIGE ZAL KLOEKMOEDIG GELYK EEN LEEUW ZYN.

Naauwlyks hadt de Keizer zyne Zeemagt te Majorca verzaameld, of hy ſtak met de zelve naar de Afrikaanſche kuſt over, koomende den twintigſten van Wynmaand (3) voor Algiers vondt hy, tot zyne groote vreugde, Bernardyn van Mendoza, met de Spaanſche en Nederlandſche ſchepen, onder welken die van Enkhuize (4) vier groote Karveelen voor hun deel gezonden hadden, en veelen van de eerſten des Spaanſchen Adels, die hem op eige beurs in deezen togt volgden, onder deezen Ferdinand Cortes, zoo bekend in de ontdekkinge van Peru, met twee Zoonen, door tegenwinden derwaart gedreeven. Straks wierden de Voetknegten, omtrent tweeëntwintigduizend, met kleine ſchuiten, onder het ſchermutſelen der uitvallende Mooren, aan land gezet, en in drie wyken, ieder onder zynen landaard verdeeld: de Spanjaards en vrywilligen (5) ſloegen zich, onder het gebied van Ferdinand Alvares van Toledo, Hertog van Alba, in de hoogte aan 't gebergte, de Duitſen onder den Keizer wat laager, en de Italiaanen en Ridders van Rhodus, onder het bevel van Camillus Colonna, in de vlakte by den oever der Zee, neder. Terwyl men de wyken omgraaven, de Ruitery, behalven 's Keizers Hofgezin, omtrent drieduizend ſterk, en 't geſchut en krygstuig uit de ſchepen op 't land brengen zoude, en de benden door de meenigvuldige ſpringreizen der Turken en Mooren in geduurige onruſt gehouden wierden, ontſtondt, den vyfentwintigſten dier maand, zoo geweldige en langduurige (6) regen, verzeld van zulken hevigen ſtorm, dat dees alles ter neder ſloeg, en ſchepen en Galeijen op 't ſtrand wierp en in ſtukken ſmeet.

In deezen toeſtand vielen de Mooren op de Kriſtenen, die half in 't ſlyk begraaven, en door den regen van 't gebruik hunner busſen verſtooken waren, ſtoutmoedig aan, en bragten in deezen ſchok een groot getal der zelven om hals of op de vlugt, tot Ferdinand Gonzaga de lydenden te hulpe kwam, de overwinnenden op het lyf viel, en met groote ſlagtinge ſtedewaart joeg, doch zich in het aftrekken weder vervolgd, veelen der zynen, midsze geen ſchietgeweer konden gebruiken, deerlyk ſneuvelen, en het veld met dooden bezaaid zag: en 't ſcheen toen, als of het al omgekoomen

(3) P. Jovii Hiſt. Lib. XXXX. & Chron. van Chriſt. Sternſee op 't jaar 1541. MS.

(4) Beſchryving van Enkhuize door G. Brandt pag. 67.

(5) Caroli V. Imp. Exped. ad Argieram per Nic. Villagagnonem Eq. Rhodium.

(6) Hiſt. d'Eſpagne par M. Turquet fol. 1320.

1541 men zoude hebben, indien de Keizer met de Duitfche benden in deezen nood den aandrang der Barbaaren niet geftuit hadt. By dit ongeluk floeg het verderf der Vloote, wyl in dien zelven tyd vyftien (1) Galeijen en meer dan honderd zwaare fchepen door de Zee ingezwolgen, en op den oever of tegen elkanderen te berften geftooten wierden: een bitter uitzien, dat den Krygsknegten alle hoope benam, overmidsze zich doorweekt van 't nat, door den arbeid, honger en koude afgemat, van den voorraad der leevensmiddelen, en oorlogsgereedfchappen te gelyk verftooken vonden; des ieder als verbaasd dit weêrgadelooze treurfpel befchouwde, alzoo het ftrand en de ganfche zee met lighaamen van menfchen en paerden, en met ftukken van fchepen bedekt lagen, ja niemand kon zyne Landgenooten of Spitsbroeders, die met den dood worftelden en om hulp riepen, eenigen dienft bewyzen, wandt die den oever genaakten wierden zonder medelyden van de Barbaaren vermoord.

(1) P. Jovii Hift. Lib. XXXX. Caroli V. Exped. ad Argieram per N. Villagagnonem.

De Keizer, ziende al deeze elende, diemen beter bedenken dan befchryven kan, verfmolt in droefheid, des hy, zich eerft met Andries Doria en vervolgens met zyne Legerhoofden beraaden hebbende, befloot, door gebrek van al de noodige middelen, dien oord tot beter gelegenheid te verlaaten, en zyn Leger op de nog overgebleevene Galeijen en vaartuigen, aan den uithoek van Matafufe, in te fcheepen; en hoewel Ferdinand Cortes (2) verzekerde met de Spanjaarden en de helft der andere volkeren de Stad te zullen winnen, echter wierdt het beleg, naadat men, om den honger des volks te boeten, een groot deel der paerden geflagt en omgedeeld hadt, opgebrooken, het Leger in goede orde, doch met groote moeite, naar den gemelden uithoek geleid, en naa eenige tegenftribbelingen in de vervalle Stad Tipafe nedergeflaagen; ja men vindt aangetekend, dat het gebrek aan eetwaaren toen (3) zoo groot was, dat het paardevlees niet alleen een deftig eeten voor de gemeene Krygsknegten, maar ook voor de aanzienlykfte Legerhoofden, ftrekte, en zelfs in 's Keizers keuken bereid wierdt. Zoodra de verftrooide Vloot, onder welke zes Hollandfche fchepen (4) by uitneemendheid yverden, hier verzaameld, de woedende zee bedaard was, en de Keizer geen fchepen genoeg voor alle menfchen bevondt, deedt hy ftraks, tot groote droefheid der Spaanfche Edellieden, al de paerden, tot de fchoonfte Tellen toe, in zee werpen; hierop heeft hy, ftaande op den oever met het zwaard in de vuift, eerft de Italiaanen, voorts de Duitfers, eindelyk de Spanjaards aan boord gezonden, en zelf zyn verblyf op de Galey van Andries Doria genoomen.

(2) Vita di Carlo V. del S. Alf. Ulloa pag. 117.

(3) Chron. van Chrift. Sternfee op 't jaar 1541. MS.

(4) Reygersberg Chron. van Zeel. door Boxhorn. II. deel. pag. 468.

Naauwlyks was de Vloot van Land gevaaren of een nieuwe (5) ftorm, weinig minder dan de voorgaande, verftrooide de fchepen her- en derwaart, en begroef fommigen onder de golven; maar de Keizer met de meeften ontweek het gevaar in de haven van Bugia, van waar, toen 't onweêr geftild was, eenigen naar Sicilië, anderen naar Genua voeren, en zyne Majefteit naar Spanje keerde, koomende, naa zooveele ongevallen uitgeftaan, veele duizenden van menfchen, en meer dan honderdenvyftig zoo Galeijen als andere fchepen verlooren te hebben, in 't laatfte van Slagtmaand, behouden te Cartagena in Spanje, daar Karel Graaf van Egmond, door de groote ongemakken op deeze reize uitgeftaan, ftierf, en het Graaffchap, mids hy ongetrouwd was, aan zynen Broeder Lamoraal, (6) die hem op deezen togt verzelde, agterliet.

(5) Caroli V. Imp. Exped. ad Argieram per N. Villagagnonem. & P. Jovii Hift. Lib. XXXX.

(6) Boekenbergii Hift. & Gen. Egmondan. pag 164. & 165.

De Keizer, herdenkende dat hy al deeze fchaade zich door eigezinnigheid, tegen den Raad zyner getrouwfte en ervaarenfte Legerhoofden, ja tegen den Hemel en de Hoofdftoffen zelfs, op den hals gehaald hadt, zogt federt naar middelen hoe zich beft voor de verdiende berispingen te dekken; en dewyl toen de fchrandere en alom berugte Aretyn, om zyne fcherpe penne, van ieder gevreesd was, zondt hy den zelven, om den

1541 den begaanen misflag te verfchoonen, eene zwaare goude keten (1) met eenen penning van 't zelve metaal. Aretyn, dit gefchenk ontfangen en eens op de hand gewoogen hebbende, zeide, fchoon de gifte voor zoo groote gekheid des Keizers gering was, hy zou zich echter te vreeden houden. Zoodaanige voorvallen en de gefchenken en jaarwedden, welken Aretyn van de eerfte Vorften en voornaamfte mannen van Europa, om hunne feilen niet over den hekel te haalen, genoot, maakten hem zoo opgeblaazen, dat hy zich niet alleen den eernaam van den Geesfel der Vorften toefchreef, maar zich ook als eenen, aan welken zy fchattingen moeften opbrengen, deedt afbeelden, gelyk zulks onder anderen door deeze aanmerkelyke gedenkpenningen beweezen wordt. 1541

(1) Moreri Diction. Hift. &P. Freheri Theat. Viror. Erud. Claror. fol. 1461.

♀ F.

♀ M.

♀ F.

(2) Theatr. Viror. Erud. Claror. P. Freheri fol. 1461.

I. Dees, te Arezzo, in 't Land van Tofcane, ter waereld gekoomen, zogt de laage geboorte door zyn verheve verftand te beteren, en bereikte, door uitmuntende fchranderheid, en door een ongemeen middel, zyn oogmerk; 't zy in 't faamenftellen van Schimpdigten, 't zy in 't berispen van de fchriften der Geleerden of de bedryven der grootfte Mannen,

1541 met zulke geeſtige ſcherpheid, dat zyne werken niet alleen van eenen ieder greetig ontfangen, maar zelf, mids hy zonder onderſcheid hooge en laage Standsperſoonen trof, van de voornaamſte Vorſten zoo gevreesd wierden, dat Keizer Karel, Koning François, de Vorſten van Italië, verſcheidene Kardinaalen, en veel andere groote Heeren zyne vriendſchap door aanzienlyke geſchenken kogten; des Aretyn, meenende hen in bedwang te hebben, uit hoogmoed den eerſten deezer penningen deedt maaken, op wiens voorzyde 's mans ryklyk gekleede borſtbeeld, lang van baard, met eene goude keten om den hals en deezen eernaam afgeſchetſt is; 1541

DIVVS PETRVS ARETINVS.

DE VERGOODE PIETER ARETYN.

Op de keerzyde is hy met groote deftigheid op eenen Troon zittende afgebeeld, ontfangende de geſchenken van verſcheidene perſoonen, die voor hem ſtaan, en hunne gaaven offeren, hebbende tot nadere verklaaring dit Italiaanſche omſchrift;

I PRINCIPI TRIBVTATI DA I POPOLI,
IL SERVO LORO TRIBVTANO.

DE VORSTEN SCHATTINGMEESTERS DER VOLKEREN,
BETAALEN HUNNEN DIENAAR SCHATTING.

II. Vermids nu Aretyn noch Vorſten noch Overigheden verſchoonde, dan die zich vrykogten, vindtmen rondtom zyn borſtſtuk, dat van eene andere zyde gekeerd op het eerſte deel van den tweeden ſtaat, deezen verwonderenswaardigen tytel;

DIVVS PETRVS ARRETINVS, FLAGELLVM PRINCIPVM.

DE VERGOODE PIETER ARETYN, DE GEESSEL DER VORSTEN.

Door zoodaanige ſtoutheid maakten hy zich dermaate gehaat, dat hy ſomtyds wel eene vragt ſtokſlagen t'huis bragt, en leerde dus, dat het hekelen der gebreken gevaarlyk was, gelyk uit deeze woorden van den Toneeldichter (1) Terentius, die op het andere deel binnen eenen Lauwrierkrans geſteld zyn, op te maaken is;

(1) Andriæ Act. I. Scen. I. vers 41.

VERITAS ODIVM PARIT.

DE WAARHEID BAART HAAT.

III. 't Zy Aretyn door de gemelde ontmoetingen, of door het vonnis der Kerke tot inkeer kwam, wyl de zelve zyn werk, inzonderheid zyne Saamenſpraaken, Brieven en Redenvoeringen als godloos (2) en oneerlyk veroordeelde, 't is zeker, dat hy in 't laatſte zyner dagen eenige Geeſtlyke Schriften in de waereld bragt, onder welken de zeven Boetpſalmen van Koning David en 't leeven der Heilige Maagd, midsgaders anderen, geteld worden, en de derde penning ſchynt op dit werk te doelen; wandt behalven zyn afbeeldſel, dat met het reeds gemelde omſchrift op het voorſtuk ſtaat, zietmen op het ruggeſtuk de naakte Waarheid de wulpſche en Satiriſche werken vertreeden, en, dewylze de Hemelſche din-

(2) Moreri Diction. Hiſt.

1541 dingen beſchouwt, wordtze door den onſterflyken lauwrier gekroond, hebbende weder deeze ſpreuk in den rand; 1541

VERITAS ODIVM PARIT.

DE WAARHEID BAART HAAT.

Aretyn, dus door eene goude keten aan de vriendſchap zyns Weldoenders gebonden, beſtrafte geenszins, maar vertrooſtte ſedert den Keizer door eenen brief [1] over dien ongelukkigen togt, te gelyk ten hemel heffende de groote deugden van zyne Majeſteit, welke van zynen Zoon Philips en zyne twee Dochteren, Maria en Johanna, blydelyk ontfangen wierdt, voorts naar

(1) Lettre di M. Pietro Aretino Lib. II. pag. 247.

1542 Madrid vertrok, en, van daar zyne krankzinnige Moeder Johanna te Medina del Campo bezogt hebbende, te Valadolid de Staaten zyner Ryken vergaderde, en den Gezanten van verſcheidene Vorſten gehoor verleende. Sedert, door verſcheidene deelen van zyn Ryk tot het bezigtigen der plaatſen reizende, kwam hy den [2] tweeëntwintigſten van Weidemaand te Moncon, daar zyne Majeſteit de Staaten der drie Ryken Catalonië, Arragon en Valentië te ſaamen riep, het welke om de drie jaaren gebeurde; wandt dan warenze gewoon hunnen Koning, voor de drie gemelde Ryken, een geſchenk van zeshonderdduizend Dukaaten te vereeren. Geduurende 's Keizers verblyf aldaar hebben de Staaten van 't Koningryk Catalonië den veertienden van Herfſtmaand, die van Valentië tien dagen laater, en die van Arragon den zesden van Wynmaand, 's Keizers eenigen Zoon Philips tot Erfprins aangenoomen en trouw gezwooren; wandt de zelve was reeds in het agtentwintigſte jaar deezer eeuwe, noch geen elf maanden [3] oud, te Madrid, als oudſte Zoon en Erfvolger des Konings van Kaſtilië, voor Prins van Aſturië uitgeroepen.

(2) Chron. van Chriſt. Sternſee op 't jaar 1542. MS.

(3) Etat preſent de l'Eſpagne par de Vairac Tom. II. pag. 231.

De Keizer, ſedert de voornaamſte Steden van Valentië bezogt hebbende, en met zyne Kinderen en zyn gevolg naar Alcare de Henares gekeerd zynde, ſloot aldaar, den [4] vierentwintigſten van Wintermaand, het huuwelyksverbond tusſchen zynen Zoon Philips en Maria, oudſte Dochter van Jan den Derden Koning van Portugaal en van Catarina 's Keizers Zuster; en dewyl de zelve Koning de oudſte Dochter des Keizers, Maria, voor zynen eenigen Zoon Jan ten egt verzogt, heeft de Keizer zulks geweigerd, om dat het Spaanſche Ryk, by het ontydige ſterven van zynen Zoon, niet uit het Huis van Ooſtenryk zoude gaan, wandt by gebrek van Zoonen wordt de oudſte Dochter Erfgenaame des Ryks; dierhalven wierdt 's Keizers jongſte Dochter, Johanna, aan den Prins van Portugaal ten huuwelyk beloofd, mids het voltrekken nog twee jaaren uitgeſteld zoude worden. Op deeze aanmerkelyke zaaken, door den Keizer in Spanje verrigt, vinde ik den volgenden gedenkpenning gemaakt.

(4) Chron. van Chriſt. Sternſee op 't jaar 1542. MS.

Lo.

Het

1542 Het borstbeeld des Keizers staat op de voorzyde, en onder het zelve de naam des penningmaakers LVDovicus NERA; op de keerzyde zietmen eenen dubbelen gekroonden Arend, houdende de pylaaren van Herkules, tusschen welken 's Keizers spreuk PLVS VLTRA, *NOG VERDER*, gesteld is; en dewyl dees de eerste onder de Spaansche Koningen de Keizerlyke Kroon droeg, leestmen in den eenen en anderen letterzoom deezen aan een geschakelden zin; 1542

CAROLVS HESPERY REX ET MODERATOR IBERI, INTVLIT AVRIFERO ROMVLA SCEPTRA TAGO, ANNO 1542. LVDOVICUS NERA.

KAREL KONING EN REGEERDER VAN DEN HESPERISCHEN IBER, HEEFT DE ROMEINSCHE SCHEPTERS AAN DEN GOUDVOERENDEN TAAG OVERGEBRAGT. IN 'T JAAR 1542. LODEWYK NERA.

Aleer de gemelde zaaken ten einde liepen, hadt de Koning van Vrankryk besslooten het geleede ongelyk den Keizer betaald te zetten, dierhalven, zich beraaden hebbende, of met het overweldigen van eenige plaatsen in Italië, of op de gewoone wyze door eenen Heraut de vyandschap te verkondigen, hieldt het laatste, als het minste berispelyk, stand, en Koning François verklaarde (1) in Bloeimaand aan den Keizer den oorlog, begeerende niet alleen voldoening van 't ombrengen zyner Gezanten, maar ook, onder zekere voorwendsels van Erfrecht, het Hertogdom van Luksemburg en 't Graafschap Rousfillon; en bragt hierop twee Legers te velde: het eene, tot het bestooken der Nederlanden, onder zynen tweeden Zoon den Hertog van Orleans, was, naa 't vereenigen met de benden van den Graaf van Mansveld uit Duitsland en vyfhonderd Deenen, omtrent vierentwintigduizend koppen zoo Ruiters als Voetknegten sterk; het andere, geschikt naar Rousfillon, beliep in 't geheel vyfendertig of veertigduizend Voetknegten en tweeduizend ligte Ruiters, over welken de Dolfyn het bevel voerde, en by welken de Koning zich zoude voegen, zoodra de zelve verneemen zoude, dat de Keizer aan 't hoofd der benden in 't veld verscheen; doch de Keizer, berigt dat de Fransen Perpignan, de Hoofdstad van Rousfillon, wilden bespringen, zondt straks Ferdinand van Toledo Hertog van Alba met de oude Spaansche benden derwaart, en versterkte de Stad zoowel, dat 'er de vyand geen vatten aan vondt.

(1) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 378.

Ondertusschen waren de Gemagtigden der Landvoogdesse met die van den Koning van Deenmarke in (2) Bloeimaand te Hamburg in gesprek; wyl de eerste geen langer bestand dan van een jaar wilde inwilligen, en de ander dat voor tien jaaren of voor zyn leeven begeerde, zoo verklaarde de Koning den oorlog, en sloeg alle Nederlandsche schepen, die in de Zond kwamen aan den band. Ook bragt hy kort hiernaa eene Vloot van twintig (3) oorlogsschepen met ander klein vaartuig in Zee, om, zoo 't gerugt liep, het Eiland Walchere te overweldigen; maar deeze Vloot wierdt door tegenwinden zoolang opgehouden, dat de onderneeming verdween. In vergeldinge van deeze vy-

(2) Die Nieuwe Chron. van Brab. fol. 130.

(3) Reygersberg Chron. van Zeel. door Boxhorn II. deel pag. 472.

1542 andlykheden, heeft de Zeevoogd Maximiliaan van Borgonje, die in 't begin des jaars in zyne Vaderlyke Landen, zoo te ter Veere (1) als elders, gehuldigd was, een Deensch schip, de Geldersche Jongvrouw geheeten, in Zeeland overmeesterd, en den Bevelhebber en eenen van des zelfs gezellen, uit vermoeden van verraad, met het zwaard doen dooden. Hierop hebben de Staaten van Zeeland, toen de oorlog, den vierentwintigsten van Hooimaand, tegen den Koning van Vrankryk uitgeroepen was, te eerder 's Keizers beede verhoord, en in verscheidene reizen, tot onderhoud van den kryg, tweeëndertigduizend guldens ingewilligd.

(1) Reygersberg. Chron. van Zeel. door Boxhorn II. deel pag. 468. enz.

De Hertog van Orleans, zyne voornoemde oorlogsmagt aan den kant der Maaze, niet verre van Verdun, byeen hebbende, wierp zich, verzeld van Claudius Hertog van Guize, omtrent het midden (2) van Weidemaand, met al dien hoop voor Damvillers in Luksemburg neder, en overrompelde het zelve terwyl de Bezetting in onderhandelinge was; voorts, alles geplonderd en de plaats verbrand hebbende, ruktenze zonder toeven naar Yvoy, datze alom besloten. Onder 't beleggen van deezen togt hadt Koning François, niet alleen een beschaadigend en verweerend (3) Verbond met Gustavus den eersten, Koning van Zweede, gesloten, maar ook den Heer van Longueval, Niklaas van Bossu, naar den Hertog van Kleef afgevaardigd, om uit des zelfs Gebied volk te ligten, en op 't onvoorzienste door Brabant in 't Fransche Leger te voeren.

(2) Memoir. de M. du Bellay fol. 509.

(3) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 228. & 230.

Naauwlyks kreeg Maarten van Rossem deeze tyding of hy, te vergeefs doortogt by die van Luik (4) gezogt hebbende, begaf zich met zyne reeds verzaamelde Benden, ruim twaalfduizend Voetknegten en tweeduizend Ruiters, by 's Hertogenbos over de Maas, voorts alles verwoestende naar Antwerpe, daarmen, mids 'er verraad smeulde en alles in rep en roer was, eenige Ruiters en Boeren in den dienst nam, de muuren en poorten versterkte, het geschut op de vesten bragt, en door vlyt van den Oudburgermeester Cornelis van Spangen, alles ter bescherminge schikte, als Renatus van Nassou Prins van Oranje, berigt van 't gene voor handen was, te Breda eene meenigte volks verzaameld hebbende, die van Antwerpe (5) deedt weeten, datze op zyne koomst en die der Geldersen passen, en met al hunne magt uitvallen zouden om de vyanden dus te knellen; doch Maarten van Rossem, het sterke Slot te Hoogstraate gewonnen, en zich door den aldaar leggenden voorraad versterkt hebbende, onderschepte den bode, en wist, door 't opsteeken van Keizerlyke vaandels en andere krygslisten, den aankoomenden Prins van Oranje te Breschot zoo te verschalken, dat dees veel volks verloor, en zich naauwlyks binnen Antwerpe konde bergen. 1542

(4) Slichtenhorst Geld. Geschied. fol. 456. en Waarachtige Geschied. van Keizer Karel den V. pag kkij. versa.

(5) Die Nieuwe Chron. van Brab. fol. 131.

Naa zoogroote overwinning rukte van Rossem in der yl voor de gemelde ryke Koopstad, sloeg zyn Leger, den vierentwintigsten van Hooimaand, op den Dam neder, en zondt hierop eenen Heraut (6) aan de Stedelingen, begeerende, datze de Stad aan de Koningen van Vrankryk en Deenmarke zouden overgeeven, onder beloften van hunne oude Voorrechten en Vryheden te behouden, en met bedreiginge van straffe, indienze dit weigerden; hierby voegende, datze, mids de Keizer op den togt naar Algiers reeds van de visschen verslonden was, geenen bystand van den zelven te hoopen hadden; dierhalven was 't hen veiliger de gedaane aanbieding te ontfangen; maar de Overigheden dier Stad antwoordden geenen Heer dan den Keizer te kennen, en niet eerlyk te zyn van de gezwoore trouwe te wyken, ja, datze van Rossem meer voor eenen knevelaar en schender, dan voor eenen regtschaapen Veldheer aanzagen, en dat de Keizer moogelyk eerder, dan hy waande, zoude opkoomen. De Geldersman, hierdoor geraakt,

(6) P. Heuteri Rer. Austr Lib XI. Cap. 17. & Slichtenhorst Geld. Geschied fol. 457.

1542 raakt, ſtak onmiddelyk de korenmolens en eenige huizen der Voorſtad in den brand, en, verneemende, dat de verraaders, die de Stad in den brand (1) ſteeken en de ketens om water te putten aan ſtukken vylen zouden, ontdekt en geſtraft waren, en de Stedelingen zich dagelyks kloekmoediger toonden, ſcheidde, naa 't verwoeſten van 't omgelege Land, van daar, en trok langs de Dorpen Duffel en Waelhem tusſchen Mechele en Lier heen, met vliegende vaandels naar Loven, daar hy met rooven en branden aankwam, en zich eerſt by het Klooſter Betlehem, en eindelyk voor de Brusſelſche poort nederſloeg.

(1) Die Nieuwe Chron van Brab. fol. 131.

Kort te vooren hadt de Landvoogdes Maria (2) Georg Rollyn Heer van Aimerië met eenige Ruiteren, Coenraad Graaf van Warneburg met driehonderd, en Philips Dorlain met tweehonderd Voetknegten derwaart gezonden; doch deezen, beſeffende de Stad, mids de uitgeſtrektheid haarer Veſten, tegen het vyandlyke Leger niet te konnen beſchermen, waren met veele der Ingezetenen uitgeweeken. Des van Rosſem, van dit doen onkundig, zynen Legerbode naar de Stad zondt, de zelve voor den Koning van Vrankryk opeiſchte, en zoodaanigen ſchrik verwekte, dat de verbaasde Overigheid te raade wierdt het gevaar af te koopen, en dierhalven met van Rosſem in onderhandelinge tradt. Doch toen de Gelderſen drie maanden (3) ſoldy voor hunne knegten, iedere maand zeventigduizend goude Kroonen bedraagende, hierenboven het geſchut der Stad, en alles 't gene tot den oorlog diende, midsgaders vryen doortogt en voor eenen redelyken prys onderhoud voor 't Leger begeerden, rees 'er niet weinig verſchil, tot de ſomme op zeventigduizend goude Kroonen vaſtgeſteld wierdt, en de Overigheid goed vondt den Gelderſen, om 't geſchut te behouden, veertig vaten met Wyn en honderd met Bier te ſchenken. Terwylmen de Wynen Biervaten met paarden naar de poort ſleepte, en verſcheidene Stedelingen zich aan de andere zyde op de vlugt begaven, liepen de Leerlingen, die van allerley Landaard zich in groot getal aldaar in de goede Letteren oeffenden, met eenige vryheidlievende Burgeren ſaamen, ſneeden de zeelen en touwen der paerden en vaten aan ſtukken, en ſtuitten niet alleen den uitvoer met geweld, maar losten hierop de groote ſtukken Kanon van de Veſten, die met yzere koegels bezwangerd waren, op het Gelderſche Leger; des van Rosſem de Gemagtigden der Stad Adriaan van Blehem den eerſten der Regeeringe, (4) en Damiaan Gois een Portugaals Edelman, welke dit beleg beſchreeven heeft, in verzekeringe nam, en niet eerder ontſloeg dan naa 't betaalen van eene groote ſomme losgelds. 1542

(2) P. Heuteri Rer. Auſtr. Lib. XI. Cap. 17.

(3) De Obſidione Urbis Lovanienſis Damiani Gois apud S. Schardium Script. Germ. Rer. Tom. II. fol. 620. & ſeq.

(4) P. Heuteri Rer. Auſt. Lib. XI. Cap. 17.

De Leerlingen, dus als Leeuwen Veſten en Toorens beſchermende, en van getrouwde en ongetrouwde Vrouwen, in 't aanvoeren van kruit, koegels en ſteenen, onderſteund zynde, toonden den vyand dermaate hunne tanden, dat van Rosſem, om geenen tyd te verkwisten, het beleg liet ſteeken, en, met rooven en branden door 't Graafſchap van Namen trekkende, zich naar Yvoy (5) begaf, en zich met het Franſche Leger vereenigde. Om dit ſchriklyke woeden der Gelderſen te ſtuiten, wierden alle Leenmannen door de Landvoogdes te wapen geroepen, en die van Brabant den twaalfden (6) van Hooimaand te Brusſel gemonſterd; anderen kwamen laater en met de zelven de Stadhouder van Holland, Renatus Prins van Oranje, en de Heeren van Hoogſtraaten, Molembais (7) en meer anderen, ook de Landvoogdes, op wier orde datmen veele groote ſtukken Kanon, kruit en koegels van Mechele derwaart bragt. Met deeze voorbereidſelen en 't verzaamelen van een groot getal Ruiteren en Voetknegten ging veel tyds door, zulks men reeds eenige dagen in Oegſtmaand was, aleer het Leger om de Gelderſen te keeren, in 't Veld raakte. Op deeze wapenruſting der Nederlanderen zyn de volgende penningen meeſt te Antwerpe gemaakt.

(5) Die Nieuwe Chron. van Brab. fol. 132.

(6) Die Nieuwe Chron. van Brab. fol. 131.

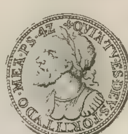
(7) Goudhoeven Chron. van Holl. fol. 612.

B.

SYP

B.

B.

M.

M.

I. De voorzyde van den eerften, die te Antwerpe gemund is, draagt 's Keizers gekroonde borftbeeld, en in den boord deeze tytels;

CAROLVS Dei Gratia ROManorum IMPerator, HISPAniarum REX, DVX BVRGundiæ et BRabantiæ.

KAREL DOOR GODS GENADE KEIZER DER ROMEINEN, KONING VAN SPANJE, HERTOG VAN BORGONJE EN VAN BRABANT.

De keerzyde voert zyn Stamwapen zonder Keizerlyke of Koninglyke tekenen, even als het zyn Vader Philips naa 't aanvaarden der Nederlanden gebruikt heeft, omringd door deeze voorheen (1) gemelde fpreuk;

(1) II.deel fol. 305.

DA MIHI VIRTVTEm COntra HOSTES TVOS.

GEEF MY STERKTE TEGEN UWE VYANDEN.

II. Op het eerfte deel van den tweeden is de Keizer, ten halven lyve, met het zwaard in de regter- en den aardbol in de flinkerhand afgebeeld, en opdat hy zyne Onderdaanen van hoogmoedige vyanden mogt verlosfen, leeftmen deeze ernftige beede (2) van den Koning David in den rand;

(2) Pfalm XLIV. vers. 27.

EXVR-

1542 EXVRGE DOMINE, ADIVVA NOS, 1542. 1542

STAA OP HEERE, HELP ONS, 1542.

Op het andere deel zietmen den Hollandschen Leeuw in den Tuin, houdende de banier van dat Gewest in den klaauw, hebbende deezen uit de Koninglyke Gezangen ontleenden letterzoom;

DA VIRTVTEM CONTRA HOSTES TVOS.

GEEF STERKTE TEGEN UWE VYANDEN.

III. Rondom 's Keizers gelauwrierde borstbeeld, dat op het voorstuk van den derden staat, vindtmen eene spreuk, die uit den drieënveertigsten Psalm (1) getrokken is; doch wyl de tiende Psalm der Hebreeuwen in de oude Latynsche Overzettinge ook onder den negenden begreepen, en dus het getal dier Harpzangen een verminderd was, zoo leestmen hier;

(1) vers. 2.

QVIA TV ES DEVS FORTITVDO MEA. PSALMO 42.

WANDT GY ZYT GOD MYNE STERKTE. PSALM 42.

De gekroonde pylaaren van Herkules en de gewoone zinspreuk des Keizers, die op eene banderol aan de zelven gehegt, en op het agterstuk gesteld zyn, worden door deeze woorden besllooten;

GECTOIRS DE MESSIEURS DE FINANSES DE L'EMPEREUR.

REKENPENNINGEN VAN DE HEEREN DER GELDMIDDELEN VAN DEN KEIZER.

IV. V. VI. Uit deezen zyn de drie volgende penningen, welken wel in eenige deelen van den voorgaanden, maar in geene aanmerkenswaardige zaaken, verschillen, ligtlyk te verklaaren.

Wanneer de Krygsknegten dus te Brussel tot den Veldtogt geschikt wierden, ontstondt 'er zoo gevaarlyke beroerte tusschen de Waalen (2) en Hollanders, datze in 't geweer en op den trommelslag byeen liepen, en zich op de Markt, om te stryden, in orde schaarden; maar de Heer van Molembais en eenige anderen kwamen tusschen beide, deeden de onrustige knegten naar de Lovensche poort trekken, en wyl de Hollanders van een kwaad voorneemen verdacht gingen, wierden de zelven zoo onbesuisd uit de Stad gedreeven, dat 'er verscheiden van dien Landaard sneuvelden. Deeze en andere tegenstribbelingen, die het uittrekken van 't Keizerlyke Leger verhinderden, waren den vyand zoo gunstig, dat Yvoy, den zestienden van Oegstmaand, den Fransen, naadatze veel volks verspild hadden, by verdrag van lyf en goed te behouden, overgegeeven wierdt. Des de Overwinnaars, zoodra de Bezetting, onder de twee Bevelhebbers, den Bastaard van Sombret en den Heer van Noyelles, uitgetrokken, de Stad verzekerd, en het Geldersche Leger onder van Rossem daar gekoomen was, met vereenigde

(2) Die Nieuwe Chron. van Brab. fol. 132.

1542 magten naar Lukſemburg (1) trokken, datze, naa 't veroveren van Arlon, ſtraks opeiſchten, en, ſchoon het op den top eens bergs gelegen, en door drieduizend Voetknegten en vierhonderd Ruiters verſterkt was, echter naa geringen tegenſtand, onder beding van den vryen uittogt der Bezettinge, inkreegen. De beſcherming dier Stad door den Hertog van Orleans aan de Graaven van Mansveld en van Piguelyn met hunne Duitſche Benden bevoolen, en voorts ook Montmedy ingenoomen zynde, bleef geene Stad in 't Hertogdom Lukſemburg, dan Diedenhove alleen, aan den Keizer. Hierenboven hadt de Hertog van Vendôme, (2) Landvoogd van Picardië, met zyne verzaamelde manſchap verſcheidene Sloten, die Artois dekten, overweldigd, al het Land rondom de Steden S^t. Omer, Aire, Bethune en Atrecht, afgeloopen, en geen geringen buit verkreegen.

(1) Memoir de M. du Bellay fol. 510. & 511.

(2) Locrii Chron. Belg. pag. 607.

In deezen ſtand der zaaken hadt de Prins van Oranje, Stadhouder (3) van Holland, om Noordholland voor de invallen der Gelderſen te dekken, aan die van Hoorn geſchreeven, datze niet alleen hunne Burgers, maar ook de Landlieden der omgelegene Dorpen wapenen, en naar de Stad ontbieden zouden, om aldaar gemonſterd te worden: met uitdrukkelyk bevel, dat de Landlieden, als de nood aan den man ging, de Stad, zoowel by nacht als dag, zouden helpen bewaaken en beſchermen; en de Stedelingen in 't herſtellen en verbeteren der wallen helpen, wyl de Dorpen aan de behoudeniſſe der Stad niet min dan de Burgers gelegen was. Op dit gebod kwamen de Landlieden ten gezetten tyde met hun geweer derwaart, en hielpen, naa de algemeene wapenſchouwing, de wallen verſterken en de kuſt beveiligen; des de Gelderſen, op 't water koomende, geene landing ondernamen, maar groote onruſt in dien oord verwekten, en eenige Zeeſchepen overweldigden. Hoewel nu die van Hoorn hunnen Burgermeeſter Cornelis Janſz. naar Amſterdam, op den aldaar 1542 beſtemden dagvaart der Waterſteden zonden, om te overleggen, ofmen de gemelde ſchepen den Gelderſen niet weder konde ontwringen, echter vindtmen van deeze beleedig inge geen merkwaardige gevolgen.

(3) Velius Chron. van Hoorn pag. 143.

Ondertusſchen was het Keizerlyke Leger, omtrent twintigduizend Voetknegten en vierduizend (4) Ruiters ſterk, onder het Oppergezag van Renatus van Nasſou Prins van Oranje, Maximiliaan Graaf van Buren, den Heer van Bosſu en anderen, in 't Land van Gulik gevallen, en hadt, om het bedryf van Maarten van Rosſem te wreeken, de Steden Sittard, Gulik, Hynsberg, Suſtere en Duere bemagtigd, de muuren en veſten der meeſten geſlegt, de graften gevuld, en voor 't einde der Wynmaand het ganſche Geweſt der Gulikers, die nergens op verdacht waren, en de elenden der Brabanderen en Lukſemburgeren belachten, afgeloopen, en onder brandſchatting geſteld. Hierenboven hadden de Nederlanders alle plaatſen van 't Hertogdom Lukſemburg, (5) behalven Yvoy, weder onderdaanig gemaakt, en de Hoofdſtad overmeeſterd, ook Montmedy ingekreegen; wandt de Hertog van Orleans hadt, uit zugt tot roem, door 't gerugt van eenen aanſtaanden Veldſlag omtrent Rousſillon, zich met eenige benden derwaart begeeven, en de overige, verſterkt door de Gelderſen onder het gezag van Guize ter bewaaringe van Lukſemburg gelaaten; doch Maarten van Rosſem het verſchil over den buit met Longueval beſlegt, en de beloofde beſolding verkreegen hebbende, was naar Gelderland geweeken, des de Franſen dus verzwakt de overwonne Steden niet konden bewaaren, tot groot verdriet van Koning François; te meer, wyl de zelve de belegering van Perpignan, omtrent drie maanden met groot naadeel ſtaande gehouden, moeſt opbreeken.

(4) Gouthoeven Chron van Holl. fol. 613. & P. Heuteri Rer. Auſtr. Lib. XI. cap. 18.

(5) Memoir. de M. du Bellay fol. 511.

Niet gelukkiger liep de kryg in Piëmont, vermids de Markgraaf van Guaſt door ongemeene vlyt verſcheidene voordee-

1542 deelen op de Franſen bevogten, en hierdoor den Landvoogd van dat Geweſt, Willem van Bellay (1) Heer van Langey, dermaate vermoeid hadt, dat dezelve kort hiernaa van dit leeven geſcheiden, en om zyne zeldzaame gaven van den Koning en 't ganſche Ryk betreurd wierdt. Zulks de Nederlanders, hoorende dat de Keizer niet alleen nog in 't leeven was, maar zich zoo gelukkig van de aanvallen zyns vyands bevryd hadt, en de groote aanſlagen der Franſen thans agterwaart liepen, den volgenden penning, ten teken hunner vreugde, gemaakt hebben. 1542

(1) Daniël Hiſt. de France Tom. V. pag. 380. & ſeq.

Pl.

Rondom den gekroonden Keizerlyken Arend, die op de eerſte helft geſteld is, vindtmen deezen letterzoom;

KAROLVS ROMANORUM IMPERATOR SEMPER AVGVSTUS.

KAREL KEIZER DER ROMEINEN ALTYD VERMEERDERAAR.

Het gevierendeelde Stamwapen des Keizers, dat op de andere helft ſtaat, is binnen deezen letterkring beſlooten;

DE ABSENTIBVS NIL NISI BONVM.

VAN DE AFWEEZENDEN NIET DAN GOED.

De Keizerlyke benden het Land van Gulik verwoeſt, en den voet reeds in 't Gelderſche gebied omtrent Roermond gezet hebbende, met een voorneemen om deeze Volken en die van Kleef over den zelven kam te ſcheeren, wierden door den Bisſchop van Keulen, den Landgraaf van Heſſen (2) en anderen, in dit opzet geſtuit; wyl deezen door Gemagtigden zooveel by de Landvoogdes te weege bragten, dat de Vorſtin den ſtilſtand van wapenen inwilligde, en, mids de op handen zynde Winter, een deel volks afdankte: des de Hertog van Kleef, zoodra hy den aftogt des Prinſen van Oranje vernam, de ſchorſing der wapenen niet alleen weigerde te verzegelen, maar bragt zelf in 't midden des Winters nieuwe benden op de been, en de Staaten van Gelderland, te Arnhem vergaderd, zooverre, datze, zoo bang waarenze voor de Borgonſche Heerſchappy, tot onderhoud van den oorlog honderdeenenveertigduizend Goudguldens beloofden.

(2) Slichtenhorſt Geld. Geſchied. fol. 459.

Hierenboven verkreeg Hertog Willem eenige hulpbenden van ſommige Vorſten in Duitsland, daar de verdeeldheid merkwaardige gevallen teelde: wandt naadat de Roomſchkoning door de Staaten van Boheme en Ooſtenryk om de vrye oeffening van den Euangeliſchen Godsdienſt (3) verzogt was, en zyne Majeſteit hen naar de Kerkvergadering geweezen hadt, heeft hy op orde des Keizers in Sprokkelmaand eenen Ryksdag te Spiers gehouden, en als Voorzitter in 't midden der Vorſten en Stenden den Pauslyken Gezant Jan Moron, Bisſchop van Modena, gehoor verleend. Dees in eene redenvoeringe getoond hebbende, dat de Paus de Kerkvergadering om de onlus-

(3) Sleidani Comment de Statu Relig. & Reip. pag. 392.

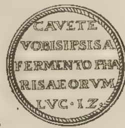
1542 lusten van Duitsland zoolang uitgesteld, en schoon de zelve geene hoope meer ter bevreediginge over hadt, echter raadzaam vondt, wyl zyn ouderdom de moeijelykheden der reizen niet konde verdraagen, en omdatmen in 't midden der beroerte en verdeeldheid niet vreedzaam konde handelen, hen Ferrara, Bolonje of Placenze (1) voor te stellen, en zoo geene deezer Steden den Duitsen behaagde, dan bewilligde zyne Heiligheid tot de verkiezing van Trente, het welke op de grenzen van Duitsland gelegen was; en stelde het openen dier vergaderinge tegens de naastkoomende Oegstmaand vast, hen allen, opdat Gods zaak oprecht, zonder bitterheid en driften, mogt verhandeld worden, om hulp verzoekende. De Koning Ferdinand en al de Roomsche Vorsten bedankten zyne Heiligheid, zeggende, dewylze geen bekwaamer plaats in Duitsland, gelyk Regensburg of Keulen, konden verkrygen, datze zich met Trente zouden vergenoegen; maar die van den Hervormden Godsdienst, meenende dat de Paus tot het beroepen niet gerechtigd was, verwierpen dierhalven plaats en vergadering, zulks 'er op deezen Ryksdag over dit punt niet meer gehandeld wierdt. 1542

(1) Hist. du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Houssaje pag. 93.

De Roomschkoning, het gevaar van Hungarië verhaald, en hen allen tot den Turkschen kryg vermaand hebbende, verhoorde de klagten van Julius Pflug, welke door 't Kapittel tot Bisschop van Naumburg verkoozen, en door den Keurvorst van Saksen weder verdreeven was; wandt dees beweerde, als de Beschermheer van 't Bisdom, dat zulks zonder zyne kennisse niet mogt geschieden, en hadt dierhalven eenen Godgeleerden van Wittemberg, Niklaas (2) Ambstorf, op den Zetel gesteld, en door Luther doen inwyen en bevestigen. Wanneer dit doen groote opspraak verwekte, heeft de Keurvorst niet alleen maar Luther zelf zich in schrift verantwoord, willende, datmen aan Pflug, als eenen vyand van den waaren Godsdienst, de kudde van Kristus niet mogt betrouwen. Dewyl dit geval niet onder de minste oorzaaken van den Smalkaldischen oorlog gesteld wordt, heb ik dit niet onaangeroerd, noch deezen hierop gemaakten schimppenning, ten teken van Luthers yver, agter konnen laaten.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 395. & Seckendorf Hist. der Reform. II. deel. fol. 411.

Rondom het borstbeeld van Luther, dat op de voorzyde staat, vindtmen deeze letters;

MARTINVS LVTHERVS ANNO MDXLII. ÆTATIS SVAE LVIII.

MARTYN LUTHER IN 'T JAAR MDXLII. ZYNS OUDERDOMS LVIII.

De Euangelische (3) woorden, die op de keerzyde gesteld zyn, hebben deezen zin;

(3) Euang. van Lucas Cap. XII. vers. 1.

CAVETE VOBIS IPSIS A FERMENTO PHARISAEORVM, LVC. 12.

WAGT U ZELVEN VOOR HET ZUURDEEG DER PHARISEEN, LUCAS 12.

Hoe verdeeld de byzondere gemoederen op deeze vergadering mogten zyn, echter wierdt 'er eindelyk algemeene hulp beloofd, en straks bevoolen knegten

(1) aan

1542 (1) aan te neemen, welken met het Heir van Koning Ferdinand vereenigd, het geweld der Turken wederstaan, en 't gene verlooren was herwinnen zouden. Tot dit einde wierdt door geheel Duitsland van hoofd tot hoofd geld vergaderd, en aan de Overigheden toegelaaten van hunne Onderdaanen schatting te vorderen; ja men zou ook de Zwitsers, den Koning van Deenmarke, en de Italiaansche Vorsten tot bystand verzoeken, en den Vreede in het Ryk ongeschonden bewaaren: voorts steldenze, met gemeen beraad en goedvindinge des Keizers, Joachim den Keurvorst van Brandenburg tot Veldoversten, welke zonder toeven, om zich tot den kryg te bereiden, vertrok, en de Ryksdag wierdt tot eene nadere byeenkoomst te Neurenberg gescheiden.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 402.

Niet lang hiernaa verhief zich groote twist over de Landscheidingen, zoo over de bezitting van de Stad Wurtzen (2) en de sterkte Misne, als om de zaaken van Pflug, tusschen den Keurvorst, en Hertog Mauris van Saksen, welke laatste kort te vooren, door 't overlyden van Hertog Hendrik, in 't Vaderlyke gebied getreeden was; en schoon dees de grootheid van zyn Huis meest aan den Keurvorst verschuldigd was, echter zou dit verschil tot eenen verderflyken oorlog voor die van den Hervormden Godsdienst uitgebarsten zyn, wyl ieder zyn volk reeds gewapend hadt, zoo de Landgraaf van Hessen de hevigheid, die naamaals weder opborrelde, en Duitsland ten verderve strekte, thans niet bedaard hadt. Naauwlyks was deeze donkere wolk verdreeven, of de Keurvorst van Saksen en Landgraaf van Hessen voegden hunne krygsmagten saamen, om den Hertog Hendrik van Bronswyk (3) te bedwingen; wandt dees de Ryksteden Goslar en Bronswyk, die in 't Smalkaldische verbond waren, met geduurige overvallen en rooveryen kwellende, en 's Keizers, noch 's Roomschkonings geboden gehoorzaamende, noch naar geene vermaaningen luisterende, zyn de gemelde Vorsten, hierdoor getergd, uit den naam van al hunne Bondgenooten, op hem aangevallen, en overweldigden niet zonder moeijelykheden in korten tyd al zyne Landen, zelf zyn Slot Wolfenbuttel, op 't welke hy zyn vertrouwen stelde. Des de Overwinnaars, naa Hertog Hendrik met zynen oudsten Zoon naar Beijere gevlugt was, een verhaal van de oorzaake deezer onderneeminge gemeen gemaakt, en ter gedachtenisse van deeze gelukkige uitvoeringe de nevensstaande penningen in 't licht gebragt hebben. 1542

(2) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 226.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 410.

T.

T.

T.

T.

T.

1542 I. Het afbeeldfel van den Keurvorft wordt, als Aardsmaarfchalk des Ryks, met het zwaard in de hand op het voorftuk van den eerften gevonden, hebbende, behalven de gewoone wapenfchilden, dat van 't Burggraaffchap van Maagdeburg onder zich, en deezen dubbelen letterkring in den rand; 1542

IOHANNES FRIDERICHUS DUX SACSONIÆ, BVRGGRAVIUS MAGDEBVRGICUS.
SOLI DEO VICTORIA.

JAN FREDERIK HERTOG VAN SAKSEN, BURGGRAAF VAN MAAGDEBURG.
AAN GOD ALLEEN DE OVERWINNING.

Op het andere ftuk zietmen des Landgraaven beeldnis in 't harnas, met zynen naam PHILIPPUS LANDGRAVIUS, *PHILIPS LANDGRAAF*, en behalven 't jaartal 42. door de vyf wapenfchilden zyner Landen, midsgaders door deeze grootmoedige fpreuk van den Mantuaanfchen Dichter, (1) omringd;

PARCERE SVBIECTIS ET DEBELLARE SVPERBOS.

DE OOTMOEDIGEN TE SPAAREN EN DE HOVAARDIGEN TE BEDWINGEN.

(1) Virgil. Æneid. Lib. VI. vers. 853.

II. Het hoofd van den Keurvorft ftaat op de voorzyde van den tweeden, binnen deezen letterzoom;

IOHANNES FRIDERICUS ELECTOR DVX SAXONIÆ. BEVTGROSCHEN VON WOLFENBUTTEL.

JAN FREDERIK KEURVORST EN HERTOG VAN SAKSEN. BUITGELD VAN WOLFENBUTTEL.

Op de keerzyde is het hoofd van den Landgraaf gefteld met dit omfchrift;

PHILIPPUS LANDGRAVIUS HASNIAE. BEVTGROSCHEN VON WOLFENBVTEL. 42.

PHILIPS LANDGRAAF VAN HESSEN. BUITGELD VAN WOLFENBUTTEL. 42.

III. IV. De derde en vierde verfchillen alleen in de fchikkinge van 't borftftuk des Keurvorften, dat op de eerfte helft verbeeld is; wandt beide voerenze het verdeelde wapenfchild van Bronswyk op de andere helft, en in den eenen en den anderen rand deezen zin;

GOT STRAFT DAS VBEL,
DRVM HAT MEIN HAVS EIN BOSEN GIBEL.

GOD STRAFT HET KWAAD,
DAAROM HEEFT MYN HUIS EEN SLEGTEN GEVEL.

V. De vyfde heeft het zelve afbeeldfel en omfchrift op de voorzyde, en op de agterzyde de voornaamfte wapenfchilden zyner Landen, met de Keurvorftlyke zwaarden in het midden, en deezen letterzoom;

GOT

GOT HILFT AVS NOT.

GOD HELPT UIT DEN NOOD.

T.

T.

VI. VII. De zesde en zevende, zyn in 't volgende jaar ter gedachtenisse van deeze zelve overwinninge gemaakt, hebbende het voornaamste verschil in de afbeeldsels, die op den eersten van vooren gekeerd zyn, en op wiens eerste deel de Keurvorst in zyn plechtgewaad, met het zwaard in de eene, en zyn dertienledige wapenschild in de andere hand, binnen deezen dubbelen letterkring zyner tytelen en spreuk (1) gevonden wordt;

(1) Brief van Paulus aan de Romeinen Cap. VIII. v. 31.

IOHANNES FRIDERICVS ELECTOR, DVX SAXONIAE,
BVRGGRAVIVS MAGDEBVRGicus ETC.
SI DEVS PRO NOBis QVIs CONTRA NOS?

JAN FREDERIK KEURVORST, HERTOG VAN SAKSEN,
BURGGRAAF VAN MAAGDEBURG ENZ.
ZOO GOD VOOR ONS IS, WIE ZAL TEGEN ONS ZYN?

Het afbeeldsel van den Landgraaf zietmen op het andere deel in 't harnas, met zyn wapenschild in de eene, en het zwaard in de andere hand, beslooten binnen den zoom zyner tytelen, en deeze (2) uit den Bybel ontleende spreuk;

(2) Machabeen I. Boek. Cap. III. v. 19.

PHILIPPVS DEI GRATIA LANDGRAVIVS HASSIÆ, COMES KATZENELLENbogiæ, DIETZ ET NIDDAe.
VICTORIA NOSTRA A SOLO DEO EST.

PHILIPS DOOR GODS GENADE LANDGRAAF VAN HESSEN,
GRAAF VAN KATZENELLEBOGE, DIETZ EN NIDDA.
ONZE OVERWINNING IS VAN GOD ALEEN.

De Gezant des Konings van Vrankryk, die op de vergaderinge van Spier het gedrag zyns Heeren zogt te verschoonen, te rugge gekeerd zynde, bood-

1542 boodschapte, luttel gehoor by de Stenden des Ryks gevonden te hebben, en bragt den Koning in groote bekommernis; te meer wyl de Keizer, naadat de Paus door eene bulle de Kerkvergadering van Trente (1) afgekondigd, en den Franschen Koning te veel begunstigd hadt, een kwaad vermoeden van den zelven kreeg, en dierhalven den Kerkvoogd aantoonde, dat François geduurig onlust in de Kristenheid verwekte, en de eenige oorzaak zoude zyn indien de Kerkvergadering verhinderd wierdt. Toen de hierop gevolgde bittere oorlog tegen den Keizer zulks bevestigde, wist Koning François geen beter middel om zich by den Paus te verschoonen, dan zyne Onderdaanen, die van de Roomsche Kerke geweeken waren, op het strengste te vervolgen, en de schuld van al de onrust op den Keizer te werpen. De Paus, hiermeê verlegen, zogt den Keizer door den Kardinaal Contareni, en den Koning door den Kardinaal Sadoletus, tot afstand hunner vyandlykheden te beweegen; en, schoon de oorlog in zooveele oorden ontstooken was, echter vervolgde hy zyn voorneemen, en zondt als Gemagtigden (2) Pieter-Paulus Paris, Jan Moron en Reinald Polus naar Trente, met orde van de Kerkvoogden en Gezanten, die derwaart zouden koomen, behendiglyk te onderhouden zonder iet zaaklyks te verrigten.

(1) Hist. du Concile de Trente de Frà Paolo, par Am. de la Houssaje pag. 95.

(2) Hist. du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Houssaje pag. 96.

Zoodra de Keizer hiervan kennis kreeg, deedt hy, op dat 'er niets tot zyn naadeel gedaan mogt worden, Jacob van Mendoza, Niklaas Perenot en des zelfs Zoon Antoni Bisschop van Atrecht, met eenige Bisschoppen van Napels derwaart trekken. Wanneer deezen den Pauslyken Gezant tot het openen der vergaderinge, en 't verbeteren der Kerklyke gebreken aandreeven, wierdt hen zulks, onder voorgeeven dat dit niet dan in volle vergaderinge konde geschieden, t'elkens afgeslaagen. Aan den anderen kant deedt de Turk eenen inval in Hungarië, daar hy weinig tegenstands vondt, en hieldt de Kusten van Italië door eene magtige Vloot in groote ontsteltenisse; zulks 'er, om de onveilige reis te Water en te Land, geene Bisschoppen (3) uit Vrankryk, Spanje, Duitsland noch Italië verscheenen: des de Paus eindelyk gedwongen wierdt, het beleggen der vergaderinge tot nadere gelegenheid uit te stellen. Niet veel beter gevolg hadt de Ryksdag te Neurenberg en de oorlog tegen den Turk; wyl de beloofde Krygsknegten (4) van sommigen niet geleverd, van anderen maar ten deele, en zonder geld, gezonden wierden, of, zoo anderen melden, omdat de penningen hiertoe geschikt van 's Roomschkonings (5) Amptenaaren gestoolen waren: op de zelve wyze ging het met 't geschut en voorraad; des de Roomschkoning zich over deeze onachtzaamheid beklaagde, en de vergadering, naa dat alle Landen van Antoni Hertog van Lotteringe op dit beding (6) onder de bescherming van 't Keizerryk aangenoomen waren, dat de zelven een derde deel minder dan een Keurvorst in de gemeene schattinge zouden betaalen, scheidde.

1542

(3) Hist. du Lutheranisme par L. Maimbourg Tom. I. pag. 278.

(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 411.

(5) P. Jovii Hist. Lib. XLII.

(6) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 236. & Calmet Hist. de Lorraine Tom. II. fol. 1192.

De hoope tot de algemeene verbetering der Kerke liep hierdoor agterwaart; des eenigen, door eenen heiligen yver ontstooken, zelf de hand aan 't werk sloegen, inzonderheid Otto Hendrik, Paltsgraaf en Hertog van Beijere, welke dit jaar, door Michiel Diller en Andries Osiander, (7) de Hervorming van den Godsdienst in zyne Landen doordreef, en den Geestlyken wel uitdrukkelyk beval, datze de onnoodige gewoonten, en oude verdichtsels, duslang tot hun voordeel gebruikt, zoowel als hun ergerlyke ontugt, brassen en slempen, afschaffen, maar 't gene Kristus en des zelfs Apostelen geleerd hadden, en in 't nieuwe Verbond begreepen was, leeren, midsgaders anderen door eenen heiligen wandel voorlichten zouden. Welke heilzaame instellingen my gelegenheid geeven om het afbeeldsel van deezen Vorst hier te vertoonen.

(7) Hist. der Reform. door L. Seckendorf II. deel fol. 428. en 429.

Dees

F.

Dees, uit het oude Keurvorstlyke Huis van den Palts gesprooten, was Broeder van Philips, die Weene hielp beschermen, en oudste Zoon van Rupert, wiens Broeder Lodewyk thans den Keurvorstlyken Zetel bekleedde, eene waardigheid, die ook in laateren tyd aan deezen Otto ten deele viel; welke hier geestig opgetooid, in 't vyfentwintigste jaar zyns leevens afgebeeld, met deeze tytelen gevonden wordt;

OTTO HENRICUS COMES PALATINUS RENI, DVX INFERIORIS ET SVPERIORIS BAVARIÆ.

OTTO HENDRIK PALTSGRAAF VAN DEN RYN, HERTOG VAN NEDER- EN OPPERBEIJERE.

De Keurvorst van Saksen en Landgraaf van Hessen, ziende het getal hunner Geloofsgenooten dagelyks aanwassen, gaven, in 't laatste van 't jaar, voor zich en die van hunnen Godsdienst schriftlyk te kennen, datze aan het vonnis (1) van de Keizerlyke Kamer te Spier niet onderworpen wilden zyn, en onlangs hiernaa, uit den naam van hen allen, de redens in het licht, (2) om welkenze niet op de vergadering van Trente konden verschynen, zich beroepende op eene vrye Kerkvergadering. Omtrent het eerste kreegenze beloften van verbeteringe, en wierden te gelyk vermaand, om,in deezen gevaarlyken toestand van Hungarië, hunne hulp tegen den Turk niet te weigeren, alles door eenen brief (3) van den Keizer, welke zich in Spanje tot den togt naar Nederland gereed maakte, en dierhalven, eene groote somme gelds van den Koning van Portugaal geleend hebbende, bevel gaf om drieduizend Spanjaards aan te neemen, en over Zee naar Nederland te zenden. Wyders droeg hy het gebied des Ryks aan zynen pas gehuldigden Zoon Philips op, die zich eenige maanden laater (4) met Maria, Dochter van Jan den derden Koning van Portugaal en van Katarina 's Keizers Zuster, in den egt verbondt. Wanneer de Keizer nevens den Prins ook François de los Covos Bevelhebber van Kastilië in de Staatszaaken, en Ferdinand van Toledo Hertog van Alba (5) over die des oorlogs gesteld, midsgaders nog twaalfduizend Krygsknegten, onder deezen drieduizend Ruiters, in zynen dienst genoomen hadt, is zyne Majesteit met de zelven, den eersten (6) van Bloeimaand, op de Vloot van Andries Doria, bestaande uit vierenzestig Galeijen en eenige kleiner schepen, van Barcelona naar Marseille gevaaren, om de aldaar leggende Fransche Vloot te bevegten; maar deeze niet uit de haven koomende, vertrok de Keizer, en kwam in 't laatste van Bloeimaand te Genua, van waar hy naar Pavia reedt, en aldaar zyne natuurlyke Dochter en Schoon-

1543

(1) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 238.

(2) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 242. & seq.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 428.

(4) Hist. de la Vida del Emp. Carlos V. por Pr. de Sandoval Part. II. fol. 472.

(5) Hist. de la Vida del Emp. Carlos V. por Pr. di Sandoval Part. II. fol. 432.

(6) Chron. van Chr. Sternfee MS. op 't jaar 1443.

1543 Schoonzoon Octavius Farnese begroette.

Sedert te Cremona koomende, wierdt hem tyding gebragt, dat Andries Doria den Franſen by Nizza vier Galeyen ontnoomen hadt, en dat Barbarosſa met tagtig Galeyen en meer andere ſchepen, op welken tienduizend Turken ten dienſte des Franſchen Konings ingeſcheept waren, naa eene landing op de Napelſche kuſt, niet alleen de Stad Regio in (1) Calabrië verwoeſt, maar zelf geheel Italië in doodlyken ſchrik gebragt, en hierop den ſtreek naar Marſeille genoomen hadt. Des de Keizer, half gedwongen, op de begeerte van den Paus, zich te Busſeto, tusſchen Placenze en Cremona, vervoegde, en den Kerkvoogd den handel des Franſchen Konings bekend maakte, op dat hy den zelven in vyandſchap met Vrankryk mogt brengen; doch de Paus, ziende op 't gemeene heil, zogt den Keizer met den Koning te verzoenen, en, zulks onmoogelyk vindende, omdat de Keizer zeide geenen Vreede met den Bondgenoot (2) van den Turk te willen maaken, poogde hy zyne Majeſteit te beweegen om zynen Zoon Pieter Lodewyk Farneſe, dien hy kort te voore met kennisſe der Kardinaalen in de bezittinge van Parma en Placenze geſteld hadt, in die Landen, eertyds onder het Hertogdom van Milanen begreepen zynde, te veſtigen, of, voor eene ſomme gelds, zynen Kleinzoon Octavius Farneſe met het gemelde Hertogdom (3) te bekleeden. Schoon deeze 1543 voorſtellingen, als naadeelig aan 't Keizerlyke gezag, geenen doorgang vonden, nogtans verwierf de Keizer tot zoovere onderſtand voor zynen Broeder Ferdinand, dat de Kerkvoogd eerlang, om Hungarië te beſchermen, Battiſta Sabellus Hoofdman zyner lyfwagt, en Julius Urſinus met dertig vendelen Voetknegten naar Duitsland ſchikte.

De Keizer hierop, het Kaſteel van Florenze en dat van Livorno, die van zyne knegten bezet waren, aan Cosmus den Hertog van Florenze voor meer dan tweehonderdduizend Kroonen verkogt, en de Sterktens van Milanen bezorgd hebbende, vertrok door den Venetiaanſchen Staat over Trente, en kwam den vyfentwintigſten (4) van Hooimaand te Spier in Duitsland, daar de Roomſchkoning Ferdinand, bedugt voor den onderſtand, dien Iſabella, Weduwe van Jan van Zapoli, ſomwylen van haaren Vader Sigismund, Koning van Poole, tot haare herſtelling in Hungarië zoude konnen ontfangen, dierhalven, om zich voor deeze onheilen te dekken, een huuwelyksverbond geſlooten hadt tusſchen zyne oudſte Dochter Elizabet en Sigismund Auguſtus Zoon des Konings van Poole, reeds tot deelgenoot des Ryks door den Vader aangenoomen. Welke Egtverbintenis, den zesden (5) van Bloeimaand deezes jaars, plechtiglyk voltrokken wierdt: ter beveſtiginge van welke ik den volgenden gedenkpenning gemaakt vinde.

(1) Hiſt. d'Eſpagne par Turquet fol. 1322.

(2) Chron. van Chr. Sternſee MS.

(3) O. Panvinii Vita Pauli III. & P. Jovii Hiſt. Lib. XLIII.

(4) Chron. van Chr. Sternſee MS.

(5) Struvii Corp. Hiſt. Germ. Tom. II. fol. 1093.

S.

Het afbeeldſel der Vorſtinne, die in 't zesentwintigſte jaar deezer eeuwe gebooren was, ſtaat in prachtige kleedinge op de voorzyde met dit randſchrift;

ELISABETA REGis POLONIæ SIGISMundi AVGVSti VXor, FERDinandi IMPeratoris FILia.

ELI-

1543 *ELIZABET GEMAALIN VAN DEN KONING VAN POOLE SIGISMUND AUGUSTUS, DOCHTER VAN FERDINAND DEN GEBIEDER.* 1543

Vermids de Vorstin door dit huuwelyk als eene Zon onder de mindere lichten uitblonk, heeftmen zoodaanige beeldnis op de keerzyde, en, om de grootheid der zaake te verklaaren, deeze woorden van den Koninglyken Dichter (1) in den rand gesteld;

(1) Psalm CXVIII. vers. 23.

A DomiNO FACTVM EST ISTVD; ET EST MIRABILE IN OCVLIS NOSTRIS.

DIT IS VAN DEN HEERE GEDAAN; EN HET IS WONDERLYK IN ONZE OOGEN.

Schoon de Roomschkoning zyne zaak hierdoor verbeterde, echter stondt het nog wonderlyk wild in Duitsland, eensdeels door 't verschil tusschen de Roomsen en Onroomsen, dat door den Ryksdag, in 't begin van 't jaar te Neuremberg gehouden, niet verminderd was; andersdeels door den Turkschen oorlog, tot welken de Roomschkoning de Vorsten en Stenden opwekte. Hierenboven hadt de Landvoogdes der Nederlanden op de zelve vergadering, door haare Gezanten Wirich Criechinger (2) en Viglius van Zwicheim, over de vyandlykheden des Hertogen van Kleef, die zich door den Koning van Vrankryk liet opstooken, geklaagd, begeerende dat men den zelven tot den afstand van Gelderland, en tot het vergoeden der geleede schaade zoude dwingen. Wanneer de Keurvorsten en Stenden zekeren tyd eischten om deeze zaak te bemiddelen, en van Granvelle, die 'er van den Keizer gezonden was, eenige hoope van goed gevolg kreegen, wierdt alles door den Hertog van Kleef weder onder den voet geworpen.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 419. & seq.

In 't midden van zoo groote verdeeldheid verspreidde zich het Hervormde Geloof, door den vlyt der aanwassende Leeraaren, dagelyks wyder uit, des Clemens Marot, een der fraaiste vernuften van zynen tyd, zyne vyftig berymde Psalmen (3) te Geneve, werwaart hy uit Vrankryk om den Godsdienst gevlugt was, thans onverhinderd deedt drukken en gemeen maaken. Ook bestondt Herman, Aardsbisschop en Keurvorst van Keulen, in deeze dagen zyne Kerk met meerderen ernst te hervormen, volgens het besluit op de vergadering te Regensburg genoomen, dat ieder zulks in zyn gebied zoude doen, invoege hy met beraad van 's Lands Staaten goedvondt de middelen hiertoe in schrift te ontwerpen, en dit aan de Godgeleerden van Keulen te zenden; wandt nergens in Duitsland (4) wierdt, zoo eenigen melden, grooter afgodery dan in deeze Stad bedreeven, alzoo de gansche Godsdienst van 't Gemeen, even als by de blinde Heidenen, in den beeldendienst bestondt; doch de Keurvorst, de Geestlyken tot deeze verandering niet gezind vindende, heeft op den raad van de andere Staaten den Leeraar Martyn Bucerus van Straatsburg ontbooden, te Bon openlyk doen prediken, en de Staaten tot de verdere Hervorming aangedreeven, verzoekende den Keurvorst van Saksen om Melanchton. Toen dees met Jan Pistorius en Bucerus het stuk opgesteld hadt, wierdt het den Domheeren van Keulen gezonden; en als de zelven begeerden dat Bucerus verjaagd zoude worden, heeft de Keurvorst hen het zelve onder dit beding ingewilligd, alsze den Prediker van valsche Leere of ergerlyk leeven overtuigden, zeggende het oordeel aan billyke Rechteren te willen laaten. Vermids dit opstel zeer zagt was, is Luther (5) over het zelve op Melanchton en Bucerus dermaate vergramd ge-

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 425. & seq.

(4) Hist. der Reform. door L. Seckendorf II. deel fol. 488.

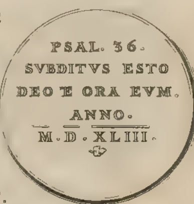
(5) Hist. der Reform.

1543 worden, dat hieruit eene fcheuring en nieuwe oorlog zoude gefprooten zyn, byaldien de Keurvorft van Sakfen zulks niet verhinderd hadt. Hoewel de Geeftlyken met fchelden op Luther en Bucerus zich zogten te verweeren, en, door loutere bitterheid gedreeven, fchriftlyk (1) verklaarden, liever onder de heerfchappy van den Turk, dan onder eene Overigheid, die de Hervorming aanneemen en befchermen zoude, te willen leeven, echter ging de Keurvorft in zynen yver voort, en verkreeg nog eenen ervaaren Leeraar van Straatsburg, met naame Cafpar Hedio, een ftil en vreedzaam menfch, bekwaam om het volk te ftigten, welke nevens Bucerus het Euangeli openlyk te Bon met grooten roem predikte, en door zyne uitneemende verdienften verwierf, dat hy, zoowel als Melanchton, om het loflyk uitvoeren van deezen laft, ook in dit jaar op een der vier volgende gedenkpenningen is vereeuwigd geworden. 1543

door L. Seckendorf II. deel fol. 496.

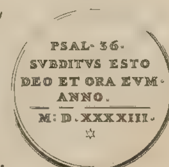
(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 427. en 't Leeven van Phil. Melanchton door A. van de Corput pag. 415. enz.

F.

I.

M.

I. II. Op de voorzyde van den eerften wordt het borftbeeld van den zagtmoedigen Melanchton, met eene muts op 't hoofd en Leeraars tabbaard om de fchouders, en op den tweeden zonder muts en tabbaard; doch op beide binnen deezen letterzoom gevonden;

PHILIPPVS MELANTHON Anno ÆTATIS SVÆ XLVII.

PHILIPPUS MELANCHTON IN 'T JAAR ZYNS OUDERDOMS XLVII.

Gelyk nu de gemelde omfchriften niet verfchillen, zoo zyn ook de opfchriften van eenen zin; wandt beide draagenze eene fpreuk uit den zevenendertigften (2) Pfalm van David, hier naar de Latynfche verdeeling in deezer voegen gefteld;

(2) vers. 7.

PSAL-

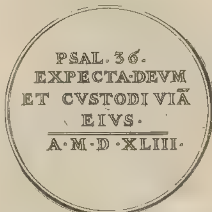
1543 PSALmo 36. SVBDITVS ESTO DEO ET ORA EVM. 1543
ANNO MDXXXXIII.

PSALM 36. WEES ONDERDAANIG AAN GOD EN BID HEM. IN 'T JAAR MDXXXXIII.

III. De derde, eene penningplaat, draagt diergelyke borstſtuk als de eerste, met deeze afgebrookene letteren zyns naams in den grond;

PHilippuS MELanchton.

F.

IV. Hedio, wiens afbeeldſel op het eerſte deel van den vierden gevonden wordt, was te Etlinge (1) in 't Markgraafſchap Baden, of, zoo anderen (2) willen, te Eslinge in Zwaabe gebooren, eerſt Prediker te Bazel en te Ments, en eindelyk, de ſtellingen van Luther omhelsd hebbende, verkondigde hy het Euangeli te Straatsburg en te Bon, dierhalven leeſtmen rondom zyn borſtbeeld dit randſchrift;

(1) Ehren Gedacht-nis M. Lutheri durch Chr. Juncker pag. 541.
(2) Eloges des Hommes Scavans par Teisſier Tom I. pag. 47.

CASPAR HEDIO DOCTOR MINISTER EVANGELII Domini Nostri Iesu Christi, Anno ÆTATIS SVÆ XLVIII.

CASPAR HEDIO LEERAAR EN BEDIENAAR VAN 'T EUANGELI ONZES HEEREN JESUS KRISTUS, IN 'T JAAR ZYNS OUDERDOMS XLVIII.

Op de keerzyde, die niet dan letters draagt, is deeze ſpreuk geſteld uit den zevenendertigſten (3) Harpzang van Koning David, gevolgd naar de ſchikking der Latynſche Overzettinge;

(3) vers. 3.

PSALmo 36. EXPECTA DEVM ET CVSTODI VIAm EIVS. Anno MDXLIII.

PSALM 36. VERTROUW OP DEN HEERE EN BEWAAR ZYNEN WEG. IN 'T JAAR MDXLIII.

Terwyl dit in Duitsland voorviel, was Jacob de Vyfde, Koning van Schotland, van deeze Waereld geſcheiden, latende geene kinderen, dan eene Dochter Maria, naauwlyks agt dagen oud, agter, welke Hendrik Koning van Engeland aan zynen Zoon Eduard poogde te verbinden, om dus de verdeelde Ryken onder een Hoofd te brengen, en den Koning van Vrankryk aan dien kant het middel te beneemen om hem te kwellen; wandt uit deeze en andere oorzaaken was hy zoo verſtoord op Koning François, dat hy, den elfden (4) van Sprokkelmaand deezes jaars, met den Keizer een verbond geſloo-

(4) Hiſt. d'Anglet. par R.

1543 flooten hadt, behelzende, datze faamen den Koning van Vrankryk zouden afvorderen om de verbintenis met den Turk te verbreeken, dien voor vyand te verklaaren, de fchaade aan de Kristenheid, inzonderheid Duitsland, gedaan, te vergoeden, den begonnen oorlog met den Keizer te eindigen, en den Koning van Engeland de agterftallige fchulden te voldoen. Ondertusfchen zoudenze noch vreede noch ftilftand van wapenen, dan op deeze voorwaarde, maaken; dat François alle fchulden aan Hendrik betaalen, en, om den zelven hiervan te verzekeren, het Graaffchap Ponthieu, Boulonje, Montreuil, Ardres en Terroane in handen ftellen, en hierenboven den Keizer het Hertogdom Borgonje weder geeven zoude; ja byaldien de Koning van Vrankryk het toeftemmen van dit voorftel flegts tien dagen uitftelde, dan zoudenze hem te gelyk den oorlog verklaaren, met betuiginge, datze geen vreede zouden maaken voordat de Koning van Engeland meefter zoude zyn van Normandië, van Guijenne en van de Franfche Kroone, en de Keizer van Abbeville, Bray, Corbeil, Peronne, Ham, S[t]. Quintyn en van 't ganfche Hertogdom Borgonje: ter uitvoeringe van dit ontwerp zoudenze ieder twintigduizend Voetknegten en vyfduizend Ruiters te velde brengen. 1543

Toyras Tom. V. pag. 423. & 424. & Corps Diplomat. par du Mont Tom. IV. Part. II. fol. 252.

Deeze verbintenis en groote voorneemens beteugeldden de vyandlykheden niet des Hertogen van Kleef, welke, door 't Franfche geld en volk onderfteund, de meefte (1) verloorene Steden van 't Land Gulik weder gewonnen, de Stad Duure by uitneemendheid verfterkt, en Heinsberg met al zyne magt ingeflooten hadt; des de Landvoogdes Maria den Hertog van Aarfchot, Philips van Croy, met eenen ruftigen hoop volks om de Stad te ontzetten derwaart zondt. Croy, de belegerde Stad weinige dagen voor 't Pafcha gefpysd hebbende, en in 't aftrekken omtrent Sittaart (2) koomende, wierdt aldaar, den (3) vierentwintigften van Lentemaand, zoo ruuw van de Kleeffen begroet, dat 'er, naa een fcherp gevegt, over de drieduizend Keizerfen verflaagen en nog meer gevangen bleeven, met al het gefchut, dat de Kleeffen ftraks naar Roermond fleepten. Op deeze overwinning, die het hart van Hertog Willem magtig deedt zwellen, vind ik deeze twee penningen gemaakt.

(1) Goutshoeven Chron. van Holl. fol. 613.

(2) Haræi Annal. Brab. Tom. I. fol. 626.

(3) Teschenmacheri Annal. Cliviæ &c. fol. 335.

I. Het konftige borftbeeld van den Hertog ftaat geharnaft op het voorftuk van den eerften, binnen deezen zoom zyner tytelen;

GVILIELMus DVX IVLIÆ, CLIVIÆ, MONTium ETC.

WILLEM HERTOG VAN GULIK, VAN KLEEF, VAN BERGEN ENZ.

Op het ruggeftuk zietmen, zoo ik my niet bedrieg, den Centaurus Euritus, die op de Brui-

1543 Bruiloft (1) van Pirithöus, verhit door den wyn, de Bruid Hippodamia zogt te ſchaaken, 1543
(1) Ovidii Meta-morph. Lib. XII. vers. 220. & ſeq. 't welke de andere gaſten zoo euvel opvatteden, dat Theſeus den Roover het leeven benam. En dewyl de Keizer hier, onder eenen bedekten zin, voor den Centaurus, en Gelderland voor Hippodamia, de Bruid om welke het verſchil gereezen was, moet genoomen worden, zoo volgt dat de Hertog van Kleef, als een andere Theſeus, op de begeerte van de Bruid, door de verkreege overwinning de geſchonde Vryheid gewrooken hadt, dierhalven leeſt men in den rand;

LESÆ LIBERTATIS AFFECTVS.

~~ZUGT~~ DER GESCHONDE *VRYHEID.*

T.

II. Dat de Hertog van Kleef in deeze ontmoetinge van Sakſiſche Krygsbenden onderſteund was, ſchynt uit de voorzyde van den tweeden, op welke het wapen des Keurvorſten van Sakſen onder het afbeeldſel van onzen Zaligmaaker geſteld is, genoeg te blyken; in welk gevoelen ons de taal der tegenzyde verſterkt: wandt men leeſt 'er dit Hoogduitſche opſchrift;

AM OSTER ABEND 1543. SEINT DIE BURGVNDISCHEN DVRCH WILHALM THOMSHIRN, DER GELLERISCHEN OBERSTEN, VOR ZITTART GESCHLAGEN, UND DIE DAS FELD EROBERT WORDEN. LAUS DEO.

(2) De dag voor 't Paſcha, zynde in dit jaar 1543. den 24ſten van Lentemaand.

OP OOSTERAVOND (2) 1543. ZYN DE BORGONDSEN DOOR WILLEM THOMSHIRN, OVERSTEN DER GELDERSEN, VOOR SITTAART GESLAAGEN, EN DUS HET VELD VEROVERD GEWORDEN. AAN GOD DE EER.

Door deeze zeege, en 't opſtooken des Konings van Vrankryk, wierdt de Hertog van Kleef zoo moedig, dat hy naar geene bemiddeling der Duitſche Vorſten wilde hooren, en zyne Krygsknegten zoo onverſaagd, datze ſtraks naar Limburg trokken, het zelve zoowel als Dalem en Valkenburg ten vuure en ten zwaarde verwoeſteden. Sedert Heinsberg weder belegerende, heeft Renatus Prins van Oranje, Stadhouder van Holland, hiervan verwittigd zynde, den eenentwintigſten (3) van Weidemaand, met eene talryke meenigte volks, de belegeraars aangetaſt, eenigen der zelven verſlaagen, anderen op de vlugt gedreeven, dus niet alleen de belegerden ontzet, en het geſchut gewonnen, maar ſtraks ook Montjoije en (4) het Slot veroverd, uitgeplonderd en verbrand.

(3) Henrici ab Erp Annal. Vernac. in Analect. Matthæi Tom. I. pag. 174.

(4) Slichtenhorſt Geld. Geſchied. fol. 461.

Wanneer de Prins van Oranje zyn Leger kort hiernaa, om de invallen der Franſen te keeren, naar Henegouwe gevoerd hadt, heeft Maarten van Rosſem, by deeze gelegenheid, met Hendrik van Byland, vierentwintig vaandels knegten en twaalfhonderd zwarte Ruiters, den vierden van Hooimaand, voor Amersfoort gebragt, en, weetende dat

1543 de Bevelhebber Jan van Voort met al het volk, om Nykerke uit te plonderen, naar de Veluw getrokken, en met de meesten der zynen verslaagen was, de Stad tot vyf verscheidene reizen, doch zonder grof geschut, bestormd, en binnen weinige dagen door bedrog ingekreegen; wandt eenige Burgermeesters (1) en Stedelingen hadden de Stad opgegeeven, buiten weeten van de Gemeente, die, van geen verraad bewust, aan den anderen kant nog dapper streedt, en byna tot wanhoope verviel toenze hoorde, dat de Burgermeesters, om lyf en goed der Stedelingen te behouden, tagtigduizend Ryders, ieder van vierentwintig stuivers, aan de Geldersen beloofd hadden; des sommigen, die geen geld hadden, gedwongen wierden om met hunne ringen, ketenen en andere goude of zilvere kleinodien te betaalen: ja de geheiligde vaten uit de Kerk en 't Klooster bleeven niet verschoond. Van Rossem, hierop groote dwingelandy in 't aldaar gelege Vrouwe Klooster gepleegd, de Stad onder Meynard Uittenham met sterke bezettinge voorzien, en een groot deel van 't Stift Utrecht en van Holland onder brandschatting gesteld hebbende, vertrok met zyne roofzugtige benden naar de Meijery van 's Hertogenbos, plonderde en verbrandde verscheidene Dorpen, onder anderen ook Vucht, overrompelde Eindhove, en kwam met veele gevangenen, en niet weinig buits, weder te Roermond. 1543

(1) Rer. Amerfortiar. Scriptor. Ant. Matthæi pag. 371. & seq.

De Landvoogdes, door deeze en de Fransche aanslagen magtig bevreesd geworden, deedt met alle vlyt (2) Antwerpe, dat zeer zwak van vesten was, en te gelyk Brussel versterken, en in de laatste Stad veel geschuts van Mechele overbrengen, begeerende, dat de Stedelingen tot dit werk den tienden penning (3) van de huuren der huizen zouden betaalen. Hierenboven hebben de Staaten van Brabant, om het voorneemen van den Keizer tot het beschermen der Nederlanden te helpen, honderdenvyftigduizend Rynsguldens ingewilligd; wandt tot het opbrengen deezer somme warenze verzogt door den Heer van Bossu en door den Kancelier van Brabant Engelbert van Daale, die door het sterven van Adolf van der Noot in dit jaar (4) tot de gemelde waardigheid verheven wierdt, en van welken my de nevensstaande rekenpenning bekend is.

(2) Guicciardyn Beschryv. der Nederlanden fol. 71.

(3) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 135.

(4) Buttens Trophée de Brab. Tom. II. fol. 370.

♀

M.

Zyn Stamwapen bestaat uit een blaauw Veld en eenen band van zilver met drie roode halve Maanen, dat hier op de voorzyde in het eerste en vierde deel gesteld is; doch uit welke oorzaake hy den Leeuw in het tweede en derde deel voert, valt my moeijelyker te verklaaren, dan den zin van dit randschrift;

NON DONVM SED DONANTIS ANIMVM RESPICE.

BESCHOUW NIET DE GAAVE MAAR HET GEMOED VAN DEN GEEVER.

Het wapenschild zyner Gemaalinne Francisca, Dochter van Jan van Sauvaige in zynen tyd ook Kancelier van Brabant, beslaat het vlak der tegenzyde, voerende (5) een blaauw Veld met drie Eenhoornshoofden van zilver, omringd door deeze op haaren naam zinspeelende woorden;

(5) Hist. & Geneal. de Cambray par Carpentier Tom. II. pag. 1004. & 1005.

TANT

Niet zonder dringende reden versterkten zich de Brabanders; wandt onder het woeden der Geldersen, hadden de Fransen, geleid door den Hertog van Vendôme, niet alleen (1) Terroane gespysd, het Land rondom Arië en S^t. Omer afgeloopen, maar zelf Lilliers en Bapaume in hunne magt gekreegen, en, sedert met nieuwe benden versterkt, Landrecy de sleutel van Henegouwe, naa dat de Inwooners de vlugt gekoozen en voorraad en krygstuig verbrand hadden, in bezit genoomen en sterk gemaakt, terwyl de Dolfyn met een ander Leger de Kasteelen van Aimeries, van Barlemont en de Stad Maubeuge (2) overweldigde, en dus tot voor de poorten van Bergen en Valenchein liep stroopen. Als hy hierop de Stad Bing meende te verrassen, en aldaar het hoofd gestooten hadt, wierdt, met gemeen beraad, de voornaamste krygsmagt om den Hertog van Kleef te ondersteunen naar Luksemburg gevoerd, niet zonder bloedige ontmoetingen. In eene der zelven ontfing de Heer van Liques, die aldaar het gebied over de Keizerlyke benden hadt, zoo harden schok, dat 'er omtrent driehonderd mannen (3) sneuvelden, en tweemaal zooveel gevangen raakten, brengende hierdoor zooveel schriks in de overigen, dat die het aangevange beleg van Bohain uitstelden, en naar Quenoy weeken. De Hertog van Orleans, in 't Hertogdom Luksemburg koomende, behaalde zoo spoedige overwinning als in 't voorgaande jaar. Arlon gaf zich zonder slag of stoot over; Vireton wierdt van de Inwooneren verlaaten; en dewyl de Fransen in den laatsten veldtogt meester van Yvoy en van Montmedy gebleeven waren, trokkenze regt op Luksemburg aan, datze met klein verlies, naa geringen tegenstand, tot de overgaave dwongen.

(1) Memoir. de M. du Bellay fol. 529. & seq.

(2) Hist de Valenchein par Outreman fol. 195.

(3) Memoir. de M. du Bellay fol. 541. & seq.

In deezen stand van zaaken kreeg de Koning tyding, dat de Keizer met eene geweldige krygsmagt kwam afzakken, verwierp dierhalven het voorstel des Hertogen van Orleans om Diedenhove te belegeren, en schikte in der yl, om den Hertog van Kleef te helpen, den Veldoversten Annebaut met tienduizend Voetknegten en vierhonderd mannen van wapenen derwaart heen; doch dees, het gety verloopen en de baaken verzet vindende, liet het werk onverzogt. Wandt de Keizer, de ontstelde gemoederen der Duitsche Vorsten best doenlyk te Spier bedaard hebbende, was met zyne Heirkracht van Ments langs den Ryn te Bon gekoomen, daar de Leeraars van den Hervormden Godsdienst Bucerus en Hedio, op 's Keizers raad, door den Keurvorst van Keulen verzonden wierden, welke Vorst met alle heusheid de Keizerlyke Majesteit ontfing, en met den Hertog van Kleef zogt te verzoenen; doch vrugtloos, des de Keizer, kondschap (4) bekoomen hebbende, dat de Stad Nizza door de Fransen en Turken gewonnen en geplonderd was, dat de Markgraaf van Guast het Kasteel kloekmoedig beschermde, en de Paus nevens eenige Italiaansche Vorsten en de Hertog van Savoije, veel volks om de belegerden te ontzetten derwaart gezonden hadt, zyne magt verzaamelde, en zyn Leger ruim (5) zesentwintigduizend mannen, zoo Ruiters als Voetknegten van verscheiden landaard, sterk vondt; by deezen voegde zich kort hiernaa de Prins van Oranje, Stadhouder van Holland, met vierentwintig vaandelen Voetknegten en drieduizend Ruiteren, allen (6) wel uitgerust: zulks het getal dier manschap in 't geheel op ruim eenenveertigduizend, of, volgens anderen, op omtrent vyftigduizend koppen geschat wierdt; door wier vermoogen, wylze veertig stukken Kanon meêvoerden, de Keizer zich van zyne vyanden, den Hertog van Kleef en Koningen van Vrank-

(4) Chron. van Chr. Sternsee MS. op 't jaar 1543.

(5) Slickenhorst Geld. Geschied. fol. 462.

(6) Chron. van Chr. Sternsee op 't jaar 1543. MS.

1543 ryk en Deenmarke, meende te wreeken, en de zelven als Slangen en Basilisken te vertreeden; het gene uit eenigen der vyf nevensstaande rekenpenningen, die ik meen dat op deeze voorbereidselen tot den kryg in Nederland gemaakt zyn, kan verstaan worden. 1543

I. 's Keizers afbeeldsel staat tot de voeten toe gewapend op het voorstuk van den eersten, met het zwaard in de regter en den Ryksappel in de slinkerhand, treedende op de venynige slang Aspis en het gedrogt Basiliscus, en, om aan te wyzen hoe de vroome Keizer zyne godlooze vyanden zoude dwingen, leestmen in den rand deeze woorden van den Koninglyken (1) Dichter;

(1) Psalm XCI. vers. 13.

SVPER ASPIDEM ET BASILISCVM AMBVLABIS. 1543.

OP DEN ASPIS EN DEN BASILISCUS ZULT GY TREEDEN. 1543.

Gelyk de Arend, die op het agterstuk gevonden wordt, zyne kiekens aamoedigd om hen te leeren vliegen, en de zelven voorgaat, op de zelve wyze beriep de Keizer de zynen ten stryde, hebbende ter verklaaringe deezen uit de Heilige Bladen (2) ontleenden letterzoom;

(2) Het vyfde boek van Moses Cap. XXXII. vers. 11.

AQVILA PROVOCAT PVLLOS SVOS AD VOLANDVM. 43.

DE AREND MOEDIGT ZYNE KIEKENS AAN OM TE VLIEGEN. 43.

II. De voorzyde van den tweeden is in alle deelen gelyk aan den eersten; en de tegenzyde is van eenen vroegeren penning ontleend, draagende de histori van Ananias en Saphyra, gelyk ik voorheen (3) gemeld heb, en, op dat de Keizer van lasteraaren bevryd mogt worden, leestmen deeze woorden van den grooten Harpzanger (4) in den rand;

(3) II. deel fol. 331.
(4) Psalm CXIX. vers. 134.

LIBERA ME DOMINE A CALVPNIIS HOMINVM. PSALMO DAVIDIS. 1530.

VER-

1543 *VERLOS MY HEERE VAN DE LASTERINGEN DER MENSCHEN. PSALM DAVIDS. 1530.* 1543

III. Het eerste deel van den derden draagt het afbeeldsel des Keizers in 't harnas ten halven lyve, met het Zwaard en den Ryksappel in de handen, beslooten binnen deeze letters;

CHARLES V. EMPEREVR DE SES PAYS DOMINANT.

KAREL DE VYFDE KEIZER HEERSCHENDE OVER ZYNE LANDEN.

Rondom eenen veldslag of een gevegt, gelyk 'er dagelyks voorvielen, datmen op het andere deel heeft afgeschetst, vindtmen waar, en tot welk een gebruik, dees penning gemaakt is, in dit omschrift;

GECTOIRS POVR LA CHAMBRE DES COMPTES A LILLE.

REKENPENNINGEN VOOR DE KAMER DER REKENINGEN TE RYSSEL.

IV. De eerste helft van den vierden is gelyk aan den naastvoorgaanden; en op de andere helft zietmen eenen Arend, die de Aspisslang in den eenen, en den Basiliscus onder den anderen klaauw houdt; en, dewyl dit het eenige middel was, door 't welke de Keizer den Hertog van Kleef en Koning van Vrankryk kon temmen, leestmen dit omschrift;

BONNE ESPERANCE DE PARVENIER.

GOEDE HOOPE VAN 'ER TOE TE KOOMEN.

V. De vyfde, mids die geene aanmerkelyke zaaken bevat, welken in de voorgaande niet gevonden worden, kan men ligtlyk uit de bovenstaanden verklaaren.

Naadat de Keizer den Onderkoning van Sicilië, Ferdinand Gonzaga, tot Maarschalk (1) over het gemelde Leger, en Steven Colonna, een besleepen krygsman, tot Legermeester, en Jacob van Medicis tot Oversten van 't geschut aangesteld, en anderen weder andere krygsdiensten opgelegd hadt, voerde hy al deeze magt van Bon in drie poozen tot voor Duure, welke Stad, niet verre van 't Keulsche gebied gelegen, zoo om haare muuren, vestingen en dubbele grasten, als talryke bezetting voor onverwinnelyk gehouden wierdt, alzoo Gerard van Vlatten, die in den oorlog opgekweekt was, met tweeduizend Voetknegten en agthonderd Ruiteren, behalven de Burgery, welke in dapperheid voor geen krygsvolk zwigtte, de Stad voor den Hertog van Kleef beschermde.

(1) P. Heuteri Rer. Austr. Lib. XI. Cap. 22.

Naauwlyks hadt zich het Leger, den tweeëntwintigsten (2) van Oegstmaand, in verscheidene wyken verdeeld, of de Keizer deedt de Stad door zynen Heraut en eenen Trompetter opeisschen; maar de Bevelhebber zondt deeze boden terugge, met orde van den aangebooden brief weder aan den Keizer te brengen, en zyne Majesteit te zeggen, dat 'er niemand in de Stad gevonden wierdt, die des zelfs schrift leezen kon. Door dit scherpend antwoord wierdt straks het geschut geplant, en de Stad beschooten. Toen dit aan den gang was, stooven eenige Italiaanen en Spanjaards

(2) Chron. van Chr. Sternsee op 't jaar 1543.

1543 jaards als verwoeden naar de Stad, doorwaadden de graft en beklommen voorts de vest. Hoe groote verwondering, alsze boven kwamen, het beschouwen eener tweede graft (1) baarde, echter lietenze het ondernoome werk niet steeken, maar vloogen tegen 't vuur en lood der vyandlyke bussen door 't water, en klauterden langs de reeten der steile muuren als katten op, tot datze plaats greepen, en voet aan voet met de bezettelingen streeden, wordende, onder het donderen van 't Keyzerlyke geschut, dat toorens en daken te gronde wierp, t'elkens door hunne Landsgenooten, op 't aandryven van Gonzaga en anderen, dermaate geholpen, datze, naa 't sneuvelen van den Bevelhebber van Vlatten, den vierentwintigsten dier maand de Stad, niet zonder dappere tegenweer, stormende overweldigden, en in de eerste hitte de meeste Burgers, uit wraake over hunne gesneuvelde Spitsbroeders, nederhakten. De Vrouwen, Kinders en Heiligdommen geboodt de Keizer in de Kerken te voeren, en daar te bewaaren, al het overige wierdt ten prooije der woedende Krygsknegten gelaaten. 1543

(1) Slichtenhorst Geld. Geschied. fol. 463. & P. Heuteri Rer. Austr. Lib. XI. Cap. 22.

Onder dit plonderen raakte de Stad (2) aan drie hoeken in den brand, en schoon de Keizer om dien te blussen straks vierhonderd Mannen derwaart zondt, echter nam de vlam zooverre de overhand, datmen genoodzaakt was de Vrouwen en Kinders uit de Stad en naar 't Leger te leiden. Des de Keizer, met medelyden begaan, aan deeze ongelukkigen zyne eige tent tot eene herberg, en zoolang eeten en drinken verschafte, totze weder naar de Stad keerden, welke met drie vaandelen Nederlandsche knegten bezet zynde, vertrok de Keizer met zyn Leger, en koomende twee uuren van daar, bragtmen hem de Sleutels van Sittaart, van Gulik en andere Steden te gemoet, waardoor zyne Majesteit, nog voor 't uitloopen van Oegstmaand, zich meester zag van 't geheele Hertogdom Gulik, alwaar, by gebrek van geld, de naastvolgende Noodmunt, loopende deezen oorlog, gestempeld is.

(2) Chron. van Chr. Sternsee op 't jaar 1543. MS.

M.

Dit stuk, in de Muntbeeldenaaren bekend met den naam van Velddaler, is met den Gulikschen Leeuw bestempeld; wandt dat Hertogdom (3) voert op eenen gouden grond eenen zwarten Leeuw met eene roode tong en zilvere tanden en klaauwen; wyders zietmen het afgebrooke jaartal door deeze telletters uitgedrukt 43.

(3) O. Vredii Geneal. Comit. Fland. fol. 157.

Zoodra de Keizer het gansche Hertogdom van Gulik in zyn geweld, de Landzaaten hunne misdaad vergeeven, en van deezen weder de beloften van trouwe ontfangen hadt, viel hy met alle magt in Gelderland, en sloeg het Leger, naadat Roermond van schrik, bezweeken was, den derden (4) van Herfstmaand voor Venlo neder, daar Koenraad Pflenig het gebied voerde, en de Stad kloekmoedig meende te beschermen. Maar naauwlyks was Venlo drie dagen beslooten, of Willem Hertog van Kleef, ziende, dat de Keurvorsten zich weinig met zyne zaaken bekommerden, en zich zelven, mids de Fransche hulpbenden te lang agter bleeven, op den oever zyns ondergangs, wierdt hierdoor zoo neêrslagtig, dat hy door voorspraak van Renatus Prins van Oranje, Hertog Hendrik van Bronswyk, en de Gelastigden van Herman Keurvorst van Keulen, den zes-

(4) Chron. van Christ. Sternsee MS. op 't jaar 1543.

1543 zesden van Herfstmaand, met agt aanzienlyke (1) Mannen, allen in 't zwart gekleed, in 't Leger en voor den Keizer kwam, den zelven, in tegenwoordigheid der voornaamste Legerhoofden, te voet viel, en geheel ootmoedig om vergiffenis smeekte, zeggende, door zyne jongheid en door kwaaden raad misleid te zyn, en de misdaad door standvastige trouw te willen verbeteren. Schoon den Heer van Granvelle hierop al zyne zinnen spitsten om den Keizer tot genade te beweegen, echter antwoordde zyne Majesteit geen enkel woord, en den Hertog eene wyl geheel strak aangezien hebbende rees hy op, en beval den Prins van Oranje en den Heer van Granvelle de leden van 't verdrag te ontwerpen.

(1) P. Heuteri Rer. Austr. Lib. XI. Cap. 21.

Deeze Middelaars, den Hertog van de aarde heffende, bragten zooveel te weeg, dat de Keizer, 't zy door de voorspraak van den Roomschkoning en de Vorsten des Ryks, 't zy uit brandende begeerte tot den vreede, en 't welvaaren zyner lang gekwelde Onderdaanen, eindelyk den Hertog Willem op deeze voorwaarde (2) in genade aannam; dat Willem in de Landen, die hy door 's Keizers gunst weder zoude krygen, den Roomschen Godsdienst en de veranderde gewoonte op den ouden voet stellen, den Keizer den Roomschkoning en 't gansche Ryk trouw en gehoorzaamheid belooven, en de verbintenissen met Vrankryk, Deenmarke of andere Landen, tot naadeel van den Keizer aangegaan, niet alleen vernietigen, maar zelf tegen den Keizer, noch Koning Ferdinand, noch hunne Naakoomelingen geene verbonden maaken zoude; inzonderheid moest de zelve van alle recht en aanspraak op 't Hertogdom Gelder en 't Graafschap Zutfeen afstaan, alle plaatsen overleveren, en voor altyd aan den Keizer en des zelfs Naakoomelingen overdraagen; voorts de Geldersen en de bezettingen der Steden van den eed ontslaan, en de ongehoorzaamen hiertoe helpen dwingen. Op deezen voet zou de Keizer den Hertog van Kleef het Land van Gulik weder inruimen, maar Heinsberg en Sittaart zoolang, tot hy van des zelfs trouwe verzekerd was, te pande houden, en Hertog Willem voortaan als eenen Vorst des Ryks erkennen, beschutten en voorstaan: hierenboven zouden de kosten van deezen oorlog, de schaade der Landzaaten, de genootene inkoomsten, noch de gehevene penningen nooit van Willem noch des zelfs Erven moogen geëischt worden. Het welke den zevenden van Herfstmaand in 't Leger voor Venlo ter wederzyde getekend en gezegeld zynde, is de gemelde Willem zeven dagen laater door den Keizer met de Hertogdommen Gulik, Kleef en Bergen, de Graafschappen van der Mark en Ravensberg en andere voorheen bezetene Heerlykheden (3) beleend, en naa 't afleggen van den gewoonen eed weder in bezitting getreeden; verlaatende voortaan in alle openbaare stukken de tytels en wapens van Gelder en Zutfeen, gelyk onder anderen uit den naastvolgenden penning, sedert zyne afstand gemaakt, duidelyk blykt. 1543

(2) Teschenmacheri Annal. Cliviæ in Diplomat. fol. 165.

(3) Teschenmacheri Annal Cliviæ, in Diplomat. fol. 163.

B.

Rondom het geharnaste borststuk van den herstelden Hertog van Kleef, dat op de voorzyde gevonden wordt, leestmen deeze tytels;

GVILielmus DVX IVLIÆ, CLIviæ, MONTium etc.

WILLEM HERTOG VAN GULIK, VAN KLEEF, VAN BERGEN ENZ.

1543 Byaldien men deeze eernamen en het wapenschild der keerzyde vergelykt met de penningen, die in vroegeren tyd (1) van hem gemaakt zyn, zalmen ligtlyk ontdekken, welken hy gedwongen afgestaan en door 's Keizers gunst weder verkreegen heeft, behoudende nogtans deeze zyne aangenoome zinspreuk; 1543

(1) III. deel fol. 14.

IN DEO SPES MEA.

OP GOD IS MYNE HOOPE.

Door deeze middelen de vyandschap aan dien kant verzoend, de gevangenen zonder losgeld, en de Gulikers door den Keizer van de gedaane beloften ontslaagen, en Hertog Willem in de Landen zyner Voorouderen hersteld zynde, is ook zyn reeds voltrokke huuwelyk met Johanna van Albret, zoo door 't breeken met den Koning van Vrankryk, als door eenen scheidbrief (2) van Paus Paulus den Derden, vernietigd. Ook heeft hy met de Gemagtigden van de Ridderschap en Steden van Gelderland en Zutfeen gehandeld, en hen allen van den eed aan hem gedaan ontslaagen; waar op deeze Landzaaten straks den Keizer voor den waaren en wettigen Erfheer der Landen van Gelder en Zutfeen verklaarden, en aan den zelven als Onderdaanen trouw en gehoorzaamheid zwoeren, gelyk de Keizer (3) hen weder voor zich en zyne Opvolgers, door Renatus van Nassou Prins van Oranje, beloofde een genadig Vorst te zyn, en hen by de oude wetten, voorrechten en vryheden te beschermen, het zelve straks door bezegelde brieven bekrachtigende.

(2) Teschenmacheri Annal Cliviæ, in Diplomat. fol. 168.

(3) Slichtenhorst Geld. Geschied. fol. 466.

Ten zelven dage wierdt ook Maarten van Rossem en zyne goederen van den Keizer in genade, en met zyne benden in den Krygsdienst ontfangen, voorts Renatus Prins van Oranje by voorraad tot Stadhouder der nieuwverkreegene Gewesten benoemd, en nevens den Heer van Praat derwaard afgevaardigd, en op de gemelde punten van 't verdrag zonder tegenstand, eerst (4) te Nimmegen, vervolgens te Arnhem, Zutfeen, Tiel, Bommel, Wageninge en andere Steden van Gelderland en Zutfeen in den naam des Keizers plechtiglyk gehuldigd. Kort hiernaa (5) ook te Amersfoort, wyl de Krygsknegten van Maarten van Rossem op dit gerugt verliepen. Door deeze overwinning wierden de zoobekende zeventien Nederlandsche Gewesten voltallig, en de Ingezetenen door den lang gewenschten Vreede aan dien kant gedekt; ter geheugenisse van welken de drie volgende Nederlandsche rekenpenningen nog gevonden worden.

(4) Henricæ ab Erp. Annal. Vernac. Matthæi Analect. Tom. I. pag. 177.

(5) Gouthoeven Chron. van Holl. fol. 613.

I. Op de voorzyde van den eersten is de Keizer, gewapend met het zwaard in de vuist te paerd zittende, afgeschetst; en op de keerzyde de drie wapenschilden van Holland, Zeeland en

1543 en Vriesland, tusschen welken zooveel enkele letters gesteld zyn, die ik in verscheidene stempels van deezen penning verschillende gevonden heb; wyders, om aan te wyzen welke rust de Keizer zich uit deeze overwinninge toeschreef, leestmen in den eenen en den anderen rand deeze woorden (1) van den Koninglyken Harpzanger; 1543

(1) Psalm IV. vers. 9.

IN PACE IN ID IPSVM 1543.
DORMIAM ET REQVIESCAM.

IK ZAL IN VREEDE SAAMEN
SLAAPEN EN RUSTEN, 1543.

II. De eerste helft van den tweeden vertoont het halve lighaam des Keizers, met het Zwaard in de regter- en den Ryksappel in de slinkerhand, binnen den kring deezer tytelen;

CHARLES EMPereur DEs ROMAins ROY DES ESPAIGnes,
CONTE DE FLAndre 1543.

KAREL KEIZER DER ROMEINEN, KONING VAN SPANJE,
GRAAF VAN VLAANDRE, 1543.

Op de andere helft zietmen eenen Engel den Vreede verkondigen, en, dewyl die voornaamenlyk den Nederlanderen betrof, heeftmen de zelven door eenen sluimerenden Leeuw op den voorgrond afgebeeld; in den rand zyn deeze letters gesteld;

GECToirs DES Maitres D'HOSTEL DE L'EMPEREuR, 1543.

REKENPENNINGEN VAN DE HOFMEESTEREN DES
KEIZERS, 1543.

III. De derde heeft het zelve ruggestuk, en op het voorstuk het gelauwrierde borstbeeld van den Overwinnaar, binnen dit omschrift;

CAROLVS V. AVGVSTVS IMPerator, HISPaniarum REX etc.

KEIZER KAREL DE VYFDE VERMEERDERAAR, KONING
VAN SPANJE ENZ.

HISTORI DER NEDERLANDSCHE VORSTEN:

DES DERDEN DEELS TWEEDE BOEK.

1543

Onder het ſtillen der Gelderſche onluſten was den Keizer tyding gebragt, dat de Turken een ſchriklyk geweld in Hungarië pleegden, en Stoelweisſenburg, Vyfkerken (1) en andere Steden en Sloten, ja byna het ganſche Ryk in bedwang hadden; dierhalven, om de Ongeloovigen te keeren, beſloot zyne Majeſteit met zestigduizend mannen derwaart te trekken; doch dit opzet ging eensdeels door 't verloopen van den Zomer, andersdeels door het beſtryden der in Nederland gevallene Franſen te niet. Wandt de Keizer, de Gelderſche zaaken naar zyn welgevallen geſchikt hebbende, trok zonder toeven met het grootſte deel zyns Heirs naar Brabant. Den zeventienden van Herfſtmaand te Dieſt koomende beriep hy de Staaten (2) van al zyne Nederlanden derwaart. Toen deezen zes dagen laater vergaderd waren, heeft de Keizer hen eene beede van tweehonderdduizend Artoisſche ponden, ieder van veertig grooten Vlaams, binnen twee maanden op te brengen verzogt, om zyne Krygsknegten en Ruiters te betaalen; hierenboven nog gelyke tweehonderdduizend ponden in de daaraanvolgende vier maanden om zyne bezettingen, zoo op de Grenzen aan Vrankryk paalende als in Gelderland, te onderhouden, en de Landen te beſchermen. Dit verrigt, en 't Leger door tienduizend Engelſen en vyfduizend Ruiters verſterkt zynde, begaf de Keizer zich (3) met de aanzienlykſte Heeren van Nederland naar Henegouwe, en, mids het voeteuvel hem dwong binnen Quesnoy te blyven, ſplitſte hy zyn Leger, en deedt te gelyk Guiſe en Landrecy aantaſten; welke laatſte plaats, in Henegouwe by de grenzen van Picardië en 't Bisdom Kamerik gelegen, van de Franſen by uitneemendheid verſterkt, en weinig tyds te vooren door den Graaf van Reux beſlooten was; maar dees, door de aankomſt van Ferdinand Gonzaga met een groot getal van benden onderſteund, greep de Stad heviger aan, terwyl Gonzaga met zyne andere krygsmagt Guiſe beſprong.

(1) Chron. van Chr. Sternſee MS. op 't jaar 1543.

(2) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 136. en 137.

(3) Haræi Annal. Brab. Tom. I. fol. 631.

De Koning van Vrankryk verſtondt naauwlyks, dat de Keizer te Quenoy gekoomen was, of rukte voort, naa 't bezorgen van Lukſemburg, al zyn Krygsvolk byeen, met opzet van den Keizer ſlag te leveren, byaldien hy den zelven voor Landrecy of (4) Guiſe mogt ontmoeten; tot dit einde zondt

(4) Memoir. de M. du Bellay fol. 547.

1543 zondt hy Brisfac, een zyner Legerhoofden, met eenen ruftigen hoop volks voorheen om de gefteldheid van Guife te onderftaan, en den belegeraaren zooveel afbreuk te doen als het moogelyk was. Maar de Keizer, berigt dat het ganfche Leger der Franfen naderde, gaf orde aan Gonzaga om het Beleg van Guife te verlaaten, en door deeze benden het Leger voor Landrecy te verfterken. In deezen aftogt viel Brisfac onverwagt op de agterhoede, verfloeg eenige knegten, en nam François van Efte, Broeder des Hertogen van Ferrara, die de Keizerlyke Ruitery geboodt, gevangen. Dit bragt echter geene verandering aan 't beleg van Landrecy, dat door 't geweld van vyfenveertig ftukken gefchuts hevig aangetaft, en niet alleen door eene wyde bres, maar ook door 't gebrek aan levensmiddelen in de uitterfte benaauwdheid gebragt was. Des de Bevelhebbers, die door hunne onbezweeke dapperheid den algemeenen ftorm verhinderden, den Koning François hunnen nood door eenen Hoofdman (1) te kennen gaven. De Koning, het ftuk overwoogen, en den bode met verzekeringe terugge gezonden hebbende van binnen weinige dagen de belegerden te zullen ontzetten, en alles te waagen om hen te behouden, volgde kort hiernaa, en tot omtrent het Dorp S^t. Souplex, van waar hy 't Keizerlyke Leger in 't oog kreeg, genaderd zynde gaf hy zyne aankoomft door 't losfen van al 't gefchut den belegerden te kennen, en vervolgde zynen weg naar Chafteau Cambrefis, aan de flinkerzyde van den Stroom Sambre, op welken Landrecy gelegen was, met beraad van de Keizerfen aan te taften of onderftand in de Stad te werpen.

(1) Memoir. de M. du Bellay fol. 551.

Ferdinand Gonzaga, meenende dat de Koning eenen Veldflag in den zin hadt, ontboodt ftraks zyne meefte benden van over de Sambre, en verzwakte hierdoor de wyk aan dien kant dermaate, dat de vyanden gelegenheid vonden, om van de zyde van Catillon nieuwe manfchap in de Stad, en de afgefloofde bezetting zonder hinder weder buiten te brengen; 1543
maar de toevoer der (2) levensmiddelen niet gereed zynde, was de Koning gedwongen eenen tweeden fprong te waagen, en hieldt tot dit einde de Keizerfen dagelyks door hevige fchermutfelingen, onder den fchyn van den Veldflag te willen beginnen, in geduurige onruft. Op dit gerugt kwam de Keizer, om by den ftryd te zyn, met eenige nieuwe benden, met welken Maurits Hertog van Sakfen en Maarten van Rosfem uit Duitsland en Gelderland hem te hulpe kwamen, van Quenoy in 't Leger, en bleef met al zyn volk in 't gezigt der vyanden, flegts door een ftroompje gefcheiden, tot den derden van Slagtmaand liggen; wanneer de Franfen met groot geweld aanvielen, en, onder het gedruis van 't gefchut, midsgaders alle voorbereidfelen tot een hoofdtreffen, zoo lang met de Keizerfen fchermutfelden, tot Martyn van Bellay op orde des Konings de noodige voorraad in Landrecy geworpen hadt, des de Koning François zyn voornaamfte oogmerk bereikt hebbende, ziende (3) dat de Keizerfen eenige bruggen over den Stroom geflaagen hadden, hen, mids de volgende dag Zondag was, verzogt het gevegt tot den maandag uit te ftellen, wanneer hy den Keizer eenen veldflag zoude aanbieden, dit, door den Dolfyn, den Kardinaal van Lotteringe en al de Franfche Edellieden verzekerd zynde, wierdt ingewilligd, en de beftemde tyd den vyfden der gemelde maand koomende, al 't volk in de wapenen en in flagorde gefchaard. Dus vaardig ftaande kreegmen tyding, dat de Koning met zyn Leger en krygstuig by den nacht opgebrooken en naar Guife vertrokken was; dierhalven rukten de Keizerfen hem achter naa, verfloegen en vingen eenigen der vyandlyke agterhoeden, tot de nacht het gevegt fcheidde, en de Keizer zich binnen Chateau Cambrefis te rufte begaf.

(2) Memoir. de M du Bellay fol. 552. & feq.

(3) Chron. van Chrift. Sternfee op 't jaar 1543. MS.

Sedert het beleg van Landrecy, mids het Herfftfaifoen en bedorvene Landen, niet durvende hervatten, zondt hy eenige vaandelen knegten naar Lukfemburg, en vertrok den tienden van Slagtmaand naar Kamerik, daar zyne Majefteit, door hulp

1543 hulp van den Bisſchop Robert van Croy, de Ingezetenen in vermoeden bragt, als of de Koning François zich meeſter van de Stad en van hunne vryheid zogt te maaken; des die van Kamerik, dus lang onzydig gebleeven, den Keizer het bouwen van een Kaſteel binnen hunne muuren toeſtonden, en dierhalven eenen heuvel, die 't gezag over de Stad voerde, inruimden, op welke plaats men ſtraks eene groote Sterkte ter beſcherminge ſtigtte, door welke, mids die door 's Keizers volk bezet wierdt, zy hunne vryheid (1) verlooren, en door deezen band aan 't Ooſtenrykſche gebied gehegt bleeven. De Keizer, zich op deeze wyze van Kamerik verzekerd, en eenige Nederlandſche knegten (2) ontſlaagen, anderen in de Grensſteden verdeeld hebbende, begaf zich naar Valenchein om zyne Zuſter, de Landvoogdes Maria, te begroeten, met welke hy den drieëntwintigſten (3) van Slagtmaand te Bruſſel kwam.

Hierentusſchen was het grootſte deel der Franſche bezettinge, door gebrek aan mondkoſt, uit de Steden Lukſemburg (4) en Arlon, zonder kennisſe der Bevelhebberen, naar Vrankryk gevlooden, alwaar ſommige havens, loopende deezen oorlog, door de Zeeuwen geweldig beſchaadigd waren; wandt de Zeevoogd Maximiliaan van Borgonje hadt Gerard van Meeckere met zes oorlogſchepen in Zee gezonden, deezen, verſterkt door drie ſchepen (5) van Middelburg, zeilden naar Bourdeaux, daarze alle Franſche ſchepen verbrandden, behalven zeventien met Wynen gelaaden, dieze in Zeeland opbragten en verkogten. Sedert weder met tien ſchepen in Zee geſtooken veroverdenze nog eenige Koopvaarders, en bragten den vyand door eene landing veel ſchaade toe. Hierenboven liep de oorlog in Piemont voor de Franſen zeer nadeelig; wyl de Markgraaf van Guaſt en Hertog van Savoije niet alleen Mondevis en Carignan overmeeſterd, maar zelf het Kaſteel (6) van Nizza, dat door de Franſen en Turken belegerd was, ontzet en de Stad weder ingenoomen hadden. Ter gedachtenisſe van welk beleg de Hertog van Savoije eene zilvere munt deedt ſlaan, op wier eene zyde het 1543
Kruis van Savoije, en op de andere dit haatlyke opſchrift voor de Franſen geſteld wierdt; NICEA A TVRCIS ET GALLIS OBSESSA. *NIZZA VAN DE TURKEN EN FRANSEN BELEGERD ZYNDE.*

(1) Hiſt. & Geneal. de Cambray par Carpentier Tom. I. pag. 159.

(2) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 137.

(3) Chron. van Chriſt. Sternzee op 't jaar 1543. MS.

(4) Memoir. de M. du Bellay fol. 548.

(5) Reygersberg. Chron. van Zeel. door Boxhorn. II. deel pag. 474. en 475.

(6) Daniël Hiſt. de France Tom. V. pag. 390.

Deeze verbintenis bragt den Koning François in eenen kwaaden naam by de Kriſten Vorſten, en ſtrekte den Keizer eenen vaſten grondſlag om den Koning op de Ryksvergadering, die te Spier beleid was, te beſchuldigen, alwaar de Keizer tegenwoordig wilde zyn, en dierhalven, in den aanvang van 't jaar vyftienhonderdvierenveertig, zich nader met 1544
Willem Hertog van Kleef en Gulik verbondt, door zyne Gemagtigden Lodewyk van Vlaandre Heer van Praat, Niklaas Perenot Heer van Granvelle, Lodewyk Schore en Viglius van Zwigheim, en die des Hertogen, Jan Gogreve Kancelier van Gulik, Niklaas van Harf, Hendrik Olifarius Kancelier van Kleef, Georg van Boenen, Jan Veltmeijer en Jan van Esſen gezegt Potgieſer, welken ſaamen te Bruſſel, den tweeden (7) van Louwmaand, deeze verdragspunten beſlooten: dat de twee Vorſten den Venloſchen handel wegens hunne Landen en Onderdaanen ongeſchonden bewaaren, elkanderen alle eer en hulp bewyzen, midsgaders hunne vyandſchap voor altyd verzoend blyven, en geene verbintenisſen tot nadeel van een van beide maaken zouden. Dat hunne Onderdaanen den vryen handel over en weder, en de misdaadigen van den eenen geene ſchuilplaats by den anderen zoude verleend worden, en byaldien 'er verſchil tusſchen hen of hunne Erven mogt ontſtaan, dan zou het zelve door vyf Middelaars, ter wederzyde te verkiezen, naar den inhoud van dit verdrag beſlegt worden. Inzonderheid zou de Keizer het Hertogdom Gelder nooit vervreemden of aan anderen moogen overdraagen, onder welk voorwendſel het zoude zyn, dan alleenlyk als zulks van de Ridderſchap en Steden goedgekeurd was; ook zoude dit verbond, als meeſt ter beſcherminge der Landen ſtrekkende,

(7) Teſchenmacheri Annal. Cliviæ fol. 336. & Slichtenhorſt Geld. Geſchied. fol. 476.

1544 de, het recht van 't Roomsche Ryk niet verminderen. Al het welke de Staaten van Gelderland met hun Zegel bekrachtigden.

Deeze algemeene waren van byzondere verdragspunten verzeld, door welken de Keizer beloofde geen recht meer op het Hertogdom van Gulik te vorderen, Heinsberg en Sittaart weder in te ruimen, en de geleende zesentwintigduizendzesendertig Goudguldens weder te geeven, maar de tweeënveertigduizend, aan zynen Grootvader Maximiliaan in den oorlog verschooten, zouden vergeeten blyven. Het Slot Ravestein zou door den Hertog geslegt, de eisch op Wassenberg door den Keizer verlaaten worden, en Udem, Herpen, Ravestein en Wynendael zou Willem van den Keizer als Hertog van Brabant te leen houden, alsmede de helft van Millen, Gangelt en Vucht, blyvende de andere helft vry van dienstbaarheid. Wyders zou de Keizer zyne aanspraak op Bruggen, Dulken en Randerode, en de voogdy of bescherming op de Stad Aken verlaaten, maar 's Hertogenrade moogen vrykoopen. De ontruiming van Wagtendonk, Schuilenburg en van 't Kerspel Angerloe by Doesburg, de opregting van den tol te Gennep, en 't verschil over de Rynschwaard, wierdt tot eene nadere byeenkomst uitgesteld.

Op den zelven dag van 't tekenen der gemelde punten, vertrok de Keizer van Brussel (1) over Loven naar Luik, daar de Burgermeesters hem den vyfden dier maand te gemoet kwamen, en op zyne plechtige intreede de sleutels van de poorten der Stad aanbooden. De Keizer te paerd zittende ontfing de sleutels, lei die voor op den zadel, en aan 't Paleis koomende deedt hy (2) de Burgermeesters, welken zyne Majesteit door den drang des volks, schoon die naar de oude gewoonte in 't purper gekleed waren, echter niet onderscheiden konde, roepen, willende niet van 't paerd klimmen, dan naa hy de sleutels weder gegeeven hadt, zeggende by het overreiken; *ontfangt de sleutels weder, en volhart in 't bewaaren van myne Stad met de zelve trouwe en wakkerheid als voorheen.* 1544

Kort hiernaa vervolgde de Keizer zyne reis naar Duitsland, en de Luiksche Kanonniken, mids hun Bisschop Cornelis van Bergen door zwakheid den myter afgelegd hadt, ontbooden Georg van Oostenryk Aardsbisschop van Valenze, die op 's Keizers begeerte eerst tot Kanonnik, en omtrent drie jaaren geleeden tot Medehelper (3) van Cornelis aangesteld, sedert ook uit de gevangenisse in Vrankryk ontslaagen was, derwaart; en ontfingen den gemelden Georg, welke van zynen Schoonbroeder Graaf Jan van Oostvriesland (4) en anderen verzeld was, geheel plechtiglyk, en bevestigden den zelven tot wettigen Kerkvoogd in den Luikschen Zetel. Van deezen Bisschop zyn my de twee volgende penningen bekend.

Sternsee op 't jaar 1544. MS.

(1) Chron. van Christ.

(2) Recueil Heraldique des Bourguemestres de Liege fol. 270.

(3) Gesta Pontific. Leodiensium J. Chapeavilli Tom. III. pag. 341.

(4) Recueil Heraldique des Bourguemestres de Liege fol. 271.

♀

M.

♀

M.

1544 I. Dees was, gelyk ik elders aangetekend heb, een natuurlyke Zoon van Keizer Maximiliaan, door wiens vermoogen Georg (1) gewettigd, en in 't jaar vyftienhonderdvyfentwintig (2) tot Bisschop van Brixen, veertien jaaren laater tot Aardsbisschop van Valenze verheven, en thans weder op den Luikschen Zetel gesteld was; hoewel zyne tytels op deeze penningen niet gevonden worden, echter blykt uit de andere omstandigheden, datze door deezen Kerkvoogd gemaakt zyn; wandt behalven zyn wapenschild, dat uit den balk van Oostenryk en den Leeuw van Habsburg saamen gesteld, midsgaders met den Paauwenstaart boven den Vorstlyken Helm versierd is, leestmen deezen zynen naam in den rand der voorzyden; 1544

(1) Recueil Herald. des Bourgemest. de Liege fol. 271.

(2) Hubners Staatkundige Hist. VIII. deel pag. 179.

GEORGIVS AB AVSTRIA DEI GRATIA.

GEORG VAN OOSTENRYK DOOR GODS GENADE.

Op de keerzyde van den eersten zietmen twee menschen, welken als uit de vlam des vuurs hunne toevlugt neemen tot het Kristelyke Kruis, op het welke de Heilige Geest in de gedaante eener Duive nederdaalt, en op datze hunne hoope op het zelve zouden vestigen leestmen dit byschrift;

CONFIDE ET AMA, 1547.

VERTROUW EN BEMIN, 1547.

II. Het voorstuk van den tweeden is gelyk aan 't voorgaande; maar het agterstuk vertoont eenen Reiziger met eenen zak over de schouder, die voor en agter afhangt; ontleend uit de leerzaame verdichtselen der (3) Ouden, welken onderstelden, dat Jupiter den menschen twee zakken te draagen gaf; de een, vol van eigene gebreken, hing op den rug; de tweede met eens anders feilen op de borst; hierdoor leerende, dat wy onze eigene misslagen niet zien, maar die van anderen altyd in 't oog hebben en berispen, zulks een der zeven Grieksche Wyzen pleeg te zeggen, dat 'er geen zwaarder zaak was, dan zich zelven te kennen, en geene ligter dan eenen ander te berispen; dierhalven dan omringd door deezen letterzoom;

(3) Phaedri Fabulae Lib. IV. Fab. 9.

NON VIDEMVS MANTICAE QVIT IN TERGO EST, 1548.

WY ZIEN VAN DEN ZAK NIET DIE OP DEN RUG HANGT, 1548.

Ondertusschen vervolgde de Keizer zynen weg door 't Aardsbisdom van Keulen naar Worms, daar hem de Kardinaal Alexander Farnese Pauslyk (4) Gezant opwagtte, en tot den Vreede met den Koning van Vrankryk poogde te beweegen, doch te vergeefs; des de Keizer zyne reis vervolgde, en den negenentwintigsten van Louwmaand te Spier zyne intreede deedt, vindende aldaar zyne twee Nigten, Dochters des Konings van Deenmarke, Christina Gemaalin van Hertog François van Lotteringe, en Dorothea Egtgenoote van den Paltsgraaf Frederik, die door den dood zyns Broeders Lodewyk thans tot de

(4) Chron. van Christ. Sternsee op 't jaar 1544. MS.

1544 de Keurvorstlyke waardigheid (1) verheven wierdt, derwaart gekoomen om den twist met den Franschen Koning, wyl des zelfs Gezanten door Niklaas Perenot weder terugge gezonden waren, zoo 't moogelyk ware, te verzoenen. Insgelyks verscheenen op onderscheidene dagen meest alle Vorsten en Stenden des Ryks, zulks deeze vergadering boven andere aanzienlyk was, zoo om 't getal der Leden van beiderley Gezindheden, als om de gewigtige zaaken, die 'er verhandeld wierden.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 441.

De Keizer opende den Ryksdag, den twintigsten van Sprokkelmaand, door eene (2) aanspraak, in welke zyne Majesteit hen tot het algemeen welzyn opwekte, en toonde het gevaar dat hen door het saamenspannen der Fransen en Turken over 't hoofd hing; dierhalven hen ernstlyk vermaanende, de inwendige verdeeldheid, die dus lang hinderlyk geweest was, te willen afleggen. Alsmen over deeze en andere punten lang en dikwylen geraadpleegd hadt, besllooten eindelyk de Stenden eendragtiglyk, den Keizer eene dubbele gewoone schatting te geeven, en, midsmen oordeelde den Turk met meer voordeels te konnen bevegten, als de Koning van Vrankryk tot den Vreede zoude gebragt zyn, tot dit einde hunne krachten in te spannen; bewilligende dierhalven in 't opbrengen van zes Romermaanden (3) in geld, eensdeels tot het werven van vierduizend Ruiteren en vierentwintigduizend Voetknegten, andersdeels ten dienste des Roomschkonings tot het versterken van de grenzen zyns gebieds. Ook beslootenze, dat ieder, als de oorlog tegen den Turk aanging, dan hoofd voor hoofd zonder onderscheid volgens zyne goederen zoude betaalen, en zeer scherp te verbieden, dat niemand, op zwaare straffen, onder uitheemsche Vorsten zoude dienen, met uitdrukkelyk bevel aan de Overigheden van de ongehoorzaamen op het strengste te vervolgen. Wandt de Gezanten van Hongarië (4) vertoonden op deeze vergaderinge den beklaagelyken stand van dat Ryk, en het gevaar dat hen nog over 't hoofd hing door de verschriklyke dwingelandy der Turken, welken reeds zoo veele Steden ingenoomen en in hun geweld hadden, wier Inwoonderen, zugtende onder het juk der Ongeloovigen, in diepe elenden verzonken lagen; desmen, in aanmerkinge der ongevallen van dat Ryk en van de Koninglyke Zetelstad Buda, den volgenden penning in dit jaar gemaakt vindt. 1544

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 436. & seq.

(3) Heis Hist. van 't Keizerryk I. deel pag. 414.

(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 445.

h.

M.

Op het eerste deel, dat van eenen voorgaanden (5) penning ontleend is, zietmen den Koning van Hungarië Lodewyk, die nog een kind zynde gekroond wierdt, met deeze letterlyke verklaaringe afgebeeld;

(5) II. deel fol. 13.

LVDOVICVS FILIVS Regis VNGAriæ Et BOHEMIæ, CORONATVS 1508.

LODEWYK ZOON DES KONINGS VAN HUNGARIË EN BOHEME, GEKROOND 1508.

Op het andere deel vindtmen, in vergelykinge van den voorgaanden met den tegenwoordigen staat van de Hoofdstad en het Ryk van Hungarië, dit opschrift;

1544 1544

BVDA POTENS ET PANNONY GENS MARTIA REGNI QVOD FVIT ESSET, SI VIVERET ISTE PVER. 1544.

DAT BUDA EN HET STRYDBAARE VOLK VAN HET HUNGARISCHE RYK GEWEEST IS ZOU HET NOG ZYN, ZOO DAT KIND MOGT LEEVEN. 1544.

Sedert wierdt ook omtrent het ſtuk van den Godsdienſt een beſluit genoomen om het bevel van Augsburg op te ſchorten, en t'evens gebooden niemand ter zaaken van 't Geloof te ontruſten, begeerende, wyl 'er eene algemeene of byzondere Kerkvergadering in Duitsland verwagt wierdt, datmen zich naar 't beſluit des naaſten Ryksdags zoude gedraagen, dat de Partyen (1) ondertusſchen haare goederen geruſtlyk zouden genieten, en als de Rechters der Keizerlyke Kamer vernieuwd wierden, datmen dan de eene helft Roomſche en de andere helft Lutherſche Leden in de zelve zoude aanſtellen.

(1) Heis Hiſt. van 't Keizerryk I. deel pag. 415.

Dit beſluit was die van den Hervormden Godsdienſt in 't algemeen zeer aangenaam, en trof in 't byzonder het gemoed des Keurvorſten van Sakſen dermaate, dat de zelve een afzonderlyk verbond (2) met den Keizer aanging, by het welke hy beloofde, 't gene dus lang geweigerd was, van 's Keizers Broeder Ferdinand voor Roomſchkoning te erkennen, en in die waardigheid te gehoorzaamen, mids de Keizer en Roomſchkoning den Keurvorſt en zyne Naakoomelingen nooit zouden benaadeelen; des zou de Keizer het Erfverdrag tusſchen het Huis van Sakſen en dat van Kleef goedkeuren, behelzende, dat, byaldien de Hertog van Kleef zonder Manlyke Kinderen mogt ſterven, de Keurvorſt van Sakſen en zyne Manlyke Naakoomelingen in des zelfs Staaten en Landen zoude opvolgen, nogtans naadat het werk van den Godsdienſt in Sakſen zoude geregeld zyn, om dus ook eene nadere verbintenis tusſchen het Huis van Sakſen en dat van Ooſtenryk te konnen maaken. Ja de Roomſchkoning (3) beloofde zelf, met 's Keizers bewilliginge, zyne Dochter Eleonora aan den oudſten Zoon van deezen Keurvorſt, onder dit beding, ten huuwelyk te geeven, dat de verſchillen in 't Geloof, aleer de Prinſes huuwbaar was, moeſten verzoend zyn: doch dit punt, door Perenot en weinige anderen ontworpen, wierdt zoo geheim gehouden, dat 'er de Landgraaf noch andere Bondgenooten des Keurvorſten nooit af wiſten.

(2) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 270.

(3) Sleidani Comment de Statu Relig. & Reip. pag. 446. & ſeq.

Zooveel genoegen als dees handel die van den Hervormden Godsdienſt verſchaften, niet minder misnoegen baarde de zelve den Roomſchgezinden; des de Keizer hen poogde te trooſten, zeggende zulks gedaan te hebben uit vreeze, dat de Onroomſen, wier ſtemmen die der Roomſen overtroffen, hem naaderhand niet tot erger verplichten mogten, en dat de voornaamſte grondſlag der zaake aan de uitſpraake van eenen anderen Ryksdag geſteld was. Deeze reden bedaarde de ontroerde gemoederen, en deedt hen, hoewel in weerwil, beſluiten hunne toeſtemming tot den handel te geeven. Toen dit gedaan was, begon zich ieder tot den oorlog te ſchikken en knegten te verzaamelen, inzonderheid Maurits Hertog van Sakſen, een dapper Krygsman, die in 't korte dertienhonderd Duitſche Ruiters (4) op de been, en den Keizer te hulpe bragt, tot wiens eer ik deezen aanmerkelyken pronkpenning in dit jaar door die van Leipzig gemaakt vinde.

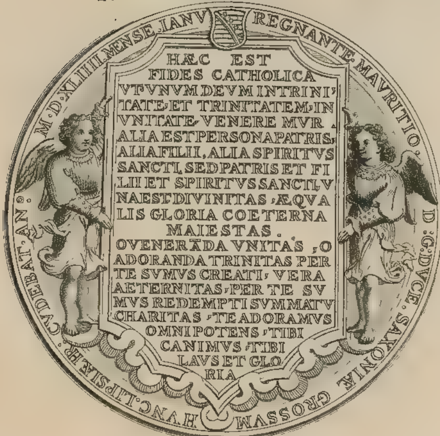
(4) Chro. van Chriſt. Sternſee op 't jaar 1544. MS.

De

1544 1544

T.

De maaker heeft, naar 't gebruik dier tyden, ons de onbeschryflyke Heilige Drieëenheid op de voorzyde tragten uit te beelden; God de Vader zit in de Wolken op den Troon met de Keizerlyke Kroone op 't hoofd, en den Schepter en Ryksappel in de handen, hebbende zynen gekruisten Zoon Jesus Christus voor zich, boven welken de Heilige Geest door eene Duive is afgebeeld, omringd door Engelen en Seraphynen, en door deeze woorden (1) uit de gewyde bladen;

(1) De Propheet Jesaja, Cap. LIII. vers. 8.

PROPTER SCELVS POPVLI MEI PERCVSSI EVM.
ESAIÆ LIII.

OM DE OVERTREEDING MYNS VOLKS IS DE PLAAG OP HEM GEWEEST, ESAJA LIII.

1544 Op de keerzyde heeftmen, binnen een lyftwerk door twee Engelen onderfteund, een gedeelte van de Geloofsbelydenisfe gefteld, welke alle Zondagen in de Roomfche Kerken gezongen, en van eenigen voor het werk van Athanafius gehouden, doch met veel reden van anderen (1) ontkend wordt; hoe het zy, het is van deezen inhoud; 1544

(1) DuPin Bibliotheque Ecclefiaft. Tom. II. pag. 58.

HÆC EST FIDES CATHOLICA.

VT VNVM DEVM IN TRINITATE, ET TRINITATEM IN VNITATE VENEREMVR. ALIA EST PERSONA PATRIS, ALIA FILII, ALIA SPIRITVS SANCTI. SED PATRIS ET FILII ET SPIRITVS SANCTI VNA EST DIVINITAS, ÆQVALIS GLORIA, COETERNA MAIESTAS.

O VENERANDA VNITAS, O ADORANDA TRINITAS! PER TE SVMVS CREATI, VERA AETERNITAS, PER TE SVMVS REDEMPTI, SVMMA TV CHARITAS, TE ADORAMVS OMNIPOTENS, TIBI CANIMVS, TIBI LAVS ET GLORIA.

DIT IS HET ALGEMEEN GELOOF.

DAT WY DEN EENIGEN GOD IN DE DRIEHEID, EN DE DRIEHEID IN DE EENHEID EEREN. EEN ANDER IS DE PERSOON DES VADERS, EEN ANDER DES ZOONS, EEN ANDER DES HEILIGEN GEESTS. MAAR EENE GODHEID IS DES VADERS, DES ZOONS, EN DES HEILIGEN GEESTS, GELYKE HEERLYKHEID, EN GELYKE EEUWIGE MAJESTEIT.

O EERWAARDIGE EENHEID, O AANBIDDELYKE DRIEHEID! DOOR U ZYN WY GESCHAAPEN, WAARE EEUWIGHEID, DOOR U ZYN WY VERLOST, GY HOOGSTE LIEFDE, U AANBIDDENWE ALMAGTIGE, U ZINGENWE, U ZY LOF EN EER.

Wyders zietmen het wapen van den Hertog in 't bovenfte deel, en in den buitenkring deeze letteren;

REGNANTE MAVRITIO DEI GRATIA DVCE SAXONIÆ GROSSVM HVNC LIPSIÆ H. R. CVDEBAT, ANNO MDXLIIII. MENSE IANVARIO.

REGEERENDE MAURITS DOOR GODS GENADE HERTOG VAN SAKSEN, STEMPELDE H. R. DEEZEN PENNING TE LEIPSIG, IN 'T JAAR MDXLIIII. IN LOUWMAAND.

Ten zelven dage voltrok Lamoral Graaf van Egmond, Kamerling van den Keizer, zyn huuwelyk (2) met Sabina van Beijere, Dochter van Jan Paltsgraaf en Graaf van Spanheim, met uitgezogte pracht en Vorftlyke deftigheid; wyl niet alleen de Keizer Karel, de Roomfchkoning Ferdinand, en zyn Zoon de Aardshertog Maximiliaan, drie agter elkanderen volgende Keizers, maar zelf al de Keurvorften, veele Vorften en Heeren van 't Ryk op de Bruilofd tegenwoordig waren. Ook wierdt in dien tyd, wyl de Hertog van Kleef ook

(2) C. Bockenbergii Hift. & Geneal. Egmondanor. pag. 167.

1544 ook op deezen Ryksdag verscheenen was, het verdrag voor Venlo getroffen wegens Gelderland vernieuwd, en door den Keizer met zyn groot zegel bekrachtigd, zynde hier ingeslooten alle punten, welke de Ridderschap, groote en kleine Steden van dat Gewest bezwooren hadden. Hierenboven beloofde (1) zyne Majesteit, dat zyne andere daaraan paalende Nederlanden, Brabant, Holland, Vriesland, Utrecht, Overysfel en Groeninge, het zelve bestek zouden ondertekenen. Wyders verklaarde hy voor zich en zyne Opvolgeren, nooit te zullen gedoogen, dat de gemelde Landen van Gelder en Zutfeen zouden gescheiden of verdeeld worden, maar dat die geheel by zyne Erven zouden blyven, mids de Landzaaten weder beloofden van den Keizer en zyne Naakoomelingen in der eeuwigheid, en niemand anders, in 't geheel of ten deele, te zullen aanhangen.

(1) Slichtenhorst Geld. Geschied. fol. 415.

Onder het beleggen der gemelde zaaken wierdt ook over den twist tusschen den Keizer en Koning van Deenmarke gehandeld, en eindelyk door Gemagtigden van wederzyde de Vreede, op den drieëntwintigsten (2) van Bloeimaand, onder dit beding geslooten; dat de oorlog en verschillen tusschen den Keizer en Christiaan den Derden, Koning van Deenmarke en Noorwege, en zyne Broeders, de Hertogen Jan Adolf en Frederik van Holstein en Sleeswyk geëindigd zyn, en de Vorsten, hunne Naakoomelingen en Onderdaanen altyd in bestendigen vreede en vriendschap leeven zouden, voornaamenlyk in de volgende Landen van den Keizer, de Hertogdommen Brabant, Limburg, Gelder en Luksemburg; de Graafschappen Vlaandre, Artois, Henegouwe, Holland, Zeeland, Zutfeen en Namen; de Heerlykheden Vriesland, Utrecht aan de eene en de andere zyde van den Ysfel, Groeninge en Mechele: en in de Landen des Konings, Deenmarke, Noorwege, Gotten en Wenden, Sleeswyk, Holstein, Stormarc, Ditmarse, en alle andere Gewesten en Heerlykheden; zoodaanig, dat de Inwooners van de gemelde Landen alom vry en zeker met elkanderen koopmanschap dryven, en over en weder te Water of te Land veilig, als in hun eige Vaderland, mogten reizen; ja zoo een der Vorsten, in voorvallen van oorlog, de schepen van des anders Onderdaanen noodig mogt hebben, zoude hen vrystaan de zelve, mids den dienst en de schaade betaalende, te gebruiken. Voorts zou de Koning van Deenmarke alle verbintenissen, ten naadeele van den Keizer gesloten, verlaaten, en wel inzonderheid die met den Koning van Vrankryk verbreeken, en den zelven heimelyk noch openlyk met geld, volk of hoe het zoude genaamd worden, moogen helpen; maar 't welvaaren van 's Keizers Nederlanden bevorderen, en de schaade verhinderen: het welke de Keizer weder den Koning inzonderheid van den kant der Nederlanden beloofde. Hierenboven zouden die van Amsterdam, volgens hunne oude voorrechten, door de Koningen van Deenmarke en Noorwege, Kristoffel, Christiaan, Jan en Christiern verkreegen, gelyk andere Hanszee Steden en Onderdaanen van den Koning, te Bergen in Noorwege met groot en klein gewigt, naar hun welgevallen, moogen koopen en verkoopen. Ook wierden de Koningen van Engeland en Zweede in deezen handel begreepen, mids de laatste dit verbond binnen zes maanden bekrachtigen, en aan den Keizer of des zelfs Zuster Maria, Landvoogdesse der Nederlanden, overzenden zoude. Al het welke de Gemagtigden des Keizers, Niklaas Perenot Heer van Granvelle, Jan van Naves, Karel Boisot en Viglius van Zwigheim, te Spier ondertekenden, als mede een gelyk getal van 's Konings Gemagtigden, onder welken de Ridder Jan van Rantzouw, 's Konings Raadsman, de waardigste plaats bekleedde, van welken, mids zyn ontsterflyke roem in den oorlog en vreede verkreegen, ik eenen gedenkpenning gemaakt vinde, dien ik, by 't voltrekken van deezen handel, gevoeglyk geplaatst achte. 1544

(2) Corps Diplomat. par du Mont. Tom IV. Part. II. fol. 274.

1544 1544

L.

(1) Geneal. Ranzoviana pag. c. versa.

Hy was uit een edel en doorluchtig Huis (1) gebooren, de Zoon van Cajus van Rantzouw, en hadt niet weinig geholpen tot het verdryven van Chriſtiern, en het op den Troon ſtellen van Frederik; des hy door zyne verdienſten onder drie agter elkander volgende Koningen van Deenmarke het Opperveldheerſchap bekleedde; welke eernaam onder anderen op dit voorſtuk rondom zyn geharnaſt borſtbeeld op deeze wyze gevonden wordt;

IOANNES RANZOVI EQUES AVRATUS DANIÆ REGIS, SVMMUS BELLI DVX.

JAN VAN RANTZOUW GULDE RIDDER DES KONINGS VAN DEENMARKE, OPPERSTE LEGERHOOFD.

Vermids hy door vlyt, geduld en behendigheid tot deeze hoogheid geklommen was, heeftmen zulks op het agterſtuk door eene Vrouw met een uurwerk aan den arm, en eenen Palmtak in de hand, voorzigtiglyk tegen eenen hoogen berg opklimmende, tragten af te beelden, en het zelve door dit omſchrift verklaard;

SVPERANDA OMNIS FORTVNA.

MEN MOET ALLE GEVALLEN TE BOVEN KOOMEN.

Sedert wierdt het gemelde verbond in al zyne punten ter wederzyde afgekondigd, tot onbeſchryflyke vreugde (2) der Nederlanderen, wier Zeevaart en Koophandel niet weinig geleeden hadt, en nu hierdoor, wyl de aangeſlaagene ſchepen, goederen en perſoonen, volgens dit verdrag, in vryheid geſteld wierden, de verdreeve welvaart en eenen oegſt van graanen weder te gemoet zagen.

(2) Velius Chron. van Hoorn pag. 144. & Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 138.

De Keurvorſten en Stenden van Duitsland hadden middelerwylen, op de begeerte des Keizers, aan de Zwitſeren (3) geſchreeven, en de zelven getragt te beweegen om den Franſen, die zich tot ergernis der Kriſtenen met de Turken verbonden hadden, geene hulp meer te verſchaffen, en den reeds verleenden onderſtand op te ontbieden, wyl de Koning door aanſtootelyke verbintenisſen voor de algemeene vyand en verſtoorder der ruſte te houden was. Maar de Zwitſers, te (4) Bade vergaderd, antwoordden, datze voor 't grootſte deel met den Koning van Vrankryk in verbond ſtonden, 't gene zy begeerden te onderhouden, bewuſt zynde dat de Duitſen den Gezant van Vrankryk, die hen reden van 's Konings

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 441.

(4) J. B. Plantin Hiſt. de Suiſſe pag. 330.

1544 nings doen meende te geeven, verachtlyk afgeweezen hadden; nogtans warenze geneegen om den vreede te helpen bevorderen. Invoege de Zwitſers volſtandig bleeven in 't onderſteunen des Franſchen Konings, welke zich by de Vorſten van Duitsland door een ſchrift, by de Venetiaanen door zynen Gezant verantwoordde, en den oorlog in Piëmont ſterker voortzettede om de Stad Carignan, die reeds eenigen tyd belegerd was, weder onder zyn geweld te brengen. Tot dit einde hadt de Koning François Pieter Strozzi naar Italië gezonden, om in Mirandola tienduizend (1) mannen aan te neemen.

(1) Vita di Carlo V. dal S. Alf. Ulloa. pag. 123. verſa.

Strozzi, zevenduizend Voetknegten en eene bende Ruiters verzaameld hebbende, wierdt, met de zelven naar den kant van Genua trekkende, by den ſtroom Scrivia, door den Prins van Salerno en Sfortia Palavicino met hunne Keizerlyke benden t'eenemaal verſtrooid; des hy, het gevaar ontkoomende, door hulp der Italiaanſche Vorſten, die Fransgezind waren, ſedert andere zesduizend knegten op de been, en zonder aanſtoot naar Piëmont in 't Franſche Leger bragt, dat ook door een goed deel Zwitſeren verſterkt was. De Markgraaf van Guaſt, de aangelegenheid van Carignan overweegende, trok met zyne vaardigſte benden, verſterkt door Florentynſche Ruiters en andere Italiaanſche Voetknegten, met groote (2) moeijelykheid derwaart, alzoo het gebrek aan betaalinge, ſchaarsheid van levensmiddelen, en de verdorvene Landen den moed der krygsknegten verflaauwden; wandt door den geduurigen ſtortregen was de weg zoo week geworden, dat de wielen in den modder bleeven ſteeken, de paerden in den drek verzonken, en de Voetknechten zich naauwlyks uit het ſlyk konden redden: met deeze tegenſtribbelingen worſtelende kwam hy eindelyk te Cereſola, dat hy innam, en van waar hy zyn Leger ſtraks tegen dat van den Graaf van Anguyen, die het Oppergebied voerde, te velde bragt; welke zich den veertienden van Grasmaand met al zyne magt tusſchen de Stad en het Keizerlyke Leger nederſloeg, ſtellende de Zwitſers voor, de geoeffende Franſche en Gaſconſche benden in 't midden, en de ongeoeffende en ſaamgeraapte benden agter aan. Tegen de gemelde Zwitſers ſtelde de Markgraaf van Guaſt den vierkanten hoop der Duitſen, onder het gebied van den jongeling Aliſprand Madrucius, Broeder des Kardinaals van Trente; ſchaarende de overige Duitſen en Spanjaards ter regter, en de Italiaanen ter ſlinker zyde, midsgaders de ganſche Ruitery, die door eenen Nederlander, Philips van Lannoy, Zoon van Karel Prins van Sulmone, aangevoerd wierdt, tusſchen de Duitſen en Spanjaards. 1544

(2) P. Jovii Hiſt. Lib. XXXXIV.

De ſlagorde dus geſchikt zynde, wierdt de ſtryd door het donderen van 't geſchut en zoo traag van de Duitſen aangevangen, dat de Markgraaf hen vermaande en tot den ſtryd aandreef. Als nu het gevegt aan alle zyden ontſtooken was, en een geruimen tyd zonder wankelen geſtaan hadt, en eindelyk de ſlinker vleugel der Franſen door de regter vleugel der Keizerſen in wanorde en op de vlugt gedreeven was, viel de ruitery ook op den vyand aan; doch, niet als 't betaamde doordringende, noch de vyandlyke geleden verbreekende, wendde op den eerſten tegenſtand, en ſtortte als uitzinnig met vollen ren in den vierkanten hoop der Duitſen, dienze verbraken en t'eenemaal verſtrooiden. De Franſche Ruitery, deeze wanorde merkende, volgde op dat ſpoor, drongen in de verſtrooide geleden, en verſloegen de meeſten der zelven, en dreeven de reſt op den loop; des de Italiaanen, die de Markgraaf van Guaſt op zekere hoogte geſteld, en welken hy bevoolen hadt niet van daar dan op nadere orde te vertrekken, zich duslang buiten den ſtryd gehouden hebbende, en de overigen van 't Keizerlyke Leger, de nederlaag hunner Spitsbroederen ziende, in geſchikte geleden aftrokken, en zich binnen Aſte borgen, werwaart Lannoy met zyne Ruiterbenden gevlugt, en zelf de

1544 de Markgraaf van Guast, die een koegel in 't been gekreegen hadt, naa 't gevegt met eenige verstrooide knegten geweeken was. Schoon het getal der verslaagenen door sommigen (1) op tienduizend, en dat der gevangenen op vyfentwintighonderd mannen, meest Duitsen, gesteld wierdt, 't is echter zeker, dat de Fransen deeze overwinning niet zonder bloed verkreegen, wyl de vyand met byna gelyke magt gestreeden, het gevegt lang in den evenaar gestaan, en hunne slinker vleugel veel geleeden hadt. Desniettegenstaande was 1544 de zeege by uitneemendheid groot, omdatze niet alleen het veld behouden, veertien stukken geschut en al den voorraad veroverd, maar zich hierdoor ook den weg geopend hadden, om het Hertogdom van Milanen onder de gehoorzaamheid huns Konings te brengen; des men in Vrankryk op dit geval en den toestand der zaaken, zoo ik meene ter eere van den Koning, deezen gedenkpenning gemaakt heeft.

(1) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 403.

♀

M.

's Konings borstbeeld, met eenen gepluimden hoed op 't hoofd, staat op het eerste deel van vooren gekeerd, met dit randschrift;

FRANCISCVS I. FRANCORVM REX ETC.

FRANCOIS DE EERSTE KONING DER FRANSEN ENZ.

Op het andere deel zietmen het gewoone zinnebeeld des Konings, eenen Salamander in 't midden der vlammen met de kroone boven zich, beslooten binnen eenen Lauwrierkrans ten teken der verkreege overwinninge, en in den buitenkring leestmen, om 's Konings groote daaden te verbreiden, deeze Latynsche dichtregels;

DISCVTit HÆC FLAmMAm, FRAnCISCus ROBORE MENTIS OmNIA PerVICIT RERVm ImMERSA-BILIS VNDIS.

[GELYK] DEES [SALAMANDER] DE VLAM VERDRYFT, ALZOO HEEFT FRANCOIS MET EEN STANDVASTIG GEMOED ALLES OVERWONNEN, DOOR GEENE GOLVEN VAN ZAAKEN KONNENDE VERDRONKEN WORDEN.

De Graaf van Anguyen, kennis van deeze overwinninge aan den Koning geevende, verzekerde zyne Majesteit in weinige dagen het Hertogdom Milanen te zullen dwingen, byaldien de Koning hem geld en de zesduizend Grauwbunders, diemen tot zynen dienst geworven hadt, wilde toezenden. Koning François (2) het stuk overweegende, besloot, hoe bekoorelyk het ontwerp op Milanen en het uitzigt op Napels mogt zyn, liever het zekere voor 't onzekere te verkiezen, des ook geene nieuwe onderneemingen aan te

(2) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 404.

1544 te vangen, maar de grenzen zyns Ryks te beſchermen; wyl de Keizer groote krygsmagt vergaderde, en ligtlyk tot in 't hart van Vrankryk zoude doordringen; dierhalven beval hy den Graaf van Anguyen om het beleg van Carignan, dat nog twee maanden duurde, te vervolgen, en, als die Stad gedwongen was, het beſte deel der Franſche benden naar Picardië te zenden, om de op handen zynde Legers, zoo van den Keizer als Koning van Engeland, die als om ſtryd zich tot den oorlog gereed maakten, te wederſtaan.

Wandt Koning Hendrik, in 't voorgaande jaar den Keizer ſlegts met een gering deel volks, onder 't bevel van Wallop onderſteund hebbende, nam thans de zaak met meerder yver by de hand, en, om zyne Dochter Maria plaats in den rang der Opvolginge te geeven, gelyk hy den Keizer beloofd hadt, maakte hy met kennisſe van 't Parlement (1) een beſluit, dat eerſt zyn Zoon Eduard en des zelfs Naakoomelingen, ten tweede alle manlyke telgen die uit hem zouden voortkoomen, ten derde de Prinſes Maria, en naa deeze Elizabet en haare kinderen hem in 't Ryk zouden opvolgen. Ook wierdt hem de verzogte onderſtand door 't Parlement ingewilligd, en te gelyk bevoolen, dat alle die geenen, welken den Koning geld geleend hadden, verplicht zouden zyn zich als voldaan te houden. Wanneer zulks beſtemd was, en Hendrik eenige benden vaardig hadt, zondt hy de zelven, terwyl hy nog andere verzaamelde, naar Schotland, om die volken tot het bewilligen van het huuwelyk hunner Erfprinſesſe Maria Stuart met zynen Zoon Eduard te dwingen. Deeze krygsknegten, niet alleen Leith, maar zelf de Hoofdſtad Edimburg overweldigd, uitgeplonderd en verbrand hebbende, keerden weder te rugge naar den Koning, welke, door deeze onderneeming verhinderd, zyn Leger niet zoo ſpoedig naar Vrankryk konde overſcheepen als hy den Keizer beloofd hadt, overzulks omtrent Pinkſter een gedeelte zyns Heirs, onder het geleide (2) van den Hertog van Norfolk, voorheen naar Kales zondt, blyvende met de overige benden tot het midden van Hooimaand in Engeland. 1544

(1) R. Thoyras Hiſt. d'Anglet. Tom. V. pag. 436. & ſeq.

(2) R. Thoyras Hiſt. d'Anglet. Tom. V. pag. 443.

Naauwlyks was de Hertog van Norfolk te Kales gekoomen of hy vereenigde zich met den Graaf van Buren, die over tienduizend Duitſche en Nederlandſche knegten het bevel voerde, en wierp met den zelven het beleg voor Montreuil in Picardië. Terwyl Graaf Willem van Furſtenberg, die door den Keizer met twintig vaandelen knegten vooraf uit Duitsland gezonden was, de Stad Lukſemburg, naa een beleg van vyftien dagen, op dit verdrag (3) weder gewonnen hadt; dat de Bevelhebber en de bezetting met alles watze hadden, behalven het geſchut, naar Vrankryk zouden keeren. De Keizer middelerwylen, begeerig om den Koning van Vrankryk de ontfange nederlaag te betaalen, hadt naauwlyks de beloofde hulpbenden van de Stenden des Ryks verkreegen, of vertrok met de zelven, den tienden (4) van Weidemaand, van Spier naar Lotteringe, koomende naa zes dagen te Mets, daar hem veel eer gedaan, en tyding gebragt wierdt, dat zyn krygsvolk in Italië, ſedert de ongelukkige ſmak by Cereſola, drieënzestig vaandelen Franſen en Italiaanen, tusſchen Tortona en Sarabella, verſlaagen hadt, tot geen geringe vreugd voor den Keizer, welke zich in deezen togt van vier voornaame Legerhoofden van den Hervormden Godsdienſt onderſteund zag; wandt behalven Graaf Willem van Furſtenberg, bevonden zich ook Maurits Hertog van Sakſen, Albert Markgraaf van Brandenburg, en Sebastiaan Schertlin in 't Leger; welke laatſte, door verſcheidene oorlogsbedryven en kloekmoedige daaden, zoo in Gelderland, Picardië, (5) als elders, eenen onverwelkbaaren lof behaald hadt, en wiens afbeeldſel ik op eenen penning bewaard vinde, dien ik, ſchoon ter gedachtenisſe van zyn overlyden gemaakt, hier by 't melden van zynen naam nederſtelle.

(3) Memoir. de M. du Bellay fol. 577. & Haræi Annal. Brab. Tom. I. fol. 633.

(4) Chron. van Chriſt. Sternſee MS.

(5) Luckii Sylloge Numiſm. fol. 78.

1544

's Mans borstbeeld staat van vooren gekeerd, met eene gepluimde muts gedekt, op het eerste deel, met dit leerzaame randschrift;

DVLCE BELLVM INEXPERTIS.

DE KRYG IS DEN ONERVAARENEN ZOET.

Op het andere deel, dat alleenlyk uit letteren bestaat, vindtmen zynen naàm en deeze tytels;

SEBASTIAN SCHERTLIN VON BVRTENBACH RITTER, ROMISCH KAIZERLIKE MAISTET RATT, VND OBRISTER, IST GESTORBEN DEN 18. NOVEMBRIS ANNO 1577. SEINES ALTERS 87 IAR.

SEBASTIAAN SCHERTLYN VAN BURTENBACH RIDDER ROOMSCH KONINGLYKE MAJESTEITS RAAD EN OVERSTE, IS GESTORVEN DEN 18 VAN SLAGTMAAND IN 'T JAAR 1577. ZYNS OUDERDOMS 87 JAAREN.

De Keizer, zyne krygsmagt te Mets byeen trekkende, meende, zoodra de Koning van Engeland en des zelfs overige benden aankwamen, met vereenigde magten, die op zeventig- of tagtigduizend (1) Voetknegten en agtien- of twintigduizend Ruiters geschat wierden, zonder eenige versterkte Steden te moeijen, regt naar Parys te trekken, den Franschen Koning op te zoeken en slag te leveren. Doch het agterblyven van Koning Hendrik deedt hem, om geenen tyd vrugtloos te verspillen, anders besluiten, trok, den zesden (2) van Hooimaand, van Mets met zyn Leger langs Pontamousson naar Commercy, een Kasteel aan de Maas, dat hy door eenige kanonscheuten tot gesprek, en by verdrag onder zyn geweld bragt. Van daar kwam zyne Majesteit met zyn Leger, den elfden dier maand, voor Ligny in Barrois, en schoon de Koning van Vrankryk een ontzaglyk Leger verzaamelde, en reeds eenigen onderstand in de naaste Steden wierp, echter hadt het Keizerlyke volk naauwlyks eene bres in 't Kasteel van Ligny, of de belegerden, ziende de belegeraars (3) tot den storm gereed, traden in onderhandeling. Terwylmen hiermede bezig was, hadden de Keizersen aan de andere zyde de Vesten beklommen, en kreegen dus, zonder veel bloeds te plengen, al de bezetting gevangen, en het Stedetje onder bedwang. Het zelve versterkt en met kloeke manschap bezet zynde, rukte de Keizer met al zyn volk naar St. Dizier, aan den Stroom Marne op de grenzen van Champagne gelegen. Welke Stad zyne Majesteit, den dertienden van Hooimaand, aantastte.

(1) Memoir. de M. du Bellay fol. 577.

(2) Chron. van Christ. Sternsce MS.

(3) Memoir. de M. du Bellay fol. 578. & 579.

Op

G E S L A C

D

Bastaarden van Philips de

PHILIPS de Goede Hertog van Borgonje teelde

By KATARINA Scaers . . .	KORNELIS van Borgonje Heer van Bevere, Stadhouder van Luklemburg en Zeevoogd van Vlaanderen, Sneuvelde in den slag by Rupelmonde den 16 Juny 1452.
By	PHILIPS. ft. in zyne Kindsheid.
By JOLA Prellea . . .	ANTONI de grooten Bastaard van Borgonje Graaf van la Roche, Ridder van 't Gulde vlies enz. Geb. 1421. Trouwde 1459. Joanna Erfdochter van Pieter Vryheer van Viëville. Hy ft. 1504.
By	CATELINE Abtdis van Galilee te Gend.
By N. N. de Steenbergen . .	ANNA Trouwde I. Adriaan van Borsele Heer van Bredam. ten II. Adolf van Kleef Heer van Raveftein, welke ft. 18. Sept. 1493. Zy ft. 16 Jan. 1504.
By COLETA Caftellana gezeid van Bosquil, welke in 't vervolg met Stephanus van Bours trouwde.	DAVID van Borgonje Bisschop van Terroane 1451. en sedert 1456. Bisschop van Utrecht ft. 1496.
By	JOSINA Trouwde de Stadhouder van Amiens.
By MARGARITA Post . . .	PHILIPS Heer van Sommelsdyk, Zeevoogd, Ridder van 't Gulde vlies, en 1517. Bisschop van Utrecht. ft. 7 April. 1524.
By	JAN Proost van S^t. Donaas te Brugge 15 Jan. 1438. Raadsheer van Hertog Karel den Stouten, Proost van S^t. Pieter te Utrecht. 1576. Protonatarius Apostolicus.
By JOANNA Chatelaire .	MARIA Trouwde 1448. Pieter van Beaufremont Graaf van Charny Ridder van 't Gulde vlies. Hy ft. 1473.
By KATARINA de Tiesferie . .	BOUDEWYN de Ryssselaar, wyl hy aldaar 1445. Gebooren was, Heer van Faillais, Bredam en sommelsdyk, Trouwde Maria Manuëla de la Cerda.
By N. N. de Marcatel . .	Rafaël Abt van S^t. Baaf te Gend. 1478. sedert Bisschop van Rosen, ft. 3 Aug. 1508.
By	JOLANTA Trouwde Jan d' Ailly Heer van Pequigny, uit welken de Heeren van Pequigny afstammen.
By	KORNELIA Trouwde Adriaan van Toulongeon Heer van Mornay.
By	MARIA of MARION wierdt Geestlyke.
By	KATARINA Trouwde 1460. Humbert van Luyrieux Heer van la Queille.
By	MAGDALENA Trouwde Bompar Heer van l'Age en van Cournon.

Twee Natuurlyke Zoonen by Margarita Corbaulde.

JAN van Borgonje Heer van Elverdinge en Vlamertinge, Trouwde Maria Dochter van Gaulter van Halewyn.

HIRONYMUS Protonotarius Apostolicus.

PHILIPS van Borgonje Heer van Bevere, Zeevoogd van Vlaandre, Landvoogd van Artois en Ridder van 't Gulde vlies. Trouwde Anna voornaamste Erfdochter van Wolfard van Borsele Graaf van Grandprè, Heer van Vlissinge en Veere. Hy ft. den 4 Aug. 1498. Zy den 8 Dec. 1518.

JOHANNA Trouwde 1470. Gaspar Heer van Kuilenburg, Hoogstraate enz. Zy ft. 9 Febr. 1511.

N. N. Trouwde Rudolf Graaf van Faulkenburg.

Een natuurlyke Zoon

ANTONI van Borgonje Heer van Chappelle, Trouwe Klara van Bruan Dochter van Andries Andriessen van Bruan Heer van Wacken.

ANTONETTE Gravin van Chatny Trouwde Antoni van Luksemburg Graaf van Rousy

JOHANNA Vrouw van Mirebeau Trouwde Philips van Longny Heer van Languepierre.

PHILIBERTA Trouwde Jan van Longny Broeder van den Gemaal haarer Zuster.

KAREL van Borgonje geb. 1490. Heer van Faillais Bredam enz. Trouwde Margarita Dochter van Niklaas Heer van Werchin.

MAXIMILIAAN Abt van Middelburg en van S^t. Guislain ft. 1535.

ADOLF.

PHILIPS Heer van S^t. Adolfsland, Oelkensplaat, Soudland enz. ft. 1542. Ongetrouwd.

MARGARITA Trouwde Philips van Lannoy Heer van Molembais, Ridder van 't Gulde vlies Hy ft. 12 Sept. 1543.

Bastaarden.

MARINA van Borgonje Trouwde Willem van Vergy Heer van Autrey. Hy ft. 26 July 1531. Zy ft. 2 Maart. 1567.

François van Borgonje Heer van Nieurberne Trouwde N. N. van Chalon natuurlyke Dochter van Philibert Prins van Oranje

BALDEWYN.

ISABELLA of
Trouwde Lo
van Praat.
MARGARITA van
noud van Tra
de. Ten II. Ka
xaerd.
Een natuurlyke Z
ADOLF van Borg
der van 't Gul
Moeder Heer
Zeevoogd van
Dochter van J
7 Dec. 1540. Z
MAGDALENA Tr
gen, dees ft. 7
ANNA Trouwde J
Heer van Wall
KU
ISABELLA Vrouw
straate enz. Tr
burg Ridder v
Antoni van L
Graaf van Hoc
Kornelia Trouwe
nenberg.
ANNA Trouwde
Wildenberg, V
ALEYDA Trouwe
leul in Artois e
MAGDALENA Tr
Heer van Noye
ADOLF van Bor
Onderzeevooge
Suatre of Bonn
ANTONI van Bo
Trouwde Ann
van Lodewyk
ANDRIES ft. Onge
ANNA Trouwde
Auvegemen.
JAKOB van Borg
Bredam. Trouw
Walraven Heer
zabet Dochter
waal Heer van
den Godsdienst
FRANÇOIS ft. zon
JAN Heer van F
Stadhouder van
wyka van Croy
van Borgonje
1585.
PIETER Protonota
KAREL van Borgo
enz. Trouwde
Dochter van J
Kuilenburg. Hy
ANTONI van Bor
van Gavre, Doch
vre Heer van Fr
FRANÇISKA Abtdis
HELENA Trouwde
van Fraisne Gul
V
FRANÇOIS van Ve
Heer van Autrey
JAN van Borgonje,

R

Goeden Hertog van Borgonje.

et van Borgonje, van Vlaandre Heer

onje, Trouwde I. Ar- Heer van Arnemui- Grutere Heer van E

Antoni.
Heer van Bevere Rid- es, en wegens zyne Vlissinge en Veere, dre. Trouwde Anna er van Bergen. Hy st. 15 Juny 1541. e Jooft van Kruinin- 1543.
Bergen op den Zoom t. zonder kinderen.
BURG.
Kuilenburg Hoog- I. Jan van Luksem- Gulde vlies. Ten II Heer van Montigny, re. llem Graaf van Ren-

an Pallant Heer van n enz. nçois Heer van Bal-

Gislem van Hullus n van Bours in Artois. Heer van Wacken rouwde Jakoba van t. zonder kinderen.

Heer van Wacken der Mark Dochter Mark van Lumeè d. aas Triest Heer van

Heer van Fallais en Jolanta Dochter van rederode. De II. Eli- driaan van Romers- k. Hy st. 1557. om 't Land gevlugt.

akoomelingen.

nt en Hansursambre n, Trouwde Lode- uw van Maximiliaan van Bevere. Hy st.

Apostolicus.

eer van Sommelsdyk na van Kuilenburg Pallant Graaf van y st. 1582.

Trouwde Michelle n Lodewyk van Ga- Hy st. 27 July 1611.
. Klare te Rysfel.
aan van l' Isle Heer

Y
aaf van Champlite van 't Gulde vlies.

d van Fallais.

VLAANDRE HEEREN VAN PRAAT.

LODEWYK van Vlaandre Heer van Praat Ridder van 't Gulde vlies, Stadhouder van Holland enz. Trouwde JOSINA van Praat Vrouw van Moerkerke. Hy st. 1555. Zy st. 10 Dec. 1546.

PHILIPS
HENDRIK } st. jong.

MAXIMILIAAN van Borgonje Heer van Bevere, en 21 Oct. 1555. tot Markgraaf van Vlissinge en Veere, Stadhouder van Holland, Ridder van 't Gulde vlies enz. Trouwde Lodewyka Dochter van Philips van Croy Hertog van Aarschot. Hy st. 1558. zonder kinderen.

ANNA Trouwde I. Jakob Graaf van Hoorn Ridder van 't Gulde vlies, welke st. 1530. Ten II. Jan van Hennyn Heer en eersten Graaf van Bossu Ridder van 't Gulde vlies, welke st. 12 Febr. 1562. Zy st. 25 Maart. 1551.

ANTONETTE Trouwe I. Karel van Croy Hertog van Aarschot, welke st. 1541. Ten II. Jakob d' Anneux Heer van Alencourt.

JAKOBA Trouwde I. Jan van Vlaandre Heer van Praat. Ten II. Jan Heer van Kruiningen, welke st. 24 April 1559. Zy st. 1556.

Een Natuurlyke Zoon geteeld by Anna van Ranstre.

PHILIPS van Borgonje Heer van Fontaines door Keizer Karel 1534. gewettigd, Trouw de Joanna Vrouw van Heldyn.

ANTONI van Borgonje Onderzeevoogd, Trouwde Anna Dochter van Jan van Bonnieres.

ISABELLA Trouwde Karel van Kotrel Heer du Bois van Leffines.

ANNA st. den 2 July 1561 Ongetrouwd.

MARIA Trouwde Godefroy van Este Ridder, Heer van Rheon, Humont en Lussy, Stadhouder van Damvilliers

Uit het tweede Bedde.

JOHANNA van Borgonje st. te Keulen ongetrouwd.

ANNA st. jong.

HERMAN van Borgonje Heer van Sommelsdyk, Stadhouder van Limburg. Trouwde Jolanta Dochter van Maximiliaan van Longeval Graaf van Buquoi. Hy st. 16 Juny. 1626.

JAN van Borgonje Heer van Zevenhuizen. Trouwde Katarina van Oyenbrugge Duras Weduw van zynen Neef Pieter van Borgonje.

PIETER van Borgonje Heer van Bredam, Trouwde Katarina Dochter van Jan van Oyenbrugge Duras Heer van Herk. Hy st. 6 Maart. 1589. Zy st. 6. Juny 1605.

KAREL van Borgonje st. 15. April. 1629.

JOLANTA, Trouwde Hieronymus van Oyenbrugge Heer van Duras.

BOSSU.

MAXIMILIAAN van Hennyn Graaf van Bossu, Stadhouder van Holland. 1567. trouwde Charlotta van Werchin Hy st. 21. Dec. 1578. oud 36.

En meer andere kinders.

d'ANNEUX.

JAN d'Anneux Landvoogd van Avesnes, trouwde Charlotta van Glimes Vrouw van Wargny.

KRUININGEN.

MAXIMILIAAN Heer van Kruiningen, trouwde 1597. de Dochter van den Vryheer van Kniphausen in Oostvriesland.

MAXIMILIAAN van Borgonje Heer van Fontaines.
JAN Heer van Fontaines, trouwde Antonia van Validolit.
MARTYN van Borgonje Heer van Tamberg st. in Afrika 1578.

ANTONI st. jong.
KAREL van Borgonje Ridder van de ordere van S^t. Jakob, ter gunste van welken de Heerlykheid wacken 1627. tot een Graafschap verheven wierdt, trouwde I. Maria Dochter van François van Pardo Heer van Fumicourt, de II. Maria Anna van Bronkhorst. 1626. Hy st. in den Spaanschen dienst. 28 Sept. 1631.
Frederik trouwde de Vrouw van Bersaces te Doornik.
Emanuël was Capitein van eene bende Ruiteren.
JAN François st. in den Oorlog.
ANTONI wierdt een Jesuit.
ANNA trouwde Jan van Meneses st. zonder kinderen.
ELEONORA wierdt Geestlyke.
MARIA.
ANTONETTE st. ongetrouwd.
MAGDALENA st. jong.

WILLEM Karel François van Borgonje Graaf van Wacken, trouwde Maria Anna Scolastika van der Tempel Grasvin van Autreppe.

WILLEM Karel François van Borgonje Graaf van Wacken, trouwde I. Johanna Maria Rubempré. De II. N. N. van Bette. 1685.

PHILIPS en FELIX Jesuiten.
MARGARITA van Borgonje, trouwde Hugo Graaf van Noyelle Stadhouder van Limburg.
KLARA st. jong.
ISABELLA trouwde Karel Emanuël van Gorrevod, Hertog van Pont de Vaux, Ridder van 't Gulde vlies en Stadhouder van Limburg. Hy st. 4 Novembr. 1625.
HELENA st. jong.
JOLANTA Kanonnikesse te Mons st. 1630.

NOYELLE

EUGENIUS van Noyelle Graaf van Fallais.
JOSEPH Bonaventurus.
KAREL.
FELIX.
JOLANTA.

GORREVOD.

PHILIPS Eugenius van Gorrevod Hertog van Pont de Vaux.
KAREL Emanuel Markgraaf van Marnay Aardsbisschop van Besanson.
MAGDALENA st. jong.

KAREL van Borgonje Heer van Zevenhuizen, trouwde Ermelina van Oyenbrugge Duras, Dochter van Willem Heer van Meldert.
HERMAN van Borgonje Heer van Zevogarde st. ongetrouwd.
MAXIMILIAAN van Borgonje Abt van S^t. Vaast te Atrecht st. 11 Sept. 1660.
MARIA van Borgonje Kanonnikesse te Nivelle.
LEONORA
JAN } st. ongetrouwd.

ANTONI van Borgonje Heer van Fromont, trouwde Dorothea Dochter van den Graaf van Tserclaas en van Dorothea Graavinne van Oostvriesland. Zy st. 1643. zonder kinderen.
JAN van Borgonje Heer van Bergile trouwde Anna van Celles Dochter van Lodewyk Heer van Villie.
ADRIAAN Koenraad van Borgonje Heer van Bredam, Kanonnik te Luik.
JOHANNA trouwde Karel van Andelot Heer van Hoves.

1544 Op het gerugt van deeze ondernee-mingen zondt de Koning van Vrankryk den Graaf van Nevers, met vierhonderd mannen van wapenen, en vyf of zes-duizend Voetkegten met alle haaſt binnen Chalons in Champanje, en geboodt den Dolfyn om zich met zyn Leger derwaart te ſpoeden, en den vyanden den doortogt naar Parys te beletten. Dees door twaalfduizend Franſche en Italiaanſche knegten, nieuwlyks uit Piëmont gekoomen, verſterkt zynde, ſloeg zich, met beraad zyner Legerhoofden, te Joinville aan de Marne, omtrent vyf Franſche mylen van S^t. Dizier neder; en zondt Briſac, Bevelhebber over de ligte Ruitery, met tweeduizend Voetknegten naar Vitry, om de Keizerſen in onruſt te houden, en hen den toevoer van leevensmiddelen af te ſnyden. Onaangezien deeze vlyt beſloot de Keizer aan alle zyden de Stad S^t. Dizier, binnen welke de Graaf van Sancerre kort te voore met verſche benden gekoomen was, en zich als een ervaaren Krygsman verweerde; des de Keizer, ſchoon hy de zynen tusſchen de Stad en den ſtroom, daarze minſt beſchaadigd konden worden, aanvoerde, en de Stad van twee Stormſchanſen hevig deedt beſchieten; nogtans door de geduurige uitvallen niet naar genoegen vorderende, beval hy den Stadhouder van Holland Renatus Graaf van Nasſou, om de zelven aan den kant van 't Kaſteel te beletten, aldaar met tien vaandelen Duitſen, en zes groote ſlangen poſt te vatten, niet alleen om de uitloopen der Stedelingen te ſtremmen, maar ook de Stad, zoo veel moogelyk was, te beſchaadigen.

Renatus, zich regt over 't Kaſteel by de brug, die over de Marne ligt, nederſlaande, vondt middel om het water af te leiden, de graften der Stad droog te maaken, en de Stedelingen hierdoor tot groot gebrek te brengen. Als hy dus al zyne krachten beſteedde om de Stad te benaauwen, en, den veertienden (1) van Hooimaand, met den Keizer ging ſpreeken, wierdt hy door den ſcheut van een Valkonet uit de Stad in de ſchouder, tot leetweezen van den Keizer en het ganſche Leger, zoo doodlyk gewond, dat hy den volgenden dag, in het zesentwintigſte jaar zyns ouderdoms, den geeſt gaf; wordende ſedert naar Breda (2) overgebragt, en aldaar onder eene prachtige tombe begraaven. Hy liet eenen natuurlyken Zoon Palamedes, doch geene kinderen by zyne Gemaalin Anna van Lotteringe, en zyne Heerlykheden, Landen en Goederen aan Willem, Zoon van zynen Oom Willem, Graaf van Nasſou, agter, alzoo hy deezen onlangs te voore tot zynen algemeenen Erfgenaam aangeſteld hadt. 1544

(1) Chron. van Chriſt. Sternſee MS.

(2) La Piſe Hiſt. des Princes d'Orange fol. 260.

Naa het ſneuvelen van deezen, wierdt Lodewyk van Vlaandre Heer van Praet, wiens Voorouders uit eenen natuurlyken Zoon van Lodewyk van Male Graaf van Vlaandre geſprooten waren, nog in deeze zelve maand door den Keizer tot Stadhouder van Holland, (3) Zeeland en Vriesland aangeſteld. Ten zelven dage dat Renatus ſtierf, wierdt de Stad S^t. Dizier driemaalen (4) in den tyd van negen uuren, tot groot nadeel der Keizerſen, hevig beſtormd; wandt de aanvallende knegten wierden zoo onzagt afgeweezen, dat eenige honderden omkwamen. Ook belemmerden de vliegende benden der Franſen uit Stenay en Vitry het Keizerlyke Leger dermaate in den toevoer der levensmiddelen, dat zyne Majeſteit, om zich uit deeze belemmeringe te redden, François van Eſte, Broeder des Hertogen van Ferrara, Bevelhebber over de ligte Ruitery met zyne benden, Maurits Hertog van Sakſen (5) met zyne Duitſche Ruiteren, en Graaf Willem van Furſtemberg met zestien vaandelen Voetknegten, en eenig geſchut derwaart zondt. Deezen ſloegen in verſcheidene ontmoetingen den Franſen veel volks af, namen veelen gevangen, verdreeven de overigen uit de naaſtgelegene velden, maakten zich, den vierentwintigſten dier maand, meeſter van het Stedetje Vitry, en van vyf vaandelen Voet-

(3) Goudhoeven Chron. van Holl. fol. 101.

(4) Memoir. de M. du Bellay fol. 583.

(5) Chron. van Chriſt. Sternſee MS. & Memoir. de M. du Bellay fol. 581. & 582.

1544 knegten en twee benden Ruiteren, die 'er in bezettinge lagen.

Naa deeze zeege keerden de Overwinnaars, toenze het Stedetje verbrand hadden, weder in 't Leger voor St. Dizier welke Stad, door gebrek van voorraad beneepen, zich uit deeze oorzaake in onderhandeling begaf. Niklaas Perenot Heer van Granvelle hadt eenen bundel (1) met brieven, die uit het Fransche Leger aan den Bevelhebber der Stad, den Graaf van Sancerre, gezonden waren, onderschept, de Cyfferletters ontdekt en naargebootst, en eenen brief verdicht, op welken hy behendiglyk een Zegel van brieven genoomen, die Guise hem voorheen geschreeven hadt, stelde, welke hy dus aan den Stedevoogd zondt, den zelven raadende, wyl de Stedelingen geen ontzet van den Koning te wagten, en reeds veel uitgestaan, midsgaders gebrek aan leevensmiddelen en buskruid hadden, om de Stad op de beste voorwaarden, diemen zoude konnen bedingen, over te geeven. Sancerre, meenende den brief van Guise te zyn, met den Krygsraad den inhoud overwoogen hebbende, wierdt met algemeen besluit goed gevonden, den agtsten (2) van Oegstmaand, eenen Gemagtigden tot de onderhandeling aan den Keizer te zenden, en met den zelven, den volgenden dag, dit verdrag aan te gaan; datze de Stad, byaldien de Koning van Vrankryk hen binnen agt dagen niet kwam ontzetten, den Keizer zouden overgeeven, midsze twee stukken geschuts meêvoeren, en gewapend met vliegende vaandelen uittrekken zouden. 1544

(1) Memoir. de M. du Bellay fol. 585. & Vita di Carlo V. dal S. Alf. Ulloa pag. 125.

(2) Chron. van Christ. Sternsee MS.

Dewyl de Koning in deezen bestemden tyd niet verscheen, is de Graaf van Sancerre, volgens beding, den zeventienden dier maand uitgetrokken, de Stad overgegeeven, en door de Keizerlyke benden bezet geworden. De goede voorspoed van 's Keizers groote onderneeminge gaf den Nederlanderen hoope van eerlang het opzet zyner Majesteit volbragt te zullen zien, naamenlyk, naa 't beteugelen des Franschen Konings, ook den Turk te zullen dwingen, het welke door de volgende rekenpenningen, zoo my toeschynt, duidelyk wordt te kennen geeven.

I. Het liggende Vrouwebeeld, dat op het voorstuk van den eersten gezien, en van den Keizerlyken Arend met twee zwaarden op verschillende plaatsen doorstooken wordt, is hier, zoo ik my niet bedriege, voor de Fransche ontrouw gesteld; wandt men leest onder het zelve; INFIDELITAS, *ONGETROUWHEID:* omdat de zwaare oorlogen met Vrankryk uit het niet volvoeren der verbonden, en het aanspannen met den vyand der Kristenen gereezen waren. Op het agterstuk aan de pylaaren, die uit 's Keizers zinnebeeld ontleend en met eene Keizerlyke en eene Koninglyke Kroone gedekt zyn, zietmen eenige boeijen om den Koning van Vrankryk, en des zelfs Bondgenoot den Keizer der Turken, in te sluiten; wandt de stok, in welken voorheen de gevangenen pleegen gelegt te worden, die hier tusschen de pylaaren gesteld is, heeft even zooveele gaaten als noodig zyn om de armen en beenen van

1544 van twee perſoonen te bevatten; ook vindtmen het oogmerk deezer verbeeldingen door beide deeze randſchriften, welke uit de Heilige Bladeren (1) genoomen zyn, nader verklaard; 1544

(1) Pſalm CIL. vers. 7. en 8.

AD FACIENDAM VINDICTAM IN NATIONIBus,
AD ALLIGANDOS REGES EORVM IN COMPEDIBVS. 1544.

OM WRAAK TE OEFFENEN ONDER DE VOLKEN,
OM HUNNE KONINGEN MET KETENEN TE BINDEN 1544.

II. De eerſte helft van den tweeden, die van eenen voorgaanden penning ontleend is, vertoont 's Keizers beeldnis met het zwaard in de vuiſt, treedende op de ſlang Aſpis en 't gedrogt Baſiliscus; de andere helft is gelyk aan de eerſte, en beide letterkringen hebben deezen zin;

SVPER ASPIDEM ET BASILISCVm AMBVLABIS. 1543.
AD ALLIGANDOS REGES EORVM IN COMPEDIBVS. 1544.

OP DEN ASPIS EN DEN BASILISCUS ZULT GY TREEDEN. 1543.
OM HUNNE KONINGEN MET KETENEN TE BINDEN. 1544.

III. De derde heeft de zelve voorzyde als de tweede, alleenlyk met verſchil in dit jaartal 1544. en de keerzyde, die op het verzaamelen der krygsmagten betrekkelyk ſchynt, heeft eenen Arend, welke zyne jongen tot vliegen aandryft, en in den rand deeze woorden;

AQVILA PROVOCAT PVLLOS SVOS AD VOLANDVM.

DE AREND MOEDIGT ZYNE KIEKENS AAN OM TE VLIEGEN.

Loopende de gemelde gevallen hadt Maximiliaan van Borgonje, Zeevoogd der Nederlanden, op 's Keizers orde, twintig (2) weluitgeruſte oorlogſchepen, op welken zich veele Edellieden begaven, van ter Veere omtrent het midden van Weidemaand in Zee, en, verſterkt door andere ſchepen van Middelburg, en uit Vlaandre, tusſchen Kales en Douvre gebragt, daar hy byna eene maand kruiſte, aleer de Koning van Engeland met des zelfs agtergebleeve krygsmagt verſcheen, en overgevoerd was. Koning Hendrik, aan het vaſte land koomende, en den Keizer door de belegering van S^t^. Dizier verhinderd, des ook tot het optrekken niet gereed vindende, beval dierhalven zyne Krygsknegten ſtraks de Stad Boulonje aan te taſten, en begaf zich zelven ook den zesentwintigſten van Hooimaand derwaart. Wanneer dit beleg eenige dagen geſtaan hadt, en de Keizer, naa de overgaaf van S^t^. Dizier, den Koning Hendrik verzogt (3) om thans volgens beloften naar Parys te trekken, antwoordde de Koning, wyl hy den Keizer tyd verleend hadt om S^t^. Dizier te dwingen, ook billyk te zyn, dat de Keizer hem tyd vergunde om Boulonje, dat niet lang houden konde, te winnen. Dit toeven was de behoudenis van Vrankryk; wandt niet alleen dat hierdoor de bekwaamſte tyd verliep, maar 't baarde ook eene verwydering tusſchen Karel en Hendrik, welke, mids ieder de ſchuld op den ander ſchoof, het ganſche opzet vernietigde.

(2) Reygersberg. Chron. van Zeel. door Boxhorn. II. deel pag. 477.

(3) R. Thomas Hiſt. d'Angleterre Tom. V. pag. 443.

1544 Onderwylen was de Keizer, toen hy zich van St. Dizier verzekerd hadt, met zyn Leger langs Vitry naar (1) Chalons getrokken, meenende die Stad te besluiten; maar de Graaf Willem van Furstemberg, die den naasten nacht in 't onderzoeken van de rivier gevangen wierdt, riedt hem zynen weg te vervolgen naar Espernay, daar het Leger veel voorraads vondt, en van waar de Keizer voortrukte, met inzigt om het Fransche Leger te bevegten, en dus den agtsten van Herfstmaand te Chateau Thierry koomende, bragt hy hierdoor zooveele ontsteltenis in Parys, dat verscheidene Ingezetenen met hunne goederen de vlugt namen, en anderen door raadloosheid niet wisten wat te beginnen; des de Dolfyn, om den neêrslagtigen op te beuren, een goed deel zyns Legers binnen die Stad zondt, en, de bruggen agter zich verbrooken hebbende, met de overigen, uit vreeze of de Koning van Engeland ook aan den anderen kant mogt doordringen, langszaamlyk volgde. In deeze verlegenheid hadden de Fransen den Keizer nu en dan tot de onderhandeling van den vreede aangezogt, en eindelyk hun verzoek van zyne Majesteit verkreegen, des de zelve, naa eenig beraad, volle magt (2) gaf aan Ferdinand Gonzaga, Algemeen Stedehouder van 't Keizerlyke Leger, en aan Niklaas Perenot, Heer van Granvelle, om met Claudius Heer van Annebault, Maarschalk en Zeevoogd van Vrankryk, Gilbert Baijart van la Font en Karel van Nully, die van den Koning François tot dit werk gemagtigd waren, den Vreede ten meesten voordeele te sluiten.

(1) Chron. van Christ. Sternsee MS.

(2) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 287.

Terwyl deezen nu hier dan ginder vergaderden, en verscheidene dagen met het beslegten der verschillen doorbragten, trok de Keizer met al zyn volk naar Soisons, welke Stad zich, den twaalfden (3) van Herfstmaand, aan den Keizer overgaf. Vier dagen naa deeze overwinning wierden alle vyandlykheden opgeschort, en twee dagen laater de leden van het Verbond des Vreedes op deeze voorwaarde (4) getekend. Dat voortaan tusschen den Keizer en Koning van Vrankryk hunne Kinders, Erfgenaamen en Opvolgers, hunne Ryken, Staaten, Landen en Onderdaanen eene volmaakte en eeuwige vreede zoude zyn, zoodat hunne Onderdaanen met elkanderen onverhinderd konden verkeeren en alom koopmanschap dryven. Dat de Keizer en Koning elkanderen geheel en al zouden wedergeeven alle plaatsen, Steden en alles, niets uitgezonderd, datze sedert den Vreede van Nizza, voor zes jaaren geslooten, op elkanderen veroverd hadden, alsmede aan eens ieders Onderdaanen, zoowel aan deeze als geene zyde der bergen. Insgelyks zoude aan den Hertog van Savoije en des zelfs Onderdaanen alles, waar 't mogt zyn, dat hen sedert den Vreede van Nizza ontnoomen, en in zoodaanigen staat als het thans was, overgeleverd worden; ook aan de Markgraavinne van Montferrat, den Hertog en de Hertoginne van Mantua. Vermids de Keizer beweerde, dat de Stad en Slotvoogdy van Stenay zyn Leen wegens het Hertogdom van Luksemburg was, en dat de overleede Hertog van Lotteringe het zelve, zonder zyne toestemminge, niet aan den Koning van Vrankryk hadt moogen vermangelen, zoude de Stad en Slotvoogdy weder aan den Hertog van Lotteringe overgeleverd worden, opdat die de zelven van den Keizer, zonder dat de Fransche Koning eenig recht overhieldt, te leen zoude houden.

(3) Chron. van Christ. Sternsee MS.

(4) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 280.

Op den zelven voet droeg de Koning den eisch op de Abdy en 't Land en de Heerlykheid van Gorze over: tot het volbrengen van deeze beloften zou hy den Keizer Gyzelaars, voorts ook het Graafschap Charlois, met alles dat 'er onder behoorde, in eigendom geeven. Wyders zouden de twee vereenigde Vorsten alle krachten tot het onderhouden des Vreedes inspannen, en de Koning zoude om den Turk te verdryven, en om weder te winnen dat de zelve in Hungarië veroverd hadt, zeshonderd wel uitgeruste mannen van wa-

1544 wapenen den Keizer en het Ryk ten dienste leveren, hierenboven tienduizend Voetknegten van zyne Onderdaanen op eige beurs, en nog andere tienduizend Voetknegten, 't zy Duitsen, Zwitsers, Italiaanen of Spanjaards, die de Keizer best oordeelde, in geld onderhouden, en niets onverzogt laaten om de Turksche magt te krenken. Ja hy bekende, voor zich en zyne Erfgenaamen, voor altyd af te staan van alle aanspraaken en eischen op de Ryken, Staaten en Landen welken de Keizer tegenwoordig bezat, onaangezien de voorgaande verbintenissen, zelf van het Napelsche Ryk, zonder iet over te houden. Insgelyks zou de Koning, voor zich en zyne Opvolgeren Koningen van Vrankryk, in der eeuwigheid aan den Keizer afstaan en overgeeven het Leenrecht, de Manschap, Pairschap, eed van getrouwheid, de onderdaanigheid, 't gebied, de heerschappy en alle recht, dat hy of zyne Voorzaaten op de Graaven en Graavinnen of Geestlyke en Waereldlyke Ingezetenen van Vlaandre en van Artois ooit gehad of gevorderd hadden, zonder iet over te houden, tot zooverre, dat de Keizer noch des zelfs Opvolgers, Graaven van Vlaandre en Artois, nooit meer verplicht zouden zyn om de gemelde Graafschappen van de Fransche Kroone te verheffen, of manschap of eed van getrouwheid voor de zelven te doen. Insgelyks stondt de Koning aan den Keizer af het recht van wederkoopinge, dat hy of zyne Voorzaaten konden hebben op de Steden en Slotvoogdyen van Rysfel, Douay en Orchiers, hoe dat ook mogt genaamd worden, begeerende, dat de gemelde Steden en Slotvoogdyen voor altyd met Vlaandre vereenigd zouden blyven, gelykze eertyds, voor datze van den Graaf van Vlaandre aan den Koning van Vrankryk overgedraagen waren, geweest hadden. Op den zelven voet gaf hy aan den Keizer al het recht op de Steden en Landen van Doornik, Mortagne, S[t]. Amand en Atrecht over, uitgezonderd de Stad Terroane, de Kerklyke goederen van Artois buiten het voornoemde Graafschap onder Vrankryk behoorende, en de Dorpen van 't Boulonnois; maar de schatting van Artois, Gemeene hulp genaamd, bedraagende jaarlyks veertigduizend ponden Tournois, liet hy den Keizer in 't geheel. Ziende te gelyk af van alle aanspraake, die hy zoude konnen maaken op het Hertogdom Gelder, 't Graafschap Zutfeen en der zelver afhangelykheden. 1544

De Keizer zoude hiertegen, voor zich en zyne Naakoomelingen, voor altyd afstaan en overgeeven den eisch en aanspraak, die hy op de Staaten en Landen van den Koning van Vrankryk konde maaken, behoudende alleenlyk zyn recht op 't Hertogdom Borgonje, 't Burggraafschap van Auxonne, S[t]. Laurent, Masconnois, Auxerrois en Bar op de Seine, van welke in 't vervolg nadere schikking zoude gemaakt worden; maar in 't byzonder stondt de Keizer af van alles dat hy konde vorderen op de Slotvoogdyen van Peronne, Mondidier en Roye, midsgaders op de Graafschappen van Boulonnois, Guines en Ponthieu, of op de Steden en Heerlykheden langs de eene en de andere zyde van de rivier de Somme gelegen, zonder iet over te houden, 't zy wegens de Kroon van Spanje of uit hoofde van 't Borgonsche Huis: welverstaande, dat hier onder niet begreepen zouden zyn de Landen, Heerlykheden en Burgvoogdyen van Tournehem, Andrewick en Bredenarde, welken onder het Graafschap Artois behoorden.

Om de goede en oprechte vriendschap tusschen de Onderdaanen van den Koning en de Ingezetenen der Nederlanden te onderhouden, wierdt beslooten en vastgesteld, dat voortaan de bewooners der Hertogdommen, Graafschappen, Heerlykheden en Landen van Brabant, Limburg, Luksemburg, Vlaandre, Artois, Borgonje, Henegouwe, Oostervant, Namen, Holland,

1544 land, Zeeland, Doornik, Gelderland, Zutfeen, Vriesland, Utrecht, Salins en Mechele, onder den Keizer behoorende, zouden konnen en moeten opvolgen in de Leenen, Landen, Heerlykheden en Goederen van hunne naaste Maagen, schoonze in 't gemelde Koningryk niet gebooren waren, en de Onderdaanen van Vrankryk weder op de zelve wyze in de gemelde Nederlanden. Ook zoude ieder, zonder aanzien of die den Keizer of den Koning ten oorlog gediend hadt, weder in de bezitting zyner goederen, zoo als die zich tegenwoordig bevonden, gesteld worden. Wyders zouden alle voorrechten door de Koningen van Vrankryk aan die van de Graafschappen Vlaandre, Artois en andere Landen, den Keizer onderdaanig, gegeeven, en de vryheden, welken de Onderdaanen des Konings in die Landen genooten hadden, onverminderd en door dit verbond versterkt zyn. Het welke de Koning door den Dolfyn en door alle byzondere Staaten zyns Ryks zoude doen bekrachtigen en bezweeren, om het te onderhouden en doen onderhouden, het zelve in de Parlementen en de Kamer der Rekeninge zyns Ryks doen aantekenen, en den Keizer binnen drie maanden van het zelve bewyzen geeven. By aldien de Amptenaaren wegens den voorheen gedaanen eed zwaarigheid maakten in zulks te belooven, dan zou de Koning hen van den ouden eed ontslaan; mids de Keizer dit verbond door zynen grooten Raad, en andere Raaden en Kamers van Rekeninge der Nederlanden, binnen den zelven tyd, zoude doen bekrachtigen.

Ingevolge van deezen handel zou de Keizer, ten voordeele van den Koning en des zelfs Opvolgeren, afstaan het recht en de aanspraak op het Hertogdom van Borgonje, de Slotvoogdy van Auxonne en het gebied van S^t. Laurent, Auxerrois, Masconnois en Bar op de Seine met alles dat 'er onder behoorde, en zulks door zynen eenigen Zoon Philips doen versterken. Om deeze verbintenis en onderlinge vriendschap te verzekeren, zoude Karel Hertog van Orleans, tweede Zoon des Konings, met Maria oudste Dochter des Keizers, of met de tweede Dochter des Roomschkonings trouwen, ter keuze van den Keizer, welke zich binnen vier maanden zoude verklaaren, en wanneer zyne Keizerlyke Majesteit in de Egtverbintenisse zyner Dochter bewilligde, dan zou hy haar ten huuwelyk geeven de Hertogdommen van Brabant, Gelder, Luksemburg, Limburg, de Graafschappen van Vlaandre, Holland, Zeeland, Artois, Namen, Zutfeen; de Landen van Vriesland, Utrecht, Overyssel, Groeninge, en in 't algemeen alles dat de Keizer aan deezen kant magtig was, zelf de Graafschappen van Borgonje en Charlois, om de gemelde Gewesten naa zynen dood te aanvaarden. Welke huuwelyksgaave hy door zynen Zoon Philips zoude doen bekrachtigen, en de brieven hiervan binnen zes maanden den Koning overhandigen, ja zelf de Staaten dier Landen de Vorstin doen erkennen, en zou de Keizer den Hertog van Orleans en de Prinses zyne Dochter, straks naa 't voltrekken des huuwelyks, in 't gebied stellen met zoodaanige magt en onderhoud, als hunnen staat betaamde en noodig zoude zyn. Ingevalle de gemelde Egtverbintenis volvoerd zoude worden, dan zou de Koning François alle aanspraak op het Hertogdom Milanen en 't Graafschap Aste zooverre laaten vaaren, dat hy nooit iet zoude moogen eischen; doch byaldien de voornoemde Prinses zonder Kinderen agter te laaten kwam te sterven, dan zou de Hertog van Orleans de gemelde Landen weder overgeeven; maar de Koning den eisch op Milanen en Aste in dien staat behouden, als die voorheen geweest was. Ook zou de Keizer dan het recht op het Hertogdom Burgonje, 't Burggraafschap van Auxonne, 't gebied van S^t. Lau-

1544 Laurent, Auxerrois, Mafconnois en Bar op de Seine, midsgaders den tytel van de zelven behouden. Doch zoo de Keizer de tweede Dochter des Roomfchkonings aan den Hertog van Orleans toewees, dan zoude hy het Hertogdom van Milanen, met alles dat 'er onder behoorde, geeven, en den Hertog van Orleans en des zelfs Egtgenoote met het zelve voor hen en hunne Kinderen bekleeden. By het voltrekken van dit huuwelyk, welke Prinfes de Hertog van Orleans mogt verkrygen, zou de Koning van Vrankryk zynen gemelden Zoon voor des zelfs deel de Hertogdommen van Orleans, Bourbonnois, Chatelleraut en Angoulesme overgeeven, en maaken, dat de zelven jaarlyks honderdduizend guldens opbragten. Wanneer dit huuwelyk voltrokken, en de Hertog van Orleans in 't gebied gevestigd zoude zyn, dan zou de Koning den Hertog van Savoije alles weder geeven, dat hy van den zelven, zoo van de eene als andere zyde der bergen, genoomen hadt, zonder iet te behouden. Betreffende Hesdyn, dat zou zoolang aan den Koning blyven, tot 'er een middel gevonden zoude worden om het aan den Keizer te vermangelen.

Dewyl de Gemagtigden des Keizers, geduurende deeze onderhandeling, verklaard hadden, dat de Keizer hun Meefter nooit den Vreede zoude tekenen, 't en zy de Koning van Engeland ook voldaan zoude zyn, heeftmen, mids de zelve den Keizer hadt doen weeten niet ongeneegen tot een verdrag te zyn, en datmen reeds met goede hoope in onderhandelinge van den vreede was, ja dat de Koning van Vrankryk het beflegten van 't verfchil aan den Keizer wilde overlaaten, en beloofde des zelfs uitfpraak te volgen, en de Keizer zulks aangenoomen hadt, dierhalven den Koning van Engeland om den twift te eindigen uitdrukkelyk in dit verbond begreepen. Hierenboven beloofde de Koning van Vrankryk den Heer van Albret, Hendrik, in des zelfs eifch op het Koningryk van Navarre nooit met geweld van volk of wapenen te zullen helpen, en de huuwelyksgaave van zyne Gemaalinne, 's Keizers Zufter, door den Dolfyn zoo te doen bekrachtigen, dat die aan haar naa 's Konings dood geheel zoude volgen, 't zy de Koningin naar Spanje, Nederland of elders zoude vertrekken. Verder zouden de verfchillen der Landfcheidingen tusfchen Vrankryk en de Nederlanden door Gemagtigden uit den weg geruimd worden, en voornaamenlyk in deezen handel begreepen zyn, de Roomfchkoning, de Keurvorften en Stenden des Duitfchen Ryks en hunne Onderdaanen, opdat die over en weder mogten handelen; insgelyks de Paus en heilige Zetel, de Koningen van Poole, van Portugaal en van Deenmarke, de Vorften en Staaten van Italië, de dertien Zwitferfche Cantons, de Hertog van Savoije, de Bisfchoppen van Luik en Kamerik, en de Koning van Zweede, mids dees zich met den Keizer verzoende; al het welke de Keizer en Koning op het Heilige Euangeli zouden zweeren te onderhouden. 1544

Dit te Crefpy in Laonnois den agtienden van Herfftmaand getekend zynde, vertrok de Keizer naar Chateau-Cambrefis, en federt, naadat hy eenige benden afgedankt hadt, met zyn Hofgezin over Valenchein naar Brusfel, daar hy (1) verzeld van zyne Zufter de Landvoogdesfe Maria, van den Kardinaal van Lotteringe, van den Aardsbisfchop van Reims, van den Zoon des Roomfchkonings en van veele Edellieden, den eerften van Wynmaand, met groote blydfchap wierdt ingehaald, en den naaftvolgenden dag den Vreede deedt afkondigen; gelykmen voorts ook door alle Geweften van Nederland, tot onbefchryflyke vreugde der Ingezetenen, bekend maakte, en niet verzuimde om deeze verbintenis der Vorften door de volgende penningen te vereeuwigen.

(1) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 141. & Chron. van Chrift. Sternfee MS.

B.

M.

M.

L.P.

I. Vermids ieder vastſtelde, dat de Koning van Engeland ook den Vreede met Vrankryk, gelyk hy beloofd hadt, zoude fluiten, zoo vindtmen dierhalven zyn wapenſchild, nevens dat van den Keizer en den Koning van Vrankryk, op de voorzyde van den eerſten binnen dit omſchrift geſteld;

CONCORDES REDDIDIT REGES TERRAE DEVS.

GOD HEEFT DE KONINGEN DER AARDE EENDRAGTIG GEMAAKT.

Uit het wapen van Gelderland, dat tusſchen de wapens van Holland, Zeeland en Vriesland op de keerzyde geſteld is, ſchynt te blyken, dat die Landſtreeken toen onder eene Rekenkamer, welke in 's Graavenhaage geveſtigd was, behoorden; nevens de wapenſchilden worden drie enkele, voor my onbekende letters, en in den rand dit vervolg der voorgaande woorden gevonden;

PACEMQUE DEDIT INVOCANTIBUS EVM. 1544.

EN HEEFT DEN VREEDE AAN DIE, WELKEN HEM AANROEPEN, GEGEEVEN. 1544.

II. De tweede heeft het zelve voorſtuk, en de zelve wapenſchilden op het ruggeſtuk, met deeze woorden in den rand;

VINCVLVM CONCORDIAE DILIGIT DEVS.

GOD BEMINT DEN BAND VAN EENDRAGT.

III. Op het eerſte ſtuk van den derden wordt het afbeeldſel van den Keizer, met het zwaard in de hand te paard gezeten, binnen deeze woorden van den Koninglyken Dichter, (1) gevonden;

(1) Pſalm CXLIII. vers. 11.

IN AEQVITATE TVA VIVIFICA ME. 1544.

MAAK MY LEEVENDIG OM UWE GERECHTIGHEID. 1544.

IV. De vierde, dien ik nooit in 't metaal gezien heb, is ontleend uit een handſchrift van Jan François le Petit Griffier van Bethune, betyteld *Chronologie Numismatique*, behelzende voornaamenlyk eene korte beſchryving der rekenpenningen, welken in de zestiende eeuwe

1544 eeuwe gemund zyn, geschreeven te Londen, in 't jaar zestienhonderdenvier; doch de onzekerheid van dit werk heeft my, om te doen zien dat het zelve my niet onbekend geweest is, doen besluiten, slegts deezen alleen uit het zelve te vertoonen; op wiens eerste helft de Keizer en de Koning van Vrankryk, ten halven lyve gewapend, met dit randschrift zyn afgebeeld; 1544

CAROLVS IMPERATOR, FRANCISCVS REX.

KEIZER KAREL, [EN] KONING FRANCOIS.

Het gekroonde Keizerlyke wapenschild en dat van Vrankryk staan op de andere helft met dit randschrift;

PACE REDVCE. 1544.

DEN VREEDE WEDERGEKEERD ZYNDE. 1544.

Bo.

V. De tyding van deezen Vreede verheugde de meeste Vorsten van Europa by uitneemendheid, maar boven allen den Paus, welke kort te voore door plechtige beededagen (1) den Almagtigen om het eindigen van den verderflyken twist en de scheuringe der Kristenheid gesmeekt hadt, en, thans zynen wensch vervuld ziende, zyne blydschap door deezen vyfden penning bekend maakte; op wiens voorstuk het borstbeeld van den Kerkvoogd met den Pauslyken tabbaard om de schouders, en dit omschrift gesteld is;

(1) O. Panvinii Vita Pauli III.

PAVLVS III. PONTifex MAXimus.

PAULUS DE DERDE OPPERSTE PRIESTER.

Het agterstuk heeft, binnen eenen sierlyken krans, ten teken van vreugde en overwinninge, dit in getal van letteren gelykhoekige opschrift;

LETITIA ACCITA PARTA PACE PAVLVS.

DOOR 'T AANBRENGEN VAN DE BLYDSCHAP, DOOR HET BEKOOMEN VAN DEN VREEDE EEN [ANDERE] PAULUS.

By de reedsgemelde beweegreden, die de Fransen tot het spoedig sluiten van deezen handel drong, kwam ook het gevaar van Boulonje, welke Stad door den Koning van Engeland dermaate besprongen wierdt, dat zy zich, mids de Hertog van Vendôme door 't gering getal zyner Fransche benden aan dien kant luttel konde uitvoeren, by verdrag, den veertienden (2) van Herfstmaand aan Koning Hendrik overgaf. Welke, door de Gezanten van Koning François, den Kardinaal du Bellay, den Heer van Remond Voorzitter van 't Parlement van Normandië, en l'Aubepine Geheimschryver van Staat, verzogt

(2) R. Thoyras Hist. d'Anglet. Tom. V. pag. 444.

1544 zogt (1) zynde om insgelyks Gemagtigden op den Vreedenhandel van Crespy te zenden, weigerde zulks, en de voorstellen van den Kardinaal gehoord hebbende verwierp de zelven; sedert verneemende dat de Keizer, naa het sluiten van den Vreede met Vrankryk, den Graaf van Buren orde gegeeven hadt om met zyne krygsmagt het beleg van Montreuil te verlaaten, riep straks ook den Hertog van Norfolk met zyne benden van daar; voorts Boulonje versterkt, en den Zeevoogd Dudley tot Bevelhebber over die Stad aangesteld hebbende, keerde hy met zyn Leger den dertigsten (2) van Herfstmaand terugge: te eerder, omdat de Dolfyn al zyne magt byeen trok, en aan 't hoofd van veertigduizend mannen naar Boulonje afzakte, om die verloore Stad door geweld van wapenen weder te winnen; doch de hevige aanvallen wierden van de aldaar in bezettinge leggende Engelsen zoo manlyk afgeslaagen, dat deeze onderneeming te niet ging, en Koning Hendrik hierdoor tyd won om zich met zyn Leger, zonder gevaar, binnen Kales te bergen. In welke Stad eenige dagen laater de afgebrooke onderhandeling des Vreedes tusschen de Koningen van Vrankryk en Engeland weder aangehegt, en, mids de Fransen, zonder eenige tegenwaarde, het wederoverleveren van Boulonje vorderden, andermaal vrugtloos geëindigd wierdt. Des Koning Hendrik, beseffende dat de last van deezen oorlog hem alleen op den hals zoude koomen, voorts naar Engeland overscheepte.

(1) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 410.

(2) R. Thoyras Hist. d'Anglet. Tom. V. pag. 444. & 445.

Hierentusschen was de Keizer, om de vriendschap met Vrankryk aan te binden, naar Bergen in Henegouwe vertrokken, van waar hy zyne Zuster Eleonora Koningin van Vrankryk, en den Hertog van Orleans naar Brussel geleidde, in welke Stad de gemelde Vorstlyke Persoonen, den tweeëntwintigsten (3) van Wynmaand, met onbeschryflyke pracht en heerlykheid als zeegepraalende ontfangen, en den volgenden dag op 't Stadhuis met Koninglyken toestel op eenen maaltyd onthaald wierden, geduurende welke vreugde die van Brussel eene zilver vergulde Fontein van een wonderlyk sierlyk maaksel, zes voeten hoog, en honderdentagtig mark, dat zyn negentig ponden, zwaar, kostende (4) vierduizenddriehonderdentwintig Karoliguldens, aan de Koninginne van Vrankryk te schenk gaven, 't welke den Keizer by uitneemendheid behaagde, beloovende de Stad weder te begunstigen. Wanneer de Koningin dus dertien dagen met Banketten, Mommeryen, Ridderspeelen en andere vermaaklykheden te Brussel gesleeten hadt, keerde haare Majesteit met den Hertog van Orleans, geleid door Maximiliaan en Ferdinand 's Roomschkonings Zoonen, midsgaders door eenen aanzienlyken stoet van Hovelingen, weder naar Vrankryk, en de (5) Keizer begaf zich den tweeden van Wintermaand naar Gend, alwaar hy, geduurende eene zwaare jigtziekte, den Koning van Vrankryk schriftlyk (6) verklaarde, dat hy hierdoor verhinderd zynde naar Duitsland te trekken om, gelyk noodig was, met zynen Broeder den Roomschkoning het volbrengen van 't verbond te overleggen, inzonderheid wegens het beloofde huuwelyk, het welke tusschen zyne Dochter en den Hertog van Orleans niet konde voortgaan, 't en zy de Koning van Vrankryk de huuwelyksgaven van den Hertog tot eene gelyker waarde van de Nederlanden wilde vergrooten: dierhalven besloot de Keizer, volgens zyne verkreege keur, de Dochter des Roomschkonings met de beloofde Landen aan den Hertog te geeven, zoo de Koning François niet anders gezind wierdt. Wyders verzogt de Keizer om 's Konings begeerte omtrent de beloofde vermangeling van Hesdyn te moogen weeten, en dat de overlevering der plaatsen aan de andere zyde der bergen volbragt, midsgaders alle vyandlykheden, die van zyne Onderdaanen nog dagelyks te water en te land geleeden wierden, gestuit, en de Broederlyke vriendschap, gelyk aan 's Keizers kant, ongeschonden bewaard mogt worden. 1544

(3) Chron. van Christ. Sternsee MS.

(4) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 143.

(5) Chron. van Christ. Sternsee MS.

(6) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 288.

Doch

1544 Doch in Vrankryk rees, mids de verdeeldheid der Hovelingen, groote moeijelykheid in 't voldoen der beloften; wandt de Dolfyn Hendrik weigerde het verbond te bekrachtigen, en wederriep (1) de punten, welken ten naadeele van 't Ryk, en ten voordeele van de Egtverbintenisse des Hertogen van Orleans, beloofd waren; omdat de afstand van de Opperheerschappye van Vlaandre, van 't recht op 't Koningryk Napels, op het Hertogdom van Milanen, 't Graafschap van Aste, de overlevering van de Landen, Plaatsen, Steden en Heerlykheden in Italië, Piëmont, Savoije en in andere oorden, hem niet alleen, maar het gansche Koningryk schaadelyk was, om welken hy in 't gemelde verbond niet begeerde de treeden, ja het volbrengen van 't zelve op alle wyzen zoude tragten te stuiten. Dierhalven verklaarde hy, den twaalfden van Wintermaand, dien handel, voor zooverre de zelve aan hem en de Kroone schadelyk was, schoon zyn Vader de Koning hem tot het tekenen mogt dwingen, nietig en van geene waarde te zyn. Uit gelyke inzigten wederriepen de Leden van 't Parlement van Toulouse alle punten, die het recht van de Kroone en het Hooggezag verminderden. Zulks men uit deeze tegenstribbelingen, en uit het doen van den Engelschen Koning ligtlyk konde beseffen, dat 's Keizers wensch niet zoo gemaklyk, alsmen gehoopt hadt, volbragt zoude worden, het welke, myns oordeels, aanleiding tot het maaken van deeze twee penningen gegeeven heeft. 1544

(1) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 289.

L.

I. De voorzyde van den eersten draagt het gelauwrierde hoofd en geharnaste halsstuk van den overwinnenden Keizer, met deezen letterzoom;

IMPerator CAESar CAROLVS V. AVGustus.

DE GEBIEDER KEIZER KAREL DE VYFDE, DE VERMEERDERAAR.

Op de keerzyde zietmen de Zon, en den tekenkring, door welken zy loopt, in de lugt gesteld; dewyl de Keizer zyn voorneemen in den laatsten oorlog niet bereikt hadt, en nog niet ten top van zyne begeerte geklommen was, dierhalven is de Zon hier niet in het hoogste teken van den Kreeft, maar in dat van de weegschaal verbeeld, alwaar zy in Herfstmaand verschynt; zinspeelende op het sluiten van 't verbond, in de gemelde maand voltrokken, het welke den voortgang des Keizers verhinderde: uit deeze oorzaake leestmen dit ten deele Latynsche, ten deele Grieksche byschrift in den rand;

NONDVM IN AVGE.

HY IS NOG NIET IN ZYNEN [VOLLEN] GLANS.

♀

M.

II. Op het eerfte deel van den tweeden zietmen den Keizer tot de voeten toe afgebeeld, zittende in eenen Zetel te ruften, met het zwaard in de hand, en rondom den zelven deeze woorden (1) van den Koning David;

(1) Pfalm. IV. vers. 9.

DORMIAM ET REQVIESCAM. PSALMO 4.

IK ZAL SLAAPEN EN RUSTEN, PSALM 4.

Op het andere deel wordt de Keizer ontwaakt zynde gevonden; wandt, fchoon de vreede en vriendfchap gemaakt was, echter vereifchten de omftandigheden groote omzigtigheid: en 't is dierhalven dat de Keizer hier in waakzaame gedaante, met den Schepter in de hand, is afgefchetft, hebbende tot een vervolg der voorgaande woorden dit uit het Hoogelied (2) ontleende randfchrift;

(2) Salomons Hoogelied Cap. V. vers. 2.

ET COR MEVM VIGILAT. CANTICA CANTICORUM 5.

EN MYN HART WAAKT. HOOGELIED 5.

Door deeze gewigtige aanflagen was echter de haat tegen die van den Hervormden Godsdienft in Nederland niet verminderd; wandt hierentusfchen hadtmen te (3) Brusfel, Deventer, Haarlem, Leyde, Rotterdam en elders verfcheidene Mannen en Vrouwen, die zich buiten de Roomfche Kerk begeeven hadden, op eene wreede wyze om 't leeven gebragt. Zelf de Keizer, om den voortgang der zoogenaamde ketterye te ftuiten, gaf den Bisfchop van Utrecht, Georg van Egmond, met opene brieven deeze vryheid, dat de zelve alle Priefters en andere Geeftlyke perfoonen, onder 's Keizers gebied woonende, en met ketterye befmet, in verzekering neemen, naar Utrecht voeren, en daar te recht ftellen mogt, zonder tegen zyne Majefteit, of de vryheden en voorrechten der Landen, te misdoen. Uit diergelyk een inzigt, om de Gemeente het onderzoeken der Schriften te bepaalen, wierdt, geduurende 's Keizers verblyf te Gend, aldaar den agtienden (4) van Wintermaand by plakkaat afgekondigd, dat al wie iet zonder voorrechtsbrief gedrukt hadt, fchoon dat 'er geene dwaalingen in gevonden wierden, zoude niet alleen eeuwiglyk gebannen worden, maar hierenboven nog driehonderd Karelsguldens verbeuren. Ook zoude niemand eenige boeken, *Refereinen, Cedulen*, of anders in vreemde taalen moogen drukken, noch niemand, die een voorrechtsbrief op boeken verkreegen hadt, dezelve zonder den naam des Geheimfchryvers, welke den zelven getekend hadt, noch zonder de naamen van den Schryver, Drukker of van de plaats daarze gedrukt waren, moogen uitgeeven, op de voornoemde boete. Ja die eenig boek zonder Voorrechtsbrief verkogt, of in zyn winkel hadt, zoude t'elkens vyftig guldens verbeuren; en byaldien de Amptenaaren en Bedienden dit gebod verzuimden uittevoeren, dan zoudenze hunne Ampten verliezen, en ter befcheidenheid geftraft worden.

(3) Brandt Hift. der Reform. I. deel pap. 143. & feq.

(4) Brandt Hift. der Reform. I. deel pag. 146.

1544 Ten zelven dage beval de Keizer door een ander (1) Plakkaat, wyl het verzuim en 't kwaade leeven van verscheidene Priesteren en Kerspelpaapen oorzaak tot de dwaalingen en ketteryen hunner kudde verschafte, en dat de zelven, op tydlyke voordeelen verslingerd, de zorg der zielen aan anderen, somwylen Monniken, die zonder oorlof kleed en klooster verlaaten hadden, besteedden of verhuurden, dat dierhalven alle Amptenaaren binnen veertien dagen aan de Gerechtshoven, en deezen weder aan de Landvoogdesse Maria zouden overzenden den naam van den geenen, welke een Kerspel bediende, te gelyk zyne bekwaamheid, leeven, doen en laaten, met verklaaringe of hy huurling was en hoeveel hy jaarlyks genoot.

(1) Brandt Hist der Reform. I. deel pag. 147.

Hoe yverig de Keizer den Roomschen Godsdienst op deeze wyze beschermde, echter was de Paus magtig verstoord over de besluiten te Spier genoomen, en maakte zyn misnoegen aan den Keizer door eenen (2) brief bekend, poogende te toonen, dat hem over zaaken van den Godsdienst te oordeelen alleen toekwam, en dus te beletten, dat de Keizer de hand niet verder aan dat Heiligdom zoude slaan. En opdat deeze heerschzugt geene verwydering mogt baaren, verkoos de Kerkvoogd, ten gevalle van den Keizer en den Roomschkoning, deeze vier mannen tot Kardinaalen, François Mendoza en Bartholomeus Cueva, Spanjaards; en Otto Truchses van Waldburg Bisschop van Augsburg, en Christoffel Madrucius Bisschop van Trente en van Brixe, Duitsers, van welken laatsten, een groot Raadsman van den Keizer en yverig voorstander van des zelfs achtbaarheid, my de volgende twee gedenkpenningen, die op deeze verheffing gemaakt schynen, voorgekoomen zyn. 1544

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 455.

♀

F.

L.

I. Dees, Zoon van Jan Gaudens Liber, Vryheer van Madruzzo en Erflykschenker van 't Graafschap Tirol, hadt te Boulonje de Rechten geleerd, en zich (3) door mildheid, heus-

(3) P.Freheri

 heid,

1544 heid, door liefde tot de goede Letteren en Geleerden, en door oprechte inborst, in welke eigenschappen hem weinigen gelyk waren, zoo bemind gemaakt, dat hy in het negenendertigste jaar tot Bisschop van Trente, drie jaaren laater tot Bisschop van Brixe, en thans, ter gunste van den Keizer, tot Kardinaal verheven wierdt, welke tytels ook op de voorzyde van den eersten rondom zyn borstbeeld dus gevonden worden; 1544

Theat. Vir. Erud. Clar. fol. 44. & Moreri Di-ction. Hist.

CRISTOPHORVS MADRucius EPiscopus, CARdinalis PRINcepsQue TRIDenti.

CHRISTOFFEL MADRUCIUS BISSCHOP, KARDINAAL EN VORST VAN TRENTE.

Om aan te wyzen hoewel hy zynen meester geleek, en hoe net hy den zelven volgde, heeftmen op de keerzyde de Zon en het schynsel van den zelven in 't water met een standbeeld, dat naar de eene en het andere wyst in een fraay Landschap, doch zonder letterlyke verklaaringe, afgebeeld.

II. In diergelyke gedaante, doch met de regter wang voorgekeerd, wordt zyn afbeeldsel op het voorste deel van den tweeden, binnen dit verschillende omschrift gevonden;

CHRISTophorus MADRVcius CARDINaLIS ET PRINceps TRIDENti ET BRIXiæ.

CHRISTOFFEL MADRUCIUS KARDINAAL EN VORST VAN TRENTE EN VAN BRIXE.

Op het andere deel is de Vogel Phœnix afgeschetst, welke door de vlam van welriekend houd, door de Zon ontstooken, verbrand wordt, op dat 'er weder zoodaanige vogel uit zoude voortkoomen; en dewyl groote mannen, 't zy door geleerdheid of wapens, zich door geduurigen arbeid verteeren, om niet alleen eenen onverganglyken naam en onverwelkbaaren lof by de Naakoomelingen te verkrygen, maar door hunnen voorgang ook anderen tot roemwaardige werken te verwekken, zoo is dit zinnebeeld hier met deeze woorden in den rand op den Kardinaal toegepast;

PERIT VT VIVAT.

HY STERFT OP DAT HY ZOUDE LEEVEN.

De Paus, zyne banden hierdoor versterkt hebbende, beriep de Kerkvergadering, die duslang om den oorlog uitgesteld was, tegens den vyftienden (1) van Lentemaand des jaars vyfenveertig, te Trente, betuigende te gelyk zyne groote blydschap over den gesllooten Vreede, tot het onderhouden van welken de Keizer en Koning van Vrankryk alle hunne vlyt besteedden, en met dit inzigt hunne Gemagtigden naar Kamerik gezonden hadden, om de Landscheidingen tusschen Vrankryk en de Nederlanden en 't Graafschap Borgonje te regelen. Deezen, over de verschillen der Abdyen van S^t. Vedast, S^t. Bertyn, S^t. Omer, Arvaze, de Stad Hesdyn en eenige andere Sloten en Landen gehandeld hebbende, eindigden hunne byeenkoomst, naa 't beslegten van eenige verschillen, den zestienden (2) van Louwmaand des jaars vyftienhonderdvyfenveertig, 1545 laatende eenige punten tot nadere gelegenheid, of aan nadere Scheidslieden over. Ook schreef de Keizer, den negenentwintigsten van Grasmaand, aan die van de Rekenkamer te Rysfel, datze den laatstgeslooten handel des Vreedes met Vrankryk te boek stellen, (1) en,

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 455.

(2) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 293.

1545 (1) en, gelyk beloofd was, bekrachtigen zouden, wyl zyne Keizerlyke Majesteit van voorneemen was alle punten, in den zelven begreepen, te volbrengen, en daartoe aan zyne Zuster de Landvoogdesse Maria reeds orde gegeeven hadt.

(1) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 291.

Eenigen tyd laater gaf de Keizer aan zynen Algemeenen (2) Gedingverzorger in den grooten Raad van Mechele, Meester Boudewyn le Cocq, (3) volle magt om het gemelde verbond van Crespy door die van den grooten Raad te doen versterken; ja, zoo 't noodig mogt zyn, ontsloeg de Keizer den gemelden le Cocq van den eed, dien de zelve aan hem gedaan hadt van nooit toe te staan noch te dulden, dat 'er Heerlyke Goederen vervreemd zouden worden; zelf op zyn Keizerlyk woord beloovende, al het gene door den Gedingverzorger zoude gedaan worden voor aangenaam en in volle waarde te zullen houden. Op gelyke wyze beval hy Meester Pieter Engelbert, zynen Algemeenen Gedingverzorger te Rysel, aldaar in de Kamer van Rekeninge te handelen. Des de groote geneegenheid van den Keizer tot het opbouwen van den vreede en de eendragt in Nederland, zoo ik meene, oorzaak gegeeven heeft tot het maaken van de twee volgende rekenpenningen. 1545

(2) Procureur Generaal.

(3) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 290.

♀

M.

♀

M.

I. Het gelauwrierde borststuk van den overwinnenden Keizer staat op het voorste, en de tweekoppige Arend, met den Nederlandschen Leeuw voor de borst, op het agterste deel van den eersten, midsgaders in beide de letterkringen deeze woorden van den Koninglyken (4) Harpzanger;

(4) Psalm CXIX. vers. 112.

INCLINA COR MEVM, DEVS! 1545.
AD FACIENDAS IVSTIFICATIONES TVAS.

NEIG MYN HART, O GOD! 1545.
OM UWE GERECHTIGHEDEN TE DOEN.

II. De tweede heeft de zelve voorzyde, en eene keerzyde van voorgaande penningen ontleend, op welke een Arend, die zyne jongen leert vliegen, binnen dit meergemelde omschrift gevonden wordt;

AQVILA PROVOCAT PVLLOS SVOS AD VOLANDOM.

DE AREND MOEDIGD ZYNE KIEKENS AAN OM TE VLIEGEN.

Ondertusschen was de Keizer, van zyn ongemak hersteld zynde, van Gend naar Brussel en sedert naar Antwerpe vertrokken, daar de Hertog van Orleans,

1545 leans, die met een gevolg van omtrent tweehonderd paarden te Brussel gekoomen was, zyne Majesteit en de Landvoogdes, den vierentwintigsten (1) van Grasmaand, begroette, rydende met de zelven over Lier naar Diest, alwaar de Keizer, den eersten van Bloeimaand, de zalige gedachtenis zyner Gemaalinne Isabella plechtiglyk in de Kerke vierde, en zich den volgenden dag over Hasfeld naar Maastricht begaf, neemende voorts zynen weg over Aken, Gulik en Keulen naar Worms, om zynen Broeder den Roomschkoning te spreeken; die middelerwylen aldaar eenen Ryksdag gehouden hadt, op welken de Kardinaal van Augsburg en de Graaf Frederik van Furstenberg door den Keizer, terwyl dees te Gend ziek lag, gezonden waren.

(1) Chron. van Christ. Sternsee op 't jaar 1545. MS.

De Roomschkoning opende den zelven door eene aanspraak, in welke hy zeide, dat deeze vergadering, (2) eensdeels tot het bevreedigen van de verschillen in den Godsdienst, andersdeels tot het bevorderen van den Turkschen kryg, beleid was; vervolgende, dat de Keizer verhinderd hem de zorg deezer zaaken, die geen langer uitstel konden lyden, bevoolen hadt, vertrouwende den zelven haast tegenwoordig te zien, om 't gemeene welvaaren te bevorderen; alzoo tot dit einde de vreede met den Koning van Vrankryk gemaakt was, welke niet alleen hulp tegen den Turk, maar zelf door zyne Gemagtigden in Nederland de Kerkvergadering van Trente toegestemd hadt, beloovende aldaar in persoon te koomen of zyne Gezanten te zenden. Het zelve was ook van den Paus verzekerd; maar de handel over de Hervorming der Kerke en Gerechtskamer zoumen, om 't gewigt der zaaken, en de inbreuk der Turken, volgens goedvinden van den Keizer, tot den naasten Ryksdag, of tot betere gelegenheid, uitstellen; hen wyders vermaanende iet zekers tegen de Ongeloovigen te besluiten, om zulks te doen weeten aan den Keizer, welke den Paus en Koning van Vrankryk reeds tot den zelven bewoogen hadt.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 459. & seq.

Die van den Hervormden Godsdienst, 1545 en nevens deezen de (3) Keurvorsten van Keulen en den Palts, betoonden, dat deeze vergadering wel inzonderheid ter zaake van den Godsdienst beroepen was, en als de kortheid des tyds en 't gevaar voor den vyand dien handel niet lyden konden, dan begeerdenze nadere verklaaring omtrent het besluit van den Vreede, hierby voegende, datze de beroepe Kerkvergadering voor onbillyk hielden, verzoekende eenen Vreede, die aan geene Pauslyke vergaderinge gebonden was, opdatmen vriendlyk en Kristlyk met elkanderen mogt verdraagen; wandt de vreede konde niet bestendig blyven, 't en zy het recht voor ieder even na was; wanneer hierin billyk zoude gehandeld worden, dan wildenze zich gaarne over den Turkschen kryg beraaden. Schoon de andere Vorsten en Staaten zich hiertegen stelden, echter trokken die van den Hervormden Godsdienst dit stuk ernstig aan, beweerende datmen geen uitheemschen kryg konde beginnen, dan naa de inwendige rust verzekerd zoude zyn; wandt onder welk rechtmaatig voorwendsel zoude iemand geld van zyne Onderdaanen konnen eischen, zoomen de zelven geene verzekering gaf, datze met wyf en kinderen in vreede by hunnen Godsdienst zouden blyven, ja zoomen den Turk beoorloogde, en hierentusschen t'huis in gevaar bleef, wat zoumen daar door uitwinnen?

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 461.

Toen dit geding tot den zevenden (4) van Bloeimaand geduurd hadt, besloot de Roomschkoning, hen allen tot den kryg vermaand hebbende, de verschillen te laaten rusten tot de overkoomst van den Keizer; welke eindelyk den zestienden (5) der zelve maand te Worms aankwam, gevolgd van den Kardinaal Farnese, om, zoomen vast (6) stelde, den oorlog tegen die van den Hervormden Godsdienst aan te stooken; wandt omtrent den zelven tyd kreegmen kondschap, dat de Paus, hoewel dees eene Kerkvergadering beroepen, en zyne Gezanten reeds naar Tren-

(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 463.

(5) Chron. van Christ. Sternsee MS.

(6) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 467. & 468.

1545 Trente gezonden hadt, echter zoo begeerig was om de Lutheraanen door geweld van wapenen te dwingen, dat hy twaalfduizend Voetknegten en vyfhonderd Ruiters te hulpe aanboodt, gelyk ook door hem in 't heimelyk Bevelhebbers en Hoofdlieden wierden aangesteld. Hierdoor zyn de hevige gemoederen gaande geworden, niet weinig aangeblaazen door eenen Italiaanschen Franciscaner Monnik, welke omtrent Pinkster voor den Keizer, den Roomschkoning, den Kardinaal Farnese, den Bisschop van Augsburg, den Heer van Granvelle, en anderen predikte, en, naa hy veele zaaken tegen de Lutheraanen verhandeld hadt, zich eindelyk met deeze woorden tot den Keizer wendde; *magtigste Keizer, 't is tyd dat gy uw ampt waarneemt; waarlyk 't is te lang gewagt, men hadt de zaaken voor lang ten einde konnen brengen. God heeft u met veele treffelyke weldaaden versierd, en tot eenen Beschermer over de Kerk aangesteld; dierhalven toon uwe magt, en doe deeze verderflyke menschen uit het midden van ons weg; wandt het is schande, dat de zulken, die alle dingen onrein maaken en vermengen, langer van de Zonne bescheenen worden: zeg niet, gy wilt en zult dat doen, het moet terstond, terstond zegge ik, geschieden, en gansch geen uitvlugt genoomen worden. Hoe veele duizenden menschen meent gy dat door deeze uitzinnigheid dagelyks in gevaar hunner eeuwige Zaligheid raaken? die God allen, zoo gy niet toeziet, van u eischen zal.*

Deeze redenvoering, meentmen, vergramde den Heer van Granvelle, 't zy hy zich dus veinsde of bedugt was, dat zulks de Lutheraanen tot waarschouwing mogt strekken. Hoe het zy, Farnese vertrok kort hiernaa in 't heimelyk naar Rome, en Luther, door dit doen gaande geworden, gaf by deeze gelegenheid zyn boek (1) tegen het Roomsche Pausdom, dat van den Duivel ingesteld was, in 't licht; door het zelve beantwoordde hy den brief van den Paus aan den Keizer, om de zaaken van 't Geloof niet by de hand te neemen, geschreeven, en wederlei de plaatsen der Heilige Schriften, welken de Paus tot bevestging zyner achtbaarheid misbruikt hadt. Voor dit boek was eene prent of tytel, die den voornaamsten inhoud aanwees; in de zelve zagmen den Paus op eenen verheven Zetel met uitgestrekte en saamgevoegde handen, in zyne Staatsykleedinge met Ezelsooren aan 't hoofd, en rondom hem veele kwaade Duivels en andere gedaantens; sommigen der zelven zetteden hem eene drievoudige kroon op 't hoofd, met vuiligheid bestreeken; sommigen lieten hem nederdaalen in de helle, die verschrikkelyk was afgemaald; sommigen bragten brandhout aan, en anderen regtten hem op de voeten, opdat hy zagt mogt nederkoomen. 1545

Onlangs hiernaa maakte Luther weder andere schriften gemeen tegen de drievoudige heerschappy van den Paus, beweerende dat de Paus aan geene van de drie deel hadt; omdat de zelve het Euangeli verdoemde en verdrukte, de wetten en 't burgerlyke recht vertradt, en het huuwelyk verboodt, begeerende datmen den zelven als het boosste dier zoude verdryven; ja wanneer de Paus met geweld en wapenen den kryg wilde beginnen, datmen den zelven dan als een grimmig dier, dat woedt en uitzinnig is, met al wie hem mogt helpen, wederstaan zoude; wandt die met eenen moordenaar ten stryde koomen, of dien bystaan, zullen de besolding, dieze verdienen, verkrygen. Ook deedt hy nog eene andere prent (2) maaken, verbeeldende den Paus, zittende op eene groote zuigende zeug, die hy met spooren steekt; met de twee voorste vingeren van de regterhand uitgestrekt zegent hy, naar gewoonte, die hem by geval ontmoeten; in de slinkerhand hieldt de Kerkvoogd eenen rookenden menschen drek, naar welken de zeug, als door de lucht bekoord, den muil wendde, en meer andere omstandigheden, met welken Luther de Kerkvergadering en Duitsland beschimpte.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 468.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 469.

1545 Hoewel deeze ſpotterny van veele wyze lieden als onœrbaar en onbetaamelyk voor een Kriſten Leeraar gehouden wierdt, anderen nogtans maakten andere verklaaring, en wiſten dit vuile werk op de volgende tyden zoowel toe te paſſen, dat het by eenigen voor eene voorſpelling doorging. Hoe het zy, myns oordeels, kan deeze wyze van Kerkhervorming van geene bedaarde gemoederen gepreezen worden; wandt het is zeker dat dit de partyen verbitterde, en aan de twiſtende Gezindheden gelegenheid verſchafte om op onbedwongen voet elkanders gebreken niet alleen te beriſpen, maar zelf de hoofden der Kerken, tot ergernis van anderen, op eene aanſtootelyke wyze ten toon te ſtellen, gelyk uit de volgende penningen, die uit deezen bron gevloeid zyn, middagklaar blykt. 1545

I. Men ziet op het voorſtuk van den eerſten een hoofd met de Pauslyke Kroone gedekt, het welke omgekeerd den kop eens Duivels verbeeldt, hebbende een omſchrift, ontleend uit de Heilige Bladeren, (1) van zekeren ryken man, welke, hoorende dat zyn Rentmeeſter zyne goederen verkwiſtte, tot den zelven zeide;

(1) Euang. van Lucas Cap. XVI. vers. 2.

REDDE RATIONVM. DE LVCA I6.

GEEF REKENSCHAP. VAN LUCAS 16.

Op het ruggeſtuk wordt een hoofd met eenen Kardinaalshoed gedekt gevonden, het welke omgekeerd zynde een zot verbeeldt, omboord met deeze letteren;

STVLTI VALDE CORDA.

ZY ZYN ZEER DWAAS IN HUNNE HARTEN.

II. Diergelyk een hoofd ſtaat op de voorzyde van den tweeden; doch anders omgekeerd met deeze letterlyke verklaaringe;

EC-

1545 ECCLESIA PERVERSA TENET FACIEM DIABOLI. 1545

DE KERK OMGEKEERD HEEFT HET AANGEZIGT DES DUIVELS.

De keerzyde heeft diergelyke verbeelding als die van den eerften, met dit verfchillende omfchrift;

STVLTI ALIQVANDO SAPIENTES.

DE GEKKEN ZYN SOMTYDS WYZEN.

III. De zelve verbeelding beflaat het voorftuk van den derden, omzoomd door deeze woorden;

MALA OVVA MALI CORVI.

KWAADE EIJEREN KWAADE RAAVEN.

Ook is het agterftuk gelyk aan den voorgaanden, behalven in dit uit de Harpzangen (1) ontleende omfchrift;

(1) Pfalm XCIV. vers. 8.

ET STVLTI ALIQVANDO SAPITE? PSALMO 94.

EN GY DWAAZEN, WANNEER ZULT GY VERSTANDIG WORDEN? PSALM 94.

IV. De vierde, die ik in de Penningkunde van Jobert (2) gevonden heb, fchynt tot wraake over den voorgaanden door de andere party gemaakt, en ftrekt tot befchimping van de groote heerfchappye, die zich Jan Calvyn in de Kerke aanmaatigde; wandt veelen van die, welken het gezag van den Paus verworpen hadden, dongen federt naar 't Oppergebied der Kerke, en dierhalven leeftmen rondom 't gekroonde hoofd;

(2) La Science des Medailles par L. Jobert. Tab. II. No. 12.

IOANNES CALVINVS HAERESIARCHA PESSIMVS.

JAN CALVYN DE SNOODSTE AARDSKETTER.

Terwyl Luther door dusdaanige fcherpheden veel opfpraak verwekte, hadt de Keizer zynen (3) Gelaftigden naar Poole gezonden, met verzoek aan den Koning om de Lutheraanen, die moogelyk den voorgenoomen Turkfchen kryg, en de reeds verkondigde Kerkvergadering zouden verhinderen, als verftoorders der gemeene rufte te helpen dwingen, en de Kerkvergadering in te willigen, 't welke ook door andere Koningen beloofd was. De Koning antwoordde, dat hy den dag, op welken de Kriften Vorften het geweer afleggen, den Burgerkryg verlaaten en alle magt tegen den Turk wenden zouden, wenfchte te zien, dan wilde hy de laatfte niet zyn. Betreffende de Kerkvergadering, zoude hy alles dat tot welvaaren der gemeene zaake, en der Kerke, midsgaders den Keizer, als 't noodig zoude zyn, behartigen.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 467.

Aan den anderen kant handelde de Keizer, door den Heer van Granvelle en door Navius, over de Kerkvergadering (4) en den Turkfchen oorlog met die van den Hervormden Godsdienft. Deezen ftelden tot Gemagtigden in dit werk Frans Burchhart, Gunterot Hesfifch Kancelier, Chriftoffel Wenniger en

(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 469.

1545 en Jacob Sturm, welken, de voorgaande handelingen kortlyk verhaald hebbende, begeerden van den Vreede verzekerd, en door geene Kerklyke besluiten gedwongen te zyn, voorts, datmen 't Kamergericht naar het besluit van Spier zoude regelen, dan wildenze zich met elkanderen wegens het gemeene welvaaren beraaden. Maar de Heer van Granvelle zeide, dat de Keizer, mids ieder de geboden der Kerkvergaderinge onderworpen was, hen van die verplichtinge niet vermogt te ontslaan; wandt hoe zou zich zyne Majesteit by andere Vorsten konnen verantwoorden, en, zoo de Duitsen in de keur hadden om te gehoorzaamen of niet, tot wat einde zou de vergadering beroepen worden? Wanneer de anderen hiertegen aantoonden, om welke reden zy de Kerkvergadering voor onrechtmaatig hielden, en verzekering van ruste begeerden, zoudenze hulp tegen den Turk verschaffen, heeft de Heer van Granvelle hen gezogt te beweegen om hunne zaak in de Kerkvergadering voor te stellen; maar de Gemagtigden voegden hierop, dat de Paus en des zelfs aanhang hunnen Godsdienst reeds veroordeeld, en die van hunne Belydenisse met zwaare straffen gedreigd hadden, dat het dierhalven vrugtloos zoude zyn aldaar te verschynen; wandt de rust van Duitsland was op zoodaanige wyze niet, maar door vriendlyke saamenspreekingen, door 't vergelyken der stellingen en 't onderzoeken der waarheid te vinden: ja van de Kerkvergaderinge, in welke de Paus regeerde, haddenze niet dan alle naadeel te wagten.

Toen de Keizer bespeurde, dat die van den Hervormden Godsdienst geenen onderstand tot den Turkschen kryg, dan op de gemelde verzekering, wilden geeven, zondt hy Gerard (1) Veldwich, een zeer geleerd Man, aan Soliman, en floot weinig tyds hiernaa eene wapenschorsing met den zelven voor vyf jaaren, by welke de Hoofdstad Buda en veele andere onder het geweld der Turken bleeven. Eindelyk toen 'er op deezen Ryksdag lang over de Kerkvergadering, den Vreede, het Kamergericht, en den Turkschen kryg getwist was, heeft de Keizer, den vierden van Oegstmaand, alle handelingen tot den volgenden Ryksdag te (2) Regensburg, in Louwmaand des naastkoomenden jaars, uitgesteld, en bevoolen, dat alle Vorsten, wyl hy zelf tegenwoordig wilde zyn, aldaar zouden verschynen, en, opdat de tweedragt mogt eindigen, droeg hy eene andere samenspreeking van Geleerden voor, welken van iedere zyde vier met twee toehoorderen, den eersten van Wintermaand, te Regensburg zouden zyn, om den weg tot den Ryksdag te baanen. Doch de Roomsen stelden zich tegen dit gebod, en de Onroomsen drongen op de voorheen verkreegene beloften, en weigerden een nieuw bevel, als het met de voorgaande niet overeenstemde, te gehoorzaamen.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 471.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 472.

Vermids de Koning van Vrankryk, door zynen Gezant Grimanus, de Luthersen op deezen Ryksdag ook tot den Vreede, en het bewilligen der Kerkvergaderinge vermaand hadt, en zelf nog in de bekommeringen des oorlogs met den Koning van Engeland gedompeld lag, hebben die van den Hervormden Godsdienst om den Vreede tusschen de twee Koningen, die zoolang in goede vriendschap geleefd hadden, te bevorderen, hunne Gezanten (3) derwaart afgevaardigd; Lodewyk Bambach en Jan Sleidanus naar Engeland; Christoffel Veninger, Jan Bruno Nidepontanus en Jan Sturmius naar Vrankryk. Welke laatstgemelde, beroemd door zyne Geleerdheid, eenige jaaren herwaart te Straatsburg gewoond, en voor vyf jaaren het Gezantschap wegens die Stad op de vergadering van Worms, en in andere gewigtige handelingen met zooveel lofs bekleed hadt, datmen te zyner eere nog deezen gedenkpenning gemaakt vindt.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 473.

1545 1545

M.

Hy was den eersten van Wynmaand, in 't zevende jaar deezer eeuwe, te Sleide gebooren, een Stedetje dat aan de grenzen van Limburg paalt; uit welke oorzaake hy onder de Geleerden van Nederland gevonden wordt: zyne letteroeffening op de Hooge Schoolen van Loven (1) en Parys geëindigd hebbende wierdt hy te Straatsburg tot altydduurenden Bestierder der Hooge Schoole beroepen, alwaar hy de Welspreekendheid onderwees, en verscheidene boeken over verschillende stoffen in 't licht gaf, onder welken die van de Godgeleerdheid in den eersten rang der verboodenen by de Roomschgezinden genoemd, doch by anderen weder hoog geacht worden; en het is buiten twyfel, dat deezen zyn afbeeldsel op den penning bewaard hebben, rondom het welke de volgende letters gevonden worden;

(1) Valerii Andreæ Biblioth. Belgica pag. 567.

IOANNES STVRMIVS ANNO ÆTATIS SVÆ XXXVI.

JAN STURMIUS IN 'T JAAR ZYNS OUDERDOMS XXXVI.

Het opschrift der tegenzyde, dat uit de Heilige Bladeren (2) getrokken is, heeft deezen zin;

(2) Tweede boek Moses Cap. V. vers. 14.

NEQVE HERI NEQVE HODIE.
ANNO MDXLIII.

NOCH GISTEREN NOCH HEDEN.
IN 'T JAAR MDXLIII.

Hangende deeze zaaken was, op den vierentwintigsten (3) van Sprokkelmaand des jaars vyfenveertig, den Keizer, juist op zynen verjaardag, een natuurlyke Zoon gebooren, met naame Jan van Oostenryk, volgens het gemeen gevoelen, uit Barbera van Blombergen eene Edele Juffer, of, zoo anderen melden, eene Zangeresse te Regensburg. Dit kind wierdt sedert naar Spanje gevoerd, en aldaar zoo heimelyk opgevoed, dat byna niemand, noch het kind zelve tot manlyke jaaren koomende, wist wie zyne Moeder was, en dit, myns oordeels, aan sommigen een buitenspoorig vermoeden zal gegeeven hebben om te schryven, dat dees Zoon door den Keizer by eene zyner naaste Maagen (4) zoude geteeld zyn. Eenige maanden laater, en geduurende de gemelde Ryksvergadering, ontfing de Keizer de heugelyke tyding (5) van de geboorte zyns Kleinzoons, welke door Maria van Portugaal, Gemaalin van Philips Erfprins van Spanje, den agtsten van Hooimaand (6) te Valadolit ter waereld gebragt, en naar zynen Grootvader Karel genaamd was, tot groote vreugde der Spanjaarden, inzonderheid die by den Keizer te Worms waren, betoonende alle tekens van blydschap, welke eerlang in droefheid verkeerde door de boodschap van den dood der Vorstinne, vier dagen naa de ver-

(3) F. Strada de Bello Belgico Tom. I. pag. 611.

(4) Diction. Hist. & Critique par Bayle Tom. I. fol. 407.

(5) Chroni. van Christ. Sternsee MS.

(6) La Vida del Emp. Carlos V. por Pr. de Sandoval Part. II. fol. 527.

1545 verlossing, tot leedweezen van 't gansche Hof, gestorven;

Hierby verschafte de verandering in Lotteringe den Keizer eenige zorgen; omdat François, Hertog van Lotteringe, in het voorgaande jaar naa den dood zyns Vaders Antoni in 't gebied getreeden, in den opgang zyns leevens, thans den twaalfden (1) van Weidemaand deezes jaars, gestorven was, laatende eenen Zoon en eene Dochter, en zyne Egtgenoote Kristina van Deenmarke, 's Keizers Nigt, hierenboven nog bezwangerd, agter. Over de opvoeding der Kinderen en 't bestier des Lands rees, mids de Zoon, uit de natuur Erfgenaam zyns Vaders Staaten, naauwlyks drie jaaren oud was, groote beroerte tusschen Niklaas Bisschop van Mets, Broeder van den overleeden Hertog, en de Weduwe Kristina; en dewyl de Edellieden (2) en Grooten des Lands, vreezende de vrouwlyke heerschappy, zich meest aan de zyde des Bisschops voegden, tradt de Keizer, mids Lotteringe onder het Keizerryk behoort, tusschen beiden, en bragt de ontsteltenissen, door de Weduwe en den Bisschop saamen aan 't roer der Regeeringe te stellen, zooverre, dat alles in rust en vreede raakte, en zy met elkanderen verscheidene jaaren, geduurende de minderjaarigheid van den jongen Hertog, het gebied in goede eendragt gevoerd hebben, het welke onder andere ook uit de volgende rekenpenning, die tot bewys van dit geval kan dienen, is op te maaken. 1545

(1) Hist. de Lorraine par Aug. Calmet Tom. II. fol. 1276.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 470.

Het afbeeldsel der Hertoginne, Dochter van Isabelle 's Keizers Zuster en van Kristiaan Koning van Deenmarke, wordt op het voorstuk ter regterzyde gevonden, en ter slinkerzyde dat van Niklaas Bisschop van Mets, Zoon van Antoni Hertog van Lotteringe, welke sedert den Geestlyken staat verliet, zich Graaf van Vaudemont noemde, en in 't negenenveertigste jaar deezer eeuwe met Margarita, (3) Dochter van Jan den Tweeden Graaf van Egmond, trouwde, en verscheidene kinders teelde, onder welken Lodewika aan Hendrik den Derden Koning van Vrankryk ten egt besteed wierdt. Uit deeze Staatsverwisselinge wordt Niklaas hier in 't harnas gevonden binnen deezen letterkring;

(3) Hist. de Lorraine par Aug. Calmet Tom. II. fol. 1268. & Hist. & Geneal. Egmond. C. Boxhornii pag. 163.

CHRETIENNE DE DANNEMARC ET NICOLAS DE LORRAINE TVTEVRS.

KRISTINA VAN DEENMARKE EN NIKLAAS VAN LOTTERINGE VOOGDEN.

Op het agterstuk ziet men het verdeelde wapen van Lotteringe in de eerste, en dat van Deenmarke in de andere helft, en in den rand dit omschrift;

GECTOIRS DES COMPTES DE LORRAINE. 1550.

LEGPENNINGEN DER REKENINGEN VAN LOTTERINGE. 1550.

In den zelven tyd was Alfonsus van Avalos (4) Markgraaf van Guast, die het Stadhouderschap van Milanen bekleedde, met eenige aanzienlyke Mannen uit die Stad te Worms by den Keizer gekomen, naar allen schyn om den

(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 471.

1545 den toestand des Lands te verneemen, en de zaaken tot de overdragt te schikken; wyl hy dat Hertogdom met de Dochter des Roomschkonings aan den Hertog van Orleans ten huuwelyk beloofd hadt.

Dit verrigt, en de Keizer, den zevenden (1) van Oegstmaand, van Worms over Keulen naar Nederland vertrokken zynde, is de twist tusschen de Vorsten en Staaten van 't Smalkaldische verbond, en Hendrik Hertog van Bronswyk, heviger ontstooken; wandt naa de gemelde Vorsten en Staaten, op den Wormschen Ryksdag, de ingenoomene Bronswyksche Landen (2) in het vermoogen van den Keizer gesteld hadden, en zyne Majesteit den Hertog Hendrik gebooden hadt het geweer af te leggen en den eisch door 't recht te vorderen, heeft de Hertog zulks niet alleen geweigerd en hiertegen gedruist, maar zelf in 't heimelyk krygsknegten aangenoomen om de verloorene Landen weder te winnen, gebruikende tot dit einde het geld, dat hy van den Franschen Koning onder dit voorwendsel getrokken hadt, van de knegten (3) door Frederik Reiffenberg, ten dienste des Konings van Engeland in Saksen geworven, te verstrooijen. Als hy hierdoor eenen wakkeren hoop volks byeen, voorts naar zyn Land gevoerd, en het Slot Steinbrug overweldigd hadt, dreigde hy de Steden Bronswyk, Hanover, Minde, Breeme en Hamburg, indienze haare Bondgenooten niet wilden verlaaten, met zwaare straffen. Een andere hoop die hem bystondt, omtrent agthonderd Ruiters en drieduizend Voetknegten sterk, voegde zich, naa 't beschaadigen van den Graaf van Teckelburg, die in 't Smalkaldische verbond was, by hem, belegerde dus met vereenigde magt het Slot Wolfenbuttel, en deedt zich van de naaste Landzaaten alom trouw zweeren.

De Landgraaf van Hessen, hierdoor getergd, bragt met beraad zyner Bondgenooten (4) zevenduizend knegten op de been, welken hy, door nog andere drie vaandels Voetknegten en zestienhonderd Ruiters, midsgaders drieëntwintig stukken geschuts vermeerderd zynde, naar Fortheim geleidde, daar Ernest van Bronswyk Zoon van Philips, door den Keurvorst van Saksen gezonden met duizend Ruiteren, drieduizend Voetknegten, en zesduizend die in zyn Land verzaameld waren, en twaalf stukken geschuts, hem te hulpe kwam, kort hiernaa gevolgd door Maurits Hertog van Saksen, welke, mids dees met 's Landgraaven Dochter getrouwd was, ook aanzienlyke manschap te velde bragt; des Hertog Hendrik, op 't naderen van dit Leger bevreesd geworden, het beleg van 't Slot verliet, en door zyne bekenden de onderhandeling des Vreedes verzogt, in welke Hertog Maurits hem grooten dienst deedt, en zelf over en weder ging. Wanneer dit eenigen tyd geduurd, en de Landgraaf het beslegten van 't verschil op zeker beding aan Hertog Maurits gelaaten hadt, wierdt alles, naa dat 'er reeds een bestand beraamd was, toen ieder den Vreede te gemoet zag, door Hertog Hendrik in 't war gesmeeten en verbrooken, zeggende stoutlyk, dat men binnen weinige uuren wel zoude zien, of hy of de Landgraaf meester zoude zyn. Hierop vielen de zynen op de verstrooide knegten des Landgraaven, die om voeder uit waren, aan.

Dus alle onderhandeling afgesneeden en den stryd begonnen zynde, heeft de Landgraaf naar geene aanbiedingen meer willen luisteren, maar den eenentwintigsten (5) van Wynmaand zyne benden in slagorde geschaard, en op het Leger van Hertog Hendrik aangedreeven. Het begin van 't gevegt, mids het in eene engte voorviel, stondt zoo lang twyffelagtig, tot de Landgraaf den weg door 't schriklyk geweld van zyn grof geschut opende, en het Bronswyksche Leger dermaate prangde, dat Hertog Hendrik eerst door zynen Heraut, en eindelyk door twee Gezanten, om een gesprek van Vreede verzogt; dog de Landgraaf antwoordde, dat

(1) Chron. van Christ. Sternsee MS.

(2) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 292.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 471. & 473.

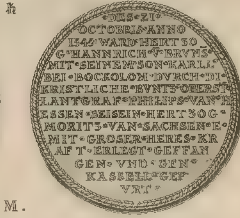
(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 474.

(5) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 475.

1545 dat 'er geen ander middel tot den Vreede overig was, dan dat Hertog Hendrik en des zelfs oudste Zoon zich aan hem zouden gevangen geeven, of anders wilde hy den veldslag waagen. Als hy hierop zyn Leger naar den vyand wendde, en dien meende aan te grypen, heeft Hertog Hendrik zynen elendigen staat beweend, en (1) zich met zynen Zoon Karel Victor, aan den Landgraaf overgegeeven, verzoekende met geene scherpe woorden bestraft te worden; des de Landgraaf hen alleen zeide, indien ik in uwe magt gekoomen ware, dan zoud' gy my niet lang hebben laaten leeven, maar ik wil u beter doen dan gy verdiend hebt, en zondt hen naa deeze aanspraak in verzekering. Hierop scheidde hy de Legers, die reeds aan 't gevegt waren, dwong de benden van Hertog Hendrik haare vaandels over te geeven, en te zweeren, binnen zes maanden noch tegen hem noch zyne Bondgenooten niet te zullen dienen. Wyders maakte hy zich meester van agtien groote stukken geschuts, ook van 't Slot Steinbrug, ontfing den eed van 't volk, en beval het zelve God te danken voor deeze verkreege overwinning. Op welke de nevensstaande penning gemaakt is. 1545

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 476.

M.

Op het eerste deel zyn de drie voornaamste Vorsten, door welken deeze overwinning behaald was, in 't harnas met hunne wapenschilden in de handen afgebeeld, de Keurvorst van Saksen Jan Frederik staat in 't midden, Philips Landgraaf van Hessen aan de regter, en Maurits Hertog van Saksen aan de slinkerhand, hebbende hunne naamen, en deeze spreuk uit de Koninglyke Harpzangen (2) boven de hoofden;

(2) Psalm. XXXVII. vers. 25.

PHILIPPVS. IOHAnNIS FRIDEricus. MAVRITius.
IVSTVS Non RELINQuitur.

DE RECHTVAARDIGE WORDT NIET VERLAATEN.

Op het andere deel wordt het gemelde geval kortlyk door deeze Hoogduitsche woorden verklaard;

DES 21 OCTOBRIS ANNO 1545. WARD HERTZOG HANNRICH VAN BRVNSwig MIT SEINEM SON KARLL BEI BOCKOLOM DVRCH DI KRISTLICHE BVNTZ OBERSTen, LANTGRAF PHILIPS VAN HESSEN, BEISEIN HERTZOG MORITZ VAN SACHSEN Etc. MIT GROSER HERES KRAFT ERLEGT, GEFFANGEN, VND GEN KASSELL GEFVRT.

DEN EENENTWINTIGSTEN VAN WYNMAAND IN 'T JAAR 1545. WIERDT HERTOG HENDRIK VAN BRONSWYK MET ZYNEN ZOON KAREL BY BOCKOLOM DOOR DE KRISTELYKE VERBONDSOVERSTEN, LANDGRAAF PHILIPS VAN HESSEN, IN 'T BY-

1545 *'T BYZYN VAN HERTOG MAURITS VAN SAKSEN ENZ. MET GROOTE HEIRKRACHT VERWONNEN, GEVANGEN, EN NAAR KASSEL GEVOERD.* 1545

Naa de Landgraaf zyn Leger gescheiden en de Krygsknegten ontslaagen hadt, gaf hy en de Keurvorst van Saksen kennis (1) van al hun doen aan den Keizer, verzoekende, dat Hertog Hendrik en des zelfs Bondgenooten, die den Vreede verbrooken en Duitsland door den kryg ontrust hadden, in den ban gedaan mogten worden, volgens den inhoud van 't verdrag by het aanvaarden der voogdye gesllooten; te meer, wyl 'er brieven van den zelven in 't Leger gevonden waren, die niet duisterlyk te kennen gaven, dat Hertog Hendrik groote aanslagen tegen den Keizer en Roomschkoning in den zin gehad hadt. Maar de Keizer, die ondertusschen, den zevenentwintigsten (2) van Oegstmaand, de uitvaart van zyne Schoondochter Maria van Portugaal in de groote Kerk te Brussel gevierd, en zich sedert naar Vlaandre begeeven hadt, zondt hen een bevel uit Brugge door Niklaas Coenraads, om Hertog Hendrik eerlyk te handelen, tot geen onbillyk verdrag (3) te dwingen, en, zoo iemand misdaan hadt, dien door 't recht te vervolgen, de Keizer zoude in het zelve doen dat redelyk zoude zyn.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 476.

(2) Chron. van Crist. Sternsee MS.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 477.

Dus stonden de zaaken in Duitsland, daar de zoo bekende Kerkvergadering van Trente eindelyk den dertienden (4) van Wintermaand geopend wierdt, terwyl de Keizer in Nederland verbleef, en naauwlyks tyding ontfing, dat Karel Hertog van Orleans, 's Konings tweede Zoon, den agtsten (5) van Herfstmaand gestorven was, of vaardigde, om het rouwbeklag af te leggen, de Heeren van Buren en Barbantson naar Vrankryk; wandt de Keizer hadt geen gering deel in des zelfs dood, wegens de beloofde huuwelyksgaave van de Nederlanden of van Milanen by het verbond van Crespy gedaan, van welke zyne Majesteit thans ontslaagen was, en zelf, hoe voordeelig uitgevallen, echter nog geen onrust te vreezen hadt, omdat Koning François in den Engelschen oorlog verward was, welken ik hier kortlyk om zyn gevolgen zal verhaalen.

(4) Hist. du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Houssaje pag. 120.

(5) Chron. van Christ. Sternsee MS.

De Koning van Vrankryk beslooten (6) hebbende, het koste wat het wilde, de Engelsen niet alleen Boulonje, maar zelf Guines en Cales te ontwringen, en hen geheel uit Vrankryk en van 't vaste Land te jaagen, deedt in verscheidene havens zyns Ryks honderdenvyftig groote en zestig mindere schepen, met vyfentwintig Galeijen, ten oorlog uitrusten, en zondt den Schotten, die met de Engelsen in twist lagen, eenen aanzienlyken hoop volks te hulpe. Voorts ontboodt hy eene meenigte zyner benden uit Piëmont, onder het gebied van den Vryheer de la Garde, welke zich, nevens eenige andere stookebranden, (7) in deezen optogt met den moord van veele onnoozele zielen, diemen in Vrankryk Vaudoisen noemt, en in Mirandola en de Landstreeke Cabrieres gezeten waren, bevlekte; vermoordende, op eene eerlooze en wreede wyze, zonder onderscheid verscheidene duizenden Mannen, Vrouwen en Kinderen; omdat de zelven van de Roomsche Kerke geweeken waren, of liever de geboden van den Paus op het spoor hunner Voorouderen in 't Geestlyke weigerden te volgen. Naa het verbranden en verwoesten hunner Steden, Dorpen en Landen, wierden deeze benden op 's Konings Vloot verdeeld, welke met een schriklyk getal van schepen naar Engeland overstak, en de aldaar leggende vyandlyke Zeemagt te vergeefs ten stryde gedaagd, en drie landingen (8) op 't Eiland Wight zonder veel gevolgs gedaan hebbende, weder naar Vrankryk keerde.

(6) Memoir. de M. du Bellay fol. 595. & seq.

(7) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 418. & seq.

(8) Memoir. de M. du Bellay fol. 598.

In deeze ontsteltenisse kreegen de Nederlanders hun deel; wandt veele sche-

1545 pen, (1) uit Holland, Zeeland en Brabant naar Vrankryk om Wynen vaarende, wierden meest allen door de roofzugtige Engelsen aangeklampt en opgebragt: des de Keizer, deeze vyandlykheid verneemende, straks den Heer van Molembais naar Engeland afvaardigde, en zooveel by den Koning Hendrik te weege bragt, dat de zelve bevel gaf van de Nederlandsche schepen en goederen weder te ontslaan.

(1) Reygersberg Chron. van Zeeland door Boxhorn II. deel pag. 478.

Niet veel merkwaardiger was de onderneeming te Land, het voornaamste oogmerk des Konings liep op 't winnen van Boulonje; tot dat einde bragt hy een geweldig Heir te velde, en zondt den Maarschalk de Biez met eenige benden naar die Stad, om aldaar aan Zee eene Sterkte op te werpen, die het gebied over de haven zoude voeren, met beloften van zelf met al zyne krygsmagt te volgen, zoodra de Sterkte in staat van verweering zoude zyn. Doch toen de tyd, welken de Biez tot het voltooijen van dat werk begeerd hadt, verloopen, en de Koning aldaar koomende bevondt, dat de Sterkte niet volbouwd, noch op de vereischte plaats gestigt was, wierdt hy vergramd, maar bedaarde straks weder; omdat de Biez hem verzekerde, dat 'er eene tweede Sterkte aan de andere zyde binnen agt dagen gemaakt zoude zyn. In deeze verwagtinge liet de Koning zyn gansche Leger aan de Biez, welke in deeze nieuwe Sterkte tienduizend mannen meende te leggen om de bezetting van Boulonje te dwingen, terwyl hy Guines zoude belegeren. Maar de Bouwmeester hadt dit werk zoo kwaalyk geschikt, datmen het zelve naa langen arbeid weder byna van nieuws aan diende te beginnen. Dit sammelen verydelde alle voorneemens, des de Fransen, ziende het saisoen verloopen en den Winter naderen, het Land van Oye, tusschen Cales, Grevelinge en Ardres, verwoestteden en beroofden, wyders, naa verscheidene schermutselingen, twee duizend Engelsen (2) versloegen; het welke al de schaade was, dieze geduurende deezen Veldtogt den Engelsen door zooveele kosten toebragten. Hoewel de Keizer zich in dezen oorlog onzydig hieldt, echter meen ik, dat de volgende rekenpenningen op de gemelde bedryven, mids die op de Grenzen van Nederland voorvielen, in 't naabuurige Rysfel ontworpen of vernieuwd zyn. 1545

(2) R. Thoyras Hist. d'Anglet. Tom. V. pag. 448.

I. Het afbeeldsel van den Keizer staat ten halven lyve in 't harnas, met het zwaard in de regter, en den Ryksappel in de slinkerhand, op het voorstuk van den eersten, binnen deezen kring zyner tytelen;

CAROLVS V. ROMANORum IMPerator SEMPer AVGVSTus.

KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN ALTYD VERMEERDERAAR.

Op

1545 Op het ruggestuk zietmen een gevegt van twee tegen elkanderen strydende ruiterbenden, met deezen letterzoom; 1545

GECToirs POVR LA CHAmBRE DES COmPTES A LILLE.

LEGPENNINGEN VOOR DE KAMER DER REKENINGEN TE RYSSEL.

II. Het zelve afbeeldsel wordt op het eerste deel van den tweeden gevonden, omzoomd door het zelve omschrift als op het ruggestuk van den voorgaanden, en in het vlak met dit jaartal 1545; maar op het andere deel vindtmen de twee gekruiste Lauwrierstokken, het Vuurstaal en 't daar aanhangende Guldevlies, boven het zelve den gekroonden Keizerlyken Arend, ter regterzyde het wapen van Kastilië, ter slinker dat van Milanen, en onder den Nederlandschen Leeuw; omboord met deeze woorden;

CHARLES V. EmPEREVR DE CES PAYS DOMINAnt.

KAREL DE VYFDE KEIZER HEERSCHENDE OVER DEEZE LANDEN.

III. De derde is zoo gelyk aan de voorgaanden, dat hy door de zelven ligtlyk kan verklaard worden.

Door den ongelukkigen uitslag van deezen Veldtogt wierdt de Koning van Vrankryk, wiens schatkist door den oorlog uitgeput was, te raade om den Vreede met Engeland te zoeken; te meer, wyl hy met den Hertog van Orleans den grondslag des vreedes verlooren, en, door de hieruit te wagtene verschillen, ligtlyk eenen oorlog met den Keizer te vreezen hadt, dierhalven zondt hy zynen Zeevoogd Annebault (1) en den Kancelier Olivier, in Slagtmaand, aan den Keizer te Brugge, en deedt den zelven eenige voorstellen, om de aanstaande onheilen voor te koomen, en den weg des Vreedes met den Koning van Engeland, die 'er ook eenen Bisschop gezonden hadt, te ontwerpen; maar de Keizer wilde zich in geenen nieuwen handel over het verbond van Crespy inlaaten, zeggende, alsmen hem geene reden gaf, tot den oorlog niet gezind te zyn; en dewyl de Keizer zoo jigtig (2) was, dat hy de pen niet in de hand konde houden, vervolgde hy, *zie, Heer Zeevoogd, of ik den inhoud van 't Verbond niet moet bewaaren, mids die, welke geene pen kan voeren, nog minder de lans kan handelen.* Met dit antwoord liet de Keizer de Fransche Gezanten vertrekken, het welke Koning François tot een besluit bragt, om (3) de grenzen zyns Ryks, zoo aan den kant van Champanje als van de Alpes, te versterken.

(1) Memoir. de M du Bellay fol. 611. & Chron. van Christ. Sternsee MS.

(2) Hist. de l'Emp. Charles V. par Ant. de Vera pag. 259.

(3) Memoir. de M. du Bellay fol. 611.

Onder dit was de Landvoogdes Maria, om de Landen en Steden te bezigtigen, met groot gevolg van Heeren en Jufferen, over Utrecht en Gelderland naar Groeninge vertrokken, daarze alom met eere en geschenken wierdt opgehoopt; en hoewel de Vorstin, naa 't beschouwen van de Stad en het Land van Groeninge, eene schatting (4) van tweeënveertigduizend guldens, in drie jaaren te betaalen, op de Ingezetenen stelde, echter wierdtze van de zelven nog met eenen gouden kop vol goude penningen, drie voedervaten Wyns, drie lasten Wyte, even zooveel Havers, en drie vette Ossen, beschonken. Kort hiernaa vertrok de Vorstin naar Leeuwaarde, daarze naauwlyks de Staaten vergaderd, en de zaaken van Vriesland vereffend hadt, ofze begaf zich weder naar Brabant, hebbende alvoorens de Graavin van Oostvriesland om eenige verschillen naar Brussel gedagvaard. Wandt sedert den dood van Enno Graaf van Oostvriesland, die voor vyf jaaren gestorven was, hadt des zelfs Broeder Jan, Stedehouder van 't Hertogdom Limburg, de voogdy der naagebleevene Kinderen, en uit dien hoofde het bestier des Lands, gesterkt door een schriftlyk gebod des Keizers,

(4) Egb. Beninga Chron. van Oost vriesland pag. 741.

1545 (1) gevorderd tegen den zin van 's Lands Staaten en Gemeente, welken toonden, dat het gebied aan de Weduwe van den overleeden Graaf, als de naaste, behoorde.

(1) Schotanus Chron. van Vriesl. fol. 681.

Naauwlyks was Graaf Jan hierover te vreede, en de Weduwe aan 't roer der Regeeringe gesteld, of nieuwe zwaarigheden deeden zich op wegens den Hervormden Godsdienst, welke by 't leeven van Graaf Enno slappelyk ingevoerd, en naa zynen dood door Graaf Jan hevig bestreeden was; maar de Weduwe van Enno Anna van Oldenburg, eene verstandige en Godvrugtige Vrouw, beschermde niet alleen die Gezindheid, maar kweekte en plantte de zelve yverig voort, door de hulp van Jan van Lasco en andere Geleerde en vroome mannen, welken op eene zagte wyze, door kracht van reden en een voorbeeldlyk leeven, veel op die van 't Pausdom en op de Herdoopers wonnen, tot dat de Landvoogdes der Nederlanden, verneemende door het pynigen van eenige Hollandsche Herdooperen, dat 'er veele hunner Gezindheid, die uit Nederland waren gebannen, zich te Emden onthielden, uit 's Keizers naam eenen scherpen brief (2) aan de Graavinne van Oostvriesland schreef, haar en de Raaden en Regeerders met misdaad van geschonde Hoogheid, over 't herbergen der gebannene Herdooperen, beschuldigende, begeerende, onder harde bedreigingen, datmen de zelven terstond zoude uitjaagen. 1545

(2) Ub. Emmii Hist. Frisiæ fol. 925.

De Oostvriezen, hierdoor bekommerd geworden, maakten straks een plakkaat tegen de Wederdoopers en diergelyke Gezindheden, het welke ook de welmeenenden van den Hervormden Godsdienst ontrustte, en inzonderheid aan van Lasco groote moeite verschafte; omdatmen hem tot Algemeenen Opziender der Hervormde Oostvriessche Kerke verkoozen, en thans het onderzoeken der beschuldigden opgelegd hadt. Hierenboven wierdt hy, om zynen yver tegen de Roomsche Kerk en 't vlugten uit Loven, 't zy door Graaf Jan of andere Grooten, wier gebreken hy moogelyk getroffen hadt, zoo verdagt gemaakt by de Landvoogdes Maria, datmen hem door valsche getuigenis met meineedigheid en oproerige (3) aanslagen betigtte, om hem hierdoor uit Oostvriesland te verjaagen; maar van Lasco verdeedigde zich, in tegenwoordigheid der Graavinne en Staaten des Lands, tot genoegen van eenen ieder, en droeg zich zoo uitmuntend in 't bestier der Hervormde Oostvriessche Kerke, en in zynen overigen leevensloop, gelyk men in 't vervolg zal bevinden, dat ter zyner gedachtenisse de twee volgende penningen gemaakt zyn.

(3) Ub. Emmii Hist. Frisiæ fol. 926.

I.

M.

I. Dees,

1545 I. Dees, uit een aanzienlyk geslacht in Poolen (1) gesprooten, was door Zwinglius in de Heilige Schriften onderweezen, en dus tot het Hervormde Geloof overgekoomen, wordende, om zyne bescheidene verdraagzaamheid en zyn groot verstand in 't stuk van den Godsdienst, boven anderen gepreezen, leerende, datmen in elkanderen eenige verschillen, die den grondslag van den Godsdienst niet onder den voet wierpen, dulden, en de zelven aan het oordeel der Heilige Schriften toetsen moest; ja, wyl de menschen als by trappen tot eene volmaakter kennis der waarheid opklimmen, beweerde (2) hy, datmen zich binnen geene menschlyke besluiten of *formulieren* konde bepaalen; wandt gelyk wy sommige zaaken beter verstonden dan onze Voorouders, zoo konnen onze Naakoomelingen ook nog meer dan wy door den Heiligen Geest verlicht worden; het welke ik hier kortlyk heb willen aanroeren, om zyne bekwaamheid tot het Leeraarschap der Kristelyke Kerke, die hy niet alleen in Oostvriesland, maar in laatere dagen ook in Engeland, Deenmarke en Duitsland gestigt heeft, te melden; door welk gedrag hy zoo grooten roem verwierf, datmen hem deeze penningen, tot een altydduurend gedenkteken van eere heeft toegewyd. Op den eersten, eene penningplaat, wordt zyn afbeeldsel en dit omschrift gevonden; 1545

(1) M. Adami Vitæ Theolog. pag. 19.

(2) Brandt Hist. der Reform. I. deel in 't byvoegsel pag. 22. en 32.

IOHANNES A LASCO. ÆTATIS LVI. ANNO DOMINI 1557.

JAN VAN LASCO. ZYNS. OUDERDOMS LVI. IN 'T JAAR DES HEEREN 1557.

De tweede draagt op de voorzyde het zelve borststuk, in kleiner omtrek, en zonder letterzoom; maar op de keerzyde dit opschrift;

IOANNES A LASCO POLONUS, RELIGIONIS CHRISTIANÆ APUD POLONOS PROMOTOR. OBIIT ANNO 1560. ÆTATIS 59.

JAN VAN LASCO EEN POOL, BEVORDERAAR VAN DEN KRISTELYKEN GODSDIENST BY DE POOLEN. STIERF IN 'T JAAR 1560. ZYNS OUDERDOMS 59.

Door 't beschermen van den Hervormden Godsdienst raakten de Oostvriezen in geweldigen haat by den Keizer, zulks het geding tegen die van Groeninge over de Scheepvaart op de Eems ten Hove hangende, op hoe klaare bewyzen gegrond, echter tot hun naadeel wierdt uitgeweezen, en, dewylze zich op 's Ryks Gerechtskamer beriepen, vergramde de Keizer dermaate, dat hy, niet om 't verschil van den Godsdienst, zoo hy zeide, maar om hunne ongehoorzaamheid en oproerigheid, geboodt, dat de Oostvriezen voortaan in alle zyne Nederlanden (3) van ieder schip vyfentwintig Karelsguldens, en van de waaren den twintigsten penning voor tol zouden betaalen. Doch dit strenge gebod wierdt, door de groote voorneemens met welke de Keizer toen bezwangerd ging, wat gemaatigd. Wandt zyne Majesteit was middelerwylen van Brugge vertrokken, met voorneemen (4) om een Leger, tot het dwingen der Vorsten en Stenden van den Hervormden Godsdienst in Duitsland, op de been te brengen, en, dewyl hy tot dit oogmerk veel gelds noodig hadt, begaf hy zich naar Antwerpe, om het zelve door beede of leening te verkrygen.

De Keizer, deeze zaaken zoo heimelyk als moogelyk was besteld hebbende, nam den eersten (5) van Wintermaand de reis aan naar 's Hertogenbos, daar zyne Majesteit den vierden dier maand (6) binnen tradt, gevolgd van verscheidene Hertogen, Graaven, Bisschoppen, met tweeduizend paerden en meer dan tweehonderd muilezels, die

(3) Schotanus Chron. van Vriesl. fol. 685.

(4) Memoir. de M. du Bellay fol. 611.

(5) Chron. van Christ. Sternlee MS.

(6) Beschryving van 's Hertogenbos door Bor pag. 24.

1545 die de goederen droegen. Hier tot den agtentwintigsten van Wintermaand verbleeven zynde, vervolgde de Keizer zynen weg over Bommel en Buren, en kwam den naastlaatsten dag van 't jaar met al dien sleep te Utrecht. Op deezen togt, die ter bevreediginge der Nederlanden strekte, meene ik dat de nevenstaande penning aldaar gemaakt is. 1545

Sc.

Men ziet den Keizer in 't harnas, met den Ryksappel in de regter, en het Zwaard in de flinkerhand, ten halven lyve op het eerste deel afgebeeld; en op het andere zyn zinnebeeld en gewoone spreuk, midsgaders den gekroonden Keizerlyken Arend, binnen deeze tytels, eensdeels in den eenen, andersdeels in den anderen rand gesteld;

CAROLVS ROMANORUM IMPERATOR, HISPANIARUM REX, DVX AVSTRIÆ, BVRGUNDIÆ, BRABANTIÆ, GELRIÆ, COMES FLANDRIÆ, HOLLANDIÆ, ZVTPHANIÆ, 1545.

KAREL KEIZER DER ROMEINEN, KONING VAN SPANJE, HERTOG VAN OOSTENRYK, VAN BORGONJE, BRABANT, GELDER, GRAAF VAN VLAANDRE, HOLLAND EN ZUTFEEN, 1545.

De Keizer, de Bisschoplyke Stad naderende, wierdt aldaar, onder den toeloop eener talryke meenigte van in- en uitheemsen, door de Regeerders en Geestlyken tusschen de Wittevrouwe en de Giltpoort, (1) by het licht van toortsen, verwelkoomd, en voorts geleid ten Duitschen Huize in 't Klooster, daar de Landvoogdes der Nederlanden, welke, met een groot gevolg van Heeren en Jufferen, eenige dagen vroeger gekoomen was, ook haar verblyf genoomen hadt. Deeze Vorstin, terwyl de Keizer met den aan-
1546 vang van 't jaar vyftienhonderdzesenveertig alles tot de Hoofdvergadering der Guldevlies Ordere bereidde, vondt ondertusschen middel om de verschillen uit den weg te ruimen, die 'er, tusschen den Bisschop Georg van Egmond en Kornelis van Myerop Deken van Oudmunster, uit deeze oorzaake gereezen waren.

In 't jaar vyftienhonderddrieënveertig hadt de gemelde van (2) Myerop, naa den dood van Jan Slacheck, de Domproostdy verkreegen; doch wyl Maria Landvoogdes der Nederlanden, uit 's Keizers naam, die Proostdy en 't Aardsdiakenschap het Utrechtsche Bisdom hadt ingelyfd, was hier uit veele moeite en twist ontstaan, die eindelyk ten voordeele van Cornelis van Myerop wierdt beslegt, des de zelve, den dertienden van Sprokkelmaand, in bezittinge raakte; gelyk wy hem met de verkreegene tytelen op eenen gedenkpenning verbeeld vinden, dien ik hier te eerder heb willen inlassen, omdat hy, nevens zynen Vader, op de lyst der Hollandsche Edellieden gevonden wordt.

(1) Annal. Vernacul. Henricæ ab Erp. pag. 179. & 180.

(2) Plakkaatboek 's Lands van Utrecht I. deel fol. 242.

Dees

♀

F.

(1) Batavia Illustrata door S. van Leeuwen fol. 1017.

Dees, Zoon van Vincent van Myerop (1) algemeen Schatbezorger der Nederlanden en van Maria Ruysch Vrouw van Cabau, was Heer van de Ketel en Spalant en Raad in den Hove van Holland, aleer hy de Geestlyke waardigheid verkreeg, welke op de voorzyde rondom zyn afbeeldsel in deezer voege beschreeven wordt;

CORNELIUS A MIIEROP DEI GRATIA PRÆPOSITUS ET ARCHIDIACONUS TRAJECTENSIS. ÆTATIS SUÆ 48.

KORNELIS VAN MYEROP DOOR GODS GENADE PROOST EN AARDSDIAKEN VAN UTRECHT. ZYNS OUDERDOMS 48.

(2) Batavia Illustrata door S. van Leeuwen fol. 1018.

Het wapen van van Myerop, dat op de keerzyde gesteld is, verschilt alleen in de kleuren van dat van Kuik, wyl dit geslacht (2) uit eenen jonger Zoon van Kuik gesprooten was; voerende een goud Veld, twee blaauwe Balken en agt zwarte Meerlen; gelyk het dus in het glas, 't welke dees Domproost in de Kerke van Gouda geschonken heeft, gevonden wordt; hier door eenen zwarten hoed met afhangende kwasten, het teken zyner Geestlyke waardigheid, gedekt, en, behalven den naam van den maaker, die op den voorgrond staat, omzoomd door deeze spreuk;

DVRVM PATIENTIA FRANGO. ANNO 1558.

IK BREEKE HET HARDE DOOR GEDULD. IN 'T JAAR 1558.

(3) Chron. van Christ. Sternsee MS.

Ondertusschen was, op den tweeden (3) van Louwmaand, dien de Keizer tot de Hoofdvergadering der Guldevlies Ordere bestemd hadt, zyne Majesteit, door Georg van Egmond Bisschop van Utrecht, den Abt van St. Paulus, den Abt van Oostbroek, en andere hoofden der Godshuizen, in hun plechtgewaad met prachtige Choorkappen behangen, naadatze dien de hand gekust hadden, als in eenen ommegang (4) onder het luiden der klokken naar den Dom geleid. De Keizer en de Heeren zyner Ordre waren te paerd gezeten, in 't rood karmosyn fluweel gekleed, de Kerk was met kostelyke kleeden behangen, en met zooveele stoelen en wapens bezet, als tot het volle getal der Ridderen behoorden.

(4) Annal. Vernacul. Henricæ ab Erp. pag. 180. & 181.

Wanneer deeze vergadering eenige dagen, 't zy door 's Keizers ziekte of gewoone plechtigheid, geduurd hadt, heeft

1546 heeft de Keizer eindelyk deeze tweeëntwintig (1) Heeren weder tot Ridders in de plaatse der afgestorvenen verkoozen; Maximiliaan, in den tytel Koning van Boheme, Zoon des Roomschkonings; Inigo Lopez van Mendoza, Hertog van Infantadgo; Ferdinand Alvarez van Toledo, Hertog van Alba; Cosmus van Medicis, Hertog van Florenze; Albert, Hertog van Beijere; Emanuel Philibert, Prins van Piemont, in 't vervolg Hertog van Savoije; Octavius Farnese, Hertog van Camerino, 's Keizers Schoonzoon; Hendrik van Lara, Hertog van Najara; Frederik, Graaf van Furstemberg; Philips van Lannoy, Prins van Sulmone; Joachim, Heer van Rye; Pontus van Lalein, Heer van Bignicourt; Lamoral, Graaf van Egmond, Prins van Gavre; Claudius van Vergy, Banerheer van Champlite; Jacob, Graaf van Ligne; Philips van Lalain, Graaf van Hoogstraate; Maximiliaan van Borgonje, Markgraaf van der Veere; Pieter Ernst, Graaf van Mansveld; Jan van Ligne, Graaf van Arenberg; Pieter, Heer van Werchin, Seneschalk van Henegouwe; Jan van Lannoy, Heer van Molembais; Pieter Ferdinand van Cordova, Graaf van Feria. 1546

(1) Maurice Blason des Cheval. de la toison d'or fol. 214. & seq. en L. Guicciardyn Beschryv. der Nederland. fol. 67.

Dit werk verrigt zynde, vertrok de Keizer met zyne Zuster de Landvoogdesse en veel gevolgs, den (2) derden van Sprokkelmaand, van Utrecht naar Arnhem, voorts op Zutfeen, en van daar kwam hy, den negenden dier maand, te Nimmegen, alom met tekenen van groote achtinge en met aanzienlyke geschenken vereerd zynde. Naadat zyne Majesteit die van Nimmegen, gelyk de andere Steden en Stenden, verzogt hadt om den afstand van den Franschen Koning (3) op de Landen van Gelder te willen bekrachtigen, is hy aldaar, even alsmen hem te Arnhem en te Zutfeen gedaan hadt, plechtiglyk tot Hertog en Graaf (4) gehuldigd geworden. Het genoegen dat de Keizer door 't bevreedigen dier Landstreeke, welke hy zich door zoo veele moeijelykheden onderdaanig gemaakt hadt, genoot, wordt door den nevensstaanden penning, die op dit geval gemunt is, bevestigd.

(2) Chron. van Christ. Sternsee MS.

(3) Chron. van Nimmegen door J. Smetius pag. 126.

(4) P. Heuteri Rer. Austriac. Lib. XII. cap. 5.

Het eerste deel draagt 's Keizers hoofdstuk tusschen twee lauwriertakken, en op den voorgrond dit jaartal 1546. zynde gebreklyk in de tweede letter. Op het andere deel vindtmen dit geestige opschrift;

GELRIA PACATA EST, QVI POTE? CAESARIS EST.

GELDERLAND IS BEVREEDIGD, HOE IS 'T MOOGELYK? HET IS DES KEIZERS.

De Keizer, van de rust en eendragt der Nederlanden verzekerd zynde, vertrok van Nimmegen naar Maastricht, en zyne Zuster de Landvoogdes Maria naar Brussel, geevende toen het Drossaardschap van Harlinge (5) in Vriesland aan Christoffel van Sternsee, wiens dagverhaal, in den dienst van

(5) Chron. van Christ. Sternsee MS.

Kei-

1546 Keizer Karel den Vyfden aangetekend, ik dikwylen gebruikt heb, omdat de Schryver, van het dertigste tot het vyfenvyftigste jaar deezer eeuwe, byna in alle onderneemingen van den Keizer tegenwoordig, om zyne verdiensten van 's Keizers Lyftrouwant tot aanzienlyke ampten gevorderd, en zoo bemind was, dat de Keizer en des zelfs Broeder de Roomschkoning hem waardig keurden om Peters over zynen Zoon te zyn, gelyk de Landvoogdes Maria over zyne Dochter was, en Viglius van Zwigheim, die vermaarde Vries, het Dochtertje zelf onder den Doop hief. Dit heb ik hier noodig geacht als in het voorbygaan aan te roeren, om den zoo dikwylen aangehaalden Schryver geloof by te zetten.

De Landvoogdes begaf zich sedert naar Henegouwe, en sloot te Bing, den zesden (1) van Bloeimaand, ter verzekeringe van de Sterkte *Pont a Fresne*, in 't vervolg Marieburg genaamd, met Georg van Oostenryk, Bisschop van Luik, een verdrag, by wyze van mangeling, tegen de Heerlykheid Herstal; welk verdrag den vierden van Oegstmaand te Brussel ter wederzyde nader bekrachtigd wierdt. Onlangs hiernaa wierden de Heeren (2) Adriaan van Croy Heer of Graaf van Reux, de Zeevoogd Maximiliaan van Borgonje Heer van Bevere, en Meester Kornelis Schepperus Heer van Eecke, uit den naam des Keizers en der Landvoogdesse Maria naar Zeeland afgevaardigd, om, mids dat Gewest voor de Zeemagt der vyanden open lag, op het Eiland Walchere eenige Sloten en Sterkten te bouwen, gelyk toen onder andere op hunne orde het sterke Kasteel te Blankshoek by Rammekens, Zeeburg genaamd, uit de gemelde oorzaake gestigt wierdt. 1546

(1) Chartres de Brab. te Vilvoorde in de eerste bovenkasse getek. *Liege enz.*

(2) Reygersberg Chron. van Zeeland door Boxhorn II. deel pag. 481.

Schoon de Nederlanders door den naabuurigen oorlog der Fransen en Engelsen, die nog liep en de Zee ontveiligde, in verscheidene oorden zoo te Water als te Land beleedigd en benaauwd wierden, echter trof de dierte der graanen, welke tot den Oegstmaand duurde, hen thans nog gevoeliger, des de arme menschen alom door Nederland veel gebreks leeden; en dit ging zooverre, datmen in Zeeland, daarmen zelf veele graanen teelde, den zak Tarwe voor twaalf ponden grooten Vlaams, en nog meer, kogt. Zulks ik meene, dat op deezen elendigen hongersnood en drukkende vyandlykheden, de twee volgende penningen, zoo te Doornik als te Antwerpe, in dit jaar gemunt zyn.

C.

M.

I. De eerste heeft het wapen van Doornik, een Kasteel, op de voorzyde, en eenen Hemelsbol op de agterzyde, midsgaders in beide randen deeze letterzoomen;

IL FAVLT AVOIR SOVFRANCE
EN ESPOIR D'AVOIR MIEVX. 1546.

*MEN MOET LYDZAAMHEID HEBBEN
IN HOOPE VAN BETER TE KRYGEN. 1546.*

II. Terwyl veele Steden door de tweedragt der Ingezetenen verlooren gingen, en Antwerpe door de eendragt der Burgeren in welvaart groeide, en zyne nieuwe veſten en muuren thans voltooid zag, heeftmen rondom het wapen der Stad, dat op het eerſte deel ſtaat, deeze ſpreuk van den wyzen Seneca geſteld;

AMOR CIVIVM INEXPVGNABILE CASTRVM.

DE LIEFDE DER BURGEREN IS EEN ONVERWINNELYKE STERKTE.

Vermids dees penning, myns bedunkens, door iemand van de Overigheid, wiens wapen op het andere deel ſtaat, zal gemaakt zyn, die den tyd zyner regeeringe in den gemelden ſtand wenſchte te volbrengen, leeſtmen in den rand deeze letters;

ESPERANT I'ENDVRE L'AN 1546.

HOOPENDE VERDUUR IK HET JAAR 1546.

Middelerwylen liep de oorlog tusſchen Vrankryk en Engeland ten einde, welke aan beide de Koningen niet dan naadeel verſchafte, en zooveele ſchatten verſlonden hadt, dat de koſten van Koning Hendrik, alleen in deezen kryg verſpild, op omtrent zeventig millioenen (1) geſchat wierden: des de uitgeputte ſchatkiſt, en het woelen des Keizers, ieder om 't zeerſte tot den handel des vreedes drong, dienze door hunne Gemagtigden den zevenden van Weidemaand in 't veld, tusſchen Ardres en Guines, ſlooten. In den zelven (2) beloofde Koning François de oude ſchulden, en nog eene groote ſomme voor de koſten der belegeringe van Boulonje, aan Koning Hendrik binnen agt jaaren te betaalen, mids hem die Stad ongeſchonden weder zoude gegeeven worden; doch Koning Hendrik zou de zelve zoolang in bezittinge houden, tot de ganſche ſchuld voldaan was.

(1) Hiſt. der Reform. in Engeland door Burnet, I.deel pag. 558.

(2) R. Thoyras Hiſt.d'Anglet.Tom. V. pag. 455. & Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 305.

In dit verbond haddenze van beide zyden onder andere Vorſten wel inzonderheid den Keizer begreepen, welke, te Maaſtricht (3) zynde, de Duitſche Gezanten der Vorſten en Steden van den Hervormden Godsdienſt gehoor gaf; wandt hunne Meeſters, door den Koning van Engeland berigt zynde dat 'er een zwaare oorlog tegen hen op handen was, en uit de loopende gerugten vernoomen hebbende, dat de Keizer een verbond tegen hen met den Paus (4) geſlooten hadt, en veel volks in zynen dienſt aannam, zonden dierhalven, om het regte beſcheid te weeten, hunne Gezanten her- en derwaart, dus ook aan den Keizer. Ook zogtenze zulks door eenen brief van den Heer van Granvelle te weeten; maar dees ontkende alles, met byvoeginge van verwonderd te zyn over deeze onbeſchaamde uitſtrooijingen, wyl 's Keizers begeerte tot den vreede en de ruſt alom bekend, en tot dit einde ook de Ryksdag te Regensburg uitgeſchreeven was; betreffende de tienduizend Krygsknegten, die zyne Majeſteit, zoomen zeide, derwaart zoude voeren, was zoowel als 't andere verſierd; en, ſchoon de zelve zulks begeerde te doen, 't zoude meer gebeurd zyn, gelyk het voorbeeld van de Augsburgſche Ryksvergadering leerde; met meer andere omſtan-

(3) Chron. van Chriſt. Sternſee MS.

(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 478. & ſeq.

1546 ftandigheden, welken, hoe waarfchynlyk, echter de Vorften in geen volkoome zekerheid ftelden; te meer, omdat hunne Gezanten, uit Vrankryk en Engeland terugge keerende, het voorgaande vermoeden vermeerderden; des de aanzienlykfte Hoofden te Frankfort vergaderden, dit ftuk overwoogen, en zich berieden over de Kerkvergadering te Trente, over den Bronswykfchen oorlog, en om den Keurvorft van Keulen niet te verlaaten: ook fmeektenze den Paltsgraaf Frederik, die de Hervorming der Kerke zyns Gebieds thans invoerde, en het Euangeli te Heidelberg openlyk deedt prediken, om den Keurvorft van Keulen insgelyks te befchermen, en den Vreede op den aanftaanden Ryksdag te handhaaven, gelyk hy beloofde. Tot dit einde dan wierdt ftraks een Gezant aan den Keizer afgevaardigd.

Onderwylen hadt Navius, door Reinhard Graaf van Solms ondertaft zynde, verzekerd, dat de Keizer (1) tot geenen oorlog, maar tot den vreede en de gemeene welvaart van Duitsland gezind was, zeggende, als de Landgraaf den Keizer wilde fpreeken, dat hy dien met klein gevolg zeer aangenaam zoude zyn. Deeze verzekering, en die de Heer van Granvelle gedaan hadt, bragt den Landgraaf tot andere gedachten, welke hy Navius door eenen brief te kennen gaf, hier by voegende, dat hy den zelven liever dan 't gemeene gerugt wilde gelooven, wyl hy en zyne Bondgenooten vertrouwden, dat de Keizer, zoolang zy geene oorzaak gaven, nooit van 't befluit van Spier zoude afwyken.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 481.

In 't midden der zwaarigheden was Luther, fchoon zwak en zieklyk, echter naar zyne Geboorteftad Eisleben vertrokken, derwaart ontbooden door de drie Graaven van Mansveld, om den twift over de Landfcheidingen en Erfnis, die lang onder hen geftaan hadt, te verzoenen. Aldaar nevens anderen het verfchil (2) beflegt, en verfcheidene reizen gepredikt hebbende, wierdt hy, den zeventienden (3) van Sprokkelmaand, naa 't avondeeten met veele zyner vrienden, wat kranker, des men hem een weinig gefchaafde Eenhoorn met wyn te drinken gaf, en fliep hierop eene kleine poos; ontwaakende ging hy weder by zyne vrienden, zeggende, roept God aan opdat wy de Leere van 't Euangeli behouden; wandt de Paus en Kerkvergadering te Trente beftaan gevaarlyke dingen. Dit gezeid hebbende begaf hy zich weder te ruften; doch kon, door 't vermeerderen der benaauwdheid in de borft, niet flaapen, tot zooverre, dat hy, voelende zyne leevenskrachten verminderen, zynen Hemelfchen Vader aanriep, en, zynen geeft in des zelfs befcherminge beveelende, op den agtienden van Sprokkelmaand des jaars zesenveertig, zyns ouderdoms drieënzestig jaaren, den laatften adem, in tegenwoordigheid van zyne Zoonen en verfcheidene aanzienlyke perfoonen, uitblies. Zyn lighaam wierdt, op begeerte des Keurvorften van Sakfen, naar Wittenberg overgebragt, en aldaar in de Slotkerk met zoo groote ftaatfie, onder het gedrang der fchreijende Stedelingen, begraaven, als zyne uitmuntende eigenfchappen verdienden. Hy liet drie Zoonen, Jan, Maarten, en Paulus, die tot waardige ampten gevorderd wierden, en eene Dochter Margarita, midsgaders eener ontfterflyken roem agter, welken hy, fchoon hy niet van menfchlyke zwakheden en gemoedsbeweegingen, gelyk wy elders gemeld hebben, bevryd was, echter door zyn verftand, zyne geleerdheid en welfpreekendheid, en inzonderheid door zyne weergadelooze kloekmoedigheid, verkreegen hadt; wyl hy alle aanvegtingen zyner vyanden, hoe groot en magtig, niet alleen als een rots afkaatfte, maar de zeege op de zelven wegdroeg. Welke geneegenheid, liefde, en agting hy hierdoor onder zyne Geloofsgenooten verwierf, is uit deeze meenigvuldige penningen, die federt zyn overlyden te zyner gedachtenisfe gemaakt zyn, middagklaar te befpeuren.

(2) Corps Diplomat. par du

1546 Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 302.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 488. en Seckendorf Hift. der Reform. III. deel pag. 116. enz.

1546 1546

I.

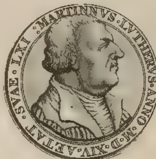

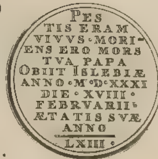
II.

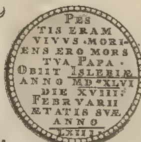
II.

II.

II.

I.

I. Rond-

1546 I. Rondom het borstbeeld van deezen Leeraar, dat van vooren gekeerd op het voorstuk van den eersten gesteld is, leestmen in eenen dubbelen letterkring, welke zyne drift tegen den Paus te kennen geeft, deeze woorden; 1546

DOCTOR MARTINVS LVTHERVS PROPHETA GERMANIÆ.
PESTIS ERAM VIVVS, MORIENS ERO MORS TVA,
PAPA! MDXLVI.

DE LEERAAR MARTYN LUTHER VOORSPELLER VAN DUITSLAND.
EENE PEST WAS IK U LEEVENDIG, STERVENDE ZAL IK UW DOOD ZYN, O PAUS! MDXLVI.

(1) II.deel fol. 393. Op het agterstuk staat zyn gewoone zinnebeeld, dat ik elders (1) verklaard heb, en in den rand dees dubbele letterzoom;

ANNO SALVTIS NOSTRaE MDXLVI. DIE XVIII. MENSIS FEBRVARY OBYT SANCTVS Domini DOCTOR MARTINVS LVTHERVS, ANnO AETATIS SVaE LXIII. IN MEMORIA aETERNA.

IN 'T JAAR ONZES HEILS MDXLVI. DEN AGTIENDEN DAG VAN SPROKKELMAAND IS GESTORVEN DE HEILIG DES HEEREN LEERAAR MARTYN LUTHER, IN 'T JAAR ZYNS OUDERDOMS LXIII. IN EEUWIGE GEDACHTENISSE.

II. De tweede draagt op de eene zyde het zelve borststuk en omschrift, en op de andere de afbeelding van de boodschap der Engelen toen onze Zaligmaker gebooren wierdt, zonder letterlyke verklaaringe.

III. Een diergelyk borstbeeld wordt op het voorstuk van den derden met dit randschrift gevonden;

Doctor MARtinus LVTHERus aetaTIS SVaE LXIII.

DE LEERAAR MARTYN LUTHER ZYNS OUDERDOMS LXIII.

Op het agterstuk staat weder zyn zinnebeeld, binnen deezen letterzoom;

PESTIS ERAM VIVVS, MORIENS ERO MORS TVA,
PAPA! MDXLVI.

EENE PEST WAS IK U LEEVENDIG, STERVENDE ZAL IK UW DOOD ZYN, O PAUS! MDXLVI.

IV. V. De vierde heeft zyn borststuk met de regter wang voorgekeerd, en een gebreklyk om- en opschrift, het welke uit de andere ligt te verbeteren is; inzonderheid uit den vyfden, die zynen meergemelden naam en tytel op de eerste helft rondom zyn borstbeeld, en op de andere helft dit opschrift draagt;

PESTIS ERAM VIVVS, MORIENS ERO MORS TVA PAPA! OBIIT ISLEBIÆ ANNO MDXLVI. DIE XVIII. FEBRVARII. ÆTATIS SVÆ ANNO LXIII.

EENE PEST WAS IK U LEEVENDIG, STERRVENDE ZAL IK UW DOOD ZYN, O PAUS! IS GESTORVEN TE EISLEBEN IN 'T JAAR MDXLVI. DEN AGTIENDEN DAG VAN SPROKKELMAAND. IN 'T JAAR ZYNS OUDERDOMS LXIII.

1546 VI. Het afbeeldſel van Luther zietmen ook op het eerſte deel van den zesden met het meergemelde omſchrift; maar op het andere deel het borſtbeeld van zynen getrouwen Amptgenoot en Vriend Philips Melanchton, omzoomd door dit op hen beide paſſende randſchrift; 1546

SOLA DEO ACCEPTOS NOS FACIT ESSE FIDES.

ALLEEN HET GELOOF MAAKT ONS BY GOD AANGENAAM.

♀

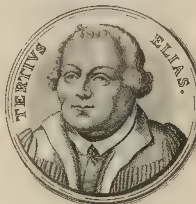
AL.

☽

I.

I.

☽

I.

☽

I.

1546 VII. Het afbeeldsel, de naam en tytel van deezen Leeraar, worden mede op het eerste deel van den zevenden gevonden; en op het andere een Altaar, op het welke een boek ligt met dit schrift; VERBVM DEI. *GODS WOORD.* op het boek zietmen een Hart met een Kruis, het welke van een Hemelslicht bestraald wordt, en in den rand deeze letterverzetting van zynen naam; 1546

VIR MVLTA STRVENS.

EEN MAN DIE VEEL ONDERNEEMT.

VIII. De zelve gedaante en naam staat op het voorstuk van den agtsten; en op het ruggestuk is de Leeraar geheel tot de voeten toe afgeschetst, houdende in de eene hand eene kaers, in de andere een boek met verscheidene zegelen, als of hy Gods woord verklaarde, treedende op de Pauslyke Kroon, het drievoudige Kruis, den Bisschopsstaf en Wykwast, agter hem zietmen eene Zwaan, een zinnebeeld van deezen Leeraar, en op den voorgrond eene gekronkelde slang, alles omboord met deeze woorden;

MAGNVS ERAT VITA, MAIOR SERMONE, DOCENDO MAXIMVS.

GROOT WAS HY IN LEEVEN, GROOTER IN REDEN, DE GROOTSTE IN ONDERWYZEN.

IX. By zyn borstbeeld, dat op de voorzyde van den negenden gesteld is, wordt, mids hy van sommigen zyner Geloofsgenooten voor den grootsten Leeraar naa Johannes den Dooper, den tweeden Elias, gehouden wierdt, dit randschrift gevonden;

TERTIVS ELIAS.

DE DERDE ELIAS.

De Engel, die op de keerzyde verbeeld is, vertoont een boek in de regterhand, in 't welke geschreeven staat; ÆTERNUM EVANGELIUM. *HET EEUWIGE EUANGELI.* Vliegende over eene Stad, wier torens en muuren te gronde vallen, en op den voorgrond leestmen APOCALYPSIS 14. *OPENBAARING* 14. uit (1) welke deeze spreuk, die uit de bazuin van den Engel schynt voort te koomen, ontleend, en hier in den rand gesteld is;

(1) Openbaaring Cap. XIV. vers. 8.

CECIDIT CECIDIT BABYLON MAGNA.

HET GROOTE BABEL IS GEVALLEN, HET IS GEVALLEN.

X. Op het voorste deel van den tienden zietmen het afbeeldsel van onzen Zaligmaaker, zegenende met de regterhand de Waereld, die op de slinkerhand rust, omzoomd door deeze woorden uit de Heilige (2) Bladeren;

(2) Euang. van Johannes Cap. VIII. vers. 12.

DAS LIECHT DER WELT.

HET LICHT DER WAERELD.

Op het agterste deel wordt het afbeeldsel van Luther gevonden in Leeraars gewaad, met een boek in de hand, in 't welke deeze letters (3) gesteld zyn;

(3) Psalm CXIX. vers. 89.

DAS WORT VNSERS GOTTES BLEIBET EWIG.

HET WOORD ONZES GODS BLYFT EEUWIG.

(1) Euang. van Mathaeus Cap. V. vers. 13.

Wyders leestmen deeze woorden (1) van onzen Zaligmaaker in den rand;

DAS SALTZ DER ERDEN. MATTHAEI 5.

HET ZOUT DER AARDE. MATHEUS 5.

XI. De elfde, die in laateren tyd met het borstbeeld van Luther, weinig naar de anderen zweemende, gemaakt is, heeft op de eerste helft dit omschrift;

DOCTOR MARTINVS LVTHERUS. ÆTATIS LX.

DE LEERAAR MARTYN LUTHER. ZYNS OUDERDOMS LX.

(2) L. Seckendorf Hist. der Reform. III. deel fol. 141.

Zyn jongste Zoon, welke alleen den Stam in manlyke telgen voortplantede, en door zyne Geneeskunde in groote achtinge (2) by verscheidene Keurvorsten raakte, wordt op de andere helft, doch te onrecht met het Guldevlies aan den hals, afgebeeld gevonden, omzoomd door deeze letteren;

PAULUS LUTHERUS DOCTOR MEDICINAE. ÆTATIS XLII.
ANNO MDLXXIIII.

PAULUS LUTHER LEERAAR DER GENEESKUNDE. ZYNS OUDERDOMS XLII. IN 'T JAAR MDLXXIIII.

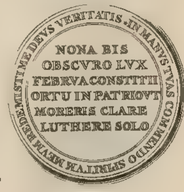
I.

I.

I.

XII. Op

1546 XII. Op de voorzyde van den twaalfden is Luther, met den Leeraars tabbaard om 't lyf, en het meergemelde omschrift, afgebeeld; en op de agterzyde staat deeze zyne gewoone (1) Bybelspreuk; 1546

(1) Esaja Cap. XXX. vers. 15.

IN SILENTIO ET SPE ERIT FORTITVDO VESTRA.
ESAIÆ XXX.

IN STILHEID EN HOOPE ZAL UWE STERKTE ZYN.
ESAJA XXX.

XIII. De dertiende vertoont op het eerste deel diergelyke borststuk, beslooten binnen een randschrift, in 't welke by misslag een 5. voor een 4. in 't jaartal gesteld is;

MARTINVS LVTHERVS DOCTOR, NATVS 10 NOVEMBRIS ANNO 1583.

MARTYN LUTHER LEERAAR, GEBOOREN DEN TIENDEN VAN SLAGTMAAND IN 'T JAAR 1583.

Het opschrift, dat op het andere deel gesteld is, wyst het jaar van zyn sterven door groote telletters aan, en heeft deezen zin;

eCCe nVnC MorItVr IVstVs In paCe ChrIstI eXItV tVto et beato.

ZIE NU STERFT DE REGTVAARDIGE IN DEN VREEDE VAN KRISTUS MET EENEN VERZEKERDEN EN ZALIGEN UITGANG.

XIV. Het borstbeeld, dat op de eerste helft van den veertienden gevonden wordt, schynt naa eenen dooden gemaakt te zyn, en moogelyk naar een der twee afbeeldselen, welken door eenen schilder (2) van Eisleben en door Fortennagel van Hal, naa 't overlyden des Leeraars, gemaakt wierden; het heeft geene letterlyke verklaaring: maar op de andere helft vindtmen in 't vlak dit tyddicht van zynen dood gesteld;

(2) L. Seckendorf Hist. der Reform. III. deel fol. 129.

nona bIs obsCVro LVX febrVa ConstItIt ortV, In patrIo Vt MorerIs CLare LVthero soLo.

VERMAARDE LUTHER GY STERFT IN UW VADERLAND, ZOO ALS HET LICHT DEN AGTTIENDEN VAN SPROKKELMAAND UIT DE DUISTERNISSE OPGING.

In den buitenkring leestmen deeze woorden, met welken Luther zynen God, op het uiterste liggende, aanriep, en naar die van den stervenden Heiland (3) gevolgd zyn;

(3) Euang. van Lucas Cap. XXIII. vers. 46.

IN MANVS TVAS COMMENDO SPIRITVM MEVM, REDEMISTI ME, DEVS VERITATIS.

IN UWE HANDEN BEVEELE IK MYNEN GEEST, GOD DER WAARHEID, GY HEBT MY VRYGEKOGT.

 XV. Op

I.

M.

M.

XV. Op de voorzyde van den vyftienden is Luthers afbeeldsel met een boek in de hand, en nevens het zelve zyn naam in enkele letteren gesteld, omzoomd door dit dubbele Hoogduitsche omschrift;

GEBOREN ZV EISLEBEN ANNO 1483. DEN 10. NOVEMBER VND IN St. PETRI VND PAVLI KIRCHEN GETAVFFT, AVCH ALDA ANNO 1546. DEN 17. FEBRUARII GESTORBEN.

GEBOOREN TE EISLEBEN IN 'T JAAR 1483. DEN TIENDEN VAN SLAGTMAAND, EN IN St. PIETERS EN PAULUS KERKE GEDOOPT, OOK ALDAAR IN 'T JAAR 1546. DEN ZEVENTIENDEN VAN SPROKKELMAAND GESTORVEN.

Zyne geboortestad EISLEBEN met dit jaar MDCXXII. in 't welke de penning gemaakt is, wordt op de keerzyde gevonden, en op den voorgrond deeze woorden (1) uit de Koninglyke Harpzangen;

(1) Psalm CXXVII. vers. 1.

WO DER HERR NICHT DIE STAD BEHVTET, SO WACHET [DER WAECHTER UMBSONST.] PSALM 127.

ZOO DE HEER DE STAD NIET BEWAART, ZOO WAAKT DE WAGTER TE VERGEEFS. PSALM 127.

XVI. In andere gedaante zietmen zyn borstbeeld op het eerste deel van den zestienden, met zynen naam omzoomd; en op het andere deel deeze korte beschryving van zynen leevensloop;

NA-

1546 NATVS ISLEBIÆ 1483. X. NOVEMBRIS. 1503. ERFVRTI MAGISTER. 1505. MONACHUS AVGVSTINORUM. 1508. WITTENBERGÆ PROFESSOR. 1511. DOCTOR THEOLOGIAE FACTUS. 1517. 31 OCTOBRis REFORMATIONEM THESIBus CONTRA INDVLGENTIAS COEPIT. 1521. IN COMITIIS WORMETTENSIBUS DEFENDIT. PROSCRIPTus WARTBVRGI DELITVIT. 1522. OB TVRBAS FANATICORVM WITTENBERGAM REDVX. BIBLIA GERMANICA EDIDIT. 1525. CATHARINAM BORIAM DVXIT. PRECIBus SCRIPTISQUE INSISTENS OBIIT ISLEBIÆ 18. FEBRUARII DIE CONCORDIÆ. SEPVLTVS WITTENBERGÆ 22 FEBRUARII ANNO 1546. 1546

HY IS GEBOOREN TE EISLEBEN IN 'T JAAR 1483. DEN TIENDEN VAN SLAGTMAAND, 1503. MEESTER TE ERFURD. 1505. AUGUSTINER MONNIK. 1508. HOOGLEERAAR TE WITTENBERG. 1511. LEERAAR DER GODGELEERDHEID GEMAAKT GEWORDEN. 1517. DEN 31 VAN WYNMAAND BEGON HY, DOOR VERTOOGSTELSELEN TEGEN DEN AFLAAT, DE KERKHERVORMING. VERWEERDE [ZICH] OP DEN RYKSDAG VAN WORMS. GEBANNEN VERSTAK HY ZICH TE WARTBURG. 1522. KEERDE HY OM DE BEROERTE VAN EENIGE UITZINNIGEN WEDER NAAR WITTENBERG. HEEFT DEN DUITSCHEN BYBEL UITGEGEEVEN. 1525. HEEFT HY KATARINA VAN BORA GETROUWD. VOLHARDENDE IN GEBEDEN EN 'T SCHRYVEN IS HY TE EISLEBEN, DEN AGTIENDEN VAN SPROKKELMAAND, OP DEN DAG DER EENDRAGT GESTORVEN. EN TE WITTENBERG, DEN TWEEËNTWINTIGSTEN DIER MAAND, IN 'T JAAR 1546. BEGRAAVEN.

Men vindt (1) van deeze penningen, welken op den uitterften kant met dit Hoogduitfche versje beftempeld zyn;

(1) Ehren Gedachtnifz Lutheri durch Chr. Juncker. pag. 217.

LVTHERI LEHR IST GOTTES WORT,
DARVMB BESTEHT SIE HIER VND DORT.

LUTHERS LEER IS GODS WOORD, DAAROM BESTAAT DIE HIER EN DAAR.

XVII. Nogmaal wordt het borftftuk op de voorzyde van den zeventienden, doch met de flinkerwang voorgekeerd, gevonden, voerende op de keerzyde deeze letters;

MARTINUS LUTHERUS GERMANUS THEOLOGUS, RELIGIONIS CHRISTIANÆ IN GERMANIA INSTAURATOR, NATUS ISLEBII, VIXIT VITEBERGÆ, OBIIT IN PATRIA ANNO 1546. ÆTATIS 63.

MARTYN LUTHER DUITSCH GODGELEERDE, HERSTELLER VAN DEN KRISTELYKEN GODSDIENST IN DUITSLAND, GEBOOREN TE EISLEBEN, HEEFT GELEEFT TE WITTENBERG, IS GESTORVEN IN ZYN VADERLAND IN 'T JAAR 1546. ZYNS OUDERDOMS 63.

1546 Weinige dagen voor 't overlyden van Luther hadtmen de eerste zitting van de Kerkvergaderinge van Trente gehouden, welke in Wintermaand des voorgaanden jaars plechtiglyk geopend was door drie Gezanten van den Paus, van welken de eerste de Kardinaal Maria Monti, naa het verklaaren (1) dat deeze vergadering tot eer van God, tot uitrooijinge der ketteryen, tot verbeetering van de Geestlykheid en 't volk, en tot het verdelgen der vyanden van Kristus beleid was, de Mis zong: de andere, Kornelis Musso Bisschop van Bitonte, deedt eene redenvoering, in welke hy de noodzaaklykheid der Kerkvergaderinge vertoonde; zeggende, dat de netelige zaaken van den Godsdienst niet anders dan door de zelve konden verhandeld worden; wandt op de Kerkvergaderingen hadtmen de Geloofsstellingen (2) gemaakt, de kettery veroordeeld, de zeden verbeterd, de Kristenen vereenigd, de kruistogten en de oorlogen tegen de Ongeloovigen beslooten, de Koningen afgezet [maar van de Pauzen, als een groot Hoveling, zweeg hy stil] en de scheuringen geheeld; ja dat de Dichters de vergadering der Goden, om der zelver aangelegenheid te toonen, versierd hadden; wyders verhaalde hy alle misbruiken, die in den Godsdienst gesloopen waren, en dat de Paus om die te verbeteren deeze vergadering beroepen hadt, onder de gunst van den Keizer, den Roomschkoning, de Koningen van Vrankryk, Portugaal en andere Kristen Vorsten, hen allen pryzende, voegende hier by, dat de vergaderden zich hier als in het Trojaansche paerd moesten besluiten, hen bezweerende (3) alle menschen te noodigen om zich aan de Kerkvergaderinge te onderwerpen, ja, zeide hy, het openen van de deuren deezer vergaderinge was die van 't Paradys ontsluiten, alwaar het water des leevens moest stroomen om de aarde met de wysheid des Heeren te vervullen, vermaanende de Vaders hunne harten te ontsluiten, zeggende, byaldienze zulks niet deeden zou de Heilige Geest hen den mond openen, ten einde de Kerk niet zoude doolen schoon de Kerkvergadering mogt doolen, hen ernstelyk voorhoudende hunne driften af te leggen, om te konnen zeggen *visum est Spiritui Sancto, & nobis.* noodigende voorts de Grieken, Fransen, Spanjaards, Italiaanen en alle Kristenen te bruiloft. Sedert was de voortgang, door heimelyke inzigten en stribbelingen over den rang, tot in 't begin van dit jaar met zooveel hevigheid gestuit, dat eindelyk de Gezant van Vrankryk (4) openlyk verklaarde te zullen vertrekken, byaldien hem de plaats voor den Gezant des Roomschkonings niet wierdt toegeweezen. 1546

(1) Hist. du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Houssaje pag. 121.

(2) Symbola.

(3) Hist. du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Houssaje pag. 122.

(4) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 431.

Op deeze wyze begon de Kerkvergadering te Trente, op welke die van den Hervormden Godsdienst, omdatze reeds veroordeeld waren, en voor hunne Tegenparty niet begeerden te recht te staan, met reden weigerden te verschynen, en van welke ik het beloop, niet dan zooverre ik tot myn oogmerk dienstig oordeele, meen aan te roeren: dit echter moet ik in 't voorbygaan melden, dat 'er op deeze, als op alle andere Kerkvergaderingen, die voor of naa gehouden zyn, meer partyschap, hoogmoed en heerschzugt, den Geestlyken boven anderen eigen, dan liefde, nedrigheid en gehoorzaamheid, hoe dier van den Zaligmaaker aanbevoolen, regeerde.

In den zelven tyd hadtmen ook de voorbereidselen tot den Ryksdag te Regensburg beschikt, en, volgens begeerte van den Keizer, de Geleerden, welken de verschillen aldaar zouden verhandelen, niet alleen benoemd, maar ook derwaart gezonden; die, welken van den Hervormden Godsdienst verscheenen, (5) waren Martyn Bucerus, Jan Brentius, Georg Major, Everard Snepfius, Godgeleerden; en tot toehoorders, Volrat Graaf van Waldek, Balthasar Gultlinger, Laurents Zocher en Georg Volkheimer. Uit den naame des Keizers en der Roomsche Kerke kwamen Pieter Malvenda, Everard Billicus,

(5) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 481. & 482.

1546 cus, Jan Hofmeester, Jan Cochlæus, Godgeleerden; en voor toehoorders Kaspar Caltentanus, Georg Ilsingerus, Bartholomeus Latomus, en Georg Loxanus, welke laatste door zyne verdiensten tot Onderkancelier van Boheme (1) gevorderd, en tot Opperften in de zaaken van den oorlog des Heiligen Roomschen Ryks gesteld was, en tot wiens gedachtenis dees penning is gemaakt geworden: 1546

(1) Mamerani Catalog. totius Aulæ Cæsaris pag. 51.

F.

Rondom zyn borststuk, op de voorzyde met eene keten om den hals afgebeeld, leest men deezen letterzoom;

GEORGIVS LOXANVS REGIVS EQVES.

GEORG LOXANUS KONINGLYK RIDDER.

Op de agterzyde wordt een zeegeteken van verscheidene wapenen met den eiken- of burgerkrans versierd gevonden, binnen dit omschrift;

ARMA VIRVMQVE VIDES, OPERAE EST COGNOSCERE VTRVNQVE.

GY ZIET DE WAPENS EN DEN MAN, 'T IS DE MOEITE WAARDIG DIE BEIDE TE KENNEN.

Naauwelyks waren de Gelastigden van beide de zyden vergaderd, of de Voorzitters, de zwaarwigtigheid van den handel voorgesteld, en de Godgeleerden tot eendragt om alle menschlyke driften af te leggen vermaand hebbende, lazen hierop 's Keizers (2) gebod, medebrengende, datmen de belydenis van de Hervormden, te Augsburg overgeleverd, tot een voorwerp zoude neemen, en de drie eerste deelen van de Heilige Drieëenheid, van de Vleeschwordinge des Woords, en van de Erfzonden zoude agter laaten, wyl om de twee eerste geen verschil, en het laatste reeds verhandeld was; maar onderhanden neemen de andere punten, van de Rechtvaardigmaakinge, vergeevinge der Zonden, vervullinge der Wet, van 't Geloof, goede Werken, Verdiensten, Verbondstekenen, Vaagevuur, genoegdoeninge voor de Afgestorvenen, aanroepinge der Heiligen, Beelden, Monnikenbeloften, kuisheid der Priesteren, onderscheid der Spyzen, van de Geestlyke besluiten en overleveringen, van de Vierdagen der Kerke, van de magt en hoogste Overigheid der Geestlyken, van 't vermoogen van den Roomschen Paus, Bisschoppen en der Kerkvergaderingen. Die van den Hervormden Godsdienst, ziende, zoodra deeze punten op het tapyt kwamen, hoe dezelve verhandeld wierden, begeerden, dat de saamenspreeking van openbaare Beamptschryvers

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 482.

 aan-

1546 aangetekend zoude worden, het welke hen, onder beding dat niemand iet van de zelve zoude weeten, wierdt ingewilligd. Hierop deedt Pieter Malvenda eene redenvoering over de Rechtvaardigmaaking, in welke hy den vryenwil naar de meening van Bucerus te veel toe gaf, besluitende, dat de mensch niet alleen door 't Geloof, maar ook door Hoope en Liefde gerechtvaardigd wierdt. Wanneer het werk dus begonnen was, ontstondt 'er dagelyks meer verschil over de wyze van verhandelinge, en over 't gebod van stilzwygen, dat die van den Hervormden Godsdienst voor hunne Vorsten niet verborgen mogten houden; dit liep zoo verre, dat de (1) Keurvorst van Saksen, om dit doen kwaalyk te vreede, zyne Gelastigden t'huis riep, waardoor de anderen kort hiernaa volgden. Zulks het groote voorneemen dus verydeld den Roomsen stof tot schelden verschafte.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 484.

De Keizer, middelerwylen van Maastricht door 't Bisdom van (2) Luik en 't Hertogdom Lukfemburg te Spier koomende, stuitte de rechtsvordering van Hertog Otto Hendrik en den Keurvorst van den Palts, omtrent den Spanjaard Alfonsus Diazius en des zelfs Dienaar, welken Jan Diazius, Broeder van Alfonsus, door aanhitsing van Pieter Malvenda, (3) onder 't gebied van Hertog Otto Hendrik op eene verraadelyke wyze vermoord hadden, omdat Jan Diazius niet alleen het Hervormde Geloof omhelst, maar zelf nevens Bucerus in de gemelde saamenspraak te Regensburg verwæerd hadt. Zoodra de Keizer te Spier kwam, zondt hy eenen vrygeleibrief aan den Landgraaf van Hessen, welke, hierdoor gedekt, zich derwaart tot een mondgesprek met den Keizer begaf, den zelven over de loopende gerugten van de verbonden met den Paus en Koning van Vrankryk, midsgaders van de toerustinge tot den oorlog onderhoudende kreeg ten antwoord, dat de zelven valsch en ongegrond waren, wyl zyne Majesteit geen voorneemen hadt om de Bondgenooten der Augsburgsche Belydenisse geweld aan te doen, maar om de welvaart van Duitsland te behartigen, en spitste al zyne zinnen om den Landgraaf te beweegen, dat de zelve in persoon met den Keurvorst van Saksen op den Ryksdag zoude verschynen; doch dit te vergeefs zynde, poogde de Keizer door verscheidene middelen andere Vorsten en Steden van de zelven te verwyderen, en aan zyn snoer te krygen, gelyk hem gelukte; wandt van Spier te Regensburg koomende, werwaart de voornaamste Vorsten naartoe vloeiden, wierden 'er om zyne party te versterken, twee huuwelyken ontworpen, en geklonken met zyne Nigten, Dochters des Roomschkonings, welke met zyne Gemaalinne, Kinderen en groot gevolg van Vrouwen ook aldaar gekoomen was; tot dit (4) einde schonk de Keizer zelf de keten der Guldevlies Ordere aan Albert Hertog van Beijere, dien hy tot deeze waardigheid reeds te Utrecht benoemd hadt, en welke, den vierden van Hooimaand, met Anna Dochter des Roomschkonings zyne Nigte in den egt verknogt wierdt; wandt hy was Kleinzoon van Kunigunda Zuster van Keizer Maximiliaan. Kort hiernaa wierdt eene andere Dochter Maria aan Willem, Hertog van Kleef en Gulik, die aldaar mede tegenwoordig was, en door den Keizer met een voorrecht, (5) dat de Vrouwlyke, by gebrek van Manlyke Kinderen, uit deeze Vrouwe geteeld, in zyne Landen zouden opvolgen, beschonken, ten huuwelyk besteed, en de plechtigheden der trouwe den agtienden der zelve maand met groote pracht, in 't midden der beroerte, voltrokken; en het is tot bewys deezer egtverbintenissen, dat de twee volgende gedenkpenningen gemaakt zyn. 1546

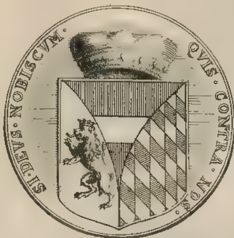
(2) Chron. van Christ. Sternsee MS.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 490. & seq.

(4) Chron. van Christ Sternsee MS.

(5) Teschenmacheri Annal. Cliviæ in Diplomat. fol. 169.

S.

I. Het afbeeldſel van de Princesſe Anna, Dochter van den Roomſchkoning Ferdinand en van Anna Dochter van Ladislaus Koning van Hungarië en Boheme, wordt, prachtig uitgedoſt; op de voorzyde van den eerſten, binnen dit randſchrift gevonden;

ANNA DVCISSA BAVARIAE ALBERti VXor, FERDInandi IMPeratoris FILIA.

ANNA HERTOGIN VAN BEIJERE GEMAALIN VAN ALBERT, DOCHTER VAN DEN GEBIEDER FERDINAND.

Het wapenſchild, dat met eene Hertoglyke muts gedekt op de keerzyde geſteld is, voert in 't voornaamſte deel wegens haaren ſtam Ooſtenryk, in de rechterzyde voor haaren Gemaal den Leeuw voor 't Paltsgraafſchap, en in de ſlinkerzyde de ruiten voor Beijere; beſlooten binnen deeze meergemelde Bybelſpreuk;

SI DEVS NOBISCVM QVIS CONTRA NOS?

ZOO GOD MET ONS IS WIE ZAL TEGEN ONS ZYN?

L.

II. De tweede draagt het afbeeldſel van Maria, jonger Dochter van den Roomſchkoning, op het voorſtuk niet min ſierlyk toegetakeld dan haare Zuſter, en, dewyl deeze met den Hertog van Kleef en Gulik getrouwd was, leeſtmen de volgende letters in den rand;

MARIA DVCIS GVILHELMI CLIVIENSis VXor, FERDinandi IMPeratoris FILIA.

MARIA GEMAALIN VAN HERTOG WILLEM VAN KLEEF, DOCHTER VAN DEN GEBIEDER FERDINAND.

Op het agterſtuk zietmen eenen boom zonder vrugten en bladeren, welke de vrugtbaarende warmte des Zomers verwagt, en dierhalven met deeze woorden omzoomd is;

MYNE VREUGDE IS DE HOOPE.

De Gemagtigden der Vorsten van den Hervormden Godsdienst waren naauwelyks op den Ryksdag gekoomen, of klaagden den Keizer over het ombrengen (1) van Jan Diazius, en verzogten, dat de doodslaager gerecht mogt worden; maar de Keizer, onder voorwendsel van zynen Broeder over het zelve te willen spreeken, hieldt zulks sleepende, dewyl de Roomschkoning zich op gelyke wyze uit deeze zwaarigheid reddede. Wanneer de vergadering in tegenwoordigheid van veele Vorsten, Bisschoppen en Gezanten, door eene aanspraak van den Keizer, in welke hy zyne geneegenheid tot de rust en den vreede van 't Ryk verklaarde, geopend was, vermaanden de Gemagtigden der Keurvorsten van Ments en van Trier zyne Majesteit, niet alleen ter beschherminge van de Trentische Kerkvergaderinge, maar ook om die van den Hervormden Godsdienst tot het verschynen op de zelve, en ter onderwerpinge van der zelver besluiten, te brengen. De Gemagtigden dier Vorsten, zulks verneemende, smeekten den Keizer om eenen vasten vreede, en den Godsdienst op eene geschikte Kerkvergaderinge des Duitschen Landaards, of door eene saamenspreeking van Geleerden te willen schikken; omdat de Kerkvergadering van Trente zoo niet was alsmen op den Ryksdag besflooten en beloofd hadt.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 503. & seq.

Onder het beraaden deezer zaaken ging 'er een gerugt op, dat de Keizer, de Roomschkoning en de Paus zich met grooten yver tot den oorlog toerusteden. Wandt de Schryvers, welken den Keizer in deezen opgaanden kryg in persoon dienden, getuigen, dat de Keizer zyn voorneemen (2) niet wilde openbaaren, dan naa hy in staat was de weêrspannelingen met geweld te konnen straffen; dierhalven hadt zyne Majesteit den Kardinaal van Trente Madrucius spoedig naar Rome gezonden, om niet alleen die hulpbenden van den Paus, welken hem door den zelven beloofd waren, maar ook Herkules Hertog van Ferrara, Cosmus Hertog van Florenze zynen Schoonzoon, en anderen om onderstand te verzoeken; te gelyk beveelende, dat zyne Spaansche Krygsknegten, die in 't Ryk van Napels, en eenigen van die in Piëmont lagen, onder Philips van Lannoy Prins van Sulmona, welken hy tot Bevelhebber zyner ligte Ruiteren aanstelde, straks naar Duitsland zouden koomen. Insgelyks ontboodt de Keizer veel volks uit Milanen, alwaar hy, mids Alfonsus (3) van Avalos Markgraaf van Guast, een beroemd krygsheld, den eenendertigsten van Lentemaand overleeden was, in des zelfs plaatse Ferdinand Gonzaga, Onderkoning van Sicilië, tot Stedehouder benoemde. En dewyl omtrent dit Hertogdom eenige verandering ten voordeele van den Hertog van Orleans gemaakt was, heeft de Keizer, door 't verdwynen dier inzigten, thans op den (4) vyfden van Hooimaand zynen Zoon Philips Erfprins van Spanje, en des zelfs manlyke Naakoomelingen weder met het zelve bekleed.

(2) La Guerra della Germania da M. Giov. de Godoi pag. 3.

(3) P. Heuteri Rer. Austr. Lib. XII, Cap. 5.

(4) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 311.

In Duitsland trok de Keizer veel volks byeen, en zondt eenige Bevelhebbers en Oversten met geld aan verscheidene oorden, om knegten in zynen dienst te neemen, te monsteren en derwaart te voeren. Ook beval hy Albert en Jan Markgraaven van (5) Brandenburg, en Wolfgang den Grootmeester der Duitsche Ordere, eenige ruiterbenden op de been te brengen; en hoewel de twee eerstgemelden in 't Smalkaldische verbond stonden, echter beloofdenze den Keizer, mids dees voorgaf den kryg niet om den Godsdienst, maar tot het straffen der weêrspannelingen te zullen beginnen, hunne hulp. Zelf wist hy

(5) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 505. & Chron. van Christ. Sternsee MS.

Mau-

1546 Maurits Hertog van Sakſen zooverre te beleezen, dat de zelve een heimelyk verbond van (1) onderlinge beſcherminge met den Keizer ſloot, door het welke hy des zelfs voordeel behartigde. Hierenboven hadt de Keizer aan Maximiliaan van Egmond, Graaf van Buren, gebooden in de Nederlanden Ruiters en Voetknegten aan te neemen, en de zelven, zoodra als moogelyk was, naar Duitsland te voeren: des de gemelde Graaf eerlang, met tienduizend (2) Voetknegten en vyfhonderd Ruiteren en twaalf groote ſtukken geſchuts, derwaart trok, verzeld door zynen Neef Lamoraal (3) Graaf van Egmond, door Jongheer Hendrik van Brederode, Andries Baſtaard van Waſſenaar en andere Hollandſche Heeren, midsgaders uit Zeeland, door Jooſt van Cruyninge en Frederik van Romerswael. Uit zooveele van alom verzaamelde Krygsknegten beſlooten de Nederlanders een voorſpoedig gevolg, meenende, dat de Keizer door zyne groote kracht de weêrſpannelingen, als Simſon den Leeuw gedaan hadt, zoude dwingen en verſcheuren, het welke uit de drie volgende Nederlandſche rekenpenningen, die op dit geval gemaakt zyn, ligtlyk is op te maaken. 1546

(1) P. Heuteri Rer. Auſtr. Lib. XII. Cap. VI.

(2) Haræi Annal. Brab. Tom. I. fol. 639.

(3) Gouthoeven

Chron. van Holland fol. 617.

I. Op de voorzyde van den eerſten is Simſon, die den Leeuw verſcheurt, afgebeeld, meermaalen op Nederlandſche penningen, om 's Keizers vermoogen uit te drukken, geſtempeld, en dierhalven met deeze Franſche dichtregeltjes omboord;

FORSE ET PROVESSE
VIENT DE GRANT NOBLESSE.

STERKTE EN DAPPERHEID
KOOMT VAN GROOTEN ADEL.

Op de keerzyde zietmen eenige Ruiters ſtryden, onder welken die met het Borgondſche kruis in den ſtandaard hunne tegendingers ſchynen te verdryven; rondom leeſtmen;

GECTOIRS POVR LA CHAMBRE DES COMPTES.

LEGPENNINGEN VOOR DE KAMER DER REKENINGEN.

II. Het gelauwrierde borſtbeeld van den Keizer ſtaat op het eerſte deel van den tweeden, met den Nederlandſchen Leeuw boven 't hoofd, en met deeze tytelen in den rand;

CAROLVS V. ROMANORum IMPerator, SEMPer AVGVSTus.

1546 *KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN, ALTYD VERMEERDERAAR.* 1546

Het andere deel draagt het afbeeldsel van Simson in eene andere gedaante dan de voorgaande, binnen dit omschrift;

GECTOIRS DV BVREAV DE L'EMPEREVR. 1546.

LEGPENNINGEN VAN DE REKENKAMER DES KEIZERS. 1546.

III. Rondom het Vuurstaal, 't Guldevlies en de gekruiste Lauwrierstokken, die op het voorstuk van den derden gesteld zyn, zietmen den gekroonden Keizerlyken Arend, en de wapenschilden van Kastilie, Milanen en Nederland, omringd door deeze woorden;

CHARLES V. EMPEREVR DE CES PAYS DOMINANT.

KAREL DE VYFDE KEIZER HEERSCHENDE OVER DEEZE LANDEN.

Het agterstuk is in alle deelen gelyk aan den voorgaanden.

Terwyl Duitsland door deezen opkoomenden oorlog gedreigd wierdt, is te Mechele, op den zevenden (1) van Oegstmaand omtrent ten elf uuren des nachts, met een groot onweder de Bliksem gevloogen door de reeten van eenen ouden toren, Santpoort geheeten, aan den muur omtrent de Neckerspoelpoort gelegen, daar hy zevenhonderd tonnen buskruids, die 'er bewaard wierden, ontstak, verscheurende den toren, en alles dat 'er om en aan was, tot in den afgrond met zulk een geweld, dat de stukken, steenen en balken door de gansche Stad vloogen, tweehonderd der naastgelegene huizen te gronde wierpen, zulks 'er, mids de steenen by de twee uuren verre gesmeeten wierden, naauwlyks een gebouw in de Stad ongeschonden bleef. Door deezen slag wierden vyfhonderd menschen gedood en wel tweeduizend gewond, de eersten wierden, wyl niemand de zynen kenden, door de zorg der vermoogenden op St. Jans Kerkhof onder elkanderen begraaven, en aan de laatsten, naar gelegenheid des tyds, hulp verschaft; ja de ontsteltenis, jammer en elende was zoo groot, dat ieder meende de gansche waereld verging. Des de naaste Stedelingen uit Brussel, Antwerpe, Lier en Loven derwaart liepen, om dit schriklyk schouwspel van naby te zien, en hunne bedrukte Landgenooten te troosten.

(1) P. Heuteri Rer. Austr. Lib XII. Cap. VIII. en die Nieuwe Chron. van Brab. fol. 146.

De groote toestel van den Keizer in Duitsland verwekte middelerwylen niet weinig naadenkens in de Leden van het Smalkaldische verbond; en niet zonder reden, wyl de Keizer, den zesentwintigsten (2) van Weidemaand, een verbond met den Paus aanging, by het welke zy elkanderen beloofden, die genen door de wapenen te dwingen, welken zich tegen de Kerkvergadering gesteld hadden, in het Smalkaldische verbond stonden, van de Kerke geweeken en Ketters geheeten waren, om de zelven dus met geweld weder tot hun waare Geloof en de gehoorzaamheid van den Heiligen Zetel te brengen; tot dit einde zou de Paus, mids de Keizer geene verbintenissen, zonder bewilliginge van zyne Heiligheid, zoude maaken, tweehonderdduizend Kroonen tot deezen oorlog geeven, en twaalfduizend Italiaanen te voet, en vyfhonderd te paerd, op eige beurs zes maanden onderhouden. Ja hy bewilligde, dat de Keizer niet alleen voor een jaar de helft van de Kerklyke inkoomsten in Spanje, maar zelf aldaar vyfhonderdduizend guldens aan Kloo-

(2) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 308.

ster-

1546 ſtergoederen, 't zy Renten, Tollen of Leenen verkoopen, en tot deezen oorlog gebruiken zoude. Wyders beloovende een ieder op zekere voorwaarden in dit verbond te ontfangen, en de Keizer verzekerde den kryg in Weidemaand deezes jaars zesenveertig te zullen beginnen.

De Vorſten van den Hervormden Godsdienſt, deeze donkere wolken ziende opkoomen, deeden den Keizer door hunne Gemagtigden te Regensburg vraagen, of al die toeſtel op zyn bevel gemaakt wierdt; maar de Keizer ontveinsde zyn oogmerk, en verzekerde hen de verdeelde Staaten te zullen vereenigen, en den vreede (1) en het recht in 't Ryk te willen beſchermen, beloovende den gehoorzaamen zyne vriendſchap, en den wederſpannigen naar zyne verkreege magt te handelen. Onder dit voorwendſel zogt hy veele Steden van 't Smalkaldiſche verbond in zyne belangen te trekken, zeggende, dat het zwaard niet tegen haar, maar tegen de ongehoorzaamen, die de Overigheid verachtten, 's Keizers hoogheid ſchonden, en de goederen van ſommige Vorſten en Biſſchoppen genoomen hadden, opgeheven was; dierhalven verzogt hy haar van zyne Tegenparty noch met raad noch daad te helpen, op dat zy ook zyne gramſchap niet op den hals zouden krygen. Doch eenige Steden, inzonderheid Straatsburg, toonden den Keizer uit welke oorzaake deeze ontſteltenis ſproot, en dat het loflyker zoude zyn de ſchuldigen tegen elkanderen voor het Gerecht, gelyk zyne Voorzaaten gedaan hadden, te verhooren, dan veelen onverhoord te veroordeelen en te vervolgen.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 506.& ſeq.

Als dus 's Keizers voorneemen rugtbaar wierdt, ſchreeven de meeſte der verbondene Steden van Opper-Duitsland, en Ulrik Hertog van Wirtemberg aan den Keurvorſt van Sakſen en Landgraaf van Hesſen, die des Verbonds Hoofdlieden waren, al 't gene 'er omging, beloovende (2) hulp en trouw, gelykze ook ſtraks zooveel volks als moogelyk was op de been en te velde bragten. Tot Legerhoofd deezer meenigte, eensdeels door de Edellieden, andersdeels door de Steden gezonden, wierdt Jan Vryheer van Heydek, en tot mindere Bevelhebbers, de meergemelde Sebastiaan Schertlin Ridder, Matys Langenmantel, Jan Harder en Jooſt van Roſeberg, genoemd. Welken met de benden te Gunsberg koomende, heeft Balthaſar Gultlinger, Raad des Hertogen van Wirtemberg het volk met krygsmans woorden voorgehouden, hoe de Paus dit oorlogsvuur uit nyd tegen den waaren Godsdienſt, en uit wraake, omdat de Duitſen voorheen Rome geplonderd hadden, opſtookte, en den Keizer tot het bevegten der Bondgenooten aanhitſte, om de zelven door wreedheid en geweld weder tot gehoorzaamheid der Roomſche Kerke te brengen; ja tot dit einde Ruiters en Voetknegten naar Duitsland zondt, gevolgd van veele Spaanſche benden, van welken het Vaderland een onbeſchryflyke elende over 't hoofd hing: zulks de Vorſten en Staaten, verpligt hunne Onderdaanen voor 't geweld en den valſchen Godsdienſt te bevryden, beſlooten hadden in deezen kryg, die met het ſchenden van verdrag en belofsten tegen hen ondernoomen wierdt, zich met Gods hulpe te verweeren. 1546

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 512.& ſeq.

Terwylmen deeze voorbereidſelen maakte, waren de Bondgenooten te Ulm, om zich nader te beraaden, vergaderd, en beklaagden zich aan die van Venetië over den onbillyken handel van den Paus, hen t'evens verzoekende het Leger van den Kerkvoogd niet door hunne Landen te laaten trekken, ſmeekende die van Tirol en anderen om hierin te voorzien; insgelyks verzogtenze kort hiernaa hulp van de Koningen van Vrankryk en Engeland. Wyders toondenze den Keizer door eenen (3) brief, datze valſchlyk van ongehoorzaamheid betigd wierden, zoo als aan zyne Majeſteit en aan ieder een uit hun voorgaande gedrag bekend was; hierby den Keizer in overweeging geevende, hoe de zelve by zyne verkiezinge te Frankfort aan de Leden van het Ryk beloofd hadt te handelen, indien iemand met eeni-

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 518.

1546 eenige misdaad beschuldigd wierdt, verklaarende, zoo hen onverhoord geweld geschiedde, en zy eens verstonden uit welke oorzaake, dan zoudenze op zoodaanige wyze antwoorden, dat alle menschen konden begrypen dat hen onrecht aangedaan wierdt, en dat zyne Majesteit, door den Paus en de Kerkvergadering van Trente godlooslyk opgestookt, de Leere van het Euangeli en de vryheid der Duitsen onderdrukte, betuigende schuldig te zyn den Keizer zulks bekend te maaken, aan wienze liever gewenscht hadden te behaagen en te gehoorzaamen.

Hierop maaktenze door schriften de beweegende oorzaak van 's Keizers voorneemen gemeen, en bragten allengs meer knegten te velde, welken met gemeen beraad door Sebastiaan Schertlin (1) naar het Slot Erenberg gevoerd 1546 wierden, eene Sterkte op den doorgang naar Italië gelegen, om daar de aankoomende Italiaansche en Spaansche benden te stuiten, en niet om den Keizer te beleedigen, dienze anders, mids de zelve met weinig volks te Regensburg, en zyn Leger verre van de hand was, ligtlyk aldaar hadden (2) konnen klemmen, poogende dus de vryheid van hun Vaderland, den waaren Godsdienst, en Vrouwen, Kinders en Goederen voor de Uitheemsche dwingelandyen te beschermen; gelykze alom en inzonderheid door de drie nevensstaande penningen, die in den loop van deezen oorlog, om hun regtmaatig voorneemen te doen zien, gemaakt zyn, getragt hebben te toonen.

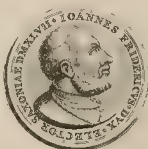
(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 524.

(2) La Guerra di Germania, del Sig. Aluigi d'Avila pag. 10.

L.

T.

h

M.

I. Het afbeeldsel van den Keurvorst van Saksen wordt ten halven lyve, als Aardsmaarschalk des Ryks, met het zwaard in de regter-, en met eenen gepluimden hoed in de slinkerhand, op het voorstuk van den eersten, binnen dit omschrift gevonden;

IOAN-

1546 IOANNEs FRIDERICVS ELECTOR DVX SAXONIÆ, ANNO 1546. 1546

JAN FREDERIK KEURVORST EN HERTOG VAN SAKSEN IN 'T JAAR 1546.

Op het ruggeftuk zietmen eenen Schilddraager, hebbende in de regterhand het Sakfifche, in de flinker het Keurvorftlyke wapenfchild, en op het hoofd den helm van Thuringe, omzoomd door deeze woorden;

LIBERTAS GERMANIÆ PRO VERA RELIGIONE.

DE VRYHEID VAN DUITSLAND VOOR DEN WAAREN GODSDIENST.

II. III. Het borftbeeld van den Keurvorft wordt, met de regter wang voorgekeerd, op de voorzyden van den tweeden en derden gevonden, hebbende, buiten het jaartal, dat gebreklyk op den tweeden gefteld is, dit gelykluidende omfchrift;

IOANNES FRIDERICVS DVX ELECTOR SAXONIAE MDXLVII.

JAN FREDERIK HERTOG EN KEURVORST VAN SAKSEN MDXLVII.

Op de keerzyden zietmen den zelven Wapendraager, doch met dit verfchil, dat het wapen der Keurvorftlyke waardigheid op den laatften aan de regterhand gefteld is, beide beflooten binnen een gebreklyk randfchrift, het welke op deeze wyze verbeterd dient geleezen te worden.

PRO VERA RELIGIONE ET LIBERTATE GERMANIÆ.

VOOR DEN WAAREN GODSDIENST EN DE VRYHEID VAN DUITSLAND.

Uit de gemelde oorzaake heeft Schertlin dan, met veertienduizend Voetknegten en duizend Ruiteren, de Stad Fusfen, die den Bisfchop van Augsburg behoorde, overweldigd, en kort hiernaa ook het fterke Slot (1) Erenberg, onder 's Roomfchkonings gebied, by verdrag ingekreegen. Als hy dus ook Infprug meende te verrasfen, om beide de wegen, door welken men uit Italië in Duitsland kon koomen, te bezetten, en den uitheemfche knegten den doorgang te beletten, is hy in dit opzet, door de Landzaaten des Graaffchaps Tirol, verhinderd geworden, wandt 's Roomfchkonings Stedehouder Caftelalto hadt, op 't bevel zyns Heeren, veel volks derwaart geleid, en alle wegen bezet; dierhalven liet Schertlin het veroverde Slot door fterke bezetting verzekerd, en keerde met de overige benden naar het Leger, van 't welke hy gefcheiden was, vindende het zelve aan den Donauw, daarze het Slot Dillinge van den Bisfchop van Augsburg, voorts ook Donauwaard, overmeefterden.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 524. & La Guerra di Germania del S. Aluigi d'Avila pag. 9.

Aan den anderen kant trokken de Keurvorft van Sakfen en Landgraaf van Hesfen met hun Leger door Franken-

1546

land, versterkt en gevolgd door Jan Ernst (1) en Jan Frederik, 's Keurvorsten Broeder en oudsten Zoon, door Philips Hertog van Bronswyk met des zelfs vier Zoonen Ernst, Albert, Jan en Wolfgang, door Frans Hertog van Lunenburg en Wolfgang Vorst van Anhald; voorts door Kristoffel Graaf van Hennenberg, Georg Graaf van Wirtemberg, Albert Graaf van Mansveld met des zelfs twee Zoonen Jan en Volraad, Lodewyk Graaf van Oettinge met eenen Zoon, Willem Graaf van Furstenberg, Kristoffel Graaf van Oldenburg, Hubert Graaf van Bichlinge, en meer anderen, met agt vaandelen van de Eedgenooten. De Keizer, te Regensburg hiervan berigt en niet meer dan door drieduizend Spanjaards, vyfduizend Duitsen en zevenhonderd Ruiters versterkt zynde, heeft straks meer knegten derwaart ontbooden, den Ryksdag, wyl op den zelven niets verrigt wierdt, tot den eersten van Sprokkelmaand des volgenden jaars uitgesteld, en, den twintigsten (2) van Hooimaand, den Keurvorst van Saksen en Landgraaf van Hessen met hunnen aanhang als weêrspannelingen in den ban des Ryks gedaan, hunne goederen verbeurd verklaard, en alom door brieven bevoolen, dat niemand hen eenige hulp of dienst zoude bewyzen, op verbeurte van lyf en goed, dreigende die, welken hen getrouw bleeven met de zelve straffe; maar die tot hem over wilden koomen beloofde hy genade en bescherming. Ook hadt de Paus door zyne bulle, getekend te Rome den vierden (3) van Hooimaand, alom aflaat verkondigd voor allen, welken de wapens tegen de Smalkaldische Bondgenooten aangenoomen hadden, of nog wilden opvatten om den oorlog te helpen voeren; middelerwylen gaf de Keizer van dit doen kennis aan Maurits en Augustus (4) Hertogen van Saksen, hen gebiedende, midsze door naamaagschap aanspraak op de Landen van den wederspannigen Keurvorst van Saksen konden maaken, datze de zelven aantasten, ware 't moogelyk overweldigen, en, volgens het recht van den ban, in bezittinge neemen zouden, of anders zouden die aan eenen ieder ten beste gegeeven worden, en zy 's Keizers ongenade te vreezen hebben, vermaanende de Edellieden en Onderdaanen hunne Vorsten in deeze onderneeminge te helpen.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 534.

(2) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 314.

(3) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 310.

(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 529.

1546

Naa 't verrigten deezer zaaken begaf de Keizer zich met den Roomschkoning en hunne vaardigste benden naar Landshut in Beijere, daarze zich nedersloegen om te wagten op de aankoomst der Spanjaarden en Italiaanen, welken reeds in aantogt waren, en omtrent het midden (5) van Oegstmaand aankwamen. De eerstgemelden zoo uit Napels als uit Milanen, tot zesduizend in getal, oude Krygslieden, wierden door deeze Legerhoofden geleid, Philips van Lannoy Prins van Sulmone algemeen Bevelhebber, Alvares Sandes, Alfonsus Vives en Jacob Arzius; de Legerhoofden (6) der Italiaanen, ruim tienduizend Voetknegten en zeshonderd Ruiters sterk, waren Alexander Vitellius, Jan Batista Sabellus, Sfortia Palavicinus, Frederik Sabellus, Paulus Vitellius, Julius Ursyn, Alexius Lascaris, Hieronimus Pisanus, Jan Maria van Padua, Niklaas Plumbinus en Niklaas Petilianus; met dit Leger zondt Cosmus van Medicis Hertog van Florenze tweehonderd Ruiters, over welken Rudolf Balione Hoofdman was; en Herkules Hertog van Ferrara honderd Ruiters onder het gebied van zynen Bastaardbroeder Alfonsus: by deezen hadt de Paus den Kardinaal Alexander Farnese gevoegd, om te letten op 's Keizers aanslagen, en den zelven tot zyn oogmerk op te wekken, en het Opperbevel zyns Legers bevoolen aan zynen Kleinzoon Octavius Farnese, die met 's Keizers natuurlyke Dochter getrouwd was, welke met groote voorneemens tegen de Lutheraanen bezwangerd ging, en zich in deezen oorlog zoo kloekmoedig droeg, datmen hem dierhalven de twee volgende penningen, tot eene besolding van eere, heeft toegewyd.

(5) Chron. van Christ. Sternsee MS.

(6) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 534. & d'Avila la Guerra di Germania pag. 13. versa.

I. De-

1546 1546

L.

M.

I. Dewyl de Keizer op de aankomst der Italiaansche benden haaren algemeenen Veldheer, Octavius Farnese, met de keten der Guldevlies Ordere (1) beschonk, gelyk zyne Majesteit in de voorgaande Hoofdvergadering besllooten hadt, zoo meene ik, dat de Ridderorder, welke hier op de voorzyde aan des zelfs geharnast borstbeeld gevonden wordt, kwaalyk verbeeld is; hebbende verder, mids Octavius de Heerschappy over Parma en Placenze, naa den dood zyns Vaders Pieter Lodewyk Farneze, of te gelyk met den zelven voerde, deeze tytels in den rand;

(1) Gio. de Godoi Coment. della Guerra nella Germania pag. 6. versa.

OCTAVIVS FARNESIVS, PARMAE ET PLACENTIÆ DVX II.

OCTAVIUS FARNESE, DE TWEEDE HERTOG VAN PARMA EN PLACENZE.

Ten teken zyner kloekmoedigheid ziet men op de keerzyde eene Sterkte met eene geopende deur; wandt geen Kasteel, Slot of Vesting is zoo sterk, die zyne poort niet ontsluit voor de dapperheid, welke alom doordringt, en dierhalven leestmen ter verklaaringe dit omschrift;

VIRTVTIS IMPERIO.

DOOR 'T GEBIED VAN DE DAPPERHEID.

II. De tweede draagt het zelve boorststuk, van de andere zyde gekeerd, op het eerste deel, binnen deezen letterzoom;

OCTAVIVS FARNESIUS; PARMÆ ET PLACENTIÆ DVX II.

OCTAVIUS FARNESE, DE TWEEDE HERTOG VAN PARMA EN PLACENZE.

Op het andere deel is het zeegepraalende Parma door eene Heldin, met de overwinninge in de regter- en den Palm- en Lauwriertak in de slinkerhand, afgebeeld, leunende, onder andere wapenen, die rondom haar gesteld zyn, op een schild met het wapen van de Roomsche Kerke, en op den voorgrond vindtmen deezen haaren naam;

P A R M A.

1546 Toen de Keizer door de gemelde benden en door veele Duitsen, onder zynen Neef Maximiliaan van Oostenryk, de Markgraaven van Brandenburg en anderen versterkt was, bestondt zyn gansche Leger, buiten de Nederlanders, in alles, zoo te voet als te paerd, uit ruim eenenveertigduizend (1) mannen; over het zelve wierdt Ferdinand Alvares Hertog van Alba tot Algemeenen Veldheer, de Kardinaal van Augsburg tot Algemeenen Voorraadbezorger, Reinhard Graaf van Solms tot Maarschalk der Duitsen, en Jan Batista Castaldus over de Spanjaards en Italiaanen aangesteld. Ondertusschen waren de Nederlandsche benden, onder den Graaf van Buren, met zooveele Spanjaarden en Italiaanen, die den Koning van Engeland tegen de Fransen gediend hadden, vermeerderd, dat hun getal tienduizend Voetknegten (2) en vierduizend Ruiters beliep, met welken de gemelde Graaf omtrent Ments over den Ryn trok; en hoewel de Smalkaldische Bondgenooten, om hen te stuiten, aan de andere zyde des oevers een Leger, onder het gebied van Kristoffel van Oldenburg en Frederik van Reifenberg, gezonden hadden, echter raakten de Nederlanders zonder hinder hierdoor en eerlang in 's Keizers Leger.

(1) Chron. van Christ. Sternsee MS.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 536.

Terwyl dit Leger te Landshut verbleef, deeden de Keurvorst van Saksen en Landgraaf van Hessen, die met hunne krygsmagt te Donauwaart lagen, met deezen tytel *Aan Karel*, (3) *welke zich zelven Keizer noemt*, omstandiglyk aankondigen, dat zy, overmids de zelve zyne beloften niet voldaan, noch oprechtlyk met hen gehandeld hadt, en onder andere voorwendsels hunne waare Leere en de vryheid der Duitsen poogde te onderdrukken, dierhalven volgens het Godlyke en natuurlyke recht, en wegens hun verbond, gedwongen waren met eendragtige gemoederen hunnen Godsdienst en oude vryheid te beschermen, en den zelven alle schuldige trouwe en gehoorzaamheid, behoudende de gerechtigheid en het voordeel des Ryks, dieze altyd wilden voorstaan, te ontzeggen. Dees brief wierdt door eenen Jongeling van Adel, en eenen Trompetter, gelyk de gewoonte was, den Keizer te Landshut overhandigd; doch zyne Majesteit weigerde deeze krygsboden niet alleen te ontfangen, maar beval zelf op lyfsstraffe den brief weder terugge te brengen, met bedreiginge van den strop, voor die naa deezen de zelve boodschap dorst onderneemen, tegelyk een afschrift van den Ban aan de Vorsten van 't Smalkaldische verbond zendende. 1546

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 531. & d'Avila la Guerra della Germania pag. 13. versa.

Deeze Vorsten trokken sedert met hun Leger, dat veel sterker in manschap was, dan dat van den Keizer, naar Nieuwburg, eene Stad van hunnen Geloofsgenoot Paltsgraaf Otto Hendrik van Beijere, tusschen Donauwaart en Ingolstad, met voorneemen om Regensburg, daar de Keizer al 't geschut en den voorraad gelaaten hadt, te bemagtigen; maar derwaart in aantogt zynde, heeft de Keizer, van hun opzet verwittigd, hen den weg afgesneeden, het meeste geschut uit Regensburg te velde gebragt, en zyn Leger naar de vyanden gevoerd, welken door den yver van den Landgraaf, onbewust van 's Keizers koomste, willende de gelegenheid van Ingolstad beschouwen, in hevige schermutseling (4) met het volk van Lannoy, Prins van Sulmone, raakten, door welke onbezonne stoutheid de Keurvorst van Saksen zoo verstoord wierdt, dat hy den Landgraaf dreigde te verlaaten, byaldien de zelve weer zulke dingen buiten zyne kennisse bedreef. Vermidsmen aldaar uit de verkreegene gevangenen vernam, dat de Keizer Ingolstad wilde belegeren, schikten de Keurvorst en de Landgraaf hun Leger tot eenen Veldslag, en vonden raadzaam, naadatze door de aanvallen der Spanjaarden en Italiaanen veel geleeden hadden, zekeren heuvel omtrent een kanonscheut van 't Keizerlyke Leger in te neemen, op welken zy, den laatsten (5) van Oegstmaand, hun geschut plantteden, en hunne benden nederfloegen. Naauwlyks was het ka-

(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 535.

(5) Chron. van Christ. Sternsee MS.

1546 kanon gesteld en 't Keizerlyke Leger met groot geweld beschooten, of de Landgraaf beriep den Krygsraad by den Keurvorst van Saksen, om zyn voorneemen (1) bekend te maaken, zeggende, byaldien het gebied aan hem alleen stondt als toen hy den oorlog in Wirtemberg voerde, dat hy, met twee hoopen den vyand aangrypen, de schansgraavers met zich neemen, 's vyands beschansing te gronde werpen, en dan met al de magt aanvallen zoude. Schoon eenige Leden van den Raad dit voorstel goed vonden, anderen echter oordeelden zulks te gevaarlyk, en wisten zooveele zwaarigheden voort te brengen, dat dit ontwerp bleef steeken, en in 't vervolg van sommigen als de oorzaak van hun ongeval en 's Keizers voorspoed gehouden wierdt; omdat thans hunne ruitery sterker, en 's vyands Leger met laage en zwakke wallen beschanst was, welken de Keizer den naasten nacht, om de zynen voor 't geschut te dekken, merkelyk deedt verbeteren, betoonende in dit gevaar eene onbeschryflyke dapperheid van gemoed, met welke hy, van geene vreeze bewust, den Krygsknegten een hart in 't lyf stak, zeggende met hen te willen leeven en sterven.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 536. & seq.

De Smalkaldische Bondgenooten, de (2) goede gelegenheid tot een hoofdtreffen verzuimd, en 's Keizers Legerplaats dagelyks meer versterkt ziende, braken, naa drie dagen schietens, hun Leger op, om de Nederlanderen, die toen onder den Graaf van Buren zich by het Keizerlyke Leger meenden te voegen, den weg af te snyden; doch dit te vergeefs gezogt hebbende, wyl de Nederlanders, op 's Keizers gebod, (3) eenen anderen weg omtrokken, keerdenze naar Donauwaart. De Keizer, de kans hier door schoon ziende, veroverde Nieuwburg, en vervolgde de Bondgenooten zoona op de hielen, dat deezen zich tot den stryd gereed maakten, en straks handgemeen wierden: doch dit gevegt door wederzydsche verhinderingen afgebrooken, en de Bondgenooten hierop naar Nortlingen getrokken zynde, zondt de Keizer Octavius Farnese, met een Leger van Duitsche Voetknegten en eenige stukken geschuts, voor Donauwaart, dat zich, tot leedweezen der verbondenen, in den eersten storm overgaf. Uit dit verlies en andere oorzaaken, rees 'er zooveel verschils onder de Hoofden van 't Leger der Bondgenooten, dat Schertlin (4) de bezetting uit Lauginge ligtte, en met de zelve naar Augsburg, van welke Stad hy ten oorlog gezonden was, heen trok, en niet weder in 't Leger kwam. 1546

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 545. & seq.

(3) d'Avila la Guerra della Germania pag. 26. & seq.

(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 549.

Niet mindere zwaarigheid ontstondt 'er door 't mislukken hunner verwagtinge van den onderstand in geld; wandt, schoon de Koning van Vrankryk de verzogte hulp, wegens den pas geslooten vreede met den Keizer, weigerde, echter vermaande de zelve bedektlyk eenen Pieter Strozzi (5) van Florenze, een dapper en ryk Krygsman, om die van den Hervormden Godsdienst driehonderdduizend guldens te leenen, en, opdat zulks te beter mogt vlotten, betaalde de Koning eene groote somme gelds, die hy aan Strozzi schuldig was; zulks dees, mids die van Augsburg, Straatsburg en Ulm borgen bleeven, het verzoek inwilligde, en dierhalven met den Gezant Jan Sturm, welke dit in Vrankryk uitgewerkt hadt, in 't Leger kwam, en, het stuk nader geregeld hebbende, liet hy de Bondgenooten in eene verwagtinge, die geen gevolg hadt; wandt de bestemde tyd koomende was Strozzi nergens te vinden: des eenigen meenden, dat dit bedrog door den Kardinaal van Tournon, uit haat tegen den Godsdienst, bestooken was.

(5) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 545.

Sedert maakte de Keizer zich meester van Dillingen, Hochstet, Lauginge en Gundelfinge, door welken hy het gebied over den Donauw magtig wierdt, meenende voorts ook Ulm te dwingen; maar de Bondgenooten, van dat voorneemen berigt, naderden met al hunne krygsmagt tot Gingen, daarze stil hielden, en eenige Ruiters op den naasten berg zagen, wagtende op hun-

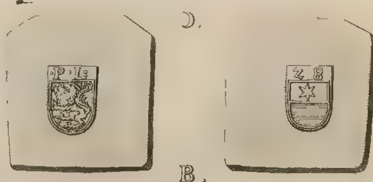
1546 hunne koomst; en hoewel de Bondgenooten in dit geval hunne kans verzuimden in 't beklemmen dier Ruiteren, onder welken de Keizer (1) met den Hertog van Alba was, wyl de zelven zich niet dan langs eene enge brug konden bergen, echter deedenze den Keizer het beleg van Ulm staaken, opdat hem de toevoer langs den Donauw niet afgesneeden mogt worden, aan welken hy zooveel gebreks hadt, dat, zoo hierdoor als door het Herfstweder en den geduurigen regen, eene sterfte in zyn Leger ontstondt, en hem, naadat de Kardinaal Farnese met sommige Italiaansche Ruiteren naar huis getrokken was, dwong, om zich, den laatsten van Wynmaand, op zyne oude Legerplaats te Lauginge neder te slaan.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 550.

De Hoofden van 't Heir der Bondgenooten, bespeurende, datze geenen onderstand van hunne Geloofsgenooten noch hulp van Vrienden ontfingen, en hunne krygsknegten dagelyk verliepen, vonden met beraad der Gezanten, die van Ulm in 't Leger gekoomen waren, in deeze gesteldheid noodig, of den veldslag, of den aftogt naar het Winterleger, of eenen Vreede of Bestand (2) te onderneemen. Naa rype overweeging wierdt het laatste verkoozen, en den Keizer tot dit einde ondertast; maar als dees alte harde voorwaarde eischte, zyn eenige benden tot de bezetting der Steden geschikt, en de overigen, den laatsten van Slagtmaand, naar Saksen geleid geworden; niet zonder gevaar van den Keurvorst en Landgraaf, omdatze door het Keizerlyke Leger op de hielen gevolgd wierden. Wanneer de Landgraaf zyne benden aan de Bondgenooten bevoolen, en zich naar zyn Land begeeven hadt, rukte de Keurvorst van Saksen, door gebrek van geld gedwongen, naar Gemund, eene Stad in Zwaabe, welke hy door 't hevig stormen tot de overgaave, en tot het opbrengen van eenige penningen dwong. Sedert te Frankfort (3) koomende verkreeg hy aldaar negenduizend, en van den Aardsbisschop van Ments veertigduizend guldens; ook wist hy den Abt van Fulde en andere Roomschgezinden merkelyke sommen te ontwringen, aleer hy het Leger scheidde. Op deeze wyze eindigde de Veldtogt der Bondgenooten, in wiens loop, myns oordeels, de nevensstaande noodmunt, om de schaarsheid van geld te gemoet te koomen, door den Landgraaf van Hesfen geslaagen is.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 556.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 557.

Het wapenschild van 't Landgraafschap Hesfen, voerende, gelyk ik elders (4) gemeld heb, eenen gekroonden Leeuw, wordt op het eerste deel met deeze enkele letteren gevonden;

(4) II. deel fol. 222.

PHILIPS LANDGRAAF.

Op het andere deel is het wapenschild van 't Graafschap Ziegenheim, bestaande uit een zwart Veld met eene goude Star, doorsneeden van goud, hebbende, zoo ik my niet bedrieg, in telletteren de waarde uitgedrukt van dit noodgeld, het welke twee Loot en een Engels woeg.

Middelerwylen hadden Maurits en Augustus Hertogen van Saksen, aan den Keurvorst van Saksen en Landgraaf van Hesfen (5) geschreeven, dat hen noo-

(5) Sleidani Com-

1546 noodig docht, mids de uitheemfche Volken, op 's Keizers gebod, gereed ftonden om in Sakfen te vallen, die Landen aan Hertog Maurits over te geeven, opdat de zelven voor de vreemden mogten befchermd en de Godsdienft aldaar zoude behouden worden, beloovende den Keurvorft dan alle vriendfchap; maar Jan Willem, 's Keurvorften Zoon, antwoordde den Hertog Maurits, dat de zelve, volgens de voorheen gefloote erfverbintenis, verplicht was, zynen Vader den Keurvorft te helpen, en 't gevaar van 't gemeene Vaderland af te weeren. Kort hiernaa fchreef de Landgraaf hierover zelve (1) aan zynen Schoonzoon Maurits Hertog van Sakfen, den zelven de onrechtmaatigheid van 's Keizers voorneemen tegen hunnen Godsdienft aantoonende, t'evens verzoekende, dat Maurits zyne Bondgenooten, gelyk betaamde, zoude helpen, en zich door den ban des Keizers niet zoude laaten beweegen, maar de weldaaden bedenken, die de Keurvorft van Sakfen den Hertog Maurits en des zelfs Vader beweezen hadt. Dit bekrachtigde de Krygsraad, en verzekerde den Hertog Maurits, als de zelve in 's Keurvorften Landen geweld pleegde, zulks niet ongewrooken te zullen laaten. Ten zelven dage fchreef de Landgraaf met zyne Raaden aan de Steden Maagdenburg, Bronswyk, Breeme, Hamburg, Goslaar, Hildesheim, Gottinge, Hannover, Embek, Minde, en aan de Vorften van Pomeren, Lunenburg, en Anhalt, betoonende in welk een gevaar het Land van Sakfen en de Keurvorft ftonden, indienze den zelven hunne hulp, dieze beloofd hadden, weigerden.

ment. de Statu Relig. & Reip. pag. 548. & feq.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 551. & 552.

Geduurende dit fchryven waren de Boheemers door den Roomfchkoning tot den oorlog gedwongen, en de Hungaaren (2) met moorden, branden, rooven en alle wreedheid in Voytland, dat onder den Keurvorft behoorde, gevallen; doch de Boheemers, tegen hunnen zin geprest, keerden allengs weder naar huis, en de Hungaaren, met die de Roomfchkoning gehuurd hadt, voegden zich by de benden van Hertog Maurits, welke federt Zwikkauw, Sneeberg, Aldenburg en byna alle Steden van den Keurvorft, behalven Gotha, Eifenak en Wittemberg, overweldigde, en dus den Keurvorft beloonde, dien hy als eenen Vader hadt behooren te beminnen; omdat hy al zyne Landen, lieden en welvaaren aan den zelven verfchuldigd was. Des Maurits, hierdoor zynen roem bevlekkende, te vergeefs zich van dit doen door alom geftrooide fchriften, die de pennen van anderen fpitsften, poogde te zuiveren; en hoewel deeze knevelaary van veele rechtfchaapene gemoederen als onbetaamelyk verfoeid wierdt, echter gedeegze tot geen geringe vreugde voor den Keizer, welke by deeze gelegenheid zyn voordeel deedt, en veele Steden onder zyne gehoorzaamheid bragt; wandt terwyl de Hertog van Alba in Wirtemberg (3) tot Asberg en Stutgart doordrong, en Maximiliaan Graaf van Buren weder andere togten ondernam, hadden de Steden Hal, Heilbron, Ulm en anderen, geheel neerflagtig, vergiffenis verzogt, en zich, toenze die verkreegen hadden, op het einde van het jaar aan den Keizer overgegeeven. 1546

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 554.

(3) Chron. van Chrift. Sternfee MS.

De vreugde van den Keizer en van zynen Broeder Ferdinand, over deezen voorfpoedigen loop hunner wapenen, verminderde niet weinig door den onverwagten dood van des laatftgemeldens Egtgenoote Anna van Hungarië, welke te Praag, den zevenentwintigften (4) van Louwmaand van 't jaar vyftienhonderdzevenenveertig, drie dagen naa datze haaren Zoon Jan ter waereld gebragt hadt, het tydelyke voor een beter leeven verwisfelde, tot onbefchryflyke droefheid voor den Roomfchkoning en haar ganfche Huis, wylze tederlyk van hem bemind was; des haar afbeeldfel nog op drie verfcheidene penningen gevonden wordt, die ik, fchoon in vroegere dagen gemaakt, echter hier by het eindigen van haar leeven, tot verfterkinge van 't geheu- 1547

(4) Vita del Imp. Ferdinando I. dal S. Alf. Ulloa pag. 285.

1547 gen, te eerder heb willen inlasfen; omdat de Landvoogdes Maria te Valenchein in Nederland, op den vierentwintigſten (1) van Sprokkelmaand, de lykdienſten en uitvaart der Roomſchkoninginne plechtiglyk gevierd heeft. 1547

(1) Hiſt. de Valenciennes par d'Outreman fol. 196.

♀

F.

♀

M.

S.

I. Het borſtbeeld van den Roomſchkoning ſtaat op het voorſtuk van den eerſten, met het Guldevlies om den hals, ſierlyk afgeſchetſt, en binnen eenen dubbelen krans van loofwerk deeze letterzoom;

FERDINANDVS ROMANORVM HVNGARIAE BOHEMIAE REX, MDXXXVII.

FERDINAND KONING DER ROMEINEN, VAN HUNGARIË EN BOHEME.

Op het ruggeſtuk wordt zyne Egtgenoote Anna, Dochter van Ladislaus Koning van Hungarie en Boheme, zeldzaam opgetooid, en in eenen ſierlyken rand dit omſchrift gevonden;

ANNA REGINA HVNGARIAE CONIVNX FERDINANDI. MDXXXVII.

ANNA KONINGIN VAN HUNGARIË, GEMAALIN VAN FERDINAND. MDXXXVII.

II. De borſtbeelden van den Roomſchkoning en der Roomſchkoninginne zietmen gekroond op het eerſte deel van den tweeden, en op het andere deel den Roomſchkoninglyken Arend

1547 rend met een wapenschild op de borst, voerende in het bovenste deel Hungarië en Boheme, en in het onderste Oostenryk, Borgonje, Kastilië en Leon, op de eene en andere zyde omringd door deeze tytels; 1547

FERDINANDus ET ANNA ROmanorum VNGariæ BOhemiæ REX
Et REgina, INFans HISPAniarum, ARCHIDVX AVSTriæ,
DVX BVRGVNDiæ, SLESIæ, MARCHio Moraviæ.

FERDINAND EN ANNA KONING EN KONINGIN VAN DE ROMEINEN, VAN HUNGARIË EN BOHEME, ZOON VAN SPANJE, AARDSHERTOG VAN OOSTENRYK, HERTOG VAN BORGONJE, VAN SLESIË EN MARKGRAAF VAN MORAVIË.

III. De derde, eene penningplaat, draagt alleenlyk het afbeeldsel der Koninginne ten halven lyve prachtig gekleed, en in den rand deeze letters;

ANNA FERDinandi IMPeratoris VXOR, REGINA
HVNGARiæ BOHEMiæ.

ANNA EGTGENOOTE VAN DEN GEBIEDER FERDINAND, KONING VAN HUNGARIË EN BOHEME.

HISTORI
DER
NEDERLANDSCHE
VORSTEN:
DES DERDEN DEELS
DERDE BOEK.

Hoe naadeelig 's Keizers voorgaande onderneemingen voor die van den Hervormden Godsdienſt in Duitsland uitvielen, echter ontfingen de zelven in 't jaar vyftienhonderdzevenenveertig nog gevaarlyker ſmak, welke, mids alles tegen liep, hen in de uitterſte elende dompelde; wandt by het uitloopen van den Veldtogt beſlooten hebbende nogmaal een Gezantſchap naar Vrankryk en Engeland om onderſtand af te vaardigen, kreeg het zelve geen betere gevolgen dan voorheen; omdat Hendrik, Koning van Engeland, door inlandſche onluſten over den Godsdienſt, door eene verzweering in zyn been, en door overmaatige zwaarlyvigheid zich luttel met de uitheemſche zaaken konde bemoeijen, te meer, wyl de zelve door 't vermeerderen zyner kwellingen, zich tot zyne laatſte reis bereidde, en onder andere gewigtige zaaken, de opvolging in zyne Ryken, die hy voor drie jaaren door verkreege magt van 't Parlement ontworpen hadt, in deezer voege bekrachtigde. In den eerſten rang ſtelde hy zynen Zoon Eduard (1) en alle des zelfs Naakoomelingen. Ten tweede, alle manlyke Kinderen, die hy zelf by de toen regeerende Koningin Katarina Parr of by andere Vrouwen, welken hy naa haar konde trouwen, mogt teelen. Ten derde, zyne oudſte Dochter Maria en haare Naakoomelingen, onder beding, dat deeze Prinſes niet zonder raad en toeſtemminge van de Uitvoerderen van 's Konings laatſte wille zoude moogen trouwen, of by weigering (2) van de Kroone verſtooken blyven. Ten vierde, zyne Dochter Elizabet, op de zelve voorwaarde als Maria. Ten vyfde, Franciſca Brandon, oudſte Dochter van zyne jongſte Zuſter Maria, en van den Hertog van Suffolk. Ten zesde, Eleonora Brandon, jongſte Dochter van zyne gemelde Zuſter. Byaldien de gemelde perſoonen zonder Naakoomelingen zouden ſterven, of hunne Naakoomelingen kwamen te ontbreeken, dan zou de Kroon tot de naaſte Erfgenaame overgaan, ziende op Maria de jonge Koningin van Schotland, Kleindochter van 's Konings oudſte Zuſter Margarita. Hierby voegende, zoo Maria of Elizabet de gemelde punten niet begeerden te volbrengen, dan zouden de zelven en haare Kinderen verſtooken blyven van de Kroone, welke hierdoor op de naaſtvolgende in de ſchikkinge moeſt

(1) R. Thoyras Hiſt. d'Anglet. Tom. V. pag. 467.

(2) Burnet Hiſt. der Reform. van Engeland. II. deel pag. 5. & Abregè Hiſt. des Actes Publics d'Anglet. de Th. Rymer Tom. II. pag. 101.

1547 moeſt vervallen. Benoemende tot Uitvoerders zyner laatſte begeerte zestien Heeren, meeſt Leden van zynen Geheimen Raad, als den Aardsbisſchop van Cantorberi, den Grootkancelier, den Graaf van Hartfort, Moederlyken Oom van den jongen Prins Eduard, en meer anderen, welken tegelyk zoolang de Raaden van zynen Opvolger zouden zyn, tot de zelve agtien jaaren bereikt zoude hebben. Wyders moeſten naa 's Konings dood eerſt alle ſchulden, en dan de geſchenken aan byzondere perſoonen voldaan worden. Tot algemeenen Erfgenaam zyner roerende goederen, zilverwerk, kleinodien, geld, geſchut, krygstuig, ſchepen en alles dat tot de zelven behoorde, ſtelde hy zynen Zoon Prins Eduard; en voor zyne Dochters Maria en Elizabet ſchikte hy eene jaarwedde van drieduizend ponden ſterling, totze zouden trouwen, wanneer ieder tienduizend ponden of meer, zoo 't de uitvoerders goedkeurden, ten huuwelyk zoude hebben. De Koningin, zyne Gemalin, zoude eene erfgaave van drieduizend ponden in kleinoodien, en duizend ponden in gereed geld, boven 't genot van haare Bruidſchat, ontfangen. Weinige dagen naa 't beſtellen deezer zaaken verzwaarde het ongemak des Konings zoo merkelyk, dat hy, voelende zyn einde naderen, en berouw over zyne ongeregelde leevenswyze betuigd hebbende, des nachts tusſchen den agt- en negenentwintigſten (1) van Louwmaand deezes jaars zevenenveertig, den geeſt gaf. Op welk geval de nevensſtaande gedenkpenning gemaakt is. 1547

(1) R. Thoyras Hiſt. d'Anglet. Tom. V. pag. 471.

B.

Koning Hendrik; wiens borſtbeeld op de voorzyde geſteld is, hadt zesenvyftig jaaren geleefd, zevenendertig jaaren en negen maanden met zooveele ſtrengheid in zyne laatſte dagen geregeerd, dat hy van ſommigen wreed geheeten wordt; doch anderen (2) ontſchuldigen den Koning, omdat de zelve, in zoo gevaarlyke tyden, zyn Ryk moeſt beſchermen tegen de laagen van Paus Paulus den Derden, die hem reeds door eene bulle afgezet hadt, en tegen den Kardinaal Polus, die, hoewel 's Konings Neef, echter alle Vorſten van Europa tegen Hendrik ophitſte, zeggende openlyk, dat het noodzaaklyker was deezen Vorſt te beſtryden dan den Turk; des de Koning, weetende hoe de Pauzen met andere Koningen en Keizers gehandeld hadden, den Troon omzigtig bewaakte, door ſtrenge ſtraffen de oproerige Geeſten beteugelde, en dus, met geen minder ontzag dan zyne Voor- of Naazaaten, tot aan zynen dood het gebied zyner Ryken, en deeze tytels, welken in den rand ſtaan, voerde;

(2) Burnet Hiſt. der Reformatie van Engeland I. deel pag. 574. en 575.

HENRICUS VIII. DEI GRATIA ANGLIÆ FRANCIÆ ET HIBERNIÆ REX.

HENDRIK DE AGTSTE, DOOR GODS GENADE KONING VAN ENGELAND, VAN VRANKRYK EN YRLAND.

Uit de gemelde oorzaaken zietmen op de keerzyde Herkules, die met geweld de Pauslyke Kroon en Kerklyke Sleutels van den Altaar ſlaat; en dewyl de Koning geduurende zyn leeven zes Vrouwen getrouwd hadt, naamenlyk Katarina van Arragon, by welke zyne Dochter Maria geteeld was; Anna van Boelan Moeder van Elizabet; Joanna Seymour, die Eduard ter waereld bragt; Anna van Kleef; Katarina Houward en Katarina Parr; van welken de eerſte en vierde verſtooten, de tweede en vyfde onthoofd waren; zoo heeftmen

1547 men dierhalven den treurenden Huuwlyksgod Hymen op den voorgrond met vyf uitgedoofde toortsen en eene brandende afgebeeld, omdat Katarina Parr by 's Konings overlyden nog in leeven was; wyders leestmen in het onderste deel deezen zin; 1547

NATus 1491. CORonatus 24 IUNii 1509. MORTuus 28 IANuarii 1547.

GEBOOREN 1491. *GEKROOND DEN* 24 *VAN WEIDEMAAND* 1509. *OVERLEEDEN DEN* 28 *VAN LOUWMAAND* 1547.

's Konings overlyden wierdt drie dagen geheim gehouden: naa 't verloopen der zelven het Parlement volgens gewoonte gescheiden, en den dood in Londen, (1) en aan den Erfprins Eduard, die toen zich met zyne Zuster Elizabet te Hartfort onthieldt, bekend gemaakt, en dees eenige Zoon van Koning Hendrik, in gevolgen van des zelfs uitterften wille, op orde der gestelde Bestierderen, door den Graaf van Hartfort en Ridder Thomas Brawn, voor Koning begroet, naar Londen geleid, en aldaar in den Tour door de Raaden met alle eerbied ontfangen, en den eenendertigsten van Louwmaand tot Koning en Opvolger zyns Vaders uitgeroepen. Den naastkoomenden dag vergaderden de Uitvoerders van 's Konings laatste wille, met nog twaalf anderen, die tot hunne geheime Raaden benoemd waren, om de orde van de Regeeringe te schikken. Naa lang beraad en 't openen van 's Konings begeerte, verkoozenze uit de zestien eersten den Graaf van Hartfort, (2) Moederlyken Oom van den jongen Koning, tot Beschermer van 's Konings Ryken en Bestierder van des zelfs persoon, onder beding, dat de zelve niets buiten toestemminge zyner Medevoogden mogt verrigten.

(1) R. Thoyras Hist. d'Anglet. Tom. VI. pag. 2.

(2) Burnet Hist. der Reform. in Engeland II. deel pag. 7.

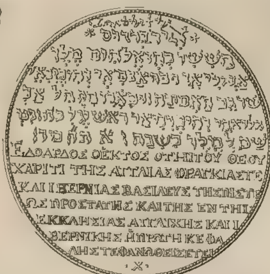
Als kort hiernaa de Lykstaatsie van Koning Hendrik met groote pracht te Windsor, daar hy zyne Begraafplaats verkoozen hadt, voltrokken was, wierden de voorbereidselen besteld tot de krooning van den jongen Koning Eduard, welke in het tiende jaar zyns ouderdoms reeds blyken gaf van zyne bekwaamheid; wandt zyn sterk geheugen en schrandere geest gingen zyne jaaren teboven, hierby was hy arbeidzaam, en spaarde noch zorg noch moeite om zich tot het Gebied bekwaam te maaken; was de Latynsche en Fransche taalen kundig, en bevlytigde zich ook de Grieksche, Spaansche en Italiaansche te leeren, met zoo goede voortgang (3) in zyne letteroeffeningen, dat hy, in den ouderdom van veertien jaaren, van den beroemden Cardanus voor een wonder zyner eeuwe gehouden wierdt. Door deeze zeldzaame eigenschappen wierdt Eduard, tot algemeene vreugde zyner Onderdaanen, den twintigsten van Sprokkelmaand, met de gewoone plechtigheid tot Koning van zyns Vaders Ryken gekroond, en met alle eernaamen versierd, welken zyn Vader naa de Hervorming der Engelsche Kerke gevoerd hadt, het welke uit verscheidene openbaare stukken, en onder de zelven uit den nevensstaanden gedenkpenning, die ter gedachtenisse van deeze zyne Krooninge gemaakt is, geheel duidelyk blykt.

(3) R. Thoyras Hist. d'Anglet. Tom. VI. pag. 2. & seq.

Het

♀

F.

Het afbeeldsel van den Koning wordt ten halven lyve in 't harnas, met de Kroone op 't hoofd, het Zwaard in de regter- en den Ryksappel in de slinkerhand, op het eerste deel gevonden, rondom het zelve zietmen, even als op eenen gedenkpenning (1) zyns Vaders, de gekroonde Engelsche Roos, de Yrsche Harp; de Fransche Lely en het Schuthek, het zinnebeeld van Koning Hendrik, midsgaders in den drievoudigen letterzoom, in welken het jaar naar den ouden Styl der Engelsen, en des zelfs inhoud ook in 't Hebreeuws en 't Grieks op het andere deel gesteld is, deezen gelykluidenden zin;

(1) II. deel fol. 382.

EDWARDVS VI. DEI GRATIA ANGLIÆ, FRANCIÆ ET HIBERNIÆ REX, FIDEI DEFENSOR,
ET IN TERRIS ANGLICANÆ ET HIBERNICÆ ECCLESIÆ CAPVT SVPREMVM.
CORONATVS EST MDXLVI. XX. FEBRVARII ÆTATIS DECIMO.

אֶידוַרְדוּס הַשִּׁשִּׁי בְּחֶן אֱלֹהִים מֶלֶךְ אַנְגְלִיאֵז וּפְרַאנְצִיאֶן וְהוּבֶּרְנְאֵן
שׁרֵגֵב הָאֱמוּנָה : וּבְאֶרֶץ הַמַּלְכֵי אַנְגְלִיאֵז וְהִיבֶּרְנִיאֵן
ראשׁ עָל כּזז : גִּט שַׁמַל מֶלֶךְ בְּשָׁנַח : א תח בוז :

ΕΔΟΑΡΔΟΣ Ο ΈΚΤΟΣ Ο ΤΗΙ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΧΑΡΙΤΙ ΤΗΣ
ΑΓΓΛΙΑΣ ΦΡΑΓΚΙΑΣ ΤΕ ΚΑΙ ΙΒΕΡΝΙΑΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ
ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΠΡΟΣΤΑΤΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΝ ΤΗΙ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΚΑΙ ΙΒΕΡΝΙΚΗΣ
Ή ΠΡΩΤΗ ΚΕΦΑΛΗ ΣΤΕΦΑΝΩ
ΘΕΙΣ ΕΤΕΙ Χ.

EDUARD DE ZESDE DOOR GODS GENADE KONING VAN ENGELAND, VRANKRYK EN YRLAND, BESCHERMER DES GELOOFS, EN IN DE LANDEN VAN DE ENGELSCHE EN YRSCHE KERKE HET OPPERSTE HOOFD. IS GEKROOND MDXLVI. DEN XX. VAN SPROKKELMAAND, IN HET TIENDE JAAR ZYNS OUDERDOMS.

Op den zelven dag der Krooninge wierdt eene algemeene vergiffenis van misdaaden verkondigd, van welke alleen zes persoonen, en onder deezen de Kardinaal Polus, uitgeslooten bleeven. Naauwlyks was Eduard dus op den

Troon

1547

Troon geveſtigd, en zyn Oom Eduard Seymour, Graaf van Hartfort, tot Beſchermer van 't Ryk en Beſtierder des Konings aangeſteld, of dees maakte zich door loosheid meeſter van het ganſche Gebied, dat door Koning Hendrik aan de zestien Uitvoerderen zyner laatſte begeerte bevoolen was, en dreef ſedert de Hervorming der Kerke in Engeland, die hy by uitneemenheid toegedaan was, uit al zyn vermoogen voort; en opdat deeze Staatsverandering door geene nieuwe onluſten geſtoord mogt worden, verzekerden zich de Engelſen van de vriendſchap des Konings van Vrankryk, door het ſluiten (1) van twee byzondere verbonden. Het eerſte was ter verzekeringe van vriendſchap tusſchen François en Eduard, zonder naadeel te geeven aan de oude verbintenisſe tusſchen Vrankryk en Schotland, en tusſchen den Keizer en Engeland. Het andere betrof de punten in den laatſten handel van vreede onuitgedrukt gebleeven, voornaamenlyk over de Landſcheidinge van Boulonje, en de verſterkingen, welken de twee Koningen omtrent de gemelde Stad deeden maaken.

(1) R. Thoyras Hiſt. d'Anglet. Tom. VI. pag. 13. & Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 324.

Deeze verſchillen, mids geen van hen tot den oorlog gezind was, vriendlyk beſlegt zynde, wierden beide de handelingen te Londen, den elfden van Lentemaand, wel getekend, maar door den Koning François niet bekrachtigd; omdat dees, kennis krygende van het overlyden van Koning Hendrik, die hem in veele deelen niet ongelyk was, eene zwaarmoedigheid gezet, en uit de zelve eene koorts gekreegen hadt, welke, mids 'er eene verzweering op eene heimelyke plaats, door buitenſpoorig minnen verkreegen, byſloeg, hem eindelyk, op den laatſten (2) van Lentemaand, naadat hy zynen Zoon Hendrik nutte lesſen tot het beſtier van 't Ryk gegeeven, en zyne bekwaamſte Amptenaaren aanbevoolen hadt, in het drieënvyftigſte jaar zyns leevens, het drieendertigſte zyner regeeringe, ten grave ſleepte, tot groote droefheid zyner Onderdaanen, wyl hy om zyne bekoorelyke

(2) Le treſpas, obſeques & Enterrement du Roy François I. par Pierre du Chaſtel.

1546

eigenſchappen zeer bemind was, inzonderheid van de Geleerden en Konſtenaaren, welken hy alom begunſtigde; ja men verhaalt (3) als iet byzonders, dat men in zynen tyd in Vrankryk eerſt begon verſtandige Bisſchoppen en Magiſtraatsperſonen te krygen, uit welke oorzaake hem, met veel rechts, de tytel van Vader en Herſteller der Weetenſchappen gegeeven wierdt. Den volgenden dag naa 't overlyden heeft men het lighaam, naar gewoonte, geopend, in eene loode kiſt geſlooten, en van het Kaſteel Rambouillet, daar de Koning geſtorven was, naar de Abtdy van Haultebruiere (4) gevoerd; van waar het zelve kort hier naa tot S^t. Cloud overgebragt, en aldaar in de Kerke van Noſtre Dame, den eenentwintigſten van Bloeimaand, zoolang begraaven is, tot het lighaam in het Koninglyke Praalgraf, dat zyn Zoon Hendrik hem te S^t. Denis ſtigtte, overgebragt wierdt. Van vier Dochters, die de Koning François by Claudia van Vrankryk geteeld hadt, wandt uit Eleonora van Ooſtenryk, 's Keizers Zuſter, hadt hy geene Kinderen gewonnen, liet hy 'er twee in 't leeven, Magdalene en Margarita; en van drie Zoonen alleenlyk zynen Opvolger Hendrik agter; welke, op zynen verjaardag van het negenentwintigſte jaar zyns ouderdoms, door 't ſterven van zynen Vader, ten Troon klom, en vervolgens den zesentwintigſten (5) van Hooimaand te Reims, onder den naam van Hendrik den Tweeden, tot Koning van Vrankryk gezalfd en gekroond wierdt.

(3) Daniël Hiſt. de France Tom. V. pag. 435.

(4) Le treſpas, obſeques & Enterrement du Roy François I. par Pierre du Chaſtel.

(5) Daniël Hiſt de France Tom. V. pag. 439.

De dood der gemelde Koningen was aan die van den Hervormden Godsdienſt in Duitsland geheel ſchaadelyk, wandt hierdoor verloorenze alle hoope van onderſtand; en de voorſpoed des Keizers, die allengs meer Vorſten en Steden aan zyn ſnoer kreeg, bragt onderwylen den Keurvorſt en Aartsbisſchop van Keulen in de uitterſte benaauwdheid; omdat dees, door de Hervorming der Kerke, van zyne onderhoorige Geeſtlyken (6) zooverre gehaat en vervolgd wierdt, datze hem by den

(6) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 455. & 456.

Paus

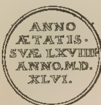
1547 Paus en den Keizer, als Beschermer der Kerke, aanklaagden; en hoewel de Keurvorst beweerde, dat hy geene Leere dan die der Heilige Schriften voorstondt, dat hy aan geene geboden, die de eer van God schonden, wyl die nietig en zonder kracht waren, verplicht was te gehoorzaamen, en de Kerkhervorming, naar 't bevel den Bisschoppen op de vergadering te Regensburg gegeeven, hadt ingevoerd; echter bragten de Geestlyken, ondersteund door de Bisschoppen van Luik en Utrecht en door de Hoogeschool van Leuven, het geding te Rome zooverre, dat de Paus den Keurvorstlyken Aardsbisschop Herman, den zestienden (1) van Grasmaand des voorgaanden jaars, uit de gemeenschap der Kerke verbande, omdat Herman, zoomen voorgaf, tegen den regel, Leere, Apostolische besluiten, instellingen en gewoonte der Kerke gezondigd hadt; dierhalven wierdt de zelve, door Paus Paulus, van zyn Aardsbisdom en van alle voordeelen en inkoomsten beroofd, en aan alle volkeren dier Landen bevoolen hem niet langer te gehoorzaamen, gelyk die ook, tot dit einde, van den eed, den Aardsbisschop gedaan, ontslaagen wierden, en Herman verweezen ter betaalinge van de kosten en schaade by zyne tegenparty geleeden.

(1) Sleidani Comment de Statu Relig & Reip. pag. 503.

Onlangs hiernaa gaf de Paus het recht en de waardigheid van 't Aardsbisdom aan Adolf Graaf van Schouwenburg, die voor eenige jaaren tot Medehelper verkoozen was, de Staaten en Onderdanen te gelyk, door zyne bulle, (2) vermaanende van deezen voor hunnen Aardsbisschop te erkennen, en wist den Keizer tot de uitvoering van dit vonnis te beweegen. Wanneer uit 1547 deeze reden de oude Aardsbisschop dikwylen tot den afstand vermaand was, en dees verklaarde zulks met geen goed gewisse te konnen doen, heeft de Keizer, thans alom gevreesd zynde, zyne Gemagtigden Philips Lalein Stadhouder van Gelderland, en Viglius van Zwigheim, aan Herman naar Keulen gezonden, daarze alle Staaten des Lands by een riepen, en van de zelve begeerden, dat die den ouden Aardsbisschop verlaaten, en den nieuwen, van den Paus gesteld, aanneemen en gehoorzaamen zouden. De Geestlyken, oorzaak der veranderinge, bewilligden straks in deezen eisch; maar de Edelen en Steden toonden, dat hen niet geoorlofd was van hunnen Vorst, wiens trouwe hen bekend was, en aan welkenze met eeden verbonden waren, af te vallen. Toenze hier over lang en ernstig getwist hadden, wierdt eindelyk, om de aanstaande onheilen te vermyden, het verschil, eensdeels door den Hertog van Kleef, anderdeels door Diederik Graaf van Manderscheid, en Willem Graaf van Nieuwnaar, de aanzienlykste onder den Adel, daar toe gebragt, dat de Aardsbisschop Herman, zich over zyn volk ontfermende, op dat het gansche Land niet door den kryg mogt verdorven worden, besloot goedwillig af te staan; dierhalven ontsloeg hy de zynen van den eed, en gaf zyne waardigheid, den vyfentwintigsten van Louwmaand, aan Adolf Graaf van Schouwenburg over. Dewyl het afbeeldsel van Herman op eenen penning gevonden wordt, heb ik goed gedacht den zelven by dit merkwaardig geval te vertoonen.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 565.

M.

Dees, gebooren Graaf van Wied, was in 't jaar vyftienhonderdenvyftien tot Keurvorst van Keulen, en in 't tweeentwintigste jaar deezer eeuwe ook Bisschop van Paderborn (3) geworden, in den aanvang zyns Gebieds zoo groote Vervolger van de Lutheraanen, als op het einde Voorstander der Hervorminge, om welke hy dus ongelukkig eene waardigheid verloor, die wy op de voorzyde, rondom zyn borstbeeld, op deeze wyze beschreeven vinden;

(3) Hubners Staatk. Hist. VII. deel pag. 373.

1547 HERMANNus Dei Gratia ARCHIEPISCOpus COLONiensis. 1547

HERMAN DOOR GODS GENADE AARDSBISSCHOP VAN KEULEN.

Op de keerzyde, die niet dan letters draagt, vindt men het vervolg van 't gemelde randſchrift;

ANNO AeTATIS SVÆ LXVIIII. ANNO MDXLVI.

IN 'T JAAR ZYNS OUDERDOMS LXVIIII. IN 'T JAAR MDXLVI.

Naauwelyk was de gemelde Adolf op den Aardsbiſschoplyken Stoel van Keulen gezeten, of door zyn (1) bevel wierdt in 't ganſche Land de Godsdienſt naar de Roomſche inſtellingen weder veranderd, en alles, dat Bucerus en andere Leeraars met zooveel vlyt verrigt hadden, t'eenemaal vernietigd. Ook beloofde hy, ten zelven dage zyner verheffinge, met den Keizer Karel altyd in beſtendige vriendſchap, en met des zelfs Landen in goede eendragt te zullen leeven, tekende en zegelde deezen brief den zevenentwintigſten (2) van Louwmaand. Geen minderen voorſpoed hadt de Keizer in andere deelen van Duitsland; wandt Frederik Keurvorſt van den Palts verliet de Smalkaldiſche Bondgenooten, en voegde zich by den Keizer; insgelyks onderwierp zich Koenraad Graaf van Tecklenburg (3) tot gehoorzaamheid, op eene boete van vyftienduizend Dalers voor de onkoſten; ja Ulrik Hertog van Wirtemberg, een yverig Voorſtander van de Hervorminge, ziende den Hertog van Alba gereed om hem van alles te berooven, ſmeekte, door tusſchenſpraak van den Keurvorſt van den Palts, den Keizer om genade, en verkreeg die, mids Ulrik, behalven andere zaaken, driehonderdduizend guldens aan den Keizer zoude betaalen. Het voorbeeld van deeze Vorſten wierdt van ſommige Steden, als Memminge, Biberach, Ravensborg, Kempten, Isne, Lindauw (4) en andere gevolgd, welken door zekere ſomme 's Keizers gramſchap verzoenden.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 566.

(2) Chartres de Brab. te Vilvoorde in de agtſte bovenkasſe, getekend, *le Preſident Vigtius.*

(3) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 328.

(4) Chron. van Chriſt. Sternſee MS.

Ondertusſchen voerde Maximiliaan, Graaf van Buren, zyn Leger in 's Landgraaven gebied en in 't Oppergraafſchap Katſenellebogen, om naar 's Keizers bevel de Stad Frankfort te dwingen; dierhalven Darmſtad overmeeſterd en het Kasteel geſlegt hebbende trok hy met de zynen voor Frankfort; doch beſeffende, dat hy in 't ſtrengſte des Winters de Stad met geweld niet konde bemagtigen, wyl zyne knegten krank en afgemat waren, zondt hy een deel zyns volks over den Ryn, om hem by Ments te wagten, zich hierop gereed maakende om met de overigen te volgen, zonden hem die van Frankfort onverwagt hunne Gezanten, ſmeekten om vergiffenis, gaven de Stad, den negenden (5) van Louwmaand, over, en beloofden gehoorzaamheid; des de Graaf van Buren de zelve ſtraks door zyne krygsmagt verzekerde, en de Keizer vergaf den Stedelingen de begaane misdaad, voor tagtigduizend guldens. Dus begunſtigde het geluk den Keizer dermaate in deezen oorlog, dat ſommigen zyne onderneemingen hieruit rechtvaardigden; omdat God de vroome menſchen en goede werken zegen verleend, gelyk de Hiſtori van den ouden en jongen Tobias, voorbeelden van Lydzaamheid, Godvrugtigheid en Gehoorzaamheid leerdt; dierhalven heeftmen in deeze dagen den Keizer, uit de gemelde oorzaake, by die vroome Mannen, zoo ik meene, op de vier nevensſtaande penningen vergeleeken.

(5) Chron. van Chriſt. Sternſee MS. & Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 560.

I. To-

1547 ♀ ♀ 1547

M.

M.

♀ ♀

B.

B.

(1) Het boek van Tobias Cap. I.

I. Tobias (1) een man uit den Stam van Nafthali, diende het gulde Kalf niet, 't gene Jeroboam Koning van Ifraël hadt doen maaken, maar den waaren God Ifraëls getrouwlyk, zelf in 't midden der vreemden, naadat Salmanasfer hem nevens anderen naar Ninive gevangen gevoerd hadt; door zynen goeden wandel verwierf hy 's Konings vriendfchap, maar dees geftorven en zyne Opvolger Sanherib ten Troon gefteegen zynde, wierden alle Kinderen Israëls vervolgd; zulks Tobias de zelven vertrooftede, en zich geheel yverig toonde in 't fpyzigen der hongerigen, in 't kleeden der naakten, en wel inzonderheid in 't begraaven der dooden, gelyk hy, op de voorzyde van den eerften, eenen anderen ter aarde beftellende is afgefchetft; met aanwyzinge van het hoofddeel (2) uit 't welke dit geval ontleend is;

(2) Capittel I. vers. 21.

TOBIAS CAPUT I.

II. Als hy in deezen Godvrugtigen arbeid tegen den zin des Konings volhardde, en op zekeren tyd moede was van 't begraaven der lyken, lag hy zich te ruften, en terwyl hy fliep viel hem de uitgeworpe drek eener Zwaluwe (3) in de oogen, door welken hy blind wierdt, 't gene op het eerfte deel van den tweeden is afgebeeld met deeze letteren;

(3) Capittel II. vers. 11.

TOBIAS 2. CAPUT.

III. Tobias hierdoor onnut en reeds oud van dagen zynde beval zynen Zoon en naamgenoot, als hy den zelven alvoorens tot deugd en godsvrugt vermaand hadt, naar Gabael te Rages in 't Land der Meden te trekken, om tien talenten, die hy Gabael geleend hadt, weder te eisfchen. De jonge Tobias, noch den weg noch den fchuldenaar kennende, zogt eenen Leidsman, en vondt den Engel Rafaël van God tot dit einde gezonden, welke met hem de voorgemelde reis ondernam, en aan den Tygerftroom koomende eenen vifch (4) vong: het welke op de eerfte helft van den derden met dit byfchrift vertoond wordt;

(4) Cap. VI. vers. 4.

TOBIAS CAPUT 5. [6.]

IV. Uit den gemelden vifch namenze het hart, de lever, en de gal met zich naar Ekbatana, daar Tobias met Sara, Dochter van Raguël, een zyner Bloedverwanten, trouw-

1547 de, en zich door 't braaden van de Vischlever voor den boozen Geest behoedde; keerende sedert met de voornoemde somme weder naar zynen Vader, dien hy door de gal van den Visch op de oogen te stryken weder ziende (1) maakte; het welke het voorwerp is, dat op het eerste stuk van den vierden met deeze letteren gevonden wordt; 1547

(1) Cap. XI. vers. 13.

TOBIAS CAPUT XI.

Vermids Tobias door standvastigheid in zynen Vaderlyken Godsdienst den zegen des Heeren verworven hadt, en de Keizer het zelve oogwit bedoelde, dierhalven zietmen op de keerzyden, die allen zeer net naar elkanderen gelyken, eene hand uit de wolken, even of die 's Keizers voorneemen begunstigde, en den zelven tot het volvoeren der aangevangene zaaken zegende; wandt by zyn gewoon zinnebeeld leestmen deeze letteren, op welken de hand schynt te wyzen;

PLVS OVTRE. 1547.

NOG VERDER. 1547.

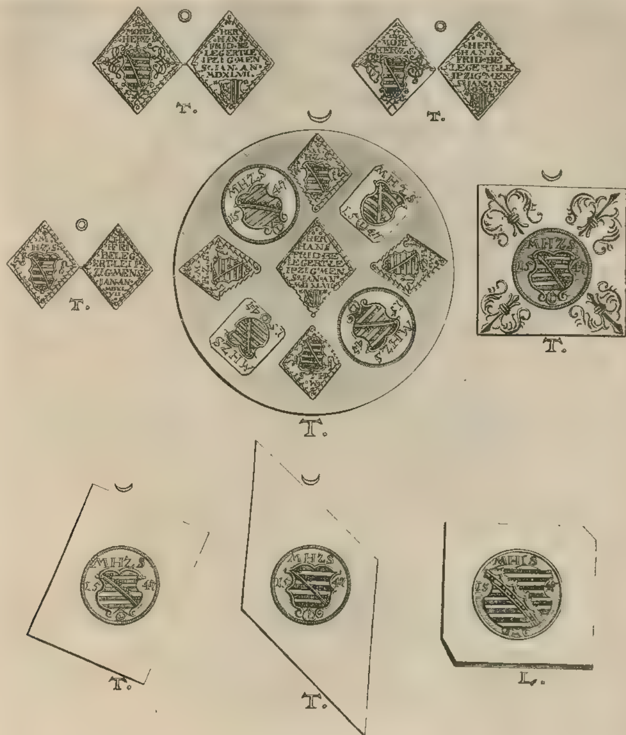
Dus verre verliepen de zaaken der Smalkaldische Bondgenooten, terwyl de Keurvorst van Saksen, naadat hy den Hertog Maurits over de gepleegde ontrouw zeer forts geschreeven hadt, zyn Heir te velde en naar des zelfs Land (2) bragt, om de Stad Leipzig te bespringen; maar Hertog Maurits, de lugt van dit voorneemen krygende, wierp 'er by tyds goede bezetting binnen, verbrandde de Voorstad, en versterkte de Stedelingen kort hiernaa nog door duizend Husfaaren. Ook geboodt de Roomschkoning Ferdinand den Boheemeren het geweer op te vatten, en Hertog Maurits te helpen. Hoewel de Boheemers dit bevel gehoorzaamden, en straks optrokken, echter keerdenze onlangs hiernaa zonder verlof weder naar huis, en weigerden niet alleen tegen den Keurvorst van Saksen te dienen, maar smeekten den Raad van Praag, de voornaamste Stad van 't Ryk, om het gebod des Roomschkonings te vernietigen, als zynde tegen hunne eer en vryheid; omdatze geene oorzaak tot den oorlog, noch tegen den Keurvorst van Saksen, hadden, en byna den zelven Godsdienst beleeden, hierenboven hadt de zelve zich altyd eerlyk tegen den Turk gedraagen. Invoege de ernstige vermaaningen en sterke poogingen des Roomschkonings aan dien kant niet anders te weege bragten, dan dat de Staaten van Boheme (3) zich met de Stad Praag tegen allen, welken hen overlast zouden willen doen, verbonden, en de Keurvorst van Saksen hierentusschen met het beleg der Stad Leipzig voortging, hebbende, den vyfden (4) van Louwmaand, de Stad beslooten en sedert hevig bestormd; doch de Burgers en Bezettelingen verweerden zich zoo dapper, dat de Keurvorst, toen het beleg ruim twintig dagen gestaan hadt, overweegende in al dien tyd luttel gevorderd te zyn, en verneemende dat het Keizerlyke Leger, om hem op te slaan, reeds met Hertog Maurits in aantogt was, op den zevenentwintigsten dier maand, zyne benden opbrak, en de Stad verliet; in welke, geduurende dit beleg, by gebrek van geld, de volgende agt verschillende noodmunten, op den naam van Hertog Maurits, gemaakt zyn.

(2) Sleidani Comment de Statu Relig. & Reip. pag. 564. & 565.

(3) Corps Diplomat. par du Mont Tom. IV. Part. II. fol. 331.

(4) Tentzelii Numismat. Saxon. Lin. Albert. pag. 88.

Allen

Allen voerenze het Vorſtlyke wapenſchild van Sakſen, en deezen naam in enkele of meerdere letteren;

MORItz HERtzog Zu Sachsen.

MAURITS HERTOG VAN SAKSEN.

Op de twee eerſten zietmen het Leipziger wapen, den Meisſiſchen Leeuw en Landsbergſche paalen, op eenige anderen de eerſte letter van den naam der Stad onder aan 't ſchild; en op de keerzyde van den eerſten, die ook in 't midden van den vierden, eene verzaameling van al deeze ſoorten, geſteld is, leeſtmen dit opſchrift;

HERtzog HANS FRIDrich BELEGERT LEIPZIG MENSe IANuario ANni MDXLVII.

HERTOG JAN FREDERIK BELEGERT LEIPZIG IN LOUWMAAND DES JAARS MDXLVII.

Naa 't verlaaten van Leipzig, heeft de Keurvorſt van Sakſen door 't geweld zyner wapenen niet alleen zyne oude bezittingen in Duringe en Meisſe

1547 ſe (1) weder gekreegen, maar zelf al het Land van Hertog Maurits, behalven Leipzig en Dresde, ingenoomen. Insgelyks kreeg hy het Bisdom van Maagdenburg en de Stad Halberſtad onder zyn bedwang, en verdroeg zich met den Bisſchop Jan Albert. Toen de Keizer hiervan berigt, en door Hertog Maurits te hulpe verzogt was, zondt hy den zelven verſcheidene benden Ruiters en Voetknegten, over welken Albert Markgraaf van Brandenburg het gezag voerde, gebiedende ſtraks ook den Spanjaarden, onder Alvarez Sandes en anderen, den Markgraaf te volgen. Dit beſteld zynde, begaf de Keizer zich naar Ulm, en verdroeg zich in deezen togt met die van Lindauw en Eslinge. Ten zelven dage waren die van Augsburg, om het dreigende gevaar te ontduiken, in onderhandelinge getreeden, en van den Keizer in genade ontfangen, onder een beding, datze tot afkooping hunner misdaad, honderdenvyftigduizend guldens, twaalf ſtukken geſchuts, en tien vaandels knegten om hunne Stad te bezetten, zouden opbrengen. Hierop is Sebaſtiaan Schertlin, die het Slot Erenberg ingenoomen hadt, wylmen geene verzoening voor hem van den Keizer en Roomſchkoning konde krygen, met zyn gezin naar Konſtans geweeken. 1547

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 564.

Zoodra de Markgraaf Albert met zyne onderhoorige benden in Sakſen gekoomen, en hem door Hertog Maurits de Stad Rochlits, welke 's Landsgraaven Zuſter tot onderhoud behoorde, tot zyn verblyf gegeeven was, zondt de Keurvorſt van Sakſen, naauwlyks van dit doen kennis hebbende, den Hertog Ernſt van Lunenburg en den Graaf van Mansveld met zyne Ruiteren van Oldenburg derwaart, en volgde hen ſtraks agternaa, beſtormende de Stad Rochlitz (2) met zulk een geweld, dat de Krygsknegten van Markgraaf Albert bezweeken, en de vlugt koozen, waardoor de Stad overrompeld, geplonderd, de vlugtende Markgraaf agterhaald, en, nevens des zelfs meeſte volk, gevangen wierdt; doch de krygsknegten zyn, onder beloften van binnen zes maanden niet tegen hem te dienen, weder ontſlaagen. Vermids de Keurvorſt tot het voeren van deezen kryg veel gelds noodig hadt, deedt hy zyne zilvere vaten, en andere ſieraaden (3) tot zekere munten hervormen, welken toen gangbaar gemaakt, en, tot een blyk van hoogdringenden nood, hiernevens afgebeeld zyn.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 569.

(3) Tentzelii Numismat. Saxon. Lin. Erneſt. pag. 165.

T.

T.

T.

T.

Allen

1547 Allen draagenze op de voorzyden het wapen van den Aardsmaarſchalk des Ryks, en dat 1547
des Hertogdoms van Sakſen, in een ſchild tegen elkanderen over geſteld; hebbende ter verklaaringe eenige enkele letters, welken deeze betekenis bezitten;

HERTZOG HANS FRIEDRICH KURFURST. 1547.

HERTOG HANS FREDERIK KEURVORST. 1547.

De keerzyde, die onbeſtempeld is, wordt op den vierden met deeze ingeſneedene letteren gevonden;

HERTZOG HANS FRIEDRICH KURFURST HAT ANNEBERG EINGENOMEN DEN XVI TAG MARCTII.

HERTOG HANS FREDERIK KEURVORST HEEFT ANNEBERG INGENOOMEN DEN XVI. DAG VAN LENTEMAAND.

Ook is de rugzyde van den vyfden niet eenige letteren belaaden, welken duidelyk doen zien, datze in laateren tyd, dus naa 't gevangen neemen van den Keurvorſt met het graafyzer in den zelven geſtooken zyn; wandt zy hebben deezen zin;

IST GEFANGEN AN S. IORGN TAG.

IS GEVANGEN OP S^T. GEORGENDAG.

Loopende deeze zaaken was Jooſt, by anderen, Jacob van Cruyninge, een Zeeuws Edelman, beroemd door zyn krygsbeleid, met (1) agtduizend Voetknegten en vyftienhonderd Ruiteren van den Keizer naar de Sakſiſche grenzen gezonden. Als dees niet weinig tot het bedwingen der Graafſchappen Teckelenburg, Linge, Rietbergen en Lippe hadt geholpen, trok hy naar 't Bisdom, en voor de Stad Breme, daar hy vyfendertig groote en veertien kleine ſchepen overmeeſterde, tot buit verklaarde, en, naadat de goederen geloſt waren, verbrandde; maar kort hiernaa in eenen hevigen uitval met de Stedelingen, als een dapper krygsheld, vegtende, is hy door eenen kanonkoegel zoo gevaarlyk gewond, dat hy vyf dagen hiernaa den geeſt gaf.

(1) Reygersberg Chron. van Zeel. door Boxhorn II. deel pag. 486. en 487.

Hoewel dit verlies den Keizerlyke knegten aan 't hart ging, echter vervolgde Hertog Erik de Jonge van Bronswyk het benaauwen van die van Breme, welken zich zoolang manlyk verweerden, tot Albert Graaf van Mansveld, en de Veldheer Willem Thumshirn, gevolgd door den Graaf Kriſtoffel van Oldenburg en de Hamburgers, met hunne benden tot het ontzet kwamen aanſpatten; des Hertog Erik, voor zyn eige erfdeel bedugt geworden, het beleg opbrak, den vyand tot by Trachenburg, in 't Graafſchap Hoije, onder de oogen trok, en aldaar zoo ongelukkigen veldſlag aanging, dat veelen (2) der zynen, naa een bloedig gevegt, gevangen wierden, anderen in geen minder getal ſneuvelden, of in de Weezer, door welke zy de vlugt koozen, verzoopen, met agterlaatinge van al het geſchut en 't krygstuig. Ter gedachteniſſe van deeze gelukkige overwinninge heeft de Sakſiſche Veldoverſte Thumshirn, welke den Keurvorſt in meer andere onderneemingen, inzonderheid in den Gelderſchen oorlog, ten voordeele des Hertogen van Kleef tegen den Keizer, gelyk voorheen (3) gemeld is, gediend hadt, den nevensſtaanden driehoekkige gedenkpenning doen maaken.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 580.

(3) III. deel fol. 71.

Op de voorzyde, die niet dan letters draagt, vindtmen dit opschrift;

DVRCH DIE CRAFT DES LAMB GOTTES SEINT DIE FEINDE BEI TRACHENBVRG GESLAGEN WORDEN, MONTAGE NACH EXAVDI ANNO 1547.

DOOR DE KRACHT VAN 'T LAM GODS ZYN DE VYANDEN BY TRACHENBURG GESLAAGEN GEWORDEN, MAANDAG NAA EXAUDI IN 'T JAAR 1547.

Welke woorden betrekkelyk zyn op het zinnebeeld van onzen Zaligmaaker, die van Johannes den Dooper het Lam Gods genaamd wierdt, het welke op de keerzyde met eene vreedewimpel is afgebeeld, hebbende dit byschrift;

GOT ALLEIN DIE EHR.
WILLHELM DVMBSHIRN DIE SELBIGE ZEIT OBERSTER WAR.

GOD ALLEEN DE EER.
WILLEM THUMSHIRN DEN ZELVEN TYD OVERSTE WAS.

De tweede, eene noodmunt, welke door Albert Graaf van Mansveld in deezen togt gemaakt is, voert zyn wapenschild, en in het eerste en vierde deel van het zelve eenige balken beurtling van zilver en rood gescheiden, voor het Huis (1) Querfort, uit het welke hy gesprooten was; in het derde en vierde deel de zilvere en roode ruiten voor Mansveld; en ter verklaaringe deeze letters;

(1) Les Souverains du Monde Tom. II. pag. 182.

ALBERT GRAF ZU MANSZFELD. 1547.

ALBERT GRAAF VAN MANSVELD. 1547.

Doch aleer dit treffen voorviel, hadt Joachim Keurvorst van Brandenburg (2) al zyne krachten besteed om de strydende partyen te verzoenen; maar te

(2) Sleidani Comment. de

1547 te vergeefs; omdat Hertog Maurits verbitterd de zaaken meer verwyderde, en de Keizer zoo onverdraagelyke voorwaarde eischte, dat de Hoofden der Bondgenooten liever alles wilden waagen dan hierdoor hun goed, eer en vryheid te verliezen. De Keizer liet middelerwylen niets onverzogt om des vyands party te krenken, en hadt thans door onderhandeling Straatsburg aan zyne zyde gekreegen; des de Keurvorst van Saksen, vreezende zynen aanhang in Boheme te verliezen, om den wankelenden aldaar moed te geeven, een Leger derwaart zondt.

Statu Relig. & Reip. pag. 567. & seq.

De Boheemers, hierdoor gemoedigd, schreeven, toen de Roomschkoning hen vermaande het zwaard neder te leggen, datze het zelve ter beschermінge hunner Landen voerden, verzoekende den Roomschkoning (1) met den Keizer te handelen, om den oorlog tegen den Keurvorst van Saksen vriendlyk te beslegten, en den Landdag te houden, die zyne Keizerlyke Majesteit beloofd hadt. Maar de Keizer schreef de Staaten van Boheme, toen hy met zyn Heir van Neurenberg optrok, datze hem in deezen togt tegen den Keurvorst toevoer zouden bezorgen, en weder naar huis keeren, hierby voegende, dat hy in deezen kryg niemand om den Godsdienst moeijelyk gevallen hadt, en byaldienze zyne begeerte niet voldeeden, dan zoude hy en zyn Broeder Ferdinand wel middel vinden om deeze ongehoorzaamheid te straffen; wandt het docht hem wonder, datze voor den Keurvorst spraken, omdat die zulks aan hem of aan 't land van Boheme niet verdiende; omtrent den Landdag wilde hy doen dat behoorelyk zoude zyn. Doch al deeze bedreigingen mogten luttel baaten, wyl die van het uitgekooze volk te Praag vergaderden, en hunne brieven naar alle plaatsen afzonden, vermaanende de Staaten zich te wapenen, en by hen te koomen ter bescherminge huns Vaderlands, wandt alles stondt in 't uitterste gevaar. Kort hiernaa het zelve vernieuwende, met betuiginge van het verbond, tusschen hen en het Huis van Saksen gesloten; te willen volbrengen, gebiedende, dat niemand hiertegen zoude doen: ook ontschuldigdenze zich hierover by den Keizer en Roomschkoning. 1547

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 574. & 575.

Staande deeze stribbelingen hadt de Keurvorst van Saksen den Hertog Maurits nog meer benaauwd, en zelf Meisse een Stad aan de Elve ontwrongen; des de Keizer den Graaf van Buren van Frankfort naar Neurenberg ontboodt, en straks zyn gansche Leger naar Egra geleidde, van waar hy den tweeëntwintigsten (2) van Grasmaand omtrent Meisse kwam, verzeld van den Roomschkoning, van Maurits en Augustus Hertogen van Saksen, met hunne benden. Wanneer de Keurvorst van Saksen, toen te Meisse zynde, 's Keizers koomst vernam, verliet hy onmiddelyk de Stad, deedt de bruggen agter zich vernielen, en sloeg zyn Leger, dat door de her- en derwaart gezondene benden merkelyk verzwakt was, aan de Elve, niet verre van de Stad Mulberge, neder. Dit verwekte eene vrees in den Keizer of de Keurvorst somtyds naar Wittemberg zoude wyken, des zyne Majesteit, toen het Leger eenen dag gerust hadt, hierom met het zelve tot aan de Elve naderde, vindende de overzyde met volk en geschut van den Keurvorst bezet, om den overtogt te beletten, en de aldaar leggende schuiten te bewaaren. Maar de Saksen, ziende den Keizer met des zelfs gansche krygsmagt aankoomen, en dat een hoop van drieduizend Spanjaarden straks met groot gedruis in 't water sprong om over te trekken, schooten hevig op de zelven, en bragten hierdoor hunne eige Vloot in den brand; dierhalven de schepen van den oever los maakende, vervielen de zelven ten deele in handen der Spanjaarden, welken zich (3) geheel ontkleed, met het zwaard in den mond, te water begeeven hadden, sleepende dus de schuiten naar den overkant, om van deezen en eenige anderen, die de Keizer met zich bragt, eene brug over den Stroom tot het overvoeren der Voetknegten en den tros te maaken.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 576.

(3) La Guerra della Germania, del S. d'Avila pag. 74.

1547

In deezen ſtand van zaaken zondt de Keurvorſt, toen in de Predikatie zynde, eenige benden met den zwaarſten ſleep der goederen voorheen, volgende met de overigen agter naa, om dus naar Wittemberg te deinzen, alwaar Thumshirn met een groot deel zyner krygsmagt verbleeven was. Zoodra de Keizer hier de lucht van kreeg, en door eenen Landman de bekwaamſte plaats tot het doorwaaden van den Stroom geleerd hadt, beval hy eerſt de Husſaaren, na deezen de ligte Ruiters door het water te trekken, en volgde zelf hiernaa met de voornaamſte Legerhoofden, gebiedende niet naar het Voetvolk noch naar den ſleep van 't geſchut te wagten; maar den vyand zonder toeven aan te grypen. Hierop verdeelde hy zyn Heir in twee hoopen, de eerſte (1) wierdt door den Hertog van Alba, Philips van Lannoy, Antoni van Toledo, Batiſta Spinellus en Hertog Maurits; de andere door den Keizer, Roomſchkoning met twee Zoonen en Philibert van Savoije aangevoerd. Deezen, omtrent Locherholt koomende, vermaanden de krygsknegten tot dapperheid, en vielen op het Leger van den Keurvorſt aan, dat zich, hoewel te zwak voor de meenigte der vyanden, echter manlyk verweerde, en het bloedige gevegt tot in den nacht ſtaande hieldt; maar eindelyk, van alle zyden omringd, gevangen, verſlaagen of verſtrooid wierden. De Keurvorſt, om zyne zwaarlyvigheid op eenen wagen gezeten, kon zelf het gevaar niet ontvlugten, en alhoewel de Hungaaren door de ſnelheid hunner paerden hem agterhaalden, en om zich gevangen te geeven vermaanden, echter weigerde hy zulks, en verweerde zich, door gramſchap vervoerd, zoolang, tot een der zelven hem eene groote wonde in de ſlinker kaak toegebragt, en een Duitſer Thilo van Trotte (2) hem betoond hadt, dat 'er geene uitkoomſt meer overig was; dierhalven trok hy zynen ring van den vinger, en zeide tegen den zelven, ik wil uw gevangen zyn, en u ten teken deezen ring geeven. Met den Keurvorſt kwam al 't geſchut, krygstuig en de voorraad in 's Keizers handen, en men liet niets agter om den lof van den Keizer en Roomſchkoning te verbreiden, des men ook, ter eere der zelven, deeze voorſpoedige overwinning als een eeuwig gedenkteken op den volgenden penning, tegen over hunne afbeeldſels, bewaard vindt.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 576. & 577.

(2) Ehren Gedachtniſz M. Lutheri door Chriſt. Juncker pag. 312.

De afbeeldſels van den Keizer en van den Roomſchkoning worden op de voorzyde, met de Guldevlies Ordere om den hals, in een gebouw tegen elkanderen over gevonden, hebbende boven en onder twee Engelen, die de wapenſchilden van Kaſtiliē en Ooſtenryk houden, en in den rand dit gebreklyke omſchrift;

FERDINANDVS DEI GRATIA ROMANORUM, BOEMIÆ, HVNGARIÆ ETC. REX, LVMINA ET ORA CAROLI V. IMPERATOREIS GERMANIAE.

FERDINAND DOOR GODS GENADE KONING DER ROMEINEN,

1547 NEN, VAN BOHEME, VAN HUNGARIË ENZ. HET OOG EN DE MOND VAN KAREL DEN VYFDEN KEIZER VAN DUITSLAND. 1547

Op de keerzyde zietmen het Stedetje Mulbergen, langs het welke de Elve vloeit, en de Keizerlyke Ruiters door den Stroom trekken en met die van den Keurvorst stryden, wyders leestmen, zoo in het bovenste als onderste deel, deeze letteren;

CAPTIVITAS IOANNIS FRIDERICI DVCIS SAXONIAE MDXLVII.

GEVANGENNEEMING VAN JAN FREDERIK HERTOG VAN SAKSEN MDXLVII.

De Keurvorst van Saksen, dus in 't geweld zyner vyanden gekoomen, wierdt eerst den Hertog van Alba overgegeeven, en door deezen voor den Keizer en Roomschkoning (1) geleid, voor welken hy zich neder wierp, zeggende, genadigste Keizer, ik bidde u geheel ootmoedig om eene Vorstlyke gevangenis; hoe, antwoordde zyne Majesteit, ben ik nu uw Keizer? ik wil u handelen als gy verdiend hebt. Maar de Roomschkoning Ferdinand sprak met harder woorden, en beschuldigde den Keurvorst, dat de zelve zich en zyne Kinderen het uitterste verderf gebrouwen hadt. Behalven den Keurvorst haddenze ook Hertog Ernst van Bronswyk, met eene groote meenigte volks, gevangen, geen minder getal verslaagen, en al 't geschut en den tros veroverd; wandt de overwinnende Ruiters joegen de voortvlugtigen agter naa, en verkreegen dus eenen geweldigen buit. 's Keurvorsten oudste Zoon echter ontglipte het gevaar en borg zich, naadat hy reeds gewond was, met omtrent vierhonderd mannen binnen Wittemberg, onder deezen waren ook de Graaf van Bichlinge en Georg Recrot.

(1) Ehren Gedachtnifz M Lutheri durch Christ. Juncker pag. 312. & Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 577.

De gevange Keurvorst en Hertog Ernst wierden door den Hertog van Alba aan Alphonsus Vives te bewaaren overgeleverd, en de Keizer trok sedert naar Wittemberg, en sloeg, den vierden van Bloeimaand, zyn Leger voor die Stad neder, daar hy omtrent zes dagen gelegen hadt, als door zyn bevel den Keurvorst van Saksen, om des zelfs ongehoorzaamheid, het vonnis (2) des doods wierdt voorgeleezen. Wanneer de Keurvorst (3) zulks hoorde gaf hy geen tekens van een ontsteld gemoed, maar zeide, ik meende de Keizer zoude zoo niet met my gehandeld hebben, zoo dit echter vast stondt, dan verzogt hy zulks te moogen weeten, opdat hy zyne zaaken omtrent zyne Egtgenoote en Kinderen mogt bestellen. Doch zoodra de Keurvorst van Brandenburg vernam, hoe ongelukkig de veldslag afgeloopen was, kwam dees met allen spoed in 't Keizerlyke Leger, en wist den bitteren haat zyner Majesteit zooverre te verzagten, dat het harde vonnis veranderd en de Keurvorst van Saksen in 't leeven gehouden wierdt, mids de zelve eenige punten, die hem de Keizer voorstelde, zoude inwilligen; toen zyne Majesteit hierop begeerde, dat de Keurvorst alles, 't welke de Kerkvergadering of de Keizer in het stuk van den Godsdienst mogten besluiten, aanneemen zoude, heeft de grootmoedige Keurvorst zulks volstandig geweigerd, des de Keizer, ziende dat de gevange Vorst voor geen gevaar vreesde, andere punten voorstelde, door welken eindelyk, den negentienden (4) van Bloeimaand

(2) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 332.
(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 578.

(4) Corps Diplomat.

1547 maand, dit verdrag tusſchen hen geſlooten wierdt.

par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 332.

Jan Frederik, Hertog van Sakſen, zou het Keurvorſtendom voor zich en zyne Kinderen overgeeven, en den Keizer zonder tegenſpreekinge toelaaten met die Waardigheid naar des zelfs welgevallen te handelen; Wittemberg en Gotha, de ſterkſte plaatſen zyns Lands, den Keizer overleveren, mids de Kinderen van den gevangen Vorſt het huisraad en de goederen, behalven het geſchut, krygstuig en een derde deel van den voorraad, uit de zelve Steden ligten, en zonder 's Keizers bewilliginge geene nieuwe Sterkten maaken zouden; de Krygsknegten, die 'er in lagen, zouden zonder vaandelen uittrekken; Markgraaf Albert van Brandenburg door Jan Frederik Hertog van Sakſen in vryheid, en 't gene den zelven ontnoomen was weder gegeeven worden; mids de Keizer hiertegen den gevangen Hertog Ernſt van Bronswyk, onder beloften van tegen den Keizer of Roomſchkoning niets te onderneemen, weder ontſlaan zoude. Insgelyks zou de gevange Vorſt alles, het gene den Graaf van Mansveld dien van Solms, en den Duitsmeeſter in Pruisſen ontnoomen was, weder overgeeven. Verder zoude hy afſtaan van het recht op Maagdenburg, Halberſtad en Hal, zich het Keizerlyke Kamergericht onderwerpen, en zyn deel in de koſten draagen, ook alle verbintenisſen tegen den Keizer of Roomſchkoning verlaaten, en geene anderen moogen maaken in welken deezen met hunne Landen niet begreepen waren, bewilligende in de ontſlaaginge van Hendrik Hertog van Bronswyk en des zelfs Zoon, en wedergeeving hunner Landen en goederen.

Nademaal de goederen van Jan Frederik Hertog van Sakſen verbeurd verklaard, en thans door den Keizer aan den Roomſchkoning en Maurits Hertog van Sakſen geſchonken waren, hadtmen met wederzydſche bewilliginge beſtemd, dat Hertog Maurits aan de Kinderen van den gevangen Jan Frederik jaarlyks vyftigduizend guldens inkoomen laaten, en ter verzekeringe van deeze renten eenige Steden, Sloten en Landen verbinden zoude; als zulks den Keizer en Hertog Maurits behaagde, dan zoude de Stad Gotha, mids alvoorens de Veſten geſlegt waren, den gevangen Vorſt gelaaten worden. Hierenboven zoude Hertog Maurits, tot afloſſing der ſchulden voor het Smalkaldiſche verbond gemaakt, aan de Kinderen van Jan Frederik honderdduizend guldens betaalen. Wyders zouden alle gevangenen zonder losgeld ontſlaagen, en de inſtellingen tot ruſt en welvaaren des Duitſchen Landaards, met kennisſe der Ryksſtenden geregeld, vaſt gehouden worden. Des zoude Jan Frederik, mids hem het leeven geſchonken was, zoolang aan 't Hof van den Keizer, of aan dat van des zelfs Zoon, Erfprins van Spanje, in verzekeringe blyven, als het zyne Majeſteit zoude behaagen. Maar Graaf Albert van Mansveld en zyne Kinderen, de Graaf van Bichlinge, de Ryngraaf Recrot en Thumshirn zouden hiervan uitgeſlooten zyn, doch zoo de laatſtgemelde zyne benden binnen eene maand afdankte, dan zoude hy in 't verbond begreepen blyven. En opdat alles getrouwelyk agtervolgd zoude worden, ondertekenden de Keizer en Jan Frederik Hertog van Sakſen zulks met eigene handen.

Ondertusſchen hadt de Keizer, om deeze gelukkige overwinning zynen Onderdaanen bekend te maaken, renbooden (1) gezonden naar Spanje, Italië en andere Landen zyner Heerſchappye, dus ook naar de Nederlanden, alwaarmen, mids die Landaard ook veel tot de zeege geholpen hadt, ter gedachtenisſe van dit merkwaardige geval, wyl de Regeerders geen gering deel in 's Keizers belangen namen, de drie volgende rekenpenningen gemaakt heeft.

(1) La Guerra della Germania di Giov. de Godoi pag. 47.

I. 's Kei-

1547 1547

I. 's Keizers afbeeldſel wordt, in 't harnas ten halven lyve, met den lauwrierkrans om 't hoofd, met het zwaard in de regter- en den Ryksappel in de ſlinkerhand, op de voorzyde binnen deezen letterzoom gevonden;

CHARLES V. EMPEREUR, DE SES REBELLES VAINCQUEUR.

KAREL DE VYFDE KEIZER, OVERWINNAAR VAN ZYNE WEDERSPANNIGEN.

Dat zulks door het zwaard verrigt was, is uit de keerzyde, op welke eenen veldſlag verbeeld is, ligtlyk af te meeten, rondom de zelve leeſtmen;

GECTOIRS POVR LA CHAMBRE DE COMPTES A LILLE.

LEGPENNINGEN VOOR DE KAMER DER REKENINGEN TE RYSSEL.

II. Het voorſte deel van den tweeden is gelyk aan dat van den voorgaanden; maar op het agterſte deel zietmen het Vuurſtaal, 't Guldevlies en de Borgonſche Lauwrierſtokken, tusſchen de armen van welken de gekroonde Keizerlyke Arend, de wapenſchilden van Kaſtilië, Milanen en Nederland geſteld zyn, omboord door deeze letters;

CHARLES V. EMPEREVR DE CES PAYS DOMINATEUR.

KAREL DE VYFDE KEIZER HEERSCHER VAN DEEZE LANDEN.

III. De derde heeft weder het zelve voorſtuk, en op het ruggeſtuk eenen Arend, welke de ſlang in den eenen, en den Baſiliscus onder den anderen klaauw houdt, moogelyk zinſpeelende op de dus in 't naauw gebragte Keurvorſt van Sakſen en Landgraaf van Hesſen: wyders verklaard door dit omſchrift;

BONNE ESPERANCE POVR PARVENIR.

GOEDE HOOPE VAN 'ER TOE TE KOOMEN.

Aleer 't gemelde verbond geſlooten was, hadt de Keizer uit het Leger voor Wittemberg aan alle Stenden des Ryks (1) geſchreeven, datze, om een ver-

(1) Sleidani Com-

1547 verbond met elkanderen te maaken, den dertienden van Weidemaand te Ulm zouden vergaderen, zendende tot dit einde den Kardinaal van Augsburg, Jan Markgraaf van Brandenburg, den Heer van Lira en Hendrik Hazen derwaart heen. Hoewel zyne Majesteit het verdrag reeds met Jan Frederik Hertog van Saksen getekend hadt, echter weigerden de Krygsknegten, omtrent drieduizend die te Wittemberg in bezettinge lagen, en de Burgers, de Stad over te geeven; zelf verspreidde zich in 't Keizerlyke Leger een gerugt, (1) als of de bezettelingen by den nacht wilden uitvallen, en hunnen Vorst met geweld uit zyne gevangenisse poogden te verlossen; des de Keizer den (2) Stedelingen dreigde, indienze de Stad binnen zekere dagen niet overgaven, dan zou hy hen het hoofd van hunnen gevangen Vorst toezenden: dit bragt zoo groote ontroering onder de Stedelingen, datze in onderhandeling traden, en de gevange Hertog van Saksen, den eenentwintigsten van Bloeimaand, als zyn Broeder, Zoon en eenige Raaden by hem kwamen, de Krygsknegten van den eed ontsloeg, en hen geboodt binnen drie dagen uit de Stad te trekken. Wanneer de Stedelingen (3) dit bevel verstonden, smeektenze den Keizer, wyl de haat tegen de Spanjaards en Italiaanen bitter was, om geene uitheemsche knegten in de Stad te zenden; welk verzoek zyne Majesteit hen niet alleen inwilligde, en ongeschonden hieldt, maar hen zelf vryheid verleende van allen, die tegen zyn bevel in de Stad drongen, uit te dryven. Kort hiernaa wierdt de Stad Wittemberg, van bezettinge ontbloot, aan den Keizer overgegeeven, en door de Duitsche benden onder Niklaas Madrucius, Broeder van den Kardinaal van Trente, voor den Keizer in verzekeringe genoomen.

Sedert kwam de Hertogin van Saksen, Sibilla, geboore Hertogin van Kleef, Egtgenoote van Jan Frederik, met haaren Zoon en den Broeder haars Gemaals, in 't gezelschap van verscheidene Jufferen, geleid door den Keurvorst van Brandenburg, in 't Leger den Keizer te voet vallen, weenende bitter, en smeekende om genade (4) voor haaren Heer. De Keizer, hierdoor bewoogen, ligtte met den hoed in de hand, de bedroefde Vorstin van den grond, en troostte haar met zooveel beleefdheid als moogelyk was, ja hy gaf den gevangen Vorst vryheid om in de Stad te trekken, en agt dagen by zyne Egtgenoote en Kinderen te blyven. Hierdoor verkreeg de kloekmoedige Vorst, die in al deeze tegenspoeden geene blyken van neêrslagtigheid gegeeven hadt, gelegenheid om zyne bedrukte Gemaalin te troosten, neemende dus, van alle menschlyke hulpe beroofd, hunne toevlugt tot God, op welken zy eindelyk al hun vertrouwen stelden. Het welke oorzaak verleende tot het maaken van eenen gedenkpenning, op welken de twee Egtgenooten tegen elkanderen over gevonden worden; welke ik hier, by deeze verhandeling der Vorstinne, niet kwaalyk geplaatst achtte. 1547

ment. de Statu Relig. & Reip. pag. 579.

(1) La Guerra della Germania di Giov. de Godoi pag. 49.

(2) G. Arnoldi vita Mauritii Elect. Saxon. Apud Menckenium Script. Germ. Rer. Tom. II. fol. 1114.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 579.

(4) Chron. van (hnit. Sterlee MS & La Guerra della Germania di Giov de Godoi pag. 49. versa.

T.

Boven het halsstuk van den Hertog, die met den stryd zyne goederen en de Keurvorstlyke waardigheid verlooren hadt, staan de eerste letters van den Vorst en der Vorstinne in elkanderen gevlogten, op de voorzyde en in den dubbelen letterkring dees zin;

IOHAN FRIDERICH DER ELDER HERTZOG ZU SACHSEN.
SPES MEA CHRISTVS 154..

JAN

1547 *JAN FREDERIK DE OUDE HERTOG VAN SAKSEN.* 1547
KRISTUS IS MYNE HOOP 154..

Op de keerzyde wordt het afbeeldsel zyner Gemaalinne Sibilla, Dochter van Jan den Derden Hertog van Kleef, met het zelve lettermerk binnen deezen dubbelen letterzoom, die ten deele uit de Koninglyke Harpzangen (1) ontleend is, gevonden;

(1) Psalm. CXIX. vers. 50.

GOT DV BIST MEIN TROST IN MEIN ELENT.
SIBILLA HERZOGIN Zv SACHSEN.

GOD, GY ZYT MYN TROOST IN MYNE ELENDE.
SIBILLA HERTOGIN VAN SAKSEN.

Middelerwylen ging ook de Roomschkoning Ferdinand, (2) met twee zyner Zoonen, met den Keurvorst van Brandenburg en Hertog Maurits, de Stad Wittemberg om haare sterkte bezigtigen, keerende spoedig weder naar 't Leger, den Keizer berigt geevende van de gesteldheid dier plaatze, alwaar toen, onder andere Regeerders, de vermaarde Konstschilder Lukas Cranach het Burgermeesterschap bekleedde; en dewyl de konst deezen man boven anderen beroemd, en tot Hofschilder van den Keurvorst van Saksen gemaakt hadt, heeft de Keizer, volgende het voorbeeld van den Koning Demetrius, die in 't beleg van Rhodus eene zonderlinge eerbied voor den alom vermaarden Schilder Protogenes betoonde, belust den Duitschen Konstenaar te aanschouwen, en in deeze algemeene elende der Saksen zyne gunst te betoonen, den zelven in 't Leger ontbooden.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 579.

Uit deeze oorzaake bragtmen Cranach (3) zonder toeven voor den Keizer, welke zich verheugde den uitmuntenden Schilder te zien, en den zelven zyne vriendschap beloofde te bewyzen, byaldien Cranach iet wilde eischen; maar dees van edelmoedige inborst, en om geene gunst van Vorsten verleegen zynde, verzogt niet anders dan het leeven en de vryheid van zynen gevangen Landsheer Jan Frederik. En hoewel de Keizer deeze beede niet inwilligde, echter dunkt my, dat deeze uitmuntende hoedaanigheden van deugd en konst, dubbele reden verschaffen om het afbeeldsel van dit geestige Vernuft, gelyk het op zynen gedenkpenning bewaard wordt, by dit zeldzaam geval te vertoonen.

(3) Hubners Staatkundige Hist V. deel pag. 525.

I.

Zyn eige naam (4) was Lukas Muller, zyn aangenoome naam Cranach, naar zyne geboorteplaats in Franken, hy was zoo groote vriend van Luther geweest, dat hy den zelven verscheidene reizen hadt uitgeschilderd, naar welke afbeeldsels eenige penningen van dien Leeraar gemaakt zyn; rondom het borstbeeld van den Konstenaar, dat op het eerste deel gesteld is, leestmen alleenlyk deezen zynen naam;

(4) Ehren Gedachtn. M. Lutheri durch Chr. Juncker pag. 551. & Sandrart fol. 219.

LVCAS CRANACH.

Op het andere deel zietmen zyn gewoon zegel, eenen gevleugelden Draak, zonder eenige letterlyke verklaaringe.

1547 De Keizer, federt ook de Stad bezigtigd, en andermaal de bedroefde Hertogin vertrooft hebbende, ftremde de onderhandeling, die de Keurvorft van Brandenburg en Hertog Maurits te Leipzig met den Landgraaf van Hesfen begonnen hadden, door deezen eifch, dat de Landgraaf zich en al zyne bezittingen, zonder eenige voorwaarden, (1) aan hem overgeeven zoude. Hoewel dit den Landgraaf hard in de ooren klonk, echter wierdt de zelve, overweegende het naakende verderf zyner Landen en Onderdaanen, door zynen Schoonzoon Maurits en den Keurvorft van Brandenburg, geperft om dit verdrag met den Keizer aan te gaan; de Landgraaf zoude zich zelven en zyne Landen, zonder eenig (2) beding, den Keizer overgeeven, en door eenen voetval den Keizer om genade verzoeken, voortaan gehoorzaam en dienftbaar zyn, de inftellingen des Ryks aanneemen, zich het Kamergericht onderwerpen, het Smalkaldifche verbond verlaaten en alle papieren van het zelve overgeeven, tegen den Turk hulp verfchaffen, geene verbonden, dan in welken de Keizer en Roomfchkoning begreepen zyn, maaken, de vyanden des Keizers uit zyn Land verjaagen, of overleveren, aan den Keizer altyd vryen doortogt verleenen, alle Sterkten, behalven Kasfel en Ziegenheim, flegten, ftraks al het gefchut overgeeven, en honderdenvyftigduizend guldens voor de krygskosten binnen vier maanden betaalen, den gevangen Hertog van Bronswyk en des zelfs Zoon ontflaan, en in des zelfs Landen herftellen. Al het welke zyne Kinderen en Onderdaanen zouden bekrachtigen.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 580.

(2) Corps Diplomat. par du Mont Tom. IV. Part II. fol. 325.

Waarop Joachim Keurvorft van Brandenburg en Maurits Hertog van Sakfen (3) zich hier voor aan den Landgraaf verbonden, en dien alle verzekering gaven, voorts ook beloofden, byaldien den Landgraaf, in 't verfchynen voor den Keizer, tegen de gegeeve beloften eenig leed gedaan mogt worden, datze zich dan aan zynen Zoon zouden overgeeven om in eigen perfoon de ftraf te ondergaan, die hem tegen 't gegeeven woord opgelegd zoude worden. Hierenboven verzekerden ze den Landgraaf wegens den Godsdienft, en dat hy door deeze middelen de algemeene welvaart zoude bevorderen, hy zoude zich dierhalven maar op hen vertrouwen, en fpoedig by den Keizer koomen, en den gevangen Hertog van Bronswyk en des zelfs Zoon met zich brengen, wyl zy al het gevaar op zich namen. 1547

(3) Corps Diplomat. par du Mont. Tom IV. Part II. fol. 325.

Terwyl de Landgraaf deeze punten in bedenkinge hieldt, trok de Keizer, zoodra hy de Stad Wittemberg, volgens zyne beloften, aan Hertog Maurits overgegeeven hadt, met al zyne krygsmagt naar Hesfen, om, byaldien de Landgraaf aarzelde, den zelven met geweld te dwingen; maar dees, geene uitkoomft ziende, ging den Keizer te gemoet, en kwam den agtienden van (4) Weidemaand te Hal, verzeld door den Keurvorft van Brandenburg, door Maurits Hertog van Sakfen, en gevolgd van Hertog Hendrik van Bronswyk met des zelfs Zoon Karel Victor. Den volgenden dag kwam Karlebits, 's Keizers Geheimfchryver, by den Landgraaf, den zelven het tekenen van 't gemelde verdrag aanbiedende; doch, wyl 'er bygevoegd was, dat de Keizer de magt aan zich behieldt om de twyfelagtige zaaken, welken in eenige leden mogten gevonden worden, uitteleggen, toonde de Landgraaf aan Antoni Perrenot, Bisfchop van Atrecht, 's Keizers Geheimenraad, dat zulks in het ontwerp, 't gene hem door Hertog Maurits en den Keurvorft van Brandenburg gezonden was, niet ftondt, en dat hy het dierhalven niet tekenen kon. Wanneer Perrenot hierop antwoordde, dat de uitfchryver het zelve vergeeten hadt, hieldt zich de Landgraaf daar omtrent te vreede; maar weigerde volftandig zeker lid, naamenlyk dat hy de befluiten der Kerkvergaderinge van Trente zoude gehoorzaamen, te ondertekenen; in de plaatfe van het welke hy ftelde, dat hy de befluiten van eene algemeene en vrye Kerk-

(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 583.

1547 Kerkvergaderinge, in welke het Hoofd zich zoo wel als de Leden wilde hervormen, en welke de Hertog Maurits en de Keurvorst van Brandenburg zouden ondertekenen, gehoorzaamen zou; hierby voegende, omdat deeze twee Vorsten hem beloofd hadden, zich nooit van de Augsburgsche belydenisse te zullen afzonderen.

't Verdrag dus getekend zynde, geleidden de voornoemde Vorsten den Landgraaf (1) naar den Keizer, die in 't midden zyner Hovelingen op eenen verheven zetel zat, en voor welken de Landgraaf op zyne knien viel, en nevens hem zyn Kancelier Guntherod, die het schrift las, door 't welke de Landgraaf vergiffenis verzogt van 't beleedigen zyner Keizerlyke Majesteit, en den zelven geheel ootmoedig om genade smeekte, beloovende in het toekoomende getrouwheid, eerbied en gehoorzaamheid. Georg Held antwoordde voor den Keizer, dat, schoon de Landgraaf groote straffe verdiend hadt, hy echter op de voorbeede van sommige Vorsten, den zelven niet tot het uitterste, noch den ban, noch 't verlies zyner goederen zoude veroordeelen; maar zich zoude vergenoegen met den inhoud van 't verdrag, en voorts des zelfs Leenmannen en Onderdaanen, als die zich behoorelyk gedroegen, in genade ontfangen. De Landgraaf, vertrouwende dat de Keizer hem ongeveinsdlyk handelde, bedankte voor de gunst, en, dewyl zyne Majesteit hem al te lang op de knien liet leggen, stondt hy zonder orde op.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 584. & La Guerra della Germania di G. de Godoi pag. 55.

Weinige uuren hier naa kwam de Keurvorst van Brandenburg den Landgraaf bezoeken, en te gelyk aanzeggen, datze saamen met Hertog Maurits den avondmaaltyd by den Hertog van Alba zouden houden. Naadatze daar gegeeten hadden, viel de Landgraaf in eene andere kamer, zonder eenig agterdenken, aan 't speelen met den teerling, terwyl Hertog Maurits en de Keurvorst van Brandenburg met den Bisschop van Atrecht zaten te kouten. Eindelyk Maurits en de Keurvorst laat in den avond, tot hunne groote verwondering, kennis (2) krygende dat de Landgraaf dien nacht aldaar met wagters zoude bewaard worden, gaven hem van dit opzet terstond berigt, hem troostende in deeze hunne gemeene droefheid, met betuiginge over dit doen te klaagen; ja datze 'er den Keizer zoo ernstig over zouden aanspreeken, datze meenden, de Landgraaf zou niet lang vastgehouden worden. De Landgraaf antwoordde, deezen handel niet verwagt te hebben; datze, wyl hy op hun woord gekoomen was, het zelve moesten voldoen. Des Hertog Maurits dien nacht met eenige Raadsheeren van Brandenburg by hem bleef, en den naasten dag met den Keurvorst over dit doen aan den Keizer klaagde, verzoekende ootmoediglyk om hem weder in vryheid te stellen, volgens de verzekering, welkeze hem op het woord zyner Majesteit gegeeven hadden. De Keizer ontkende, dat hy hen beloofd hadt den Landgraaf niet gevangen te zullen houden, maar dat hy den zelven van eene eeuwige gevangenisse zoude bevryen, en dat hy niet anders gemeend hadt. Dierhalven vervoegdenze zich by 's Keizers Bedienden, en eerst by den Bisschop van Atrecht, zeggende, datmen in 't ontwerp van 't verdrag overeen gekoomen was, datmen den Landgraaf met geene gevangenisse zoude bezwaaren; maar deezen beweerden en toonden de twee Vorsten in 't getekende verdrag, dat 'er, zoo sommigen (3) melden, met bedorvene letteren in de plaats van *Einiger Ewiger* geschreeven stondt. Welke listige letterverandering van sommigen (4) voor de uitvinding van den Bisschop van Atrecht genoomen wierdt.

1547

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 585.

Eindelyk, naa lang twisten is den Landgraaf van 's Keizers wege aangezegd, dat hy wel gaan mogt, hy antwoordde gaarne te willen gaan, als het in veiligheid weezen kon; en hoewel de twee Vorsten als Middelaars ook op het zelve aandrongen, alles was vrugteloos, wyl de Landgraaf twee dagen laater bevel kreeg van den Keizer te volgen;

(3) G. Arnoldi Vita Mauritii Elect. Saxon. Apud Menckenium Script. Germ. Rer. Tom. II. fol. 1216.

(4) Hist. du Lutheranisme par L. Maimbourg Tom II. pag. 73.

1547 gen; 't welke hy ſchoorvoetende gehoorzaamde, ſteunende op de beloften, hem door de twee Vorſten gedaan, van den Keizer niet te zullen verlaaten, aleer hy in vryheid zoude zyn. Uit deeze oorzaake trokkenze met zyne Majeſteit naar Naumburg, volhardende in hun aanhouden voor den Landgraaf zoolang, tot de Keizer hen, naa drie dagen, liet verbieden verder te trekken, of dat hy anders den Landgraaf naar Spanje zoude zenden. Naauwlyks haddenze deeze orde ontfangen of maakten die den Landgraaf bekend, ſmeekende verſchooning om den Keizer langer te volgen, uit vreeze van naadeelig te zyn; datze ondertusſchen niet twyfelden, indien hy de beloofde honderdenvyftigduizend guldens betaalde, en zekerheid gaf van de andere leden des verdrags te doen uitvoeren, of hy zoude in vryheid geſteld worden, beloovende middelerwylen op den aanſtaanden Ryksdag niets agter wegen te laaten, om zyne verlosſing te bevorderen. 1547

De Landgraaf, eene zoo overwagte gevangenis met het uitterſte ongeduld verdraagende, gaf, volgens hunnen raad, wel haaſt bevel (1) om de gemelde ſomme te betaalen, en de Sterkten te ſlegten; maar toen het geld betaald, het geſchut geleverd, en de Sterkten geſlegt waren, bleef de ongelukkige Landgraaf echter altyd gevangen. Dewyl nu de Keizer door liſt en geweld, met het vangen en dwingen der voornaamſte Vorſten van den Hervormden Godsdienſt, het Smalkaldiſche verbond verbrooken hadt, heeft zyne party, ten teken van haare vreugde, den volgenden gedenkpenning op dit geval, ter eere zyner Majeſteit, doen maaken.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 586.

Op de voorzyde van deezen vierhoekigen penning zietmen den gekroonden Keizerlyken Arend met het wapenſchild van Kaſtilie en Ooſtenryk op de borſt, houdende met de ſnavels twee menſchenhoofden, buiten twyfel die van Jan Frederik Hertog van Sakſen en van Philips Landgraaf van Hesſen; wandt aan de zelven hangt de ſtrik vaſt, welke verſcheidene Steden en Sterkten in zich beſluit, en met de klaauwen van den Arend verſcheurd wordt, hebbende tot nadere verklaaring dit omſchrift;

LAQVEVS SCMALKALDIENSIS CONTRITVS EST, ET NOS LIBERTI SVMVS.

DE SMALKALDISCHE STRIK IS VERBROOKEN, EN WY ZYN BEVRYD.

Rondom de Borgonſche Lauwrierſtokken en vuurſtaalen, die op de keerzyde geſteld zyn, vindtmen den tyd, in welken deezen penning gemaakt is, door deeze letters, in welken, myns oordeels, eene I. agter het jaartal vergeeten is, uitgedrukt;

MDXLVII. XXII. NOVEMBRIS.

MDXLVII. DEN XXII. VAN SLAGTMAAND.

Han-

1547 Hangende deeze verschillen wierdt de Ryksdag te Ulm, op welken de Keizer, zyn doen door Gezanten verschoond hebbende, de Stenden tot een algemeen verbond (1) poogde te beweegen, door besmettelyke ziekte gescheiden, en uitgesteld tot de naaste vergadering te Augsburg. Omtrent den zelven tyd heeftmen Jan Albert Markgraaf van Brandenburg, die door Hertog Jan Frederik uit zyne Bisdommen Maagdenburg en Halberstad gejaagd was, weder hersteld. Aan den anderen kant was Lazarus Schwendi met eenen hoop Krygsknegten afgevaardigd, om volgens het gesloote verdrag het Kasteel van Gotha te slegten; den Markgraaf Albert van Brandenburg, die op het zelve gevangen lag, in vryheid te stellen, en het Land van Saksen verder onderdaanig te maaken aan Hertog Maurits; welke zich eerlang in de Hoofdstad Wittemberg vestigde, de Burgermeesters voor zich ontboodt, en die, onder toezegging van de oude voorrechten en vryheden te behouden, den eed van getrouwheid afnam. 1547

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 582 & 583.

Toen dit gedaan was, smeekten de Burgers en Edellieden den Hertog om de Hoogeschoole, die door den kryg verstrooid was, weder te herstellen, 't gene hy aan de zelven beloofden; en beval straks de boeren, die gevlooden waren, derwaart te roepen, alzoo hy koren om 't land te bezaaijen, en stoffen om te timmeren, den armen te schenk, den gegoeden te leen wilde geeven. En dewyl de Keizer hem niet alleen de voorheen beloofde Landen van den gevangen Jan Frederik, maar zelf de Keurvorstlyke en hieraangehegte waardigheid van Aardsmaarschalk des Ryks, gegeeven hadt, heeft Hertog Maurits de zelve straks aangenoomen, en, aleer hy door den Keizer plechtiglyk met de zelven bekleed was, openlyk gevoerd, gelyk door den volgenden penning, die op het aanvaarden zyns gebieds gemaakt is, kan beweezen worden.

M.

Op het eerste deel zietmen het wapenschild van den Keurvorst en Aardsmaarschalk des Ryks, en nevens het zelve dat van zynen Stam Saksen; en op het andere deel den helm van Thuringe, binnen deeze nieuw aangenoomene tytels zyner waardigheden, eensdeels in den eenen, andersdeels in den anderen rand gesteld;

MAVRICIus Dei Gratia DVX SAXoniæ, SAcri ROmani IMPErii ARCHIMARSCHALLus ET ELECTOR.

MAURITS DOOR GODS GENADE HERTOG VAN SAKSEN, DES HEILIGEN ROOMSCHEN RYKS AARDSMAARSCHALK EN KEURVORST.

De Roomschkoning Ferdinand, door den voorspoed der Keizerlyke ondernee-mingen aangemoedigd, besloot ook de wederspannige Boheemers te beteugelen, en vermaande hen dierhalven om het tegen hem opgeregte verbond (2) te verlaaten, wel bewust zynde, dat veelen onder hen onweetende gedwaald hadden, aan welken hy alles zoude vergeeven. Kort hiernaa begaf hy zich met zyn Leger derwaart, en ontboodt die van Praag, in 't begin van Hooimaand, op het Slot dier Stad, alwaar hy hen, in de volle vergaderinge de voorgaande tegenstribbelingen verhaald hebbende, beschuldigde met misdaad van geschonde Hoogheid, be-

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 583.

1547 begeerende, datze hem op ieder punt zyner vraagen zouden antwoorden. Maar die van Praag, geweldig bevreesd wordende, vielen den Roomſchkoning te voet, gaven zich in zyne genade over, en ſmeekten, hy wilde niet naar rechten met hen handelen. Wanneer 's Roomſchkonings Zoon Ferdinand, Auguſtus Hertog van Sakſen, en andere Grooten voor de neerſlagtigen gebeeden hadden, ſchreef de Roomſchkoning hen deeze punten (1) voor: datze het opgeregte verbond vernietigen, en hem alle Voorrechten en Vryheden overleveren zouden, opdat hy ſommige veranderen, en die hem goed docht hen weder verleenen mogt; voorts hem ook alle brieven en onderlinge verbintenisſen de oorzaak hunner wederſpannigheid, zoowel met den Hertog Jan Frederik als anderen gemaakt ter hand ſtellen; insgelyks alle Sterkten, het Rechtsgebied en den Tol overgeeven, midsgaders al het geſchut en 't krygstuig in 't Slot voeren, en ieder zyn geweer op 't Raadhuis brengen zouden. Alsze dit volbragten, dan zou hyze allen, behalven eenige weinigen, die hy ten gemeenen nutte naar verdienſten wilde ſtraffen, in genade aanneemen.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 586.

Zoodra hy zulks het volk voorgehouden, en een deel gevangenen ontſlaagen hadt, is men dit ſtuk eens geworden; 1547 maar van ſommigen der Edellieden, die op den beſtemden dag niet verſcheenen waren, heeft hy have, goed en leeven verbeurd verklaard; en Kaspar Plug, dienze tot eenen Overſten opgeworpen hadden, tot zwaare ſtraffe veroordeeld, en, mids de zelve vlugtig was, vyfduizend guldens op 't lyf geſteld. Hierop gaven verſcheidene Steden en Edellieden zich, als die van Praag, zonder eenige voorwaarde over, en de Roomſchkoning verkreeg ſedert alles, 't gene hy van de Boheemeren begeerde. Omtrent den zelven tyd wierdt Hendrik Hertog van Bronswyk, welke byna twee jaaren des Landgraaven gevangen was, met zynen Zoon Karel Victor op 's Keizers begeerte niet alleen in vryheid, maar ook in 't volle bezit zyner Heerſchappye en Landen (2) geſteld, en de Ingezetenen van den eed der getrouwheid, dienze den Landgraaf gezwooren hadden, ontſlaagen; ja de gevange Landgraaf hadt zich hierenboven moeten verbinden, om alle koſten en ſchaaden, door den Hertog van Bronswyk geleeden, met den zelven af te maaken. Deeze herſtelling van Hertog Hendrik, welke in zich en in den Landgraaf de onbeſtendigheid der Fortuine kon beſchouwen, geeft my gelegenheid om zynen gedenkpenning hier te vertoonen.

(2) Hiſt. van Brunswyk Lunenburg door A. G. Luſcius pag. 111.

L.

Dees, in opzigte van zynen Vader en Naamgenoot, Hendrik de Jonger geheeten, was een bitter vyand der Lutheraanen, een kloekmoedig Krygsman, dierhalven hier op het voorſtuk niet te onrecht in 't harnas verbeeld, omringd door deezen zoom zyner tytelen;

HENRICVS Dei Gratia DVX BRVNSVICENSIS ET LVNENBVRGENSIS, PRinceps IMPerii.

HEN-

1547 *HENDRIK DOOR GODS GENADE HERTOG VAN BRONSWYK EN VAN LUNENBURG, VORST VAN 'T KEIZERRYK.* 1547

Op het agterſtuk zietmen den Bronswykſchen Boſchman, een zinnebeeld van den Vorſt, bediedende dat hy alle tegenſpoeden met kloekmoedigheid verdroeg en over de zelven zegepraalde, omzoomd door deeze berymde woorden, gevolgd naar eene van (1) Davids Harpzangen;

(1) Pſalm XXXVII. vers. 5. en 6.

IN GOTS GEWALT HABE ICHS GESTALT,
FORT, DAS MIR GENÜGT, DER HATS GEFUGT.

IN GODS GEWELD HEB IK 'T GESTELD, VOORTS, DIE HEEFT GEVOEGD, DAT MY GENOEGD.

Sedert zogt Hertog Hendrik op alle wyzen zyn geleede leed aan die van den Hervormden Godsdienſt te vergelden, welken, dus van alle zyden benard, niet minder van den Keizer moeſten uitſtaan; wandt dees eiſchte ook van andere Stenden des Ryks geld (2) om de koſten van den oorlog goed te maaken, welken hy voorgaf inzonderheid tot nut van hen, en ten voordeele van het Duitſche volk, gevoerd te hebben: dierhalven heeft hy alle Edellieden en de overige Steden, ja alle de genen, welken het Smalkaldiſche verbond begunſtigd hadden, alom door ganſch Duitsland zwaare geldboeten opgelegd; tot zooverre, dat de ſomme der penningen, die de Keizer van de Lutherſche en andere Hervormde Vorſten, zelfs van ſommige Roomſchgezinde Vorſten en Steden verkreeg, over de zestienhonderdduizend guldens geſchat wierdt, gelykmen uit de gemeengemaakte rekeningen konde aantoonen. Doch ſommige ongehoorzaamen heeft de Keizer geheellyk uit zyne genade geſlooten. Onder deezen waren Graaf Georg van Wittemburg, Graaf Albert van Mansveld, Jan Vryheer van Heideken, Lodewyk Graaf van Oettinge, de Vader en Zoon; wandt deezen beroofde hy van hunne Bezittingen, en gaf die weder aan andere Zoonen, wier getrouwheid hem behaagde, over: des eenigen deezer ongelukkigen ſedert buiten hun Vaderland met Wyf en Kinderen in armoede omzworven. Wyders deedt de Keizer by openbaare ſchriften die van Maagdenburg, midsze zich met hem niet verdraagen wilden, als wederſpannelingen in den ban.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 589. & ſeq.

De Roomſchkoning Ferdinand, beſpeurende hoe groote ſchatten zyn Broeder uit de Lutherſen perſte, ſloeg den zelven weg in, onder voorwendſel datze zyn Land ook beſchaadigd hadden, en ontwrong dus aan die van Augsburg en Ulm groote ſommen gelds, en taſtte zelf de Landen van Ulrik Hertog van Wirtemberg, als of dees zyne beloften niet gehouden hadt, vyandlyk aan, onaangezien de zelve den vreede tot eenen hoogen prys van den Keizer gekogt hadt. Dit voorbeeld wierdt van den Kardinaal van Augsburg en dien van Trente in hun gebied gevolgd. Als nu op deeze wyze de ongelukkige Bondgenooten van den Hervormden Godsdienſt, tot op het gebeente geknaagd en uitgemergeld, midsgaders de overwonnene Landen en Steden verzekerd waren, heeft de Keizer met den buit naar zyn welgevallen gehandeld, en van het groote getal van zwaar geſchut, dat op meer dan vyfhonderd ſtukken geſchat wierdt, zyn vyftig der zelven naar (3) Milanen, even zooveel naar Napels, omtrent tweehonderd naar Spanje gezonden, de anderen by de driehonderd in de voornaamſte plaatſen der Nederlanden verdeeld, om dus in alle Landen zyner Heerſchappye altydduurende bewyzen te toonen van zyne uitneemende overwinninge; welke door verſcheidene gedenkpenningen, tot

(3) Vita del Imp. Carlo V. dal S. Alf. Ulloa pag. 171. verſa & Hiſt. du Lutheraniſme par L. Maimbourg Tom. II. pag. 75.

1547 tot lof van den zeegepraalenden Keizer ontworpen, is vereeuwigd geworden; van welken ik de drie volgenden hier, by den uitgang van deezen voorſpoedigen krygstogt, om welken in alle Landen des Keizers, (1) voornaamenlyk in Nederland, groote vreugde bedreven wierdt, nederſtelle. 1547

(1) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 147.

♀

M.

☽

V.

L.

I. Het afbeeldſel van den Keizer ſtaat, als Overwinnaar met den Lauwrierkrans om het hoofd, met de Guldevlies Ordere aan den hals in 't harnas, op het voorſtuk van den eerſten, binnen dit omſchrift;

IMPERATOR CAESAR CAROLVS V. AVGUSTUS.

DE GEBIEDER KEIZER KAREL DE VYFDE, DE VERMEERDERAAR.

Op het agterſtuk zietmen den Keizer, als eenen anderen Herkules, de dwingelanden en gedrogten verſlaan; wandt dus meen ik is het oogmerk van den maaker, onder ligt de gevange Vorſt Jan Frederik geveld, een weinig hooger is de worſtelende Landgraaf, en ne-

1547 nevens den zelven de verbondene Ryksfteden door de veelkoppige Hydra verbeeld; in den rand leeftmen deeze woorden (1) van den Mantuaanfchen Dichter; 1547

(1) Virgil.

TV NE CEDE MALIS.

WYK DEN BOOZEN NIET.

II. De vooorzyde van den tweeden is gelyk aan de voorgaande; maar op de tegenzyde vindtmen de Vorften en Steden van 't Smalkaldifche verbond als Reuzen, die den Hemel (2) beftormen, afgefchetft; welken dierhalven van Jupiter en andere Goden [verftaa den Keizer en des zelfs Bondgenooten] van boven neder geblikfemd en ter aarde geploft worden; hebbende ter verklaaringe deeze woorden van den hoogdraavenden (3) Latynfchen Dichter;

(2) Ovidii Metamorph. Lib. I. verfu 151. & feq.
(3) Virgil. Æneid. Lib. VI. verfu 620.

DISCITE IVSTITIAM MONITI.

LEERT, [DUS] GEWAARSCHOUWD, DE GERECHTIGHEID.

III. Rondom het borftbeeld van den Keizer, dat, met eene Straalkroone op 't hoofd, op het eerfte deel van den derden gefteld is, leeftmen alleen deezen tytel;

CAROLVS V. ROMANORUM IMPERATOR.

KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN.

De gewapende Heldin, welke, met den bevelftaf in de hand, op eenig krygstuig, ten teken van zeegepraal, zittende, op het andere deel gevonden wordt, heeft dit omfchrift;

VICTORIA CAESARIS.

DE OVERWINNING VAN DEN KEIZER.

De Keizer dus, door 't dwingen der Leden van 't Smalkaldifche verbond de ruft van Duitsland meenende te herftellen, haalde zich door 't fchandelyk verbreeken zyns woords, eene daad die hy zelve in anderen zoo verfoeid hadt, den haat niet alleen der Vorften en Stenden des Ryks, maar zelf der uitheemfche Koningen, op den hals; temeer wyl hy, tot ergernis van veelen, de gevangene Vorften als in zeegepraal met zich omvoerde. Hierenboven ontftondt 'er een groot verfchil tusfchen den Keizer en den Paus, omdat de meefte Kerklyken te Trente vergaderd, met goedvindinge van den Paus, die Stad, onder voorwendfel van ongezonde lucht en 't begin eener befmettelyke ziekte, verlaaten, en de vergadering naar Boulonje (4) overgebragt hadden, tot groot misnoegen van den Keizer, welke, door den Kardinaal Pacieco van dit doen berigt zynde, aan de Spaanfche Bisfchoppen geboodt niet te vertrekken, en ftraks eenen renbode aan Jan Vega zynen Gezant te Rome afvaardigde, met orde om zyn ongenoegen den Paus bekend te maaken, wyl hierdoor de goede verwagting der Duitfen en 's Keizers waardigheid van Befchermer der Kerke vernietigd waren; ja toen de Paus zich door zynen Gezant by den Keizer ontfchuldigde, wierdt zyne Majefteit zoo vergramd, dat hy naa eenige faamenfpreeking eindelyk zeide, Heer Gezant 't behaagd my niet met u hierover langer te twisten, gaa by den Bisfchop van Atrecht. Onaangezien deeze tweedragt ging de Kerkvergadering te Boulonje voort, en de Spaanfche Bisfchoppen bleeven dus buiten eenige bezigheid te Trente.

(4) DuPin Biblioth. Ecclefiaft. Tom XV. pag. 66. & 67.

By deeze onluft kwam een tweede, die hooger liep, Petrus Aloifius Farnefe,

1547 Hertog van Parma en Placenza, verdacht gaande van eene ſaamenſpanninge om Genua te overweldigen en den Zeevoogd Andries Doria van kant te helpen, wierdt, mids hy van de zynen gehaat was en geheel aan de zyde der Franſen hing, als een Dwingeland door verſcheidene ſaamgezwoorenen in zyn Paleis (1) vermoord, met voeten getreeden, en Placenze hierop door Ferdinand Gonzaga, 's Keizers Stedehouder in Milanen, in verzekeringe genoomen, het welke den Paus magtig verſtoorde, omdat dees vermoedde, dat het eene en andere ongeval hem door 's Keizers aanhangers gebrouwen was; des de Kerkvoogd, die Octavius, Zoon van den vermoorden Vorſt, als te veel aan den Keizer verbonden, buiten 't Gebied wilde houden, ſtraks bevel gaf om Parma te verſterken, en die Stad niet alleen voor den aanval der Keizerlyke benden beſchuttede, maar zelf eerlang Placenze van den Keizer weder eiſchte, met bedreiginge van den ban en de uitwerpinge; maar de Keizer, hoe veele tekens van achtinge hy altyd voor den Paus en de Roomſche Kerke betoond hadt, deedt den Kerkvoogd door zynen Gezant (2) aanzeggen, byaldien de zelve den Kerklyken bliksem tegen hem uitwierp, dat hy dan met zyn grof geſchut weder zoude bliksemen en donderen. 1547

(1) O. Panvinii Vita Pauli III. & Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 592.

(2) L'Apologie pour Herodote pag. 570.

Aan den anderen kant verwekte Hendrik Koning van Vrankryk den Keizer niet weinig naadenkens, wyl dees door Sebaſtiaan van Vogelsberg (3) Duitſche knegten in zynen dienſt nam, en den verbitterden Paus door 't belooven van hulpe nog meer tegen den Keizer ontſtak; gelyk hy ook de Schotten gedaan hadt, welken dierhalven, met Engeland overhoop leggende, ter Zee op de Nederlanders roofden, dus eenige Haringbuizen wegnamen, en hierdoor de Hollanders in zooveel bekommering bragten, dat de zelven eene dagvaart (4) in 's Graavenhaage beleidden, en met algemeen beraad beſlooten de gemelde buizen door agt oorlogſchepen te beſchermen. De koſten hiertoe geregeld zynde, trokken die van Hoorn naar Bruſſel, en verzogten van de Landvogdesſe en haare Raaden, mids hunne Stad in geldmiddelen merkelyk ten agteren was, afſlag in de gemeene ſchattinge. Al deeze aanwasſende onluſten, uit welken de Nederlanders den verderflyken oorlog te gemoet zagen, zyn oorzaaken geweeſt, datmen aldaar de twee volgende rekenpenningen, om hunnen wenſch te kennen te geeven, gemaakt heeft.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 586. & 660.

(4) Chron. van Hoorn door Velius pag. 145. en Beſchryving van Enkhuizen door G. Brandt pag. 71.

♀

M.

♀

M.

I. Rondom 's Keizers borſtſtuk, dat, met de regter wang voorgekeerd, op het eerſte deel van den eerſten met eenen Lauwrierkrans geſteld is, leeſtmen deeze afgebrookene woorden;

GECToirs POur LE BVreau DES FINENces. [15] 47.

RE-

1547 *REKENPENNINGEN VOOR DE KAMER DER GELD-MIDDELEN.* 1547. 1547

Op het andere deel zietmen het verdichtsel van Faëton, welke, met roekeloozen hoogmoed het viergespan der Zonnewagen mennende, door Jupiter uit den Hemel geblikſemd wordt, omzoomd door deeze woorden (1) van den Koninglyken Zangmeester;

(1) Pſalm LXVIII. vers. 31.

DISSIPA GENTES, QVI BELLA VOLVNT.

VERSTROOI DE VOLKEN, DIE DE OORLOGEN BEGEEREN.

II. De tweede draagt insgelyks het borstbeeld van den Keizer op de voorzyde, doch met de flinker wang voorgekeerd, binnen dit omschrift;

GEctoirs POur La CHAmbre DEs COmpTes A BRVCelles. 47.

LEGPENNINGEN VOOR DE KAMER DER REKENINGEN TE BRUSSEL. 47.

De keerzyde is byna als de voorgaande.

De gemelde vyandlykheden hadden de Landvoogdes der Nederlanden zooveel bekommering verwekt, datze, om de Zeeuwsche Eilanden te beschouwen, uit Vlaandre naar Vlisfinge overstak, wordende, by land koomende, van den Zeevoogd Maximiliaan van Borgonje, (2) Heer van Bevere en Veere, met eene meenigte schepen en booten, heerlyk ontfangen, en over Middelburg naar ter Veere op zyn Hof Sandenburg geleid, en met alle beleefdheid onthaald, ja, toen de Vorstin het Eiland Walchere, en het onlangs te vooren gemaakte Kasteel Zeeburg by Rammekens, midsgaders de dyken en dieptens gezien hadt, is zy van de Staaten des Lands met tienduizend Karelsguldens beschonken; sedert verzogt de Vorstin aan de drie Staaten van Zeeland, die op haare begeerte te Middelburg vergaderd waren, om dertigduizend guldens tot het bouwen van Sterkten en Blokhuizen, op zoodaanige plaatsen als haare voornaamste Raaden en eenige bedreevene Legerhoofden noodig geoordeeld hadden; beloovende ter bescherminge, op 's Keizers kosten, al het geschut, krygstuig en de bezetting te leveren en te onderhouden.

(2) Reigersberg. Chron. van Zeel. door Boxhorn II. deel pag. 482. enz.

Als de Staaten deeze beede in beraad namen, is de Vorstin straks weder naar Brugge vertrokken; en de voornoemde Heer Maximiliaan van Borgonje (3) begaf zich met goed gevolg naar Holland, om bezitting te neemen van het Stadhouderschap van Holland, Zeeland, Utrecht en Westvriesland, tot welke waardigheid hy van den Keizer aangesteld was, moogelyk tot plaatsvulling by afweezendheid of andere verhinderingen van den toen regeerenden Lodewyk van Vlaandre; wandt ik vinde, dat de zelve nog agt jaaren naa deezen tyd het Stadhouderschap dier Landen bekleed heeft.

(3) Reygersberg Chron. van Zeel. door Boxhorn II. deel. pag. 487.

Onaangezien deeze zorgen lietmen echter niets agter wege om die van den Hervormden Godsdienst, en inzonderheid de Herdoopers, (4) in de Nederlanden met plakkaaten, 't zwaard en vuur te vervolgen en uit te rooijen; terwyl de Roomsche Geestlyken in alle wellusten leefden, en dermaate in rykdom en pracht aanwiesſen, dat sommige

(4) Brandt Hist. der Reform. I. deel pag. 152.

1547 mige Hoofden der Monniken, welken naar hunne Kloosterregels aan alle menschen in nederigheid onderworpen zyn, eenen Vorstlyken staat hielden. Onder zulken was geen van de minsten de Abt van Tongerlo in Brabant, merkwaardig door de oudheid en 't vermoogen zyner Abtdye, welke in 't begin der twaalfde eeuwe (1) door Gysbert van Tongerlo gestigt, en met het Voorstanderschap der Kerken van Westerloo (2) en Duffel (3) beschonken was; over de zelve was Arnold Steyters van Diest thans de drieëndertigste Abt, welke agt jaaren herwaart over zyne Kerk getimmerd, en de zelve met zoóveele kosten in dit jaar volbouwd hadt, dat zy onder de wonderwerken van Nederland gerekend wordt; wyl de wanden met zinnebeelden (4) en geschiedenissen van 't oude en nieuwe Verbond, door den konstigen Jan van Mabuse en anderen, beschilderd, en her- en derwaart met fraaije beelden versierd waren. Hoe groot een vermoogen dees Abt bezeten heeft, kan onder anderen ligtlyk uit de twee nevensstaande penningen, die tot gebruik zyner rekeningen gemund zyn, opgemaakt worden. 1547

(1) Butgens Trophée de Brab. Tom. I. fol. 104.
(2) By den zelven fol. 258.
(3) Miræi Oper. Diplomat. fol. 598.
(4) Chorograph. S. Brab. Ant. Sanderi Tom. I. fol. 331. & Monum. Sepulcral. Fr. Sweertii pag. 151.

♀

BE.

♀

B

I. Dees Arnold was zoo beroemd door zyne Rechtsgeleerdheid, dat hy voor de Papinianus zyner eeuwe gehouden wierdt, en, dewyl de Abten zoowel als de Bisschoppen den Staf en Myter voeren, doch anders (5) gekeerd, vindtmen ook den staf ten teken zyner waardigheid hier boven zyn wapenschild, dat op de voorzyde van den eersten staat, afgebeeld, omzoomd door deeze letteren;

(5) L'Art du Blason par Fr. Menestrier pag. 199.

DomiNuS ARNOLdus DE DIEST ABBaS TONGHERLOENSIS.

DE HEER ARNOLD VAN DIEST ABT VAN TONGERLO.

Op de keerzyde zietmen het zinnebeeld der Abtdye, eene hand die uit de wolken voortkoomt als aan den staf van den Abt gehegt, wyzende naar eene banderolle, op welke deeze spreuk van Zorobabel (6) gesteld is.

(6) Ezra III. Boek Cap. 4. vers. 38.

VERITAS VINCIT.

DE WAARHEID OVERWINT.

Wyders in den rand leestmen deeze letters;

EXCVSSVM ANNO DOMINI 1545.

GESLAAGEN IN 'T JAAR DES HEEREN 1545.

Het

1547 Het wapen der Abtdye, voerende (1) een rood Veld met drie goude Kepers, ftaat op het eerfte ftuk van den tweeden, hebbende ten teken van grootheid dit omfchrift; 1547

(1) Butgens Troph. de Brab. Supplem. Tom. II. fol. 407.

OFFICIATI ABBATIS TONGHERLOENSIS.

BEDIENDEN VAN DEN ABT VAN TONGERLO.

Het andere ftuk is in alle deele gelyk aan het voorgaande.

De Landvoogdes Maria, de zaaken der Nederlanden aan haare Raaden bevoolen hebbende, trok door het Hertogdom Lukfemburg (2) naar Duitsland met twee Weduwen, de Prinfesfe van Oranje, en de Hertoginne van Lotteringe, Dochter des Konings van Deenmarke, haare Nigte, verzeld door Maximiliaan van Egmond Graaf van Buren, welke de Landvoogdes, met agthonderd fierlyk uitgedofte Ruiteren, tot by den Keizer te Augsburg geleidde, alwaar zyne Majefteit eenen Ryksdag beroepen, en tot dit einde de Stad van binnen en buiten met magt van krygsvolk verzekerd hadt, aleer de zelve met den gevangen Hertog van Sakfen, wyl de Landgraaf van Hesfen te Donauwaard gebleeven was, binnen reedt, eerlang gevolgd van de meefte Vorften des Ryks.

(2) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 148.

Deeze vergadering op den eerften (3) van Herfftmaand geopend zynde, deedt Maximiliaan 's Roomfchkonings Zoon eene korte aanfpraak, en 's Keizers Geheimfchryver opende naa de zelve de meening zyner Majefteit, die in fchrift gefteld was, verklaarende, naadat hy de geneegenheid zyns Meefters tot de welvaart van Duitsland betuigd hadt, hoe de Ryksdagen te Worms en te Regensburg door lift van fommigen vrugtloos geëindigd waren, dat hy, nu zyn voorneemen om den twift van den Godsdienft te ftillen dusverre gelukkig volbragt zynde, noodig oordeelde op deeze vergadering, wyl de tweedragt oorzaak tot alle onheilen was, de verfchillen in 't Geloof neder te leggen, alzoo dit het eenigfte middel fcheen om den vreede te verkrygen, dierhalven hunne meening verzoekende te weeten; over de Kerkvergadering op hunne begeerte te Trente beroepen; over de herftelling van 't verloope Kamergericht des Ryks, 't welke zyne Majefteit met tien bekwaame Mannen dacht te vermeerderen; over de klagten der Geeftlyken wegens der zelver ontnoomene goederen; en over de Turkfche zaaken, van welken de handel tot de koomft van den Roomfchkoning, mids die den inhoud van 't gefloote beftand kundig was, zoude uitgefteld worden.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 591.

Omtrent deeze punten waren de Leden der vergaderinge niet van eene gedachte; wandt de Geeftlyke Keurvorften (4) begeerden de Kerkvergadering te Trente, zonder eenige voorwaarde of uitzonderinge; maar de Paltsgraaf, Hertog Maurits van Sakfen en de Markgraaf van Brandenburg zeiden, die niet te zullen weigeren alsze zeker en Kristelyk was, mids de Paus niet voorzat, en het Opperhoofd, en de Bisfchoppen aan geenen eed gebonden zouden zyn; midsgaders dat hunne Godgeleerden magt zouden hebben met anderen te befluiten; tot dit einde moeftmen de reeds beflootene Stellingen weder vernietigen. [Waarlyk niet buiten reden, wyl de Roomfchgezinden, die een gezond oordeel hadden, (5) zelfs bekenden; *dat de Gezant van den Paus niet de minfte vryheid aan de vergaderinge te Trente overliet; dat de Bisfchoppen, uit welken de vergadering faamen gefteld was, oordeelden over zaaken dieze niet verftonden, en in plaatfe van de misbruiken, over welken geklaagd wierdt, te verbeteren, die zoowel*

(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 595.

(5) Preface des Lettres de Vargas par M. le Vasfor.

1547 *wel bevestigden, dat 'er sedert geene hoope tot eenig hulpmiddel overbleef.*] De andere Vorsten en Stenden dreeven, datmen met de Kerkvergaderinge moest voortgaan, dat die van den Hervormden Godsdienst door een vry en zeker geleide zoude gehoord, en tot het gehoorzaamen der besluiten gedwongen worden.

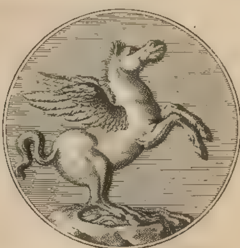
Als de Keizer eens ieders meening verstaan hadt, begeerde hy, datze allen zich de Kerkvergaderinge zouden onderwerpen, en bragt den Paltsgraaf (1) door vreeze, en Hertog Maurits door hoope van des zelfs gevangen Schoonvader te ontslaan, zoo verre, datze het zelve aan 's Keizers oordeel overlieten. De voorgang van deeze twee Hoofden, en de bedreiging van harde straffe drong ook de Steden, naadat Granvelle lang met haar gehandeld hadt, zich den Keizer te onderwerpen, geevende haare meening wegens dit doen in schrift over, op welke wyze zy de Kerkvergadering billyk oordeelden, opdat dit naamaals tot een blyk van haar gevoelen mogt strekken. De Keizer by uitneemendheid verheugd, datmen hem den ganschen handel overgegeeven hadt, zondt straks den Kardinaal van Trente Madrucius om den Paus te verzoeken, dat de Kerkvergadering van Boulonje weder te Trente verleid mogt worden, naar Rome; alwaar in dit jaar twee groote Lichten der Geleerdheid, de voorheen gemelde Kardinaal Jacob Zadoletus, en zyn Vriend en Amptgenoot Pieter Bembo, gestorven waren. 1547

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 595. & 596.

De laatstgemelde, zoo beroemd door de Histori zyns Vaderlands Venetië, van welke ik my ook in vroegeren tyd bediend heb, als door zyne Gedichten en Taalkunde, wierdt in de Kerke van Sta. Maria op Minerva (2) met een eerteken begraaven, en Hieronymus Quirinus, een uitneemend Vriend van Bembo, deedt hem ter eere te Padua in de Kerke van S^t. Antoni een marmer Standbeeld opregten, het welke voor een wonder van de Konst gehouden wordt. Veele schrandere Vernuften voerden dien grooten Geest door hunne pennen ten Hemel, anderen vereeuwigden zyne gedachtenis in duurzaam Metaal; en het is aan deezen dat wy het afbeeldsel van den zelven, gelyk het op den nevensstaanden penning gevonden wordt, verschuldigd zyn.

(2) Les Eloges des Hommes Scavans par Ant. Teissier. pag. 8. & Moreri Dict. Hist.

Hy was uit eenen Edelen Stam te Venetië in 't jaar veertienhonderdenzeventig (3) gebooren, door zynen Vader Bernard Bembo Landvoogd van Ravenne, die in de gewigtigste handelingen van Staat gebruikt wierdt, in de Letteroeffeninge opgekweekt en zooverre gevorderd, dat hem weinigen in zuiverheid van de Latynsche en Italiaansche Taalen gelyk waren; ook was zyne geneegenheid tot de zelven zoo groot, dat hy voorgaf zynen staat met dien van den Markgraaf van Mantua niet te willen verwisselen; ja men verzekerd, zooverre ging zyne buitensporige drift, dat hy, om zyn zuiver Latyn niet te bederven, nooit zyn Getyboek noch de Heilige Schriften wilde leezen. Hy wierdt van eenigen over zyn ongeregeld leeven beschuldigd; wandt hy hadt by eene schoone byzit twee Zoonen Torquatus en Lucilius, en eene Dochter Helena geteeld; doch anderen schuiven dit op de toen verdorvene zeden van 't Roomsche Hof, en op den wellustigen Paus Leo den Tienden,

(3) Les Eloges des Hommes Scavans par Ant. Teissier pag. 9. & Baile Diction Hist. & Critique.

1547 den, welke Bembo tot zynen Geheimschryver verkooren hadt; Paus Paulus de Derde verhief hem voor agt jaaren tot het Bisdom van Bergamo en tot Kardinaal, welke tytel op het eerste deel rondom zyn borstbeeld op deeze wyze gevonden wordt; 1547

[EFFIGIES] PETRI BEMBI CARDINALIS.

AFBEELDSEL VAN PIETER BEMBO KARDINAAL.

Vermids Bembo boven alles de Dichtkunde beminde, heeftmen op het andere deel het gevleugelde paerd Pegasus gesteld, welke op den berg Helikon met zynen hoef tegen de aarde slaande, de bron deedt ontspringen, die sedert de Hengstebron genaamd is, van welke de Dichters zoo veel versierd hebben, als of dit water alleen het voedsel was van fraaije geesten.

Niet lang was de Kardinaal Madrucius te Rome geweest, of hy maakte in den vollen raad der Kardinaalen, en in tegenwoordigheid van den Paus de (1) begeerte des Keizers bekend, vertoonende met ernstige uitdrukkingen, de moeite, den arbeid en 't gevaar door den Keizer omtrent de Kerkvergadering aangewend, en dat thans de zaaken zooverre gekoomen waren, dat alle Vorsten en Stenden des Ryks de besluiten der zelve beloofden te gehoorzaamen; dierhalven smeekte hy uit den naam des Keizers, des Roomschkonings, des ganschen Ryks en om Gods wille, dat zyne Heiligheid het begonne werk ten algemeene nutte wilde voltooijen; en de Vaders, te Boulonje vergaderd, weder naar Trente doen keeren, en te gelyk een of twee Gezanten naar Duitsland wilde afvaardigen, opdat deezen het werk tot een goed einde brengen, en 't verbeteren der Geestlyken op eene zekere wyze regelen zouden. Eindelyk, mids de Keizer verdacht ging van de Kerkvergadering naar zyn welgevallen te konnen dwingen, verzekerde hy den Paus, om alle beroerte en verdeeldheid voor te koomen, van nooit te zullen gedoogen, dat, byaldien de Paus geduurende de Kerkvergadering te Trente kwam te sterven, iemand anders dan de Kardinaalen magt zoude hebben tot het verkiezen van eenen nieuwen Kerkvoogd.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 599. & Hist. du Lutheranisme par L. Maimbourg Tom. II. pag. 95. & seq.

Het zelve wierdt, weinige dagen laater, door 's Keizers Gezant Jacob Mendoza herhaald en bekrachtigd, met byvoeginge, als zyne Heiligheid heiromtrent uitvlugt zogt, en den handel liet sleepen, dan orde te hebben om den Koningen en Gezanten der Vorsten te betuigen, datmen met de Kerkvergaderinge niet recht omging. Maar de Paus, door den Koning van Vrankryk, die om den Keizer te kwellen de vergadering te Boulonje (2) goedkeurde, met beloften van hulpe als anders onder de hand tegen den Keizer opgestookt, antwoordde, hy zoude zich met de Vaderen te Boulonje beraaden, en het besluit den Vorsten der Kristenheid bekend maaken; des de Kardinaal Madrucius, ziende niet meer te konnen uitvoeren, het bevorderen van zynen last aan Mendoza overliet, en weder naar Duitsland keerde: daar de Keizer, in het laatste van dit jaar, zynen zeer bedreeven Raadsman den Geleerden Koenraad (3) Peutinger, een groot vriend niet alleen van Erasmus en Luther, maar zelf van alle fraaije vernuften, verloor; alzoo Peutinger in 't laatste van dit jaar, het tweeëntagtigste zyns ouderdoms, in zyne Geboortestad Augsburg van deeze waereld scheidde. Tot lof van welken man ik deezen penningplaat gemaakt vinde.

(2) Hist. du Lutheranism. par L. Maimbourg Tom. II. pag. 111.

(3) M. Adami Vitæ Jure Consult. Germ. pag. 77. & Les Eloges des Hommes Scavans par Ant. Teissier Tom. I. pag. 7.

I.

Dees, zoo edelmoedig als mild omtrent alle Geleerden, even of hy de voorſtander en beſchermer der Zanggodinnen geweeſt was, heeft eenige beroemde ſchriften agter gelaaten; doch de tafel, of reiskaart der Romeinen, die zynen naam draagt, was door Koenraad Celte (1) gevonden, door Peutinger zorgvuldig bewaard, en door M. Velſer in 't licht gegeeven, door deeze en andere verdienſten is ter zyner eere deeze penningplaat in vroegeren tyd gemaakt, op welke hy zeldzaam opgetooid, met zyn wapenſchild, en dit omſchrift, gevonden wordt;

(1) Les Eloges des Hommes Scavans par Ant. Teisſier Tom. I. pag. 7. & ſeq.

CHVONRADVS PEVTINGERus AVGVSTANus, IVRIS VTRIVSQVE DOCTOR, AETATIS ANNO LX.

KOENRAAD PEUTINGER VAN AUGSBURG, DER BEIDE RECHTEN LEERAAR, ZYNS OUDERDOMS LX.

Uit al deeze omſtandigheden voorſpelden die van den Hervormden Godsdienſt zich niet veel goeds, en Kristina, Egtgenoote van den gevangen Landgraaf, door 't lang agterblyven van haaren Gemaal bedugt geworden, ſmeekte ten zelven dage nevens haare voornaamſte Raaden de vergaderde Vorſten en Stenden ſchriftlyk, om den Keizer, mids alle punten van 't verdrag, zoo in 't ſlegten der Veſtingen, het overleveren van 't geſchut, en 't betaalen van 't geld, voldaan waren, tot de ontſlaaging van den Landgraaf te beweegen, en, opdat zulks te beter mogt vlotten, kwam de Vorſtin zelve (2) te Augsburg, en poogde, onderſteund door Hertog Maurits en den Keurvorſt van Brandenburg, door alle bedenkelyke middelen, haar oogmerk te bereiken; maar de Keizer, ſchoon zyne Zuſter de Landvoogdes der Nederlanden, door medelyden tot de Vorſtin Kriſtina, voor den Landgraaf ſprak, en Hertog Maurits en de Keurvorſt van Brandenburg op des zelfs verlosſing ernſtig aandrongen, bleef onbeweegelyk, des alle aangewende moeite te vergeefs was.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 596.

De Onroomſche Godgeleerden, hieruit ziende wat 'er omging, zyn uit vreeze her- en derwaart gevlugt, en eenige weinigen, als Philips Melanchton, Pomeranus en Cruciger, van Hertog Maurits (3) te Leipzig vriendlyk ontfangen, in hunne ampten met rykelyke beſoldinge beveſtigd: maar anderen raakten verſtrooid, en buiten 's Lands, onder deezen was Pieter Martyr van Straatsburg, daar hy vyf jaaren met grooten lof geweeſt was, met toeſtemminge van den Raad, naar Engeland vertrokken; wandt Thomas Crammer, Aardsbisſchop van Cantorberi, hadt hem op 's Konings orde derwaart ontbooden, om Martyr tot het verklaaren

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 588.

1547 ren der Heilige Schriften, wyl de Roomfche plechtigheden de Mis en Beelden in de Kerken van Engeland afgefchaft waren, en op de Hooge Schoole van Oxfort tot Leeraar (1) aan te ftellen. Martyr verkreeg op de gemelde Schoole, en naa 's Konings dood verdreeven weder in Duitsland gekeerd, zoo grooten roem door zyne geleerdheid, datmen zyne gedachtenis door de twee nevensftaande penningen vereeuwigd heeft. 1547

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 599.

I.

M.

I. Dees, te Florenze gebooren, een Auguftiner Monnik zynde, verkreeg door ongemeene vlyt zoo groote kennis in de Latynfche, Griekfche en Hebreeuwfche Taalen, en in de Godgeleerdheid, dat hy eindelyk de verdorvene zeden zyner Medebroederen fcherpelyk (2) beftrafte, door 't welke hy zich eenen haat op den hals haalde, die hem drong naar Napels te wyken, daar hy, op den raad van den Spanjaard Jan Valdefius, eene heimelyke vergadering van de voornaamften des Adels onderwees, in welke men verzekerd, dat de voorheen gemelde Victoria Colonna, Weduwe van Ferdinand van Avalos Markgraaf van Pefcara, die de meeften haarer kunne in verftand, godsvrugt en zedigheid overtrof, geweeft is. Maar dit doen bekend en de Leeraar bevreesd wordende, trok hy naar Luca, vervolgende aldaar zyn voorneemen met hulpe van Emanuel Tremellius, Celfus Martinengo, Paulus Lafitio en Hieronymus Zanchius, zoolang tot hy, zich niet veilig achtende, met den uitmuntenden Prediker Bernard Ochin eerft naar Zurich, voorts naar Bazel week, en zich eindelyk te Straatsburg nederzettede. Rondom zyn afbeeldfel, dat van vooren gekeerd, op de eerfte eene penningplaat, met een boek in de hand gevonden wordt, leeftmen deezen zynen naam;

(2) Les Eloges des Hommes Sçavans par Teisfier Tom. I. pag. 205.

PETRVS MARTIR VERMILIVS.

II. De tweede draagt het zelfde afbeeldfel op de voorzyde, met de regter wang voorgekeerd, zonder omfchrift, en op de rugzyde deeze woorden;

PETRUS MARTYR ITALUS FLORENTINUS, THEOLOGUS,
SACRARUM LITTERARUM IN ACADEMIA TIGURINA
PROFESSOR, OBIIT TIGURI ANNO DOMINI 1562.
ÆTATIS 63.

1547 *PIETER MARTYR EEN ITALIAAN VAN FLORENZE, GODGELEERDE, HOOGLEERAAR DER HEILIGE LETTEREN IN DE HOOGESCHOOLE VAN ZURICH, IS ALDAAR GESTORVEN IN 'T JAAR ONZES HEEREN 1562. ZYNS OUDERDOMS 63.* 1548

1548 Ondertusschen hieldt de Keizer, gehoond door 't vervoeren der Kerkvergaderinge, niet alleen by den Paus, maar ook, door François Vargas en Martyn Velascus, (1) by de Vaders te Boulonje tot het verleggen der Kerkvergaderinge aan, zeggende, datze geen magt hadden om de zelve, buiten kennisse van den Beschermer der Kerke, naar eene andere plaats over te brengen, en dat al het nadeel, 't gene hieruit zoude koomen, aan hen te wyten was; als hierop de Vaders betuigden welgedaan te hebben, en datze geen waereldlyke Overigheid onderdaanig waren, wyl de Keizer wel een Zoon maar geen Heer en Meester der Kerke was, datze hun doen dierhalven aan niemand anders dan aan God en den Paus zouden verantwoorden, heeft de Keizer door zynen Gezant te Rome gerechtlyk voor den Paus, de Kardinaalen en Gezanten der uitheemsche Vorsten, doen verklaaren, dat de vergadering te Boulonje nietig en onbetaamelyk was, en dat alles 't gene 'er verhandeld wierdt van geene waarde zoude zyn.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 604. & seq.

Niettegenstaande deeze betuiging van den Keizer bleef de Paus, waanende zyne magt en eere door 't veranderen zyner voorgaande besluiten te krenken, onverzettelyk, des de Keizer, zich verstooken ziende van 't gene hy rechtvaardig dacht te zyn, grootelyks misnoegd, al zyne zinnen spitste om een middel tot het maatigen der verdeeldheid uit te denken, 't welke beide de partyen eeniger wyze mogt voldoen; dierhalven vondt hy geen beter, dan door drie Geleerden Julius Phlug, Michaël Held (2) en Jan Agricola van Eisleben, eene schikking over alle twistingen in den Godsdienst te doen opstellen, en de zelven zoolang in stand te houden, tot de Kerkvergadering, wegens het regtzinnige Geloof omtrent de verschillende punten, een nader besluit gemaakt zoude hebben; en dewyl zyne Majesteit altyd groote eerbied voor den Paus betoonde, stuurde hy den zelven ook het ontwerp, zoodra het zelve opgesteld was. Dit schrift wierdt straks van zyne Heiligheid met twee aanmerkingen terugge gezonden; de eene over het huuwelyk der Priesteren, en de andere over 't gebruik van 't Nachtmaal der Leeken onder beide de gedaanten, verklaarende, mits die tegen de instellingen en gewoonten der Kerke streeden, en de Keizer tot het veranderen van den (3) Godsdienst niet gevoegd was, zulks niet te konnen inwilligen.

(2) Hist. du Lutheran. par L. Maimbourg Tom. II. pag. 108.

(3) Hist. du Lutheran. par L. Maimbourg Tom. II. pag. 116. & seq.

Onaangezien deezen tegenstand, deedt de Keizer het schrift aan de Ryksvergaderinge als een soort van een gebod bestellen, voor het welke, naa het openlyk geleezen was, de Keurvorst van Ments zyne Majesteit uit den naam van alle Stenden, zonder hunnen last, geheel ootmoedig bedankte: voorts beval de Keizer, dat het zoo in 't Latyn als Hoogduits gedrukt en alom afgekondigd zoude worden als een voorschrift des Geloofs, gemaakt ***ad interim, onderwylen***, tot aan de uitwyzing van de Kerkvergaderinge; omdatmen in het zelve vaststelde, 't gene men omtrent de punten, welken tusschen beide de partyen betwist wierden, gelooven moest. Hierdoor was 't den Priesteren geoorloft te moogen trouwen, en den Leeken den beker in de Gemeenschap te gebruiken, strydende tegen de oude instellingen, maar de andere Leden kwamen overeen met de Leere der Roomsche Kerke. Dit verwekte niet weinig

ge-

1548 gemompels (1) onder de Roomſchgezinden, even of de Keizer den Godsdienſt wilde veranderen; doch zyne Majeſteit betoonde, dat zulks niet den Roomſchgezinden, aan welken hy de oude gewoonte vryliet, maar alleenlyk den Lutheraanen betrof, die hy door dit middel weder in de ſchoot der Kerke poogde te brengen, willende dat zulks in de inſtellinge gevoegd wierdt, dat de Roomſchgezinden in de eenigheid der Kerke zouden blyven, en de vervreemde Kerklyke en Klooſterlyke goederen weder gegeeven zouden worden. Door dit middel, 't gene noch den een noch den ander behaagde, en niet dan met geweld ingevoerd kon worden, raakten niet alleen veele Geeſten, met het beſpotten en hekelen van dit werk, maar ook eenige Konſtenaars gaande, van welke laatſten de twee volgende penningen op deezen handel gemaaakt zyn. 1548

(1) Heis Hiſt. van 't Keizeryk I. deel pag. 431.

St.

I.

I. Op de voorzyde van den eerſten deezer penningen, diemen meent dat te Maagdenburg gemunt zyn, is Jeſus Kriſtus nevens een driekoppig gedrogt afgebeeld, zinſpeelende, zoo eenigen (2) willen, op de drievoudige bezoeking van onzen Zaligmaaker door den Duivel. Anderen (3) oordeelen, dat de drie hoofden betrekkelyk zyn op de drie Schryvers van het *interim* Julius Phlug, Michaël Held, en Jan Agricola van Eisleben; of op de drievoudige magt van den Paus, aangeblaazen door het hoofd van een monſter, dat zich onder aan het lyf vertoont: hoe het zy, men vindt tot verklaaring deeze woorden, ten deele uit de Heilige bladeren (4) getrokken, in den rand;

(2) Ehren Gedachtnis Lutheri durch Chr. Juncker pag. 337. (3) Muntz bibel durch Chr. Schlegein. pag. 324. (4) Euang. van Mattheus Cap. IV. vers. 10.

PACKE DICH SATHAN, DV INTERIM.

MAAK U WEG SATHAN, GY INTERIM.

Uit deeze verbeeldinge en letteren is ligtlyk op te maaken, welke ſmaak de Duitſen in deezen handel vonden; en uit de keerzyde, wien zy meenden te volgen; niet het gemelde *interim*, maar den Zaligmaaker, die 'er op verbeeld ſtaat, op welken, terwyl hy van Johannes gedoopt wierdt, de Heilige Geeſt in de gedaante van eene Duive nederdaalde, met deeze (5) woorden, die uit de wolken voortkwamen, en hier in den rand geſteld zyn;

(5) Euang. van Mattheus Cap. XVII. vers. 5.

DIT IS MIN LEVER SON, DEN SOLT GI HOREN.

DEES IS MYN LIEVE ZOON, DIEN ZULT GY HOOREN.

1548 II. De eerste helft van den tweeden draagt diergelyke verbeelding, en byna het zelve omschrift, en eenige enkele letteren, die moogelyk den naam van den Maaker bedieden; 1548

PACKE DICH SATHANVS, DV INTERIM, D. . G. N. F.

MAAK U WEG SATHAN, GY INTERIM.

De andere helft verschilt in beeldwerk weinig van de keerzyde des eersten; maar de letters zyn deezen;

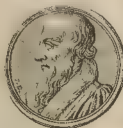
DIS IST MEIN LEVER SON, DEN SOLT IR HOREN.

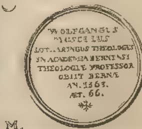
DEES IS MYN LIEVE ZOON, DIEN ZULT GY HOOREN.

Zoodra het gemelde opstel in 't licht kwam, toonde de Keurvorst van Brandenburg (1) het schrift aan Bucerus, die toen te Augsburg ontbooden was, en begeerde, dat de zelve het ondertekenen zoude; maar dees, bevindende dat de Pauslyke Leere in het zelve bevestigd was, weigerde het te bekrachtigen, en verwekte hierdoor den Keurvorst, aan welken Eisleben diets maakte, dat het redelyk en maatiglyk geschreeven was, niet weinig misnoegen; zulks Bucerus, die tot dat einde ook door Granvelle met groote geschenken aangezogt, en eindelyk door bedreigingen benaauwd wierdt, zich heimelyk naar huis begaf. Een ander gevoelen hadt 's Keurvorsten Broeder, Jan Markgraaf van Brandenburg, van dit werk, verzoekende, voor den Keizer en Roomschkoning koomende, om zyne aan hen beweezene diensten verschoond te zyn; omdat de Keizer hem in den aanvang des oorlogs van den Godsdienst verzekerd hadt. Zyne Majesteit antwoordde, datmen, mids de Stenden des Ryks zulks besllooten hadden, niets veranderen kon, en beval hem, naa eenige redenwisseling te vertrekken. Insgelyks weigerde Wolfgang, (2) Hertog van Tweebrugge, toen hem de Keizer het schrift voorstelde, het zelve te gehoorzaamen, verzoekende, mids hy geen anderen Godsdienst, dan in welken hy gebooren en opgevoed was, kende, dat de Keizer hem, 't gene hy met geen goed gewisse konde doen, niet wilde vergen. De Gezanten van de Steden der Augsburgsche Belydenisse verzogten en verkreegen uitstel van besluit, om de begeerte hunner Overigheden te weeten. Maar in Augsburg viel niet veel bedenkens, wyl de Keizer de Stad alom met scherpe wagten bezet hadt, zulks Wolfgang Musculus, aldaar de voornaamste Leeraar, bespeurende hoe alle zaaken hinkten, dat de Raad zelf in groote vreeze handelde, en het schrift hem tegenstondt, van daar naar Bern in Zwitserland vertrok. By welke gelegenheid ik zyn afbeeldsel, schoon in laateren tyd in 't metaal gebragt, hier by 't melden van zynen naam vertoone.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 625.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 630.

M.

Musculus was (3) Zoon van eenen Kuiper uit Lotteringe, om zyn vernuft en neiging tot de Geleerdheid, door zynen Vader tot oeffening der goede letteren buiten 't Land gezonden, en in den ouderdom van vyftien jaaren in een Klooster van S^t. Benediktus getreeden;

(3) Vitæ Theolog. Germ. Melch.

1548 den; maar kennis van den Hervormden Godsdienst krygende verliet hy 't Kloosterleeven in zyn dertigste jaar, en won zyne kost eerst met weeven, en vervolgens aan de Vestingwerken van Straatsburg; alwaar Bucerus, kennende des zelfs verdiensten, de Magistraat noopte om Musculus tot Leeraar aan te stellen, den zelven in zyn huis nam en tot het uitschryven zyner werken gebruikte. Dus eenigen tyd te Straatsburg slytende, en verscheidene maalen op een bygelege Dorp gepredikt hebbende, wierdt hy te Augsburg beroepen, van waar hy, naadat hy tot den Smalkaldischen oorlog den Predikdienst waargenoomen hadt, naar Bern week, en de Godgeleerdheid tot aan zynen dood onderwees. Het welke door deezen penning, op wiens voorzyde zyn borstbeeld, en op de keerzyde dit opschrift gesteld is, bevestigd wordt; 1548

Adami pag. 367.

WOLFGANGUS MUSCULUS LOTHARINGUS THEOLOGUS, IN ACADEMIA BERNENSI THEOLOGIÆ PROFESSOR, OBIIT BERNÆ ANNO 1563. ÆTATIS 66.

WOLFGANG MUSCULUS LOTTERINGS GODGELEERDE, HOOGLEERAAR IN DE HOOGESCHOOLE VAN BERN, IS ALDAAR GESTORVEN IN 'T JAAR 1563. ZYNS OUDERDOMS 66.

Als de Hertog van Wirtemberg, wiens Land door veele Spanjaarden bezet was, 's Keizers begeerte verstondt, deedt hy het schrift (1) in de predikatie voorleezen, en geboodt dat niemand iet tegen het zelve zoude doen, noch den Priesteren der Roomsche Kerke in de Misse te verhinderen, verleenende den Leeraaren der Augsburgsche Belydenisse, dien zulks niet behaagde, vryheid te vertrekken. Des de zelven, zoo hier als in Zwaabe, wyl de meeste Steden aldaar 's Keizers bevel beloofden te volgen, om niet tegen hun beroep of ampt te zondigen, alle plaatsen verlieten. Onder deezen was Jan Brentius Leeraar te Hal, welke reeds voor twee jaaren door vervolging veel geleeden, en thans nog grooter gevaar te dugten hadt; wandt aleer de Keizer in die Stad kwam, waren eenige Spaansche knegten in zyn huis gevallen hem dreigende, indienze niet wel onthaald wierden, wreedlyk te handelen. Wanneerze hierop veel moedwils bedreeven, en geene plaats genoeg in huis vonden, heeft Brentius zyne Egtgenoote en Gezin naar het Gasthuis der Stad geleid, bestellende anderen die zyne gasten eeten en nooddruft zouden verschaffen; maar deezen zyn den volgenden dag door eenen Spaanschen Geestlyken (2) uitgedreeven, welke de goederen en boeken aansloeg, alles doorsnuffelde, en, verscheidene gemeenzaame brieven, door 's Leeraars vrienden over de beroerte van dien tyd aan hem geschreeven, vindende, den zelven poogde gehaat te maaken; des Brentius op den raad zyner vrienden by eenen duisteren nacht uit de Stad week; maar verneemende, toen de Keizer gekoomen was, dat de zelve niets tegen die van den Hervormden Godsdienst bedreef, keerde hy weder naar huis om zynen plicht waar te neemen.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 632.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 631.

Als hem en de meesten der Geleerden van Duitsland thans bevoolen wierdt zyne meening over het *interim* te melden, heeft hy, schoon het aanstaande gevaar voor oogen ziende, echter om zynen oprechten wandel te toonen, openlyk verklaard, dat het tegen de Heilige Schrift streedt, en bewees zulks door het in 't licht geeven van een geschrift. Naauwlyks was dit in de handen der Roomsche Geestlyken gevallen, of Granvelle geboodt den Gezant van Hal, uit den naam des Keizers, datmen Brentius, handen en voeten gebonden, naar Augsburg zoude voeren: maar dees, door zyne goede vrienden gewaarschouwd,

1548 verborg zich in de naaste vlekken; waarop zyne Egtgenoote, die ziek was, door de Spanjaarden uitgedreeven wierdt, en met zes Kinderen zoolang her- en derwaart in elende omzworf, tot Ulrik Hertog van Wirtemberg uit mededoogen haar en haaren Gemaal onderſteunde, en op ban en boete huisvesting verleende, tot hy eindelyk, te Stutgarde (1) het Hoogleeraarſchap bekleedende, het tydelyke voor een beter leeven verwisſelde. Dus was het einde van den vermaarden Brentius, welke zesentwintig jaaren te Hal gepredikt hadt, tot wiens gedachtenis de nevensſtaande penningplaat gemaakt is. 1548

(1) Ehren Gedachtnis Lutheri durch Chr. Juncker pag. 165.

I.

Dees, in 't jaar veertienhonderdnegenennegentig (2) te Weil, eene Ryksſtad in Zwaabe, gebooren, was Kanonnik te Wittemberg toen hy de Roomſche Kerk verliet en tot het gevoelen van Luther overging, wordende om zynen geeſt, weetenſchap, welſpreekendheid en vooral om zynen zagten aard van zyne Geloofsgenooten, onder welken hy het Leeraarsampt bekleedde, hoog geroemd; en het is aan deezen, myns oordeels, dat wy 's Mans afbeeldſel verſchuldigd zyn, het welke met het Euangeli in de hand, en met dit omſchrift op deezen eenzydigen penning gevonden wordt;

(2) Vitæ Theolog. Germ. Melch. Adami pag. 436. & Ant. Teisſier Eloges des Hom. Scavans Tom. I. pag. 340.

IOANNES BRENTIVS THEOLOGVS.

JAN BRENTIUS GODGELEERDE.

Diergelyk een aanzoek omtrent het *interim* by den gevangen Landgraaf gedaan zynde, gafmen (3) voor als of de zelve zoude geantwoord hebben, dat, ſchoon verſcheidene dingen in het geſchrift geſteld waren, die hy niet konde begrypen, noch uit de Heilige Bladeren konden beweezen worden, echter, omdat die voorheen in gebruik geweeſt, en door het gezag der Oudvaderen beveſtigd waren, beloofde hy de zelve niet alleen aan te neemen, maar ook te bezorgen datze van de zynen zouden gevolgd worden: voorts boodt hy den Keizer zynen dienſt aan, 't zy om den Turk, den Paus of anderen, al ware 't zelf onder de Duitſche Vorſten, te beoorlogen, mids hy uit de gevangenisſe, die byna een jaar geduurd hadt, zoude ontſlaagen worden, biedende zyne Zoonen tot borgen, of zoodaanige verzekering aan, alsmen konde begeeren.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 633.

Deeze gedweeheid gaf den Landgraaf niet veel meer voordeels dan de ſtandvaſtigheid aan den gevangen Hertog van Sakſen; wandt dees, op orde van den Keizer, door Granvelle, tot het aanneemen van 't beſluit en der gegemelde ſtellinge geperſt, zelf door groote beloften en de hoope van verlosſinge verzogt zynde, verwierp kloekmoedig alle aanbiedingen, en antwoordde ſchriftlyk, dat hy voorheen het verdrag

1548 drag met den Keizer te eerder hadt aangegaan, omdat de zelve het goedkeuren van de besluiten der Kerkvergaderinge niet langer gevergd hadt; maar thans het onderschryven van 't besluit vorderende, betuigde (1) de gevange Hertog van zyne jongheid aan zoo onderweezen, en door het dikwyl leezen der Heilige Schrift zoo gesterkt te zyn, dat hy zyne Leeringe met de Apostolische boeken hieldt over een te koomen, en geene dwaalingen in de zelve konden beweezen worden; dierhalven, zeide hy, wyl God my op deeze wyze met de kennisse zyns woords verlicht heeft, zoude het niet betaamen, noch geoorloft zyn, van de bekende waarheid af te wyken, 't en zy ik my in een eeuwig verderf wilde werpen: vervolgende, zoo ik dit tegen de Heilige Schrift strydende besluit aannam, dan zoude ik de Leere van Jesus Kristus, die ik tot nu toe beleeden heb, veroordeelen, en toestemmen 't gene onrecht en godloos is, en zulks ware de Godlyke Majesteit en den Keizer bespotten; wandt dus luidt het troostlyke en verschriklyke oordeel Gods; *die my belyden voor de menschen, dien zal ik ook belyden voor mynen Hemelschen Vader; maar wie my verloochent voor de menschen, dien zal ik ook verloochenen voor mynen Hemelschen Vader.* Hierom smeekte hy den Keizer om de bermhartigheid Gods, door de offerhande zyns Zoons het menschlyke geslacht beweezen, zulks niet kwaalyk op te neemen, wyl hy de Augsburgsche belydenis alleen om zyne Zaligheid te verkrygen, behieldt; begeerende niets tot naadeel zyner Majesteit, maar zyne vryheid, opdat hy in zyn Land, met zyne Egtgenoote en Kinderen, zyne dagen gerustlyk mogt eindigen; betuigende heiliglyk voor God, en wanneer de zelve rekenschap van hem zal eisschen, geen ander oogmerk gehad te hebben, dan door den waaren Godsdienst een Erfgenaam des Hemels te worden, zullende wyders als een vroom Man, gelyk eenen Vorst betaamt, alles volbrengen 't gene hy den Keizer beloofd hadt; eindelyk smeekende, dat de Keizer den toorn afleggen en hem van eene langduurige gevangenisse bevryden wilde. Hoewel de Hertog, om 't volharden in zyn Geloof, sedert wat strenger gehandeld wierdt, en datmen hem alle boeken der Heilige Schrift afnam, en geboodt op zekere dagen geen vlees te eeten, echter was deeze standvastigheid zoo aangenaam by de zynen, dat op dit voorval de twee nevensstaande penningen tot zyne eer gemaakt wierden. 1548

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 632. & Chr. Schlegeln Muntzbibel pag. 317.

M.

I.

I. De eerste, op wiens voorzyde de Hertog met eenen gepluimden hoed en beide de handen gezien wordt, meen ik door een byzonder persoon gemaakt te zyn, omdat zyn verloore tytel op deeze wyze boven zyn afbeeldsel gesteld is;

1548 IOHAN FRIDRICH HERCZOG IN SAXEN, DES HEILIGE REICHS CVRFVRST. 1548

JAN FREDERIK HERTOG VAN SAKSEN, DES HEILIGEN RYKS KEURVORST.

Het enkele wapenschild van 't Hertogdom Saksen staat, zonder eenig teken der voorgemelde Keurvorstlyke Waardigheid, op de keerzyde, binnen deeze uit de Heilige Bladeren (1) ontleende woorden;

(1) Psalm LXII. vers. 8.

MEIN HOFFNVNG STODT IN GODT.

MYNE HOOPE IS OP GOD.

II. Op het eerste deel van den tweeden, die zonder twyfel door 's Vorsten (2) Zoon gemaakt is, ziet men het borstbeeld van den Hertog, met de regter wang voorgekeerd, binnen deezen eenvoudigen letterzoom;

(2) Chr. Schlegeln Muntzbibel pag. 317.

IOHAN FRIDERICH HERCZOGE ZV SACHSEN.

JAN FREDERIK HERTOG VAN SAKSEN.

Op het andere deel wordt Kristus aan 't kruis hangende, steunende op het wapenschild van Saksen, met deeze woorden, die van den Zaligmaaker (3) gesprooken, en naar den brief van den Hertog aan den Keizer gevolgd zyn, omzoomd gevonden;

(3) Euang. van Matheus Cap. X. vers. 32.

WER MICH BEKEND VOR DEN MENSCHEN, DEN WIL ICH BEKENNEN VOR MEINEN VADER. 1548.

DIE MY BELYDT VOOR DE MENSCHEN, DIEN WIL IK BELYDEN VOOR MYNEN VADER. 1548.

Terwyl dus alle Vorsten en Steden van 't Keizerryk, en boven anderen de Stad Straatsburg, door beloften en bedreigingen tot het aanneemen van het *interim* verzogt wierden, en Maurits Hertog van Saksen op den Ryksdag om de vryheid van den Landgraaf gestaadig aanhieldt, heeft de Keizer, om den Hertog eenigzins te vreede te stellen, besloten, den zelven met de Keurvorstlyke Waardigheid en andere bezittingen, die hy den gevangen Jan Frederik ontnoomen, en Maurits beloofd hadt, te bekleeden. Tot dit einde wierdt op de Markt te Augsburg eene verheve stelladie gestigt, op welke de Keizer, den vierentwintigsten (4) van Louwmaand, op zynen geboortendag, met de Keurvorsten in hunne Staatsiekleederen gezeten zynde, kwam de Hertog, door verscheide aanzienlyke Heeren geleid, met eenen kloeken hoop volks derwaart. Uit deeze bende reden Hendrik Hertog van Bronswyk, Wolfgang Paltsgraaf 's Keurvorsten Broeder, en Albert Hertog van Beijere vooruit, en begaven zich van hunne paerden straks naar den Keizer, dien ootmoediglyk smeekende om Hertog Maurits met het Leen des Ryks en de Heerlykheid des Vorstendoms Saksen te bekleeden. Als de Keizer zich hierover met de Keurvorsten beraaden hadt, deedt hy door den Keurvorst van Ments antwoorden, dat het hem behaagde, als de Hertog zelve zoude verschynen. Hierop vervoegde zich Maurits met al den drang derwaart, voerende tien banieren, voor zooveele Heerlykheden van Landen, in welken hy begeerde bevestigd te worden; toen hy voor den Keizer op de kniën lag, en zyn verzoek vernieuwde, het welke uit den naam zyns Broeders Augus-

(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 624.

1548 Augustus, ook door Hoijer Graaf van Mansfeld gedaan wierdt, heeft de Keizer den Hertog door den Keurvorst van Ments gezeid, dewylze hem beiden in den laatsten oorlog getrouwlyk gediend hadden, dat hy dierhalven Hertog Maurits en des zelfs Zoonen, of, by mangel der zelven, Hertog Augustus en des zelfs Zoonen, de Keurvorstlyke waardigheid van Saksen, en alle bezittingen van den gevangen Jan Frederik, uitgezonderd 't gene te voore aan des zelfs Kinderen gelaaten was, verleende. Hierop las hem de Keurvorst van Ments den eed voor, aan welken de Keurvorsten verbonden zyn, welken door Hertog Maurits van woord tot woord gevolgd en bezwooren zynde, heeft de Keizer den zelven het zwaard overgeleverd, en met deeze plechtigheid als in de bezitting gezonden. Zoodra zyne Majesteit door Hertog Maurits voor deeze gunst bedankt was, zyn de banieren, die de gehuldigde Keurvorst Maurits uit de handen van den Keizer ontfangen hadt, naar de oude gewoonte, onder het volk geworpen, en Maurits, dien ik voortaan Keurvorst zal noemen, is dus in 't gezigt van (1) zynen Weldoener en Beschermer Jan Frederik, welke niet verre van daar gehuisvest was, in des zelfs ampt en staat getreeden en gevestigd geworden. 1548

(1) G. Arnoldi Vita Mauritii Elect. Saxon. Apud Menckenium Script. Germ. Rer. Tom. II. fol. 1219.

Onder den loop deezer zaaken wierdt Sigismund de eerste, Koning van Poolen, die met grooten roem tweeënveertig jaaren geregeerd, en eenentagtig geleefd hadt, door zoo zwaare krankheid overvallen, dat hy den eersten (2) van Grasmaand deezes jaars, naa hy zynen Zoon en deelgenoot des Ryks, Sigismund Augustus, door goede lessen, tot het bestieren der volkeren vermaand hadt, van deeze Waereld scheidde, wordende in de Hoofdkerke van Crakow met een deftig gedenkteken, en opschrift zyner deugden en dapperheid begraaven, ook vindtmen, onder andere blyken van zyn verstand, deezen gedenkpenning gemaakt.

(2) J. Dlugosii Rer. Polonic. Script. Tom. II. fol. 1211.

L

Dees, Zoon van Kasimir en Elizabet Dochter van Keizer Albert, en Kleinzoon van Jagello, Grondlegger der van den vermaarden Koninglyken Stam, was een wonder zyns tyds, niet alleen om zyne sterkte, wyl hy in zyne jeugd de hoefyzers der paerden met zyne handen aan stukken brak, dikke henniptouwen van een rukte, en staale voetboogen met de hand wist te spannen, maar ook om zyne (3) godvrugtige, rechtvaardige, voorzigtige en gelukkige regeering, zoo geacht, dat hy nevens Keizer Karel den Vyfden en François den Eersten in 't stuk van heerschen gesteld, en dus niet zonder reden op deezen penning gevonden wordt; hebbende rondom zyn afbeeldsel, dat op het voorstuk met eene kroone op de muts staat, deezen zoom zyner tytelen;

(3) P. Jovii Elogia Viror. Illustr. fol. 352. & seq. en 't leeven van Sobietzki Koning van Poolen pag. 29.

SIGISMundus I. REX POLoniæ, MAGNus DVX LIThuaniæ, RVSsiæ, PRVSsiæ, MASoviæ, SAMogetiæ.

SIGISMUND DE EERSTE, KONING VAN POOLEN, GROOTHERTOG VAN LITTOUWE, RUSSIË, PRUISSE, MASOVIË EN SAMOGETIË.

Dewyl de Koning onder zynen voorspoedigen leevensloop de sterflykheid van den mensch

 ge-

1548 geduurig voor oogen hieldt; heeft hy, om het gebied van den dood aan te wyzen, op het agterstuk eene brandende lamp, staande op een doodshoofd, en dit weder op een boek, doen stellen; bediedende, dat als onze leevensgeesten verteerd zyn, dan de dood volgt, en dat de mensch moet rusten op het verbond van onzen Zaligmaaker, om door deezen weg tot een beter leeven over te gaan, en, opdat wy geen uitstel zouden neemen, is deeze spreuk in de Poolsche taal ter verklaaringe in den rand gesteld; 1548

PRAWO ZÜWECHEE.

[DE DOOD] EISCHT RECHT VAN AL DAT LEEFT.

Het sterven van Koning Sigismund verhinderde het toen te Augsburg hangende geding over den Grootmeester der Duitsche Ordere in Pruisse, Markgraaf Albert van Brandenburg, welke het Luthersche Geloof aangenoomen, en, gelyk voorheen (1) gemeld is, den Koning van Poolen met het afleggen van den eed voor Leenheer erkend hadt, en daarom van den Keizer en van sommige Vorsten gehaat, en door het Kamergericht in den ban des Ryks gedaan was, onder voorwendsel dat de Grootmeester der Duitsche ordere een Leenman van 't Keizerryk was. Dewyl Koning Sigismund op verscheidene Ryksdagen tot het ontheffen van dien ban vrugtloos gearbeid hadt, vervolgde hy thans zynen eisch te Augsburg, betoonende, door het hoofd (2) zyns Gezantschaps Stanislaus Laskus, geheel omstandig, uit welke oorzaake de Koningen van Poolen zeker recht op de zelve Landen van overoude tyden bezeten hadden, en dat zulks ook door Keizer Maximiliaan voor zich en zyne Naakoomelingen toegestemd was; verzoekende dierhalven, dat de gemelde ban vernietigd zoude worden. Insgelyks begeerde hy, dat de Steden Danzich en Elbinge, wyl hy alleen aanspraak op de zelven hadt, niet meer op de Ryksdagen mogten beschreeven worden.

(1) II. deel fol. 269.

(2) Sleidani Comment. de de Statu Relig. & Reip. pag. 608. & seq.

Als de Keizer dit vertoog gehoord hadt, heeft hy het zelve den Staaten des Ryks voorgedraagen, en een affchrift gegeeven aan Wolfgang den Grootmeester in het andere deel van Pruisse, welke de voorgaande redenvoering in alle punten wederlei, en t'evens aanwees, hoe zy in het gemelde Land niet door de Koningen van Poole, maar door de hulp der Pauzen en Keizeren, gevestigd waren, en dat Kazimir hen, buiten kennisse van den Paus, Keizer en Standen des Ryks, tot het tekenen van een ongeoorlofd verdrag gedwongen hadt; ja dat de Markgraaf Albert, wyl de Paus noch de Keizer zulks niet goed vonden, zich de beschermінge des Ryks niet mogt onttrekken, veel minder den eed als Leenman aan Poolen afleggen, wyl hy zelf voorheen zitting op den Ryksdag genoomen hadt; hieruit bleek, dat de Koningen van Poole, die alle verbintenissen zonder oorzaake verbrooken hadden, geen recht op Pruisse bezaten. Wat de Steden Danzich en Elbinge betrof, die behoorden onder het Duitsche Ryk, en de Koning van Poolen hadt geen recht op de zelven, dan 't gene hy door meineedigheid der Burgeren verkreegen hadt.

Wanneer dees woordenstryd eenigen tyd hevig over en weder geloopen hadt, en de verkoozene Scheidslieden beschroomd waren het vonnis uit te spreeken, en dierhalven de zaak aan den Keizer overgegeeven hadden, is de voortgang verhinderd door den dood van Koning Sigismund, om wiens rouwbeklag af te leggen de Keizer en Roomschkoning straks hunne Gezanten aan den eenigen Zoon en Opvolger afvaardigden; wandt dees hadt eene Dochter van den laatsten ten huuwelyk gehad. Sigismund Augustus (3) dus den Koninglyken Schepter van den Vader ontfangende, of liever voorheen verkreegen hebbende, wyl hy reeds agttien jaaren het gebied nevens den zelven gevoerd hadt, thans alleen behieldt, en ten troon geklommen, zyn Ryk met

(3) St. Sarnicii Annal. Polonic. Apud J. Dlugossum. Script. Hist. Polonic. Tom. II. fol. 1212. & 1213.

1548 met groot verſtand en niet minderen voorſpoed regeerde, geeft my gelegenheid om zynen aanmerkelyken pronkpenning hier by zyne verheffing des te eerder te vertoonen; omdat de Hervorming der Kerke by zyn leeven in Poole zoo vreedzaam doordrong, dat 'er om 't Geloof 1548 geen menſch vervolgd noch druppel bloeds vergooten wierdt, des hy dierhalven alleen onder al de Kriſtenvorſten, die zich daardoor bevlekt hebben, eene onſterflyke eerekrans verdiende.

♀ F.

Rondom het borſtbeeld van deezen edelmoedigen Koning, dat op het eerſte deel met

1548 eene Kroone op 't hoofd, en binnen eenen krans van Lauwriertakken gesteld is, vindtmen 1548
deeze letters;

SIGISMVNDVS AVGVSTVS REX POLONIÆ.

SIGISMUND AUGUSTUS KONING VAN POOLE.

In het midden van het andere deel zietmen het wapen van Poole, voerende eenen rooden grond en witten Arend, gekroond, gebekt en geklaauwd van goud, ter oorzaake dat (1) Lechus, Grondlegger van dit Koningryk, op die plaats daar hy de Stad Gnesna of Gnise deedt bouwen, een nest met witte Arenden gevonden hadt. Rondom het zelve zyn elf wapenschilden, van welken het eerste aan de regterzyde een rood Veld met eenen zilveren Ruiter voor Littouwe voert, wyl zyn Grootvader Kazimir, aleer dat dees op den Troon van Poole tradt, Groothertog van Littouwe was; het tweede hiertegenover is het wapen van Milanen, wegens zyne Moeder Bona Sfortia, Dochter van Jan Galeas Hertog van Milanen; het derde, eene klimmende Leeuw moogelyk voor Russie, voerende goud op blaauw; het vierde voor Pruisse voert eenen zwarten Arend op zilver; het vyfde een osse of buffels kop op blaauw, met eene goude Star, zilvere Halvemaan en Roos voor Moldavië; het zesde voor Pomere een roode Griffioen op zilver; het zevende een zwarte beer aan eenen halven rooden Arend op zilver, voor het Palatinaat van Siradië; het agtste, eenige balken en starren, schynt voor het Palatinaat van Sandomir; het negende een natuurlyk gekleurd hart op blaauw, voor het Palatinaat van Lublin; het tiende een Patriarchskruis, moogelyk voor een deel van Littouwe, wyl de gemelde Ruiter zoodaanig een goud kruis op een blaauw schild voert; het elfde en onderste schild een gekroond hoofd, somwylen met drie aangezigten, voor 't Landschap Dobrin; allen omringd door deezen dubbelen letterzoom;

(1) Les Souverains du Monde Tom. IV. pag. 39.

SIGISMVNDVS AVGVSTVS DEI GRATIA REX POLONIÆ, MAGNVS DVX LITVANIÆ, RVSSIÆ, PRVSSIÆ, MASOVIÆ, SAMOGITIÆ, ET DOMINVS ET HERES.

SIGISMUND AUGUSTUS DOOR GODS GENADE KONING VAN POOLE, GROOTHERTOG VAN LITTOUWE, VAN RUSSIË, PRUISSE, MASOVIË, SAMOGETIË, EN HEER EN ERFGENAAM.

Omtrent deezen tyd kwam Muley Hazen, (2) Koning van Tunis, die voor dertien jaaren door den Keizer, naa 't verdryven van Barbarossa, weder in zyn Ryk hersteld was, te Augsburg, klaagende over zyne elenden aan den Keizer, wyl zyn oudste Zoon hem het Ryk en 't gezigt, en François van Touar, die het gebied voor den Keizer in Goleta voerde, hem zyne goederen ontnoomen en in armoede naar Napels verzonden hadt; des de Keizer, (3) door medelyden getroffen, de zaaken onderzogt hebbende, den blinden Koning Muley Hazen eene jaarwedde voor des zelfs leeven, ten laste der Siciliaanen, toeleidde, hem weder naar Italië verzondt, en Touar kort hiernaa t'huis ontboodt. Ook wierdt Vogelsberg, een wakker krygsman, omdat dees eenig volk ten dienste des Konings van Vrankryk geworven en gebruikt hadt, ten zelven dage, door 's Keizers last, op de Markt te Augsburg (4) onthoofd.

Eindelyk deedt de Keizer, den veertienden van Weidemaand, den Geestlyken eenige regels tot verbetering der Kerken voorleezen, naamenlyk van de Wyinge, van de Orde in de Kerklyke bedieningen, van de Kloosteren, Schoolen, Gasthuizen, van 't verkondigen des Godlyken Woords, van de bedieninge der Verbondstekenen, van de plechtig-

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 625.

(3) Hist. d'Espagne par Turquet fol. 1328.

(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 623.

1548 tigheden der Misse en der Kerken, van de Zeden en Tugt der Geestlyken en Leeken van de Kerkvergaderinge, Ban, en meer diergelyken; omtrent deezen wierdt uitdrukkelyk (1) bevoolen, dat al wie de Heilige Wyinge begeerde, zou vooraf in 't Geloof naauwkeurig onderzogt worden, voornaamenlyk wegens de toen in zwang gaande Kettery, ofze het Geloof der Apostelen en der algemeene Roomsche Kerke beleeden, en van een vroom leeven waren, naar 't voorschrift van den Heiligen Paulus in den brief aan (2) Timotheus. [maar, dat een Dienaar der Kerke eens Wyfs getrouwd Man moest zyn, die gehoorzaame Kinderen hadt, en zyn huis wel regeerde, was met voordacht agtergelaaten] Voorts zoude niemand Bisschop worden dan die de wying ontfangen hadt, dan die wel op zyne kudde paste, de Kerken zonder ophouden bezogt, en ook andere Leeraars in hunnen plicht tragtte te houden; de verstrooide Monniken zouden weder hersteld, en in de Schoolen niets geleerd worden dan 't gene met de Roomsche Kerke overeenstemde, in 't bedienen der Verbondstekenen zou de Latynsche taal, opdat die niet in verachting mogt raaken, onverminderd, en de zoogenaamde *Canon* der Misse onveranderd blyven, en in stilheid gesprooken worden, opdat de hooge verborgenheid haare waardigheid mogt behouden; in de gewoone plechtigheden zoude niets veranderd, en het Zout, Water, Kruiden, Paaschlam, nieuwe Vrugten, Kerken, Bekers, Altaaren, *'t Pallium*, Kleedingen en Vaten, zouden door gebeden tegen de list des Duivels geheiligd worden; men zoude ook in de heilige Kerken kaersen ontsteeken, met wierook en andere welriekende dingen rooken, en ommegangen houden. Wyders zouden de Geestlyken maatig en zediglyk leeven, de hoererye myden en hunne byzitten wegdoen of gestraft worden; de Waereldlyke Overigheid zou de Bisschoppen hier in helpen, opdat de tugt en zeden verbeterd, en de vryheden der Kerken behouden mogten worden; men zou de vergadering der Bisschoppen weder invoeren, en de zelve ieder jaar twee maalen beleggen, om eens ieders leeven en gebreken te onderzoeken; en de strafwaardigen zoolang uit de gemeenschap der Kerke sluiten, totze om vergiffenis gebeeden, en beloften van een beter leeven gedaan zouden hebben. Deeze regels hebben de Bisschoppen, naadatze zich beraaden hadden, mids de Paus sommige punten zoude goedkeuren, aangenoomen. 1548

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 634.

(2) Cap. III. vers. 1. enz.

Onder 't verrichten deezer zaaken poogde Keizer Karel op alle wyzen zynen Broeder, den Roomschkoning, te verplichten en tot zyn oogmerk te beweegen, meenende met des zelfs goedvinden, wyl hy de Keurvorsten aan de hand hadt, zynen Zoon Philips op (3) den Keizerlyken Troon te helpen; tot dit einde hadt zyne Zuster Maria, Landvoogdes der Nederlanden, den Koning Ferdinand reeds ondertast, en door groote beloften gezogt te bekooren. Hoewel Ferdinand in zoodaanigen voorstel geen smaak vondt, echter deedt hy, als een groot Staatkundige, zyn voordeel met zich hier omtrent niet spoedig te verklaaren, en de hoope van den Keizer te voeden, welke zynen Broeder met alle gunstbewyzen ophoopten, en dierhalven den negenden van (4) Weidemaand, eenen schuldbrief tot des zelfs voordeel tekende, door welken de Keizer, met toestemminge der Keurvorsten, bekende, dat zyn Broeder Ferdinand Roomschkoning hem, om het Leger in Hungarie tegen den Turk te onderhouden, honderdzevenennegentigduizendvierhonderdentagtig guldens geleend hadt, voor welke somme Koning Ferdinand de Landvoogdyen in Zwaabe, Hagenau en Ortenau te pand hieldt, en die noch aan hem noch zyne Erven verplicht was weder te geeven, dan naa de gemelde schuld ten vollen betaald zoude zyn.

(3) Strada de Bello Belgico Tom. I. pag. 9.

(4) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 339. & 340.

Als de Keizer nu ook zynen Zoon Philips uit Spanje wilde ontbieden, om den zelven in zyne Erflanden tot zynen

1548 Opvolger te doen huldigen, gelyk hy tot dit einde den Hertog van Alba (1) reeds met schriftlyke orde derwaart afgevaardigd hadt, heeft zyne Majesteit, vermoedende of de Spanjaards door 't missen van den Erfprins somwylen oproerig mogten worden, besllooten zyns Broeders oudsten Zoon, den Aardshertog Maximiliaan, tot het bestieren van 't Ryk derwaart te zenden, en, om deezen en des zelfs Vader noch meer aan zich te verbinden, beloofde de Keizer zyne oudste Dochter Maria aan den gemelden Maximiliaan ten huuwelyk, mids de Paus hen ontslaaging van maagschap verleende. Met deezen last zondt de Keizer Ruy Gomes de Sylva, die uit orde van den Erfprins Philips om den Keizer te begroeten te Augsburg gekoomen was, straks weder naar Spanje. Koning Ferdinand, die naar zyn welgevallen met de Boheemeren leefde, verhief zynen Zoon thans tot Deelgenoot (2) van dit Ryk, en gaf den zelven, om het aanzien te vermeerderen, den Koninglyken tytel te voeren; des, zoodra de Aardshertog Maximiliaan deeze hoogheid van zynen Vader, en behoorelyke magt van den Keizer verkreegen hadt, vertrok hy den elfden (3) van Weidemaand uit Augsburg naar Italië, verzeld door een aanzienlyk gevolg, onder 't welke de Kardinaal van Trente Madrucius, de jonge Hertog van Bronswyk, de Graaf van Mansveld en meer andere Duitsche Grooten zich bevonden. Ter gedachtenisse van deezen togt en aangenoomen last meen ik, dat de nevensstaande penning gemaakt is. 1548

(1) Chron. van Christ. Sternsee MS. & Vida del Emp. Carlos V. por Prud. de Sandoval Part. II. fol. 641.

(2) Vita di Ferdinando Imp. dal S. Alf Ulloa pag. 352.

(3) Chron. van Christ. Sternsee MS.

De Aardshertog Maximiliaan was den eersten (4) van Oegstmaand des jaars vyftienhonderdzevenentwintig te Weene gebooren, de oudste Zoon onder de vyftien Kinderen, welken Koning Ferdinand by zyne Gemaalin, Anna van Hungarie, geteeld hadt, en om zyn verstand, deugd en zagtmoedigheid van klein en groot bemind. Zyn afbeeldsel wordt in 't harnas, met de Guldevlies Ordere om den hals, wyl de Keizer hem tot deeze waardigheid in de Hoofdvergaderinge te Utrecht benoemd hadt, binnen deezen letterzoom op het voorstuk gevonden;

(4) Vita di Ferdinando Imp. dal S. Alf. Ulloa pag. 21.

MAXIMILIANVS Dei Gratia BOHEmiæ REX.

MAXIMILIAAN DOOR GODS GENADE KONING VAN BOHEME.

Op het andere stuk is Merkurius, gemeenlyk de Bode der Goden genaamd, omdat zy hunne bevelen door hem deeden uitvoeren, vliegende afgebeeld; en dewyl de Aardshertog Maximiliaan zich ook straks op reis begeeven hadt om den last van den Keizer en Roomschkoning te volbrengen, leestmen deeze spreuk in den rand;

QVO

QVO ME FATA VOCANT.

WERWAART MY HET NOODLOT ROEPT.

Onder het beleggen van deeze zaaken hadt Ernst, Markgraaf van Baden, zich met den Keizer verzoend, door verbintenis van zyne Majesteit met honderd Ruiteren op eige kosten zes maanden te zullen dienen, en tekende den brief den tweeëntwintigsten (1) van Hooimaand deezes jaars. Het vermeerderen van 's Keizers vermoogen, en zyne weifelende handel omtrent het *interim*, verwekte zooveel naadenkens aan die van den Hervormden Godsdienst, dat de Keurvorsten, Maurits van Saksen (2) en Joachim van Brandenburg, voor kwaade gevolgen bedugt, hierover met hunne Godgeleerden raad pleegden, en eindelyk eenige punten, betreffende de Rechtvaardigmaaking, 't geweld en 't gezag der Kerke, de Kerkendienaars, den Doop, de Vorming, de Misse, 't Huuwelyk, de Vierdagen, 't Vleeseeten, en anderen, nader regelden, welken zy elkanderen beloofden, tot den tyd van eene vrye en Kristelyke Kerkvergaderinge, in hunne Landen onverbreekelyk te zullen doen stand grypen.

(1) Chartres de Brab. te Vilvoorden in de tweede onderste kasse. getekend *L'Empire.*

(2) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 344.

Terwyl dit besteld wierdt, tragtte de Keizer de Stenden te beweegen, datze hem eenen aanmerkelyken onderstand (3) in geld, tot de gemeene noodzaaklykheden des Ryks, zouden inwilligen; wanneer zy deeze beede niet alleen, maar ook honderdduizend Ryksdalers aan den Koning Ferdinand jaarlyks, tot het bestand met den Turk geëindigd zoude zyn, beloofd hadden, begeerdenze van den Keizer, dat de Borgonsche Kreits als een lid van 't Ryk, of alle Gewesten, die zyne Majesteit in Hoog- en Nederduitsland bezat, onder de bescherming van het Keizerryk gesteld, en in alle bystand en gemeene schattingen begreepen zouden worden, gelyk zyn Grootvader Maximiliaan voorheen beloofd en beslooten hadt. Wandt Keizer Maximiliaan hadt, in het twaalfde jaar (4) deezer eeuwe, het Ryk in tien Kreitsen verdeeld, naamenlyk, in die van Oostenryk, van Borgonje, van den Nederryn, van Beijere, van Oppersaksen, van Frankenland, van Zwaabe, van den Opperryn, van Westfaale en van Nedersaksen. De Borgonsche Kreits begreep het Graafschap Borgonje, van 't welke de naam sproot, en de zeventien Nederlandsche Gewesten, bestaande uit vier Hertogdommen, Brabant, Limburg, Luksemburg en Gelder; zeven Graafschappen, Holland, Zeeland, Vlaandre, Artois, Henegouwe, Zutfeen en Namen; 't Markgraafschap van Antwerpe; en vyf Heerlykheden, Mechele, Utrecht, Vriesland, Overysfel en Groeninge. Te meer drongen de Stenden (5) hierop, omdat het Hertogdom Gelder en 't Graafschap Zutfeen, zooze zeiden, het Ryk onderhoorig waren, en in de Schattingregisters bekend stonden; dierhalven verzogtenze den Keizer, van de twee gemelde Gewesten te willen vorderen, dat de zelven zich de gemeene lasten en schattingen zouden onderwerpen; insgelyks die van Utrecht, welken openlyk onder het Ryk behoorden, datze dierhalven den optogt en last tegen den Turk wilden naakoomen, omdat beide die Gewesten, Gelderland en Utrecht, onder het Westfaalsche Ryk behoorden, gelyk door de Stenden was aangeweezen.

(3) Struvii Corpus Hist. Germ. Tom. II. fol. 1058.

(4) Heis Hist. van 't Keizerryk II. deel. pag. 109.

(5) Groot Plakkaatboek van Holland III. deel fol. 23. Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol 340. & Herm. Conringius de Finib. Imperii pag 451. & seq.

Hiertegen beweerde de Keizer, dat de Ryksstenden niet zouden konnen aanwyzen, dat het Huis van Borgonje eenige Ryksschattingen betaald hadt, wyl dat altyd van alle lasten, geene uitgezonderd, vry geweest was, en dat het niet in de magt van Keizer Maximiliaan gestaan hadt, eenige handelingen ten naadeele van zynen minderjaari-

1548 rigen Zoon, Philips van Oostenryk, aan te gaan; dat Philips Hertog van Borgonje niet dan uit vryen wille, ongeroepen en alleen om den Turkschen oorlog voort te zetten, by de Duitsche Vorsten geweest was; dat hy, Keizer Karel, Gelderland niet uit het Ryksgebied, maar door zynen Grootvader Keizer Maximiliaan te leen verkreegen hadt; ja de Geldersen hadden den Ryksstenden op hun schryven geantwoord, datze niet alleen de omslagen des Ryks nooit betaald hadden, maar zelf dat die nooit van hen gevorderd waren, begeerende dierhalven in de oude vryheid te blyven; insgelyks begeerden die van Utrecht, te kennen geevende, dat zelf niet onder de regeering der Bisschoppen eenigen bystand van de zelven aan het Ryk gebiedender wyze verzogt of gedaan is, ook uit oude handvesten gezien te hebben, datze daartoe niet gehouden waren; wandt ofwel Gelderland en Utrecht onder den Westfaalschen Omring begreepen waren, hieruit volgde niet datze in de schattinge gehouden zyn; ook warenze altyd vry geweest, en in den nood niet meer dan andere Nederlandsche Gewesten door het Heilige Ryk, om zekere reden, als andere Ryksteden, die schatting betaalden, geholpen.

Doch Keizer Karel, tot de onderlinge vriendschap tusschen het Keizerryk en de Nederlanden geneegen zynde, bewilligde thans uit byzondere goedheid, dat al de Nederlanden, en onder deezen ook Gelderland, Zutfeen en Utrecht met hunne onderhoorige Leenmannen en Nederlandsche Heerlykheden, zoo als die van hem bezeten wierden, onder een gebied gebragt, zooveel in de gemeene schattinge als twee Roomsche Ryksstenden zouden betaalen, midsze, onverminderd de oude Voorrechten en Vryheden, onder de bescherminge des Ryks zouden blyven. Op dit beding wierden, naa ryp beraad met gemeen goedvinden, door den Keizer, als waaragtig Oir en wettig Heer der zelve Gewesten, voor zich en zyne Naakoomelingen, de gemelde zeventien Nederlandsche Erflanden met al hun toebehooren en aankleeven, zoo Geestlyke als Waereldlyke Waardigheden, Hertogdommen, Graafschappen, Vryeheerlykheden en der zelver onderhoorige Leenmannen en Dienstlieden, vastgesteld, dat de zelven en hunne Naakoomelingen voortaan en ten eeuwigen dage onder het Heilige Ryk zouden gehouden en gerekend worden, en altyd onder des Roomschkeizers, Konings en 's Ryks beschutting, bescherming en hulpe blyven, der zelver Voorrechten en Vryheden bezitten en genieten, en nevens andere Vorsten en Stenden voorgestaan, beschermd en tot alle Ryksvergaderingen, indienze wilden, geroepen worden; ja dat hunne Gezanten in den naam dier Gewesten, als een Aardshertog van Oostenryk, overal hunne zitting en stem zouden hebben: des zouden de gemelde Landschappen zooveel in de gemeene schattinge des Ryks draagen als twee Keurvorsten; zoodat als een Keurvorst honderd guldens, honderd Ruiters of honderd Voetknegten opbragt, dan zouden de Nederlanden tweehonderd guldens, Ruiters of Voetknegten leveren; doch byaldien de gemelde Gewesten zoodaanige schatting van Ruiteren en Knegten niet konden zenden, maar eerder in geld wilden betaalen, dan zouden de kosten naar andere gerekend worden: en ingeval van oorlog tegen den Turk, dan zouden de Nederlanden zooveel als drie Keurvorsten betaalen, en zouden de Hertogen, Graaven en Leenmannen, die tot deezen tyd onder de zelven begreepen zyn, al ware 't datze tot andere Ryken mogten behooren, den last met andere gelyklyk draagen; indienze hier omtrent naalaatig waren, en hun aandeel niet op zynen tyd toebragten, dan zoudenze het Keizerlyke Kamergericht onderworpen zyn, en anders op geene wyzen, wyl de Keizers, Koningen, Vorsten en Stenden des Ryks hen voor vrye en onverbondene lieden zouden erkennen, die geen rechten, gewoonten

1548 ten of handelingen des Ryks onderhoorig zyn; maar die, welken tot 's Ryks Leenen behooren, zouden aan de zelven, als voorheen, gehouden blyven. Al het welke de Keizer, voor zich en zyne Erven en Naakoomelingen, uit den naam der Erfnederlanden in alle punten onverbreekelyk beloofde te onderhouden; insgelyks deeden de Vorsten en Stenden des Ryks, alleenlyk met deeze uitzonderinge, zooverre dit verdrag, noch het Heilige Ryk zooveel die Gewesten aangaat, de welken voor deezen tot het Ryk behoord hadden, en de Stenden des Ryks, noch de voornoemde Keizerlyke Gewesten en Erflanden in hunne Rechten en Gerechtigheden niet zoude hinderen of verkorten; maar dit uitgeslooten zynde, zouden de Overigheden, Heerlykheden, Voorrechten, Vryheden en Gewoonten, geheel en ongekrenkt blyven. Wordende hierop van den Keizer en van veele Vorsten en Stenden des Ryks ondertekend en bezegeld, met beloften van zyne Majesteit het zelve tot meerder zekerheid door vier voornaame Kerkvoogden, vier voornaame Edellieden, en vier voornaame Steden, in den naam van alle Nederlanderen, binnen 't jaar te doen bekrachtigen.

Ten zelven dage maakte de Keizer eene nadere verklaaring, bekennende voor zich en zyne Naakoomelingen Vorsten der Nederlanden, dat de gemelde Gewesten, alleen voor zooveelze van ouds schuldig en gewoon zyn geweest, aan 't Ryk zouden betaalen, hier onder (1) gerekend Gelderland, Zutfeen, Utrecht, Overyssel, Groeninge en het Graafschap Lingen, zooveel als twee Ryksstenden of Keurvorsten aan den Ryn, niet uit een verschuldigd recht, of aantal ten laste van de zelven [wandt de zelven van ouds wel onder het Ryk zyn gehouden, doch zonder aan het zelve te betaalen, alleen met den naam van Ryksteden genoemd] maar uit enkelen vryen wille en goede believte, ter noodiger hulpe van het Ryk, zoo in geld als bystand van Ruiteren en Knegten, welken zy, naar gelegenheid des tyds, in geld zouden moogen voldoen, mids ter maand opbrengende zooveel als de soldy der Ruiteren en Knegten zoude vereisschen. Hiertegen zou het Ryk, als zulks van noode mogt weezen, de zelve Nederlanden en Vorsten met hulpe en bystand beschutten en beschermen. Deeze Nederlandsche Vorsten zouden ook vry en vrank op alle Ryksvergaderingen moogen verschynen, of t'huis blyven, naar hunne verkiezing, zonder tegen hunnen zin ter Keizerlyke Gerichtskamer beroepen te worden, of verschuldigd te zyn aldaar te verschynen; zouden ook geene hoofdgelden, of algemeene schatgelden en ommeslagen, onder welk voorwendsel het mogt weezen, gehouden zyn te betaalen; en als de Nederlanders zouden te velde koomen, zoudenze onder een Gebied of Kreits en niet onder verscheidene gestooken worden. Wyders dat de Nederlandsche Heerschappyen, die van ouds van het Ryk te leen gehouden, of voor Vryeheerlykheden erkend zyn, in den zelven stand en by het zelve recht zouden blyven. Zoo alle deeze punten by de Nederlandsche Vorsten niet wierden onderhouden, zoudenze alleen staan ten oordeele, dwang en magt van 's Ryks Kamergericht, en daartoe met gewoone wyze van rechten moogen uitgewonnen worden. 1548

(1) Groot Plakkaatboek van Holland. III. deel fol. 23. Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. II. fol. 342. & Herm. Conringius de Finibus Imperii pag. 461.

De Keizer, dus alles naar zyn begeerte beschikt, het Ryk bevreedigd, en den laatsten van Weidemaand den Augsburgschen Ryksdag geëindigd hebbende, begaf zich, naadat hy die van Ulm en Spier bezogt hadt, te Ments op den Ryn, vaarende met groot gevolg en met de gevangene Hertog van Saksen en Landgraaf van Hessen, als in zegepraal, naar Nederland, daar hem op zyne aankoomst in Herfstmaand, wyl de Nederlanders over de deftigheid der zaaken, door den Keizer in zooveele oorlogen, tot aanwas van eer en vermoogen, en inzonderheid in deezen laatsten zoo heerlyk uitgevoerd,

 op-

1548 opgetoogen ſtonden, alle vreugdetekens over zyne groote verrigtingen betoonden, en, onder andere bewyzen, deeze drie penningen, tot eene eeuwige gedachtenis zyner beroemde daaden, zyn toegewyd geworden. 1548

M.

M.

M.

I. Rondom het borſtbeeld van den Keizer, dat met de keten der Guldevlies Ordere op het voorſtuk van den eerſten gevonden wordt, leeſtmen deeze tytels in den rand;

CARolus V. ROManorum IMPerator, AVGustus, HISPaniarum REX, CATHOlicus, DVX AVSTriæ.

KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN, VERMEERDERAAR, KONING VAN SPANJE, ALGEMEENGELOOVIGE, HERTOG VAN OOSTENRYK.

Op het agterſtuk zietmen den gekroonden Keizerlyken Arend, met het Wapenſchild van Ooſtenryk en Borgonje op de borſt, tusſchen de meergemelde pylaaren, boven in den rand 's Keizers zinſpreuk PLVS VLTRA, *NOG VERDER*, en wyders dit vleijende omſchrift;

QVOD IN CoELIS SOL HOC IN TERrA CÆSAR EST, Anno 1548.

DE KEIZER IS OP DE AARDE 'T GENE DE ZON AAN DEN HEMEL IS, IN 'T JAAR 1548.

II. Het borſtbeeld van den Keizer wordt ook met den Lauwrierkrans om het hoofd, ten teken der verkreegene overwinningen, op de voorzyde van den tweeden gevonden, binnen deezen letterzoom;

CArolus V. ROmanorum IMPerator, AVGustus, PIVS ET FOELIX.

KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN, VERMEERDERAAR, DE GODVRUGTIGE EN GELUKKIGE.

De

1548 De keerzyde draagt de wapenſchilden van Holland, Zeeland en Vriesland, ten blyk dat dees penning ten dienſte van de Rekenkamer dier Geweſten, toen in 's Graavenhaage zynde, gemunt is, en eenige enkele, voor my duiſtere, letters, welken ik op veel verſchillende ſtempels van deezen penning verſcheidenlyk geſteld gevonden heb; wyders leeſtmen, om 's Keizers groote bedryven uit te drukken, deeze woorden in den rand; 1548

RESTITVTO IMPerio REDIT TRIVMPHator. 1548.

HET RYK HERSTELD ZYNDE KEERT HY ZEEGEPRAALER 1548.

III. Op het eerſte deel van den derden is de Slangeſtaf van Merkurius, met twee aan elkanderen gevlogtene Overvloedshoornen, om den herſtelden Vreede en wedergekeerden Overvloed te verbeelden, afgeſcheſt, hebbende dit op den Keizer betrekkelyke omſchrift;

VIRTVTI FORTVNA COMES. 48.

HET GELUK IS EENE GEZELLIN VAN DE DAPPERHEID. 48.

Rondom 's Keizers zinnebeeld, de twee gekroonde pylaaren, de ſpreuk, 't vuurſtaal en den key, die op het andere deel geſteld zyn, vindtmen deezen letterzoom;

GECToirs DV BVREAV DES FINANCes.

LEGPENNINGEN VOOR DE KAMER DER REKENINGEN.

Zoodra de Keizer in Nederland kwam, begaf hy zich over Loven naar 't Slot van Vuere, niet verre van Bruſſel, by zyne Zuſter de Landvoogdes, welke reeds in Grasmaand weder in deeze Geweſten gekeerd was, terwyl de gevangen Hertog van Sakſen (1) op eenen wagen door drie paerden getrokken, en door Spaanſche Ruiters en Voetknegten, als in zeegepraal, openlyk binnen Bruſſel gevoerd, en in de drie Fonteinen tegen over de Kapel ter herberge beſteld wierdt; gevolgd van den Landgraaf, die insgelyks, van Spanjaarden bewaerd, te paerd gezeten binnen reedt, wordende drie dagen laater, op den twintigſten van Herfſtmaand, weder naar Oudenaarde op het Slot Pamele gevoerd, en aldaar in verzekeringe gehouden. Op den zelven agtermiddag dat de Landgraaf 's morgens vertrokken was, deedt de Keizer, verzeld van de Landvoogdesſe, zyne intreede door de Kouwenburgſche poort te Bruſſel, daar de Regeerders en andere Heeren der Stad hem met brandende toortſen te gemoet gingen en verwelkoomden. Geduurende 's Keizers verblyf te Bruſſel vloeiden veele uitheemſche Volken, als Italiaanen, Franſen, Duitſen, Engelſen, Spanjaards, Schotten en Ooſterlingen derwaart; onder deezen de Hertog van Holſtein met een ſtaatlyk gevolg, en kort hiernaa ook 's Keizers Zuster Eleonora, Weduw van François Koning van Vrankryk, die van zyne Majeſteit en van de Landvoogdesſe met groote vreugde ontfangen wierdt.

(1) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 148. en 149.

Hierentusſchen verbeterde en herſtelde de Keizer eenige ingekroopene misbruiken, en beval dierhalven zynen Stadhouder en Raaden van Holland den loop van zekere Delftſche munte te ſtuiten, welke uit deeze oorzaake in gebruik gebragt was. De Meeſters of Beſtierders van 't Heiligengeeſthuis te Delft, die ook over alle andere behoeftige arme menſchen het opzigt hadden, beſpeurende, dat veele armen het geld, dat hen tot noodig onderhoud gegeeven wierdt, niet behoorelyk beſteedden, verzogten (2) eenige jaaren herwaart ten Hove eene vryheid, dieze verkreegen, naamenlyk om zeker getal van oortjes, zynde 't oort of vier-

(2) Beſchryv. van Delft door Bleyswyk pag. 503.

1548 dedeel eens ſtuivers, te moogen munten, en deelden deeze penningen den armen met een gebod, dat niemand anders dan Bakkers, Winkeliers, Kleermaakers en diergelyken, wier handwerk of koopmanſchap tot nooddruft des lyfs dienſtig was, zoodaanige munt zouden ontfangen, wylze die iederen Zaturdag, op de Armenkamer, aan de gemelde Beſtierderen voor gangbaar geld konden verwisſelen.

Als deeze penningen alengs, tegen het oogmerk, buiten de Stad en door 't Land verſpreid, en tot naadeel van 's Landsheeren munte in den handel gebruikt wierden, heeft de Keizer, op den negentienden (1) van Slagtmaand deezes jaars, in de Steden Delft, Leyde, Rotterdam, Schiedam, in 's Graavenhaage, en daar omtrent doen afkondigen, en by Plakkaat ſcherplyk bevoolen, dat al die eenige der voornoemde penningen bezat, de zelven niet meerder zoude vermangelen noch uitgeeven, maar die zenden aan de Regeerderen van Delft, om 'er goed geld voor te ontfangen, gebiedende op zwaare ſtraffe nooit meer zoodaanige penningen te munten. Het welke in de meeſten der gemelde Steden in de zelve maand, en den eerſten van Wintermaand te Leyde afgekondigd wierdt; en hoewel de arme munt van Delft hierdoor in onbruik en verachtinge raakte, echter dunkt my geoorloft het afbeeldſel der zelve hier te vertoonen.

1548 van Delft fol. 458. en 459.

(1) De nieuwe Beſchryv.

M.

Men meent, dat de Stad Delft haaren naam en haar wapen (2) van de graft, aan welkeze geſtigt is, zoude gekreegen hebben, en dat hierom de zwarte paal, dien men in het zilvere wapen ziet, met golven getekend moet zyn; 't gene uit de oudſte zegelen dier Stad, op welke twee Kaſteelen ter wederzyde van den Vliet geſteld zyn, kan beweezen worden: op de voorzyde deezer munte vindtmen twee Leeuwen den paal houdende, die eindelyk ook zyn agter gelaaten, en, tot welk een oogmerk de Munt ſtrekte, is door dit omſchrift aangeweezen;

(2) Beſchryving van Delft door Bleyswyk pag. 46.

DEN ARMEN GELT IN DELFT. 1531.

Vermids de Armkas niet lang zonder den onderſtand der liefdaadige Gemeente beſtaan kan, hebben de Armbezorgers dierhalven deeze vermaanende ſpreuk op de keerzyde doen ſtellen;

DANS ELEMOSINAM LARGITER FIDELIBUS.

DEN GELOOVIGEN MILDELYK AALMOES GEEVENDE.

Kort hiernaa, tusſchen den drie- en vierentwintigſten van Wintermaand, ſtierf Maximiliaan van Egmond Graaf van Buren en Leerdam, in het Huis te Gaasbeek (3) te Brusſel, een dapper Krygsheld, welke voor den Keizer het Oppergebied van 't Nederlandſche Leger en de Landvoogdy over Vriesland, Overysſel en Groeninge bekleed hadt. Dees uit Engeland, daar hy het Verbond met den Koning vernieuwd (4) hadt, t'huis gekeerd, en van de Geneesheeren zynen aanſtaanden dood verneemende, bleef, gekleed op eenen ſtoel zittende, met zyne Vrienden kouten, tot het ſterflyke van hem genoomen wierdt. Anderen (5) ſchryven, dat hy, toen hem zyn ſterfuur door den beroemden Ge-

(3) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 149. en Le Grand Theatre Sacré de Brab. Tom. I. fol. 242.

(4) Vita del Imp. Carlo V. di Lod. Dolce pag. 135.

(5) Slichtenhorſt Geld. Geſchied. fol. 481.

1548 Geneesheer Andries Vefalius aangezeid was, eenen heerlyken maaltyd aanregtte, op welken hy al zyne Vrienden noodigde, voor de zelven al zyne goude en zilvere vaten en kleinoodien te pronk zettede, en, die met een onbekrompe hart omgedeeld hebbende, en met een ruftig gemoed goeden nacht wenfchte, zich op zyn bedde deedt draagen, en op dit oogenblik den geeft gaf. Hy liet het Graaffchap (1) van Buren en Leerdam, de Heerlykheden van Ysfelftein, S^t. Maartensdyk, Jaarsveld en Lannoy agter aan zyne eenige Erfdochter Anna, welke de eerfte Egtgenoote wierdt van Willem Prins van Oranje en Nasfou, en zoo goede reuk van zyne dapperheid en getrouwheid naa, dat door 's Keizers bevel zyne uitvaart te Brusfel met groote ftaatfie gehouden, en zyne gedachtenis door een Graffchrift (2) in de Kerke van Zavelen bewaard wierdt. Tot zynen Opvolger in 't Stadhouderfchap van Vriesland wierdt Jan van Ligne, (3) Graaf van Aremberg, door den Keizer aangefteld.

(1) Chron. van Holl. door Gouthoeven fol. 132. en 133.

(2) Le Grand Theatre Sacré de Brab. Tom. I. fol. 242.

(3) Schotanus Chron. van Vriesland fol. 691.

Ondertusfchen dat dees handel in Nederland omging, hadt 's Keizers Zoon, Prins Philips, in Spanje naauwlyks van de begeerte zyns Vaders kennis gekreegen, of gaf den Staaten (4) berigt, hoe de Keizer beflooten hadt, geduurende zyne reis naar Nederland, het Spaanfche Ryk door zynen Neef den Aardshertog Maximiliaan te doen beftieren. Toen dit verrigt was, maakte hy alles tot de reis en tot het aanftaande huuwelyk zyner Zufter gereed, veranderende op den raad des Hertogen van Alba, tegen de geneegenheid der Kaftiliaanen, zyn ganfche Hofgezin op de Borgondfche wyze zyns Vaders; voorts begaf hy zich van Alcala de Henares naar Valadolit, by zyne Zufter de Bruid Prinfes Maria, welke reeds, wyl de Paus ontflaaging van Maagfchap verleend hadt, volgens fchriftlyke magt met den Aardshertog Maximiliaan, door des zelfs Kamerling (5) Tomas Perrenot Heer van Chantenay, Broeder van den Bisfchop van Atrecht, te Aranjues by Madrid voor Jan Martinez Siliceo Aardsbisfchop van Toledo ondertrouwd was. Als de Prins tyding kreeg, dat de Bruidegom Maximiliaan reeds te Genua op de Galeijen van Andries Doria t'fcheep gegaan was, zondt hy Pieter van Cordua, en de Prinfes Diego van Cordua (6) te poft naar Barcelona, om hunnen Neef op te wagten en te begroeten. 1548

(4) La Vida del Emp. Carlos V. por Pr. de Sandoval Part. II. fol. 657.

(5) La Vida del Emp. Carlos V. por Pr. de Sandoval Part. II. fol. 658.

(6) Vita di Carlo V. Imp. dal S. AlfUloa pag. 175.

Maximiliaan, omtrent het midden van Herfftmaand voorfpoedig overgekoomen, wierdt ftraks met alle beleefdheid en vreugdetekenen door Pieter Hernandes van Velasco, Coneftabel van Caftilië, en andere Grooten des Ryks naar Valadolit geleid. Omtrent vyf mylen van daar te Olivares koomende, is hem de Prins Philips met den Hertog van Alba, den Zeevoogd van Kaftilië, den Hertog van Sesfa, en prachtig gevolg, te gemoet gereeden, trekkende, naadatze elkanderen vriendlyk omhelft hadden, naar Valadolit, daar Maximiliaan met ongemeene tekenen van eere en blydfchap ontfangen, en nog dien zelven avond door Kriftoffel Madrucius, Kardinaal van Trente, (7) perfoonlyk met de Prinfesfe Maria ondertrouwd wierdt. Op den naaftvolgenden dag zyn de Vorftlyke Perfoonen door den Kardinaal, naa 't doen der Misfe, met gewoone Kerklyke plechtigheden in 't openbaar met uitneemenden toeftel in den Egt verbonden en gezeegend, en vierden dit huuwelyksfeeft met Vorftlyke pracht en uitgezogte vermaaklykheden. Ter gedachtenisfe van deeze vereeniginge der Ooftenrykfche telgen, die eenen ieder, maar inzonderheid het Vorftlyke Huis, behaagde, zyn deeze gedenkpenningen gemaakt geworden.

(7) La Vida del Emp. Carlos V. por Pr. de Sandoval Part. II. fol. 658.

♀

F.

L.

♄

M.

I. De Prinſes Maria, die in het agtentwintigſte jaar deezer eeuwe gebooren was, is op het voorſtuk van den eerſten afgebeeld nevens haaren Egtgenoot Maximiliaan, welke hier met de Straalkroone op het hoofd, voor 't Boheemſche Ryk, en als een Krygsheld in 't harnas gevonden wordt, omzoomd door deeze letters;

DIVA MARIA, DIVVS MAXIMILianus, REGes BOHEmiæ, CONIVGes.

DE VERGOODE MARIA, DE VERGOODE MAXIMILIAAN, KONINGEN VAN BOHEME, EGTGENOOTEN.

Vermids deeze egtverbintenis op eene eerbaare en godvrugtige wyze voltrokken wierdt, heeftmen zulks door eene Veſtaalſche Maagd, die het Heilige Vuur bewaart, en door het zelve ook de altydduurende liefdebrand des huuwelyks op het andere ſtuk betekend; opdat het zelve ongeſtoord, en van alle onluſten bevryd mogt blyven, zietmen eene Zon op het Altaar, het teken van Godvrugtigheid, de duiſtere wolken verdryven, hebbende ter verklaaringe dit byſchrift NVBIFVGO, *AAN DEN WOLKVERDRYVER*; en in den buitenkring vindtmen, op welke wyze het vuur onderhouden wordt, door deeze woorden;

CASTÈ ET SVPPLICITER.

ZUI-

ZUIVERLYK EN OOTMOEDIGLYK.

II. De zelve afbeeldsels staan op de eerste helft van den tweeden; maar in kleiner omtrek, en van de andere zyde aan te zien. Op de andere helft vindtmen twee Liefdetjes, verbeeldende Oostenryk en Boheme, wylze op die wapenschilden zitten, houdende saamen het in 't midden vertoonde schild van Boheme, uit het welke de Mirte, die aan de Godin der Liefde geheiligd is, schynt te spruiten, rustende op de twee in elkanderen gevlogte eerste letters hunner naamen, door welken het Guldevlies gestrengeld is, en dewyl hunne Overgrootvader en Overgrootmoeder en Naamgenooten, Maximiliaan van Oostenryk en Maria van Borgonje, ook deeze letters, in elkanderen gestrengeld, gevoerd hadden, heeftmen het zelve met dit randschrift beslooten;

MAIORA CONCORDIBVS.

GROOTERE [ZAAKEN] AAN [DEEZE] EENDRAGTIGEN.

III. Op het eerste deel van den derden zyn weder de zelve borstbeelden, en in den rand de zelve letters als op de voorgaande gesteld. Op het andere deel zietmen eenen rustenden Herkules, welke, hoe deugdzaam en dapper, echter de menschlyke beweegingen en driften der natuure volgde; hier eene vergelyking, zoo ik meene, met Maximiliaan, die, brandende door heilig vuur, de wetten der Liefde gehoorzaamde, om zich dus in 't voortplanten van Naakoomelingen te vereeuwigen, en den dood te overwinnen.

Naauwlyks was de vreugde der Bruilofte geëindigd, of Prins Philips gaf het gebied van 't Spaansche Ryk, volgens 's Keizers orde, aan zynen Schoonbroeder Maximiliaan en zyne Zuster Maria over, en maakte zich, om de voor handen zynde Winter, met allen spoed tot de Overzeesche reis gereed; zendende dierhalven zyn Hofgezin voorheen, en verliet Valadolit den eersten (1) van Wynmaand, in gezelschap van den Kardinaal van Trente, van Poggius Pauslyken Gezant, van den Hertog van Alba, en meer andere Grooten, vervolgende zynen weg met zwaaren regen en ongestuimig weêr tot Barcelona, daar, geduurende zyn verblyf, de Kardinaal van Trente zyne gewoone deftigheid betoonde in 't onthaalen van den Prins en het gansche Hof op eenen Vorstlyken maaltyd. Voorts te Roias koomende vondt hy de gansche Vloot gereed onder het Opperbevel van Andries Doria, welke negentien Galeijen derwaart gebragt hadt, versterkt door dertien Galeijen van Napels, vyftien van Spanje onder Bernardyn van Mendoza, tien van Sicilië onder Beringer Requesens, en hierenboven eenige groote schepen van verscheidene oorden, als vyf van Genua, even zooveel van Biscaje, vier Nederlandsche Hulken, elf Portugeesche Karaveelen, en een groot getal mindere Vaartuigen. Wanneer Doria 's Prinsen koomst vernam, schaarde hy de gansche Vloot in slagorde, den Vorst met sierlyke vlaggen, wimpels en 't gedonder van 't grof geschut verwelkoomende, terwyl die op 't Land en van 't Kasteel antwoordden, en de lugt met gejuig en 't geluit van trompetten, trommels en pypen vervulden.

(1) La Vida del Emp. Carlos V. por Prud. de Sandoval fol. 658. & Vita di Carlo V. Imp. dal S. Alf. Ulloa pag. 175. & seq.

De Prins, eenige dagen door de ontstuimigheid der Zee verhinderd, begaf zich eindelyk, den eersten van Slagtmaand, aan boord, en op de Galey van den Zeevoogd Doria, welke alles by uitneemendheid prachtig toegetakeld hadt, tot zooverre dat de Roeijers zelf in karmozyn Fluweel gekleed waren; het gevolg van den Prins, bestaande uit den bloem des Adels, meest oudste Zoonen der Hertogen, Graaven en Grooten van 't Ryk, wierden met hunne dienaaren en pakkadien over de gan-

1548 ganſche Vloot verdeeld; maar de voornaamſte Raaden bleeven by den Prins, als de Hertog van Alba, Lodewyk van Avila en Zuniga Opperbevelhebber van Alkantara, Antoni van Toledo Opperſtalmeeſter, Antoni van Roias Opperſpysbezorger, Gomes van Figueroa Hoofdman van de Spaanſche Lyfſchutten, Gutier Lopes van Padilla Hofmeeſter, Rui Gomes van Silva en Jan van Benavides Kamerlingen, Gonzales Peres Geheimſchryver, François Henriques Aalmoesſenier, Raimond Taxis Poſtmeeſter, Diego Haro Edelman van den Huize, Jan Moreno eerſte Geneesheer van den Prins, en meer anderen; midsgaders een goed getal van Geleerde Mannen en fraaije Vernuften, die weder op andere Galeijen geſchikt waren, niet min lofwaardig door hun verſtand en konſt dan andere door hun vermoogen of wapenoeffening. Onder deezen was Antoni van Cabezzon een groot Muzykmeeſter, Diego van Arrorio die van niemand zyner tydgenooten in de Schilderkonſt overtroffen wierdt, Jan van Sirogias wiens gelyke in allerley handwerken niet te vinden was: wyders uitmuntende Godgeleerden, welſpreekende Predikers en ſchrandere Schryvers, bedreeve Rechtsgeleerden en ervaare Geneesheeren, die alom beroemd waren, ook in verſcheidene Taalen en Geleerdheid geoeffende Mannen, onder welken boven anderen uitmuntte de ſchrandere Honoratus Joannius, welke om zyne Geleerdheid ook tot Leermeeſter of Onderwyzer van 's Prinſen eenigen Zoon Karel, die by Maria van Portugaal geteeld was, uitgekoozen wierdt, het welke door deezen gedenkpenning, op welken 's mans afbeeldſel gevonden wordt, kan beweezen worden. 1548

F.

Rondom zyn borſtbeeld, dat op de voorzyde blootshoofds en met den tabbaard om de ſchouders gevonden wordt, leeſtmen dit randſchrift;

HONORATVS IOANNIVS CAROLI HISPPANIARUM PRINCIPIS MAGISTER.

HONORATUS JOANNIUS LEERMEESTER VAN KAREL PRINS VAN SPANJE.

Op de keerzyde is de Stilzwygendheid, eene kunde welke eenige Wysgeeren hunne Leerlingen boven alle andere lesſen inprenteden, door eene ſtaande Vrouw, wier mond door eenen band is toegebonden, afgebeeld, wyzende met de ſlinkerhand naar den zelven, en met de regter naar de gekronkelde ſlang, het zinnebeeld van eenen omzigtigen (1) Vorſt, en der aanſtaande Hoogheid, welke den zelven naa den ommeloop der jaaren beſchooren was; nevens de zelve zietmen eene harp, betekenende (2) de onderwyzing in goede en eerlyke wetenſchappen; wandt de Ouden ſchryven, dat Orpheus door de zoetſtemmigheid zy-

(1) Les Hieroglyph. de Pierius fol. 187. & 189.
(2) Les Hiero-

1548 zyner ſnaaren op eene vriendlyke wyze de woeſte menſchen beſchaafde, hunne ongeregelde zeden verbeterde, en hen tot een gezellig leeven bragt. Dewyl nu de Leerlingen langs het ſpoor van Deugd den onverwelkbaaren lauwrier konden magtig worden, heeftmen de kranſen van dien boom aan den top van den Eeretempel, die in 't verſchiet afgeſchetſt is, tot eene beſolding van hunnen arbeid ten toon gehangen. 1548

glyph. de Pierius fol. 628.

Niet zoodra was al 't gevolg met eenen magtigen ſleep van paerden en pakkadie aan boord, of de Bevelhebber der Zeemagt, Doria, ligte het anker, gevolgd van al de anderen, houdende, mids de Zee geweldig ontroerd was, den ſtreek langs de kuſt van Vrankryk, daar den Prins veel beleefdheid, door 't aanbieden van ververſingen, beweezen wierdt; koomende naa vyfentwintig dagen, die hy door tegenwinden en Herfſtſtormen op Zee geſleeten hadt, eindelyk behouden te Genua, alwaar de Prins zeer (1) heerlyk met konſtige Zeegeboogen, op welken de voornaamſte overwinningen zyns Vaders geſchilderd ſtonden, ontfangen, en op het Paleis van den Zeevoogd Doria Vorſtlyk onthaald wierdt; ook deedt de Raad dier Stad, en de magtigſte Vorſten en Staaten van Italië door hunne Gezanten den Prins alle dienſten aanbieden, inzonderheid de Paus, de Staat van Venetië, en de Hertogen van Florenze, van Savoije, van Ferrara, van Mantua, en Octavius Farneſe, midsgaders eenige anderen.

(1) Vita di Carlo V. Imp. dal S. Alf. Ulloa pag. 180. & ſeq.

Op den volgenden dag dat de Prins aan Land getreeden was, zondt de zelve eenige Mannen van aanzien om zynen plicht aan de gemelde Vorſten en Staaten weder af te leggen, en zynen Poſtmeeſter Raimond Taxis, om tyding van zyne aankoomſt te geeven aan den Keizer, welke onderwylen de Staaten der Nederlanden tot het bekrachtigen van den Augsburgſchen handel, by welken de Nederlanden onder den Borgonſchen Kreits begreepen en dus tot een Lid van 't Duitſche Ryk gemaakt

1549 waren, poogde te beweegen. De Staaten van Holland, 's Keizers begeerte en de zaak overwoogen hebbende, vonden zwaarigheid (2) het zelve verdrag aan te neemen, omdat men niet net bepaald noch uitgedrukt hadt, welke hulpe zy weder van Duitsland te wagten hadden, en of die ſchatting uit de beede en gewoone laſten zoude betaald worden; des zy, den tweeden van Lentemaand des jaars vyftienhonderdnegenenveertig, beſlooten, door hunnen Voorſpraak (3) de oorzaak van hun doen aan den Voorzitter van 't Hof (4) te vertoonen, en den Keizer (5) en de Landvoogdesſe over het zelve ſchriftlyk te antwoorden, en als die den gemelden handel zonder eenige uitzonderinge begeerden bekrachtigd te hebben, dan zoumen verhaalen, dat het de Staaten, mids de zwaare ſchatting en groote beeden, niet moogelyk zoude zyn meer laſten te draagen; en als dat niet baaten mogt, dan zoumen verklaaring verzoeken hoeveel het deel van Holland in de ſchattinge van Duitsland zoude bedraagen, en door welke middelen men de zelve zoude vinden. De Voorzitter antwoordde op het eerſte punt, dat de hulpe ten tyde van invallen der vyanden duidelyk genoeg over en weder in den gemelden handel uitgedrukt was, dat de Keizerlyke Majeſteit (6) die van Duitsland tot dien handel gebragt hadt, meenende de Nederlanden en in 't byzonder die van Holland grooten dienſt gedaan te hebben, alzoo in veele en verſchillende Regiſteren bleek [die hy den Gemagtigden aanboodt te vertoonen] dat die van Holland in voorleedene tyden met die van Duitsland of van 't Keizerryk de laſten gedraagen, aldaar onder het recht behoord, en hulde en bekleeding van 't Keizerryk genoomen hadden, van 't welke de Keizer hen door dit verdrag gunſtelyk bevryd hadt. Betreffende het tweede punt, dat de Staaten den handel zouden bekrachtigen, onder beding dat hun aandeel, dat in de ſchattinge van Duitsland opgebragt zoude moeten worden, uit de beede en den onderſtand

(2) Reſol. der Staaten van Holl. den 29 Jan. 1549.

(3) Advocaat.

(4) Preſident.

(5) Reſol. der Staaten van Holl. den 1 Maart 1549.

(6) Reſol. der Staaten van Holl. den 2 Maart 1549.

 zou

1549 zou moeten gevonden worden, en dat de Keizer hen van alle verdere ſchattingen zoude bevryden, hieromtrent zei de Voorzitter, dat zulks den Keizer onaangenaam zoude voorkoomen, en hem noodloos docht te zyn, aangezien in de ſchattinge van honderdduizend guldens over het Keizerryk het aandeel van twee Keurvorſten niet meer dan drieduizend guldens bedroeg, in welke ſomme, als zynde voor die van Borgonje en alle deeze Nederlanden, het deel van Holland zeer weinig zoude bedraagen; ook hadt de Keizer in alle zaaken van oorlogen en andere zwaare laſten met de beede, en den onderſtand zyner Onderzaaten, en zyner Heerlyke Goederen, zich altyd beholpen, en zou zulks moogelyk weder doen: en dewyl alle andere Landen te vreede waren eenvoudiglyk, agtervolgende de begeerte zyner Majeſteit, den handel te bekrachtigen, dierhalven docht hem oorbaar te weezen deezen op gelyken voet te volgen, of anders zoudenze 's Keizers misnoegen te vreezen hebben.

Als hier op 's Lands Voorſpraak, naa zich met de Gelaſtigden beraaden te hebben, de gemelde reden van den Voorzitter verzogt ſchriftlyk te moogen hebben, heeft dees zulks geweigerd, zeggende, dit niet uit orde der Landvoogdesſe, maar tot onderrechting voorgehouden te hebben. Invoege de Gelaſtigden (1) eindelyk goedvonden, dat de gemelde handel door zoodaanige Geeſtlyken, Edelen en Steden zoude ondertekend en bezegeld worden, als zyne Majeſteit begeerde te verkiezen, mids hun deel, dat in de ſchatting met Duitsland opgebragt zoude worden, uit de beeden en onderſtanden gelyk alle voorgaande laſten, die ter verweeringe dienden, gevonden wierdt, en dat de Keizer hen van het zelve behoorelyke verzekering zoude leveren. 's Lands Voorſpraak, het gemelde beſluit der Gelaſtigden aan den Voorzitter ter hand ſtellende om het zelve aan de Landvoogdesſe bekend te maaken, verzogt te gelyk verſchooning over het vorderen van een afſchrift van des zelfs aanmerkingen; des de Voorzitter, hierdoor genoegen neemende, den Voorſpraak des Lands verklaarde, hoe deeze Nederlanden in voorgaande tyden, als toen niet groot zynde, in de plaatſe dat die nu maar drieduizend guldens zouden geeven, over de twintigduizend guldens opgebragt hadden, en dat de Keizer met groote moeite het voornoemde verdrag bekoomen hadt; ja dat hy Voorzitter, door bevel zyner Majeſteit, op drie of vier verſchillende Ryksdagen om het zelve magtig te worden grooten arbeid gedaan hadt, dat die van Duitsland nooit tot het zelve zouden verſtaan hebben, indien de verkreege overwinning geene oorzaak tot het voltrekken verſchaft hadt; zulks die van Holland, welken het Keizerryk meeſt onderworpen waren, geene zwaarigheid behoorden te maaken om den handel eenvoudiglyk te bekrachtigen, des te minder, wyl alle andere Landen zulks gedaan hadden; nogtans beloofde hy het antwoord der Staaten aan de Landvoogdesſe te vertoonen, opdat in het zelve gedaan mogt worden, 't gene men bevinden zoude te behooren. Kort hiernaa verklaarde de Voorzitter, dat de Landvoogdes en de Heer van Praet van zyne gedachten waren omtrent het gene hy den Staate hadt medegedeeld, naamenlyk, datze eenvoudiglyk zonder eenige voorwaarde, als andere Geweſten gedaan hadden, den handel behoorden te bekrachtigen, wylze alsnog meenden, dat het deel van Holland uit de beeden en den onderſtand gevonden zoude worden, en dat hy den Staaten een afſchrift zoude bezorgen, op welke wyze de bekrachtiging by andere Landen gedaan was, 't welke ook ſtraks den Gelaſtigden geleverd wierdt, opdat de zelven naar huis zouden trekken, om laſt tot de vereïſchte bekrachtiging van hunne Meeſteren te verkrygen.

De Gelaſtigden beſlooten (2) hierop aan den Voorzitter ſchriftlyke verklaaring te verzoeken van de Landvoogdesſe, op welke wyze zy verſtondt, dat het deel van Holland in 't vervolg zoude gevonden worden, midsgaders een afſchrift van den Landvreede, van welken in den handel van verweerende verbintenisſe gewag gemaakt wierdt; zelf vondtmen 'er, die meenden, datmen in 't beſluiten op het punt

(1) Reſol. der Staaten van Holl. den 3 Maart 1549.

(2) Reſol. der Staaten van Holl. den 8 Maart 1549.

1549 punt van bekrachtiginge, indien 't moogelyk ware, behoorde te bedingen, dat hun deel in diervoege als dat van andere Nederlanden zoude gevonden worden, en dat zy, hun aandeel weetende, door het opbrengen van 't zelve, van alle kosten en schaaden, die 'er door kwaade betaaling van eenige andere Landen zouden moogen vallen, bevryd zouden wezen. Maar de Voorzitter, hoewel niet ongewillig om de begeerte der Staaten aan den Keizer voor te stellen, vondt echter, om de voorheen gemelde reden, niet geraaden zulks te doen, zeggende, dat by het Keizerryk reeds vyfhonderdduizend guldens opgebragt waren, in welke somme de Keizer het aandeel deezer Landen, zonder iet geëischt te hebben, verantwoord hadt; voorts dat, tot den Roomschen togt te onderhouden, vierduizend Ruiters en vierentwintigduizend Voetknegten besteld waren, tot welken de Nederlanders voor hun deel honderdentwintig Ruiters en zeshonderd Voetknegten onderhielden, zonder dat hiertoe iet van hen gevorderd was, dat dierhalven de Gelastigden, zonder iet meerders te begeeren, verslag behoorden te doen; en heeft hen straks den gedrukten Landvreede, dienmen verzogt, gegeeven.

De Gelastigden besloten (1) op deezen raad, dat om het voorschreeve verslag te doen, de Edelen, 's Landsvoorspraak, die van Delft en van Leyde, naar huis zouden reizen, en dat 's Landsvoorspraak zich voorts naar Haarlem zoude begeeven, opdatmen, naa 't verhaalen der zaaken, op de naaste dagvaart van een vast voorneemen zoude zyn, en dat de Loontrekkende Raaden van Dordrecht en Amsterdam, vermids die in andere zaaken ten Hove te doen hadden, de uitvoering der gemelde punten zouden vervolgen. Eenige dagen laater vonden de Staaten van Holland (2) geraaden, het voornoemde verweerende verdrag eenvoudiglyk te bekrachtigen, gelyk by alle Landen van herwaart over gedaan was, en dat 's Landsvoorspraak gelyke gedaante van bekrachtiginge, als door den Voorzitter van den Geheimen Raad mede gegeeven was, uit den naam der Staaten zoude tekenen; wyders datmen den Keizer zoude verzoeken, dat het aandeel van Holland, in de schattinge met Duitsland, gevonden en opgebragt mogt worden uit de beeden en den onderstand, of ten minste in diervoege als het aandeel van andere Nederlanden, en hieraf, indien 't moogelyk ware, blyk gegeeven mogt worden. Eindelyk, naa zooveele tegenstribbelingen, wierdt de bekrachtiging van de verbintenisse met Duitsland, op 's Keizers begeerte, getekend, als blykt uit het besluit der Staaten van Holland, van den zevenentwintigsten van Grasmaand deezes jaars. De voortgang van dit werk, door 't welke de Nederlanden onder de beschermingе van 't Keizerryk gebragt wierden, gaf oorzaak datmen aldaar, mids de Landvoogdes 's Keizers hulpe in dit gewigtig stuk noodig hadt, de twee volgende rekenpenningen gemunt heeft.

(1) Resol. der Staaten van Holl. van den 9 Maart 1549.

(2) Resol. der Staaten van Holl. van den 21 Maart 1549.

♀ M

♀ M

1549 I. Het lettermerk der Landvoogdesse Maria wordt, op de voorzyde van den eersten, door eene hand, die uit de wolken voortkoomt, en niet duisterlyk 's Keizers vermoogen te kennen geeft, gedekt, en dierhalven door deeze Bybelspreuk (1) omzoomd gevonden; 1549

(1) Esaia Cap. XLIX. vers. 2.

MANVS DOMINI PROTEGAT ME. 1549.

DAT DE HAND DES HEEREN MY BESCHERME. 1549.

Het gekroonde Ruitwapen der Landvoogdesse, dat op de keerzyde door den Keizerlyken Arend beschermd wordt, heeft in het eerste deel het wapen van haaren gesneuvelden Gemaal Lodewyk, Koning van Hungarié en Boheme; in het andere deel dat van haaren Stam, en in den rand deeze uit de Harpzangen (2) ontleende woorden;

(2) Psalm XVII. vers. 8.

SVB VMBRA ALARVM TVARVM PROTEGE ME.

BESCHERM MY ONDER DE SCHADUWE UWER VLEUGELEN.

II. Rondom den gekroonden tweekoppigen Arend, die alleenlyk op het voorstuk van den tweeden gesteld is, leestmen byna het zelve, doch op een meerder getal toegepaste omschrift;

SVB VMBRA ALARVM TVARVM PROTEGE NOS.

BESCHERM ONS ONDER DE SCADUWE UWER VLEUGELEN.

Op het ruggestuk zietmen de wapens van Oostenryk, Borgonje en Nederland in een schild vergaderd, en met de Aartshertoglyke Kroone gedekt, hebbende deezen letterzoom;

GECTOIRS POVR LE BVREAV DES FINANCES. 49.

REKENPENNINGEN VOOR DE KAMER DER GELDMIDDELEN. 49.

Naauwlyks hadt de Keizer zyn oogmerk in Holland bereikt, of hy tragtte ook die van Gelderland en Zutfeen, welken de zaak langst sleepende hielden, tot zyn voorneemen te beweegen, hen onder anderen verzekerende, dat Gelderland en Zutfeen voortaan, op geen andere wyze dan de Borgonsche Kreits, met het Ryk vereenigd zouden worden, en niet dan hun behoorelyk (3) deel in de schattinge van Duitsland, dus in de honderdduizend guldens niet meer dan drieduizend Goudguldens, zouden opbrengen. Des die van Gelder en Zutfeen, naa lang beraad, eindelyk het verdrag met Duitsland, in 't begin van Weidemaand, (4) bekrachtigden; het welke ook, volgens de beloften van den Keizer, door vier der voornaamste Geestlyken, door vier Edellieden en even zooveele Steden, in den naam van alle Nederlanderen, ter verzekeringe der Duitsen gedaan wierdt: gelyk ik onder de Brabandsche brieven bevinde, dat de gemelde handel, den vyfden (5) dier maand, ondertekend, en bezegeld is door de Bisschoppen van Utrecht, Doornik, en Atrecht, en den Abt van S^t. Pieter te Gend; door de Graaven van Egmond, Reulx en Hoogstraate, en den Heer van Reije; midsgaders door de Steden van Loven, Nimmegen, Gend en Dordrecht.

(3) Slichtenhorst Geld. Gescfhied. fol. 482.

(4) Chartres de Brab. te Vilvoorde in de tweede onderkasse, de laade getekend *L'Empire.*

(5) Chartres de Brab. te Vilvoorde in de tweede onderkasse, de laade getek. *L'Empire.*

De

1549 De Keizer hadt die van Nimmegen, niet alleen door vriendlyke brieven, maar zelf door zynen Geheimschryver Kriftoffel Pyramius, (1) met groote beleefdheid aan zyne zyde gekreegen, wyl hy verklaarde, dat die Stad eene der voornaamste zyner Erfnederlanden was; des die van Nimmegen, door Keizerlyke uitspraak in hun oude gevoelen, dat hunne Stad de oudste en eerste der Batavieren was, dat voorheen de Koningen en Keizers hunnen Zetel aldaar gevestigd hadden, en zy voorheen ook Leden van het Keizerryk geweest waren, thans versterkt, by dit geval den nevensstaanden penning, naar myne gedachten, tot roem hunner Oudheid gemaakt hebben. 1549

(1) Chron. van Nimmegen door J. Smetius pag. 127.

D.

Het wapen der Stad, dat op het eerste deel gesteld is, voert een goud Veld, belaaden met den zwarten Keizerlyken Arend, op wiens borst de Geldersche Leeuw gezien wordt; welken Arend zy van Willem (2) Roomschkoning en Graaf van Holland, toen hy de Stad aan Otto den Tweeden Graaf van Gelder, omtrent het midden der dertiende Eeuwe, verpand hadt, zouden verkreegen hebben; draagende moogelyk ook om deeze reden, of omdatze altyd voor een Ryksstad erkend is, de Keizerlyke Kroon. Op het andere deel is Keizer Karel de Groote, met zyne praalsieraaden op den Troon zittende, afgeschetst, omdat dees zyn Hof te Nimmegen stigtte; wandt naadat de Romeinen deeze Landen verlaaten hadden, is Nimmegen (3) in het Verbond der Batavieren en Vranken gebleeven, en sedert den Koningen van 't Oostvrankische Ryk of Keizeren onderdaanig geweest. Keizer Karel de Groote heeft het Hof, een oud werk der Batavieren, herbouwd, en het zelve tot een gemeen Paleis des Ryks gehouden, en aldaar, gelyk ook veele Keizers naa hem, de Rykszaaken verhandeld; uit deeze oorzaake vindtmen, dat de Duitsche Keizers de verschillen, in en om de Nederlanden voorgevallen, hier dikwylen berecht hebben: en vermids Keizer Karel den grondslag van dit werk gelegt hadt, en zy nu weder door eenen anderen Keizer Karel onder 't Duitsche Ryk gebragt, en met zooveel eer gehandeld waren, leestmen in den eenen en anderen letterzoom deezen zin;

(2) Beschryving van Nimmegen door H.K. Arkstee pag. 218.

(3) Chron. van Nimmegen door J. Smetius pag. 9.

NOVIMAGUM BATAVORUM CAPVT, SEDESQUE REGIA
ET POSTEA FRANCORUM REGUM,
NEC NON REGALIS IMPERII SEDES A CAROLO MAGNO CONSTITVTA.

NIMMEGEN HET HOOFD DER BATAVIEREN, EN DE KONINGLYKE ZETEL, EN NAA DIEN TYD VAN DE FRANSCHE KONINGEN, ALS OOK VAN KAREL DEN GROOTEN TOT DEN ZETEL DES KONINGLYKEN GEBIEDS VASTGESTELD.

HISTORI
DER
NEDERLANDSCHE
VORSTEN:
DES DERDEN DEELS
VIERDE BOEK.

1549 erwyl de zaaken in Nederland op den gemelden voet gebragt wierden, hadt de Landvoogdes Maria, en haare Zuster Eleonora, (1) Weduwe van den Franſchen Koning, den Markgraaf van Bergen, een der aanzienlykſte Edellieden des Lands, naar Italië afgevaardigd om den Erfprins Philips te begroeten. Dees, eenigen tyd te Genua verbleeven en van de Stedelingen en den Zeevoogd Doria met alle beleefdheid opgehoopt zynde, was reeds met al zyn gevolg te Alexandria gekoomen, als hem de Markgraaf ontmoette, en den ontfangen laſt afleidde. De Prins, hier luttel tyds vertoevende, nam zynen weg op Pavia, en, naa dat hy heerlyk was ingehaald, en het geſchut,dat door zynen Vader op den Hertog van Sakſen en andere Vorſten in Duitsland veroverd, midsgaders de plaats op welke eertyds François Koning van Vrankryk door zynen Vader gevangen was, met veel oplettendheid beſchouwd hadt, vervolgde hy zyne reis naar Milanen, wordende door den Landvoogd Ferdinand Gonzaga, door alle Edellieden en Burgers aldaar, met onbeſchryflyke blydſchap en pracht, zoo in zeegeboogen, vertooningen als hoogdraavende opſchriften ter eere van den Keizer en den Erfprins, als een reeds gerechtigd Landsheer ontfangen. Naa 't eindigen van deeze geneugten begaf de Prins, gevolgd van den Landvoogd Gonzaga, zich den zevenden van Louwmaand des jaars negenenveertig weder op reis, hebbende zyn Hofgezin langs den weg van Brixe vooruit naar Trente gezonden, werwaart de Kardinaal Madrucius, om de voorbereidſelen tot 's Prinſen intreede gereed te maaken, ook vertrok, houdende zelf met de voornaamſten zyns gevolgs de ſtreek langs Marignan, Lodi, Cremona en Mantua, in welke plaatſen hy alom met Gebouwen, Tafereelen, Zinnebeelden, Opſchriften en andere tekenen van uitmuntende achtinge, onthaald wierdt; ook wierdt hem alle beleefdheid door den Venetiaanſchen Staat aangebooden. 1549

(1) Vita di Carlo V. Imp. dal S. Alf. Ulloa pag. 184.& ſeq.

Te Trente (2) koomende wierdt hy door Maurits Keurvorſt van Sakſen, en door Otto Truchſes Kardinaal van Augsburg verwellekoomd, en onder het gedruis van 't geſchut en 't gejuig der Gemeente in de Stad geleid, en aldaar

(2) Vita di Carlo V. Imp. dal S. Alf. Ulloa pag. 189.& ſeq.

1549 daar met geen mindere deftigheid dan elders, zoo van Zeegeboogen, Vertooningen, Vuurwerken, als Banketten, Gaftmaalen, Muzyk en Dansferyen, door den Kardinaal onhaald, tot den negenentwintigften van Sprokkelmaand, op welken dag de Prins met al zynen ftoet naar Bolzan, in 't Graaffchap Tirol, vertrok, daar hem, uit den naam dier Landftreeke, een zoo groote zilvere penning gefchonken wierdt, dat een Muilëzel dien naauwlyks draagen konde, op de eene zyde ftondt het afbeeldfel van den Prins, en op de andere zyne wapens en dat van 't Graaffchap Tirol, trekkende voort door Brixe op Infprug, in welke laatfte Stad de Prins van zyne Nichten 's Roomfchkonings Dochters, verzeld van veele edele en fierlyk getooide Jongvrouwen, ontfangen wierdt. Koomende hiernaa te Rotenburg ging hy met al zyn gevolg t'fcheep op de rivier In, vaarende door Kopfftein tot Eberberg trok hy over Land naar Munchen in Beijere, en als de Prins met de zynen, alhier door Hertog Willem Vorftlyk onthaald was, begaf hy zich naar Augsburg, daar de Regeerders hem met veelerley eetwaaren, en twee zilvere vergulde vaten en duizend guldens in de zelven, befchonken; niet minder aanzienlyk was 't gefchenk der Geeftlyken. Naa 't ontfangen deezer beleefdheden ging hy over Ulm door Wirtenberg op Heidelberg, om den Keurvorft van den Palts, die met zyne Nicht Dorothea van Deenmarke getrouwd was, te begroeten, van daar te Spier koomende wierdt de Prins verwelkoomd door den Hertog van Aarfchot, door den Keizer uit Neederland derwaart gezonden met duizend Speerruiteren, en eenige ligtgewapenden om den Prins naar Brabant te geleiden, dierhalven trok de zelve zonder toeven voort door Lotteringe op Lukfemburg, en kwam den negenentwintigften van Lentemaand te Namen, wordende van den Landvoogd, Graaf van Mansveld, van de Regeerderen en Geeftlyken der Stad plechtiglyk ingehaald, en door de Burgers geleid, 1549 welken ter wederzyde der ftraaten met brandende toortfen in de hand ftonden, gelykmen in de Steden van Nederland altyd gewoon was den Vorft te ontfangen. Op den volgenden dag bedreevenze alle vreugden om den Prins te verheugen, onder de zelve verfcheenen honderd mannen op ftelten van twee ellen hoog, vyftig met roode Borgondfche kruisfen op het bovenkleed, en de andere vyftig met de Keizerlyke Arenden, ftappende drie op eene rye, met wyde fchreeden en met pypen en trommelen, door de voornaamfte ftraaten, tot zy voor den Prins een geneuglyk gevegt tegen elkanderen aanvingen, en dus met flaan en ftooten, onder 't groote gelach der aanfchouweren, verftrooid raakten.

Geduurende het verblyf van den Prins te Namen, wierdt de zelve van Emanuel Philibert Prins van Piemont, van Adolf Hertog van Holftein, en van veelen der voornaamfte Heeren van 's Keizers Hof begroet, en tot Wavere verzeld, van waar al de ftoet den naaften dag te Vueren kwam, wyl de Landvoogdes Maria nevens anderen aldaar haaren Neef opwagtte, en, hem vriendlyk omhelft hebbende, naar een overprachtig gebouw (1) geleidde, het welke kort te vooren in het vermaaklyke veld Harenheide, eene halve myl van Brusfel, door haar, ter eere van den Prins, geftigt was: hier wierdt hy zeegepraalende ontfangen en met alle vreugdetekenen onthaald, zynde tot dit einde een Spiegelgevegt aangerigt van verfcheidene honderden fierlyk uitgedofte Ruiteren en Voetknegten, aangevoerd door de voornaamfte Edellieden onder het Opperbevel van Adriaan van Croy Graaf van Reux en Stadhouder van Vlaandre, die de eene party in 't wit, en Prins Emanuel Philibert, die de andere party in 't groen gekleed geboodt, hebbende ieder hunne Tenten, Hutten, Sterkten en Blokhuizen, dieze met groot en klein gefchut ver-

(1) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 150. enz.

1549 weerden. Als deezen handgemeen en in 't hevigste van den stryd waren, gaf de Prins, die zulks met de Landvoogdesse en andere Grooten en Edelvrouwen van eene Opperzaal beschouwde, een teken om 't gevegt te eindigen, en hierop, de gelegenheid der Sterkten en benden bezien hebbende, trok hy met een deftig en talryk gevolg van allerley Landaard naar Brussel, daar hy, den eersten van Grasmaand, buiten de Lovensche poort door de Regeerders en aanzienlykste Stedelingen verwelkoomd, en binnen met onbeschryflyken toestel van konstige Gestigten, Beeldwerken, Opschriften en Vreugdevuuren ontfangen wierdt; koomende dus door den drang der juichgende Gemeente, en alom versierde straaten, die met Schilderyen, kostelyke Kleederen en Bloemfestoenen behangen waren, tot aan het Hof, daar de Prins van zyne Moeije Eleonora en van zynen Vader den Keizer met tedere geneegenheid ontfangen wierdt.

In deeze Stad met alle bedenkelyke vermaaklykheden meer dan drie maanden gespild hebbende, begaf de Keizer zich met zynen Zoon, de twee Vorstinnen zyne Zusteren en al zyn Hof, den vierden (1) van Hooimaand, naar Loven, de oudste Hoofdstad van Brabant, om den Prins voor aanstaanden Hertog te doen huldigen. Tot dit einde gaf de Keizer den Staaten de oorzaak van zyn voorneemen te kennen, betuigende, dat hy, om zyne Erfnederlanden (2) en zyne daar gezetene getrouwe Onderzaaten de goede en oprechte liefde en geneegenheid, die hy hen altyd betoond hadt, te bewyzen, niet anders begeerde dan 't gene hunne gemeene welvaart, rust, vreede en zekerheid aanging; dierhalven zynen lieven en zeer beminden Zoon, den Prins van Spanje, derwaart ontbooden en doen koomen hadt, opdat de zelve de Nederlanden zien, onderzoeken en kennen, en den Ingezetenen ook de zonderlinge liefde en geneegenheid, die hy hen toedroeg, betoonen mogt, opdat de zelven des te meer aan zynen Zoon, als hunnen toekoomenden Heer en Vorst, geneegen en verbonden blyven zouden; om welke en andere redens hy besllooten hadt, dien te doen ontfangen, huldigen en zweeren by de Staaten en Leden van al zyne Nederlanden en onder anderen by de Geestlyken, Edelen en vier Hoofdsteden van 't Hertogdom Brabant voor hunnen toekoomenden, natuurlyken Vorst en Heer, om by den zelven, zyne Erven en Naakoomelingen, naa 's Keizers aflyvigheid, het gemelde Land als oprechte en waarachtige Heer te genieten.

(1) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 167.

(2) 't Oude Goudsche Chronykje pag. 194.

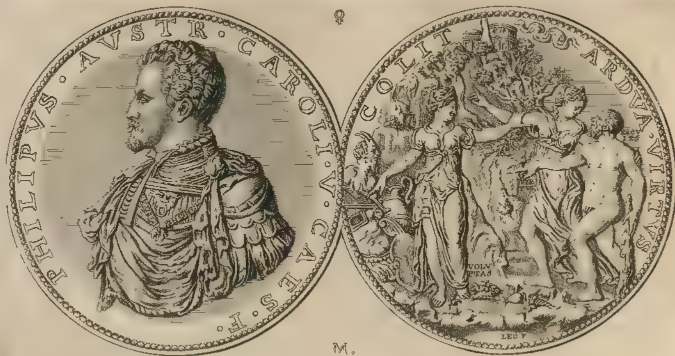
Dees brief was op den zelven dag door den Keizer en zynen Zoon Philips getekend, dat de laatstgenoemde te Loven met de gewoone plechtigheid voor aanstaanden Hertog van Brabant gehuldigd wierdt, beloovende den Staaten met eede, (3) voor zich en zyne Naakoomelingen, voornaamenlyk alle Voorrechten, Vryheden en Gewoonten te onderhouden en te bewaaren; den Landzaaten met geen geweld noch onrecht te zullen handelen; geene oorlogen of verpandingen, dan met bewilliginge der Staaten, noch beloften tot nadeel der Landen of Steden, of Rechten en Vryheden der Landzaaten aan te gaan; de wapens van Lotteringe, Brabant, Limburg en 't Markgraafschap des Heiligen Ryks te voeren; niemand tot zyne Raaden van Brabant te verkiezen dan vroome en goede lieden, die 'er gebooren waren; de Raadkamer op eene gevoeglyke plaats te beleggen; de Rekenkamer, daarze geweest is, te houden; de brieven in zoodaanige taale als 'er gesprooken wierdt, daarze verkondigd zouden worden, te schryven; alle Raaden, Amptenaaren, Bedienden of Regeerders in den Lande van Brabant, zoo in de Steden als op de Dorpen, te doen zweeren, datze geene rechten om eenige gaven of geschenken verdraaijen noch verkorten, maar armen en ryken naar verdiensten even

(3) Blyde Inkoomst van Philips, Zoon van Keizer Karel den Vyfden, in 't Hertogdom van Brabant. in 't jaar 1549.

1549 even gelyk vonnisſen zouden; t'evens datze voor hunne bedieningen op geene wyzen eenige geſchenken, geld of dienſten gegeeven of beloofd hadden; en die hier tegen mogten doen, zouden nooit tot eenige waardigheid bekwaam zyn; het Land van Limburg en van Overmaas, midsgaders de Stad Antwerpe, de Stad Nivelle, gelyk deezen geweeſt zyn, voorts ook, zooverre moogelyk was, het Land en de Stad Graave, de Landen van Kuik, Kesſel en Oyen, ten eeuwigen dage met het Land van Brabant vereenigd, en ongeſcheiden te houden; die van Brabant in de Landen van Holland, Zeeland en alle anderen vreedzaam te zullen laaten handelen en vaaren, mids naar oude gewoonte de rechten betaalende; de brieven te beveſtigen, welken de Stad 's Hertogenbos van Jan Hertog van Brabant en van Vrouwe Jacoba Gravinne van Holland, om met haare Koopmanſchappen en Goederen in Holland en Zeeland tolvry te vaaren, verkreegen hadt; insgelyks die van Gelderland; voorts dat alle Nederlanders, mids de gewoone rechten betaalende, vryelyk met elkanderen zouden handelen en verkeeren; geene munt te doen ſlaan, dan met toeſtemminge van 's Lands Staaten; den Geeſtlyken het vermeerderen hunner Landen en vaſte Goederen te beletten; niemand dan van een wettig bedde eenige ampten te doen bekleeden; die den vyanden hulp of onderſtand verſchaffen, zouden lyf en goed verbeuren; ja zoo de Vorſt de zulken genade wilde verleenen, zoude die van geene waarde zyn, en verder al het gene zyn Vader Karel ten voordeele des Lands beloofd hadt te bekrachtigen.

Het welke de Erfprins Philips, voor zich en zyne Naakoomelingen, by deezen aan alle Ingezetenen van Brabant, zoo Geeſtlyken als Waereldlyken beloofde, en om alle Rechten, Vryheden, Gewoonten, Gunſtbrieven en blyde Inkoomſten, van de voorgaande Hertogen en Hertoginnen van Brabant verleend en gegeeven, eeuwiglyk vaſt, zeker en ongeſchonden te doen ſtand grypen, bezweerende zulks op 't Heilige Euangeli, voor zich en zyne Opvolgeren, naa de aflyvigheid zyns Vaders, onverbreekelyk te houden en te doen onderhouden, en byaldien hy of zyne Naakoomelingen in perſoon of door anderen hier tegen mogten doen, op welke wyze het zoude zyn, zoo gaf hy den Geeſtlyken, Edelen, Steden en alle zyne Onderzaaten vryheid om hem noch zyne Naakoomelingen geenerhanden dienſt te doen, noch in geene zaaken, die hy verzoeken of noodig hebben mogt, gehoorzaam te zyn, verklaarende, dat alle Beampten of Bedienden, tegen deeze beloften geſteld, terſtond zouden verlaaten zyn; ja zelf alles, 't gene men voortaan hier tegen onderneemen of doen mogt, van geene waarde zyn of gehouden zoude worden: en opdat alles zonder arg of liſt eeuwig vaſt en verzekerd mogt blyven, heeft de Keizer dit, zoowel als zyn Zoon en Erfprins Philips, den vyfden van Hooimaand deezes jaars, getekend en door zyn zegel bekrachtigd. Of de Prins naamaals deezen eed gehouden of geſchonden heeft, laat ik anderen oordeelen; en ik zal kortlyk vervolgen. Wanneer de Staaten hierop weder den eed afgelegd, en met den zelven beloofd hadden den Prins, naa 's Keizers dood, voor wettigen Landsheer te zullen erkennen, en hem en zyne Amptenaaren getrouw en gehoorzaam te zyn, heeftmen hem, by het aanvaarden van deeze verbintenisſe zyns aanſtaanden Gebieds, om de groote deugden die in hem uitblonken, den nevensſtaanden gedenkpenning toegewyd.

1549 1549

Rondom zyn konſtig afbeeldſel, dat op het voorſtuk met de Guldevlies Ordere voor de borſt geſteld is, leeſtmen dit eenvoudige randſchrift;

PHILIPVS AVSTRIÆ CAROLI V. CAESARIS FILIUS.

PHILIPS VAN OOSTENRYK ZOON VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN.

Op het ruggeſtuk zietmen den dapperen Herkules, hier als een zinnebeeld van den Prins, tusſchen de Deugd en de Welluſt geſteld: de eerſte wyſt hem eenen ſteilen en moeijelyken weg om tot den Tempel van Eere, die op den top van den berg gelegen is, te geraaken; de andere toont hem alle welluſtige bekoorlykheden van de waereld; wandt de ouden (1) ſchryven, dat Herkules op eenen tweeſprong van den weg op deeze wyze van twee Vrouwen aangezogt wierdt, en dewyl hy het moeijelyke ſpoor der Deugd verkoos, vindtmen deeze leerzaame ſpreuk in den rand;

(1) Xenophontis Memorab. Lib. II. in Oper. fol. 737.

COLIT ARDVA VIRTVS.

DE DEUGT BEMINT HET MOEIJELYKE.

Den volgenden dag naa 't voltrekken van deeze plechtigheid te Loven, keerde de Keizer en de Prins met al hun gevolg van daar weder naar Brusſel, om insgelyks de huldiging te volbrengen; omtrent de Hoflyke Stad koomende wierdenze van al de Gildens en Ambachten, in ſierlyke kleedinge met toortſen in de hand, ontfangen en naar 't Stadhuis geleid, daar de Prins, den agtſten (2) van Hooimaand, in 't byzyn van den Bisſchop van Trente, van den Hertog van Alba en andere Grooten, openlyk als toekoomende Landsheer den eed aflei, welken die van Brusſel in de Spaanſche taale hadden doen overzetten, opdat de Prins naamaals niet zou konnen zeggen, dat hy niet wiſt wat hy bezwooren hadt. Zoodra de Prins weder door den eed der Gemeente van haare trouwe verzekerd was, is hy, met den Hertog van Alba voor zich, die het bloote zwaard ten teken van Heerſchappye droeg, naar 't Hof van den Keizer gegaan.

(2) Die Nieuwe Chron. van Brab. fol. 168.

Den

1549 Den dertienden dier maand vertrok de Prins naar Vlaandre, en wierdt te Gend met grooten toestel ingehaald van vyfhonderd maagden in witte kleederen, met brandende toortsen in de eene en trosjes van bloemen in de andere hand, verbeeldende, zoo de jaarboeken melden, de Stad Gend, schoon dikwylen door de Vorsten des Lands geschonden, echter als eene maagd; door verscheidene konstige Zeegeboogen, die met Schilderyen, Beelden en Spreuken versierd waren, deedt de Prins zyne (1) intreede; de eerste, naar de Toscaansche orde, was met Hebreeuwsche Historien en Opschriften; de tweede, naar de Dorische orde, met Griekſche Historien en Opschriften; de derde, naar de Jonische orde, met Romeinsche Historien en Opschriften; de vierde, naar de Corintische orde, met de Historien van Karel den Grooten en Duitsche Opschriften; de vyfde, naar den gemeenen trant, met Historien van Vlaandre en Vlaamsche Opschriften; hierenboven zag men eene meenigte van andere verbeeldingen, en langs de straaten, die alom versierd waren, stonden veele stoelen, op welken in verscheidene taalen geschreeven stondt, *Trouw en Liefde*, op de zelve haddenze jonge Maagdetjes met toortsen en bloemen in de handen gesteld.

(1) Die waarachtige Geschied. van Keizer Karel den Vyfden pag. Tt. iiij. versa.

Wanneer de Prins dus feestlyk ingeleid, en den agtienden (2) van Hooimaand op de voorgemelde wyze gehuldigd was, is de Keizer met de twee Vorstinnen zyne Zusteren ook derwaart gekoomen, en den naastvolgenden dag met de zelven naar Sas vertrokken, om het ontworpe bestek van de Gendsche Vaart te beschouwen. Als zyne Majesteit begreep, dat het algemeene nut en 't voordeel veeler Steden door die vaart merkelyk zoude vermeerderen, verleende hy die van Gend vryheid om met de zelve voort te vaaren, den dyk door te steeken, en sluizen te maaken; toen dit gedaan en de Keizer weder te Gend gekoomen was, is de Prins, verzeld van zynen Vader en van 't gansche Hof, in de meeste Steden van Vlaandre dus vervolgende voor 1549 aanstaanden Graaf en Erfgenaam zyns Vaders gehuldigd. Te Brugge den drieëntwintigsten (3) van Hooimaand, te S^t. Omer den eersten (4) van Oegstmaand, te Rysfel den vierden, te Doornik den vyfden, te Atrecht voor (5) 't Graaffchap Artois den tienden, en te Valenchein den zeventienden (6) der zelver maand. Wyders ook in de voornaamste Steden van Henegouwe gehuldigd zynde kwam hy den vierentwintigsten te Bing, eene Stad van de Landvoogdesse, welke (7) het gansche Hof verscheidene dagen met Banketten, Dansseryen en Ridderspelen, op haar Paleis datze aldaar gestigt hadt, en te Mariemont, koninglyk onthaalde.

(2) Chronyk van Vlaandre in 4to. pag. Kkiij.

(3) Chron. van Christ. Sternsee MS.

(4) Hist. de Tournay par J. Cousin Liv. IV. pag. 296.

(5) Locrii Chron. Belg. pag. 615.

(6) Hist. de Valenchein par d'Outreman fol. 197.

(7) Chron. van Christ. Sternsee MS.

Sedert keerdenze weder naar Brussel, in welke Stad kort te vooren Philips van Croy Hertog van Aarschot, naadat de zelve met de Keizerlyke Ruiterbende den Erfprins Philips uit Duitsland derwaart geleid hadt, overleeden was, en dewyl des zelfs weduwe Anna van Lotteringe, die voorheen ook met den Prins van Oranje Renatus van Chalon in den egt verbonden geleefd, en thans den laatsten van Oegstmaand (8) eenen Zoon gebaard hadt, heeft de Keizer zulks verneemende, uit achtinge voor de Ouders, met den Prins zynen Zoon en de twee Koninginnen zyne Zusteren, als Peeters over het Kind gestaan, en het zelve naar hunne naamen Karel Philips doen heeten. Behalven dees Naageboorene liet de gemelde Hertog van Aarschot nog vier (9) Kinderen van 't eerste bedde agter, dus by Anna Erfdochter van Karel van Croy, Prins van Chimay, geteeld; naamenlyk Karel, den oudsten, die in de meeste Landen zyns Vaders opvolgde; Philips, de naastoudste, kreeg het Markgraaffchap van Renty; Willem, de jongste, hadt de Heerlykheid van Chevres; en eene Dochter Lodewyka, welke met Maximiliaan Heer van Bevere trouwde. Philips, de naastoudste Zoon, verkreeg door 't Kinderlooze overlyden

(8) Le Mausolée de la Toison d'Or pag. 284. & Geneal. de la Maison de Croy fol. 38.

(9) Geneal. de la Maison de Croy fol. 27. & 28.

1549 van zynen oudsten Broeder Karel in 't vervolg de meeste der vader- en moederlyke Goederen, en zooveel deels in de Staatsberoerten (1) der Nederlanden, dat ik dienstig achte zynen penning, schoon wat laater gemaakt, hier echter by 't aanvaarden zyns Erfdeels te vertoonen; des te eerder, wyl hy in 't laatste (2) van dit jaar van den Keizer naar Spanje gezonden wierdt, om des zelfs Schoonzoon Maximiliaan en Dochter Maria met de geboorte van hunne Dochter Anna geluk te wenschen. 1549

(1) Nederland Historipenning. door G. van Loon I. deel fol. 92. enz.

(2) Geneal. de la Maison de Croy fol. 33.

B.

Op de voorzyde staat zyn Vaderlyke wapenschild; op de keerzyde een duister letter-merk, en in beide de randen deeze zyne gewoone (3) spreuk.

(3) Le Mausolée de la Toison d'Or pag. 187.

J'Y PARVIEINDRAY CROY. 1554.

IK CROY ZAL 'ER TOE GERAAKEN. 1554.

Kort hiernaa wierdt de Prins Philips te Mechele ingehaald, en, den agtsten (4) van Herfstmaand, met groote vreugde en zeegepraal tot Erfheer des Lands gehuldigd. Neemende zynen weg voorts naar Antwerpe is hy met eenen toestel, die alle anderen in pracht en kosten te boven ging, mids de Stad toen door den Koophandel bloeide, ingehaald geworden; wandt omtrent de grenzen van haar Rechtsgebied (5) koomende wierdt hy door vierduizend uitgeleezene Schutters, aldaar in slagorde staande, begroet, en door de Geestlyke, de Overigheden, Gildens, in- en uitheemsche Kooplieden, en de aanzienlykste Stedelingen, van welken by de negenhonderd ryklyk uitgedost te paard zaten, verwelkoomd, en, naadat de Regeerders hem de sleutels der Stad aangebooden hadden, met den Keizer, de twee Koninglyke Weduwen Eleonora en Maria, en 't Hoflyke gevolg door de nieuwe of Keizerlyke poort ter Stad ingeleid; omtrent duizend stukken geschuts haddenze aan dien kant op de wallen gesteld; en van de poort tot het S[t]. Michiels Klooster, dat tot een verblyf van het Keizerlyke Huis geschikt was, eene lengte van meer dan elfduizend voeten, de straaten ter wederzyden met pylasters bezet, elfhonderd aan de eene en even zooveel aan de andere zyde, en deezen met eene lyst en bloemfestoenen verbonden, en met wapenen, zinspreuken, en toortsen versierd; hierenboven haddenze meer dan twintig konstige Eerepoorten, van welken de Spaansche, Genueesche, Florentynsche, Engelsche en Duitsche Kooplieden ieder eene, en de Regeerders de overige gestigt hadden, en andere zeegetekens, ten koste der Stad, in korten tyd, door magt van volk opgeregt; wandt men hadt hiertoe by de negenhonderd Timmerlieden, tweehonderddrieëndertig Schilders, en vierhonderdenagtennegentig andere Werklieden gebruikt. Als de Prins dus door de straaten trok, die van alle kanten met Ingezetenen en vreemdelingen vervuld waren, is 'er zoo zwaare regenvlaag gevallen, dat meest alles bedierf en ieder naar huis trok. Op den twaalfden van Herfstmaand is de Prins, naa den Kerkdienst, op het Stadhuis, in 't openbaar tot Opvolger zyns Vaders in 't Markgraafschap des

(4) Chron. van Christ. Sternsee MS.

(5) De Triumphelyke Inkoomst van den Prins Philips, Zoon van Keizer Karel den Vyfden, in Antwerpe 1549. door Corn. Grapheus.

1549 des Heiligen Ryks gehuldigd, en van de Gemeente met een algemeen gejuig en opgehevene handen aangenoomen; waarop de Prins veel goud en zilvergeld onder de omstaande meenigte te grabbel deedt werpen; onder welke strooimunten ik vaststelle, dat de volgende soort van penningen geweest, of ten minsten by deeze gelegenheid gestempeld is; omdat men zyne hierop gestelde spreuk meer dan eens op de aldaar vertoonde eeretekens gebruikt hadt. 1549

Boven het borstbeeld van den Erfprins, dat op de voorzyde gevonden wordt, zietmen eene hand, ten teken dat dees penning te Antwerpe gemunt is, en in den rand deezen zynen naam en tytel;

PHILIPVS AVSTRIæ CAROLI V. CÆSARIS FILIVS.

PHILIPS VAN OOSTENRYK ZOON VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN.

Op eenen der zeegeboogen (1) aan Sᵗ. Jans Poort was de Prins naar 't leeven afgemaald, staande met een Manlyk weezen op eenen vierkanten steen tusschen twee Vrouwebeelden, de eene met vleugelen en een hemelsblaauw kleed aan, de andere mager, bleek en met opgeregte hairen, verbeeldende de Hoope en de Vreeze, welken ieder om stryd den Prins naar zich trokken; maar de Standvastigheid, het Vertrouwe en de Grootmoedigheid, die 'er ook in de gedaante van Vrouwen nevens stonden, hielden hem zonder wankelen staande, en dierhalven was deeze spreuk, welke hy sedert dikwylen gevoerd heeft, en hier binnen eenen Lauwrierkrans op de tegenzyde gevonden wordt, op den steen onder zyne voeten gesteld;

(1) De Triumphelyke Inkoomst van den Prins Philips, Zoon van Keizer Karel den V. door Corn. Grapheus.

NEC SPE, NEC METV.

NOCH DOOR HOOPE, NOCH DOOR VREEZE.

Zoo grooten schat by die van Antwerpe uit zonderlinge achtinge voor den Landsheer verspild zynde, is de Prins Philips, naa 't eindigen van dit Schouwspel, met de Landvoogdesse Maria en de Heeren van zyn gevolg, naar Bergen op den Zoom, en de Keizer met zyne Zuster Eleonora naar Brussel vertrokken; hebbende alvoorens, op den vyftienden (2) van Herfstmaand, zyn voorneemen den Gelastigden der Staaten van Zeeland bekend gemaakt: naamenlyk, dat hy, uit byzondere liefde en geneegenheid tot de welvaart, rust en vreede der Nederlanden, zynen eenigen Zoon herwaart hadt doen koomen, om deeze Landen en Onderzaaten te kennen en zyne geneegenheid te bewyzen, en van de zelven weder bemind te worden; dierhalven begeerde zyne Majesteit, uit deeze en andere merkelyke inzigten, dat zyn Zoon tot zynen Opvolger en hunnen waaren Landheer gehuldigd zoude worden: en hoewel zyne Majesteit verstaan hadt, dat de Erfvolging in sommige der Nederlanden, volgens oude gewoonte, niet naar de regte linie gerekend wierdt, echter oordeelde de zelve ter verzekeringe der ruste en welvaart noodig, opdat de gemelde Landen vereenigd en onder een Hoofd blyven mogten;

(2) Reygersberg. Chron. van Zeel. door Boxhorn II. deel. pag. 495.

 dat-

1549 datmen, om de moeijelykheden, die by de ſcheidingen der zelven tot hun eeuwig verderf geſchaapen ſtonden te ryzen, voor te koomen, met goedvinden van de Staaten dier Landen, zekere inſtelling als een altydduurende Wet zoude beſluiten, by welke vaſtgeſteld zoude zyn, dat de plaatsvulling (1) ſtand zoude grypen in regte en zydlinie, zooverre het de Opvolging van den Erfvorſt deezer Landen betrof, zonder eenige veranderinge te maaken omtrent andere gewoonten; maar die van de Opvolginge der Leenmannen, Smalheeren en byzondere perſoonen in haar geheel te laaten, begeerende dat de Gelaſtigden der Staaten zyn verzoek wilden toeſtaan, gelyk de meeſten deezer Landen reeds gedaan hadden, en voornaamenlyk, dat de inkoomſt en huldiging van zynen Zoon den Prins in de naaſte plaats van Zeeland mogt gedaan worden, omdat des zelfs Prinslyke Hoogheid, mids de voorgenoome reis naar Holland, Vriesland en andere Landen, ſchoon die zulks wel gewenſcht hadt, echter voor dit maal te Middelburg en Zirkzee, wyl het ſaiſoen te verre verloopen was, niet konde koomen.

(1) Repreſentatie.

De Gelaſtigden, zich op deeze voorſtellen beraaden hebbende, bedankten zyne Majeſteit voor de zorgvuldigheid omtrent het welvaaren deezer Landen betoond, verklaarende, dat de Staaten van Zeeland altyd bereid zouden zyn den Erfprins in zoodaanige plaatſe van Zeeland, die zyne Majeſteit zoude behaagen, te ontfangen, onder beding dat deeze huldiging, welke naar oude gewoonte te Middelburg en te Zirkzee moeſt geſchieden tot geene kwaade gevolgen mogt ſtrekken; wegens de Opvolging des Landsheeren en het beſluit omtrent de regte of zydlinie, betuigdenze geenen laſt te hebben, en verzogten deswege aan hunne Meeſters verſlag te doen, niet twyfelende of de Staaten van Zeeland zouden, mids zulks tot ruſt en welvaart des Lands ſtrekte, het zelve bewilligen. De Keizer, dit antwoord niet onredelyk vindende, ſtemde het verzoek der Gelaſtigden toe, en gaf 'er hen ſchriftlyk bewys van. 1549

Zoodra de Staaten van Zeeland het voorneemen van den Keizer, en de aankoomſt van den Prins verſtonden, deedenze ſtraks eenige ſchepen en ſchuiten ſierlyk toetakelen, en begaven zich met de voornaamſten des Lands naar Bergen op den Zoom, daar Maximiliaan van Borgonje, Heer van Bevere Stadhouder van Holland en Zeeland, Mattys Heeswyk Abt van Middelburg, de Heer van Kruininge, en de Staaten, den Prins verwelkoomden, en met den zelven en zyn gevolg zonder toeven naar Roemerswaal overvoeren; in welke plaats de Geeſtlyken en Waereldlyken hem, op den twintigſten van Herfſtmaand, heuslyk inhaalden en naar de Kerk geleidden. Toen de dienſt gedaan, en de Prins op het Stadhuis (2) gekoomen was, is hem door den Abt van Middelburg in het openbaar den eed, als aanſtaande Graaf van Zeeland, afgenoomen. Naauwlyks hadt de Prins de rechten en vryheden voor de ganſche Gemeente op het Euangeli bezwooren, of Pieter Vereyke, een van 's Keizers Geheime Raaden, ontfing in den naam van den Prins weder den eed van de Staaten, by welken de Abt van Middelburg, de Edelen en Gelaſtigden der Steden, vertoonende de Staaten van Zeeland, den Prins Philips als Erfheer, naa 's Keizers dood, als goede Onderzaaten ſchuldig zyn, trouwe en gehoorzaamheid, naavolgende de rechten en vryheden des Lands, beloofden. Als dit ter wederzyden ſchriftlyk verzekerd was, heefmen groote vreugde bedreeven, geld onder de Gemeente geworpen, en ter gedachteniſſe van dit geval den nevensſtaanden penning, op welken de Prins reeds Graaf genoemd wordt, gemaakt.

(2) Reygersberg. Chron. van Zeel. door Boxhorn II. deel pag. 498. en 499.

1549 1549

M.

Rondom het borstbeeld van den Keizer, dat op het eerste deel met den Lauwrierkrans om 't hoofd gesteld is, vindtmen deezen letterzoom;

CARolus V. ROmanorum IMPerator, et PHIlippus CAroli Filius, ZELandiæ Comites. 1549.

KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN, EN PHILIPS KARELSZOON, GRAAVEN VAN ZEELAND. 1549.

Op het andere deel zietmen, binnen eenen fierlyken krans, het gekroonde wapen van Zeeland, voerende drie zilvere en drie blaauwe baaren, uit welken eenen rooden Leeuw op goud ten halven lyve te voorschyn koomt, hebbende deeze, zoo op den Keizer als op den Prins toegepaste spreuk, naar de woorden van onzen Zaligmaker (1) gevolgd, in den rand;

(1) Euang. van Johannes Cap. XIV. vers. 9.

QVI VIDET ME, PATrem VIDET et FILium.

DIE MY ZIET, ZIET DEN VADER EN DEN ZOON.

De Prins, deeze plechtigheid voltrokken, en zyn afscheid van de Staaten genoomen hebbende, begaf zich straks weder te scheep (2) naar Bergen op den Zoom, en voorts met zyne Moeije de Landvoogdesse, en zyn Hoflyk gezelschap over Breda naar 's Hertogenbos, wordende den tweeëntwintigsten van Herfstmaand door al de Geestlyken, de Overigheid, en door omtrent tweeëntwintighonderd Burgers (3) met roode sluijeren en veldtekenen, en door honderd te paerd beleefdlyk ingehaald, die boven de zestig jaaren oud waren stonden, nevens anderen van de naaste Dorpen, langs de straaten geschaard met brandende toortsen in de hand, van de Vuchterpoort tot aan het huis van Hendrik van Deventer, daar de Prins zyn verblyf nam. Den volgenden dag wierdt hy openlyk op 't Raadhuis voor toekoomenden Hertog van Brabant gehuldigd, en wegens de Stad door de Regeerders met zes voedervaten Rynschen Wyn, tweehonderd malder Haver en twee vette Ossen met zilvere Hoornen beschonken. Naa 't volbrengen van deeze plechtigheid reisde de Prins den naasten dag op Heusden, en van daar te Gorkom (4) op het Slot geslaapen hebbende, wierdt hy te water den vyfentwintigsten dier maand te Dordrecht met veele vertooningen, schilderyen en eerepoorten ingehaald, en ter herberge besteld in 't groote huis Blyenburg, tusschen de Wyn- en Tolbrugge.

(2) Reygersberg. Chron. van Zeel. door Boxhorn II. deel pag. 495.

(3) Beschryving van 's Hertogenbos door Chr. Bor pag. 24. en door Oudenhoven pag. 88.

(4) Goudhoeven Chron. van Holl. fol. 618.

Dewyl de Staaten van Holland en Westvriesland tot dit einde aldaar vergaderd, agtervolgende den wille en goede beliefte des Keizers, ingewilligd hadden den Doorluchtigsten Prins van Spanje Philips voor hunnen toekoomenden Oversten Heer en Natuurlyken

1549 ken Vorst, naa 't overlyden zyner Keizerlyke Majesteit, te ontfangen, huldigen en zweeren, verscheenen, den zesentwintigsten van Herfstmaand, voor zyne Prinselyke Doorluchtigheid, naadat dees de Misse in de groote Kerke gehoord hadt, de Edelen en Afgevaardigden der zes groote Steden van Holland, verbeeldende de Staaten van de zelve Landen, aan welken in de Nederduitsche Taale deeze (1) Eed, welken zyne Prinslyke Hoogheid zoude doen, voorgeleezen wierdt: *Ik Philips door de Genade Gods Prins van Spanje, van beide Siciliën, van Jerusalem enz. Aartshertog van Oostenryk, Hertog van Borgonje enz. Graaf van Habsburg, Vlaandre, Holland enz. beloove en zweere, dat ik by myner aankoomste en opvolginge tot de Landen en 't Graafschap van Holland zal weezen een goed en rechtvaardig Heer voor het zelve Graafschap en de Heerlykheid van Westvriesland, dat ik alle der Edelen, Steden, Gemeenten en Onderzaaten, zoo Geestlyk als Waereldlyk, en 's Lands van Holland en Westvrieslands Voorrechten en Vryheden, by myne Voorzaaten, Graaven en Graavinnen van Holland, hen verleend, en voorts hunne gewoonte, herkoomen, gebruiken en rechten, die zy nu in 't algemeen en in 't byzonder hebben en gebruiken, zal wel en getrouwlyk houden en doen onderhouden, en voorts doen al het gene dat een goed en gerecht Prins en Heer van rechtswegen te doen behoort. Zoo moet my God helpen en al zyne Heiligen.* Welken eed de Prins van woord tot woord in 't Latyn op het Heilige Euangeli, staande in 't openbaar by de Tolbrugge gezwooren hebbende, deeden de gemelde Staaten aan zyne Prinslyke Hoogheid weder deezen eed: *Wy Edelen en Afgevaardigden der zes groote Steden van Holland en Westvriesland, belooven en zweeren, dat wy, naa de aflyvigheid der Keizerlyke Majesteit onzen Allergenadigsten Heer [dien God een lang zalig leeven verleenen wil] U, Doorluchtigste Prins, en onze Genadigste Heer Philips, Prins van Spanje, van beide Siciliën, van Jerusalem, enz. Aardshertog van Oostenryk, Hertog van Borgonje enz. Graaf van Habsburg, Vlaandre, Holland enz. als onzen gerechtigen gebooren Landsheer en Prins, Graaf van Holland en Heer van Vriesland, Uwer Genade Hoogheid en Graaflykheids Rechten getrouwlyk bewaaren en onderhouden zullen, alle uwer Genade Dienaaren en Amptenaaren, elk naar zynen toebehooren, hunnen dienst doende en oeffenende, gehoorzaamen en bystaan, goed getrouw en gedienstig weezen, tot bescherminge van Uwer Genadepersoon en Staat, als wy van rechts en redene wegen schuldig zyn te weezen, en voorts alles doen, dat goede getrouwe Onderzaaten van 't Graafschap Holland en der Heerlykheid van Westvriesland schuldig zyn te doen. Zoo moet ons God helpen en alle zyne Heiligen.* 1549

(1) Groot Plakkaatboek der Heeren Staaten van Holland IV. deel fol. 35.

Van deeze beloften eischten de Staaten schriftlyk bewys, dat hen door den Prins verleend wierdt, ondertekend; Aldus gedaan binnen de Stad Dordrecht (2) ten dage en jaare voorschreeven, daarby zynde de Landvoogdes Maria; Emanuël Philibert, Prins van Piemont; Ferdinand Hertog van Alba, Groothofmeester des Keizers; Willem van Nassou, Prins van Oranje; Maximiliaan van Borgonje, Heer van Bevere, Zeevoogd, Algemeen Stadhouder van Holland en Utrecht; de Heer van Molenbais, Ridder van 't Guldevlies; de Markgraaf van Astorga, en die van Pescara; de Graaf Lamoral van Egmond; Philips, Graaf van Hoorn; en Karel, Graaf van Megen; de Heeren Antoni van Toledo, Opperstalmeester van den Prins; Viglius van Zwichem, Hoofd van den Raad; Everard Nicolai, Raad en Meester der Smeekschriften van 's Keizers Geheimen Raad, en meer anderen; en was getekend *Philippe*, en onder, my jegenwoordig, *Vereycken.* Zoodra dit gedaan was, wierden 'er, als ook in alle andere Steden, daar men den Prins voor

(2) Goudhoeven Chron. van Holl. fol. 618. Beverwyk Beschryv. van Dordrecht pag. 346. en Groot Plakkaatboek der Staaten van Holl. IV. deel fol. 35.

1549 voor Opvolger aannam, goude en zilvere penningen onder het volk te grabbel geworpen, wier afbeeldingen ik goed gedacht heb hier te vertoonen. 1549

I. II. III. De drie eersten, die ook in 't goud gestroôid zyn, draagen het borstbeeld van den gehuldigden Prins op de voorzyden, met geen merkelyk verschil, dan in de grootte, en dat het op den eersten binnen een krans gesteld is, hebbende allen dit omschrift;

PHILIPVS AVSTRiæ CAROLI V. CAESaris Filius.

PHILIPS VAN OOSTENRYK ZOON VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN.

Op de keerzyden ziet men zyn gekroonde wapenschild, dat hy voorheen, ten teken dat zyn Vader nog aan 't Gebied was, met eenen barmsteel gebruikt hadt, gelyk zulks naar de Wapenkunde behoort; maar sedert deeze huldiging vindt ik, dat hy zyn Stamwapen volkoomen zonder eenige verminderinge, als een onafhangelyk Vorst, gevoerd heeft, hier omhangen met de keten der Guldevlies Ordere, en omzoomd door deeze spreuk, die ook op zynen voorgaanden pronkpenning gesteld was;

COLIT ARDVA VIRTVS. 1549.

DE DEUGD BEMINT HET MOEIJELYKE. 1549.

IV. Hoewel de vierde tot gebruik van 's Prinzen Rekenkamer gemaakt is, heb ik echter den zelven hierby gevoegd, omdat men door het reeds gemelde omschrift en wapen, dat hier ook op het eerste deel staat, duidlyk genoeg ziet, dat de zelve op het voltrekken deezer plechtigheid toepasselyk is. Het andere deel getuigt, tot welk een einde men den zelven gemaakt heeft; wandt men leest binnen een sierlyk lystwerk deeze Spaansche woorden;

CONTADORES DEL BVREAV DE SV ALTEZA. 1549.

LEGPENNINGEN VAN DE REKENKAMER ZYNER HOOGHEID. 1549.

De Prins hierop, van de Staaten van Holland met zevenendertigduizendenvyfhonderd Kroonen beschonken zynde, en al het noodige in twee dagen te Dordrecht verrigt hebbende, reisde den zevenentwintigsten (1) dier maand op

(1) Gouthoeven

1549 op Rotterdam, den agtentwintigsten at hy 't middagmaal te Delft, en sliep dien nacht in 's Graavenhaage, den naasten dag kwam hy te Leyde, van waar, toen de Prins gehuldigd was, de zelve op den laatsten van Herfstmaand naar Haarlem trok, en hier insgelyks aangenoomen zynde voer hy op eene Galey naar Amsterdam, daar men den Prins zeer heerlyk en sierlyk ontfing, en den tweeden van Wynmaand, naa hy in St. Niklaas Kerke ter Misse geweest was, plechtiglyk huldigde; neemende den naastvolgenden dag den weg op Utrecht, daar hem Adriaan van Renesse Domdeken, ten zelven dage in de Hoofdkerke uit den naam (1) van den Bisschop Georg van Egmond, daar tegenwoordig, en der Kerkvoogden en vyf Godshuizen, met eene Latynsche redenvoeringe verwelkoomde, doende den vierden van Wynmaand diergelyke voor de Landvoogdesse, uit den naam van de drie Staaten des Lands.

Chron. van Holl. fol. 618.

(1) Matthæus de Nobilitate pag. 738.

Kort hiernaa, als de Prins de Misse in den Dom bygewoond hadt, en nog in zyn gestoelte in 't Choor stondt, zyn de drie Staaten, de Geestlyken, Ridderschap en Gelastigden der Steden by hem gekoomen, zyne Hoogheid, door den gemelden Domdeken verzoekende, den eed, dienze hem in 't Latyn geschreeven overleverden, den Staaten te willen doen. Welk verzoek de Prins straks voldeedt, hen zweerende (2) op 't Heilige Euangeli, dat hy by zyne aanstaande opvolging in de Heerlykheid van Utrecht den Bisschop, de Kerkvoogden, Capittelen en Kerken van Utrecht, hunne persoonen, en geheelen staat der Geestlykheid, midsgaders de Edelen, de Ridderschap, Stad en Steden, en alle Onderzaaten des Lands en hunne Goederen, van alle geweld, verdrukkinge en bezwaarenisse beschermen en beschutten zoude, en de zelven in hunne rechten, vryheden en gewoonte te onderhouden, en doen onderhouden tegen eenen iegelyk, en door alle zyne Landen goed recht, en alles te doen, dat een goed Prins betaamt. De Staaten hierop weder met den eed beloovende goede en getrouwe Onderzaaten te zullen zyn, en de Hoogheid en Rechten van den Prins te zullen bewaaren, en des zelfs Dienaaren en Amptenaaren, naar behooren hunnen dienst doende, te gehoorzaamen en te ondersteunen, ter bescherminge van des zelfs Persoon en Staat, en te doen dat goede en getrouwe Onderzaaten hunnen wettigen Erfheer en natuurlyken Vorst schuldig zyn. 1549

(2) Groot Plakkaatboek des Lands van Utrecht I. deel fol. 33. en 34.

Naauwlyks was dees handel door schriftlyke verzekering bekrachtigd, of de Prins vertrok straks naar (3) Amersfoort, en voorts over Harderwyk, Elburg, Kampen en Zwol op Deventer, in welke Stad zyne Hoogheid met groote pracht ontfangen, en op de Waage van de Ridderschap (4) en Steden tot Erfvolger zyns Vaders in die Heerschappye gehuldigd wierdt. En hoewel de Steden Kampen en Zwol zich tegen deeze huldiging, als strydig tegen haare oude Vorrechten, kanteden, omdat de Vorsten voorheen in eigen persoon den eed binnen hunne Vesten gedaan hadden; en de Ridderschap en kleine Steden, wyl zulks niet naar de oude gewoonte op den Spoelderberg geschiedde, de zelve lyn trokken, echter gingmen met het werk voort, en toen de Prins dit verrigt hadt, zondt hy Jan van Ligne Graaf van Aremberg naar Vriesland en Groeninge, wyl 'er dees Stadhouder was, als te verre van de hand gelegen, om daar den eed voor hem af te leggen en te ontfangen; zelf nam hy den weg naar Zutfeen, en, hier den dertienden van Wynmaand tot aanstaanden Graaf van dat Landschap gehuldigd zynde, vertrok hy op Arnhem, en van daar op Nimmegen, zweerende, den zeventienden (5) der zelve maand, de Stad en de Ridderschap en Steden van dit vierdedeel haare voorrechten te zullen handhaven. Zulks ook kort hiernaa te Venlo en te Roermonde gedaan hebbende, wierdt hy van 't Hertogdom Gelder (6) met dertienduizend goude Leliën beschonken.

(3) P. Heuteri Rer. Austriac. Lib. XIII. Cap. 2.

(4) J. Revii Daventriæ Illustr. pag. 271.

(5) Chron. van Nimmegen door J. Smetius pag. 127.

(6) P. Heuteri Rer. Austriac. Lib. XIII. Cap. 2.

1549 ken. Sedert begaf zich zyne Hoogheid langs Maaſtricht naar Waart, by Philips van Momoranci Graaf van Hoorn, die den Prins heuslyk onthaalde. De Landvoogdes Maria, te Venlo van haaren Neef geſcheiden zynde, ontfing den zelven in haare Stad Turnhout, den drieëntwintigſten van Wynmaand, met de uitterſte beleefdheid, en, zich hier eenige dagen verluſtigd hebbende, kwamenze eindelyk ſaamen door Lier en Mechele met hun gevolg, in 't laatſte van Wynmaand, weder te Bruſſel. Vermids dit groote werk op bevel van den Keizer, door zynen Zoon Philips, dien hy op deeze wyze in 't Gebied der Nederlanden veſtigde, voltrokken was, en verſcheidene brieven met beide hunne naamen getekend waren, zoo behoeftmen niet verre te zoeken, om welke reden de afbeeldſels van den Vader en den Zoon, nevens elkanderen, op deeze drie penningen geſteld zyn. 1549

I. Het afbeeldſel van den Keizer ſtaat in 't harnas met den Lauwrierkrans om 't hoofd en de Guldevlies Ordere om den hals, nevens het borſtbeeld van zynen Zoon, op het voorſtuk van den eerſten, binnen dit randſchrift;

IMPERATOR CARolus V. ET PHIlippus PRINCeps ISPaniarum.

KEIZER KAREL DE VYFDE EN PHILIPS PRINS VAN SPANJE.

Het agterſtuk voert, binnen eenen kring van vuurſtaalen en vuurſteenen, het zinnebeeld van den Keizer, de twee pylaaren van Herkules, die met de Keizerlyke Kroone gedekt zyn, aan elkanderen verknogt door eene banderol, op welke deeze zyne gewoone ſpreuk gevonden wordt.

PLVS OVLTRE.

NOG VERDER.

II. Op het eerste deel van den tweeden, eenen rekenpenning, zietmen alleenlyk het borststuk van den Keizer, met deezen zoom van letteren;

CAROLVS V. ROMANORUM IMPERATOR, SEMPER AVGVSTUS.

KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN, ALTYD VERMEERDERAAR.

Hoewel Philips by het afleggen van den eed, en in alle schriftlyke bewyzen by zyne huldiging gegeeven, zich als Hertog, Graaf of Heer van die Landen, daar hy aangenoomen wierdt, noemde en tekende, echter vindtmen, myns weetens, geene penningen voor den afstand zyns Vaders, dus voor 't jaar vyftienhonderdvyfenvyftig, dan alleen dien op zyne huldiging in Zeeland, gemaakt, op welken eenigen tytel van de Nederlanden gevonden wordt; dierhalven zietmen rondom zyn borstbeeld, dat op het andere deel gesteld is, dit eenvoudige omschrift;

PHILIPVS AVSTRIÆ CAROLI V. CAESARIS FILIUS.

PHILIPS VAN OOSTENRYK ZOON VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN.

III. Diergelyke borststuk en omschrift draagt de voorzyde van den derden; en op de keerzyde staat het zinnebeeld en de meergemelde spreuk van den Keizer, alles binnen eenen lauwrierkrans beslooten.

De Keizer, schoon magtig gekweld door zyne gewoone jigtziekte, regelde middelerwylen echter verscheidene Staatszaaken, en hadt dierhalven omtrent Middenzomer den Graaf van Aremberg (1) Stadhouder van Vriesland, en zynen Raad Meester Gerard van Velwyk aan 't Capittel van de Luiksche Kerke gezonden met verzoek, om naamaals alle tweedragt voor te koomen, van eenen Medehelper voor den Bisschop Georg van Oostenryk te benoemen; tot dit einde wierden Antoni Perenot Bisschop van Atrecht, Gerard van Groesbeek Deken van Luik, Herman van Renneberg Proost van 't Heilige Kruis, Antoni van Schauwenburg Proost van Maastricht, en Robert van Bergen Apostolisch Beamptschryver, alle vyf Leden dier vergaderinge, voorgesteld, en de laatstgemelde door de gunst des Keizers, aan wienze de verkiezing, onder beding dat zulks tot geen nadeelige gevolgen zoude strekken, gelaaten hadden, thans tot Medehelper des Bisschops verkoozen.

(1) Gesta Pontif. Laodiens. J. Chapeavilli Tom. III. pag. 362. & 363.

Kort te vooren hadt zyne Majesteit ook het verschil beslegt tusschen de Staaten van Holland, de Steden Middelburg, Goes en Mechele (2) ter eenere, en den Raad van Brabant ter andere zyde, ter oorzaake van eenig voorwendsel door den Raad van Brabant vastgesteld, om te beletten het aanslaan van sommigen hunner Landzaaten door de eerstgemelden gedaan, voorgeevende dat zulks tegen hunne Goude Bulle, een voorrecht van Keizer Karel den Vierden, streedt; wandt deeze bragt meê, dat de Brabanders op den bodem van 't Keizerryk niet mogten beslaagen worden. Maar de Keizer, het stuk by de hand genoomen, en met zynen Geheimen Raad en den Raad van Staat het verschil overwoogen hebbende, verklaarde, dat de voornoemde Gulde Voorrechtsbrief van Brabant geene plaats hadt in de Landen en 't Graafschap van Holland, noch in de Steden Middelburg, Goes en Mechele; dierhalven, om de rust en den vreede zyner Landen en Onderzaaten te bewaa-

(2) Groot Plakkaatboek der Staaten van Holland II. deel fol. 2987.

1549 waaren, wederriep en vernietigde hy den eifch van den Raad van Brabant, beveelende alle Amptenaaren en Ingezetenen van het zelve Land zich voortaan naar dit vonnis, zonder iet hier tegen te doen, te gedraagen.

Den derden (1) van Slagtmaand voltrok de Keizer eene gerechtige bevestiging van de voorheen gemelde (2) algemeene Opvolginge in deeze Nederlanden, met opzigt van bewilliginge des zelven handels, zoo in den grooten Raad van Mechele als Brabant, alsmede by de drie Kamers van Rekeningen te Ryfsel, Brusfel en in 's Graavenhaage; gedaan by Meefter Defiderius van Symander, Geheimfchryver in den Geheimen Raad zyner Majefteit. Ook verklaarde hy op den zelven dag (3) fchriftlyk en gaf volle vryheid, dat van nu voortaan de Vrouwen in perfoon zouden moogen opvolgen in het Hertogdom van Gelder en het Graaffchap van Zutfeen. Voorts kreegen de Gelderfen ook de begeerde verzekering, dat Gelder en Zutfeen op geene andere wyze met het Duitfche Ryk zoude vereenigd zyn, dan de Kreits van Borgonje, en zy niet meer dan de bepaalde fomme in de fchattinge van 't Ryk zouden draagen. Gelyk dit die Landzaaten in 't algemeen betrof, verleende zyne Majefteit de Stad Nimmegen (4) in 't byzonder deeze vryheid, dat niemand, hoe groot of wie hy mogt zyn, voortaan meer van 't vonnis der Schepenen van Nimmegen zich zouden moogen beroepen op de Gerechtsbanken van Aken. De Keizer fpoeide zich met al deeze dingen in de Nederlanden te befchikken, om by de eerfte gelegenheid weder eene reis naar Duitsland te doen, wyl hy al zyne zinnen fpitfte om zynen Zoon, op de eene of op de andere wyze, aan de Keizerlyke Kroone te helpen, en terwyl hiertoe alle middelen aangewend wierden, meene ik, dat de twee nevenftaande penningen op dit voorneemen van den Keizer gemaakt zyn. 1549

(1) Chartres de Brab. te Vilvoorde in de tweede onderkasfe en de lade getek. *L'Empire* enz.
(2) III. deel fol. 228.
(3) Chartres de Brab. te Vilvoorde in de eerfte bovenkasfe de lade getek. *Geldre de l'An* XVCLij.
(4) Slichtenhorft Geld. Gefchied. fol. 482.

L.

♀

B.

I. Het borftbeeld van den Keizer wordt zonder eenig Vorftlyk teken, op het voorftuk van den eerften, en met deeze hoogdraavende eernaamen gevonden;

DIVVS CAROLus V. AVGustus, OPTimus PRinceps, TRiumphator, Felix, CIRcumspectissimus REIPublicæ SERVator, IMPErator Romanorum.

DE VERGOODE KAREL DE VYFDE, DE VERMEERDERAAR, DE BESTE VORST, DE ZEEGEPRAALER, DE GELUKKIGE,

GE, DE OMZIGTIGSTE BEWAARDER VAN HET GEMEENEBEST, DE HEERSCHER DER ROMEINEN.

Dewyl de Keizer zoo groote zaaken bedreeven en zoo veele overwinningen behaald hadt, dat de ganſche Waereld van zynen roem vervuld was, en thans moede van den arbeid, als een andere Herkules, zich door het verdeelen zyns Gebieds, of den afſtand zyner Ryken en Landen, zogt te verpoozen, zietmen op het ruggeſtuk eenen Hemelsbol tusſchen de twee bekende pylaaren, aan welken de Leeuwenhuid opgehangen en de knots geſteld is, een teken der voorgenoome ruſte: de beweegende oorzaak van welke door dit randſchrift nader verklaard wordt;

NOMINE CÆSAREO PLENVS VTERQUE POLVS.
CONSENSU CÆSARIS.

*BEIDE DE ASPUNTEN ZYN VOL VAN DEN NAAM DES KEIZERS.
MET BEWILLIGINGE VAN DEN KEIZER.*

II. Diergelyke hemelsbol is met twee halvemaanen op de eerſte helft van den tweeden, moogelyk om den toen verkreegen voorſpoed in Peru uit te drukken, geſteld, en op de andere helft een bondel van eenige pylen; welke een teken is van vereenigde magten, eertyds door 's Keizers Moederlyke Grootmoeder Iſabella Koningin van Kaſtilie, niet als een wapen des Ryks, maar als een zinnebeeld (1) op haare munt gevoerd, en misſchien hier op het ſaamgevoegde vermoogen van zyne Majeſteit toegepaſt, behoorende tot de twee ſchutboogen, die 'er nevens ſtaan, die ſomwylen voor eene bediedenis van Sterkte gebruikt worden, en, myns bedunkens, hierop zynen Zoon Philips, en zynen Broeder Ferdinand of des zelfs Zoon Maximiliaan, betrekkelyk zyn; wandt het omſchrift ſchynt op deeze twee boogen te zinſpeelen; omdat de Keizer de hoogheid van zyn Huis door de zelven zogt te beſchieten; dierhalven vindtmen in beide de letterkringen deezen zin;

(1) Strada de Bello Belgico Tom. I. pag. 160.

TOVT MON ESPOIR EST EN DIEV. 1549.
POVR DE DEVX ARCS VISER AV LIEV.

AL MYNE HOOPE IS OP GOD, OM MET TWEE BOOGEN HET ZELVE DOELWIT TE BESCHIETEN. 1549.

By deeze Staatsverandering liepen die van den Hervormden Godsdienſt niet vry; wandt behalven de Doopsgezinden, welken thans alom, en inzonderheid in Holland, met ſchrikkelyke pynen gefolterd en met wreede ſtraffen gedood wierden, rees 'er groot verſchil over het verbeurd verklaaren van de Leenen, Landen en Goederen der zoogenaamde Ketteren; des de Keizer den twintigſten (2) van Slagtmaand by plakkaat verklaarde, wyl eenige Heeren, die 't Hoogrechtsgebied hadden, beweerden, dat de goederen van hen aan zoodaanige Ketteren te leen gegeeven, aan hen weder moeſten vervallen, dat zulke Leenen aan den Keizer vervielen, behoudens des Leenheeren en des Onderdaans recht; wandt aan die zou de Keizer, zulke verbeurde goederen verkoopende of wegſchenkende, eenen anderen Leenman geeven. Wanneer iemand als Ketter door den Geloofsonderzoeker of Kerklyken Rechter verweezen, en om zyne hartnekkigheid gedood was, dan zouden zyne goederen, indien hy de zelven van den Keizer hieldt, aan zyne Majeſteit vervallen; maar zoo hy die van eenen Onderdaan hieldt, welke recht

(2) Brandt Hiſt. der Reform. I. deel. pag. 156. enz.

1549 van Verbeurdverklaaringe hadt, dan zoudenze voor den zelven verbeurd zyn; doch iemand door Waereldlyke Rechters veroordeeld zynde, dan zouden zyne goederen, van eenen Onderzaat te leen gehouden half en half, tusſchen den Keizer en den Onderzaat, die 't recht van Verbeurdverklaaren hadt, gedeeld worden. En dewyl ſommige Steden en Landen, onder voorwendſel van oude Rechten, Vryheden en Gewoonten, ſtaande hielden, dat 'er uit geene oorzaake eenige Verbeurtmaaking by hen plaats konde hebben, zoo verklaarde, beſloot, en geboodt de Keizer, dat in de gemelde zaaken de Verbeurdmaaking in alle zyne Landen van herwaartover, onaangezien de gewoonten en voorrechten van ſommigen het tegendeel eiſchten, plaats hebben, en die vryheden hen voortaan niet meer helpen zouden. Ook was kort te vooren een plakkaat afgekondigd tegen zulken, die zich, ſchoon veelen in 't heimelyk als Jooden leefden, echter nieuwe Kriſtenen heetten, en om 't Geloofsonderzoek uit Portugaal herwaart gevlugt waren. De vryheid van hier in 't Land te moogen woonen, hen eerſt toegeſtaan, wierdt ingetrokken, en aan allen, welken binnen zes jaaren in 't Land gekoomen waren, bevoolen binnen eene maand met hunne Vrouwen, Kinderen en Goederen, op ſtraffe van lyf en goed, te vertrekken. Eenigen, voorgeevende datze om 't Geloofsonderzoek uit Portugaal niet gevlugt waren, bleeven; maar wierden eerlang 1549 door een veel ſcherper plakkaat het Land ontzeid.

Dus ſtondt het in Nederland, als Paus Paulus de Derde, die veel moeite tot het wederkrygen van Placenze gedaan, en moogelyk uit dit inzigt den Prins Philips, by des zelfs huldiging in Nederland, een gewyde Muts (1) en Zwaard met de gewoone plechtigheid te ſchenk gezonden hadt, op den tienden van Slagtmaand deezes jaars, in het tweeëntagtigſte jaar zyns ouderdoms, het vyftiende zyner Heerſchappye, geſtorven was; eensdeels door gramſchap, andersdeels (2) door droefheid: omdat zyn Zoon Petrus Aloïſius omgebragt, zyn Kleinzoon Octavius Farneſe, tegen zynen zin, zich met geweld meeſter van Parma wilde maaken, en de Keizer het *interim* doorgedrongen, en de overlevering van Placenze geweigerd hadt; des de Kerkvoogd, beſleepen in de konſt van veinzen, zyne gramſchap zoolang verborgen meende te houden, tot hem de bekwaame gelegenheid zoude voorkoomen om zich over den geleeden hoon te wreeken. Dewylmen in Nederland van zyn heimelyk voorneemen tegen den Keizer, en geneegenheid tot den Koning van Vrankryk, niet onkundig was, heeftmen aldaar, moogelyk ook omdat de Paus in groote ontugtigheid geleefd hadt, de twee volgende rekenpenningen, ter gedachteniſſe van zyn ſterven gemaakt.

(1) Vita di Carlo V. dal S. Alf. Ulloa pag. 181.

(2) O. Panvinii Vita Pauli III.

M.

B.

I. De voorzyde van den eerſten draagt het bovendeel van een menſchlyk geraamte, ge-

1549 lyk het op vroegere penningen gevonden wordt, dreigende met drie pylen, die, myns oordeels, den oorlog, den hongersnood en de peſt verbeelden; omzoomd door deeze ſpreuk van den grooten Boetgezant Paulus, (1) hier op den Paus Paulus toegepaſt; 1549

(1) Brief aan de Romeinen Cap. VI. vers. 23.

STIPENDIVM PECCATI MORS EST. 1549.

DE BEZOLDINGE DER ZONDE IS DE DOOD. 1549.

Op de keerzyde is het laatſte oordeel van Kriſtus over deeze Waereld afgeſchetſt; eisſchende van die nevens hem gezien worden met deeze zyne woorden (2) rekenſchap;

(2) Euan-gel. van Lucas Cap. XVI. vers. 2.

REDDE RATIONEM VILLICATIONIS TVE. LVC. 16.

GEEF REKENSCHAP VAN UWE LANDBESTIERINGE. LUCAS 16.

II. Het eerſte deel van den tweeden is in alle deelen gelyk aan het ruggeſtuk van den voorgaanden; maar op het andere deel ziet men het wapen van Bruſſel, den Aardsengel Michael den Duivel verſlaande, omzoomd door dit Nederduitſche randſchrift;

LEGPENNINCK DER STADT VAN BRVESSEL. 1549.

Deeze meenigvuldige bezigheden van den Keizer, en de inwendige verdeeldheid der Engelſen, gaven den Koning van Vrankryk nieuwe hoope om de Stad Boulonje weder te winnen; tot dit einde veele Krygsknegten (3) in ſtilte verzaameld hebbende, trok hy in Oegſtmaand met de zelven naar Abbeville, om zich te Montreuil met den Hertog van Aumale, die de benden uit de Grensſteden geligt hadt, te vereenigen. De Koning, zyn Leger in ſtaat ziende, rukte ſtraks naar Boulonje, daar hy verſcheidene Sterkten, door de Engelſen ter verweeringe rondom de Stad geſtigt, aantaſtte en veroverde; doch de peſtziekte in 't Franſche Leger drong den Koning Hendrik, (4) om het beleid der belegeringe aan Gaſpar Coligny, Heere van Chatillon, te laaten, en zelf te vertrekken; ook ſtremde het vogtige Herfſtweder zoo merkelyk den voortgang hunner wapenen, datze te raade wierden de Stad door verſcheidene Blokhuizen tot den naaſten Voorzomer te beſluiten, op dat 'er geduurende den winter geen toevoer in mogt koomen. In den zelven tyd was de Franſche Vloot, onder 't Oppergebied van Leon Strozzi by het Eiland Jerſey met de Engelſche Zeemagt in een hevig gevegt geraakt, van 't welke ieder, gelyk meermaalen gebeurdt, zich de overwinning toeſchreef.

(3) Daniël Hiſt. de France Tom. V. pag. 451.

(4) R. Thoyras Hiſt. d'Anglet. Tom. VI. pag. 43.

Geduurende deeze vyandlykheden, handelde de Koning van Vrankryk in 't heimelyk (5) met den Hertog van Somerſet, Beſtierder van den Koning Eduard en van 't Engelſche Ryk, om de vryheid van Duitsland, door den Keizer onderdrukt, weder te herſtellen; doch vooraf begeerde hy meeſter van Boulonje te zyn. De Ryksbeſtierder, dit voorſtel overweegende, vondt niet ondienſtig de belegerde Stad op zekere voorwaarde over te geeven, opdat hy dus met hulpe van Vrankryk het Duitſche Volk, zyne Vrienden en Geloofsgenooten, mogt redden; wandt de voornaamſte inzigten zyner beſluiten ſtrekten inzonderheid tot den opbouw van den Hervormden Godsdienſt, eene zaak die de Ryksbeſtierder boven alle anderen behartigde: tot dit einde was, met gemeen beſluit der Raaden, thans een vaſte regel (6) van den Godsdienſt ingevoerd en alom aangenoomen, behalven by 's Konings oud-ſte

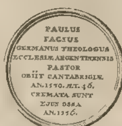
(5) Hiſt. der Reform. van Engel. door Burnet II. deel pag. 219.

(6) R. Thoyras Hiſt. d'Anglet. Tom. VI. pag. 36.

1549 ste Zuster Maria, die zich nooit aan den zelven wilde onderwerpen. Tot het bevorderen van den Hervormden Godsdienst waren ook Bucerus (1) en Fagius, op het aanhouden van den Aardsbisschop Cranmer, dit jaar van Straatsburg derwaart gekoomen, en ter onderwyzinge op de Hooge Schoole van Cambrits gesteld; maar Fagius, die zooveel lofs door zyne Geleerdheid in Duitsland verworven hadt, stierf in het volgende jaar: en het is ter gedachtenisse van deezen Man, dat wy den volgenden penning gemaakt vinden. 1549

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 655.

M.

Fagius, gemeenlyk Buchlin of Boekje geheeten, in 't vierde jaar (2) deezer eeuwe te Reinzabern in den Palts gebooren, was door zynen Vader Pieter, een Schoolmeester van de gemelde plaatse, tot de Letteroeffening opgekweekt, en hadt te Heidelberg en Straatsburg onder Brentius, Wolfgang Capito en anderen zooveel toegenoomen, dat hy, hebbende om zich te geneeren een wyl tyds school gehouden, eindelyk het Leeraarsampt te Isne bekleedde, daar hy, door onderstand van eenen Raad dier Stad Pieter Busler, en met hulpe van eenen Jood eene Drukkery opregtte, die veel ter bevorderinge der Hebreeuwsche taale toebragt. Sedert her- en derwaart in Duitsland en inzonderheid te Straatsburg gepredikt hebbende, is hy in Engeland gestorven: gelyk door dit opschrift, 't welke tegenover zyn borstbeeld op den penning gesteld is, verzekerd wordt;

(2) M. Adami Vitæ Teolog. Germ. pag. 204.

PAULUS FAGIUS GERMANUS THEOLOGUS, ECCLESIÆ ARGENTINENSIS PASTOR, OBIIT CANTABRIGIÆ ANno 1550. ÆTatis 46. CREMATA SUNT EJUS OSSA ANno 1556.

PAULUS FAGIUS DUITS GODGELEERDE, HERDER VAN DE STRAATSBURGSCHE KERKE, IS TE CAMBRITS GESTORVEN IN 'T JAAR 1550. ZYNS OUDERDOMS 46. ZYNE BEENDEREN ZYN VERBRAND IN 'T JAAR 1556.

De onderhandeling met Vrankryk, en de volstrekte alleenheersching van den Ryksbestierder, bragten hem in grooten haat, des Jan Dudley Graaf van Warwyk met een groot deel des Adels tegen hem aanspanden, en hem met zoo grove misslagen betigtte, dat de Oppergebieder gevangen (3) in den Tour raakte, en moogelyk het hoofd zoude verlooren hebben, byaldien de Koning Eduard deezen zynen Moederlyken Oom niet geholpen, en door bemiddeling de partyen wat verzoend hadt. Hoewel Dudley zyne wrok ten deele voldaan hadt, echter wierdt hy eindelyk gedwongen het voorneemen in den Ryksbestierder veragt thans te omhelsen; wandt de inwendige tweedragt, de voorspoed der Schotten, de uitgeputte schatkist, en de vrees voor eenen nieuwen oorlog met Vrankryk, deeden de schranderste Raaden naar den vreede omzien, te meerder, wyl Boulonje zoo naauw beslooten was, datmen eindelyk aan het ontzetten begon
te wanhoopen. Dierhalven, naa eenig 1550
beraad, wierden de Gelastigden benoemd, Rochepot en Gaspar Coligny van de eene, en Rusel, Paget, en de Geheimschryver Petre van de andere zyde. Deezen omtrent de belegerde Stad vergaderd, verklaarden de eerstgemelden (4) wegens den Koning van Vrankryk, dat men niet moest verwagten, dat de Koning hun Meester de Koningin Maria van Schotland, die

(3) R. Thoyras Hist. d'Anglet. Tom. IV. pag. 48. & seq.

(4) R. Thoyras Hist. d'Anglet. Tom. VI. pag. 53.

1550 kort te vooren naar Vrankryk gevoerd was, weder zoude zenden, wylze voor zynen Zoon den Dolfyn geschikt was. Wegens de jaarwedde die Koning François uit noodzaaklykheid beloofd hadt, zeidenze, dat de Koning des zelfs Zoon geen Schattingbetaaler van den Koning van Engeland begeerde te weezen; nogtans zoo de overgaave van Boulonje voor zekere somme te krygen zoude zyn, dan was hy gereed te handelen: hierenboven zoude hy nooit toelaaten dat de Engelsen eene plaats in Schotland behielden.

Op deeze wyze zogt Koning Hendrik, van het oogmerk der Engelsen bewust, het lastige recht, dat de Koningen van Engeland op de Fransche Kroone vorderden, of ten minste in de plaats van 't zelve de eeuwige jaarwedde, voor welke Koning François zich verbonden hadt, te vernietigen. Als over dit punt eenigen tyd getwist was, vondtmen dit middel, dat de twee Koningen over en weder al hunne eischen zouden behouden, alleenlyk die uitgezonderd, welken nader geregeld zouden worden in deezen handel, die, den vierentwintigsten (1) van Lentemaand des jaars vyftienhonderdenvyftig, op deezen voet geslooten wierdt. De Koning van Vrankryk zoude voor de overlevering van Boulonje, met al 't geschut en den voorraad, vierhonderdduizend Kroonen binnen vyf maanden aan den Koning van Engeland betaalen, onder beding dat de Koning van Engeland de Schotten niet zoude moogen beoorloogen, 't en zy de zelven nieuwe oorzaak gaven; nogtans zoude de Koning van Engeland het recht, den eisch en de aanspraak zoo op Vrankryk als op Schotland behouden. Insgelyks de Koning van Vrankryk en Koningin van Schotland zouden alles, datze op Engeland konden hebben, behouden. Dus wierden alle verbonden, (2) met zooveele moeite door de voorgaande Koningen geslooten onnut door dit verdrag, dat niets dan eene ydele uitzondering ten voordeele van Engeland bevatte van dat recht, om 't welke sedert het gebied van Eduard den Derden zooveel bloeds vergooten was. Dit verdrag dan wierdt te (3) Amiens door Koning Hendrik, en door Coban uit den naam van Koning Eduard, met eeden bekrachtigd, en Boulonje zes weeken hiernaa overgegeeven, des de Koning van Vrankryk aldaar op den vyfden van Bloeimaand zyne intreede deedt. Op welke verovering eenigen (4) meenen, dat de nevensstaande gedenkpenning ter eere van den Overwinnaar zoude gemaakt zyn. 1550

(1) Corps Diplomat par du Mont. Tom. IV. Part. III. fol. 1.

(2) R. Thoyras Hist. d'Anglet. Tom. VI. pag. 55.

(3) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 452.

(4) Luckii Sylloge Numm. fol. 137.

L

In opzicht van Hendrik den Eersten Koning van Vrankryk, den Kleinzoon van Hugo Capet, die in 't midden der elfde eeuwe leefde, vindtmen hier op het voorstuk, rondom 's Konings borststuk, deezen tytel;

HENRICVS II. FRANCORVM REX.

HENDRIK DE TWEEDE KONING DER FRANSEN.

Op het agterstuk zietmen Andromeda, naar de beschryving van den schilderachtigen (1) Dich-

1550 (1) Dichter Ovidius, aan de rots geboeid; om van het Zeemonster, dat voor haar verbeeld is, verslonden te worden, en in de lucht Perseus met het hoofd van Medusa in zyn schild, vaardig om het monster te verslaan, en de geboeide Maagd te verlossen. Wanneer de oude Grieken en Romeinen in hunne verdichtselen of tooneelstukken een haastig toeval of eene zaak, die door geen menschlyk middel te ontbinden was, hadden, by voorbeeld, om Iphigenia van haaren Vader ten slagtoffer gevoerd, of Andromeda voor het Monster gesteld, te verlossen, dan deedenze zekere Godheden verschynen, welken doorgaans uit een byzonder werktuig, hiertoe geschikt, te voorschyn kwamen, om de oogen en zinnen der aanschouweren te verrukken. Alzoo Koning Hendrik als een andere Perseus Boulonje, hier door Andromeda verbeeld, op 't onvoorzienst, uit het geweld der Engelsen verlost hadt; heeftmen dierhalven deeze spreekwyze in den rand gesteld; 1550

(1) Metamorph. Lib. IV. vers. 670. & seq.

ΘΕΟΣ ΑΠΟ ΜΗΧΑΝΗΣ.

EEN GOD DOOR EEN KONSTWERK.

Niet lang hiernaa vernieuwde Koning Hendrik het verbond met al de Zwitsersche Landschappen, behalven met Bern en Zurich, wyl Zwinglius hen weleer verbooden hadt, zich met Vorsten van eenen anderen Godsdienst te verbinden; te meer, wyl de Koning van Vrankryk hunne Geloofsgenooten met al te groote wreedheid handelde. Ook bleef Koning Hendrik (2) in onderhandelinge met Koning Eduard, en sloot eindelyk een ander verbond, by het welke hy zyne Dochter Elizabet, alsze huuwbaar zoude zyn, aan Eduard tot eene Egtgenoote beloofde. In deeze handelingen vondt de Keizer, wel weetende hoe ontzaglyk de Engelsche wapens altyd in Vrankryk geweest waren, luttel smaaks, en hadt dierhalven, om de tweedragt tusschen die Ryken te voeden, al zyn vermoogen vrugtloos besteed. Wanneer hy uit deeze oorzaake omzigtig op hunne bedryven deedt passen, heeft de Landvoogdes Maria, weetende dat de Maarschalk van St. Andrè, zoo om den handel van Boulonje nader te bekrachtigen, als om den Koning Eduard de Ridderorder van St. Michiel aan te bieden, over Kales naar Engeland zoude vaaren, twee schepen om den zelven te ligten in de Hoofden gezonden; maar de Maarschalk, van dit voorneemen berigt, nam zynen weg over Dieppe, en deedt drie Nederlandsche schepen aanhouden, met last die niet te ontslaan, dan naaze tyding van zyne overkoomst in Engeland zouden hebben. Dit kwam naauwlyks ter ooren van de Landvoogdesse, ofze deedt alle Fransche Koopvaardyschepen in de havens van Nederland aan den band slaan.

(2) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 452. & 453.

Als deeze ontsteltenis nader ondergezogt wierdt, en ieder verklaarde geene oorzaak gegeeven te hebben, vondtmen, zoo om deeze reden als om de klagten der Onderdaanen, eindelyk geraaden, om op het dryven van den Koophandel der Fransen en Nederlanderen (3) nadere orde te stellen; in de zelve wierdt met gemeen goedvinden besllooten, datmen de oude instellingen zoude vernietigen, by welken bevoolen was, die schepen en wagens, in welken eenige verboodene of vyandlyke goederen gevonden wierden, aan te slaan en verbeurd te verklaaren, omdat zulks tot groot nadeel der welgezinde Onderzaaten strekte; dierhalven verklaarden de Keizer en Koning van Vrankryk, als 'er voortaan eenige schepen of wagens voor prys opgebragt of aangehaald wierden, datmen niet anders dan de verboodene en vyandlyke goederen zoude moogen verbeurd verklaaren; zelf die binnen korten tyd, naar den ouden regel genoomen waren, zouden straks geheel en onverminderd wedergegeeven worden, zonder dat de Amptenaaren of anderen iet konden eischen, dan van de verboodene

(3) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. III. fol. 3.

1550 ne en vyandlyke goederen. Het welke door den Keizer te Brusfel, op den zesentwintigften van Grasmaand, getekend en bezegeld wierdt. De evengelykheid, met welke dit verdrag voor eenen ieder over en weder even voordeelig gemaakt was, en andere verrigtingen van den Keizer, die aan de zynen als de grootfte billykheid toefcheenen, hebben in deeze dagen oorzaak gegeeven tot het munten der twee volgende rekenpenningen. 1550

I. De voorzyde van den eerften voert rondom 's Keizers borftftuk, dat met de flinker wang voorgekeerd en met de Guldevlies Ordere behangen is, dit omfchrift;

CAROLVS V. ROManorum IMPerator AVGustus.

KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN, DE VERMEERDERAAR.

Op de andere zyde is de Rechtmaatigheid, door eene Vrouw met eene weegfchaal in de rechter en eenen Palmtak in de flinkerhand, afgebeeld, hebbende ter verklaaringe deezen letterzoom;

AEQVITAS. 50.

RECHTMAATIGHEID. 50.

II. Het gelauwrierde borftftuk van den Keizer, dat met de rechterzyde naar buiten ftaat, wordt weder op het eerfte deel van den tweeden, met dit kleine verfchil in 't randfchrift gevonden;

CAROLVS V. ROManorum IMPerator, SEMPer AVGVSTus.

KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN, ALTYD VERMEERDERAAR.

Het andere deel is gelyk aan het voorgaande.

Wan-

1550

Wanneer de Keizer middelerwylen van voorneemen geworden was eene nieuwe Verponding te maaken, verzogten de Edelen (1) van Holland, dat eenigen in dat Gewest mogten gemagtigd worden, die de natuur van 't zelve Land kenden, opdat in 't regelen der Verpondinge eene evengelykheid geschiedde, en dat de gemelde Verponding alle twaalf of vyftien jaaren mogt vernieuwd worden, zoo als naar den tyd en de gelegenheid zoude noodig zyn. Ook wierdt by de Edelen van Holland, alsmede by de Steden Dordrecht, Haarlem, Amsterdam en Gouda, gevolgd van de andere Staaten, vastgesteld en besslooten, om den Stadhouder van Holland, Maximiliaan van Borgonje Heer van Bevere, voor een gunstbewys en beleefdheid, eens met dertigduizend Karelsguldens te beschenken; dewyl in voorgaande tyden, zeidenze, aan de Heeren van Nassou en Hoogstraate insgelyks zekere geschenken voor hunne goede diensten waren toegelegd; en de Prins van Oranje als Stadhouder ook zeker gunstbewys zoude verzogt hebben, indien de zelve ware in 't leeven gebleeven: dewyl nu de Heer van Bevere een zeer goed Heer was, den Landen reeds eenige diensten gedaan hadt, en bereid was nog meerder te doen, dierhalven van geen ergere eigenschap dan zyne Voorzaaten zynde, ware 't ook billyk den zelven een gelyk gunstbewys van dertigduizend guldens toe te leggen; hem smeekende deeze Landen altoos in goede gedachten te hebben, zoo by den Keizer als by de Landvoogdes, en zich zoo dikwylen in 's Graavenhaage te doen vinden als zyne bezigheden zouden moogen verdraagen, om met hen de zaaken van de Landen te helpen bestieren. In dien tyd wierdt ook by de gemelde Edelen eendragtlyk besslooten, datmen ten dage van eene nieuwe beede aan de Keizerlyke Majesteit Staatsgewyze zoude vervolgen, dat van nu voortaan niemand in Holland eenig Ampt of Bediening zoude moogen hebben of bekleeden, dan een ingebooren Hollander of Zeelander, gelyk die van Brabant alreede 't zelve van den Keizer verkreegen hadden; alleenlyk uitgezonderd, dat de Keizerlyke Majesteit met het Stadhouderschap van Holland naar zyn welgevallen zoude handelen.

(1) Resolutie der Staaten van Holl. den 16 April 1550.

Staande deeze zaaken wierdt Jan van Ligne Graaf van Aremberg met den aanvang van dit jaar in eenige Landstreeken, over welken hy tot Stadhouder gesteld was, voor den Erfprins Philips gehuldigd, voornaamenlyk in Vriesland, Groeninge (2) en Ommelanden; onder welken de Groeningers, in 't voorgaande jaar, om den Prins persoonlyk in te haalen te vergeefs veele kosten gemaakt hadden, en thans den eed van hunnen Stadhouder ontfingen, en aan den zelven weder afleidden. Doch by de Ridderschap en Ingelanden van Drent (3) deedt de Stadhouder zulks schriftlyk, schryvende, wyl de Stenden bewilligd hadden, naa 't sterven van den Keizer, des zelfs Zoon voor Erfheer van dat Landschap te ontfangen, huldigen en zweeren, dat hy dierhalven uit den naam van zyne Prinslyke Hoogheid op het Heilige Euangeli zwoer de Kerk voor te staan, Weduwen en Weezen te beschermen, en de voorrechten des Lands te bewaaren.

(2) Egb. Benninga Chron. van Oost-Vriesland pag. 815. en 816. en Chronyk van Groeninge pag. 69.

(3) Pikart Oudheden van Drent. pag. 220.

De Keizer, zynen Zoon dus in de meeste der Nederlandsche Gewesten gehuldigd ziende, gaf den zelven thans het Kasteel van Kamerik, 't gene hy kort te vooren tegen de Fransen gebouwd hadt, betuigende door den opdragtbrief, gedagtekend den dertienden (4) van Bloeimaand deezes jaars, en met het goude Keizerlyke Zegel versterkt, dat hem goed docht aan den Prins en des zelfs Erfgenaamen en Opvolgeren in 't Hertogdom van Brabant, en de Graafschappen van Vlaandre, Artois, Henegouwe en Aalst, het bewind van 't gemelde Kasteel voor alle anderen te laaten en te leen te geeven, wyl den zelven ook toekwam, uit krachte van de verleeningen en voorrechten hunner Voorzaaten, de bescherming en toe-

(4) O. Vredii Sigil. Comit. Flandriæ fol. 196.

1550 zigt over den Geeftlyken Staat, die in de zelve Stad het Hoofd is, in opzigte van het Graaffchap van Vlaandre en van Aalft, tot welke befcherming de Prins kortling, onder behoorlyken eed, binnen de Stad Kamerik was aangenoomen. Vermids uit al deeze voorbereidfelen 's Keizers oogmerk ligt te treffen was, naamenlyk om den nieuwgehuldigden Prins het ganfche Gebied deezer Geweften op te draagen, en dat de Nederlanders dus nevens den Keizer een tweede anker hadden, op 't welke de Hulk van 't Vaderland en hunne Hoope zeker reedt, zyn by het eindigen van deeze aanmerkelyke plechtigheid de volgende penningen, zoo ter gedachtenisfe van de eene als andere Hoope, of van den Vader of den Zoon, gemaakt geworden. 1550

I. 's Keizers borftbeeld, met de Guldevlies Ordere om den hals, ftaat op de voorzyde van den eerften, binnen dit randfchrift;

CAROLVS V. ROMAnorum IMPerator Semper Augustus, ANno DomiNI MDL.

KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN ALTYD VERMEERDERAAR, IN 'T JAAR DES HEEREN MDL.

De keerzyde draagt het borftbeeld van zynen Zoon met eene gepluimde muts op 't hoofd, omzoomd door deeze letters;

PHILIPVS AVSTRiæ CAROLI V. CAESaris Filius.

PHILIPS VAN OOSTENRYK ZOON VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN.

II. Op

1550 II. Op de tweede, eene penningplaat, is het borststuk van den Prins in 't harnas gesteld, binnen een sierlyk lystwerk, op 't welke weder deeze zyne tytels gemeld worden; 1550

PHILIPVS AVSTRIÆ CAROLI V. CAESARIS FILIVS.

PHILIPS VAN OOSTENRYK ZOON VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN.

III. Diergelyke borstbeeld, en het zelve randschrift wordt op het eerste deel van den derden gevonden; en op het andere deel zietmen den Prins, als een Romeinsch Veldheer; met den Bevelstaf in de hand, zittende afgebeeld; voor hem staat de Overwinning, houdende in de eene hand eenen Palmtak, en in de andere eenen Lauwrierkrans boven het hoofd van den Prins, om dus de opgevatte Hoope der Nederlanderen, dat dees niet min voorspoedig dan zyn Vader regeeren mogt, uit te drukken; een wensch, die nader door dit omschrift verklaard wordt;

PHILIPVS SPES ALTERA PATRIÆ. 1550.

PHILIPS DE ANDERE HOOPE DES VADERLANDS. 1550.

De Keizer, op deeze wyze zynen Zoon van de Opvolginge in Nederland verzekerd hebbende, meende thans het Hervormen der Kerken te stuiten, en de zoogenaamde Kettery tot den wortel uit te rooijen; en, onaangezien kort te vooren die van Napels, Milanen en anderen, met groote beroerte zich hier tegen gesteld hadden, deedt zyn Majesteit echter een nieuw plakkaat in Nederland drukken, dat te Brussel den negentienden van Grasmaand getekend was, en niet alleen alle voorgaande plakkaaten bevestigde, maar zelf veel scherper ging, om dus het Geloofsonderzoek in Nederland in te voeren, beveelende onder anderen, dat alle Rechters (1) en Amptenaars, op begeerte van de Geloofsonderzoekeren en gewoone Rechteren der Bisschoppen [wanneer deezen saamen of by mededeeling, voor zooveel als de Geestlyke misdaad van Ketterye betrof, tegen iemand zouden dingen] henlieden alle hulpe en onderstand doen en geeven zouden tot het uitvoeren en volbrengen van hunnen last, alsmede in 't vangen, aantasten en beslaan van die genen, welken zy besmet en verontreinigd zouden vinden, naavolgende het berigt dat de gemelde Geloofsonderzoekers van den Keizer hadden. Besluitende, datmen tegen de overtreeders met beslag van goederen, niettegenstaande eenige voorrechten hier tegen waren, zoude dingen. Het invoeren van deeze Spaansche Geloofsonderzoekinge, van welke Ferdinand Koning van Spanje, 's Keizers Moederlyke Grootvader, zich tegen de Mooren bediend hadt, verwekte niet weinige schrik en vreeze in de gemoederen der Ingezetenen; wyl zoodaanige Vierschaar van Dominikaaner Monniken, niet alleen de openbaare of welbeweezene (2) ergernissen, met den allersmaadelyksten en smartelyksten dood, nevens aanslag van have en goederen, vervolgde, maar de doortrapste snoodheden byeen zogt om lieden te belaagen, gemoederen te doorsnuffelen, en den gevangenen de diepste verborgenheid hunner gewissen, zoo door yslyke en onverdraagelyke bedreigingen, als door de allergevoelykste vonden van weedom en verschrikkingen uit te pynigen. Op twee getuigenissen, zelf van verschillende zaaken, kondenze iemand in den Kerker werpen, daar hy byna van ongemakken verging. Was 't dat hy 't opgetigte beleedt, zyn Geloof afzwoer en naar onderwyzing beloofde te luisteren, dan moest hy

(1) Brandt Hist. der Reform. I. deel pag. 158. en Hist. der Nederlandsche Oorlogen door P. Bor I. deel fol. 13.

(2) P. C. Hoofts Nederlandsche Hist. fol. 29. en 30.

1550 hy boete doen met het draagen van een afzonderlyk kleed, en met verlies aller middelen; bleef hy volſtandig, ſchoon zich Roomſchkriſten verklaarende, dan wierdt hy op twee gelykluidende getuigen ten vuure, en op verſchillende ter pyne gedoemd. Ja dit liep zooverre, dat niemand hoe onſchuldig, in weerwil van deeze Rechteren, zyn leeven en eer beſchermen kon.

Onder het opſtellen van deeze aanſtootelyke bevelen, den grondſlag van zulk een ſchrikkelyk bloedbad, bedreefmen te Bruſſel (1) allerley vreugde van Banketten, Danſeryen en Ridderſpelen, ter eere van den Erfprins aangeregt. Geduurende de zelven maakte de Keizer zich vaardig tot zyne reis naar Duitsland, doende dierhalven den Landgraaf van Heſſen, die duslang te Oudenaarde bewaard was, door des zelfs wagters naar Mechele overbrengen. Ook verleende hy, den zeventienden (2) van Bloeimaand, een voorrecht aan Hendrik Mameranus van alleen te moogen verkoopen eene beſchryving van 's Keizers Krooninge, en naamlyſt van alle zyne Hovelingen, Bedienden en Legerhoofden, in dit zelve jaar te Keulen gedrukt; welke Voorrechtsbrieven door Antoni Perenot naagezien, en door Paulus Pfintzing, als Geheimſchryver van den Keizer, ondertekend waren. Het welke ik te eerder heb willen verhaalen, om de twee fraaije gedenkpenningen van den gemelden Pfintzing hier te konnen vertoonen. 1550

(1) Die Nieuwe Chron. van Brab. fol. 303.

(2) H. Mamerani Coronat. Caroli V. & Catal. Famil. totius Aulæ Cæſar. necnon omnium Generalium &c. totius Exercitus Caroli V. Imp. Coloniæ 1550.

M.

M.

I. Dees was te Neuremberg uit een Raadsheerlyk geſlacht gebooren, gelyk ik uit een Grafſchrift (3) bevinde, dat hy zynen jonger Broeder Seyfridus Pfintzing, welke te Bruſſel by ongeluk door eige hand ſneuvelde, in S^te^. Gudele Kerk te Bruſſel opgeregt heeft. Rondom zyn borſtbeeld, dat op het voorſtuk van den eerſten ſtaat, leeſtmen dit omſchrift;

(3) Monumenta Sepulcralia Brab. Fr. Sweertii pag. 281.

PAVLus PFINTZING AB HENFFENFELT, ÆTatis XXXII.

PAULUS PFINTZING VAN HENFFENFELT, ZYNS OUDERDOMS XXXII.

Op

1550 Op het agterstuk is de Romeinsche Held Marcus Curtius (1) afgebeeld, welke om zyn Vaderland en zyne Vrienden van de besmettelyke dampen, die te Rome ontstaan waren, te verlossen, welgewapend met zyn paerd in den grondeloozen poel sprong, en dus het kwaad wegnam. Een krachtig voorbeeld van Edelmoedigheid en van zugt tot het algemeene welzyn, hier op Pfintzing, als van de zelve drift bezeten zynde, toegepast, en door dit omschrift verklaard; 1550

(1) T. Livii Hist. Romanæ Lib. VII. §. 6.

PATRIÆ ET AMICIS.

AAN 'T VADERLAND EN VRIENDEN.

II. Diergelyke borstbeeld vindtmen op de voorzyde van den tweeden, als van eenen Krygsheld in 't harnas, met de sluijer om den schouder, en met dit om- en opschrift;

PAVlus PFINTZING CAROli V. IMPeratoris et PHILippi HISPaniarum REGis CONSiliator et SECretarius. ÆTatis XXXIII.

PAULUS PFINTZING RAAD EN GEHEIMSCHRYVER VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN, EN VAN PHILIPS DEN KONING VAN SPANJE, ZYNS OUDERDOMS XXXIII.

De keerzyde draagt de zelve beeldnis en letters als de eerste.

Toen de Keizer dit werk bestooken hadt, begaf hy zich, den laatsten van Bloeimaand, met zynen Zoon Philips en groot gevolg, onder het zelve ook den gevangen Hertog van Saksen, naar Maastricht, daar de Prins, den zesden van Weidemaand, met grooten toestel en uitgezogte eerbewyzingen (2) gehuldigd wierdt, in tegenwoordigheid van Niklaas van Lotteringen Landvoogd, en de Gemagtigden der Landen van Valkenburg en Dalem, den Prins ingelyks den eed afleggende, en met drieduizend goude Lelyen, even als die van Maastricht gedaan hadden, beschenkende; ook gaven de Gemagtigden van 't Graaffchap Bourgonje, tot het zelve oogmerk aldaar gekoomen, den Prins vyftienduizend goude Lelyen.

(2) P. Heuteri Rer. Austr. Lib. XIII. Cap. III.

Naa 't eindigen deezer plechtigheid begaf de Keizer zich voorts met zynen hoflyken stoet naar Duitsland, wyl hy eenen Ryksdag te Augsburg beschreeven hadt, laatende de Nederlanden vol ontsteltenis en gemompels, alzoo de Ingezetenen, door 's Keizers harde bevelen, het uitterste gevaar hunner dierbaare Vryheid, dieze altyd met goed en bloed beschermd hadden, voor oogen zagen. Hierenboven was de wonde nog versch van zooveele duizende menschen, die door harde bevelen, zwaare pynen en doodlyke straffen, zonder aanzien (3) van gehoorzaamheid of oproerigheid, van staat, ouderdom of kunne, zelf of 't verschil in de hoofdstellingen of in mindere punten van 't Geloof bestondt, omgebragt waren. Zulks de Regeerders van Antwerpe, in deezen tyd de magtigste Stad in den Koophandel van gansch Nederland, bespeurende, dat veelen hunner Kooplieden, op dit gerugt al den handel afsneeden, en de winkels slooten om by de eerste gelegenheid te vertrekken, niet alleen het Plakkaat weigerden af te kondigen, maar straks, het stuk onderzogt hebbende, eenige Gelastigden uit hunne vergaderinge aan de Landvoogdesse en haare Raaden zonden, vertoonende de onheilen, welken de Stad hier uit te wagten stondt.

(3) Staat en Voortgang der Religie in Nederl. door J. van Wesembeek pag. 8.

De Raad van Brabant, (4) het stuk rypelyk overwoogen hebbende, voegde zich by die van Antwerpe, verklaarde zich tegen het gemelde Plakkaat

(4) Staat en Voortgang der Religie in Nederl. door J. van Wesembeek pag. 20.

1550 kaat en voor de oude Vryheid, in welke de Landzaaten buiten den dwang van 't Geestlyke recht geleefd hadden, en ook behoorden te blyven. Als ook andere Steden, die insgelyks het afkondigen van 't Plakkaat tegenhielden, de begeerte van die van Antwerpe onderfteunden, en de klagten, 't misnoegen en morringen van groot en klein dagelyks hooger fteegen, vondt de Landtvoogdes Maria, eene Vorftin van goedertiere inborft, en zeer befcheide in Geloofszaaken, zich in de uitterfte verlegenheid, en zich eindelyk gedwongen in perfoon naar Augsburg by haaren Broeder te begeeven, daarze den Keizer de zwaarigheden, die uit de Geloofsonderzoekinge in de Nederlanden zouden ryzen, vertoonde, en zooveel by den zelven te weege bragt, dat het gemelde Plakkaat, door een ander te Augsburg in Herfftmaand getekend, veranderd, en omtrent de Kooplieden verzagt wierdt, laatende uit het zelve alle haatelyke woorden der Geloofsonderzoekinge, buiten dit, zoo ftreng (1) en fcherp als 't voorgaande; agteraan met een veel grootere lyft van boeken door de Godgeleerden van Loven veroordeeld, en door den Keizer verbooden, dan in eenigen van vroeger dagtekeninge.

(1) Brandt Hift. der Reform. I. deel pag. 161.

Hoewel men dit veranderde Plakkaat in alle Steden van Nederland beval af te kondigen, echter vonden (2) die van Antwerpe, befpeurende, dat in 't heimelyk aan eenige Godgeleerden laft gegeeven was om Geloofsonderzoekers te zyn, groote zwaarigheid in 't gemeen maaken, en hielden het zelve zoolang op, tot de Kancelier van Brabant hen met brieven verzekerd hadt, datze met geenerley onderzoekinge in 't Geloof bezwaard, maar hunne Ingezetenen en Kooplieden by de oude Vryheid gehandhaafd zouden worden. Schoon het Plakkaat op zoodaanige verklaaring afgekondigd, en de beroerte voor dien tyd wat geftild wierdt, nogtans is de haat, afkeer en fchrik voor Geweetensdwang, en Vervolging in 't hart van de Nederlanderen in 't algemeen, niet alleen omtrent de perfoonen, maar zelfs de Leere der Geeftlyken, zoo leevendig gebleeven en dapper toegenoomen, datze, om de wreedheid, gierigheid en flinkfche ftreeken dier Dwingelanden, zich federt, naar 't getuigen van den Loontrekkenden Raad van Antwerpe, Jacob van Wefembeek, in grooter getal dan ooit te vooren tot de Leere der Hervormde Kerke begaven. 1550

(2) Staat en Voortgang der Religie in Nederl. door J. van Wefembeek pag. 21.

De Keizer, hierentusfchen den zesentwintigften (3) van Hooimaand den Ryksdag te Augsburg, op welken veele Gezanten en Bisfchoppen maar flegts twee Keurvorften, die van Ments en Trier, waren, begonnen hebbende, droeg de Stenden voor, datmen de Kerkvergadering voltrekken, het vaftgeftelde bevel omtrent den Godsdienft onderhouden, de ongehoorzaamen ftraffen, het Geeftlyke Rechtsgebied weder invoeren, en de goederen der Kerken wedergeeven zoude. Omtrent het eerfte punt ftemden de meeften met den Keizer; maar Maurits Keurvorft van Sakfen verklaarde door zynen Gezant in het zelve niet te zullen bewilligen, 't en zy men de Kerkvergadering van nieuws aan beginnen, en niet alleen de Godgeleerden van de Augsburgfche Belydenisfe aldaar verhooren wilde, maar ook magt gaf om met anderen te befluiten; verder zou de Paus de Vergadering onderworpen en niet als Rechter zyn, en den Bisfchoppen van den eed ontheffen, opdat de zelven hunne meening vryelyk zouden zeggen. Deeze wederfpreeking, openlyk voorgeleezen, eifchte hy dat in de handelingen des Ryks, volgens gewoonte aangetekend zoude worden; doch de Keurvorft van Ments heeft zulks als Kancelier geweigerd.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 682.

Hangende deeze verfchillen is Niklaas Perrenot (4) Heer van Granvelle, die kort te voore uit het Graaffchap Borgonje derwaart gekoomen was, in 't einde van Oegftmaand te Augsburg oud en afgefloofd overleeden, tot groote droefheid des Keizers, van wien hy federt den afftand van Gatinaria, dus twintig jaaren, de

(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 683.

(1) hoog-

1550 (1) hoogste waardigheid bekleed hadt, en deelgenoot der geheimste raadslagen geweest was. Hy liet verscheidene Kinders, allen wel van rykdom en eere voorzien, agter, onder deezen vier (2) Zoons, naamenlyk, Antoni den Bisschop van Atrecht; Thomas Heer van Chantonay, die met Helena van Brederode trouwde; Karel Abt van Favern; Frederik Heer van Champigny, welke met Constantia van Berchem in den Egt verbonden was; en eene Dochter, die den Graaf van La Roche ten huuwelyk hadt: Antoni de Oudste, gemeenlyk Granvelle genaamd, welke ons meermaalen is voorgekoomen, wierdt door zyne geleerdheid en schranderheid erfgenaam (3) van 's Vaders waardigheid, en goede gunste des Keizers, door welke hy zooveel deels kreeg in den ommezwaai der Nederlanden, dat my goed gedocht heeft zyne twee konstige gedenkpenningen, schoon eenigen tyd laater gemaakt, echter, mids der zelver afbeeldsels niet in 't licht gegeeven zyn, by deeze zyne opvolging plaats te gunnen. 1550

(1) Thuani Hist. Tom. I. fol. 194.

(2) Butgens Troph. de Brab. Tom. II. fol. 249. & Miræi Chron. Belg. fol. 408.

(3) Strada de Bello Belgico Tom. I. pag. 83.

♀

F.

V.

I. Dees, in het zestiende jaar naa de vyftienhonderd gebooren, wierdt eerst Kanonnik, voorts Aardsdiaken in zyne geboorte Stad Besançon, en kort hiernaa Bisschop van Atrecht; maar sedert den Afstand des Keizers wist hy zich zooverre in de gunst van des zelfs Zoon en Opvolger te dringen, dat hy by 't veranderen der Bisdommen tot Aardsbisschop van Mechele en tot Kardinaal verheeven wierdt; welke tytels rondom zyn afbeeldsel op de voorzyde in deezer voegen gesteld zyn;

ANTonius, Sacræ Romanæ Ecclesiæ PresByteR, CARDinalis GRANVELANVS.

1550 *ANTONI, PRIESTER DER HEILIGE ROOMSCHE KERKE, KARDINAAL VAN GRANVELLE.* 1550

Op de keerzyde, die zonder omschrift is, heeftmen de kruisfing van onzen Zaligmaaker, moogelyk ten teken van 's Bisschops yver voor den Kristelyken Godsdienst, afgescheust.

II. Het zelve borstbeeld wordt ook op het eerste deel van den tweeden in diergelyke schikkinge, met dit van 't voorgaande verschillende randschrift gevonden;

ANTONII PERRENOT, SACRÆ ROMANÆ ECCLESIÆ PRESBYTERI, CARDINALIS, ARCHIEPISCOPI MECHLINIENSIS.

[AFBEELDSEL] VAN ANTONI PERRENOT, PRIESTER VAN DE HEILIGE ROOMSCHE KERKE, KARDINAAL, AARDSBISSCHOP VAN MECHELE.

Het beeldwerk van 't andere deel dunkt my, onder voorwendsel der geschiedenisse van Eneas, op de beroerte der Nederlanden, die eenige jaaren laater in volle vlam raakte, toegepast; wandt men ziet het schip van Staat met eene gekraakte mast, dermaate door een geweldig onweder geslingerd, dat veelen overboord tuimelen, en van de Zeemonsters verslonden worden, terwyl Granvelle, onder de gedaante van den Godvrugtigen Eneas, aan 't stuur zit, en het in gevaar zynde schip poogt te redden, en Koning Philips, als een andere Zeegod Neptuun, met den drietand de bulderende winden en ontstuimige baaren, naamenlyk de ontroerde geesten, dreigt en bestraft; boven den regenboog, een zinnebeeld van aanstaande kalmte, vindtmen dit uit den Mantuaanschen Dichter (1) ontleende woord, hier op de waakzaamheid van Granvelle toegepast;

(1) Virgil. Æneid. Lib. I. vers. 211.

D V R A T E.

V O L H A R D T.

Dewyl in deeze dagen Hertog Hendrik van Bronswyk, wel meest uit haat om den Godsdienst, de Stad Bronswyk (2) belegerde, en het omleggende Land met rooven en branden verwoestte, geboodt de Keizer de twistende partyen het geweer neder te leggen, en het beslegten van 't verschil aan hem over te laaten. Als op dit bevel de Krygsknegten afgedankt wierden, heeft Georg Hertog van Meklenburg de zelven weder aangenoomen, en tegen die van Maagdeburg, tot groot naadeel dier Stad, gebruikt; wandt Maagdeburg was om 't wederstreeven van 's Keizers harde bevelen, in den ban gedaan, en hoewel de Stedelingen zich op eene krachtige wyze in geschrift verantwoord en daarby betuigd hadden, by den Hervormden Godsdienst te willen blyven, echter wierdenze op verscheidene wyzen benaauwd; ja door den Keizer, toen hy op het uitvoeren der besluiten sterk gedrongen hadt, op de Augsburgsche vergaderinge aangeklaagd; maar de Vorsten en Stenden smeekten zyne Majesteit, mids Breeme niet in den ban was, om dien handel aan hen over te willen laaten, en, naadat de Keizer zulks bewilligd hadt, dagvaardenze niet alleen de gemelde Steden om zich op den Ryksdag onder vrygeleide te koomen verantwoorden, maar zogten ook de begeerte des Keizers omtrent het middel ter verzoeninge der zelven te moogen weeten.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 684.

Hierop eischte zyne Majesteit, dat die van Breeme (3) zich zouden overgeeven, hem te voet vallen en om genade

(3) Sleidani Comment. de

1550 nade ſmeeken, ook alle verbonden verlaaten, en met niemand eenige verbintenis maaken zouden, in 't welke hy met zyn ganſche geſlacht niet begreepen ware; voorts moeſtenze de Rykskamer gehoorzaamen, met hunnen Aardsbisſchop verzoenen, het geſchut, den Hertog Erik van Bronswyk ontnoomen, weder overleveren, en hem alle ſchaaden vergoeden; nog zoudenze den Keizer vierentwintig ſtukken geſchuts en honderdenvyftigduizend guldens geeven, midsgaders de voorgaande beſluiten gehoorzaamen. Diergelyke punten eiſchte zyne Majeſteit ook van de Maagdeburgeren, en hierenboven, datze allen te recht ſtaan en de uitſpraak gehoorzaamen, hunne Bolwerken en Sterkten ſlegten, den Keizer en zyne Gemagtigden met zooveel volks als hem behaagde, in de Stad laaten, en dan nog tweehonderdduizend guldens aan hem geeven zouden. Hoewel die van Breeme, uit zugt tot den vreede, beloofden hunne Gelaſtigden derwaart te zenden, echter bleeven die van Maagdeburg by hun voorneemen, zeggende, datze altyd de zuivere Leere behouden en de Afgodery vlieden wilden, dat de Keizer hen onverdraagelyke punten afvorderde, ook kondenze niemand vinden, die op zoodaanige voorwaarden naar Augsburg wilde reizen, 't en zy de Keizer en Stenden vooraf het Leger, dat hen uit den naam des Ryks beſprongen hadt, deeden vertrekken en hunne Gezanten vrygeleide bezorgden. 1550

Statu Relig. & Reip. pag. 685. & ſeq.

Onder dit ſtribbelen ſtierf, in 't begin van Slagtmaand, Ulrik Hertog van Wirtenberg, van wien wy dikwylen gewag gemaakt hebben, als zyn geding met den Roomſchkoning nog niet recht uitgeweezen was: de Heerſchappy zyner Landen kwam op zynen eenigen Zoon Kriſtoffel, dien hy by Sabina van Beijere geteeld hadt, wiens fraaije penningplaat ik, om de merkwaardige gevallen zyns leevens, en grooten yver voor den Hervormden Godsdienſt, hier vertoone.

F.

De tegenſpoeden des Vaders leerden deezen Kriſtoffel van de jeugd af tegen de afgunſtige Fortuin worſtelen; wandt in zyne tedere jongheid bleef hy vier jaaren by de Zwaabſche Bondgenooten (1) gevangen, naa zyne ontſlaaging wierdt hy eerſt in Beijere, kort hiernaa te Inſprug, en eindelyk aan 't Hof van Keizer Karel den Vyfden opgevoed: als hy op zekeren tyd met den zelven naar Spanje zoude reizen, is hy, uit vreeze van aldaar in een Klooſter geſtooken te worden, door hulp zyns Leermeeſters, het gevaar ontvlugt: ſedert te vergeefs de herſtelling van zynen Vader by den Keizer gezogt hebbende, begaf hy zich in den dienſt des Franſchen Konings, in welken hy zoo lang, niet zonder gevaar, volharde, tot, zyn Vader Ulrik herſteld zynde, hy naar Duitsland keerde, de regeering van 't Graafſchap Mompelgard, en thans het ganſche Gebied verkreeg; van 't welke den tytel dus om zyn borſtbeeld gevonden wordt;

(1) Hubners Staatkundige Hiſt. V. deel pag. 359. & Imhofii Notit. S. Rom. Imp. Procer. fol. 169.

CHRistophorus DVX WIRTenbergensis, Anno ÆTAtis SVÆ XLV.

KRISTOFFEL HERTOG VAN WIRTENBERG, IN 'T JAAR ZYNS OUDERDOMS XLV.

Het antwoord van Breeme gaf den Keizer genoegen, maar dat van Maagdeburg (2) verſtoorde hem zoo geweldig, dat toen de Vorſten en Stenden eenige be-

(2) Sleidani Comment. de

1550 bemiddeling poogden te beraamen, hy zulks glad afsloeg, en hen allen perste om hem hulp tegen de Wederspannigen te belooven; wanneer hy, schoon eenigen wel anders gewenscht hadden, echter in 't algemeen toezegging kreeg, wierden straks de middelen geregeld, en Maurits Keurvorst van Saksen door de Stenden tot Opperbevelhebber van dien togt den Keizer voorgesteld; zoodra de Keizer deeze verkiezing goedkeurde, hebbenze aan Maurits, uit den naam van allen het gebied opgedraagen, en zestigduizend guldens ter maand voor de krygskosten, en honderdduizend guldens voor die thans al verloopen waren, geschikt; wandt Maurits hadt reeds eenige benden aangenoomen, en zich in dien oorlog gemengd. Dierhalven rukte hy, op de verkreege orde, zonder toeven, de vaardigste manschap byeen, en besloot de Stad Maagdeburg met alle magt, in 't laatste (1) van Slagtmaand, stigtende her- en derwaart verscheidene Blokhuizen, opdat de Krygsknegten binnen die Sterkten den Winter zouden verduuren: ook beklom hy kort hiernaa de nieuwe Stad, overweldigde de zelve in eenen duisteren nacht, en versloeg al de Burgers die zich verweerden. Des die van Maagdeburg, ondersteund door Albert Graaf van Mansveld, zich hiervoor hoedden, met het andere deel der nieuwe Stad te vernielen, opdat 'er de vyand niet in zoude nestelen, en de Burgers in de Stad namen.

Statu Relig. & Reip. pag. 688.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 689.

Onderwylen zondt de Keizer eenen Lazarus van Schwenden in 't Leger, om uit zynen naam 't gene noodig was met den Keurvorst Maurits te besluiten. Aan den anderen kant verzaamelde de meergemelde Heer van Heydeken, die van den Keizer in den ban gedaan was, eenen hoop Knegten uit de omgelegene Zeesteden, met hulpe van Albert Graaf van Mansveld, om de belegerden by te springen; maar Maurits overviel en verstrooide niet alleen deeze saamgeraapte benden, maar versterkte zelf zyn Leger door de vlugtelingen. Ten zelven dage deedt de Keizer een streng bevel tegen die van Maagdeburg afkondigen, gebiedende, dat niemand hen zoude helpen, en dat de Hoofdlieden en Krygsknegten die in de Stad lagen, binnen veertien dagen zouden vertrekken, den gehoorzaamen vergiffenis beloovende, den ongehoorzaamen met zwaare straffe dreigende. Hoe scherp dit Keizerlyke gebod mogt zyn, 't hadt echter weinig indruk op de gemoederen der Belegerden, welken zich zoo manlyk gedroegen, datze in eenen uitval (2) by nacht veelen der vyanden versloegen, en eenen grooten hoop volks, onder deezen Georg Hertog van Meklenburg, en omtrent tweehonderdenzestig paarden, gevangen binnen bragten. 1550

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 691.

Terwyl dit omtrent de belegerde Stad voorviel, hadt de Roomschkoning Ferdinand zynen Zoon Maximiliaan, Aardshertog van Oostenryk, nader in 't Boheemsche Ryk bevestigd, en uit Spanje naar Augsburg ontbooden, wyl Ferdinand (3) buiten de tegenwoordigheid zyns Zoons, die van de Duitsen zeer bemind was, over de Opvolging in 't Duitsche Ryk niet geraaden vondt met den Keizer, welke op dit punt ernstlyk drong, verder te handelen. Op de aankoomst van den Roomschkoning en van zynen Zoon te Augsburg, meene ik, dat de nevenstaande gedenkpenning gemaakt is.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 691.

M.

Het

1550 Het geharnaste borstbeeld van den Roomschkoning staat, met de Guldevlies Ordere om den hals, op het eerste deel binnen dit omschrift; 1550

FERDINANDVS DEI GRATIA ROMANORUM, HVNGARIÆ, BOHEMIÆ REX, ARCHIDVX AVSTRIÆ. 1550.

FERDINAND DOOR GODS GENADE KONING DER ROMEINEN, VAN HUNGARIË, BOHEME, AARDSHERTOG VAN OOSTENRYK 1550.

Rondom het borstbeeld van zynen Zoon, dat op het andere deel gesteld is, leestmen deezen letterzoom;

MAXIMILIANVS DEI GRATIA REX BOHEMMINI ET ARCHIDVX AVSTRIÆ, AETATIS SVAE 22.

MAXIMILIAAN DOOR GODS GENADE KONING VAN BOHEME EN AARDSHERTOG VAN OOSTENRYK, ZYNS OUDERDOMS 22.

In deeze dagen was ook Kristina van Deenmarke, Hertogin van Lotteringe, om eenige zaaken haars gebieds, te Augsburg gekoomen by haaren Oom den Keizer, welke deeze gelegenheid niet verzuimde om de Vorstinne (1) te verzoeken, datze hem het lighaam van zynen verslaagen Overgrootvader Karel den Stouten Hertog van Borgonje, dat sedert het jaar veertienhonderdzevenenzeventig te Nancy gebleeven was, wilde overleveren. De Vorstin schreef, om den Keizer te behaagen, straks aan de Kanonniken van S^t. Georg te Nancy, in welke Kerk de Hertog begraaven lag, om het lighaam aan de Gemagtigden des Keizers over te geeven, en het zelve met alle eer, en op de gewoone wyze, tot buiten de Stad te geleiden. Op deeze orde wierdt het gebeente van den Hertog van Bourgonje, door de voornaamste Geestlyken en Waereldlyken van Lotteringe, op den tweeëntwintigsten van Herfstmaand deezes jaars, aan Kristoffel van Schamburg, Raad van Luksemburg, met behoorelyke plechtigheid overhandigd; maar de Banieren, in 't gevegt veroverd, bleeven in de Kerk van S^t. Georg. Het overschot van Hertog Karel wierdt dus naar Brugge gevoerd, en aldaar in de Vrouwekerke, by zyne Dochter Maria, Egtgenoote van Maximiliaan, begraaven.

(1) Hist. de Lorraine par Aug. Calmet Tom. II. fol. 1296.

Ondertusschen dreef de Keizer den handel, om zynen Zoon op de eene of andere wyze aan het Keizerryk te helpen, wakker voort: roepende, tot het bemiddelen van dit werk, zyne Zuster de Landvoogdes (2) der Nederlanden, die pas vertrokken was, weder derwaart; voorstellende, wyl hy zich van de gunst der Keurvorsten en van den nieuwen Paus verzekerd hieldt, om zynen Broeder nevens hem tot Keizer en zynen Zoon Philips tot Roomschkoning te maaken, onder voorwendsel, dat Philips van den oudsten Zoon geteeld was; wandt zonder inzigt van gerechtigd te zyn tot deeze opvolginge, meene ik, zoude de Keizer zooveele moeite niet gedaan hebben om de Nederlanden met het Duitsche Ryk te verbinden. Maar Koning Ferdinand, wel weetende, dat zulks niet tot voordeel van zynen Zoon noch zyn Huis zoude strekken, en dat de Keizerlyke Kroon, naa zyns Broeders dood, zonder tegenspraak op hem moest koomen, betoonde, dat zyn Zoon in Duitsland gebooren, de spraak des Lands magtig, en des ook, volgens de goude bulle,

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 691. & Vita di Carlo V. Imp. da Gr. Leti Part. III. pag. 548.

1550 le, voor 's Keizers Zoon verkiesbaar was; doch, schroomende den Keizer te verstooren, hieldt hy dit werk met geduurige uitstellen sleepende; des de Keizer, ziende dat de Landvoogdes der Nederlanden ook niet veel vorderde, eindelyk besloot de verandering des tyds af te wagten, en zynen Zoon Philips ondertusschen weder naar Spanje te zenden, met schriftlyke (1) orde aan de Staaten van dat Ryk, om den zelven in zyne plaatse te gehoorzaamen. Met deezen last vertrok de Prins kort hiernaa, in gezelschap van zynen Schoonbroeder (2) Maximiliaan, welke zyne Gemaalin, die hem reeds twee Kinderen gebaard hadt, weder naar Duitsland zoude geleiden. Ter gedachtenisse van deeze Vorstlyke byeenkoomste dunkt my, dat de twee nevensstaande penningplaaten gemaakt zyn. 1550

(1) Vita del Emp. Carlos V. por Pr. de Sandoval Part. II. fol 711.

(2) Thuani Hist. Tom. I. fol. 236.

F.

M.

I. De eerste vertoont de borstbeelden van den Keizer, van zynen Zoon Philips, zynen Schoonzoon Maximiliaan, en zyne Dochter Maria, nevens elkanderen binnen dit omschrift hunner naamen gesteld;

CAROLVS V. ROManorum IMPerator, PHILIPPVS II. HISPaniarum REX, MAXIMILIANVS BOHEmiæ REX, MARIA CAROLI V. FILia.

KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN, PHILIPS DE TWEEDE KONING VAN SPANJE, MAXIMILIAAN KONING VAN BOHEME, MARIA DOCHTER VAN KAREL DEN VYFDEN.

II. De tweede draagt de afbeeldsels van den Keizer, Roomschkoning, en Koning van Boheme, met mindere optooiselen dan de voorgaande, hebbende dit randschrift;

CA-

KEIZER KAREL DE VYFDE, FERDINAND KONING DER ROMEINEN, EN KONING MAXIMILIAAN.

Dus liep het op den Augsburgſchen Ryksdag, terwyl 's Keizers Heir groote overwinning in Afrika behaalde; wandt Dragut Rais, een berugt Zeeroover, die naa den dood van Barbaroſſa Opperzeevoogd van den Turkſchen Keizer Soliman geworden was, hadt de Stad Afrika of Machadia in Barbaria, aan de Middelandſche Zee niet verre van Tunis gelegen, veroverd, en uit de zelve de kuſten van Italië dermaate ontruſt, dat de Keizer eindelyk zynen Onderkoning in Sicilië Jan van Vega bevel gaf, om de gemelde Stad te bedwingen. Vega, (1) verſterkt door de Vlooten van Andries Doria, en van Napels onder Garſias van Toledo met veele Spanjaarden, Italiaanen en Ridderen van Malta, beſloot, naa 't dwingen van de Sterkte Monaſterio, in 't begin van Hooimaand de Stad Afrika te water en te land. De zelve eenigen tyd beſchooten zynde, kreegmen berigt, dat Dragut om de belegerden te ontzetten in aantogt was, des men ſtraks eenige Galeijen naar Livorno zondt om de benden, die de Hertog van Florenze voor den Keizer geworven hadt, over te ſcheepen; welken naauwlyks in 't Leger gekoomen waren, of Dragut kwam, aan 't hoofd van vierduizend Mooren en zevenhonderd Turken, het Heir der Kriſtenen beſtooken, terwyl de belegerden in den zelven tyd uitvielen; maar de Ongeloovigen met wonderlyke kloekmoedigheid afgeſlaagen en verſtrooid zynde, viel Vega met alle magt op de Stad, overweldigde die ſtormende, en kreeg, naa eene ſchriklyke ſlagting van Mooren, eenen grooten buit, en zevenduizend zielen van de eene en de andere Kunne gevangen, welken meeſt naar Sicilië vervoerd wierden. Ondertusſchen dat Vega de geſchondene Vestingen en Sterkten verbeterde en herſtelde, verloor hy door een zwaar onweder (2) veelen zyner ſchepen, keerende, naadat de Stad door ſterke bezetting verzekerd was, met de overige, zeer beſchaadigd, naar Sicilië en Italië.

Gelyk door deeze onderneeming een bittere oorlog met den Turk ontſtooken wierdt, zoo eindigde de Keizer in dien zelven tyd de vyandlykheden met Schotland, door een verbond van eeuwigen Vreede en Vriendſchap, geſlooten te Binch in Henegouwe, den vyftienden (3) van Wintermaand, door Lodewyk van Vlaandre Heer van Praat, Jan van St. Maurits Heer van Montbarrey en Voorzitter van den Raad van Staaten, en Viglius van Zwichem Voorzitter van den Geheimen Raad, Gemagtigden wegens den Keizer; en Thomas Erskin Raad en Gemagtigde van Maria Koninginne van Schotland, met bewilliginge van Jacob Hertog van Caſtelherald Voogd der Koninginne en Beſtierder des Ryks, en toeſtemminge van 't Parlement. By de middelen, ter verzoeninge beraamd, wierdt onder anderen, om de verdere ſchaade der Onderzaaten te myden en der zelver handel te begunſtigen, vaſtgeſteld, dat alle voorgaande verbonden van vriendſchap thans vernieuwd, en bekrachtigd, en voortaan alle vyandlykheden eeuwig vergeeten en verzoend zouden zyn, zoo voor hen als voor hunne Naakoomelingen en Opvolgeren; beloovende alle middelen aan te wenden om den vreede te bewaaren, elkanders voordeel te behartigen, en ſchaade en naadeel af te weeren, zulks die eenen hunner Onderzaaten beleedigde zoude voor vyand van beide ge-

(1) J. Chriſt. Calvetus Stella de Aphrodiſio Expugnato. & Vita del Emp. Carlos V. por Pr. de Sandoval Part. II. fol. 669. & ſeq.

(2) Hiſt. des Turcs par Vanel Tom. II. pag. 481.

(3) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. III. fol. 10.

1550 houden, en deeze handel in al hunne Landen en Plaatſen by de eerſte gelegenheid afgekondigd worden. Dewyl deeze verbintenis, in 't volgende jaar, zoo door den Keizer als door de Koningin beveſtigd en nader bekrachtigd wierdt, heeft my niet ongevoegelyk geſcheenen by dit geval het weezen der Koninginne, gelyk dat op eenen penning, weinig tyds laater gemaakt, gevonden wordt, hier te vertoonen. 1550

SYP.

Jacob de Vyfde Koning van Schotland trouwde, naa 't overlyden zyner eerſte Gemaalinne Magdalena Dochter van François Koning van Vrankryk, met Maria van Lotteringe (1) Dochter van den Hertog van Guize, en teelde by deeze zyne Erfdochter Maria, welke den agtſten van Wintermaand in 't tweeënveertigſte jaar deezer eeuwe ter waereld kwam, en vyf dagen oud zynde, door 't ſterven van haaren Vader, het Ryk erfde, van 't welke deeze tytel rondom haar borſtbeeld, op de voorzyde van haaren penning, geleezen wordt;

(1) Imhoffii Geneal. Mag. Britanniæ Tab. XI. fol. 43. verſo.

MARIA DEI GRATIA SCOTORUM REGINA.

MARIA DOOR GODS GENADE KONINGIN DER SCHOTTEN.

Het wapen van Schotland, dat op de keerzyde met eene Kroone gevonden wordt, voert op een goud Veld eenen rooden Leeuw met eene zilvere Kroone en tong, beſlooten binnen een dubbel Lyſtwerk van binnen en buiten met Leliën bezet, insgelyks van rood, hebbende in den buitenrand des pennings deeze (2) Bybelſpreuk;

(2) Brief van Paulus aan de Galaten Cap. III. vers. 11.

IVSTVS FIDE VIVIT. 1555.

DE RECHTVAARDIGE LEEFT DOOR 'T GELOOF. 1555.

Onder zooveele Staatzorgen hadt de Keizer, om de Kerkvergadering weder te Trente te beleggen, geduurig aangehouden by den nieuwen Paus, van wiens verkiezinge my noodig ſchynt hier iet te melden. Naadat de Pauslyke Zetel omtrent drie maanden, ſedert den dood van Paulus den Derden, ledig geſtaan hadt, wierdt eindelyk Johannes Maria de Monte, den zevenden (3) van Sprokkelmaand deezes jaars, tot Paus verkoozen, neemende den naam van Julius aan, ter gedachtenisſe van zynen Begunſtiger Paus Julius den Tweeden, met welken naam hy als de Derde kort hiernaa gekroond wierdt. Men vindt by ſommigen, dat hy geleerd, welſpreekend en een minnaar van den Vreede en de Gerechtigheid was; maar t'evens, dat hy zich te veel aan alle vermaaklykheden overgaf, en, 't gene hem in groot naadenken bragt, dat hy den Kardinaalshoed, welken hy zelf gedraagen hadt, ſtraks naa zyne verheffing ſchonk aan eenen Jongeling (4) Innocentius, dien hy zynen naam en wapen deedt voeren, alleen omdat dees hem in zyne wellusten en huislyke zaaken gediend, en zynen aap bezorgd hadt. Ja als eenige Kardinaalen hem klaagden, dat de verheffing van zoodaanigen perſoon, zonder verdienſten

(3) O. Panvinii Vita Julii III.

(4) Biblioth. Ecclesiaſt. par du Pin Tom. XV. pag. 86.

1550 ſten, geboorte of weetenſchap tot oneer van 't Purper ſtrekte, gaf hy ten antwoord; welke deugd, adel, weetenſchap en eer hebt gy in my gevonden om my Paus te maaken? dierhalven laat ons den jongman helpen, hy zal 't dan verdienen.

Zoodra de Keizer kennis der verkiezinge van den Paus ontfing, zondt hy Lodewyk van Avila, Grootbevelhebber van Alcantara, derwaart heen, om Julius met de verheffinge geluk te wenſchen, en te verzoeken, dat de Kerkvergadering weder te Trente gebragt mogt worden. Hoewel de Paus niet veel ſmaaks vondt in 's Keizers voorſtel, echter wierdt hy door 't geduurige aanhouden van den Keizer zooverre gebragt, dat hy, tot welzyn der Kerke en der Duitſche Volkeren, eindelyk door eene bulle deedt afkondigen, om de Kerkvergadering, op den eerſten (1) van Bloeimaand des volgenden jaars, weder te Trente aan te vangen. In deezen brief, die in Wintermaand getekend was, ſtondt, dat de Paus als Hoofd der Kerke op de gemelde vergaderinge wilde voorzitten, en dat hy geene menſchen, dan van zyne Gezindheid, derwaart noodigde; 't gene veelerley gedachten in Duitsland verwekte. Eenigen meenden de Paus hadt dit met overleg gedaan, opdat de Duitſen zoo van de Kerkvergaderinge zouden verſchrikken, datze 'er niet zouden willen verſchynen, wyl dit ook de konſtgreep van zynen Voorzaat Paulus den Derden geweeſt was; anderen waanden, dat de Keizer, bevreesd of de Duitſen hierom den voortgang mogten ſtremmen, den Paus tot het verzagten van eenige deezer punten zoude verzogt hebben. Maar ſchrandere Vernuften, de zaaken tot in het binnenſte doorgrondende, ſtelden (2) vaſt, dat de Keizer, als een groot Staatkundige, minder doelde op de Hervorming der Kerklyke gebreken en het welzyn van den Godsdienſt, dan om de Lutheraanen, door de hoope van eene vrye Kerkvergaderinge, te misleiden, en zich dus volkoomen meeſter

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 689.

(2) Lettres & Memoir. de Vargas, avec de Remarq. de M. Le Vasſor pag. 61. & ſeq.

van Duitsland te maaken. Wandt toen 1550 Paus Julius eenige zwaarigheid ſtelde in het beginnen van eene vergaderinge, die hy, zynde Voorzitter op de zelve, uit orde van zynen Voorzaat geëindigd hadt, ſchreef de Keizer en beloofde hem eindelyk, om hem alle onruſt te beneemen, dat de Kerkvergadering niet verder, dan 't den Paus zoude behaagen, in de Hervorminge gaan zoude, en dat de Bisſchoppen hem in geenen deele misnoegen zouden verſchaffen; zelf deedt de Keizer dit zoo bedektlyk, dat 'er naauwlyks iemand zyner Raaden of Gezanten van wiſt. Des de zelve Schryver deeze aanmerking maakt; „ waarlyk, men hadt „ reden te zeggen, dat die van naby de „ behandeling en looze ſtreeken omtrent „ de Trentiſche Kerkvergadering gezien „ hebben, de goede gedachten, dieze „ voorheen van de oude Kerkvergaderingen hadden, zouden moeten verliezen, „ wandt de menſchen zyn altyd de zelven geweeſt, wie zal ons dan zeggen, „ of de Hoofden en Aanleggers dier Vergaderingen niet zoo geveinsd waren, en „ niet zoowel inzigten van eigen belang „ hadden als Keizer Karel de Vyfde, en „ de Pauzen van zynen tyd?

Paus Julius de Derde vierde middelerwylen met veel omſtandigheid het Jubel of vyftigſte jaar deezer eeuwe, dat zyn Voorzaat Paus Paulus reeds door brieven (3) aan alle Volkeren verkondigd hadt, hen allen door de zelven ernſtelyk vermaanende, om deeze gelegenheid, tot het afleggen hunner zonden en 't verdienen van den Hemel, niet te verzuimen; maar Paulus voor den aanvang van het Feeſt geſtorven zynde, heeft Julius de Derde, niet naar de oude inſtelling op den dag voor Kerſmis, maar op den vyfentwintigſten van Sprokkelmaand, de Kerkdeur, die men Heilig noemt, volgens gewoonte, voorheen (4) door my beſchreeven, geopend met eenen gouden hamer, welke dan, als een teken van eere, aan eenen Man van aanzien geſchonken wordt: thans verkreeg de Kardinaal en Bisſchop van Augsburg, 's Keizers Gunſteling,

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 672.

(4) Eerſte deel fol. 330.

1550 ling, den zelven (1) met veel smeekens; op het welke sommige Duitsen schimpten, zeggende, hy meent met den hamer den kop der Luthersen te verbreeken. De Paus sloot met diergelyke plechtigheden, naa den ommeloop van het jaar, de zelve deur weder toe, en eindigde het Jubelfeest, ter geheugenisse van 't welke ik de vier nevensstaande penningen gemaakt vinde. 1550

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 675.

♀

F.

L.

♄

F.

◡

F.

I. Dees, in 't jaar veertienhonderdzevenenzeventig te Rome gebooren, was Zoon van eenen Rechtsgeleerden, wiens Broeder, door Paus Julius den Tweeden tot Kardinaal verheven, oorzaak tot de bevordering van dit Huis en van zynen Neef Jan Maria de Monte verschafte, welke de verandering van de Fortuin in zich zelven konde beschouwen; wandt nevens anderen Gyzelaar (2) voor den gevangen Paus Clemens den Zevenden zynde, is dees Jan Maria de Monte met anderen, om eenige betaaling, door de woedende Krygsknegten geketend naar de galg op 't Veld van Flora gesleept, om gehangen te worden; doch hachlyk uit dit gevaar verlost wierdt hy, hoe wonderlyk zyn de gevallen der Waereld! sedert tot die Hoogheid gevorderd, die wy, rondom zyn borststuk en zynen mantel, op welken de plechtigheden van 't Jubelfeest zyn afgebeeld, dus op de voorzyde gesteld vinden;

(2) O. Panvinii Vita Julii III.

IVLIVS III. PONTifex MAXimus, ANno IVBILEI.

JU-

1550 *JULIUS DE DERDE OPPERSTE PRIESTER, IN 'T JUBELJAAR.* 1550

De zoogenaamde Heilige Deur, die op het Jubelfeest geopend wordt, staat op de keerzyde afgebeeld, met dit opschrift;

IVSTI INTRABVNT PER EAM.

DE RECHTVAARDIGEN ZULLEN DOOR DE ZELVE INGAAN.

Op den voorgrond vindtmen den naam van de Stad ROMA; daar de penningen gemaakt zyn; en in den buitenkring leestmen deeze woorden;

HAEC PORTA DOMINI. MDL.

DIT IS DE DEUR DES HEEREN. MDL.

II. Het zelve afbeeldsel met eenen anderen mantel, staat op het eerste deel van den tweeden, hebbende dit klein verschil in 't omschrift;

IVLIVS III. PONTifex MAXimus, ANNO IVBILÆI.

JULIUS DE DERDE OPPERSTE PRIESTER, IN 'T JUBELJAAR.

Op het andere deel wordt diergelyke deur met eenige engeltjes, en op de zelve en in den rand deeze letters gevonden;

IVSTI INTRABVNT PER EAM, ANno DomiNI MDL.

DE RECHTVAARDIGEN ZULLEN DOOR DE ZELVE INGAAN, IN 'T JAAR DES HEEREN MDL.

III. De derde draagt het zelve afbeeldsel op het voorstuk, maar met eenen anderen mantel en dit omschrift;

IVLIVS III. PONTifex MAXimus.

JULIUS DE DERDE OPPERSTE PRIESTER.

Het andere stuk draagt het afbeeldsel van de Vaticaansche Kerke; naar 't ontwerp van (1) Antoni Sangallo, hebbende op den voorgrond en in den rand deeze letterlyke betekenis;

(1) Numismat. Pontif. Rom. Ph. Bonanni Tom. I. fol. 243.

PETRO APOSTolorum PRINCipi.
ANNO IOBILAEO MDL.

AAN PETRUS DEN EERSTEN DER APOSTELEN. IN 'T JUBELJAAR MDL.

IV. Het afbeeldsel van onzen Zaligmaaker wordt op de eerste helft van den vierden, en deeze (2) Bybelspreuk in den rand gevonden;

(2) Salomons Spreuken Cap. VIII. vers. 32.

1550 BEATI QVI CVSTODIVNT VIAS MEAS. ANNO MDL. 1550

WELGELUKZALIG ZYNZE DIE MYNE WEGEN BEWAAREN. IN 'T JAAR MDL.

Rondom de gemelde deur, die weder op de andere helft gesteld is, en op de zelve leestmen dit om- en opschrift;

IVLIVS TERTIVS PONTifex OPTimus MAXimus.
ANNO IVBILEI.

JULIUS DE DERDE DE BESTE EN OPPERSTE PRIESTER. IN 'T JUBELJAAR.

De Paus, nader overdenkende of zyne bulle wegens de Kerkvergadering van Trente somwylen eenigen tegenstand mogt vinden, verkondigde een (1) nader gebod, door 't welke hy zyne bulle bekrachtigde, en deedt het zelve alom aanplakken, opdat niemand onkundig van zyne begeerte zoude zyn. Het zelve wierdt den Keizer door zynen Gezant straks overgezonden; des zyne Majesteit, den vyfden van Louwmaand, in 't jaar vyftienhonderdeenenvyftig, de Pauslyke bulle den Vorsten en Stenden op den Augsburgschen Ryksdag openlyk deedt (2) voorleezen, hen te gelyk vermaanende om zich tot het gehoorzaamen te bereiden.

(1) Biblioth. Eccles par du Pin Tom. XV. pag. 89.

1551

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 700. & seq.

Ten zelven dage maakte de Roomschkoning de Ryksvergaderinge ook bekend, dat de Turk nieuwigheden in Hungarië aanving, eene Sterkte in zyn Land bouwde, en vyandlyk in Zevenbergen gevallen was; betuigende geene oorzaak van misnoegen gegeeven te hebben, maar geheel vreedesgezind te zyn, opdat het bestand, met den zelven gesllooten, mogt onderhouden worden; doch zoo de Turk het zelve mogt verbreeken, dan verzogt hy hulp van de vergaderden. Eindelyk maakte de Keizer een besluit, by het welke hy verklaarde, aangezien de verschillen in den Godsdienst door geen beter middel dan door eene gemeene Kristelyke en vrye Kerkvergadering konden beslegt worden, en op den voorgaanden Ryksdag alle Stenden zich de vergaderinge onderworpen hadden, dat hy by het zelve begeerde te blyven, beloovende, als Beschermer en Voorspraak der Kerke, uit al zyn vermoogen te bezorgen, dat daar omtrent alles geschiktlyk en wel zoude volbragt worden; hoopende, dat andere Koningen en Vorsten ook al hunne vlyt tot dit Kristlyke werk zouden aanwenden: beloovende aan allen, welken derwaart zouden koomen, 't zy die hunnen Godsdienst veranderd hadden of niet, en aan alle Gezanten een vry en zeker geleide, opdat de zelven aldaar veilig woonen, en 't gene zy tot rust en vreede hunner gewisfens dienstig oordeelden, voordraagen, en daarnaa veilig t'huis keeren mogten. Voorts eenen iegelyk vermaanende alle begeerlykheid af te leggen, opdat alle zaaken eerlyk en Kristelyk, naar den inhoud der Heilige Schriften en der Oudvaderen Leere, behandeld en beslooten, en op deeze wyze de Geestlyke en Waereldlyke Staaten hervormd, en alle dwaalingen en valsche Leerpunten weggenoomen mogten worden. Tot dit einde zoude hy zich naar de grenzen des Ryks begeeven, om van naby de vergadering van Trente te beschermen, opdat de zelve tot een goed einde zoude koomen, en een ieder, maar inzonderheid de Duitsen, het gewenschte heil door de zelve verkrygen mogten. Hierop vermaande en geboodt hy de Vorsten en

1551 en Stenden, en vooral de Geestlyken, en die hunnen Godsdienst veranderd hadden, insgelyks de Bondgenooten der Augsburgsche Belydenisse, zy zouden op zoodaanigen voet aldaar verschynen, datze naamaals niet zouden klaagen verrast, of niet behoorelyk verhoord te zyn, met meer omstandigheden, naa welken de Ryksdag den dertienden van Sprokkelmaand geëindigd wierdt.

Hiernaa, op den zevenden van Lentemaand, tekende de Keizer het schrift, door 't welke hy zynen Zoon Philips (1) bekleedde met de Erfnederlanden; maar de Roomschkoning Ferdinand bekrachtigde deeze bekleeding eerst op den vierden van Grasmaand des volgenden jaars. Vyftien dagen naa 't scheiden van de Ryksvergaderinge stierf de zoo dikwylen gemelde Leeraar Martyn Bucerus te Cambrits in Engeland, daar hy, door zyn uitmuntend verstand, godsvrugt en bescheidenheid in 't stuk van den Godsdienst, zoo krachtig bemind was, dat 'er naauwlyks een Geleerde op de Hooge Schoole (2) gevonden wierdt, die zyn dood lighaam niet met Griekfche en Latynsche Grafdichten vereerde, en de geheugenis van deezen man op verscheidene wyzen vereeuwigde; welke drift ook oorzaak verschaft heeft tot het maaken der twee volgende penningen.

1551 tweede onderkasse, de Lade getekend L'Empire de l'An XVc. LII.

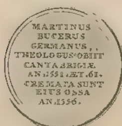
(1) Chartres van Brab. te Vilvoorde in de

(2) Les Elog. des Homm. Scavans par Teissier Tom. I. pag. 29.

M.

M.

I. Dees zag het eerste licht te Slestad, in 't jaar (3) veertienhonderdeenennegentig, en hadt zich reeds in de Orde van St. Dominicus begeeven, als hy zoo door 't leezen der Boeken van Erasmus, als door 't hooren van Luthers Geloofsverweeringe op den Ryksdag te Worms, openlyk den Hervormden Godsdienst omhelsde; twintig jaaren was hy Prediker te Straatsburg geweest als hy naar Engeland overstak, daar hem, om zyne uitmuntende eigenschappen, dees roem wierdt (4) naagegeeven, dat hy, zonder iemand te verkorten, wegens yver, waare Godzaligheid en tedere geneegenheid tot de eendragt der Kerke, met Melanchton voor alle anderen gesteld mogt worden: Ja naa wiens dood een Geleerd Engelsman, die zelf in sommige Geloofspunten van hem verschilde, getuigde, dat hy thans niemand in de geheele Waereld wist, die hem zooveel zoude konnen leeren, als hem Bucerus gedaan hadt. Deeze achting omtrent dien Leeraar was op de Hooge Schoole te Cambrits zoo algemeen, datze het lighaam met de grootste staatsie, die moogelyk was, ter aarde bestelden, de Onderkancelier, de Lord Major en allen, die eenigen trap van Waardigheid hadden, ja al de Stad verzelden het lighaam naar de Mariakerk, daar Haddon, naa voorgaande gebeden, zoo beweegelyke Lykreden deedt, dat niemand zich van weenen kon-

(3) M. Adami Vitæ Germ. Theolog. pag. 211.

(4) Hist. der Reform. in Engel. door Burnet II. deel pag. 276. en 277.

1551 konde onthouden. Het afbeeldsel van zoo zagtmoedigen Leeraar staat op de eerste, eene penningplaat, binnen deezen letterzoom; 1551

MARTINus BVCERVS MINISTER EVANGELII Domini Nostri Iesu CHRISTI, ÆTATis SVÆ LIII.

MARTYN BUCERUS BEDIENAAR VAN HET EUANGELI VAN ONZEN HEERE JESUS KRISTUS, ZYNS OUDERDOMS LIII.

II. De voorzyde van den tweeden draagt het zelve afbeeldsel zonder letterlyke verklaaringe, en de tegenzyde dit opschrift;

MARTINUS BUCERUS GERMANUS THEOLOGUS, OBIIT CANTABRIGIÆ ANno 1551, ÆTatis 61. CREMATA SUNT EIUS OSSA ANno 1556.

MARTYN BUCERUS DUITSCH GODGELEERDE, IS TE CAMBRITS GESTORVEN IN 'T JAAR 1551. ZYNS OUDERDOMS 61. ZYNE BEENDEREN ZYN VERBRAND IN 'T JAAR 1556.

Bucerus hadt in 't laatste zyner dagen met veel reden den elendigen staat van Duitsland, en inzonderheid zyner Geloofsgenooten beklaagt; maar naa zynen dood liep de vervolging om den Godsdienst nog heviger: wandt Granvelle Bisschop van Atrecht, verzeld van eenige andere Raaden, riep op zekeren tyd de Predikanten en Kerkedienaars (1) van Augsburg, ieder in 't byzonder, voor zich, hen voorstellende ofze geloofden, dat het Nachtmaal des Heeren zoowel onder eene gedaante als onder beide begreepen was; vraagende hoeveel Verbondstekens dat 'er waren; en waarom zy niet naar het voorschrift van den Keizer, 't gene voor drie jaaren ingesteld was, gepredikt hadden: Hierop antwoordde ieder byzonder; Kristus hadt het geheele Nachtmaal ingezet, en dien moestmen volgen; in de Heilige Bladeren wierden alleen twee Verbondstekens, de Doop en 't Nachtmaal gevonden; voorts haddenze 's Keizers ingestelde Leerpunten nooit toegestemd, omdat die tegen de Heilige Schrift strydende waren. Granvelle, hierdoor ontstooken, voerde hen te gemoet; hoe, meent gy dan dat de Keizer niet zoowel magt heeft inzettingen te maaken in Geestlyke zaaken als in Waereldlyke? Wy twisten niet, zeiden de Predikanten, over 't gene den Keizer geoorloft is, maar wy betuigen, dat wy de instelling, die ons nooit zal behaagen, niet aangenoomen hebben. De Bisschop wierdt door dit antwoord zoo vergramd, dat hy de Kerkedienaars straks met harde woorden beval van voor zyne oogen, en kort hiernaa hen allen, met hulpe van eenige Raaden, geboodt binnen drie dagen uit de Stad te vertrekken, geene Predikatiën binnen de paalen van 't Keizerlyke Gebied te doen, niemand hunner vrienden of bekenden aan te spreeken, noch de oorzaak van hun vertrek, noch hoe met hen gehandeld was, te zeggen noch te schryven. Alsze dit met afgedwongene eeden beloofd hadden, zyn de Schoolmeesters op de zelve wyze behandeld en uitgedreeven, tot groot leedweezen der Burgeren, welken de elendigen in deezen bedroefden staat met liefdegaven beschonken; zelf deedt de gevange Hertog van Saksen hen door zyne Boden vertroosten, en eenig geld mededeelen.

Diergelyke vervolging trof ook die van Memminge en andere Steden in Zwaabe; wandt de Keizer meende de Kerkvergadering van Trente hierdoor te begunstigen, opdat de Vaders, weinige tegenspreekers krygende, alles naar hunnen

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 708.

1551 nen zin zouden schikken. Hoe het zy, dit werk baarde die van 't Hervormde Geloof groote ontsteltenis, des veelen, bedugt voor 's Keizers gramschap, toenze door den zelven tegen den eersten van Herfstmaand tot het verschynen op de Kerkvergaderinge vermaand waren, zich naauwlyks met hunne Bondgenooten dorsten beraaden; eenige weinigen echter kwamen byeen, zoo van Straatsburg, als van den Keurvorst van Saksen, welke aan Melanchton (1) bevoolen hadt eenige punten hunner Leere te ontwerpen, om te Trente openlyk voor te stellen; het zelve schrift wierdt te Leipzig van de meeste Hervormde Godgeleerden, op bevel des Vorsten, onderzogt en aangenoomen: diergelyke opstel wierdt door hulp van Brentius, op begeerte van Christoffel Hertog van Wirtemberg, gemaakt, en deeze twee tegen elkanderen getoetst, opdat de Godgeleerden zoo van Straatsburg, Wirtemberg, als Saksen hun gevoelen op den zelven trant te Trente mogten voordraagen.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 706. & seq.

Ten zelven dage schreef Keurvorst Maurits den Keizer, dat zyne Godgeleerden gereed waren naar Trente te vertrekken; maar dat het Keizerlyke vrygeleide (2) hem niet krachtig genoeg scheen, omdat de Kerkvergadering van Constans Jan Hus, onaangezien die met een vrygeleide van Keizer Sigismund voorzien was, echter aangetast en van 't leeven beroofd hadt; dierhalven dorst hy niemand derwaart zenden, 't en zy men ook een vrygeleide van de gansche vergaderinge, gelyk de Boheemers op die van Bazel gehad hadden, wilde verleenen; wandt de gesteldheid der zaaken zweemde veel naar elkanderen: tot dit einde verzogt hy, dat de verzekering op de zelve wyze mogt gesteld worden; 't gene hem de Keizer beloofde, en zyne Gezanten beval te bezorgen. Eindelyk den bestemden dag verscheenen, de meeste der Duitsche Vorsten of hunne Gezanten, zoo Geestlyken als Waereldlyken, op de vergaderinge gekoomen, en de zelve geopend zynde, wierden eens ieders Magtbrieven voorgeleezen, onder welken die van Kristoffel Strassen (3) en Jan Hofman, Gezanten van Joachim Keurvorst van Brandenburg, den Paus door weidsche tytels van Heiligen Vader, Opperste Meester der algemeene Roomsche Kerke, wat honig om den mond scheen te smeeren; niet omdat de Keurvorst, den Kerkvoogd in die Waardigheid erkende, maar om dus te ligter de noodige toestemming voor zynen Zoon Frederik in 't Aardsbisdom van Maagdeburg en 't Bisdom van Halberstad te verkrygen; wandt anders was dees Keurvorst een dapper Voorstander van de Kerkhervorminge, en hadt die openlyk in zyne Landen ingevoerd; maar de Staatkunde leerde hem als een schrander Vorst het gety kavelen, om zich in deeze gevaaren niet al te roekeloos bloot te stellen, en de gemeene zaak door eige bederf nog meer te krenken: dierhalven vindtmen nevens zyn afbeeldsel, om deeze eigenschap uit te drukken, ook dit leerzaame zinnebeeld op zynen volgenden gedenkpenning gesteld. 1551

(2) Hist. du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Houssaje pag. 296.

(3) Du Pin Biblioth. Ecclesiast. Tom. XV. pag. 108.

L.

Dees, Zoon van Joachim den eersten Keurvorst van Brandenburg en van Elizabet Dochter van Jan Koning van Deenmarke, was in 't vyfde (4) jaar deezer eeuwe gebooren, in 't vierentwintigste getrouwd met Magdalena Dochter van Georg Hertog van Saksen, in het vyfendertigste, naa den dood zyner eerste Gemaalinne, heeft hy zich in huuwelyk verbonden met Hedwig Dochter van Sigismund den eersten, Koning van Poolen, en de Vaderlyke Heer-

(4) Hubners Geslagt Taf. 177. en Heis Hist. van 't Kei-

1551 Heerschappy verkreegen; van welke de tytel dus rondom zyn geharnaste borstbeeld, dat 1551
op het voorstuk staat, gevonden wordt;

zerryk II. deel pag. 287.

IOACHIMUS DEI GRATIA MARCHIO BRANDENBURGENSIS, ELECTOR.

JOACHIM DOOR GODS GENADE MARKGRAAF VAN BRANDENBURG, KEURVORST.

De Koning der viervoetige dieren, welke op het andere stuk leggende verbeeld is, bediedt, myns oordeels, dat, hoe magtig de Vorsten zyn, zy echter op het verkreege vermoogen niet hoogmoedig behooren te worden, noch door 't kleinachten hunner vyanden zich te ligt in 't gevaar moeten geeven; dierhalven leestmen in den rand boven den Leeuw deeze voor alle menschen leerzaame Spreuk;

NOSCE TE IPSUM.
KEN U ZELVEN.

Niet lang hierna betuigde de Koning van Vrankryk aan den Paus Julius, en door zynen Gezant Jacob Amiot, (1) Abt van Bellozane, openlyk op de Kerkvergaderinge te Trente voor alle Vaders zyne wederspreeking tegen deeze Kerkvergadering; toonende om welke reden hy geene Bisschoppen derwaart gezonden hadt. Al deeze omstandigheden bragten geene verandering in 't langduurige beleg van Maagdeburg, noch de kloekmoedigheid der Stedelingen benam den Keurvorst van Saksen alle hoope niet van een goed gevolg; maar een onvoorzien geval veranderde het gansche weezen der zaaken. Terwyl de Keurvorsten van Brandenburg en Saksen alle poogingen by den Keizer aanwendden om den gevangen Landgraaf van Hessen, die te Mechele bewaard wierdt, in vryheid te stellen, en deezen en de oudste Zoon van den gevangen t'elkens afgeslaagen wierden, verspreidde zich een gerugt, datmen den Landgraaf naar (2) Spanje wilde voeren; als hy dit van zyne bewaarderen vernoomen hadt, vermaande hy zyne Zoonen hem, volgens de trouwe die zy hem schuldig waren, in deezen nood te helpen, beveelende te gelyk de Keurvorsten van Saksen en Brandenburg tot het uitvoeren hunner verbintenisse op te wekken: doch die Vorsten, zich op verscheidene wyzen nu met deezen dan met genen beraaden, en den Keizer hierover aangesprooken hebbende, vonden den bekwaamen tyd niet gebooren, en des noodig de zaak tot gunstiger gelegenheid uit te stellen; te meer, wyl de Keizer door Lazarus van Zwenden aan 's Landsgraaven Zoonen ernstlyk beval de Keurvorsten niet op te stooken, maar alle brieven van dien handel hem straks ter hand te stellen, en alle bewyzen of aanspraaken over te geeven; en byaldienze dit weigerden, dreigde hy de Zoonen met zwaare straffen; ook onthief hy de verbondene Keurvorsten door eenen brief van alle verbintenissen aan dien kant gemaakt.

(1) Lettres & Memoires de Vargas pag. 84.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 690.

De Landgraaf, dus geen einde aan zyne gevangenisse, en nergens uitkoomst ziende, namvoor te vlugten: tot dit einde zich met eenigen zyner onderhoorige Edellieden beraadende heeft hy veelen, door vreeze voor 't gevaar, onwillig om met hem aan te spannen, en eindelyk Koenraad Brettenstein en Jan Bommel bereid gevonden om zyn oogmerk uit te voeren. Als deeze twee de postpaarden voor den Landgraaf, van Mechele tot Hessen, en alles tot de vlugt besteld hadden, is de aanslag, toen alles gereed stondt, ontdekt en gestuit geworden, met zoo groote beroerte, dat de gansche Stad tot de wapenen (3) liep, en de poorten geslooten wierden. In deeze ontsteltenisse lieten twee van 's Landsgraaven bedienden 't leeven, en wierden straks ter galge verweezen, hy zelf in strengere gevangenisse gesteld; ja de Keizer, van dit voorneemen berigt, nam dit zoo euvel op, dat hy den Keurvorst van Saksen (4) en dien van Brandenburg schreef, hoe deeze stou-

(3) Die Nieuwe Chron. van Brab. fol. 305.

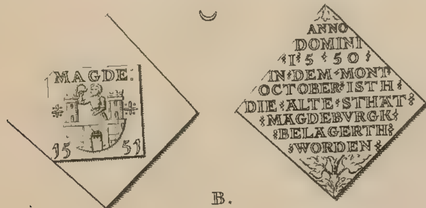
(4) Sleidani Comment. de

1551 te daad hem en zyne Landen tot versmaading ſtrekte, hy zoude die ook, welken raad en onderſtand hiertoe gegeeven hadden, ernſtlyk ſtraffen. De Keurvorſten zonden het afſchrift dier brieven aan Willem 's Landsgraaven Zoon, met eene vermaaninge verder niets diergelyks te beſtaan, of zy wilden niet langer met hem verbonden blyven; maar onder den duim vertrooſtte Keurvorſt Maurits de Kinderen, beloovende goed en bloed tot de verlosſing huns Vaders op te zetten, zeggende het zoude dan tydig zyn te helpen, als de gramſchap van ſommigen minder te vreezen zoude zyn; meenende, als de Keizer van de hand en in den oorlog met Vrankryk bedraaid zoude zyn. Wandt Maurits was niet onkundig van dien toeleg, en ſpitſte dierhalven al zyne zinnen, om zich met het belegerde Maagdeburg op de gevoeglykſte wyze te verdraagen.

Statu Relig. & Reip. pag. 690.

Deeze Stad, naa 't uitſtaan van zooveel jammers en ongemakken als eene belegering van meer dan een jaar verzellen, ontfing eindelyk, naa lang beding, in Slagtmaand een verdrag op deeze hoofdpunten; dat de Stedelingen (1) den Keizer om genade ſmeeken, geenen oorlog tegen het Huis van Ooſtenryk noch tegen de Nederlanden beginnen, zich 's Ryks Kamergericht onderwerpen, en het beſluit van Augsburg gehoorzaamen zouden: wyders moeſtenze de Veſten en Sterkten der Stad ſlegten, 's Keizers Krygsbenden of Bezetting altyd inlaaten, honderdduizend guldens in de gemeene ſchatkiſt leggen, de gevangenen ontſlaan, en den Keizer twaalf groote ſtukken geſchuts geeven. Op deeze voorwaarde wierdt de Stad Maagdeburg, die zich ten voorbeeld van anderen in 't beſchermen hunner vryheid gedraagen hadt, aan Keurvorſt Maurits in den naam des Keizers overgegeeven, binnen welke, geduurende de belegering, om 't gebrek van geld te gemoet te koomen, de nevenſtaande vyf verſchillende Noodmunten gemaakt zyn. 1551

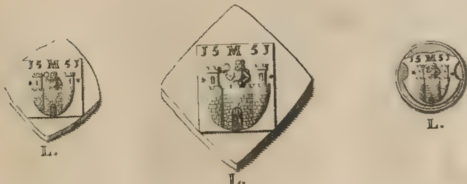
(1) Besſelmeierus de Obſid. Magdeburgi Apud Schardium Rer. Germ. Script. Tom. II. fol. 535. & ſeq.

B.

AR.

L. L. L.

I. Een Vrouwebeeld met eenen krans in de hand ſtaande op eenen Burg, het ſpreeken-

1551 de wapen van de gemelde Stad, wordt op het voorſtuk van den eerſten gevonden, hebbende ter verklaaringe deeze letters; 1550

MAGDEBURGUM. 1551.

MAAGDEBURG. 1551.

Het agterſtuk, dat met inwendige letteren geſneeden is, heeft deezen zin;

ANNO DOMINI 1550. IN DEM MONT OCTOBER ISTH DIE ALTE STHAT MAGDEBVRGK BELAGERTH WORDEN.

IN 'T JAAR DES HEEREN 1550. IN WYNMAAND IS DE OUDE STAD MAAGDEBURG BELEGERD GEWORDEN.

II. De tweede draagt het zelve wapen zonder letteren op het eerſte; en dit opſchrift op het andere deel;

BELAGRVNG MAGDEBVRG. 1551.

BELEGERING [VAN] MAAGDEBURG 1551.

III. IV. V. De derde, vierde en vyfde voeren alle op de voorzyden, wandt de agterzyden waren onbeſtempeld, het zelve wapen, het zelve jaartal en de eerſte letter van den naam dier Stad.

Als de Stad Maagdeburg met bezettinge verzekerd was, maakte Maurits, Keurvorſt van Sakſen, zich gereed om zynen Schoonvader, den gevangen Landgraaf, het koſte wat het wilde, te verloſſen; en dewyl de toen aangevange kryg tusſchen den Keizer en den Koning van Vrankryk goede gelegenheid tot het zelve verſchafte, zal ik de oorſprong hier kortlyk ontvouwen. Toen de Kardinaalen, naa den dood van Paulus den Derden, byeen waren om eenen nieuwen Paus te kiezen, beſlootenze eendragtlyk, dat die gene, welke tot Paus zoude verkoozen worden, om alle onruſt en twiſt te myden, de Stad Parma aan Octavius Farneſe zoude weder geeven. Deeze (1) beloofte voerde Julius, zoodra hy op den Pauslyken Zetel geveſtigd was, getrouwlyk uit, ontbiedende Urſyn met de benden van den Kerklyken Staat terugge, en leverde de Stad Parma, als een Leen van de Kerk, op dit beding aan Octavius Farneſe over, dat dees geene hulpbenden van Uitheemſche Vorſten tot verſterking zoude inneemen, opdat 'er geen nieuwe onluſt tusſchen de vereenigde Koningen ontſtaan, en Farneſe de Stad tegen de laagen en het geweld van den Keizer beſchermen zoude; tot dit einde beloofde Paus Julius iedere maand eene ſomme gelds te geeven; doch als de betaaling der penningen in gebreeken bleef, en Farneſe voorzag zonder deeze onderſtand de Stad niet te konnen beſchermen, zondt hy zynen Broeder den Kardinaal met een verzoek aan den Paus, om meerder geld en vaardiger betaaling, of toe te ſtaan, dat hy zich van de hulpe van eenen anderen Vorſt, op welken men zich konde verlaaten, ter beſcherminge der Stad mogt bedienen.

(1) O. Panvinii Vita Julii III.

De Paus, zonder dit voorſtel te doorgronden, antwoordde, dat Farneſe zich mogt

1551 mogt redden zoo als 't den zelven best geviel. Dees, als hierdoor vryheid tot het gene hy bedoelde ontfangende, zogt by den Koning van Vrankryk heul, en vondt die gemaklyk; eensdeels door het toen onderhanden zynde huuwelyk van zynen Broeder Horatius Hertog van Castro met Diana, natuurlyke Dochter van den Koning van Vrankryk; andersdeels om den Keizer, onder voorwendsel van den Kerklyken Staat te beschermen, eenig werk te rokkenen: hoe het zy, de Koning verbondt (1) zich, om Octavius Farnese en des zelfs Broeders met magt van volk te ondersteunen, en Parma tegen eenen ieder te beschermen. Uit deeze oorzaake verboodt hy alle Bisschoppen zyns Ryks op de Kerkvergaderinge van Trente te verschynen, en, dewyl de Paus hem met den Kerklyken ban (2) en bliksem dreigde, beval hy, dat niemand zyner Onderzaaten eenig geld naar Rome zoude zenden. Wanneer hierop zich een gerugt verspreide, dat 'er in Mirandola veel volks geworven, en Krygsvoorraad, om die van Parma te ondersteunen, verzaameld wierdt, zelf dat Pieter Strozzi (3) en Horatius Farnese vyandlyk in het Land van Boulonje gevallen waren, heeftmen beslooten de zaak niet langer uit te stellen, en den oorlog op den naam van den Paus te beginnen; wandt de Keizer wilde den vreede met Vrankryk niet openlyk breeken, en dierhalven alleen hulpbenden aan den Paus verschaffen om den Heiligen Zetel te beschermen. Onder dit voorwendsel wierdt Ferdinand Gonzaga, Stadhouder van Milanen, tot Algemeenen Veldheer aangesteld, en met de meeste Krygsknegten, die hy met haast uit Piemont en andere plaatsen geligt hadt, naar Parma gezonden, welke Stad hy, naa 't overweldigen van verscheidene Sterkten, van alle kanten besloot, terwyl de Pauslyke benden onder het gebied van Jan Battista de Monte en Alexander Vitellius Mirandola belegerden.

(1) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 361.

(2) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 465.

(3) O. Panvinii Vita Julii III.

Geduurende het benaauwen deezer Steden kwam Brissac met het Fransche Leger aanspatten, en, naadat hy verscheidene Steden en Sterkten in Montferrat (4) en Piemont overmeesterd hadt, naderde hy om Parma te ontzetten; des Gonzaga, bedugt voor den Staat van Milanen, derwaart week, laatende het beleg bevoolen aan Jan Markgraaf van Marignan, die zich met eenig volk aan verscheidene oorden begraaven hadt, om den toevoer aan de Stedelingen te beletten. Toen dees oorlog met oneindige moorden, rooveryen en verwoestingen, die den kryg verzellen, omtrent een jaar geloopen, de Landen van Parma en Mirandola met vuur en zwaard verwoest, en Italië met elenden vervuld hadt, heeft de Paus, (5) dus lang de onheilen kloekmoedig verduurd hebbende, eindelyk verdrietig over de vrugtlooze moeite en kosten, als zagt van gemoed en tot de rust gezind zynde, gelyk eenen algemeenen Vader der Kristenen betaamde, naar den vreede verlangd, en zich tot dit einde door zynen Gemagtigden met den Koning van Vrankryk in onderhandeling begeeven, hangende de zelve meen ik, dat de nevensstaande gedenkpenning ter eere van den Kerkvoogd gemaakt is.

(4) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 463.

(5) O. Panvinii Vita Julii III.

9

F.

 By

1551 By de oude Romeinen wierden de Doorlugtige Mannen en Vrouwen, welken door hunne deugden, zoo zy meenden, den Hemel verdienden, dikwylen *Divi*, *Vergooden*, geheeten; tot bewys van 't welke men onder anderen op de penningen der Romeinsche Keizeren doorslaande blyken vindt; en dewyl Julius om zyne goede eigenschappen ook van sommigen zoo waardig geacht wierdt, leestmen rondom zyn borstbeeld, dat op het voorstuk staat, deezė hoogdraavende tytels in den rand; 1551

DIVUS IVLIVS III. REIPVBLICAE CHRISTIANÆ REX AC PATER.

DE VERGOODE JULIUS DE DERDE, KONING EN VADER VAN HET KRISTELYKE GEMEENEBEST.

Dees penning wordt ook met deeze veranderinge by den Heer Fagel, Griffier van haar Hoog Moogendheden, gevonden, dat in de plaats van REX AC PATER, gesteld is, PASTOR ET PATER, *HARDER EN VADER.*

Op het agterstuk zietmen Julius als eenen anderen Atlas, die de Waereldkloot op de schouderen torst; en dewyl van deezen Paus getuigd (1) wordt, dat 'er weinigen geweest zyn, die langer, gerechtiger, met meerder moeite en getrouwer, zoo veele jaaren als Julius, den Staat bewaakt hadden, en hy, dien schrikkelyken last onbezweeken droeg, vindtmen in den rand deeze letters;

(1) O. Panvinii Vita Julii III.

IMMANE PONDVS, VIRES INFRACTÆ.

ZEER GROOTE LAST, [EN] ONVERBROOKE KRACHTEN.

De Paus, eenigen tyd met onderhandelingen gespild hebbende, sloot eindelyk met Vrankryk een (2) bestand voor twee jaaren, op deeze voorwaarde, dat Octavius Farnese, geduurende dien tyd, in de bezittinge van Parma zoude blyven, dat de Paus de Kerklyke inkoomsten uit Vrankryk weder als vooren zoude genieten, en dat, als de Keizer dit verdrag goedkeurde, niemand van hen in Italië eenige vyandlykheid zoude bedryven. De Keizer, hoe ongaarne, moest echter het zelve half gedwongen, om de toen aan alle kanten broeijende onlusten, toestaan; des te eerder, wyl de Nederlanden door den Koning van Vrankryk vyandlyk aangetast wierden: wandt in het heetste van deezen kryg beval hy aan François van Kleef Hertog van Nevers, die de Landvoogdy van Champagne bekleedde, van Luksemburg (3) te bespringen, en aan Antoni Hertog van Vendôme om van de zyde van Pikardië in Vlaandre en Henegouwe te vallen; gelyk deezen straks de naaste Landen te vuur en zwaard verwoestten.

(2) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 468.

(3) Mezeray Hist. de France Tom. II. fol. 1069.

In den zelven tyd wierdt ook de oorlog ter Zee begonnen door den Vryheer de la Garde, Bevelhebber der Fransche Galeijen, welke, in Oogstmaand vierentwintig groote schepen met Koopmanschap uit Zeeland naar Spanje vaarende ontmoetende, de zelven deedt aanzeggen en verzoeken, datze, mids hy de Koningin (4) van Schotland aan boord hadt, ter eere van die Vorstinne de zeilen stryken, en 't geschut lossen zouden. De ligtgeloovige Koopvaarders, onweetende dat de vreede verbrooken was, streeken de zeilen en losten al het geschut, en wierden hierop van de roofzugtige Franssen zoo schielyk, voor datze tyd hadden te laaden of te vlugten, overvallen, dat 'er vyftien in 't geweld der vyanden raakten, van welken het verlies op eenentwintighonderdduizend guldens (5) geschat wierdt, en die van Hoorn en Enkhuize boven anderen trof, de ove-

(4) L. Guicciardinus de Reb. Belg. pag. 179. en die nieuwe Chron. van Brab. fol. 310.

(5) Velius Chron. van

1551 overigen ontsnapten het gevaar door de vlugt.

Hoorn pag 146. en Beschryv. van Enkhuizen door G. Brand. pag. 73.

Naauwlyks was men in Nederland van deeze bedryven verzekerd, of de Gezant van den Franschen Koning moest uit Brussel vertrekken, en wierdt dees niet alleen als vyand des Lands, naar de oude gewoonte, tot op de grenzen uitgeleid, maar zelf aan alle Fransen, die zich in den dienst van 's Keizers Zuster Eleonora bevonden, naa scherp onderzoek bevolen zonder toeven naar Vrankryk te vertrekken. Voorts heeftmen den zesentwintigsten (1) van Herfstmaand, omdat de Koning van Vrankryk de genomene schepen weigerde weder te geeven, zoo te Brussel als in andere Steden der Nederlanden den oorlog te Water en te Land tegen Vrankryk uitgeroepen, en Maarten van Rossem straks naar Mechele gezonden om Krygsknegten tot het beschermen der aangevogtene grenzen te verzamelen. Op deeze beginselen van den oorlog, die in verscheidene oorden ontstak, en den Nederlanderen geweldig tegen de borst was, zyn, myns oordeels, de twee volgende rekenpenningen aldaar gemaakt. 1551

(1) Die nieuwe

Chron. van Brab. fol. 311.

I. Het borstbeeld van den Keizer staat met de Kroone op het hoofd en het harnas aan de schouderen, op de voorzyde van den eersten, binnen dit omschrift;

CAROLVS V. ROMANOrum IMPERator.

KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN.

Op de keerzyde is de Wraake of Helsche Razerny afgebeeld door eene Vrouw met wilde en slangagtige lokken, houdende in de regterhand het vuur en in de slinker het zwaard ter verwoestinge; en dewyl de Koning van Vrankryk met den Turk aanspande, en dus het Land niet alleen, maar ook de Zee tot naadeel van den Koophandel magtig onveilig maakte, hebben die van Antwerpe hunnen wensch tot het stuiten deezer geweldenarye, door dit omschrift, 't welke naar een der Harpzangen (2) gevolgd is, uitgedrukt;

(2) Psalm VIII. vers. 3.

DESTRVE INIMICVm ET VLTOREm.

VERDELG DEN VYAND EN DEN WRAAKGIERIGEN.

II. De tweede draagt 's Keizers borststuk met den Lauwrierkrans om 't hoofd, op het eerste deel, met deezen letterzoom;

CAROLVS V. ROManorum IMPerator SEMPer AVGustus.

1551 *KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN ALTYD VERMEERDERAAR.* 1551

Op het andere deel zietmen Jupiter, die den roekeloozen Faëton uit den Hemel blikfemt, afgefchetft, omringd door deeze woorden (1) van den Koninglyken Dichter;

(1) Pfalm. LXVIII. vers. 31.

DISSIPA GENTES, QUÆ BELLA VOLVNT.

VERSTROOI DE VOLKEN, DIE DE OORLOGEN BEGEEREN.

Terwyl alles met groote naarftigheid in Nederland tot afweering der vyanden befteld wierdt, de Franfen eenige Sloten (2) en Sterkten aan den kant van Henegouwe en Artois bemagtigden, zelf de Stad Atrecht door lift meenden te verrasfen, en dagelyks met de Nederlanderen nu hier dan ginder fchermutfelden; waren 's Keizers Dochter Maria en Schoonzoon Maximiliaan met hunne Kinderen en bedienden op de Galeyen van Doria uit Spanje naar Genua gevaaren, en op Zee van de Franfen uit Marfeille vyandlyk (3) aangetaft, en van eenige fchepen en paerden beroofd, onder voorwendfel dat de Ruiters, welken door den Roomfchkoning Ferdinand, om zynen Zoon en Schoondochter op te wagten en te geleiden, naar Italië gezonden waren, in zekeren krygstogt den Stadhouder van Milanen Gonzaga tegen de Franfen gediend hadden. Doch deeze verantwoording hadt luttel klem, omdat de Keizer in zyne fchriftlyke klagten over den onbillyken handel en 't fchenden van den vreede door de Franfen, aantoonde, dat zy reeds te vooren, onder fchyn van vriendfchap, tot aan de haven van Barcelona gekoomen, aldaar geland waren, en eene Galey en zes Vragtfchepen, die van alles voorzien en tot de reis van Maximiliaan uitgeruft waren, weggevoerd hadden. Hoe het zy, Maximiliaan te Genua gekoomen, begaf zich ftraks met zyn gevolg naar Trente, daar hy in 't begin (4) van Wintermaand met veel eere ontfangen wierdt, vervolgende zyne reize naar Infprug; wandt de Vorften hadden op den Augsburgfchen Ryksdag den Keizer gefmeekt om, by aldien zyne Majefteit niet in perfoon op de Kerkvergadering verfcheen, dat de zelve dan in eene plaats, niet verre van daar, verblyven wilde; als zulks de Keizer bewilligd hadt, was hy eensdeels om zyne beloften, andersdeels om 't verfchil met Parma, van Augsburg naar Infprug gekoomen, daar hy zyne Dochter en Schoonzoon met groote genegenheid ontfing, en met alle tekenen van innerlyke blydfchap onthaalde.

(2) Comment. des Guer. entre Henry II. & Charles V. par Fr. de Rabutin pag. 14. & feq.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 724.

(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 732.

Kort hiernaa vertrokken de Vorftlyke perfoonaadien naar Weene, in welke Stad zy van hunnen Vader den Roomfchkoning met ongemeene liefde omhelft wierden, inzonderheid de (5) Vorftin Maria, omdat deeze in deugd en uitmuntende eigenfchappen veel naar haare Overgrootmoeder Ifabella, Koningin van Kaftilië, geleek. En, vermids de gemelde Vorftin federt in het Ryk van Boheme door den Roomfchkoning geveftigd wierdt, heeft my goed gedocht, de penningen op dat geval gemaakt en met haar afbeeldfel beftempeld, hier neder te ftellen.

(5) Vita di Ferdinando Imp. dal S. Alf. Ulloa pag. 363.

I. Op

1551 1551

♀

F.

♀

L.

I. Op de voorzyde van den eersten zietmen het sierlyke gehulde borstbeeld van 's Keizers oudste Dochter, omzoomd door deeze letters;

MARIA AVSTRIACA REGINA BOEMIÆ, CAROLI V. IMPERATORIS FILIA.

MARIA VAN OOSTENRYK KONINGIN VAN BOHEME, DOCHTER VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN.

Het staande Vrouwebeeld, dat op de keerzyde gesteld is, verbeeld andermaal deeze Vorstin, welke als in zeegepraal treedende tot Koningin over die volken gesteld wordt, die haar Schoonvader Ferdinand tot het afleggen der hier verbeelde wapenen kort te vooren gedwongen hadt; zy schynt twee kroonen met de slinkerhand als by elkanderen te voegen, mogelyk ziende op Boheme en Hungarië, of op de door 't huuwelyk vereenigde magt haars huis; in de regterhand voertze eenen staf, zweemende naar den Pynappel, tusschen twee takken van Olyf en van Lauwrier, bediedende den kwaaden straf en den goeden belooninge; wandt hierdoor worden de Heerschappyen staande gehouden, en dierhalven leestmen deeze woorden in den rand;

CONSOCIATIO RERVM DOMINA.

DE ONDERLINGE MAATSCHAPPY IS MEESTERES DER ZAAKEN.

1551 II. Byna het zelve borstbeeld, maar met de andere wang voorgekeerd, en het zelve omschrift staat op de eerste helft van den tweeden, en hoewel de tytel van Koninginne van Boheme by haar afbeeldsel gesteld is, echter dunkt my dat de andere helft laater, en naadat haar Gemaal Keizer geworden was, gemaakt is; wandt binnen eenen sierlyken krans zietmen hier niet alleen de Boheemsche en Hungarische, maar zelf de Keizerlyke Kroon, en, omdat de deugdzaame Vorstin niet aan het aardsche bleef hangen, maar haare hoope op de Hemelsche Kroone gevestigd hadt, heeftmen wat hooger zoodaanige Kroon door verscheidene Starren afgebeeld, rustende op den Regenboog, het zienlyke teken van 't Verbond, 't gene God met den mensch heeft opgeregt; dierhalven verklaard door deeze Spreuk; 1551

SOLA SPES MEA.

ALLEEN MYNE HOOPE.

In deeze ontsteltenissen van Europa hadt de Turksche Keizer Soliman geen gering deel, vergramd zynde op den Keizer over het neemen van de Stad Afrika, en op den Roomschkoning over het bemagtigen van gansch Zevenbergen, van 't welke ik de oorsprong hier kortlyk zal verhaalen. Naadat de Weduw van Jan van Zapoli Isabella, die den tytel van Koninginne van Hungarië voerde, door den Turkschen Keizer in 't gebied van Zevenbergen gesteld was, hadt Georg Martinusius, Bisschop van Waradyn, die ook de Monnik genaamd wordt, byna al 't gezag aan zich getrokken, en zoo weinig onderhoud en vermogen aan de Koninginne (1) overgelaaten; dat zy gedrongen wierdt hierover te klaagen aan Soliman, welke den Bisschop dreigde byaldien de zelve niet beter met de Vorstinne handelde, dat hy den zelven van het Ampt ontblooten en straffen zoude. De Myterdraager vreezende voor de gevolgen van deeze bedreiginge, wendde zich tot den Roomschkoning Ferdinand, beloovende dien Meester van gansch Zevenbergen te maaken, indien de zelve hem een magtig Leger, om den Turken het hoofd te konnen bieden, wilde te hulp zenden. Maar de Koningin Isabella de lugt van deeze onderhandelinge krygende, verzogt den Basfa van Buda tot onderstand, dien te gelyk vermaanende om zich van den Bisschop Martinusius, 't zy leevendig of dood te verzekeren. Als zulks tot kennis van den Kerkvoogd kwam, week dees naar Mulenbach, bragt vierduizend Bulgaaren op de been, en verzogt spoedig onderstand van den Roomschkoning.

(1) Hist. des Turcs par Vanel Tom. II. pag. 483. & seq.

Wanneer deeze opgeraapte benden reeds eenige vyandlykheid over en weder gepleegd hadden, en de Bisschop zich niet bestendig zag, is hy, mids de Koningin zich ook niet veel op de Turken vertrouwde, ligtlyk met haar verzoend geworden. Onaangezien dit verdrag, hieldt de Bisschop echter goed verstand met den Roomschkoning, die eindelyk in dit jaar een magtig Leger naar Zevenbergen afvaardigde, onder het Oppergebied van den Keizerlyken (2) Veldoverste Jan Batista Castaldus, een wakker Krygsheld, welke met eenige Spaansche en Italiaansche Benden, door den Keizer naar Hungarië gezonden was om den Roomschkoning, die zulks verzogt hadt, te helpen. Dees orde krygende om zich met den Bisschop te beraaden, en, ware 't moogelyk, de Koningin te dringen tot den afstand niet alleen van 't gemelde Gewest, maar zelf van haaren eisch op Hungarië, 't zy voor eene jaarlyksche inkoomste van vyfentwintigduizend Kroonen voor haaren Zoon, en honderdduizend voor haare huuwelyksgaave, of door een huuwelyk van zyne Dochter Joanna met haaren eenigen Zoon Jan Sigismund, voorheen Stephanus gehee-

(2) Natal. Comitis Hist sui Temp. fol. 84. & seq.

1551 heeten, heeft Castaldus, met dit inzigt tot Clausenburg doorgedrongen zynde, eindelyk de Koningin zooverre geperst, dat zy de aanbieding van den Roomschkoning gedwongen was te ontfangen: hierop de Kroon, Schepter en andere tekens van de Koninglyke waardigheid, die haar Egtgenoot Jan van Zapoli van Hungarië bezeten hadt, aan (1) Castaldus, te gelyk met de aanspraak op dat Ryk en de Heerschappye van Zevenbergen overgegeeven hebbende, is zy geheel neêrslagtig met haaren Zoon naar Casfovië, en vervolgens naar haaren Broeder Sigismund Augustus, Koning van Poolen, geweeken; laatende den Veldheer Castaldus Meester van Zevenbergen, tot wiens lof de volgende gedenkpenningen op deeze verrigting gemaakt zyn. 1551

(1) Natal. Comit.

Hist. sui Temp. fol. 89. & Thuani Hist. Tom. I. fol. 271.

F.

I. Dees, een Napolitaan, Graaf van (2) Piadena, en door den Keizer tot Markgraaf van Cassano verheven, hadt voorheen den Keizer in verscheidene oorlogen in Italië en in Nederland gediend; en thans het zwaard voor den Roomschkoning en voor des zelfs Zoon Maximiliaan voerende, leestmen dierhalven rondom zyn borstbeeld, dat op de voorzyde van den eersten staat, deeze tytels;

(2) Mamerani Catal. General. Exercit. Cæsaris pag. 2. Menckenii Rer. Saxon. Script. Tom. I. fol. 1308. & Thuani Hist. Tom. I. fol. 269.

IOannes BAptista CAStaldus CARoli V. CAESaris, FERdinandi ROmanorum REGis, ET BOEmiæ REgis EXERCITuum DVX.

JAN BAPTISTA CASTALDUS VELDHEER VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN, VAN FERDINAND KONING DER ROMEINEN, EN VAN DEN KONING VAN BOHEME.

Op de keerzyde zietmen, nevens den voornaamsten Stroom, die door Zevenbergen loopt, en MAURUSCIUS, by de Duitsen MERISCH geheeten is, het gemelde Landschap, in de gedaante eener Vrouwe, by een teken van Overwinninge liggen, houdende de Kroon in de eene, en moogelyk den Schepter, welke op den penning wat versleeten was, in de regterhand, om die den Roomschkoning over te geeven, hebbende dit randschrift;

1551 TRANSILVANIA CAPTA. 1551

ZEVENBERGEN GEWONNEN.

II. De tweede, eene penningplaat, draagt het zelve borſtbeeld, maar met andere toetakelinge en weder dit omſchrift;

IOANNES BAPTISTA CAStaldus CARoli V. CAESaris; FERDINANDI ROmanorum REGis, ET BOEmiæ REgis EXERCITuum DVX.

JAN BAPTISTA CASTALDUS VELDHEER VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN, VAN FERDINAND KONING DER ROMEINEN, EN VAN DEN KONING VAN BOHEME.

Tot vergelding van zoo grooten dienſt verkreeg de Kerkvoogd Martinuſius (1) het Aardsbisdom van Gran, en, op voorſpraak van den Keizer, den Kardinaalshoed. Soliman, over deeze bedryven magtig verſtoord, verzaamelde ſtraks zyne Land- en Zeemagt, en deedt, ſchoon met de Perſiaanen in verſchil zynde, echter Jan Maria Malvezzi Gezant des Roomſchkonings in verzekeringe neemen, omdat des zelfs Meeſter het Beſtand verbrooken hadt; doch aleer Soliman den oorlog wilde beginnen, ſchreef hy den Keizer Karel en den Roomſchkoning Ferdinand, in Bloeimaand (2) deezes jaars, byaldien de eerſte hem de overweldigde Stad Afrika, en de andere hem het ontvreemde Geweſt Zevenbergen wilden wedergeeven, dan zoude hy het Beſtand onderhouden. Vermids Soliman geen voldoenend antwoord kreeg, en de Franſche Koning hier onder ſtookte, verklaarde hy den Keizer en Roomſchkoning den oorlog, en zondt zyne Vloot, onder de Bevelhebbers Dragut en Sinan Bacha, (3) naar de Middelandſche Zee, daar de Turken, de Stad Auguſta in Sicilië geplonderd hebbende, het Eiland Malta hevig beſprongen; maar door de Ridders afgeſlaagen ruktenze naar 't Eiland Gozo, dat 'er digt by lag. Alsze het zelve overrompeld, en de Inwooners, meer dan zesduizend, tot ſlaaven gemaakt hadden, deedenze ook Tripoli in Afrika, 't welke door de Spanjaarts kort te vooren ingenoomen was, voor hunne wapenen bukken.

Aan den anderen kant geboodt Soliman (4) aan Mahomet Basſa de verdreeve Koningin Iſabella in Zevenbergen te herſtellen. Dees, zyne Krygsbenden byeen gebragt hebbende, veroverde verſcheidene Kaſteelen, en zelf de Stad Lippa in Zevenbergen; ook berende hy de Stad Temiswar op de Grenzen van Hungarië; doch wierdt eerlang gedwongen deeze belegering te ſtaaken. De Veldheer Caſtaldus hierdoor getergd, ſedert zyn Leger met de Benden van den nieuwen Kardinaal Martinuſius verſterkt hebbende, trok zonder toeven, om de verloore Stad weder te winnen, voor Lippa, en hoewel zesduizend Turken de zelve met groote dapperheid verweerden, echter wierden die, naa 't verlies van veele hunner Spitsbroederen, eerlang gedwongen zich op genade aan den Belegeraar over te geeven. Ter gedachtenisſe van deeze voorſpoedige overwinning is de nevensſtaande penning gemaakt geworden.

(1) Hiſt. des Turcs par Vanel Tom. II. pag. 485.

(2) Chron. van Chriſt. Sternſee MS.

(3) Hiſt. des Cheval. de Malthe par de Vertot Tom. IV. pag. 210. & ſeq.

(4) Hiſt. des Turcs par Vanel Tom. II. pag. 485.

Rondom

1551 1551

Rondom het borſtbeeld van den Veldheer, dat op het eerſte deel gevonden wordt, leeſtmen deeze zyne eernaamen;

IOANNES BAPTISTA CASTALDUS CAROLI V. CAESARIS,
FERDINANDI ROMANORUM REGIS, ET BOEMIÆ
REGIS EXERCITUUM DVX.

JAN BAPTISTA CASTALDUS VELDHEER VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN, VAN FERDINAND KONING DER ROMEINEN, EN VAN DEN KONING VAN BOHEME.

Op het andere deel is de Stad, in de gedaante eener treurende Vrouwe, by den Stroom MAVRVSCIVS in 't Duitſch *MERISCH*, die 'er langs vloeit, afgebeeld, zittende aan een zeegeteken van Turkſche wapenen geboeid; en in den rand ſtaat deeze letterlyke verklaaring;

LIPPA CAPTA.

LIPPA INGENOOME.

Geduurende de belegering der gemelde Stad, die veel moeite gekoſt hadt, ontdekte Caſtaldus, dat de Kardinaal Martinuſius, op hem misnoegd geworden, heimelyke onderhandelingen met de Turken hieldt, en in beding (1) ſtondt met Soliman om het Vorſtendom Zevenbergen voor zich te verkrygen; van welke ſlinkſche gangen Caſtaldus ſtraks berigt gaf aan den Roomſchkoning Ferdinand, die ſpoedig eenen Edelman van zyn huis Julius Salazarius derwaart zondt met eenen brief, door welken hy den Veldheer Caſtaldus geboodt, zoo met den Kardinaal te handelen als naar tyds gelegenheid, om den zelven in het ſchaadelyke voorneemen te ſtuiten, zoude dienſtig zyn. Caſtaldus, deezen brief als een vonnis des doods voor den Kardinaal beſchouwende, vaardigde in der yl Sfortia Pallavicinus, Marcantonius, Campegius, Scaramucia en andere Italiaanen naar Mulenbach heen, welken den Kardinaal Martinuſius in des zelfs Kaſteel, by het overleveren van zeker geſchrift, deerlyk vermoordden, en des zelfs ſchatten en goederen in bezit namen. In het verblyf van den Kardinaal vondenze zeventienhonderdenveertig Mark, dat zyn agthonderdenzeventig ponden Gouds, veele Edele Steenen van ongemeenen prys, een ongelooflyke meenigte van zilvere Vaten en andere Kleinoodiën, hierenboven driehonderd paerden in den ſtal; al

(1) Nat. Comitis Hiſt. fol. 93. 99. & ſeq. & Hiſt. des Turc. par Vanel. Tom. II. pag. 486. & 487.

1551 al dees rykdom wierdt den Roomſchkoning Ferdinand gezonden, welke den Veldheer Caſtaldus, als de beweegende oorzaak tot den buit, van den zelven weder ryklyk meêdeelde.

Zoodra Paus Julius vernam, datmen den Gepurperden Martinuſius omgebragt hadt, heeft hy de zaak doen onderzoeken, en de handdaadigen aan dien moord, zelf den Roomſchkoning in den Kerklyken ban gedaan, aan welken laatſten het veele moeite koſtte om zich weder van den zelven te bevryden. Naa 't omhalsbrengen van den Kardinaal heeft Caſtaldus geenen tegenſtand meer in Zevenbergen gevonden, en dus ligtelyk het ganſche Geweſt onder de Heerſchappye van den Roomſchkoning gebragt, verwervende door het goede beleid in deeze en andere Krygsonderneemingen, dat hem, naa 't volbrengen van zoo groote zaaken, deeze twee fraaije penningen tot een eeuwig gedenkteken zyn toegewyd. 1551

F

F.

I. De voorzyde van den eerſten draagt het borſtbeeld van den Veldheer, en in den rand deeze letters;

IOANNES BAPTISTA CASTALDVS, DVX BELLI MAXIMUS.

JAN BAPTISTA CASTALDUS, DE GROOTSTE BEVELHEBBER VAN DEN OORLOG.

Op de keerzyde zietmen in de gedaante eener Vrouwe, welke op eenig krygstuig zit, het overmeeſterde Dacië, wordende door den Overwinnaar Caſtaldus, die 'er als een Romeinſch Veldheer nevens ſtaat, by de hand opgebeurd en herſteld; en in den boord, mids Zevenbergen een groot deel van Dacië is, dit omſchrift;

SVBACTÆ DACIÆ RESTITVTORI OPTIMO.

AAN DEN BESTEN HERSTELLER VAN 'T OVERWONNE DACIË.

II. Rond-

1551 II. Rondom het borstbeeld van den zelven, dat weder op het eerste deel van den tweeden gevonden wordt, leestmen deezen letterzoom; 1551

IOANNES BAPTISTA CASTALDUS CAROLI V. CAESARIS; FERDINANDI ROMANORUM REGIS, ET BOEMIÆ REGIS EXERCITUUM DUX.

JAN BATTISTA CASTALDUS VELDHEER VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN, VAN FERDINAND KONING DER ROMEINEN, EN VAN DEN KONING VAN BOHEME.

Op het andere deel vindtmen door eenige beelden den Veldheer Castaldus in 't midden van die Volken, welken hy door de wapens gedwongen hadt, en welken als vaardig staan om zyne bevelen te gehoorzaamen, afgebeeld; omringd door deeze letterlyke verklaaring;

CAPTIS, SUBACTIS FUSISQUE REGIBUS NAVARRÆ, DACIÆ, ET OLIM PERSARUM TURCARUMQUE DUCE.

DE KONINGEN VAN NAVARRE EN VAN DACIË, EN VOORHEEN DEN VELDHEER DER PERSIAANEN EN TURKEN, GEVANGEN, ONDERGEBRAGT EN VERSTROOID ZYNDE.

Onder het loopen van deezen en van den Italiaanschen oorlog, welken ik, schoon eerst in 't naaste jaar ten einde gebragt, hier echter agtervolgende heb willen nederstellen, om dus de ontsteltenissen van Duitsland en der Nederlanden, welken de Koning van Vrankryk en eenige Duitsche Vorsten tegen den Keizer stookten, thans onafgebrooken te konnen verhaalen. Naa 't overgaan van Maagdeburg, en dat Maurits Keurvorst van Saksen onder den duim veele Krygsknegten in zynen dienst genoomen hadt, handelde hy bedektlyk met Jan de Fresse Bisschop van Bajonne, Gezant van den Koning van Vrankryk, en sloot eindelyk met den zelven, voor zich en voor andere Duitsche Vorsten, een verbond op den vyfden (1) van Wynmaand, behelzende voornaamenlyk, dat zy, ziende duidelyk de listen en laagen van hunnen vyand tot het uitrooijen van hunnen Godsdienst, alles zouden waagen om den zelven tot eer van God te beschermen. Ten anderen, omdat zy bespeurden hoe de Keizer, zoo in 't heimelyk als in 't openbaar, de Keurvorsten, Vorsten, Graaven, Heeren, Edelen, Steden en andere Onderzaaten van hun waarde Vaderland zogt te dwingen, om hen van de oude Vryheid in eene onverdraagelyke en eeuwige slavernye, gelyk hy elders gedaan en hier reeds een deel van zyn oogmerk bereikt hadt, te brengen. Hierenboven, dat de Landgraaf van Hessen, zonder aanmerkinge van 't verdrag, 't welke de Keizer met den zelven gemaakt hadt, onrechtvaardiglyk den tyd van vyf jaaren gevangen gehouden was, tot groote oneer van hen, en van den ganschen Landaard, die zich niet tegen deeze onbillykheid stelde. Uit deeze oorzaake haddenze besflooten liever al-

(1) Corps Diplomat. par du Mont Tom. IV. Part. III. fol. 31.

1551 le gevaar, ja den dood zelf, te ondergaan dan die schande langer te verdraagen: en, opdat zy beter tot hun voorneemen mogten raaken, warenze in verbond getreeden met hunnen Vriend Hendrik den Tweeden Koning van Vrankryk, wyl des zelfs Voorzaaten veel goeds aan den Duitschen Landaard gedaan hadden; zoekende op deeze wyze, zoo 't God behaagde, door magt van wapenen het juk van onmenschlyke slavernye, zonder iet te spaaren, af te werpen, zich in de oude vryheid te herstellen, en te gelyk den Landgraaf, die tegen het recht der volkeren en alle vertrouwen gevangen gehouden wierdt, te verlossen; tot het welke zy den Almagtigen om hulp baden. t'Evens verklaarende, dat alle Stenden van 't Ryk, die zich met hen wilden vereenigen, vriendlyk zouden ontfangen worden; maar die zich tegen hen of tegen hun loflyk voorneemen kanteden, en den Keizer in 't heimelyk of in 't openbaar tragteden te helpen, zoudenze, 't zy Geestlyken of Waereldlyken, voor vyanden houden, en, voor zoodaanige ontrouwheid aan hun Vaderland, te vuur en te zwaard vervolgen. Zonder kennisse en toestemminge van den Koning Hendrik zouden zy, noch de Koning zonder hen geene verbintenissen van vreede met den gemeenen vyand maaken, gelyk ook niemand van hen zonder algemeene bewilliginge, begeerende in een lighaam te blyven, tot zy hun oogmerk bereikt hadden; en byaldien een deel van hen, met kennisse van 't andere, verdrag of vreede met den vyand wilde maaken, dan zoudenze allen, niemand uitgezonderd, in het zelve begreepen worden. Zoo 't noodig ware zoudenze hun Leger by dat van den Koning voegen, en zich voor alles van die genen verzekeren, welken naast gelegen of hinderlyk mogten wezen, en dan regt naar den Keizer trekken, 't zy die in Duitsland of in Nederland mogt zyn.

Tot het voeren van deezen oorlog beloofde de Koning van Vrankryk voor de eerste drie maanden tweehonderd- 1551 enveertigduizend (1) Kroonen, en voor ieder der volgende maanden zestigduizend van gelyke waarde, welke eerste somme de Koning hen, den vyfentwintigsten van Sprokkelmaand naastkoomende, te Bazel zoude ter hand stellen. Ondertusschen zoudenze zevenduizend Ruiters op de been brengen, en buiten hunne Landen werven, eensdeels omdat die den Keizer niet zouden dienen, andersdeels om hunne eige Ruiters in hunne Landen te houden, opdat die elkanderen by invallen zouden byspringen; hierenboven zoudenze zooveel Voetvolk in den dienst, en Krygsgereedschappen te velde neemen, als zy noodig oordeelden om den vyand, hoe die ook mogt zyn, slag te leveren. Byaldien de Kinders van Jan Frederik Hertog van Saksen in dit verbond wilden treeden, dan zoudenze vooraf op de krachtigste wyze verzekeren, dat zulks niet tot nadeel van Maurits Keurvorst van Saksen zoude strekken, en in geval zy dit weigerden zoudenze als vyanden gehandeld worden; ja als de gemelde Jan Frederik in vryheid raakte, zoude die niet in 't gebied zyner Landen gesteld worden, dan zooverre als tot heil der gemeene zaake dienstig zoude zyn; zelf moesten de Kinderen der gevangene Vorsten belooven, dat zy en hunne Vaders, als die in vryheid zouden zyn, van de voorgaande onderhandelinge met den Keizer zouden afstaan. Ook zoude Keurvorst Maurits, voor hy te velde trok, den Keizer door een geschrift te kennen geeven, dat hy des zelfs dienst verlaaten hadt. En dewyl men het naadeel, 't gene uit de meerderhoofdigheid van 't Krygsgebied gesprooten was, eertyds gezien hadt, zoude Keurvorst Maurits thans alleen het Opperbevel van 't gansche Leger voeren; mids 'er vier Mannen om de zaaken te beraaden, met gemeen goedvinden, bygevoegd mogten worden. Voorts, opdat de gedaane belofte wel onderhouden mogt worden, zouden zy en de Koning over en weder Pands-lie-

(1) Ecus.

1551 lieden geeven, en de gemelde Koning zich, als 't moogelyk was, verzekeren van die Steden, welken oudtyds aan 't Ryk behoord hadden en geen Duits spraaken; te weeten, Kamerik, Toul, en in Lotteringe Metz; Verdun en diergelyke meer, opdat hy de zelven zoude bewaaren als Stedehouder van het Heilige Ryk, tot welken tytel zy hem in 't vervolg zouden verheffen, behoudende nogtans het recht, dat het Ryk op de voornoemde Steden mogt hebben: wyders zou de Koning den oorlog in Nederland beginnen, opdat de Krygsmagt des vyands verdeeld zoude worden; 't gene te ligter konde geschieden, omdat eenige naastgelegene Vorsten en Steden geneegen waren zich met hen te vereenigen. Deezen dienst zoudenze den Koning altyd erkennen, zoo in hem te begunstigen omtrent de vervreemde Vaderlyke Landen, als in 't verkiezen van eenen Keizer naar zyn welgevallen, en byaldien de Koning dien last zoude willen aanvaarden, zoudenze den zelven beter dan eenen ander houden, en om in zyne bescherminge te blyven, beloofdenze hem alle diensten, trouwe en vriendschap.

Wanneer men dit schrift aan den Koning van Vrankryk, die het zelve, den vyftienden (1) van Louwmaand des
1552 volgenden jaars, bekrachtigde, vertoonde, was het alleenlyk ondertekend door Maurits Keurvorst van Saksen, Georg Frederik Markgraaf van Brandenburg, Jan Albert Hertog van Meklenburg, en Willem Landgraaf van Hessen, Zoon van den gevangen Vorst; 't zy om zulks geheim te houden, of om andere reden: maar kort hiernaa wierdt deeze verbintenis ook getekend (2) door Joachim Keurvorst van Brandenburg, Albert van Brandenburg, Frederik Paltsgraaf, den Hertog van Wirtemberg, den Hertog van Tweebrugge, Hendrik van Meklenburg en Ernst Markgraaf van Baden.

(1) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. III. fol. 33.

(2) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 472.

Deezen handel hieldt Keurvorst Maurits eenen tyd lang geheel bedekt, en was niet alleen den Keizer aan boord tot het ontslaan van den gevangen Landgraaf, maar veinsde ook zoowel de Kerkvergadering van Trente te willen voortzetten, dat de Keizer, toen hem het loopende gerugt, dat Maurits zich tegen hem wapende, geboodschapt wierdt, om het zelve lachte, en geene verzekeringen wilde gelooven; te meer, omdat Maurits eenige Gezanten, nevens anderen van den Hervormden Godsdienst, naar Trente gezonden hadt; des de Keizer de Keurvorsten (3) van Ments en Trier, die op de gemelde tyding, gereed stonden te vertrekken, vermaande te Trente te blyven en de losse gerugten zoo ligt niet te gelooven. De Gezanten van Keurvorst Maurits stelden ondertusschen de begeerte van hunnen Meester op de Kerkvergaderinge voor, eischende verzekering voor zyne Godgeleerden, tot hunne koomst alles op te schorten, en dan de voorheen verhandelde zaaken weder te beginnen; wyders datmen eene vrye Kerkvergadering, op welke alle Volken konden verschynen, zoude houden; dat de Paus geen Voorzitter, maar de Vergaderinge onderworpen zyn, en de Bisschoppen, opdat die vry zouden oordeelen, van den eed ontslaan zoude. Hierby voegende, dat zyne Godgeleerden, die reeds op weg waren, zulks op de Vergaderinge, alsze daar geroepen wierden, nader zouden ontvouwen. Als dit voorstel den Keizer bekend wierdt, riedt hy aan de Vaderen den Keurvorst zagt en vriendlyk te antwoorden. Hierdoor lieten veelen het opgevatte vermoeden vaaren, inzonderheid omdat de Godgeleerden van Maurits reeds te Neuremberg (4) gekoomen waren. Aan 't hoofd der zelven was Philips Melanchton, die ook de punten, om op de Kerkvergaderinge in te leveren, opgesteld hadt, en by Roomsen en Onroomsen om zyne uitmuntende verdiensten zoo geacht was, dat ik hier de nog overige penningen, tot zyne gedachtenisse gemaakt, goed vinde te vertoonen. 1552

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 733 & seq.

(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 742. en 't Leeven van Ph. Melanchton door Ab. van de Corput pag. 542.

F.

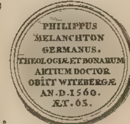

I.

I.

M.

I. Hoewel ſommigen der volgende penningen naa 't overlyden van Melanchton gemaakt zyn, echter ſchynt de waardigheid en zagtmoedigheid van deezen grooten Leeraar te vereiſchen, dat ik de zelven, mids zyn dood buiten myn beſtek is voorgevallen, hier, met eene kleine getuigeniſſe van zyne verdienſten door eenen Franſchen Schryver gegeeven, nederſtelle. *Het gedrag, de woorden en werken van Philips Melanchton*, ſchryft (1) hy, *hebben zyne grootſte vyanden vermoeid en afgemat; de wonderlyke wysheid en weetenſchappen, in welken hy byna eenen ieder te boven ging, waren zoo volmaakt, en zoo nut, dat de Vorſten zelf by hem, als by eene Godſpraak van Apollo te raade gingen.* Rondom het borſtbeeld van deezen man, dat op de voorzyde van den eerſten geſteld is, leeſtmen dit omſchrift;

(1) André Thevet Pourtraits & Vies des Hommes Illuſtr. fol. 575.

PHILIPPI MELANTHONIS EFFIGIES.

AFBEELDSEL VAN PHILIPS MELANCHTON.

Op de keerzyde, die niet dan Letters draagt, wordt deeze zyne gewoone ſpreuk, ontleend uit den zevenendertigſten (2) Pſalm van Koning David, hier naar de Latynſche verdeeling gevonden;

(2) Vers. 7.

SVBDITVS ESTO DEO ET ORA EVM.
PSALMO XXXVI.

WEES

1552 *WEES ONDERDAANIG AAN GOD EN BID HEM.* 1552
PSALM XXXVI.

II. De tweede draagt het afbeeldsel van den zelven Leeraar in eene andere gedaante; op het eerste deel binnen deezen letterzoom;

PHILIPPVS MELANTHON AETATIS SVÆ LXI.

PHILIPS MELANCHTON ZYNS OUDERDOMS LXI.

Rondom den gekroonden Leeuw, die op het andere deel met eenen hamer in den eenen en eene nyptang in den anderen klaauw gevonden wordt, 't zy een zinnebeeld of wapen van deezen man, leestmen deeze woorden van den grooten Geloofsverkondiger (1) der Heidenen;

(1) Brief van Paulus aan de Romeinen Cap. VIII. vers. 31.

SI DEVS PRO NOBIS, QVIS CONTRA NOS?

ZOO GOD VOOR ONS IS, WIE ZAL TEGEN ONS ZYN?

III. Diergelyk een borstbeeld staat op de eene helft van den derden, hebbende deezen letterzoom;

DOCTORIS PHILIPPI MELANTHONIS EFFIGIES.

AFBEELDSEL VAN DEN LEERAAR PHILIPS MELANCHTON.

Dewyl Melanchton den zestienden van Sprokkelmaand in 't jaar veertienhonderdzevenennegentig gebooren was, en den agtienden van Grasmaand, in 't zestigste jaar deezer eeuwe, het sterflyke deel afleidde, heeftmen zulks op de andere helft door deeze Dichtregels tragten aan te wyzen;

NATALIS DOCTORIS PHILippi MELANTHONIS;
VDUS AGEBAT PISCIS PER SIDERA PHOEBUS,
QUA NATUS GRACILIS LUCE PHILIPPUS ERAT.
OBITUS DOCTORIS PHILippi MELANThonis;
VERNO LUXURIANS SURGIS CUM PLEIAS ORTU,
SUBLATUS, STELLIS CULTA THEATRA PETIT.

GEBOORTE VAN DEN LEERAAR PHILIPS MELANCHTON;
WANNEER DE ZON IN HET TEKEN VAN DEN VISCH GING,
WIERDT DE TEDERE PHILIPS GEBOOREN.
DOOD VAN DEN LEERAAR PHILIPS MELANCHTON;
ALS GY O ZEVENGESTARNTE IN DE LENTE OPKWAMT,
WIERDT HY IN DEN HEMEL OPGENOOMEN.

IV. Eindelyk zietmen ook zyn afbeeldsel op het voorstuk van den vierden zonder letteren; en op het agterstuk dit opschrift;

1552 PHILIPPUS MELANCHTON GERMANUS, THEOLOGIÆ ET BONARUM ARTIUM DOCTOR, OBIIT WITEBERGÆ, ANNO DOMINI 1560 ÆTATIS 63. 1552

PHILIPS MELANCHTON DUITSER, LEERAAR DER GODGELEERDHEID EN GOEDE KONSTEN, IS TE WITTEMBERG GESTORVEN, IN 'T JAAR ONZES HEEREN 1560 ZYNS OUDERDOMS 63.

M.

V. De vyfde, die ik nergens beter dan hier heb konnen plaatsen, heeft op de voorzyde, rondom het borststuk van den zelven Leeraar, deeze letters;

PHILIPPVS MELANTHON ANNO ÆTATIS SVÆ L.

PHILIPS MELANCHTON IN 'T JAAR ZYNS OUDERDOMS L.

Binnen eenen krans op de tegenzyde vindtmen de zelve Bybelspreuk, die op den eersten gesteld is, met deeze geringe veranderinge;

PSALMO 36. SVBDITVS ESTO DEO ET ORA EVM. ANNO MDXXXXVI.

IN DEN 36sten PSALM. WEES ONDERDAANIG AAN GOD EN BID HEM. IN 'T JAAR MDXXXXVI.

Melanchton, met behoorelyke brieven, zoo voor zich als voor de vergaderde Geestlyken te Trente, van Keurvorst Maurits voorzien zynde, was niet lang te Neurenberg geweest of kreeg orde (1) niet verder te trekken, maar naar den uitslag van de onderhandelingen te wagten, welken de Keurvorst Maurits voorgaf met den Keizer te willen houden; wandt tot dit einde hadt de Keurvorst niet alleen twee Gezanten aan den Keizer gezonden, om de zaaken nader te overleggen, en te Insprug eene herberg voor hem te bestellen, maar zich zelven reeds op reis (2) begeeven, om alles schyn van waarheid te geeven, en zoolang uit te rekken als hem dienstig scheen. Eindelyk de kans schoon en zich in staat ziende wierp hy het mom-aanzigt af, riep zyne Gezanten en Godgeleerden terugge, monsterde zyne Krygsknegten, en gaf door brieven aan alle Stenden des Ryks omstandig berigt van zyn vooorneemen, betoonende in zyn gedrukt verklaarschrift drie punten, die reeds in 't verbond met Vrankryk omstandig gemeld zyn, om welken hy den oorlog tegen den Keizer wilde voeren. Eerstelyk, om de zekerheid van den Hervormden Godsdienst; ten ande-

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 742.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 753. & seq.

1552 anderen om de gevangenhouding van zynen Schoonvader den Landgraaf van Hesfen; en ten derden om de wankelende Vryheid van Duitsland te herftellen: meenende dus de onderdrukte Ryksfteden door het eerfte, en de beleedigde Vorften door het laatfte punt ligtlyk aan zyne lyn te krygen; t'evens eenen iegelyk van hen waarfchouwende, zyn heilzaam voorneemen niet te verhinderen, om niet als vyanden gehandeld te worden.

In den zelven tyd maakte Albert, Markgraaf van Brandenburg, zyn verklaarfchrift tegen den Keizer met fcherpere uitdrukkingen gemeen. Ook deedt de Koning van Vrankryk het zyne onder dit voorwendfel verkondigen; dat hy (1) verfcheidene beroerten door den Keizer ontftooken, zoo in Schotland, Engeland als andere oorden, gelukkiglyk verzoend hadt, maar dat de zelve t'elkens nieuwe onluften zogt, dus niet alleen de Vorften van Parma en Mirandola poogde te onderdrukken, omdatze zich onder de befcherming van Vrankryk begeeven hadden, maar zelf Kriftina Vorftin van Lotteringe opftookte, om de vereifchte beloften van manfchap voor 't Hertogdom Bar aan de de Franfche Kroone te weigeren; dat de Keizer eens anders eigendommen tragtte in te zwelgen, en zulks niet alleen voorheen in Vrankryk gezogt, maar thans op het klaarfte in Duitsland getoond hadt, meenende het zelve in flaaffche dienftbaarheid te brengen, gelyk Utrecht, Luik, Kamerik, Gelderland, Conftans en meer anderen, die tot het Ryk behoorden, reeds onder de magt van 't Ooftenrykfche Huis vervallen waren, en dat Gulik, Kleef, Trier, en eenige Heerlykheden van de Vorften van Wirtemberg op het punt ftonden om onder het zelve juk te bukken; dat de verwoefting van 't Landgraaffchap van Hesfen, en der andere Landen van dat Huis, eenen ieder de traanen van medelyden uit de oogen perfte; dat de Keizerlyke Kamer van Spier een Rechtbank was, voor welke de Vorften en Ingezetenen der vrye Steden van Duitsland, gefleept wierden, om hen de dwingelandy van het Ooftenrykfche Huis te doen gevoelen. In zoogroote en beklaagelyke wanorde hadden de Vorften, fchoon wat laat, de oogen omtrent dit naadeelig opzet voor beide de Volken geopend, en, niet langer de ongefchiktheid konnende verdraagen, heul gezogt in Vrankryk, om dus, wegens de oude verbintenis dier twee Volkeren, en der Franfche Koningen met het Keizerryk, een hulpmiddel tegen het ingekankerd ongemak te zoeken, tot het welke de Koning hen den verzogten onderftand niet konde weigeren; des te eerder, wyl de onfchuldige dood van Vogelsberge, die den Koning van Vrankryk, in den tyd van vreede gediend hadt, het vervolgen van den Ryngraaf, het vangen van Jan Frederik Keurvorft van Sakfen, en van Philips Landgraaf van Hesfen, en meer diergelyke hem hiertoe porden: betuigende geen ander voorneemen te hebben, dan om de Duitfen en hunne vryheid te herftellen, en te gelyk den vreede der Kerke, en de algemeene ruft van Europa te verzekeren; doch datmen deezen niet konde opbouwen, dan naa 't verbreeken van de groote Staatzugt en onverzaadelyke begeerlykheid van dien, welke federt eenen geruimen tyd den eenen en den anderen gekweld hadt. 1552

Dit verklaarfchrift, in het Duitfch overgebragt, wierdt, nevens die van den Keurvorft Maurits en van Albert Markgraaf van Brandenburg, aan alle oorden van Duitsland verzonden, hebbende aan het hoofd van dit gedrukte (2) opftel eenen hoed tusfchen twee zwaarden of daggen afgebeeld, en onder de zelven den tytel des Konings, als Befchermer der Duitfche Vryheid; in diervoegen, zoo ik vertrouwe, als op de twee nevensftaande penningen, die ter gedachtenisfe van dit geval gemaakt zyn, gevonden wordt.

(1) Daniël Hift. de France Tom. V. pag. 473.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 759.

1552 1552

M.

L.

I. Het borstbeeld des Konings wordt in 't harnas, met den Lauwrierkrans om 't hoofd, op het voorstuk van den eersten, binnen dit randschrift gevonden;

HENRICVS II. REX CHRISTIANISSIMVS.

HENDRIK DE TWEEDE, DE ALLERKRISTELYKSTE KONING.

De Hoed, het teken der Vryheid, staat tusschen twee Zwaarden op het agterstuk, gelyk die op den Romeinschen penning van Marcus Brutus, welke Cæsar hielp ontzielen, voorkoomt; boven den zelven leestmen LIBERTAS, *VRYHEID*; en onder, in opzigt van den Koning Hendrik, dit byschrift;

VINDEX ITALICÆ ET GERMANICÆ LIBERTATIS. 1552.

DE WREEKER VAN DE ITALIAANSCHE EN DUITSCHE VRYHEID. 1552.

II. Het eerste deel van den tweeden draagt het zelve afbeeldsel, van de andere zyde te zien, omringd door deeze tytels;

HENRICVS II. GALLIARVM REX, INVICTISSIMVS, PATER PATRIÆ.

HENDRIK DE TWEEDE, KONING DER FRANSEN, DE ONVERWINNELYKSTE, VADER DES VADERLANDS.

Op het andere deel zietmen weder den Hoed tusschen twee Dolken, en boven den zelven LIBERTAS, *VRYHEID*, en onder dit alleenlyk op Duitsland toepasselyke byschrift;

VINDEX LIBERTATIS GERMANIÆ.

DE WREEKER VAN DE VRYHEID VAN DUITSLAND.

De

1552 De drie gemelde schriften op eenen slag aan alle oorden verscheenen, en de groote beweeging der Krygsknegten, welken van alle kanten zich by het Leger van den Keurvorst van Saksen voegden, bragten verscheidene beweegingen in de gemoederen der Duitsen, en den Keizer, toen te Insprug, in de uitterste verbaasdheid; wandt het grootste deel zyns Legers hadt den Keurvorst Maurits voor Maagdeburg trouw gezwooren, en buiten het zelve hadt de Keizer geen Krygsvolk van belang in Duitsland; des zyne Majesteit, om den eersten schok van deezen onverwagten storm te keeren, gedwongen wierdt straks in onderhandeling te treeden, en tot dit einde (1) Hendrik Burggraaf van Misnië, Kancelier van Boheme, uit den naam des Roomschkonings naar Schweinfurt zondt. Dees, den Keurvorst Maurits en Willem 's Landsgraaven Zoon aldaar zyne magt tot den handel des vreedes, en tot het verlossen van den gevangen Landgraaf, in tegenwoordigheid van den Gezant (2) van Vrankryk, vertoond hebbende, ontfing ten antwoord, dat de verbondenen niet liever dan den vreede met den Keizer wenschten, dat zy tot dit einde op zekeren tyd, dienze bepaalden, te Lints met den Roomschkoning over de ontslaaging van den Landgraaf, en van de belangen hunner Bondgenooten, zouden koomen handelen.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 760.

(2) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 474.

De Keurvorst van Saksen, den aard des Keizers kennende, en door ydele hoope van onzekere verzoeninge, uit loutere vreeze aangebooden, niet willende misleid zyn, vervolgde met allen spoed, zoodra 's Roomschkonings Gezant vertrokken was, zynen togt op Rotenburg, daar Albert Markgraaf van Brandenburg met zyne Ruiteren en Voetknegten zich by den Keurvorst voegde; hierop met vereenigde magt langs Dinkelspul en Nordlinge op Donauwerd trekkende, hebbenze de Burgers dier Steden niet (3) alleen in den eed genoomen, maar zelf de oude Regeering af- en nieuwe aangesteld, ook eenig geld en geschut van de zelven gevorderd. Toenze dit verrigt en onderwylen vernoomen hadden, dat 'er geen sterke bezetting in Augsburg en een stuk muurs van die Stad gevallen was, trokkenze met groote dagreizen derwaart, en berenden de zelve den eersten van Grasmaand. Vier dagen hiernaa gaven de Stedelingen zich aan de Verbondenen over, welken, toen de Spaansche bezetting uitgetrokken was, naauwlyks bezitting genoomen hadden, of schreeven en vermaanden die van Neurenberg en andere Steden van het hooge deel van Duitsland, dat de zelven zich met hen vereenigen, en hunne Gemagtigden, tegens het einde van Grasmaand, naar Augsburg zouden zenden. Het zelve schreevenze aan die van Ulm, hen tegelyk om krygstuig en leevensmiddelen verzoekende. Op deeze onderneeminge, in welke Albert Markgraaf van Brandenburg ook de Sterkte Holfestein veroverde, en bezetting in Gislingue, drie uuren van Ulm, wierp, is de naastvolgende gedenkpenning van Keurvorst Maurits gemaakt geworden. 1552

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 760.

T.

Op de voorzyde is Maurits in 't harnas met de Keurvorstlyke kleedinge omhangen, en het zwaard van den Aardsmaarschalk des Ryks in de hand, afgebeeld, binnen dit omschrift;

1552 MAVRITIVS Dei Gratia ELECTOR SAXONIÆ. 1552

MAURITS DOOR GODS GENADE KEURVORST VAN SAKSEN.

Op de keerzyde zietmen eenen Walvisch in Zee, welke, naar 't getuigen van den penningkundigen (1) Luckius, met zooveel gewelds het water uit de neusgaten werpt, dat de Schippers den zelven met geene wapenen wederstaan konnen; dierhalven, als hen de magt ontbreekt, neemenze de list te baat, en werpen tonnen, ballen, balken, stokken en diergelyke in Zee, en als de Visch op dit tuig zyne krachten verspild heeft, neemen zy de gelegenheid waar om den zelven aan te grypen; en dewyl op deeze wyze Keurvorst Maurits met zyne verbondenen den Keizer te keer ging, leestmen dit byschrift in den rand;

(1) Sylloge Numism. fol. 147.

HIS ARTIBVS.

DOOR DEEZE KONSTGREEPEN.

Zoodra het gerugt van deezen togt naar Trente overwoey, en veele Bisschoppen zoo in 't heimelyk als openbaar de Stad verlieten, en met haast naar huis trokken, hebben (2) de overigen, om het naakende gevaar, de Kerkvergadering voor twee jaaren opgeschort, en het voorbeeld hunner Amptgenooten gevolgd. In den zelven tyd leverde de Koning van Vrankryk (3) de beloofde somme voor de drie eerste maanden van den kryg, en de Heeren van Jamets van der Mark, en van Nantouille tot Pandslieden; van welken de laatste op de reize stierf: hiertegen leverden de Verbondenen den Hertog Kristoffel van Meckelenburg en Philips Zoon van den Landgraaf van Hessen. Kort hiernaa bereidde zich de Keurvorst van Saksen tot zyne reis naar Lints, om met den Roomsch-koning, gelyk hy beloofd hadt, te handelen.

(2) DuPin Biblioth. Ecclesiast. Tom. XV. pag. 130.

(3) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 475.

In deeze gesteldheid bevonden zich de zaaken van Duitsland, terwyl de Nederlanden op de Grenzen aan Vrankryk, geduurende den Winter, door meenigvuldige uitloopen en strooperyen geweldig ontroerd waren; des de Landvoogdes Maria, bespeurende veel gelds tot het voeren van den oorlog noodig te hebben, schoonze in 't voorgaande jaar met dit inzigt, op den naam des Keizers, van de Luikenaaren (4) van iedere duizend guldens hunner goederen, zoo beweegelyke als onbeweegelyke, vyf Rynsguldens geëischt, en door zekere bemiddeling verkreegen hadt, thans, met den aanvang deezes jaars, de Staaten der zeventien Nederlanden verzaamelde, en van de zelven eene beede van dertighonderdduizend guldens vorderde. Doch de Vlaamingen weigerden hun deel in geld, mids de kwaade neering, en beloofden volk te leveren en dat te betaalen; maar de Staaten van Brabant, op dit stuk kort hiernaa te Brusfel byeen gekoomen, bewilligden op zekere voorwaarde, voor hun deel in de gemelde beede, de somme van vierhonderdduizend Karelsguldens. Op deeze wyze wierden de lasten des oorlogs gevonden, en op bevel der Landvoogdesse alom, zelf in Oostvriesland, (5) een groot getal van Krygsknegten aangenoomen, en door de zelven de grenzen bezorgd. Hierop begaf zich de Landvoogdes naar Aken, daar zy met eenigen der naastgelegene Vorsten, op haare begeerte derwaart gekoomen, naamenlyk met Willem Hertog van Kleef, Adolf Aardsbisschop van Keulen, en Georg Bisschop van Luik, eene verbintenis (6) maakte.

(4) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 310. & 311.

(5) Schotanus Chron. van Vriesl. fol. 695.

(6) Chapeavilli Gesta Pontif. Leodiens. Tom. III. pag. 368.

De Koning van Vrankryk middelerwylen, de Grenssteden van Champanje met voorraad van oorlog voozien, en by zich zelven tot in Duitsland door te dringen, besloten hebbende, hadt het bestier zyns Ryks aan zyne Gemaalinne

1552 ne bevoolen, en zich met eene ongelooflyke meenigte Vorsten, Heeren en Edellieden, omtrent het midden (1) van Lentemaand, naar den kant van Lotteringe begeeven, om, naar den raad van den Conestabel Montmorency, welke het gebied over het Leger voerde, zich voor alles van de Steden, die hem van de Duitsen beloofd waren, meester te maaken. Met dit inzigt tot Nancy genaderd, kwam de Hertogin van Lotteringe Kristina den Koning begroeten, en verzoeken, dat haare Landen geen naadeel mogten ontfangen; wandt de Vorstin, den Keizer gevraagt (2) hebbende hoe zy zich in deeze gesteldheid van zaaken zoude gedraagen, hadt ten antwoord gekreegen, dat hy te verre van de hand en te veel verhinderd was om haar onderstand te zenden; datze hierom 's Konings bescherming zoude verzoeken, wylze van zynen kant niets te vreezen hadt. De Koning ontfing de Hertogin met veel beleefdheid, en gaf haar te kennen, dat hy in deezen voorgenoomen oorlog eenige zekerheid aan die zyde noodig hadt, en dierhalven, vreezende of Lotteringe, paalende aan de Grenzen zyns gebieds, van zyne vyanden mogt vermeesterd worden, het zelve, zonder iemand te verkorten, in bezittinge wilde neemen. Hoewel de Vorstin aantoonde, datze den Koning nooit ergens in beleedigd hadt, en, door haare beweegelyke klagten, al de omstaanden, ja zelf den Koning ontroerde, zich echter buiten staat ziende den Koning te wederstreeven wierdt eerlang gedwongen te gehoorzaamen, wyl de Koning kort hier naa haaren Zoon Karel naar Vrankryk zondt, en Kristina zelve met belofte van haare inkoomsten te zullen behouden verzogt, mids zy een Dochter van 's Keizers Zuster was, te vertrekken, en het gebied aan haaren Schoonbroeder Niklaas Graaf van Vaudemont over te laaten; des de Vorstin, (3) hierdoor gedwongen, in doodlyke droefheid met haare twee Dochteren, Renata en Dorothea, naar Straatsburg en van daar naar Nederland week. 1552

(1) Mezeray Hist. de France Tom. II. fol. 1074.

(2) Hist. de Lorraine par Aug. Calmet Tom. II. fol. 1298. & seq.

(3) Hist. de Lorraine par Aug. Calmet Tom. II. fol. 1301.

Geduurende deeze onderhandeling hadt de Veldheer der Fransche Montmorency de Bisschoplyke Steden Toul, Verdun en Metz overmeesterd: de twee eerstgemelden (4) openden haare poorten zonder veel tegenstands; en hoewel de Ingezetenen van Mets in 't eerste de voorstellen van Montmorency verwierpen, echter wierdenze, zoo door 't gezigt van het vyandlyke Leger dat gereed stondt om aan te vallen, als door partyschap hunner regeeringe, onder welke verdeeldheid hun Bisschop, de Kardinaal Robert van Lenoncour, wakker voor den Koning yverde, zoover re gebragt, datze, eensdeels door list, andersdeels door geweld, van den Veldheer gedwongen wierden hunne poorten te openen, en dus de bevelen te gehoorzaamen. De voorspoedige overwinning, door 't beleid van Montmorency verkreegen, geeft my gelegenheid om den fraaijen gedenkpenning van dien wakkeren Veldheer hier te vertoonen.

(4) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 475.

F.

Dees, Zoon van Willem Heer van Montmorency en van Anna Pot, was sedert het vyftiende jaar deezer eeuwe in de voornaamste gevallen van den oorlog geweest, en door zyne uitmuntende deugd allengs tot de aanzienlykste eerampten en bedieningen van 't Ryk ge-

1552 gevorderd; naamenlyk (1) tot Pair, Maarfchalk, Grootmeefter, en Coneftabel van Vrankryk, Ridder van de Orderen van St. Michiel en van den Kousfeband, eerfte Kamerling des Konings, Landvoogd van Languedoc, Graaf van Beaumont op de Oife, van Dammartyn, en Hertog van Montmorency; nogtans vindtmen alleenlyk dit eenvoudige omfchrift rondom zyn borftbeeld, dat op de voorzyde gefteld is; 1552

(1) Moreri Dict. Hift.

ANNAS MOMMORANCIVS MILITIAE GALLICAE PRAEFECTUS.

ANNAS VAN MONTMORENCY BEVELHEBBER VAN HET FRANSCHE LEGER.

De ftandvaftige getrouwheid van deezen Veldheer omtrent de Koningen en de Kroon van Vrankryk, met welke hy onder François den Eerften en Hendrik den Tweeden diende, heeft oorzaak gegeeven, datmen op de keerzyde die Deugd afgefchetft heeft, door eene Vrouw, welke aan den voorften vinger van de regterhand eenen ring, het teken van getrouwheid, toont, en met de flinker eenen bol, welke de onftandvaftigheid der waereldfche zaaken betekend, onbeweegelyk houdt, ruftende tot dit einde ook met den voet op eenen vierkanten fteen: en in den rand leeftmen deeze woorden ter verklaaringe;

FIDEM ÆTERNAM PRAESTAT.

ZY VERZEKERT ALTYDDUURENDE GETROUWHEID.

Zoodra de Koning de gemelde Steden, en ganfch Lotteringe veroverd, en Artus van Cosfey tot Bevelhebber van Metz met vyfduizend Mannen gefteld hadt, begaf hy zich met al zyne krygsmagt naar Straatsburg, en, hier door de Stedelingen met beleefdheid afgeweezen, voorts naar Hagenau en Weisfemburg, van waar de Koning iemand aan den Keurvorft van Sakfen afvaardigde, om den zelven tot het vereenigen (2) hunner Heirkrachten, volgens voorgaande beloften, te vermaanen; maar de Duitfen, reeds meer bedugt geworden voor de magt van den Franfchen Koning dan voor den Keizer, dienze moogelyk geheel hadden konnen dwingen, zonden den Afgevaardigden met eenige voorwendfelen van verfchooninge terugge. In den zelven tyd kwamen ook de Gezanten (3) der Keurvorften van Ments, Trier en den Palts, en der Hertogen van Wirtemberg en van Kleef, kort hiernaa ook van de Zwitferen, den Koning verzoekende niet verder te willen voorttrekken, om het verderf van 't Ryk te verhoeden, beloovende al hun vermoogen tot het verkrygen van eenen algemeenen vreede, die zyne Majefteit zoude behaagen, aan te wenden. Als zulks ook van den Keurvorft van Sakfen nader bekrachtigd en daar by verzogt wierdt, hoe zyne Koninglyke Majefteit in den vreede, over welken de Keurvorft te Lints in onderhandelinge was, begeerde begreepen te zyn, heeft de Koning, hoe onverwagt hem deeze verandering voorkwam, echter den Vorften geantwoord, dat hy zyn oogmerk, om 't welke hy in Duitsland gekoomen was, bereikt hadt; dierhalven, wyl de gevangene Vorften ontflaagen zouden worden, wilde hy met die eere vertrekken: als de Duitfen zyne hulp weder noodig hadden zoude hy noch arbeid, koften noch gevaar ontzien om hen te redden, maar thans terugge keeren, wyl de vyanden in zyne Landen gevallen waren.

(2) Mezeray Hift. de France Tom. II. fol. 1073.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 765. & Daniël Hift. de France Tom. V. pag. 477.

Met dit opzet trok de Koning weder naar Lotteringe; inzonderheid omdat Adriaan van Croy Graaf van Reux, Stadhouder van Vlaandre, en Maarten (4) van Rosfem Bevelhebber van het Keizerlyke Leger, met eenen wakkeren

(4) P. Heuteri Rer. Auftr. Lib.

1552 ren hoop volks van vyftienduizend Voetknegten en drieduizend Ruiteren, terwyl de Koning naar Duitsland was, Picardië en Champanje te vuur en te zwaard verwoest, en, naa 't winnen van Stenay op de Grenzen van Lotteringe, ook tot in l'Isle de France doorgedrongen, Noyon, Nesle, Chauny, Roye, Folembray met meer andere plaatsen, Sterkten en Kasteelen der Edellieden, overweldigd hadden, en hierdoor die van Parys zoo geweldigen schrik op 't lyf joegen, dat veele Ingezetenen de vlugt koozen, en de Koning uit deeze oorzaake kort hiernaa van de Stedelingen eene geweldige somme vorderde, om de Stad te versterken.

XIII.Cap. 14. & Haræi Annal. Brab. Tom. I. fol. 665.

Naauwlyks hadt de Koning van deezen inval tyding gekreegen, of hy zondt straks, om de Keizerlyke benden in dien loop te stuiten, den Hertog van Vendôme met een gedeelte zyns heirs vooruit naar Picardië; doch aleer de zelve derwaart kwam, hadden de Graaf van Reux en Maarten van Rossem met hunne Krygsmagt de Stad en het Slot Hesdin gewonnen, en de bezetting zonder geschut doen uittrekken. Ja (1) men verzekert, dat in deezen togt meer dan vyftigduizend gehoornde beesten, behalven de schaapen of varkens, uit Vrankryk geroofd en naar Nederland gevoerd waren. Dees gelukkige voortgang der Nederlandsche wapenen heeft, myns oordeels, de geboorte verschaft aan de drie volgende penningen, die ter eere van de Landvoogdesse in Nederland gemaakt zyn. 1552

(1) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 313.

I. De voorzyde van den eersten draagt het afbeeldsel der Landvoogdesse Maria, in zoodaanige gedaante als de Romeinen hunne Overwinningbeelden maakten; hebbende vleugels aan de schouderen, in de regterhand den Lauwrierkrans, in de slinker den Palmtak, en, mids zy nog den tytel van Koninginne voerde, deeze letters in den rand;

MARIA Dei Gratia Regina Hungariæ.

MARIA DOOR GODS GENADE KONINGIN VAN HUNGARIË.

Op de tegenzyde zietmen, binnen eenen Lauwrierkrans, deeze eerste letter van haaren naam, met de Koninglyke Kroone boven, en het jaartal onder de zelve;

Maria 1552.

II. Het eerste deel van den tweeden is gelyk aan den voorgaanden, en op het andere

1552 deel is het zinnebeeld van den Keizer, de twee pylaaren van Herkules, binnen eenen krans, 1552
en deeze zyne ſpreuk geſteld;

PLVS OVTRE.

NOG VERDER.

III. De gemelde Overwinning is weder op het voorſtuk van den derden afgebeeld; en, om de wakkerheid der Landvoogdesſe in 't bewaaken der Nederlanden aan te wyzen, wordt op het agterſtuk een Kraanvogel gevonden, welke, omdat de ſlaap hem niet zoude overvallen, met eenen kei in den eenen klaauw op de wagt ſtaat, en dierhalven leeſtmen nevens den zelven dit omſchrift;

VIGILATE.

WAAKT.

De waakzaamheid der Landvoogdesſe bleek inzonderheid in dit jaar; wandt in den aanvang van het zelve, kwaad vermoeden ontſtaan zynde of zich her- en derwaart verraaders (1) verſtooken hadden, wierdt in de Nederlanden omzigtige orde geſteld, en tot ontdekkinge der zelven, in de Steden aan alle Herbergieren bevoolen des avonds de naamen, woonplaatſen en handelingen, van die by hen ter herberge kwamen, den Schout ſchriftlyk op te geeven. Ook wierdt openlyk afgeleezen, dat de Burgers, als de klok te wapen klepte, zich met hun geweer op hunne beſtemde hoefſlagen of wyken moeſten laaten vinden, en daar niet zonder laſt der Overigheid van daan trekken, op verbeurte van drie ponden. Hierenboven hadtmen in Nederland, en voornaamenlyk in Holland, uit vreeze voor de Franſche Zeeroovers, eerſt een verbod (2) gedaan van niet naar 't Ooſten of Weſten te vaaren; en kort hiernaa door een Plakkaat bevoolen, dat de ſchepen, die vaaren wilden, met zeker getal van volk, geſchut en voorraad van oorlog voorzien, en in zekere bepaalde menigte by elkanderen weezen moeſten, aleer die mogten uitloopen. Om deeze reden vergaderden de Koopvaarders uit Vlaandre, Brabant, Holland en Zeeland byeen, en voeren, zevenenzeventig Hulken (3) ſterk zynde, met andere groote Oorlogſchepen, onder het geleiden van den Bevelhebber Adolf van Borgonje Heer van Wackene, naar Calis Malis in Spanje, en kwamen in 't zelve jaar, nevens andere ſchepen, ryk gelaaden weder voorſpoedig in Zeeland.

(1) Die nieuwe Chron. van Brab. fol 311. en Hiſt van Enkhuizen door Brandt pag. 73.

(2) Velius Chron. van Hoorn pag. 146.

(3) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 312.

Zoo gelukkig als deeze zaaken in Nederland, zoo ongelukkig liepen die van den Keizer; wandt Keurvorſt Maurits, de verlosſing van den Landgraaf, het beslisſen van den twiſt om den Godsdienſt, de regte ſchikking tot de gemeene welvaart, den vreede met den Koning van Vrankryk, en de ontheffing van die in den ban waren, van den Roomſchkoning (4) te Lints vorderende, kreeg op alle punten gunſtig antwoord, onder beding, dat het geweer ſtraks afgelegd zoude worden. De Keurvorſt, zich met zyne Bondgenooten hierover willende beraaden, beſtemde met den Roomſchkoning eene nadere byeenkoomſt tegens den vyfentwintigſten van Bloeimaand te Pasſau, om, ware 't moogelyk de zaak geheel te voltooijen. Als hierentusſchen de Bondgenooten de Stad Ulm te vergeefs belegerd, het omleggende Land verwoeſt, den Bisſchop van Augsburg verdreeven, den Paltsgraaf Otto Hendrik

(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 762. & ſeq.

1552 drik in des zelfs afgenoomene Landen herfteld, en in hun verbond ontfangen hadden, heeft de Roomfchkoning van hen een beftand, van den zesentwintigften van Bloeimaand tot den agtften van Weidemaand, verkreegen.

Naauwlyks was dit ingewilligd, en de Roomfchkoning naar zynen Broeder, om den zelven verflag van den handel te doen, vertrokken, of Keurvorft Maurits kreeg op den Keizer, door 't haaftige verzaamelen van krygsbenden, een kwaad vermoeden; dierhalven trok hy, op den raad van den Franfchen Gezant, ftraks de krygsmagt der Verbondenen byeen, en met de zelve naar 't Tirolfche gebergte. Hoewel de Keurvorft, omtrent Fiesfen koomende, door zyne verfpieders vernam, dat de doorgangen der bergen alom fterk bezet waren, echter trok hy met geweld door de engte, verfloeg de Keizerlyke bezetting, verdreef aldaar de verzaamelde benden, en overweldigde, den negentienden (1) van Bloeimaand, het fterke Slot Erenberg. Dus met ongemeene vaardigheid voort naar Infprug ftappende, en tot op twee mylen aan die Stad genaderd zynde, bragt hy den Keizer zulken fchrik op 't lyf, dat dees (2) zich in der yl zonder orde met eenen draagzetel, mids zyne ziekte, in den donkeren nacht door 't gebergte op de vlugt begaf, en vol vreeze gevolgd van den Roomfchkoning en eenigen zyner Hovelingen naar Villach, eene Stad in Karinte, week. Kort te vooren hadt hy, ziende waar de zaaken heen liepen, den gevangen Hertog van Sakfen Jan Frederik vrygelaaten, opdat de vyanden zich des zelfs verlosfing niet tot eer mogten rekenen; doch dees, geene ontflaaging begeerende, volgde dierhalven den Keizer agternaa. De Krygsbenden der Bondgenooten, meenende den Keizer te verrasfen, te Infprug koomende, en zoo vetten vogel ontfnapt ziende, plonderden alles wat den Keizer, den Kardinaal van Augsburg of den Spanjaarden behoorden; maar lieten de goederen van den Roomfchkoning en der Burgeren ongefchonden. 1552

(1) Chron. van Chrift. Stenfee MS.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 767. & Struvii Corpus Hift. Germ. Tom. II. fol. 1067.

Toen de Keizer zich uit het grootfte gevaar gered, en te Villach in veiligheid zag, maakte hy, zoo door 't fammelen in de onderhandelingen, als door 't vergaderen van eene meenigte Krygsknegten, zich eerlang zoo ontzaglyk, dat hy voor de aanvallen van den Keurvorft van Sakfen noch Koning van Vrankryk niet meer vreesde, en het is op deeze merkwaardige behoudenis dat de nevensftaande penning zyne betrekking heeft.

M.

Het mansbeeld, dat op het eerfte deel gefteld is, en door een Zeegedrogt van de eene, en door eenen Leeuw van de andere zyde aangevogten, maar t'evens door eene hand uit de wolken gered wordt, verbeeldt den Keizer, wiens verlosfing uit het gevaar door het opfchrift van het andere deel, dat uit twee verfchillende Harpzangen (3) faamen gefteld is, dus nader verklaard wordt;

(3) Pfalm. XXII. vers. 14. & Pfalm. CXXXVIII. vers. 7.

IL ONT OVVERT LEVR GVÈVLÉ CONTRE MOY, ET TA DEXTRE ME TIENT FERME,

ZY HEBBEN HUNNEN MUIL TEGEN MY OPGESPERRET, EN UWE REGTERHAND BEHOUDT MY.

1552 De Keurvorſt Maurits, zyne overwinning dus verre voortgedreeven hebbende, vondt, 't zy om de enge wegen door 't gebergte, 't zy uit andere inzigten niet geraaden den Keizer te vervolgen; en keerde, mids de beſtemde tyd op handen was, ter voldoeninge zyner beloften, naar Paſſau, daar de Gezanten (1) van de meeſte Vorſten en Stenden des Ryks vergaderd waren, aan welken Maurits in zyne aanſpraak, naadat hy den handel van Lints herhaald hadt, den beklaagelyken ſtand van 't Gemeenebeſt tragtte te toonen, zeggende onder anderen, dat de Vreemdelingen het Ryk beſtierden, de Gerechtigheid vertreedden, den Keurvorſten het vermoogen onttrokken, en Duitsland door geduurige tweedragt uitgeput en verarmd wierdt; ja datmen op de gemeene Ryksdagen ſommigen van wegen 's Keizers Erflanden onder de Vorſten en Stenden mengden, om door de meerderheid deezer ſtemmen de anderen te overtreffen. Hierenboven, voer hy voort, waren boekjes in 't licht gegeeven en met Keizerlyke Voorrechtsbrieven gedrukt, tot ſchande en verſmaading van den ganſchen Landaard, even of de zelve reeds bedwongen en in dienſtbaarheid gebragt was, [ziende voornaamenlyk op de beſchryving van den Duitſchen oorlog, door Lodewyk van Avila] met meer diergelyke aanſtootelykheden, welke de Keurvorſt begeerde verbeterd te hebben. Schoon die genen, welken tot het bemiddelen der verſchillen geſteld waren, deezen eiſch niet onbillyk oordeelden, echter vondenze, zoo om de achtbaarheid des Keizers te bewaaren, als omdat zulks het ganſche lighaam van 't Ryk betrof, dienſtig den handel, ter verbeteringe van het Gemeenebeſt, tot eenen algemeenen Ryksdag uit te ſtellen.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 772.

Twee dagen laater toonde de Gezant (2) van Vrankryk, de Biſſchop van Bajonne, den Vergaderden met groote welſpreekendheid, welke beweegredens den Koning zyn Meeſter tot den kryg gedreeven hadden, en t'evens wat des zelfs begeerte was. Als hierop beleefdlyk geantwoord, en over 't verſchil lang getwiſt was, en Keurvorſt Maurits, behalven het verloſſen van den Landgraaf, op de Vryheid (3) der Duitſen, en de onbedwonge oeffening van den Godsdienſt ernſtig drong, beſlootenze eene wapenſchorſing tot den derden van Hooimaand, binnen welken tyd de Keizer zich zoude verklaaren. Den beſtemden dag gekoomen zynde, zogt de Roomſchkoning als voorheen, nu onder deeze dan onder gene voorwendfels, geduurig uitſtel, tot zoo verre, dat de Bondgenooten, zich dus te leur geſteld ziende, de wapens heel verſtoord weder opvatteden, de Landen van 's Keizers verbondenen vyandlyk aantaſteden, en hun Leger voor Frankfort aan den Main nederſloegen. 1552

(2) Daniël Hiſt. de France Tom. V. pag 479.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig & Reip. pag. 776.

Staande deeze belegering, zondt de Roomſchkoning zynen Gezant (4) aan den Keurvorſt Maurits met nadere aanbiedinge van den vreede, en dewyl hy vreesde of die verworpen mogt worden gaf hy den Keurvorſt te gelyk in bedenkinge, welk een gevaar de zelve zich, door het weigeren van dit voorſtel, op den hals zoude haalen, wyl de Keizer reeds een magtig Leger byeen hadt, en den gevangen Hertog van Sakſen Jan Frederik haaſt konde herſtellen; ja zoo de Keurvorſt zich niet met de voorgeſchreevene punten van 't verdrag vergenoegde, dan wilde de Keizer den zelven het hoofd van den gevangen Landgraaf zenden. Zoodaanige bedreiging gaf zooveel indruks op het gemoed van Maurits, dat dees, zoo bedugt voor 't verlies der Keurvorſtlyke waardigheid, als voor het leeven zyns Schoonvaders, ſtraks de begeerte van den Roomſchkoning inwilligde, en, nevens de meeſte zyner Bondgenooten, den Paſſauſchen vreede ſloot.

(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 782. en Heis Hiſt. van 't Keizerryk I. deel pag. 437.

De tyding van deeze verzoeninge, door eenen Kamerling (5) van den Keizer, te Bruſſel aan de Landvoogdesſe gebragt, was den Nederlanderen zoo aangenaam, datze, zoo ter gedachtenisſe van de verkreegene overwinningen als van den geflooten vreede, ter eere van beide hunne Landsheeren, wyl de Keizer dus den gevaarlykſten ſtorm geſtild hadt, de nevensſtaande penningen gemaakt hebben.

(5) Die Nieuwe Chron. van Brab. fol. 315.

I. Rond.

1552 1552

I. Rondom 's Keizers gelauwrierde borstbeeld, dat op de voorzyde van den eersten staat, leestmen deezen letterzoom;

CAROLVS V. ROManorum IMPerator AVGustus, 1552.

KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN VERMEERDERAAR, 1552.

Op de keerzyde zietmen den Keizer, als eenen Romeinschen Veldheer, met een zeegeteken van saamgevoegde wapenen in de hand, en nevens den zelven een treurend Vrouwebeeld, moogelyk voor het overwonne Duitsland, gesteld; wandt niet zonder reden wordt het bedryf der Vorsten, om hun gezag staande te houden, in de Landen van hun Gebied breed uitgemeeten, en de overwinning, die van anderen voor eene nederlaag gehouden wordt, verkondigd; om dus de Onderzaaten, doorgaans op nieuwigheden verslingerd, de

1552 gelegenheid van beroerte of opſtand te beneemen; uit deeze oorzaake vindtmen dit randſchrift; 1552

CAROLVS V. VICTOR, SEMPer AVGustus.

KAREL DE VYFDE OVERWINNAAR, ALTYD VERMEERDERAAR.

II. Tot een aangenaam geheugen van den onlangs gehuldigden Landsheer, 's Keizers Zoon, is zyn afbeeldſel op het voorſtuk van den tweeden, met de Guldevlies Ordere om den hals, binnen deezen letterzoom geſteld;

PHILIPVS AVSTRiæ CAROLI V. CAESaris Filius.

PHILIPS VAN OOSTENRYK ZOON VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN.

Op het ruggeſtuk zietmen andermaal den Keizer met het gemelde Zeegeteken, en de treurende Vrouwe afgebeeld, hebbende weder dit omſchrift;

CAROLVS V. VICTOR, SEMPer AVGustus.

KAREL DE VYFDE OVERWINNAAR, ALTYD VERMEERDERAAR.

III. De naaſtvoorgaande verbeelding en letters beſlaan de eerſte helft van den derden; en op de andere helft wordt 's Keizers Zoon, als Bevelhebber, met den ſtaf in de hand zittende gevonden, terwyl hem de Lauwrierkrans van de voor hem ſtaande Overwinninge wordt aangebooden; en dewyl de Nederlanders hunne hoope op den jongen Vorſt geſteld hadden, leeſtmen deeze woorden in den rand;

PHILIPVS SPES ALTeRA PATRIAE.

PHILIPS DE ANDERE HOOPE DES VADERLANDS.

IV. Het eerſte deel van den vierden draagt 's Keizers borſtſtuk met den Lauwrierkrans om 't hoofd, en door deeze eernaamen omringd;

CAROLVS V. ROManorum IMPerator AVGustus, 1552.

KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN VERMEERDERAAR, 1552.

Het andere deel voert het afbeeldſel van den jongen Vorſt, omzoomd door dit randſchrift;

PHILIPVS AVSTRiæ CAROLI V. CAESaris Filius.

PHILIPS VAN OOSTENRYK ZOON VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN.

V. In eene andere gedaante dan op de voorgaanden zietmen 's Keizers afbeeldſel op het voorſtuk van den vyfden, met deeze tytelen;

CA-

1552 CAROLVS V. ROMANORUM IMPERATOR, AVGUSTUS, CATHOLICUS. 1552

KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN, VERMEERDERAAR, ALGEMEENGELOOVIGE.

Op het ruggeftuk, binnen een fierlyk lyftwerk, vindtmen dit opfchrift;

PHILIPVS SPES ALTERA PATRIAE.

PHILIPS DE ANDERE HOOPE DES VADERLANDS.

VI. De eene zyde van den zesden voert de beeldnis van den jongen Landsheer, binnen het omfchrift deezer woorden;

PHILIPVS AVSRIAE CAROLI V. CAESARIS FILIUS.

PHILIPS VAN OOSTENRYK ZOON VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN.

Op de andere zyde wordt dees Vorft door de Overwinning met den Lauwrierkrans befchonken; en rondom leeftmen dit randfchrift;

PHILIPVS SPES ALTERA PATRIAE, 1552.

PHILIPS DE ANDERE HOOPE DES VADERLANDS, 1552.

VII. Ten blyk der verkreege overwinninge zietmen den Keizer met een Zeegeteken by een treurend Vrouwebeeld, op het voorftuk van den zevenden, en ter verklaaringe deeze letters in den rand;

CAROLVS V. VICTOR, SEMPER AVGUSTUS.

KAREL DE VYFDE OVERWINNAAR, ALTYD VERMEERDERAAR.

Ten teken van den gefloten Vreede, die de gemeene genaamd wordt, vindtmen op het ruggeftuk den gevleugelden Slangehftaf van Merkurius, en twee Korenairen voor den Overvloed, door twee in elkanderen gevoegde handen gehouden, midsgaders tot omfchrift deeze letters;

PVBLICA FIDES.

GEMEENE TROUWE.

VIII. De agtfte draagt 's Keizers borftbeeld op de eene helft binnen deeze zyne tytels;

CAROLVS V. ROMANORUM IMPERATOR, SEMPER AVGUSTUS.

1552 *KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN, ALTYD VERMEERDERAAR.* 1552

Op de andere helft worden weder de twee in elkanderen gevoegde handen met den Slangenstaf, de Korenairen en deeze letteren gevonden;

PVBLIca FIDES.

GEMEENE TROUWE.

IX. De negende en laatste, die in het volgende jaar gemaakt is, heeft op het eerste deel het gelauwrierde afbeeldsel van den Keizer, en dit omschrift.

CAROLVS V. ROManorum IMPerator, SEMPer AVGustus.

KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN, ALTYD VERMEERDERAAR.

De Vreede, door den Keizer gesloten, wordt op het andere deel afgebeeld door eenen Arend, welke op den Waereldkloot zit, en den Slangenstaf in den bek houdt, omringd door eenen krans en door dit randschrift;

IMPERIO PACATO, 1553.

HET KEIZERRYK BEVREEDIGD ZYNDE, 1553.

Vermids die van den Hervormden Godsdienst in Duitsland deezen handel van Passau, die den tweeden van Oegstmaand getekend wierdt, altyd als den vasten grondslag hunner Vryheid beschouwd hebben, zal ik de voornaamste punten van den zelven hier laaten volgen. De Keurvorst Maurits en zyne Bondgenooten (1) zouden voor den elfden dag van Oegstmaand de wapens nederleggen en de Krygsknegten afdanken, of op verzoek van den Roomschkoning, zonder den Keizer of Stenden des Ryks te beleedigen, in des zelfs dienst doen overgaan. De vereenigde Vorsten en Steden zouden zich hierop weder onder de schuldige gehoorzaamheid van den Keizer en het Ryk begeeven; en door hunne opene brieven de Stenden en Steden, welken zich met hen verbonden hadden, van de eeden ontheffen, gelyk die door dit verdrag van nu af aan ontslaagen zouden zyn. De Landgraaf van Hessen, Philips, zoude belooven zich op geene wyze over zyne gevangenis te wreeken, maar zich omtrent den Keizer, den Roomschkoning en het Ryk als een gehoorzaam Vorst te gedraagen; zich aan alle de hierin begreepene punten schriftlyk verbinden, en op nieuws verzekeren de zelven door zyne Zoonen en Stenten doen volgen. Insgelyks zouden de Keurvorsten van Saksen en Brandenburg en de Paltsgraaf Wolfgang hunne voorgaande beloften vernieuwen, en op den zesden van Oegstmaand schriftlyk bewys van het zelve leveren aan 's Keizers Zuster Maria, Landvoogdesse der Nederlanden, midsgaders aan haaren Voorzitter te Mechele; opdat by de overlevering van het zelve de Landgraaf uit

(1) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. III. fol. 42. en in de bewyzen tot de Hist. van 't Keizerryk door Heis pag. 192. enz.

1552 uit zyne gevangenisse ontslaagen, en binnen zes of zeven dagen zonder hinder te Reinfels zoude geleverd worden. Voorts zou de Keizer zich niet tegen de Stenden, welken dit verdrag zouden aanneemen, moogen bedienen van die benden, welken uit hoofde van de zelve Stenden hier en daar vergaderd waren; maar de overige verschillen door Middelaars in vriendschap laaten beslegten.

Wat den Godsdienst, den Vreede en de Gerechtigheid betrof, omtrent de zelven zou de Keizer zich stiptelyk schikken naar de aanbieding laatst van zynen wege te Lints gedaan, en binnen zes maanden eenen algemeenen Ryksdag doen beleggen, op welken men verder over de algemeene of byzondere Kerkvergaderinge zoude handelen, om dus de oneenigheid in den Godsdienst te beslegten, door eenen gemakkelyken weg tot eene Kristelyke eendragt te brengen, en de eenigheid door zoodaanig een middel van 's Keizers zyde te bewerken, als voor alle Stenden des Ryks noodig geoordeeld zoude worden. Tot dit einde zoumen, in 't begin van den Ryksdag, eenige wyze en zagtmoedige Persoonen, van beide de zyden evenveel, verkiezen, om de gemaklykste middelen tot slissing der verschillen te beraamen. Ondertusschen zou de Keizer, de Roomschkoning, noch de Keurvorsten, Vorsten en Stenden des Heiligen Ryks dulden, datmen iemand der zelven van de Augsburgsche Belydenisse, uit oorzaaken van den Godsdienst, gewapend aantasten, en geweld, ongelyk, of versmaadheid aandoen zoude; maar die vry en vreedzaam in hun Geloof en Godsdienst laaten leeven: insgelyks beloofden de Stenden van de Augsburgsche Belydenisse omtrent die van den Roomschen Godsdienst, 't zy Geestlyken of Waereldlyken, te doen: en beide de partyen verzekerden, 't gene men op den aanstaanden Ryksdag mogt besluiten, onverbreekelyk te zullen onderhouden, zonder dat iemand het zelve in eenig deel zoude overtreeden; maar verschil krygende, zoudenze zich met den weg van 't gewoone Gerecht vergenoegen. Wyders mogt 'er niets tot vermindering van dit verdrag gedaan, maar alles moest van eenen ieder behoorelyk bekrachtigd worden. Ook zoude deeze wapenschorsing aan de Keizerlyke Kamer en der zelver Raadsheeren bekend gemaakt worden, met orde om zich onder den eed hiernaar te schikken, en het noodzaaklyke recht te doen aan de partyen die het zouden verzoeken, van welken Godsdienst de zelven mogten weezen. 1552

Belangende de klagten over de zaaken, die in het Ryk tegen de vryheid der Duitsen strydende besllooten waren, in opzigt van de zelven wierdt verklaard, dat de Keizer geene kennis 'er van gehad hadt, dat hy de zelven wilde onderzoeken; en dewyl hiertoe veel tyds vereischt wierdt, en zulks tot naadeel der Verbondenen mogt strekken, zoude het naarvorschen tot den naastkoomenden Ryksdag, of bekwaamere gelegenheid verschooven worden, met verzekeringe, dat de Keizer middelerwylen zynen Hofraad met Duitsche Raadsheeren, bekwaam om de algemeene en byzondere zaaken des Ryks en der Stenden te onderzoeken en te beslegten, zoude vervullen; omdat zyne meening was de zaaken van Duitsland door Duitsers te doen verhandelen, en aan eenen ieder genoegen te geeven, zynde den Duitschen Landaard, wyl die de zyne was, zoo geneegen, dat hy des zelfs oude Vryheden veel liever wilde vermeerderen en bewaaren, zooverre moogelyk was, dan op eenige wyze verminderen of schenden: welke belofte de gansche vergadering met dankbaarheid aannam. Ook verzekerde de Keizer alles met zooveele billykheid te behandelen, dat de Stenden in 't algemeen middagklaar zouden bespeuren, dat hy het gemeene nut boven zyn eige voordeel stelde, en zy reden zouden hebben voldaan te zyn.

Omtrent de voorstellen van den Franschen

1552 schen Koning door den Keurvorst van Saksen te Lints, zoo wegens den algemeenen vreede als byzondere belangen gedaan, wierdt aangemerkt, dat de zaaken en punten tot den algemeenen vreede van Duitsland niemand anders betroffen dan den Keizer, Roomschkoning, Keurvorsten, Vorsten en Stenden des Heiligen Ryks; en dewyl de vergadering tot geen ander einde beroepen was, oordeeldenze onnoodig eenen anderen handel dan deezen hierover te maaken: inzonderheid wyl de gemelde Koning door den Keurvorst van Saksen zyne byzondere belangen, en 't gene hy van den Keizer begeerde, by nadere gelegenheid konde voorstellen.

Die, welken door den Keizer, uit hoofde van den laatsten oorlog, in den ban des Ryks gedaan waren, zouden weder in genade aangenoomen, en in hunne Landen hersteld worden; naamenlyk Graaf Albert van Mansveld, en zyn Zoon de Ryngraaf, Graaf Kristoffel van Altenburg, de Vryheer Jan van Heidek, Frederik van Reiffenberg, Georg van Rekrot, Sebastiaan Schertlin en meer anderen, onder welken ook Hertog Otto Hendrik Paltsgraaf, Wolfgang Vorst van Anhalt, de Vryheeren en Edelen van Bronswyk, en in 't algemeen alle hooge of laage Standspersoonen, genoemd of ongenoemd, begreepen waren; midsze in 't vervolg gehoorzaamheid, dieze aan den Keizer of het Ryk schuldig waren, bewyzen, nooit tegen den zelven dienen, en buiten 's Lands zynde, binnen twee maanden in Duitsland koomen, of van deeze genade verstooken blyven zouden.

Eindelyk zouden de goederen, door deezen oorlog vervreemd, den eigenaaren wedergegeeven, alle Standspersoonen en Steden van de gedaane verbintenissen omtrent den laatsten oorlog ontslaagen, en de Ryksteden by haare oude Vryheden en Voorrechten bewaard worden; zullende verder alle eischen, uit hoofde van geleedene schaade des laatsten oorlogs, vernietigd zyn, 1552 en alle Krygsbevelhebbers, Knegten en deelgenooten van deezen oorlog in genade aangenoomen, en alle gedaane vyandlykheden, zoo in 't gemeen als in 't byzonder, geene uitgezonderd, mids de zelven in 't vervolg den Keizer en het Ryk gehoorzaam waren, vergeeven worden. Byaldien Albert Markgraaf van Brandenburg zyne benden afdanken, dit verdrag aanneemen en onderhouden wilde, dan zou de zelve ook in deeze verbintenisse begreepen zyn. Deeze en meer andere punten beloofde de Keizer in alle deelen te bekrachtigen en te doen gemeen maaken, nooit te dulden dat 'er iet, hoe het genaamd mogt zyn, tegen gedaan zoude worden, en inzonderheid alle Vorsten en Stenden des Ryks, in dit verbond begreepen, by de voorgemelde leden te handhaaven, verdeedigen en beschermen, en byaldien iemand der zelven beleedigd mogt worden, dien te ondersteunen en te helpen. Diergelyke belofte ook van den Keurvorst van Saksen en zyne Bondgenooten gedaan zynde, is dit verdrag door meest alle Vorsten van 't Ryk bekrachtigd geworden, onder beding, dat het beslegten der hieruit spruitende verschillen aan den Roomschkoning, zynen Zoon Maximiliaan Koning van Boheme, en de Keurvorsten en Vorsten, welken deeze bemiddeling gemaakt hadden, zoude gelaaten worden.

Het sluiten van zoodaanig een verbond met Vorsten van den Hervormden Godsdienst was met ryp beraad, en niet zonder dringende reden, van den Keizer gedaan, om zich gemaklyker over den handel van den Franschen Koning, op wien hy geweldig vergramd was, te konnen wreeken, en dewyl de Keizer zich tegen deezen ten oorlog bereidde, en anderen den vreede verleend hadt, heeftmen op dit bedryf de drie volgende gedenkpenningen gemaakt.

I. Het gelauwrierde borstbeeld van den Keizer wordt op het voorstuk van den eersten in 't harnas gevonden, hebbende eenen Arend, die op den Waereldkloot zit, voor de borst, van welken de betekenis klaarer uit de volgende penningen is op te maaken; in den rand leestmen deezen tytel;

IMPERATOR CAESAR CAROLVS V. AVGUSTUS.

DE GEBIEDER KEIZER KAREL DE VYFDE DE VERMEERDERAAR.

Op het ruggestuk zietmen den gekroonden Keizerlyken Arend, met het wapenschild van 's Keizers erflyke Ryken, Vorstendommen, Staaten en Landen voor de borst, zonder eenige letterlyke verklaaringe.

II. De tweede heeft op het eerste deel diergelyke borstbeeld in kleiner ommetrek, en in den rand deeze letters;

IMPERATOR CAESAR CAROLVS V. AVGUSTUS.

1552 *DE GEBIEDER KEIZER KAREL DE VYFDE DE VERMEERDERAAR.* 1552

De Arend met de Keizerlyke Kroone gedekt, die op het andere deel op den Aardkloot gezeten is, heeft den bliksem, ten teken van den Oorlog, in den regter, en den Olyftak, ten teken van den Vreede, in den slinker klaauw, toepasselyk op de gemelde gevallen, en door dit gebreklyke randschrift verklaard;

SVVM CVVQue.

AAN EENEN IEDER HET ZYNE.

III. Het zelve borstbeeld, met eenig verschil in de toetakelinge, staat op de voorzyde van den derden, hebbende de eerste letter van 's Keizers naam agter den nek, en in den rand weder dit omschrift;

IMPerator CAESar CAROLVS V. AVGustus.

DE GEBIEDER KEIZER KAREL DE VYFDE DE VERMEERDERAAR.

De Keizerlyke Arend, met den Bliksem en den Olyftak in de klaauwen, schynt den Oorlog en den Vreede aan de onder hem verbeelde Waereld te verschaffen, of den kwaadwilligen straf en den goedwilligen belooning uit te reiken, dierhalven beslooten binnen dit randschrift;

SVVM CVIQue, 1552.

AAN EENEN IEDER HET ZYNE, 1552.

HISTO-

HISTORI
DER
NEDERLANDSCHE
VORSTEN:
DES DERDEN DEELS
VYFDE BOEK.

1552

Zoodra het verbond te Paſſau geſlooten, en de Keizer van het zelve berigt was, kwam zyne Majeſteit met een groot getal Krygsbenden zoo van Duitſen, Boheemers, Italiaanen als Spanjaarden van Villach weder te Inſprug, en kort hiernaa (1) te Augsburg, daar hy de Regeering, door de Bondgenooten afgezet, weder naar zyne voorgaande ſchikking aanſtelde; voorts gaf hy drie Kerkedienaaren oorlof, en de overigen vryheid om naar den inhoud der Augsburgſche Belydeniſſe te moogen prediken. Als de Stad met ſterke bezettinge verzekerd was, en de Keizer gereed ſtondt op den eerſten van Herfſtmaand te vertrekken, ontboodt hy den Hertog van Sakſen Jan Frederik, welke hem alom gevolgd was, voor zich, en den zelven alle vriendſchap en trouwe beloofd hebbende, ontſloeg hy dien Vorſt uit de langduurige gevangeniſſe, en liet den zelven in vreede t'huiswaart trekken.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 785.

Hoewel de Koning van Vrankryk, door zynen teruggekeerden Gezant van deeze zaaken berigt, het ſluiten van den gemelden handel euvel nam, echter heeft hy, om 't gevaar dat den Landgraaf boven 't hoofd hing, de verbintenis (2) der Duitſche Vorſten ingewilligd, en de Pandslieden weder naar Duitsland gezonden. Maar Albert Markgraaf van Brandenburg, een gedugt Krygsheld, weigerde volſtandig in het verdrag te treeden, eensdeels om de verbintenis met den Koning van Vrankryk, die hem opſtookte; andersdeels moedig op het geluk zyner wapenen: wandt terwyl zyne Bondgenooten met den Roomſchkoning handelden, hadt hy de Stad Neurenberg (3) en de Biſſchoppen van Bamberg en Wurtsberg, naa 't verwoeſten hunner Landen, tot het betaalen van ongehoorde ſchattingen gedwongen, en ſedert, 't zy dit doen den Keurvorſt Maurits mishaagde, 't zy Albert, 't gene hy door 't geweld verkreeg, alleen wilde behouden, zich van zyne verbondenen wat afgezonderd, vallende met ongemeene ſnelheid in het Aardsbisdom van Ments; hier de Geeſtlyken verdreeven, en groote ſommen gelds afgewrongen hebbende, bragt hy Worms en Spier onder zyn geweld, en toen hy den Stedelingen eene ſchatting van geſchut en geld afgeneepen hadt, be-

1552

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 785.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 769. 771. 777. 783. & 785.

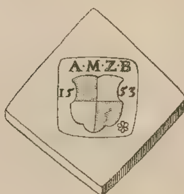
1552 geerde hy, zoo uit zynen als des Franſchen Konings naam, van die van Straatsburg altyd ingelaaten te worden; doch van de zelven beleefdlyk afgeweezen en weder tot het beleg van Frankfort gekeerd zynde, is hy, mids het ſluiten van 't verbond in 't welke hy geen deel wilde hebben, opgebrooken en voor Ments getrokken, daar hy de Stedelingen dwong om hem getrouwheid te zweeren. In deezen togt, die als een bulderende Orkaan door Duitsland vloog, en onbeſchryflyke ſchaade, jammer en elende veroorzaakte, meentmen, (1) dat de nevenſtaande ſtukken, by mangel van geld, door den Markgraaf Albert gemunt zyn. 1552

(1) Luckii Sylloge Numismat. fol. 146.

I.

II.

I. II. III. Het wapen van 't Vorſtendom Zollern, beſtaande uit een gevierendeeld ſchild van zilver en zwart, wordt op alle deeze munten, en op de twee eerſten voor de borſt van den Brandenburgſchen Arend gevonden, hebbende deeze letters tot byſchrift;

Albert Marckgrave Zu Brandenburg. 1552.

ALBERT MARKGRAAF VAN BRANDENBURG. 1552.

Als de Keizer vernam tot welke onbehoorelyke ſchattingen de Markgraaf van Brandenburg eenige Vorſten en Steden van 't Ryk gedwongen hadt, vermaande hy de beleedigden, (2) de gedaane beloften te verbreeken, en hunne afgewrongene Landen weder in bezittinge te neemen, 't gene oorzaak gaf, dat zy met elkanderen een ververbond opregteden, en weder eenige plaatſen en Landen veroverden. Aan den anderen kant hadt Volraad Albertszoon (3) Graaf van Mansveld, in de beſoldinge van Albert Markgraaf van Brandenburg, en op den naam des Konings van Vrankryk, den Hertog Hendrik van Bronswyk aangetaſt en byna uit al des zelfs Land verdreeven. Ook overweldigde Wolfgang, Meeſter der Duitſche Ordere, zoodra de Keizer met zyn Heir uit Duitsland vertrokken was, de Stad Elwange, omdat hy Opperhoofd begeerde te zyn van de aldaar gelege ryke Prooſtdye,

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 787.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 790.

1552 dye, tot welke waardigheid de Geestlyken eenen anderen verkoozen hadden; maar de Hertog van Wirtemberg, die 'er Beschermheer was, verdreef den Duitschen Meester eerlang weder uit die Stad, en ontwrong hem nog twee plaatsen om de kosten van den kryg goed te maaken. Onder dit bedryf was de beroemde Leeraar der Hervormde Kerke Caspar Hedio, van wien ik voorheen gemeld heb, den zeventienden (1) van Wynmaand, te Straatsburg gestorven. Ten zelven dage in het andere leeven gevolgd door Andries Osiander, Leeraar te Koningsbergen in Pruisse.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 788.

Omtrent den zelven tyd ontstondt geweldige tweedragt tusschen de Hertogen van Saksen; wandt naauwlyks was Jan Frederik in zyn Land gekoomen of hy gebruikte op zyne brieven, munten en andere openbaare stukken, 1552 den tytel en het teken der Keurvorstlyke (2) waardigheid als voorheen, en versterkte met bewilliginge des Keizers het Slot Gotha. Al het welke Keurvorst Maurits zoo euvel opnam, dat hy hierover aan de Staaten zyner Landen klaagde, en ieder voor eenen nieuwen oorlog bedugt wierdt; inzonderheid toen de hiertoe van weerkanten Gelastigden geen middel ter verzoeninwisten te beraamen: des Maurits, die met zyne Krygsbenden den Roomschkoning ten dienste naar Hungarië tegen den Turk getrokken was, om zyne Waardigheid te beschermen, weder naar zyn Land keerde, en den Turkschen oorlog liet vaaren, in welken zoo tot zyn als tot des Roomschkonings gebruik, de nevensstaande Noodmunt gemaakt is.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 792.

De Roomschkoninglyke Arend draagt een schild voor de borst, in 't welke de twee wapens van Hungarië en van Oostenryk verbeeld zyn, hebbende tusschen de klaauwen de gekruiste zwaarden wegens de Keurvorstelyke waardigheid van Saksen, en, mids deeze munt in Hungarië gemaakt is, boven en onder deeze letters;

FERDINANDUS REX VNGARIÆ. 52.

FERDINAND KONING VAN HUNGARIË. 52.

In deezen stand der Duitsche zaaken hadt de Keizer middelerwylen, zoo van zyne eigene benden, als van die der Hervormde Bondgenooten, welken aan zyne Majesteit grooten onderstand verschaften om de verloorene Ryksteden weder te winnen, een Leger van tagtigduizend Mannen verzaameld, met welke ontzaglyke magt de Keizer van Augsburg, langs Ulm en door Wirtemberg, op Straatsburg vertrok, daar hy, met de voornaamsten van zyn Hof, door de Overigheid beleefdlyk ontfangen zynde, in het naby gelege Dorp Hagenauw (3) zyn verblyf zoo lang nam, tot zyn Heir by de Stad over den Ryn getrokken was. Zes dagen met het overvoeren van de benden, 't geschut en den sleep verspild zynde, is de gansche magt, den eenentwintigsten van Herfstmaand, tot groote vreugde der Landzaaten, wyl de Krygsknegten de goederen der Boeren vyandlyk aangetast en geroofd hadden,

(3) Heis Hist. van 't Keizerryk I.deel pag. 438. & Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 788.

1552 naar Landau verreisd, om dus in Lotteringe de Franſen te beteugelen, welken door 't overwigt van vermoogen, ſedert dat de Koning met zyn Leger uit Duitsland terugge gekeerd was, het voorgaande verlies den Nederlanderen weder betaald gezet hadden. Wandt de Franſen, de Nederlanders op hunne aankoomſt geweeken ziende, veroverden ligtlyk weder de Stad Stenay, liepen de naaſtgelegene Landen af, en, Damvillers na eenigen tegenſtand gedwongen hebbende, ſloegenze het beleg voor Yvois, het welke, hoe ſterk van werken en bezettinge, door verdeeldheid (1) der Duitſche en Walſche Krygsknegten, tegen alle beweegingen van Ernſt Graaf van Mansfeld Landvoogd van Lukſemburg, die 'er zich met de voornaamſte Edellieden binnen begeeven hadt, door de eerſtgemelden aan den vyand overgeleverd wierdt: kort hiernaa gevolgd door de overgaave van Montmedi: ook ontwrong de Maarſchalk van Vrankryk, vander Mark, den Luikenaaren in den zelven tyd (2) de Stad Bouillon, daar de Overwinnaar door den Koning van Vrankryk in bezittinge geſteld wierdt; omdat die plaats voorheen door den Keizer van zyne Voorvaderen genoomen was. Hierop wierden Trelon, Glayon, Chimay en andere kleine plaatſen ook door 't vyandlyke geweld overmeeſterd, en het Land alom zoo beſchaadigd, en door den laſt des oorlogs gedrukt, dat de Nederlanders, verdrietig van den verderflyken kryg, ziende de onlangs met hen vereenigde Duitſen reeds in ruſte, met hart en ziel naar den vreede wenſchten: uit welke oorzaake de twee volgende rekenpenningen, zoo ik vaſtſtelle, aldaar gemunt zyn. 1552

(1) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 315.

(2) Hiſt. de Liege par Theod. Bouille Tom. II. fol. 384. & Daniël Hiſt. de France Tom. V. pag. 481.

M.

M.

I. De voorzyde van den eerſten, die ik meene tot gebruik van de Hollandſche Rekenkamer gemaakt te zyn, heeft rondom 's Keizers borſtbeeld deezen letterzoom;

CAROLVS Dei Gratia ROmanorum IMPerator, COMES HOLlandiæ.

KAREL DOOR GODS GENADE KEIZER DER ROMEINEN, GRAAF VAN HOLLAND.

Op de keerzyde zietmen eene Duif met eenen Olyftak in den bek, ontleend uit de Heilige Geſchiedenisſen; wandt Noach kreeg op zoodaanige wyze kennis in de Arke, dat Gods gramſchap bedaard en de wateren gevallen waren; hier op hoope van den vreede afgebeeld, en dierhalven door deeze beede der Nederlanderen omringd;

DA, QVAM MVNDVS DARE NON PoTesT. 52.

GEEF

1552 *GEEF [HEERE] 'T GENE DE WAERELD NIET GEEVEN KAN.* 52. 1552

II. De tweede is in alle deelen gelyk aan den voorgaanden, behalven in het omschrift rondom 's Keizers afbeeldsel, 't welke deezen zin heeft;

CAROLVS V. ROManorum IMPerator, AVgustus, CATholicus,

KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN, VERMEERDERAAR, ALGEMEENGELOOVIGE.

Geduurende deezen oorlog, die eenen geweldigen schat verslondt, hadt Paus Julius den Keizer Karel door eenen brief, getekend den zevenentwintigsten van (1) Hooimaand, de helft der Geestlyke inkoomsten in alle Landen van herwaart over, tot onderhoud van den kryg, ingewilligd. Ook waren in dit jaar tot het zelve gebruik in Holland zekere penningen, diemen van iedere haardstede (2) gaf, het gansche Land door betaald; welke schatting, mids het verslappen van den Koophandel, door 't verbieden van geene graanen, kaas of andere eetwaaren uit het Land te voeren, de Ingezetenen zeer verarmde, en, daar de onvermoogenden het zelve niet konden opbrengen, moesten 't de Steden betaalen.

(1) Chartres de Brab. te Vilvoorde in de agtste bovenkasse getekend *Le President Viglius enz.*

(2) Chron. van Hoorn door Velius pag. 146.

Vermids de Landvoogdes wel bewust was, dat het Passausche verdrag niet lang bestaan zoude zonder den Landgraaf van Hessen in vryheid te stellen, omdat Maurits Keurvorst van Saksen, Joachim Keurvorst van Brandenburg en Wolfgang Paltsgraaf, voor het sluiten van 't verdrag met den Keizer, onder handtekeningen en groote zegels, den vierentwintigsten (3) van Weidemaand, zich afzonderlyk verbonden, en verklaard hadden alle punten van den handel getrouwlyk te zullen naakoomen, byaldien de Landgraaf op den tienden der naastkoomende Herfstmaand zoude in vryheid zyn, zoo hadt de Vorstin, om meerdere onrust te myden, den agtsten (4) van Oegstmaand, den Landgraaf uit zyne vyfjaarige gevangenisse verlost. Wanneer dees van Mechele naar Brussel kwam, wierdt hy, zittende op een fraay wit paard, dat de Landvoogdes hem geschonken hadt, en door eene bende Spanjaarden geleid, met groote staatsie ingehaald, en op den Zavel ter Herberge besteld.

(3) Chartres de Brab. te Vilvoorde in de agtste bovenkasse getekend *Le President Viglius.*

(4) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 316. en 317.

Den naasten dag vertrok de Landgraaf van Brussel, verzeld door den Heer van Molembais en anderen, naar Loven en voorts op Maastricht, daar hy naauwlyks gekoomen was, of hy wierdt op bevel der Landvoogdesse, die hem te post naagezonden hadt, weder in verzekeringe gehouden, naar Zoutleeuw gevoerd, en den Spanjaarden, zyne oude lyfwagten, te bewaaren gegeeven; omdat de Overste Reiffenberger, die 's Landsgraaven Zoon gediend hadt, met al zyn onderhoorige Krygsvolk tot den Markgraaf Albert overgegaan was, uit welk doen de Landvoogdes meende, dat de verbondene Vorsten den vreede verbrooken hadden, en de Landgraaf niet ontslaagen behoorde te zyn; willende hier omtrent, aleerze verder ging, de begeerte van den Keizer weeten. Als de Vorstin in dit stuk nader onderregt was, is de Landgraaf, op den derden (5) van Herfstmaand, andermaal vrygelaaten, en zeven dagen laater in zyn Land gekoomen; alwaar hy, tot een altydduurend verwyt voor den Keizer, zoo over de gepleegde ontrouw in het verbreeken der gedaane belofte, als ter gedachte-

(5) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 319. & Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 786.

1552 nisse van zyn onverschrokke gemoed, in deezen onrechtmaatigen handel betoond, den nevensstaanden penning deedt maaken. 1552

K.

Schoon eenigen twyfelen (1) of 'er wel ooit een opregte munt van deezen Ryksdaler geweest is, omdatze die nooit gezien hebben, echter moet ik bekennen, dat die, van welken ik my hier bediend heb, zoo in gewigt, wyl hy de nette zwaarte van eenen Ryksdaler woeg, als in andere hoedaanigheden, my zoodaanige twyfeling benoomen heeft. Het eerste deel van den zelven draagt het afbeeldsel van den Grootmoedigen Landgraaf, ten halven lyve in 't harnas, houdende den Bevelstaf in de regter- en het Zwaard in de slinkerhand, binnen deezen letterzoom;

(1) Auserlesenes Thaler-Cabinet pag. 90.

PHILIPpus Dei Gratia LANDGravius HASSIaE, Comes Kattimelibogi, Dietziæ, Ziegenheim [et] Niddæ Anno 1552. FIERi FEcit.

PHILIPS DOOR GODS GENADE LANDGRAAF VAN HESSEN, GRAAF VAN KATZENELLEBOGEN, VAN DIETS, ZIEGENHEIM EN NIDDA, HEEFT DEEZEN IN 'T JAAR 1552. DOEN MAAKEN.

Op het andere deel zietmen de vyf wapenschilden zyner Landen, die ik (2) voorheen verklaard heb, en tusschen de zelven deeze eerste letters zyner grootmoedige (3) spreuke;

(2) II. deel fol. 222.
(3) Virgil. Æneid. Lib. VI. vers. 853.

Parcere Subjectis Et Debellare Superbos.

DE OOTMOEDIGEN TE SPAAREN EN DE HOVAARDIGEN TE BEDWINGEN.

In den buitenkring leestmen, in vergelykinge van 's Keizers gedrag met het zyne, deeze Hoogduitsche Dichtregeltjes;

BESSer LAND Vnd LeVD VerLORen,
ALS EiN FALSHer AID GESCHWORen.

BETER LAND EN VOLK VERLOOREN,
DAN EEN VALSCHEN EED GEZWOOREN.

De Koning van Vrankryk ondertusschen ziende dat zyn Leger, zoo op de reize naar Duitsland door hongersnood, hitte en andere ongemakken, als in Nederland door geduurige schermutselingen en meenigvuldigen regen, merkelyk verminderd en met ziekte besmet was, bestelde een groot deel zyner benden om zich te ververschen in deeze en gene Legerplaatsen, en dankte de anderen af; maar hoorende dat de Keizer met een geweldig Heir naar Lotte-

1552 teringe afzakte, verzaamelde hy alengs weder zyne krygsmagt, deedt die onder Montmorenci een waakend oog op den vyand houden, en zondt ſtraks François van Lotteringe Hertog van Guiſe, in waardigheid van zynen Stedehouder, derwaart, om de veroverde Steden aan dien kant voor den aanval des Keizers te dekken, inzonderheid Metz, 't gene voor de ſleutel van Vrankryk gehouden wierdt; dierhalven dan beſteedden de Hertog van Guiſe, Pieter Strozzi en andere Krygskundigen, al hunne vlyt en vermoogen tot het verſterken dier Stad, ſlegteden de Voorſteden, en meenigte der naaſtgelegene Abtdyen, ja ſpaarden noch Kerken noch Kloosters, alsze hen in den weg ſtonden, zelf die niet (1) van St. Arnoud, in welke de eerwaardige begraafplaatſen van eenigen der Maagen en Naakoomelingen van Keizer Karel den Grooten gevonden wierden; alles met zulken ſpoed, dat de verſterking meeſt voltooid, en de Stad niet alleen met talryke bezettinge en voorraad, maar zelf met de bloem des Franſchen Adels, om proeven van dapperheid te geeven, vervuld, en van alle ondienſtigen gezuiverd was, aleer de Keizerlyke oorlogsmagt derwaart naderde.

(1) Mezeray Hiſt. de France Tom. II. fol. 1079.

Deeze hadt zooveel tyds met ſammelen op dien togt verſleeten, dat de voorhoede, onder den Hertog van Alba en den Markgraaf van Marignan, eerſt op den negentienden (2) van Wynmaand in 't gezigt der Stad kwam, kort gevolgd van het ganſche Leger, terwyl de Keizer om zyne jigtziekte te Diedenhoven verbleef; en ſchoon hem zyne Veldoverſten (3) aantoonden, dat het ſaiſoen tot de belegering van zoo ſterke Stad verloopen was, en beter zoude zyn de naaſtgelegene kleine Steden, zoo van Lotteringe als Lukſemburg, te bemagtigen, om zich in de zelven voor de ongemakken van den Winter te dekken, en met de volgende Lente de Stad Metz, als den voorraad verteerd en de moed der Franſen wat verkoeld zoude zyn, aan te taſten, echter bleef de Keizer, door ziedende begeerte tot wraake, by zyn opzet om het voorgenoome beleg te vervolgen. Dierhalven dan wierdt het geſchut eerſt op den berg van Chatillon, (4) vervolgens ook aan andere oorden, op Stormſchanſen geplant, en de Stad Metz beſchooten.

(2) Hiſt. de Lorraine par Aug. Calmet Tom. II. fol. 1322.

(3) Comment. des Guerres entre Henry II. & Charles V. par Rabutin pag. 69. verſa.

(4) Daniël Hiſt. de France Tom. V. pag. 487.

Hierentusſchen was Albert Markgraaf van Brandenburg, met vyftig vaandelen Voetknegten en een groot getal Ruiteren, voor de koomſte des Keizers, naar Lotteringe geweeken, verdervende, onder voorgeeven van met den Koning van Vrankryk te willen handelen, het ganſche Land omtrent Pont a Mouſon, Nancy en Toul; des Markgraaf Albert, wyl de Franſen geen voldoenend antwoord op hunne voorſtellen van hem kreegen, eindelyk in zulk een kwaad vermoede raakte, dat de Hertog van Aumale (5) hem met geweld wilde verdryven; te eerder, omdat een groot deel van des zelfs Voetknegten over agterſtallige beſolding misnoegd, en Reiffenberger met zynen onderhoorigen hoop reeds tot de Franſen overgegaan was. De Hertog van Aumale, waanende door deeze weêrſpannigheid den Markgraaf ligtlyk te konnen verſlaan, trok met eenen wakkeren hoop volks, verzeld van veele Edellieden, derwaart, greep den Markgraaf omtrent St. Niklaas, niet verre boven Nancy, met groot geweld aan, en hadt het onwillige Duitſche Voetvolk reeds aan 't deinzen, als Albert met zyne Ruiterye zoo hevig op den vyand aanviel, dat in 't kort de Franſche Benden verſtrooid, verſlaagen, of met haare voornaamſte Bevelhebberen en veele van grooten Adel, gevangen wierden.

(5) Die Nieuwe Chron. van Brab. fol. 320. & Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 789.

Markgraaf Albert, deeze overwinning den vierden van Slagtmaand verkreegen, en de Franſche Veldtekens, onder welken hy dus lang gevogten hadt, afgeworpen hebbende, begaf zich met den gevangen Hertog van Aumale naar den Keizer, met welken hy in onderhandelinge was, en ſloot, den (6) tienden der zelve maand, een verdrag van vriendſchap met zyne Majeſteit, door

(6) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. III. fol. 52.

 't wel-

1552 't welke de Keizer den Markgraaf alle voorgaande bedryven vergaf, en beloofde te beletten, dat niemand den zelven uit oorzaaken van den oorlog voor 't recht zoude daagen, en het verdrag tusſchen den Markgraaf en de Bisſchoppen van Bamberg en Wurtsburg te bekrachtigen; voorts ook anderen aan weêrſpannigheid ſchuldig in genade te zullen aanneemen: wandt de Keizer meende geen geringen dienſt in 't beleg van Metz door deeze verzoening te trekken. Als de Markgraaf hierop voor de gemelde Stad trok, heeft hy, naadat de Keizer den (1) twintigſten van Slagtmaand derwaart gevolgd was, de andere zyde langs de Moezel bezet. Uit Nederland waren reeds de Graaven van Nasſou en Egmond, de Heeren van Bergen, Aremberge, Bosſu en meer anderen met hunne Benden en krygsgereedſchappen derwaart gekoomen; wandt de Landvoogdes bezorgde den Keizer veel geſchut, voorraad en volk. Door deeze krygsmagt wierdt de Stad aan alle kanten nacht en dag met zulk een geweld beſchooten, datmen by menſchen geheugen nooit diergelyk vernam, des het gedonder niet alleen te Straatsburg, agtien groote mylen van Metz, maar zelf vier uuren aan gene zyde des Ryns gehoord wierdt.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 789.

Loopende deeze zaaken trok Lamoraal Graaf van Egmond, met twaalfduizend Nederlandſche (2) Ruiteren en omtrent een gelyk getal Voetknegten, naar Pont a Mousſon, en het zelve ingenoomen hebbende beſteedde hy al zyn vermoogen vrugtloos om Toul te overweldigen. Weinig tyds te voore hadt de Graaf van Reux Landvoogd van Vlaandre met zyne benden ook verſcheidene togten in Picardië gedaan, en Huizen, Hoven en Sloten verwoeſt of in de asſche gelegt. 1552

(2) Haræi Annal. Brab. Tom. I. fol. 668.

Het onderhoud van deezen oorlog viel den Nederlanderen, mids het ſtilſtaan van den Koophandel, zeer zwaar te draagen, te meer, omdat de zelve Landen door een verſchrikkelyk onweer veel naadeels ontfangen hadden; wandt des nachts (3) voor S^t. Pontiaans avond, zynde tusſchen den zeventienden en agttienden van Slagtmaand, was door den blikſem, hagel, regen, wind en hoogen watervloed ongemeene elende veroorzaakt: te Bunſchoten wierdt de ſchaade aan de Dyken alleen op eene tonne gouds geſchat; ook trof dat andere plaatſen en Steden, zulks 'er veele torens en huizen door den blikſem verbrandden: te Deventer (4) vingmen viſch in de Kerke, en door den vloed wierden veele huizen ter neder geſmeeten, en ſommige menſchen, op hooge boomen gevlugt, vielen uit de zelven door honger en koude dood neder. Dewyl die van Zeeland, hun deel aan dit ongeval, en in den laſt der gemeene ſchattingen hadden, heeftmen aldaar, zoo om de traagen aan te ſpooren als ter gedachtenisſe van deeze of diergelyken watersnood, den volgenden penning gemaakt.

(3) Script. Amersfort. Rer. in Not. Ant. Matthæi pag. 381.

(4) Moonens Chron. van Deventer pag. 100.

B.

Onder verſcheidene leerzaame voorbeelden van gehoorzaamheid in 't betaalen der ſchattinge, die ons in de Heilige (5) Bladeren voorkoomen, munt inzonderheid het volgende boven anderen uit. Toen Jeſus te Kapernaum gekoomen was, en Petrus van die de ſchatting ontfingen gevraagd wierdt, of zyn Meeſter de Didrachmen niet betaalde, keerde zich Jeſus, zulks weetende, tot Petrus, zeggende, wat dunkt u Simon, de Koningen der Aarde van wien neemenze tollen of ſchattinge, van hunne Zoonen of van vreemden? Petrus antwoordde, van de vreemden; zoo zyn dan de Zoonen vry, zeide de Zaligmaaker; maar opdat wy geenen aanſtoot geeven, gaa heenen, werp den angel in de Zee, en de eerſte Viſch die opkoomt neemt dien, en, zynen mond geopend hebbende, zult gy eenen Stater vinden, en geef dien aan hen voor my en u. Dewyl dus Jeſus Kriſtus zelf ſchatting be-

(5) Euang. van Mattheus Cap. XVII. vers. 24. tot 27.

1552 betaalde, waren ook de Onderdaanen zulks verplicht, en dierhalven vindtmen Petrus, den Stater uit den gevangen Visch haalende, op de voorzyde, binnen deeze woorden (1) van den Zaligmaaker, afgebeeld; 1552

(1) Euang. van Mattheus Cap. XXII. vers. 21.

DATE DEO QVAE DEI; CAESARI QVAE CAESARIS SUNT.

GEEFT GODE DAT GODES, DEN KEIZER DAT DES KEIZERS IS.

Rondom het gekroonde wapen van Zeeland, dat op de andere zyde gesteld is, leestmen deeze uit de Harpzangen (2) ontleende en op den Watervloed passende woorden;

(2) Psalm. CVII. vers. 34.

DOMINE NE DES TERRAM FRVCTIFERAM IN SALSVGINEM.

HEERE MAAKT DE VRUGTBAARE AARDE TOT GEENE ZILTIGE ZEE.

Deeze kwelling der Nederlanderen wierdt hierenboven nog vermeerderd door de vervolging om den Godsdienst, en verwakkerd door de onlangs verkondigde scherpe Plakkaaten van den Keizer; desmen in dit jaar (3) te Doornik eenen man, en te Brugge vier, om den Godsdienst zag verwyzen en dooden. Maar grooter was 't getal der Doopsgezinden, die hun Geloof met den bloede verzegelden; te Blankenburg zyn vier menschen, te Gend een, te Leyde drie Mannen en twee Vrouwen, en te Amsterdam zes op eenen dag van die Gezindheid om 't leeven gebragt.

(3) Hist. der Reform. door G. Brandt I. deel pag. 166.

In den loop van deeze onrust, zoo verderflyk voor Weetenschappen en Konsten, bloeiden niet alleen in Brabant, Vlaandre, Henegouwe, maar zelf in Holland verscheidene groote Meesters in de Schilderkonst, die door hunne werken vereeuwigd zyn. Uit het laatstgemelde Gewest waren gesprooten Jan Mostart van Haarlem, Pieter Aartsen van Amsterdam, Jan Corneliszoon Vermeijen van Beverwyk, Jan Schorel van een Dorp by Alkmaar, Lukas Corneliszoon de Kok, en Aertje van Leyde naar hunne Geboortestad. Te Delft maakte Augustyn Joriszoon Verburcht (4) grooten opgang in 't Historischilderen, 't welk hy aldaar by Jacob Mondt geleerd en in Vrankryk zoowel voortgezet hadt, datmen wonderen van zynen geest verwagtte, byaldien hy niet, tot schaade voor de konst, dit jaar het leeven by ongeluk in eene waterput verlooren hadt: 't gene ik hier met dit voorneemen ingelast heb, om zyne penningplaat, tot geheugen van dien Konstenaar gemaakt, hier gevoegelyk te konnen vertoonen.

(4) De Leevens der Schilders door K. van Mander pag. 147. en Blyswyk Beschryv. van Delft 842.

Hy was Zoon van Joris Janszoon Verburcht, Brouwer te Delft, en van Maartje Cornelis van Tetrode, gebooren in het jaar (5) vyftienhonderdenvyfentwintig, des zyn afbeeld-

(5) De Leevens der

1552 beeldfel twee jaaren voor zynen dood, die in dit jaar voorviel, gemaakt fchynt; want men leeft rondom het zelve dit randfchrift; 1552

Schilders door K. van Mander pag. 147. en Blyswyk Befchryv. van Delft pag. 842.

AVGVSTYN VERBVRCHT DELFVS, ÆTATIS 25 FACTUS.

AUGUSTYN VERBURCHT DELVENAAR, GEDAAN ZYNS OUDERDOMS 25.

Geduurende het beloop der Nederlandfche dingen, hadt de Keizer het beleg voor Metz geweldig voortgedreeven, en door den Hertog (1) van Alba, om den belegerden den moed te doen zinken, aan de zelven kennis van de nederlaage des Hertogen van Aumale gegeeven; maar de Hertog van Guife, wel verre van te verflaauwen, wierdt hierdoor met de zynen te meer ontftooken om de Stad tot het uitterfte te verweeren, en bevlytigde dat voorneemen zoowel, datze, door geduurigen arbeid en onvermoeiden yver, alom en voornaamenlyk daar de aanvallen gefchiedden, t'elkens andere werken opwierpen, en in 't kort eenen volkoomen omtrek van nieuwe verfterkingen agter de eerfte vesten konden befchouwen. Zulks de Belegeraars, ziende door 't verbreeken der oude Veftinge ftraks nieuwe en veel fterker dan de eerfte verfchynen, en zich in 't ondergraaven en maaken der meinen door den meenigvuldigen regen, de onverdraagelyke koude en ongemakken des Winters, in een Land dat alom met fneeuw bedekt lag, verhinderd, eindelyk, midsze door de meenigvuldige uitvallen der Stedelingen, en voornaamelyk door ziekte en ongemakken dagelyks veelen hunner fpitsbroederen verlooren, in hunne dapperheid magtig verkoelden; mompelende datze liever in eenen ftorm (2) op eene eerlyke wyze, zooze die noemden, wilden fterven, dan dus in elenden omkoomen. Des de Keizer, zynen misflag te laat befeffende, en de overige meenigte zyns Legers, van 't welke reeds een derdedeel, dus meer dan dertigduizend Mannen verfmolten was, niet verder in den hachlyken kans van 't ftormen willende waagen, in het laatfte van Wintermaand befloot te vertrekken, en dierhalven, toen de Stad wat meer dan zestig dagen (3) belegerd en vyfenveertig befchooten geweeft was, zyn grof gefchut en 't zwaarfte krygstuig, alengs geheel omzigtig en met groote moeite, mids de flegte wegen, naar Diedenhoven deedt voeren, en zyn Leger, onder geduurige fchermutfelingen met de uitvallende bezettinge der Stad, naadat de Hertog van Alba het buskruid, de fcheepsbrugge en veel oorlogstuig (4) verbrand hadt, opbrak, zendende een gedeelte met den Markgraaf Albert naar 't Land van Trier om te overwinteren, en met de overigen begaf de Keizer zich geheel mistrooftig naar Nederland; laatende het Veld bezaaid met tenten, wapenen, bedorven voorraad, krygstuig en andere zaaken, verfcheidene zieke en gewonde Krygsknegten agter, welken op orde van den Franfchen Bevelhebber Guife als zyne eigene knegten behandeld wierden.

Dus was de uitgang der belegeringe van Metz, welke, zoo om de betoonde kloekmoedigheid, het beleid, den yver en de waakzaamheid van den Bevelhebber, als om de gehoorzaamheid, het vertrouwen en de onverfaagdheid van die hem dienden, en alles 't gene de konft in 't verweeren van eene Stad, en 't afmatten en ontruften der belegeraaren mogt uitvinden, de gedenkwaardigfte van verfcheidene eeuwen gehouden wordt, inzonderheid omdat de zelve door een Leger van meer dan honderdduizend (5) Mannen aangetaft, door honderdenveertien ftukken kanon, en dat onder het gebied van eenen Keizer, onderfteund van de dapperfte Krygshelden van Europa, vrugtloos befchooten wierdt. De Koning van Vrankryk ontfing de tyding van dit bedryf met eene blydfchap gelykmaatig aan 't gewigt der zaaken, doende door zyn ganfche

Ryk

(1) Daniël Hift. de France Tom. V. pag. 489. & feq.

(2) Comment. des Guerres entre Henry II. & Charles V. par Rabutin pag. 85. verfa.

(3) Daniël Hift. de France Tom. V. pag. 494. & Comment. des Guerres entre Henry II. & Charles V. par Rabutin pag. 91.

(4) Chron. van Chrift. Sternfee MS.

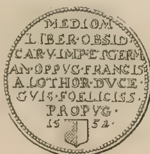
(5) Heis Hift. van 't Keizerryk I. dee pag. 439.

1552 Ryk tekenen van vreugde bedryven, en, om de gedachtenis (1) van den Hertog van Guise, die zoo groot een werk verrigt hadt, te vereeuwigen, onder andere eeretekens deeze twee gedenkpenningen munten. 1552

(1) Daniël Hist. de France

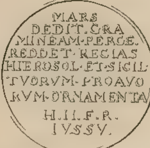
Tom. V. pag. 496.

DA.

CA.

I. Rondom het gekroonde borstbeeld van Koning Hendrik, dat op de voorzyde van den eersten gesteld is, leestmen deezen letterkring;

HENRICO II. FRANCorum Regi, CHRISTIANISSimo, OPTIMO PRINCIPI.

AAN HENDRIK DEN TWEEDEN KONING DER FRANSEN, DEN KRISTELYKSTEN, DEN BESTEN VORST.

Op de keerzyde, die behalven het wapenschild van de bevryde Stad Metz, niet dan letters draagt, vindtmen deezen zin;

MEDIOMatrico LIBERato OBSIDione; CARolo V. IMPeratore ET GERMANis OPPVGnantibus, FRANCISco A LOTHORingia DVCE GVISiæ FOELICISSime PROPVGnante.

METS VAN DE BELEGERINGE VERLOST; DOOR KEIZER KAREL DEN VYFDEN EN DOOR DE DUITSEN BESTREEDEN, EN DOOR FRANCOIS VAN LOTTERINGE, HERTOG VAN GUISE, GELUKKIGLYK VERDEEDIGD ZYNDE.

II. De tweede, ter eere van den Hertog van Guise gemaakt, heeft moogelyk door misslag van den Plaatsnyder geen randschrift op het eerste deel; wandt ik vinde in de beschryvinge (2) van den penning, dat hy deezen letterzoom gehad heeft;

(2) Hist. de Lorraine par Aug. Calmet Tom. II. fol. XXXIX.

FRANCISCO A LOTHARINGIA, PARI FRANCIÆ, DECRETo EXERCitus.

AAN FRANCOIS VAN LOTTERINGE, PAIR VAN VRANKRYK, DOOR HET BESLUIT VAN 'T LEGER.

Verder ziet men binnen eenen Lauwrierkrans, ten teken der verkreege overwinninge, dit opschrift gesteld;

1552 OB SERVATAM METIM ET FRANCIÆ PROCERES, CAROLO V. IMPERATORE ET GERMANIS OBSIDENTIBUS 1552. 1552

OM METZ EN DE GROOTEN VAN VRANKRYK, DOOR KEIZER KAREL DEN VYFDEN EN DE DUITSEN BELEGERD, BEHOUDEN TE HEBBEN 1552.

Vermids de Hertog van Guiſe van de Koningen van Jeruſalem en Sicilië afſtamde, en de Romeinen (1) eene Kroon van Gras aan dien, welke eene Stad van de belegeringe bevryd hadt, gaven, wordt op het andere deel dit aanmoedigende opſchrift gevonden;

(1) Rofini Antiquit. Rom. Lib. X. Cap. 28.

MARS DEDIT GRAMINEAM, PERGE, REDDET REGIAS HIEROSOLYMÆ ET SICILIÆ, TVORVM PROAVORVM ORNAMENTA.
HENRICI II. FRANCORUM REGIS IVSSV.

MARS HEEFT [U EENE KROON] VAN GRAS GEGEEVEN, VAAR VOORT, HY ZAL U DE KONINGLYKE [KROONEN] VAN JERUSALEM EN SICILIË, HET SIERAAD UWER VOORVADEREN, WEDER GEEVEN.
DOOR BEVEL VAN HENDRIK DEN TWEEDEN KONING DER FRANSEN.

By deeze gelegenheid zyn ook op den Keizer, naar 't getuigen van zekeren (2) Schryver, wyl ik nooit eenigen der zelven gezien heb, Schimppenningen gemaakt, de geeſtigſte was die, welke 's Keizers gewoone ſpreuk en zinnebeeld droeg, hebbende eenen Arend geketend aan de pylaaren van Herkules; en dewyl de paal, die aan 't einde der Loopbaane by de Ouden geſteld, en in 't Latyn *Meta* genaamd wierdt, overeenkoomt met den naam van de Stad Metz, en hier ook op de pylaaren van Herkules doelde, was het fraaije in de onvertaalbaare dubbelzinnigheid van dit zyn omſchrift gelegen;

(2) Daniël Hiſt. de France Tom. V. pag. 496.

NON ULTRA METAS.

NIET VERDER DAN METZ.
of
NIET VERDER DAN DEEZE PERKPAALEN.

Niet veel gelukkiger voor den Keizer liepen de gevallen des oorlogs in andere Oorden; wandt de Turkſche Vloot hadt alle Kuſten der Middelandſche Zee ontruſt, den Keizerlyken Zeevoogd Doria verdreeven, en hem tusſchen Oſtia en Piombino (3) zeven Galeyen afgenoomen: meenende hierop, door aandryving van den Franſchen Gezant van Aramon, die op de Turkſche Vloot was, met hulpe van den Prins van Salerno, welke om verſchil met den Onderkoning van Napels, Pieter van Toledo, kort te voore naar Vrankryk gevlugt was, verſterkt door vyfentwintig (4) Franſche Galeyen uit Marſeille, eene landing in het Koningryk Napels te doen, en het zelve, door den grooten aanhang van den Prins van Salerno, te overmeeſteren; maar dees gevaarlyke aanſlag ging, door het te lang agterblyven van dien Prins, tot geluk van den Keizer te niet.

(3) Chron. van Chriſt. Sternſee MS.

(4) Daniël Hiſt. de France Tom. V. pag. 497.

Aan den kant van Piemont ging 't niet beter: de Franſche Maarſchalk Briſſac hadt 'er met weinig volks Verua en Alba gewonnen; en Montluc den Keizerlyken Landvoogd van Milanen Gonzaga het beleg van Beyne doen ſtaaken; ook was de Stad Siena tegen de

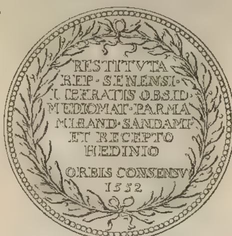
1552 de Spanjaarden opgestaan en tot de Fransen (1) overgevallen, wel haast gevolgd van de overige plaatsen van dat Gemeenebest; omdat zy de onderdrukkingen en den hoogmoed van den Keizerlyken Stedehouder, Jacob van Mendoza, niet langer konden verdraagen; derhalven begavenze zich, op beding van hunne oude vryheid te behouden, onder de bescherminge van den Franschen Koning.

(1) O. Panvinii Vita Julii III.

Hierenboven hadt de Hertog van Vendôme Landvoogd van Pikardië, geduurende de belegering van Metz, de Stad Hesdyn (2) met groot geweld van volk en geschut aangetast, en hoewel de Zoon des Graaven van Reux nevens Harenuille, die het bevel voerden, zich in 't eerste manlyk toonden, wyl de oude breuken der Vesten hersteld en de Stad met sterke bezettinge voorzien was, echter ontzonk hen eerlang het hart, door het geweldig schieten der Fransen, welken in twee dagen en nachten over de vierduizend koegels in de Stad joegen; des de belegerden zich, den negentienden van Wintermaand, by verdrag van lyf en goed te behouden, en met hun geweer en ontwondene vaandelen uit te trekken, overgaven. Deeze gelukkige verrigtingen, gevoegd by den voorheen gemelden voorspoed der Fransche wapenen, zoo in 't bevryden van Metz, Parma, Mirandola en S^t^. Damiano, hebben oorzaak gegeeven tot het maaken van deeze vyf fraaije gedenkpenningen. 1552

(2) Comment. des Guerres entre Henry II. & Charles V. par Rabutin pag. 83. versa.

V.

I. Het borstbeeld des Konings wordt, met den Lauwrier om 's hoofd, een sierlyk harnas om de schouders, en de Ordere van S^t^. Michiel voor de borst; op het voorstuk van den eersten, binnen deezen letterkring gevonden;

HENRICVS II. GALLIARVM REX, INVICTISSimus, Pater Patriæ.

HENDRIK DE TWEEDE KONING DER FRANSEN, DE ONVERWINNELYKSTE, VADER DES VADERLANDS.

Op de keerzyde leestmen, binnen eenen sierlyken Lauwrierkrans, dit kortbegrip van 's Konings groote bedryven;

RESTITVTA REPublica SENENSI, LIBERATIS OBSIDione MEDIOMATrico, PARMA, MIRANDula, SANDAMIano, ET RECEPTO HEDINIO. ORBIS CONSENSV, 1552.

DE VRYESTAAT VAN SIENA HERSTELD, METZ, PARMA, MIRANDOLA, S^t^. DAMIANO VAN DE BELEGERINGE VERLOST, EN HESDYN OVERWELDIGD ZYNDE. MET GOEDKEURINGE VAN DE WAERELD, 1552.

1552 1552

M.

A.

L.

L.

II. Rondom het gelauwrierde borstbeeld des Konings, dat ook op de voorzyde van den tweeden gesteld is, vindtmen weder dit omschrift;

HENRICVS II. GALLIARVM REX, INVICTISSimus, Pater Patriæ.

HENDRIK DE TWEEDE KONING DER FRANSEN, DE ONVERWINNELYKSTE, VADER DES VADERLANDS.

Op

1552 Op de keerzyde zietmen de gevleugelde Faam, houdende in de eene hand eene bazuin, met welke zy den lof des Overwinnaars uitgalmt, in de andere den toom, met welken zy het viergeſpan paerden beſtierd, dat over het verſtrooide krygstuig heên rent, en eenen wagen trekt, op welken de Overwinning en de Overvloed gezeten zyn; in den rand leeſtmen deezen letterzoom; 1552

OB RES IN ITALia, GERMania ET GALlia, FORTITER AC FOELICiter GESTAS.
EX VOTO PVBlico. 1552.

OM DE ZAAKEN IN ITALIË, DUITSLAND EN VRANKRYK DAPPERLYK EN GELUKKIGLYK UITGEVOERD TE HEBBEN.
NAAR DEN GEMEENEN WENSCH 1552.

III. De derde draagt op het eerſte deel het afbeeldſel van den Koning tot de voeten toe, half gewapend half ongewapend, houdende in de regterhand het zwaard voor den Oorlog, in de ſlinker den boog en den ſlangenſtaf van Merkurius, het teken des Vreedes, boven zyn hoofd wordt de Lauwrierkrans door twee Engelen gehouden, en in het vlak en in den rand zyn deeze letters;

HENricus II.
ET PACE ET BELLO ARMA MOVET.

HENDRIK DE TWEEDE
VOERT DE WAPENS IN VREEDE EN OORLOG.

Op het andere deel zietmen diergelyken zeegewagen als op den eerſten, en de zelfde beelden, doch heel anders geſchikt, hebbende dit randſchrift;

OB RES IN ITALia, GERMania ET GALlia FORTITER GESTAS.
EX VOTO PVBlico 1552.

OM DE ZAAKEN IN ITALIË, DUITSLAND EN VRANKRYK DAPPERLYK UITGEVOERD TE HEBBEN.
NAAR DEN GEMEENEN WENSCH 1552.

IV. De vierde heeft weder het borſtbeeld des Konings met de zelfde ſieraaden als de voorgaande op het voorſtuk, maar met deeze veranderinge in den letterkring;

HENRICVS II. FRANCORum REX, INVICTISSimus,
PATER PATRIÆ.

HENDRIK DE TWEEDE KONING DER FRANSEN, DE ONVERWINNELYKSTE, VADER DES VADERLANDS.

Dewyl de Fortuin den uitſlag des oorlogs beſtiert, diensvolgens zietmen de zelve op het ruggeſtuk, met den toom in de eene en den ſchepter in de andere hand, den Zeegewagen mennen, op welken de Overwinning, met den Lauwrierkrans en den Palmtak, midſgaders de Overvloed gezeten zyn; de letters, die op den voorgrond ſtaan, en het omſchrift maaken deezen zin;

NVmInA COPIA, LAVRO ET FAMA BEARVNT TE.

1552 *DE GODEN HEBBEN U MET DEN OVERVLOED, DE OVERWINNINGE EN BEROEMDHEID GELUKKIG GEMAAKT.* 1552

V. Het borstſtuk van den Koning wordt, zonder eenige ſieraaden, op de eerſte helft van den vyfden, binnen den kring deezer letteren, gevonden;

HENRICVS II. DEI GRATIA FRANCORUM REX.

HENDRIK DE TWEEDE DOOR GODS GENADE KONING DER FRANSEN.

Vermids Diana van Poitiers, Weduwe van Lodewyk van Brezé, Opperrechter van Normandië, ſchoon bejaard, den Koning echter zoo aan haare bevalligheden geboeid hieldt, dat 'er geene dingen buiten haare kennis verrigt, noch geene zaaken door den (1) Koning bedreeven wierden, welken hy niet tot haare eer rekende, ja betuigde, dat haare liefde hem tot groote bedryven aanmoedigde, en dat het geluk zyner wapenen afhing van haar, die Meeſtres van zyn hart was; dierhalven deedt de Koning zyne Meeſtres, om haare gedachtenis te vereeuwigen, in de gedaante van de Jagtgodinne Diana met pyl en boog, op de andere helft binnen dit omſchrift, afbeelden;

(1) Mezeray Hiſt. de France Tom. II. fol. 1057. & 1146.

NOMEN AD ASTRA. 1552.

[DEES] NAAM [DRINGT] TEN HEMEL IN. 1552.

1553 Reeds was een goed deel van Louwmaand des jaars drieënvyftig verloopen, aleer de Keizer zyne Krygsknegten, om te ruſten, in hunne Winterlegeringe beſteld, en zich van Diedenhoven naar Bruſſel begeeven hadt, daar hy, den zesden (2) van Sprokkelmaand, met ongemeene blydſchap, mids zich alom een gerugt van zynen dood verſpreid hadt, zoo van de Regeerderen, Gildens als Gemeente wierdt ingehaald; des de Keizer, om het valſche uitſtrooiſel te vernietigen, den draagzetel, in welken hy om zyn ongemak gevoerd wierdt, aan de voorzyde deedt openen, opdat hem een ieder mogt aanſchouwen. Dus naar zyn Hof of Huis van ruſte, gelyk hy 't zelve noemde, geleid wierdt hy aldaar ook van zyne Zuſter de Landvoogdesſe vriendlyk verwelkoomd; terwyl het Gemeen vaſt morde op den Hertog van Alba, als of dees, door het ſpaaren zyner Spanjaarden, oorzaak tot al de geleedene ſchaaden gegeeven hadt. Hoe het zy, de Keizerlyke ſchatkiſt hierdoor geweldig ten agteren geraakt, beriep zyne Majeſteit de Staaten van al zyne Nederlanden te Bruſſel byeen, en vorderde, den veertienden van Sprokkelmaand, van de Gemagtigden der Landen en Steden, eene beede, die op het Land van Brabant alleen zeshonderdduizend Karelsguldens beliep, om zyne ſchulden met de zelve te betaalen; zulks, naar voorgaande bedeeling van Brabant gerekend, thans van al de Nederlanden vyfenveertighonderdduizend guldens verzogt wierdt. Eene geweldige ſomme, om welke de Staaten van Brabant magtig verlegen raakten, en eindelyk, naa lang beraad, niet anders wisten uit te vinden, dan dat iedere Schoorſteen of Haartſtede, op welke vuur geſtookt wierdt, in de Steden twintig, en op de Dorpen vyftien ſtuivers zoude geeven, de Herbergen dubbel; en niemand van deezen laſt uitgezonderd zyn dan de vier biddende Orders, wordende het zelve kort hiernaa door Gelastigden (3) opgehaald.

(2) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 321. & 322.

(3) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 323.

De Gemagtigden ter vergaderinge van

1553 van de andere Gewesten van 's Keizers beede verslag aan hunne Meesteren doende, zyn de Staaten van Holland en Westvriesland hierop vergaderd, en dewyl hun aandeel in deeze beede driehonderdduizend (1) guldens beliep, zoo besflooten de zes groote Steden, den veertienden (2) van Lentemaand, genoegzaam eendragtlyk, schoon de Edelen anders begeerden, dat voortaan afgedaan blyven zouden de belasting van twee ten honderd en alle andere bezwaaring van Koopmanschappen Oost en West vaarende, en genieten de Haringvaart onder stilzittinge of vrygeleide; dat 'er zes groote schepen van oorlog ter beveiliginge van de Noordzee zouden uitgerust worden, uit de belastinge by henlieden in den jaare vyftienhonderdnegenenveertig op de Wynen ingewilligd; dat 'er niemand door de Keizerlyke Majesteit by verkooping van Renten of Beleeningen belast zoude worden; en dat zyne Majesteit den Staaten van Holland wilde toestaan, dat van nu voortaan niemand eenige bediening in Holland zoude moogen bekleeden, dan gebooren zynde in de Landen van Holland, Zeeland of Westvriesland, uitgezonderd het Stadhouderschap van Holland, van welke Waardigheid zyne Majesteit de vrye beschikking zoude behouden; des zoudenze den Keizer de somme van tweehonderdenvyftigduizend guldens inwilligen, te betaalen de eene helft voor den eersten van Wintermaand naastkoomende, en dat loopens geld jaarlyks, als t'elken gezetten tyd in Koopmans beurze gaan zoude, en die te vinden uit den tienden penning, op alle onroerende Goederen, Leen of Eigen, als Huizen, Landen, Heerlykheden, Tienden, Duinen, Molens, Visscheryen, Vogelaaryen en alle andere onbeweegelyke goederen, van welken de tiende penning in den jaare vyftienhonderddrieënveertig betaald geweest was, welken in 't algemeen de Geestlyken en Waereldlyken, vryen en onvryen, onder Schildtaalen of daar buiten gelegen, zouden opbrengen. Wel verstaande, indien de Keizerlyke Majesteit eenigen van de Geestlykheid, mids haare byzondere lasten of eenigen van de Waereldlyken wilden ontheffen, dat zoodaanig een deel tot korting van 't gemeene Land zoude strekken. 1553

(1) Beschryv. van Enkhuizen door G. Brandt pag. 75.

(2) Resolut. van de Heeren Staaten van Holl. en Westvriesl. den 14 Maart 1553.

De kleine Steden van Holland, in de beede van 't jaar eenenvyftig te hoog geschat, dus naar haare meening verongelykt, en thans voor nog zwaardere lasten bedugt zynde, vonden noodig een smeekschrift (3) op te stellen, in den naam van de Regeerderen der kleine Steden Rotterdam, Schoonhove, Gorkom, Schiedam, Heusden, Vlaardinge, 's Graavenhaage, Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen, Edam, Monnikendam, Medenblik en Tessel, en by den Keizer over den handel der Edelen en zes groote Steden, naamenlyk Dordrecht, Haarlem, Delft, Leyde, Amsterdam en Gouda, te klaagen, met verzoek, dat de Keizer zynen Algemeenen Ontfanger van Holland wilde beveelen, om die somme van penningen, welke zy voorheen boven hun behoorelyk deel betaald hadden, van de zes groote Steden te eisschen, en aan de kleine Steden weder te geeven; en hierenboven aan de Edelen en groote Steden te gebieden, dat voortaan geene raadslaaging, noch geen ommeslag by de Staaten van Holland gehouden of gemaakt zoude worden, zonder de Afgevaardigden der vier kleine Steden ter vergaderinge te roepen, opdat de beeden gerechtlyk en billyklyk gevonden mogten worden. De Landvoogdes, de begeerte der Smeekelingen ingezien hebbende, beloofde, den eenentwintigsten (4) van Grasmaand, de klagten in aanmerkinge te neemen, en hieromtrent te doen, dat zy tot verligting der zelven in billykheid zoude zien te behooren.

(3) Beschryving van Enkhuizen door G. Brandt pag. 75.

(4) Beschryving van Enkhuizen door G. Brandt pag. 76.

Uit deeze of andere aanmerkingen wierdt de gemelde beede, tot naa de overdragt deezer Landen op 's Keizers Zoon, dus drie jaaren sleepende gehouden. Schoon 's Keizers beede in Holland niet gemaklyk wilde vlotten, echter deedt hy, met den aanvang der

1553 Lente, groote voorbereidselen tot den oorlog (1) maaken, met een voorneemen om den Fransen den geleeden hoon te vergelden. Op het vergaderen van de Krygsmagt zyn, wyl veelen den oorlog reeds moede waren, de twee volgende rekenpenningen, zoo met het afbeeldsel van den Vader als van den Zoon, in Nederland ontworpen of vernieuwd. 1553

(1) Die waarachtige Geschiedenis van Keizer Karel den V. pag. xxij.

TR

B

I. Rondom het gelauwrierde borstbeeld van den Keizer, dat op het voorstuk van den eersten gesteld is, vindtmen deeze afgebrookene woorden;

GECTOIRS POUR LA CHAMBRE DE COMTE A BRVCELLES. 1553.

LEGPENNINGEN VOOR DE KAMER DER REKENINGE TE BRUSSEL. 1553.

Op het ruggestuk is de roekelooze Faëton, die met den wagen en de paerden der Zonne door Jupiter uit den Hemel geblikſemd wordt, binnen deeze meergemelde Bybelspreuk, (2) afgebeeld;

(2) Psalm LXVIII. vers. 31.

DISSIPA GENTES, QUÆ BELLA VOLVNT.

VERSTROOI DE VOLKEN, DIE DE OORLOGEN BEGEEREN.

II. De voorzyde van den tweeden draagt het borstbeeld van den Erfprins met de Guldevlies Ordere om den hals, en deeze letteren in den rand;

PHILIPVS DEI GRATIA HISPANIARVM PRINCEPS, 1553.

PHILIPS DOOR GODS GENADE PRINS VAN SPANJE, 1553.

Op de keerzyde zietmen eenen Arend, welke in het schynsel der Zonne zyne jongen tot vliegen opwekt, even gelyk de Keizer zyne benden te velde dreef, beslooten binnen deezen letterzoom;

AQVILA PROVOCAT PVLLOS SVOS AD VOLANDUM.

DE AREND MOEDIGT ZYNE KIEKENS AAN OM TE VLIEGEN.

In

1553 In den zelven tyd wierdt eene magtige Vloot in Zeeland uitgeruſt, welke, zoo van verſcheidene Hulken als andere groote Schepen omtrent honderd zeilen ſterk, onder het Oppergebied van Adolf van Borgonje Heer van Wakkene, den twaalfden (1) van Lentemaand, in Zee ſtak, hebbende by zich een geweldig groot ſchip, dat te Zirkzee getimmerd was, en voor den Koning van Portugaal naar Lisbon gevoerd wierdt; de overige Vloot kwam den zevenentwintigſten der zelve maand te Kalismalis in Spanje, daar 's Keizers Zoon Philips het Ryk beſtierde, en thans op orde zyns Vaders, om het Huis van Ooſtenryk en Portugaal nader te verbinden, over een dubbel huuwelyk handelde, zoo om eene Dochter voor zich, en den Erfprins Jan, oudſten Zoon van Jan den Derden Koning van Portugaal en van Katarina Zuster van Keizer Karel, voor zyne jongſte Zuster te verkrygen. De Egtverbintenis van den Prins Philips wierdt, zoo eenigen (2) melden, op bevel van den Keizer, uitgeſteld, om de heimelyke onderhandeling en beloften, welke zyne Majeſteit van zyne Nigte Maria Prinſes van Engeland gekreegen hadt; maar het trouwverbond van Jan Erfprins van Portugaal wierdt, naadatze ontſlaaging van bloedverwantſchap door den Paus bekoomen hadden, in dit (3) jaar plechtiglyk voltrokken, en de Prinſes Johanna, met zoo groote, ſtaatſie als haaren ſtaat betaamde, naar Portugaal gevoerd. Vermids my het afbeeldſel van deeze Vorſtinne op twee fraaije gedenkpenningen is voorgekoomen, heeft my goed gedocht de zelven, om het wezen van al de Kinderen van den Landheer te konnen vertoonen, by dit merkwaardige geval neder te ſtellen. 1553

(1) Chron. van Vlaandre, Brabant, Holl. enz. in 4. pag. Kkiij. verſa.

(2) Vita dell' Imp. Carlo V. da Gr. Leti Part. IV. pag. 163.

(3) La Vida del Emp. Carlos V. por P de Sandoval, Part. II. fol. 742.

♀

F.

♀

M.

I. Het afbeeldſel der Vorſtinne wordt ſierlyk opgetooid, op het voorſtuk van den eerſten, binnen deeze letterlyke verklaaringe gevonden;

IOANNA AVSTRIÆ CAROLI V. IMPERATORIS FILIA.

JOANNA VAN OOSTENRYK DOCHTER VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN.

1553 Het Vrouwebeeld, 't welke op het ruggestuk verbeeld is, voorspelt, myns oordeels, door de Koorenairen, die het in de hand heeft, de aanstaande vrugtbaarheid der Vorstinne, welke, als uit Spanje gesprooten, een Konyn aan de voeten heeft, zynde het zinnebeeld van dat Ryk, dus ook op de Romeinsche penningen bekend; ja eenigen melden, (1) dat de groote meenigte van die dieren den naam aan het Land verschaft heeft: hoe het zy, men vindt deeze verklaaring in den rand; 1553

(1) Etat Present de l'Espagne par de Vayrac Tom. I. pag. 15.

CONNVBII FRVCTVS.

DE VRUGTEN DES HUUWELYKS.

II. De tweede draagt het borstbeeld der Vorstinne, niet van vooren als op den eersten, maar op de zyde gekeerd, hebbende den naam des maakers op den voorgrond, en dit randschrift;

IOANNA CAROLI V. AVGusti FILia, LVSITANiæ PRINCeps.

JOHANNA DOCHTER VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN, PRINSES VAN PORTUGAAL.

Op het andere deel zietmen het verdichtsel (2) van Europa, die zich door Jupiter in de gedaante van eenen witten Stier liet vervoeren, afgeschetst; een leerzaam voorbeeld voor die zich aan de bekoorelykheden der Waereld te veel vergaapen: en, dewyl het huuwelyk der Vorstinne, even als het spel van Europa, de gelukkigste uitgang niet nam, heeftmen dit verdichtsel, wyl de penning laater gemaakt is, op 's Keizers Dochter toegepast, en door dit Griekshe randschrift opgehelderd;

(2) Ovid. Metamorph. Lib. II. vers. 780. & seq.

ΑΠΑΡΑΛΛΑΚΤΟΣ.

GEHEEL GELYK.

Eenige maanden hiernaa keerde de Nederlandsche Vloot weder terugge, en kwam, den vyfentwintigsten (3) van Herfstmaand, met veele Koopmanschappen, en met twaalfhonderdduizend Dukaaten in geld voor den Keizer, in Zeeland. 't Zy een gedeelte van deeze Vloot op haare terugreize, of eene andere in gevegt raakte, ik vinde, dat tweeëntwintig Hollandsche (4) Hulken, met Koopmanschappen gelaaden uit Spanje naar Nederland zeilende, in Oegstmaand deezes jaars door negentien weluitgeruste en zes mindere Fransche schepen, met magt van krygsvolk bemand, op de hoogte van Douvre aangetast zyn. De Nederlanders, schoon hunne vyanden sterker bevolkt waren, stelden zich echter manlyk te weer, des de Fransen, in behandelinge van 't geschut te kort schietende, vyftien Nederlanders aan boord klampten, en dus zyd' aan zyde vogten. Wanneer dit hevige gevegt, zonder verpoozen, van negen uuren des morgens tot drie uuren naa den middag, met groote bitterheid, geduurd hadt, riepen de Fransen, afgemat van den stryd, om stilstand van wapenen; maar zulks door 't gebulder van 't geschut niet verstaan zynde, staken eenigen, om de Nederlanders te doen afwyken, de vlam in want en zeilen, welke zoo schielyk voortsloeg, dat de een zoowel als d'ander in den brand raakte; zulks het volk van zes paar aan elkander gekoppelde schepen, geen lessen aan de overwinnende vlam ziende, in Zee sprong, en zich in de naaste schepen, zonder aanzien van vriend of vyand, borg: waardoor 't gebeurde, dat de Fransen, sterker van manschap zynde, ook die Nederlandsche schepen overweldigden, door welken zy gered waren.

(3) Chron. van Vlaandre, Brab. Holl. enz. in 4to pag. Kkiij verso.

(4) Chron. van Holl. door Gouthoeven fol. 621.

Zulks

1553 Zulks men by 't einde van dit bloedige gevegt zes fchepen van iedere zyde verbrand, en hierenboven vyf van de Nederlandfche genoomen, vondt.

Voor 't voltrekken deezer reize hadt de Keizer ondertusfchen met zooveel fpoeds zyne krygsmagt op de been gebragt, dat hy den Landvoogd van Vlaandre, den Graaf van Reux, met de vaardigfte Benden te velde, en, om de vyandlyke ftrooperyen te beletten, voor het fterke roofneft Terroane zondt, welke Stad, op de grenzen van 't Graaffchap Artois gelegen, op 't gerugt van 't naderen des Keizerlyken Legers, door den Koning van Vrankryk tydig met kloeke bezettinge en veele Edellieden, onder het bevel van den Heer van Esfé, midsgaders meenigte van voorraad voorzien, en in 't laatfte van Grasmaand door de Keizerlyke krygsmagt beflooten wierdt.

Geduurende deeze belegering ftierf Adriaan van Croy Graaf van Reux en Landvoogd van Vlaandre den vyfden van Weidemaand, aan wien in 't Bevelhebberfchap van 't Leger Pontus (1) van Lalein Heer van Benicour opvolgde. Dees taftte de Stad met zulk een geweld aan, datmen naa tien dagen eene wyde opening gemaakt hadt, door welke hy zyne knegten ten ftorm aanvoerde; en hoewel de aanvallenden, naa een hartnekkig gevegt, terugge gedreeven wierden, echter ontfing de Stad een groot verlies door 't fneuvelen van den Bevelhebber den Heer van Esfé; wandt François van Montmorency, Zoon van den voornoemden Annas, het gebied aanvaard, en meer moeds dan ervaarenheid hebbende, heeft, naadat de Stad door zynen Vader Annas met nieuwe hulpbenden verfterkt was, zich door het ondermeinen der Veften poogen te verweeren, maar eene der zelven, den twintigften van Weidemaand, ontydig gefprongen (2) zynde, dempte niet alleen de graft, en maakte een gat in de veften, door 't welke men gemaklyk te paerd konde inryden; maar bragt zelf den Bevelhebber, door dit onverwagt toeval, in zulke verlegenheid, dat hy, geheel ontfteld, den tweeden ftorm niet durvende afwagten, zonder uitftel met het Keizerlyke Legerhoofd Lalein in gefprek tradt, en, dewyl 'er geene ftilftand (3) van wapenen voor dien tyd verzogt was, drongen de Duitfen (4) en Nederlanders, ftaande deeze onderhandeling, door de openingen der Veften, verfloegen, zonder onderfcheid van Staat, Ouderdom of Kunne, allen die weerftand booden, en namen de overigen gevangen. Zoodra de Stad Terroane in deeze drift geheel uitgeplonderd was, wierdtze op orde van den Keizer aan de vlamme opgeofferd, en zoo tot den grond verwoeft, datze federt nooit weder opgebouwd is. Ook wierdt haare Bisfchoplyke Zetel vernietigd, en hiernaa onder de Bisdommen van Boulonje, Ypere, en S^t. Omer verdeeld. Hierop zyn veelen der Franfche Edellieden gevangen naar Vlaandre vervoerd, met hunnen Bevelhebber Montmorency, wiens afbeeldfel ik nevens dat zyns Broeders op den volgenden penning bewaard vinde. 1553

(1) Locrii Chron. Belg. pag. 619.

(2) Comment. des Guerres entre Henry II. & Charles V. par Rabutin Part. II. pag. 8. & 9.

(3) Hift. de Liege par Theod. Bouille Tom. II. fol. 387.

(4) Daniel Hift. de France Tom. V. pag. 499.

L.

François van Montmorency, de oudfte Zoon (4) van Annas Coneftabel van Vrankryk, en van Magdalena Dochter van Renatus van Savoije Graaf van Villars, wierdt aanmerke-

(4) Imhoffi Geneal. Fa-

1553 merkelyk in den ommezwaai van Vrankryk, en in den oorlog met de Nederlanden, des hy hier op de voorzyde als een Krygsheld in 't harnas verbeeld is, hebbende dit omschrift; 1553

mil. in Gal. Part. II. fol. 533. verso.

FRANCISCVS DVX MOMMORANTZII.

FRANCOIS HERTOG VAN MONTMORENCY.

Hendrik, de tweede Zoon van Annas, die zich ook door de wapenen beroemd maakte, staat insgelyks in 't harnas op de keerzyde afgebeeld, binnen deezen letterkring;

HENRICVS MOMMORANTIVS DOMINVS ANVILENSIS.

HENDRIK VAN MONTMORENCY HEER VAN DAMVILLE.

Geduurende het verwoesten van Terroane wierden eenige Ruiters en Voetknegten van 't Keizerlyke Heir vooruit gezonden om Hesdyn te berennen, welke Stad in Artois by de Grenzen van Picardië op het riviertje Canche gelegen, en in 't voorgaande jaar veroverd was; en dewyl 'er tusschen de Keizerlyke Legerhoofden (1) en den Opperbevelhebber Lalein groote verdeeldheid ontstondt, en de laatstgemelde zich in 't gezag niet langer konde handhaaven, omdat anderen niet minder waanden te zyn, des ook zyne bevelen weigerden te gehoorzaamen, zondt de Keizer, uit deeze oorzaake, den Zoon van de Zuster zyner Gemaalinne Emanuel Philibert Prins van Piemont, met eenen schoonen stoet van tweehonderd Ruiteren en eenigen zyner Lyfschutten en (2) Trompetteren, om het Leger als zyne Stedehouder te gebieden, derwaart. Doch aleer dees de Keizerlyke Krygsmagt voor Hesdyn voerde, hadden verscheidene mannen van grooten naam in 't stuk des oorlogs zich, met magt van volk en voorraad, in die Stad, om de zelve te beschermen, geworpen: de voornaamsten (3) waren de Maarschalk van der Mark, die het Opperbevel aannam, Horatius Farnese Hertog van Castro, kort te voore met 's Konings natuurlyke Dochter Diana getrouwd, de Graaf van Villars en veele anderen, om dus 's Konings Meestresse Diana van Poitiers, die zulks begeerde, te behaagen.

(1) Comment. des Guerres entre Henry II. & Charles V. par Rabutin Part. II. pag. 10.

(2) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 325.

(3) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 499. & 500.

De Keizerlyke Veldheer Emanuel Philibert, besloot Hesdyn in 't laatste van Weidemaand, en dreef deeze belegering, als een proefstuk zyner kunde, met ongemeene vlyt aan, omdat de Conestabel Montmorency, tot het opslaan van 't beleg, te Amiens een Leger verzaamelde; dierhalven verbryzelde hy, door de meenigte van 't grof geschut, alle Sterkten, bragt den onlangs getrouwden Farnese met eenen koegel om hals, en dwong de bezetting naar 't Kasteel te wyken; maar dit, hoe dapper verweerd, echter te zwak om lang te konnen houden, wierdt niet alleen door 't geschut, maar zelf door de meinen van alle zyde dermaate bestookt, dat de Maarschalk van der Mark, (4) met kennisse zyns Krygsraads, zich met 's Keizers Veldheer in besprek begaf: hangende dit beding met over en weder gaan, en dat ieder den uitslag te gemoet zag, geviel 't, dat een Priester by onkunde zeker konstvuur ter verweeringe van 't Kasteel ontstak, en dat de Keizerlyke knegten, bevreesd van de plonderinge verstooken te worden, eenige meinen opjoegen; voorts, wyl eenige bezettelingen hierdoor verbrand of versmoord, en anderen ontsteld waren, ligtlyk in 't Kasteel drongen, en het zelve overrompelden, die zich te weer stelden, versloegen, en den Maarschalk van der Mark, en een groot getal andere Mannen van aanzien, midsgaders al de bezetting gevangen namen.

(4) Comment. des Guerres entre Henry II. & Charles V. par Rabutin Part. II. pag. 12. & 13.

Hierop is Hesdyn, even als Terroane

1553 roane, volgens begeerte van den Keizer, tot den grond toe geslegt (1) en verwoest geworden, zyne Majesteit bewaarde alleen den naam, om dien aan eene andere Stad, welke hy in 't volgende jaar stigtte en nog in weezen is, te geeven. De voornaamste gevangenen wierden op de Kasteelen (2) van Gend en van Sluis, en anderen weder op andere plaatsen, in verzekeringe gesteld. Zoo groote overwinningen verschaften den Nederlanderen ongemeene blydschap en gelegenheid om deezen penning te vernieuwen. 1553

(1) Daniel Hist. de France Tom. V. pag. 500.

(2) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 328.

♀

B

Tusschen en aan de pylaaren van Herkules, die op de voorzyde met de Keizerlyke en Koninglyke Kroonen verbeeld zyn, zietmen, gelyk ik voorheen (3) gemeld heb, eenen stok en de boeijen, in welken eertyds de gevangenen gekluisterd wierden, toen, gelyk ook thans; zoo ik my niet bedriege, betrekkelyk op 's Keizers grootste vyanden, den Koning van Vrankryk en den Keizer der Turken, en dierhalven ook door deeze woorden van den Koninglyken Harpzanger omzoomd;

(3) III. deel fol. 96.

AD ALLIGANDOS REGES EORVM IN COMPEDIBVS.

OM HUNNE KONINGEN MET KETENEN TE BINDEN.

Dewyl de Keizer geen beter middel vondt om zyne vyanden te bedwingen dan het geweld, zoo zietmen op de keerzyde eenen Arend, welke de Slang met de regter en den Basiliscus met de slinker klaauw grypt, afgeschetst, van welken de bediedenis ligtlyk uit de verbeeldinge is op te maaken, en dierhalven door geene verklaaring, maar door deeze letteren omringd;

GECTOIRS DV BVRREAV DES FINANCES DE L'EMPEREUR. 53.

LEGPENNINGEN VAN DE KAMER DER REKENINGEN DES KEIZERS. 53.

Loopende deezen oorlog zondt Paus Julius niet alleen, maar ook Eduard Koning van Engeland, Gezanten (4) om den Keizer en Koning van Vrankryk te bevreedigen; doch deezen eenigen tyd tot het verzoenen der strydende Vorsten besteed hebbende, is de onderhandeling door de hevigheid der partyen, of, zoo anderen (5) melden, door den grooten eisch des Keizers, die alles, dat de Koning van 't Keizerryk, van Lotteringe en Savoije veroverd hadt, weder begeerde, verydeld geworden: wandt het verlies der twee Steden, en de dood en de gevangenis van zooveel wakkere Edellieden, ging den Koning van Vrankryk aan 't harte, dierhalven besteedde hy al zyn vermoogen om zich over dit doen te wreeken, verzaamelde met ongemeene vlyt, omtrent Amiens (6) en Picquigny, een talryk Leger, en, toen het zelve in staat was, tragtte hy, door hulp der Zwitseren en Graauwbunderen, zich meester van Kamerik te maaken; maar door 't lang agterblyven deezer hulpben-

(4) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 325.

(5) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 503.

(6) Comment. des Guerres entre Henry II. & Charles V. par Rabutin Part. II. pag. 15.

1553

benden ftelde de Koning deezen aanflag uit.

Hierentusfchen was het Keizerlyke Leger, den negenden van Oegftmaand, van voor Hesdyn opgebrooken en in Vrankryk getrokken: als het daar eenige Dorpen verwoeft, het Land beroofd, en het Kafteel van Dourlans te vergeefs opgeëifcht hadt, kreegmen kennis, dat de Coneftabel Montmorency vier vaandels Voetvolk en twee Benden ligtgewapende Ruiters over de rivier de Somme gezonden hadt; toen de Legerhoofden des Keizers hiervan berigt wierden, meendenze den uitgetrokken hoop te verfchalken, aleer zulks te Amiens bekend wierdt. Tot dit einde trokken (1) de Graaven van Hoogftraate, Egmond en Espinoy, de Hertog van Aarfchot, de Heer van Bosfu en meer anderen met hunne Ruiterye, zonder Voetvolk, derwaart, loopende dus wel zes mylen buiten 't lighaam huns Legers tot omtrent Amiens, daarze, den negentienden van Oegftmaand, de gemelde Franfche Benden met groote dapperheid aangreepen, en de zelven, naa een bloedig gevegt, in 't welke de Graaf van Espinoy fneuvelde, op de vlugt floegen; maar in 't vervolgen van deezen, kwamen de vyanden van verfcheidene kanten, zoo uit Amiens als uit het naaftgelege bofch met zulk een magt van volk aanfpatten, dat de Keizerlyke Ruitery, voor 't overtreffende vermoogen hunner vyanden, gedwongen wierdt den aftogt te blaazen: in dit wyken omfingeld zynde boordenze, met onbezweeken moed, door de Franfche Benden heen, en keerden met verlies van een goed deel hunner Spitsbroederen, en eenige gevangene Legerhoofden der vyanden, terugge. In deezen ftryd betoonden de Graaven van Hoogftraaten en van Egmond groote dapperheid, en wierdt de Hertog van Aarfchot in den aftogt door de boeren gevangen, en den Franfen overgeleverd.

(1) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 328. & Comment des Guerres entre Henry II. & Charles V. par Rabutin Part II. pag. 15. & 16.

't Zy door deeze fchaadelyke ontmoeting, of dat de Keizer een hoofdtreffen te gemoet zag, zyne Majefteit begaf zich, met zyne Zufter de Landvoogdesfe en groot gevolg van Edellieden, den tweeden (2) van Herfftmaand, van Brusfel naar Henegouwe; hebbende alvoorens doen verkondigen, dat alle Ruiters of Knegten, die wederkeerden en geenen vrygeleibrief konden vertoonen, zonder verdrag zouden gerecht worden. De Keizer nam zyne reis over Bergen in Henegouwe op Valenchein, daar het gaan en keeren der benden, en de vyandlyke ftrooperyen magtige ontfteltenis verwekten; des zyne Majefteit, om dat Land te dekken, zyn Leger befchouwd hebbende, dat onder Emanuel Philibert omtrent Famars en in 't Bofch van Fontenelles (3) deedt ftand houden; werwaart de Koning van Vrankryk met zyne krygsmagt, onder Annas van Montmorency, naadat hy Kamerik vrugtloos opgeëifcht hadt, tot op twee mylen naderde; des ieder, mids de geduurige fchermutfelingen der vliegende benden, eenen Veldflag der Legeren verwagtte; maar toen de Franfen het Keizerlyke Leger zonder voordeel aangerand hadden, weekenze, met fchrikkelyke verwoeftinge des Lands, terugge, en de Keizer, deeze aanflagen overgewaaid ziende, keerde (4) met zyne Zufter de Landvoogdesfe, in 't laatfte van Herfftmaand, weder naar Brusfel.

(2) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 328. en 329.

(3) Hift. de Valenciennes par d'Outreman fol. 198.

(4) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 332.

Aan gene zyden der bergen was het geluk der wapenen den Keizer minder gunftig; wandt als Pieter van Toledo Onderkoning van Napels, op orde des Keizers, den Staat van Siena weder onder gehoorzaamheid poogde te brengen, en, met hulpe van Cosmus Hertog van Florenze, een aanzienlyk Leger, om de Franfen te verdryven, op de been gebragt hadt, ftierf (5) hy te Florenze; en zyn Zoon Garcias het gebied des Legers, onderfchraagd door Alexander Vitelli, aanvaard, en verfcheidene Sterkten, en 't platte Land van Siena overmeefterd hebbende, was dees gedwongen met zyn volk naar Napels te keeren, om, volgens begeerte van den Kardinaal Pacecco, die van den Keizer tot Onderkoning ver-

(5) Daniël Hift. de France Tom. V. pag. 501.

1553 verkoozen was, niet alleen de Hoofdstad tegen de aanvallen der Franſen en Turken te beſchermen, maar ook de ontſtelde gemoederen der Ingezetenen, door 't invoeren van de Geloofsonderzoekinge (1) geweldig ontroerd, te beteugelen.

(1) Hiſt. de l'Emper. Charles V. par Ant. de Vera pag. 299.

De Heer van Termes, die het gebied voor den Franſen Koning in Siena voerde, van het vyandlyke Leger bevryd zynde, overweldigde (2) sedert, met hulpe der Turken, een groot deel van 't Eiland Corſica, dat den Genueezen behoorden, welke overwinning moogelyk verder gegaan zoude zyn, byaldien Doria zich niet met zyne Vloote derwaart begeeven en den loop dier wapenen geſtuit hadt. In den zelven tyd verkreeg Briſſac Maarſchalk van Vrankryk, door 't verminderen der Keizerlyke krygsmagt, veel voordeels aan den kant van Piemont; zulks Karel Hertog van Savoije, door 't verliezen van verſcheidene nog overgebleevene plaatſen, geen einde aan zyne ongelukken ziende, eindelyk van hartzeer te Vercelli in eene kwynende ziekte verviel, welke hem, den dertienden (3) van Herfſtmaand deezes jaars, in 't graf ſleepte, laatende zyne Landen en Goederen aan zynen eenigen Zoon, den meergemelden Emanuel Philibert, en zoo grooten roem van zyne deugd en lydzaamheid agter, dat ik, zoo om deeze eigenſchappen als omdat hy meermaalen genoemd is, en met de Zuſter van 's Keizers Gemaalinne getrouwd was, hier zyn afbeeldſel, weinig tyds voor zynen dood gemaakt, vertoone. 1553

(2) Daniël Hiſt. de France Tom. V. pag. 502.

(3) Hiſt. de Savoije par Th. Blanc. Tom. II. pag. 354.

P.

Dees, Zoon van Philips Hertog van Savoije en van Claudia van Broſſe, Dochter van Jan Graaf van Ponthievre, was den tienden (4) van Wynmaand in 't jaar veertienhonderdzesentagtig gebooren, volgde zynen Broeder Philibert den Schoonen in 't vierde jaar deezer eeuwe in 't Gebied, was, zoomen van hem (5) getuigt, Godvrugtig, een goed Rechter, wys, geduldig in zynen tegenſpoed, vreedzaam, beminnaar van de goede Letteren en der Geleerden, gemaklyk in zyne Onderzaaten gehoor te verleenen, maatig in zyn eeten, ligtlyk de misdaaden zyner klaagende Onderzaaten vergeevende, mild omtrent zyne Huisgenooten; maar al te openhartig, en niet konnende veinzen, bekwaamer tot de Raadskamer dan tot den Troon; groot van Geeſt, maar ongelukkig van in eene yzere eeuwe geleefd te hebben, in welke de Vorſten geene zeegentekens maakten dan van liſt en dapperheid, en in welke de deugd niet dan in de Kloosteren bemind was. Sedert Amadeus den Agtſten, ter gunſte van welken Keizer Sigismund het Graafſchap Savoije tot een Hertogdom verheven hadt, was dees Karel de negende Hertog, en de derde van dien naam, nogtans wordt hy, moogelyk omdat men den Zoon van Karel den eerſten, die in den ouderdom van agt jaaren ſtierf, niet meê rekende, dus in zyn randſchrift, 't welke rondom zyn afbeeldſel op het voorſtuk ſtaat, genoemd;

(4) Geneal. Familiar. in Gallia Imhoffi Part. I. fol. 73. & ſeq.

(5) Hiſt. de Savoije par Th. Blanc Tom. II. pag. 355.

KAROLVS II. DVX SABAVDIÆ IX.

KAREL DE TWEEDE, DE NEGENDE HERTOG VAN SAVOIJE.

Op het ruggeſtuk zietmen het gekroonde wapen van Savoije, voerende eenen rooden grond met een zilver kruis, en nevens het zelve de enkele letters van de ſpreuke dier Vorſten, die in het halsſieraad der Ordere van de Boodſchap van Maria gebruikt, en tot lof van Amadeus den Grooten (6) gedraagen wierden, hebbende deezen zin;

(6) Adelyk Tooneel door Th. de Rouk fol. 182.

FORTITUDO EJUS RHODUM TENUIT.

ZYNE DAPPERHEID HEEFT RHODUS BEHOUDEN.

Zyn ſtandvaſtig vertrouwen, dat hy in zyne verdrukkingen op God ſtelde, heeft oorzaak gegeeven tot deezen letterkring, welke uit twee (1) byzondere Harpzangen ontleend ſchynt;

(1) Pſalm XXIII. vers. 1. en LXXI. vers. 21.

NIL DEEST TIMENTI DEVM. AVGEBIT BONVM VESTRVM.

DEN GODVREEZENDEN ONTBREEKT NIETS. HY ZAL UWE GOEDEREN VERMEERDEREN.

De Keizer onderwylen te Bruſſel verblyvende, en zich hebbende laaten diets maaken, dat het krachtigſte middel om den Roomſchen Godsdienſt (2) in de Nederlanden te verzekeren, en van de beſmettelykheid des Lutherſchen Geloofs te bevryden, het vermeerderen der Biſſchoppen zoude zyn; omdat één enkele, of een klein getal, niet in ſtaat was om zoo groote kudde voor de verſlindende Wolven, zoomen zeide, te beveiligen; beval dierhalven de uitvoering van dit gewigtige werk aan den Kardinaal Granvelle, en den Voorzitter Nigri, midsgaders andere Heeren, en gaf hen volle magt om eene verdeeling van Bisdommen in de Nederlanden te maaken; en de Kerkvoogden van behoorelyke inkoomſten tot het onderhouden hunner waardigheid te voorzien; en wierdt dees handel met de uitterſte omzigtigheid geheim gehouden, uit vreeze, dat de Aardsbiſſchoppen van Keulen en Reims, de Biſſchoppen van Luik en Kamerik, en de Staaten dier Kerkvoogdyen, zulks verneemende, verhinderingen tot het omſtooten van dit ontwerp mogten ter baane brengen.

(2) Hiſt. de Liege par Th. Bouille Tom. II. fol. 388.

Aan den anderen kant zogt de Keizer te vergeefs de nieuwe ontſteltenisſen van Duitsland te ſtillen; wandt Albert Markgraaf van Brandenburg, de beſolding zyner knegten van den Keizer ontfangen hebbende, was met zyne benden uit het Land van Trier naar Duitsland getrokken, en in groot verſchil met de Biſſchoppen van Bamberg (3) en Wurtsburg, die hy voorheen geweldig geplaagt hadt, gevallen; omdat Albert, ſteunende op het verbond met den Keizer aleer hy voor Metz trok geſlooten, en de daarby gedaane beloften, dat niemand hem om de voorgaande bedryven in rechten mogt vervolgen, thans door de beleedigde Biſſchoppen voor het Kamergericht te Spier gedagvaard, en zich niet willende onderwerpen, dermaate den haat van die Rechteren op den hals gekreegen hadt, datze de naaſte Vorſten opwekten om de gemelde Biſſchoppen te helpen; des de Markgraaf, over 't wederſtreeven van 's Keizers beſluiten, dikwylen aan den Biſſchop Granvelle, den Hertog van Alba (4) en den Keizer zelf ſchreef, hen toonende, dat de Kerkvoogden den Vreede verbrooken hadden, en dewyl zyne Majeſteit het verdrag met hem gemaakt, beveſtigd hadt, zoo eiſchte hy zoo van den zelven als ook van 't Kamergericht, dat de Biſſchoppen, die tegen 's Keizers wil deeden, zouden bedwongen worden, opdat hy, door de zelve beſchaadigd zynde, geene reden zoude hebben zulks van hen te eiſchen. Hoewel de Keizer den Markgraaf Albert betuigde over den handel der Biſſchoppen misnoegd te zyn, en zyne Ge-

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 790.

(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 791.

1553 lastigden aan de zelven, om hen tot rust te brengen, gezonden hadt, 't mogt echter niet baaten; invoege zyne Majesteit het beslegten hunner verschillen aan de Hertogen van Beijere en Wirtemberg, dien hy ook de verzoening der Graaven van Oettingen, den Vader en Zoon, bevoolen hadt, overgaf.

Wanneer deeze Vorsten, verzeld van den Hertog van Kleef, te Heidelberg lang over het bevreedigen der partyen gehandeld, en de Bisschoppen (1) reeds veel gelds, om de wederverkreegene Steden gerustlyk te moogen bezitten, aangebooden hadden, heeft Markgraaf Albert, staande onbeweegelyk op de voldoening van 't verdrag door den Keizer bekrachtigd, alle andere aanbiedingen verworpen, dus de byeenkoomst vernietigd, straks eene meenigte volks op de been gebragt, en ook hulp van anderen verkreegen. Hierop gaf hy een verweerschrift in 't licht, in het welke hy zich beklaagde over den valschen eed der Bisschoppen, hunne stellingen wederleidde en aanwees, dat hy op deeze wyze gedwongen wierdt zyn recht door de wapens te zoeken; gelyk hy ook zonder toeven het zwaard opvattede: en hoewel Maurits Keurvorst van Saksen den Bisschoppen onderstand beloofde, en het Kamergericht den Keurvorst van Ments, den Paltsgraaf, den Keurvorst Maurits, den Duitschen Meester, Jan Frederik Hertog van Saksen, den Hertog van Wirtemberg, den Landgraaf van Hessen, die van Neurenberg, en alle omleggende Gebuuren andermaal geboodt de Bisschoppen te helpen, echter trok de Markgraaf Albert met zyn volk voort, en viel in 't Land der voornoemde Kerkvoogden, en in dat van Neurenberg met zulke snelheid, dat hy alles ten vuure en ten zwaarde verwoestede, de Hoofdstad (2) van 't Bisdom Bamberg en de Ryksstad Zwynfort overweldigde, de Neurenbergsche Ruiters versloeg, en in die Landstreeke veele Slooten en Dorpen onder zyn vermoogen bragt, aleer hem wederstand gebooden wierdt. De ongemeene stoutmoedigheid en het krygsgeluk van Markgraaf Albert, die als een bliksem des oorlogs alles deedt sidderen, noopt my om zyne penningplaat, welke eenigen (3) willen omtrent deezen tyd gemaakt te zyn, hier te vertoonen. 1553

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 792.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 793.

(3) Luckii Sylloge Numism. fol. 157.

L

Dees, Zoon van Kasimir Markgraaf van Brandenburg en van Susanna Dochter (4) van Albert den Vierden van Beijere, was gebooren in het tweeëntwintigste jaar deezer eeuwe, en vyf jaaren laater in het Markgraafschap van Kulmbach of Bareuth, het erfdeel zyns Vaders, gevolgd; zyne strydbaarheid is uit het voorgaande verhaal gebleeken, en zyne zugt tot de Duitsche Vryheid wordt, door den Letterzoom, die rondom zyn afbeeldsel gesteld is, in deezer voege bevestigd;

(4) Hubners Geslagt Tafel 179.

1553 ALBERTus MARCHIO BRANDENBurgicus, GERManicæ LIBERTatis ASSERTOR. 1553

ALBERT MARKGRAAF VAN BRANDENBURG, VERDEEDIGER DER DUITSCHE VRYHEID.

Ten zelven dage hadt Hendrik Hertog van Bronswyk en Lunenburg, zoo van eenige verloopene als eigene knegten, een Leger verzaameld, en door het zelve, onder het geleide zyns Zoons Philips, zyne Gebuuren vyandlyk aangetast, inzonderheid de Bisschoppen van Munster (1) en Minde, zelf den Zoon zyns Vaders Broeder Erik, en deezen eene groote somme gelds afgeneepen. Kort hiernaa, in 't begin van Weidemaand, kwamen de Keurvorsten van den Palts en van Ments, en de Gezanten der Hertogen van Beijere en Wirtemberg, op begeerte des Keizers, te Frankfort byeen, om over het bedryf van den Markgraaf Albert te handelen. Wanneer de Gezanten des Keizers en des Roomschkonings ook aldaar verscheenen, en de Bisschoppen van Bamberg en Wurtsburg aanhielden, dat de Keizer zyne voorheen verleende brieven zoude vernietigen, en Markgraaf Albert de zelven begeerde bekrachtigd te hebben, vermaanden de Keurvorsten 's Keizers Gezanten om zulks zyne Majesteit te schryven, opdat de zelve zoude verklaaren, of hy zich by zyne voorgaande brieven wilde houden.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 793. & seq.

De Keizer antwoordde hierop den zeventienden dier maand, en toonde hen om welke reden hy den Bisschoppen geraaden hadt het verdrag met den Markgraaf Albert te verbreeken, en t'evens uit welke inzigten hy met den Markgraaf verzoend was, betuigende dat hem de nieuwe onlusten des Ryks leed waren, alzoo hy volgens beloften van den Markgraaf gehoorzaamheid verwagtte, hen dierhalven vermaanende geene middelen onverzogt te laaten tot het verzoenen der partyen, 't welke hem geheel aangenaam zoude zyn, en verplichten, om voortaan in de zaaken van 't Duitsche Ryk niets te doen dan met hunnen raad. Doch de Middelaars, eindelyk alle aangewende moeite vrugtloos ziende, vertrokken de Vorsten weder van Frankfort, als mede de drie Keizerlyke Gezanten, naamenlyk Reinhard Graaf van Solms, Lodewyk Graaf van Koningstein en Hendrik Hasen; van welken eerstgemelden, die den Keizer in verscheidene gevallen van vreede en oorlog, voornaamenlyk in den Smalkaldischen kryg gediend hadt, ik eenen penning, op den toen elendigen staat van Duitsland toepasselyk, gemaakt vinde, welken ik hier te eerder heb willen inlassen, omdat dees in 't vervolg den Keizer ook in den Nederlandschen oorlog gediend heeft.

L.

Dees, een Zoon van Philips Graaf van Solms en van Adriana Dochter van Philips den Tweeden Graaf van Hanau, was gebooren in het jaar (2) eenennegentig naa de veertienhon,

(2) Hubners Geslagt Tafel 394.

1553 honderd, en de Grondlegger van den tak Solmslich; wordt hier op de voorzyde als een Krygsheld in 't harnas binnen dit omschrift afgebeeld gevonden; 1553

REINHARD GRAF ZV SOLMS VND HER ZV MINTZVBORGK.

REINHARD GRAAF VAN SOLMS EN HEER VAN MUNZENBERG.

Op de keerzyde is de Lydzaamheid door een staande Vrouwebeeld afgeschetst, welke door het vertrouwe op God alle ongelukken en aanvegtingen geduldig verdraagt; en dewyl niemand zulks dan met hulpe van den Hemel zoude konnen verduuren, leestmen deeze woorden in den rand;

DEVS DAT PATIENTIAM.

GOD GEEFT DE LYDZAAMHEID.

Als Maurits Keurvorst van Saksen kennis kreeg hoe Markgraaf Albert in Frankenland omsprong, en hierop zyne en zyner verbondenen Krygsbenden derwaart zondt, trok Markgraaf Albert, naa 't verzekeren der veroverde Plaatsen, met een deel gevangenen uit het Land van Neurenberg en Bamberg, naar Saksen, en, laatende op 't verzoek van Jan Frederik Hertog van Saksen des zelfs Landen ongemoeid, viel die van Erfort op 't lyf; des Keurvorst Maurits, hierdoor bedugt geworden, den Adel zyns Lands en zyne andere Staaten opmaakte, en zooveel volks als hem moogelyk was in de wapenen bragt. Maar Albert trok door des zelfs Landen zonder iemand te beleedigen, overmeesterde (1) Halberstad, en dwong den Geestlyken veel gelds af. In den zelven togt verwoestte hy het Land van Hendrik Hertog van Bronswyk, tot welke vyandlykheid Hertog Erik, en de Bronswyksche Adel hem behulpzaam waren. Op dit bestaan ontbooden de Hertog van Bronswyk, Keurvorst Maurits en hunne verbondenen de afgezondene Krygsbenden weder terugge, voegden de zelven byeen, en sloegen dit Leger, onder het gebied van Keurvorst Maurits, omtrent Hildesheim neder, zendende hierop den Markgraaf Albert op den naam des Roomschkonings eenen ontzegbrief, in welken zy bekend maakten, datze hem, om zyne ongehoorde wreedheid en dwingelandy, als eenen ruststoorder en bederver des Vaderlands den oorlog verklaarden.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 795. & seq.

Markgraaf Albert, den brief ontfangen en geleezen hebbende, antwoordde den brenger, dat Maurits driemaalen zyn woord gebrooken, en schandelyk met hem gehandeld hadt, thans ten vierden maale zulks doende, wilde hy beproeven wat hy vermogt, en liet den bode niet alleen maar ook de Gezanten van den Keurvorst van Brandenburg, die hem tot den vreede poogden te beweegen, straks vertrekken, zendende den Hertog Erik van Bronswyk, den derden (2) van Hooimaand, naar Nederland aan den Keizer, dien berigt geevende, dat hy, door list van sommigen, veele vyanden op den hals kreeg, welken niet alleen zogten het verbond te vernietigen, maar hem ook van zyne bezittinge te berooven; byaldien het zelve gebeurde, zouden die buiten twyfel tot de Fransen, met welkenze in onderhandelinge waren, overvallen; ja sommige Keurvorsten en Vorsten hadden reeds eene saamenzweering gemaakt om eenen nieuwen Keizer te verkiezen; dierhalven, wyl de Bisschoppen en Kamerrechters hem tegen waren, moest

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 800.

1553 zyne Majesteit niet kwaalyk neemen, indien hy iet tegen de zelven ondernam. Ook verspreidde zyne Tegenparty, vervolgde hy, een gerugt als of hy een Eedgenoodschap met den Keizer tot onderdrukking der Duitsen opgeregt hadt; hierenboven hadtmen in Duitsland verscheidene brieven gestrooid, als of de Bisschop Granvelle die zoude geschreeven hebben, in welke hy, Markgraaf, betigt wierdt van knegten aangenoomen te hebben om den Keizer te helpen, en des zelfs Zoon Philips, Prins van Spanje, die met den Hertog van Alba op den naasten Ryksdag zoude koomen, tot eenen Opvolger in 't Keizerryk te bevestigen. Op eene andere wyze hadtmen weder den Roomschkoning diets gemaakt en zelf verzekerd, dat Albert zich tegen den zelven wapende; uit deeze oorzaake smeekte hy in dit gevaar, zyne Majesteit wilde tog het verdrag der Bisschoppen bekrachtigen en hem en de zynen beschermen; als de Keizer dit verzoek inwilligde, zoude hy den zelven negenduizend Ruiters en honderd vaandels Voetknegten toebrengen. 1553

In 't midden deezer beroerte heeft Sigismund Augustus, (1) Koning van Poolen, Katarina van Oostenryk, Dochter van den Roomschkoning, ten huuwelyk verzogt, en schoon hy voor weinige jaaren haare Zuster Elizabet tot zyne Egtgehoote gehad hadt, nogtans voltrok hy, zekerlyk niet zonder onthefsinge van den Paus, dit zeldzaam trouwverbond, den vyfden van Hooimaand deezes jaars te Krakou, met de gemelde Katarina, die Weduwe was van François Hertog van Mantua, tot bewys van 't welke ons dees gedenkpenning van die Vorstinne is agtergebleeven.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 801. & Annal. Polon. Sarnicii, apud Dlugossum Script. Polon. Tom. II. fol. 1212.

S.

Zy was de vyfde in den rang der toen in leeven zynde Dochteren des Roomschkonings, gebooren den vyfentwintigsten (2) van Herfstmaand in 't jaar vyftienhonderddrieëndertig. Haar afbeeldsel, prachtig uitgedost en met den Ryksappel in de hand, wordt op het eerste deel gevonden, met een omschrift, 't welke door den tytel haars Vaders genoegzaam aanwyst, dat dees penning, naa Ferdinand op den Keizerlyken Troon geklommen was, gemaakt is, wandt het heeft deezen zin;

(2) Hubners Geslagt Tafel. 126.

CATHARINA REGINA POLONIæ, SIGISMundi AVGusti VXor, FERDinandi IMPeratoris FILIA.

KATARINA KONINGIN VAN POOLEN, GEMAALIN VAN SIGISMUND AUGUSTUS, DOCHTER VAN KEIZER FERDINAND.

Op het andere deel zietmen eenen jongen Arend, die aan 't licht der Zonne beproefd wordt, zittende op eene klip in Zee, en in den rand leestmen deeze woorden van den Mantuaanschen (3) Dichter;

(3) Virgil. Æneid. Lib. IV. vers. 13.

DEGENERES ANIMOS [ARGUIT] LVX.

HET LICHT [TOONT] DE ONTAARDE GEMOEDEREN AAN.

Ein-

1553 Eindelyk kwam Markgraaf Albert met zyne krygsmagt over de Wezer, en omtrent Sivershuizen, een Dorp aan de Lunenburgsche Heide, zoona by Keurvorst Maurits, dat de twee Legers, den negenden (1) van Hooimaand, elkanderen slag leverden; naa een lang en hartnekkig gevegt, in 't welke veelen van beide de zyden sneuvelden, behieldt Keurvorst Maurits, mids het meerdere getal zyner Ruiterbenden, het veld, en veroverde vierenvyftig vaandelen der Voetknegten en veertien der Ruiteren; wandt de Markgraaf verloor hier agtduizend (2) Mannen, over de drieduizend bleeven op 't Slagveld, en omtrent vyfduizend wierden gevangen; ja zyne krygsmagt raakte hierdoor zoo verstrooid, dat hy sedert geen aanzienlyk Leger konde byeenbrengen: doch de Overwinnaar Maurits wierdt dermaate met eenen koegel in 't gedarmte getroffen, dat hy twee dagen laater den geest gaf, laatende dus, even tweeëndertig jaaren bereikt hebbende, zyne Landen, mids zyne Dochter Anna, die naamaals met Willem Prins van Oranje trouwde, alleen overbleef, aan zynen Broeder Augustus; welke straks de Staaten des Lands (3) vergaderde, en zich tot Erfvolger zyns gestorven Broeders deedt erkennen, terwyl Jan Frederik Hertog van Saksen, in dit gewrigt des tyds, niet alleen by den Keizer, den Roomschkoning en andere Vorsten, maar zelf by de Staaten der Saksische Landen te vergeefs aanhieldt, om in zyn verloore Gebied en Waardigheid hersteld te worden.

(1) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 801.

(2) Chron. van Christ. Sternsee MS.

(3) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 803.

Naa den gemelden Veldslag spande Markgraaf Albert, die onverhinderd naar Hanover gevlugt was, al zyne krachten in om weder eenig Krygsvolk te verzaamelen; insgelyks trok Hendrik Hertog van Bronswyk, welke in den laatsten stryd twee Zoonen, Karel Victor en Philips Magnus, verlooren hadt, door onderstand der Bisschoppen en die van Neuremberg, een deel Krygsvolk by een. Het versterken van den Markgraaf Albert gaf sommigen (4) een vermoeden, als of de Keizer, of des zelfs Zuster de Landvoogdes der Nederlanden, hem met geld ondersteunde, 't welke de Keizer t'eenemaal ontkende: hoe het zy, Albert, eenig volk op de been hebbende, dekte zich aan den kant van Saksen door een verbond (5) van vriendschap met den Hertog Augustus, dat den elfden van Herfstmaand getekend wierdt, aleer hy met zynen verzaamelden hoop tegen Hendrik Hertog van Bronswyk, die zich met Philips Landgraaf van Hessen verbonden (6) hadt, optrok, en den zelven by het Klooster Stederberg, niet verre van Bronswyk, den twaalfden dier maand, slag leverde, in welken (7) hem de kans, by gebrek van Voetvolk, weder zoo tegen liep, dat hy, hoewel niet zonder blyken van dapperheid te geeven, uit het Veld geslaagen wierdt. By deeze overwinning heb ik goed gedacht de twee penningen van Hertog Hendrik te laaten volgen, te eerder, omdat (8) sommigen willen, dat de tweede op dit geval zoude gemaakt zyn. 1553

(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 809.

(5) Corps Diplomat. par du Mont Tom. IV. Part. III. fol. 54.

(6) Corps Diplomat. par du Mont Tom. IV. Part. III. fol. 55.

(7) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 809.

(8) Luckii Sylloge Numismat. fol. 161.

P.

L.

1553 I. Hy was Zoon van Hendrik den Ouden en van Katarina, Dochter van Erik den Tweeden Hertog van Pomeren, gebooren in het jaar veertienhonderdnegenentagtig, en hadt in 't vyftiende jaar deezer eeuwe de Vaderlyke Staaten als oudste Zoon geërft, van welken de tytel, rondom zyn borstbeeld, op de voorzyde van den eersten, dus geleezen wordt; 1553

HENRICVS DEI GRATIA BRVNSVICENSIS ET LVNEBURGENSIS DVX.

HENDRIK DOOR GODS GENADE HERTOG VAN BRONSWYK EN VAN LUNENBURG.

Op de keerzyde zietmen den Bronswykschen Boschman, en rondom de wapens van 's Hertogen Landen; het eerste schild voert, (1) wegens 't Hertogdom Bronswyk, een rood Veld met twee goude Luipaarden met blaauwe tong en klaauwen; het tweede, voor 't Hertogdom Lunenburg, een goud Veld met roode Harten bezaaid, die hier onzigtbaar zyn, en eenen blaauwen Leeuw met roode tong en klaauwen; het derde, voor het Graafschap Eberstein, een blaauw Veld met eenen zilveren Leeuw, hebbende eene roode Kroon op den kop, en de tong van de zelve kleur; het vierde, wegens 't Graafschap Homberg, een rood Veld met eenen gouden Leeuw, blaauw getongd en geklaauwd met een boord van zilver en blaauw: hebbende in twee letterkringen deeze spreuk, gevolgd naar een der Koninglyke (2) Harpzangen, welke de Hertog, naa 't vangen van den Keurvorst van Saksen Jan Frederik, en zyne ontslaaging uit de gevangenisse der Smalkaldische Bondgenooten, aangenoomen en op zyn geld (3) gemunt heeft;

(1) Heis Hist. van 't Keizerryk II. deel pag. 318.

(2) Psalm. XXXVII. vers. 5. & 6.

(3) Muntzbibel durch Christ. Schlegeln pag. 73.

IN GOTS GEWALT HABE ICH MEINE SACHEN GESTALT, DER HATS GEFVGT DAS MIR GENVGT.

IN GODS GEWELD HEB IK MYNE ZAAKEN GESTELD, DIE HEEFT GEVOEGD, DAT MY GENOEGD.

II. De tweede draagt, op het eerste deel, het borstbeeld van den Hertog met de Guldevlies Ordere om den hals, het welke niet overeenstemt met het bygevoegde jaartal; wandt het blykt, dat dees Hertog niet eerder dan in 't zesenvyftigste (4) jaar deezer eeuwe, door 's Keizers Zoon Philips, in de Hoofdvergaderinge te Antwerpe, met deeze Waardigheid is beschonken geworden; in den rand vindtmen deeze letters;

(4) Maurice Blason des Cheval. de la toison d'or fol. 239. en Guicciardyn Beschryv. der Nederlanden fol. 67.

HENRICUS IVNIOR DEI GRATIA DUX BRUNSVICENSIS ET LUNÉBURGENSIS. 53.

HENDRIK DE JONGE DOOR GODS GENADE HERTOG VAN BRONSWYK EN LUNENBURG. 53.

Rondom de Fortuin, die op het andere deel verbeeld is, zietmen vier wapenschilden, van welken twee kwaalyk gemaakt zyn, door de keten der Guldevlies Ordere aan elkanderen gehegt, en tusschen de zelven deeze letters;

IN GOTS GEWALT HABE ICH GESTALT.

IN GODS GEWELD HEB IK 'T GESTELD.

De gemelde nederlaag hadt Markgraaf Albert, hoe geteisterd, echter den moed niet benoomen; wandt naar Bronswyk (5) gevlugt verzaamelde hy straks weder nieuwe manschap, en hieldt zyne vyanden, nu hier dan ginder, in gedUurige onrust; maar eindelyk, toen de Keizer hem in 't laatste van dit jaar als

(5) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 811. & seq.

een

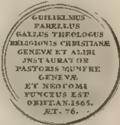
1553 een Verstoorder van de gemeene rufte in den ban (1) gedaan, en den Persoon en de goederen van den Markgraaf voor eenen ieder ten roof verklaard hadt, is Albert, zyne zaaken dermaate verloopen ziende dat 'er geen herstellen aan was, naa den ban wederlegt te hebben, naar Vrankryk gevlugt.

(1) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part III. fol. 64. & 65.

Terwyl dit in Duitsland omging, gebeurde eene zaak door die van den Hervormden Godsdienst te Geneve, die ik om de aanmerkelykheid noodig achte hier te verhaalen. Sedert het verbreiden van Luthers Leere hadt Willem Farel, een Fransman (2) uit een Adelyk geslacht van 't Dauphiné, de Hervorming der Kerke in zyn Vaderland, vervolgens met hulpe van Bucerus en Capito te Straatsburg, en eindelyk door onderstand van Zwinglius, Haller en Oecolampadius in Zwitserland, en voornaamenlyk te Neufchatel en te Geneve, met zoo goeden voorspoed gepredikt, dat hy door zyne welspreekendheid het grootste deel dier Stedelingen tot zyn gevoelen overbragt, des ook als het voornaamste werktuig van 't verdryven der Roomschgezinden aldaar met recht beschouwd wordt. Uit deeze oorzaake heeftmen deezen Leeraar onlangs op eenen penning verbeeld, dien ik by het melden van zynen naam hier inlasse. 1553

(2) Vita Theolog. Melch. Adami pag. 113. & Bayle Dict. Hist. & Critique.

M.

Hy was in 't jaar veertienhonderdnegenentagtig te Gap gebooren, en hadt met veel lofs zyne Letteroeffening te Parys voltrokken, en door de zelve, en door zyne Geleerdheid, eene achting verworven, die in laateren tyd deezen penning te voorschyn gebragt heeft; welke zyn borstbeeld zonder letterlyke verklaaringe op de voorzyde, en dit opschrift op de keerzyde draagt;

GUILIELMUS FARELLUS GALLUS; THEOLOGUS, RELIGIONIS CHRISTIANÆ GENEVÆ ET ALIBI INSTAURATOR, PASTORIS MUNERE GENEVÆ ET NEOCOMI FUNCTUS EST. OBIIT ANNO 1565. ÆTATIS 76.

WILLEM FAREL FRANSMAN, GODGELEERDE, HERSTELLER VAN DEN KRISTELYKEN GODSDIENST TE GENEVE EN ELDERS, HEEFT HET AMPT VAN HARDER TE GENEVE EN TE NEUFCHATEL BEKLEED. IS GESTORVEN IN 'T JAAR 1565. ZYNS OUDERDOMS 76.

Op den grondslag door Farel gelegd wierdt de Hervormde Kerk te Geneve verder opgebouwd door Jan Calvyn, welke te Noion (3) in Pikardië gebooren, van zyne jeugd af in de Godgeleerdheid opgekweekt, en reeds tot eene Kerklyke Waardigheid in zyne Geboorteftad gevorderd was, als zyn Vader Gerard van voorneemen veranderde, zynen Zoon tot de Rechtsgeleerdheid schikte, en deeze oeffening zoo te Parys, Orleans als te Bourges deedt vervolgen, tot zyn dood den gemelden Jan, die onderwylen de Grieksche Taal geleerd, en in 't heimelyk zyne Godgeleerdheid, door aanmoediging van Robert Olivetan en Melchior Volmar, voortgezet hadt, weder naar Noion riep, van waar dees andermaal naar Parys trok, en zich wel haast, niet alleen van die de Kerkhervorminge toegedaan waren, maar ook van die de zel-

(3) Dict. Hist. & Critique par P. Bayle Tom. II. fol. 13. & seq. Beza Vita Calvini. Melch. Adami Vitæ Theolog. pag. 63. & seq. & Biblioth. Ecclesiast. par du Pin Tom. XIII. pag. 176. & 177.

1553 zelve zogten te ſtremmen, deedt kennen; des Calvyn voor de toen hevige vervolginge naar Xaintonge vlugtte. Voorts de Koningin van Navarre, die deeze ontſtuimigheid wat bedaarde, begroet hebbende keerde hy, in 't vierendertigſte jaar deezer eeuwe, weder naar Parys, daar hy met Michiel Servetus, van wien ik kort hiernaa zal handelen, kennis maakte, en, om den bitteren haat zyner tegenpartye, niet lang verbleef, maar naar Bazel vertrok, in welke Stad Calvyn de Hebreeuwſche Taal leerde, nieuwe vriendſchap met Gryneus en Capito maakte, en zeer bekend wierdt door het in 't licht geeven zyner Kriſtelyke Onderwyzinge, welk boek hy aan François den Eerſten Koning van Vrankryk opdroeg.

Hiernaa begaf hy zich naar de Hertogin van Ferrara, die door haare Godsvrugt beroemd was, en van deeze Vorſtinne wel onthaald zynde weder naar Vrankryk, daar hy zyne goederen bezorgde om naar Straatsburg of Bazel te vertrekken; maar in deeze reize, verzeld van zynen eenigen Broeder Antoni Calvyn, door den oorlog verhinderd zynde moeſt hy den weg door 't Land van Savoije en over Geneve neemen, werwaart hy, zoomen aantekent, door eene wonderlyke beſtiering geleid wierdt; wandt aldaar gekoomen, verkondigden de gemelde Farel en Viretus Gods gramſchap over Calvyn, by aldien de zelve hen niet in dien Wyngaard des Heeren wilde helpen arbeiden: des Calvyn hierdoor bewoogen de beroeping van den Kerkenraad en der Regeeringe, met toeſtemminge der Gemeente van Geneve, zoo om het Predikampt als om het Hoogleeraarſchap te bedienen, in het zesendertigſte jaar naa de vyftienhonderd, aanvaarde.

In het volgende jaar deedt hy al het volk eene Geloofsbelydenis, met verwerpinge van het Pausdom, zweeren, en dewyl alle gebreken der zeden, noch de verdeeldheid der huisgezinnen en gemoederen, door de Kerkhervorminge niet geheeld waren, verklaarde hy met zyne Amptgenooten, datmen geduurende dien twiſt en wanorde geen Nachtmaal konde houden, noch datmen zich aan de beſluiten der Kerkvergaderinge van Bern niet konde onderwerpen, welke begeerde, datmen geen gereeze brood in 't Nachtmaal zoude gebruiken, datmen Doopvonten in de Kerken zoude hebben, en datmen geen andere Feeſten dan den Zondag zoude vieren. De Loontrekkende Raadsman de Gemeente hierop vergaderd hebbende, wierdt Calvyn, Farel en Couraud, omdatze het Nachtmaal niet wilden vieren, bevoolen binnen twee dagen de Stad te ruimen. Calvyn begaf zich naar Straatsburg, daar hy, van Bucerus en Capito met alle beleefdheid ontfangen zynde, eene Franſche Kerk opregtte, en niet alleen tot het Predikampt, maar zelf tot het Hoogleeraarſchap gevorderd wierdt. Sedert met Bucerus op de vergadering te Worms om de verſchillen in den Godsdienſt weg te neemen, en op die van Regensburg geweeſt zynde, keerde Calvyn op begeerte van die van Geneve, in het eenenveertigſte jaar, tot groot genoegen van den Magiſtraat en de Gemeente, weder derwaart. 1553

De eerſte zaak, welke hy naa zyne herſtelling deedt, was het opſtellen van een voorſchrift van leeringe of tugt, en een Rechtsgebied van den Kerkenraad, die de oeffening der kaſtydinge en de Kerklyke ſtraf, zelf tot de uitwerping toe, inſlooten; en hoewel zulks veelen der Ingezetenen mishaagde, zeggende, datmen hierdoor de Roomſche Dwingelandy zoude doen herleeven, echter wierdt dit ſtuk doorgedreeven, en deeze regel in de vergaderinge des volks tot eene wet gemaakt; ja de Geeſtlyken en Waereldlyken beloofden zich naar de zelve te ſchikken. De onbuigzaame ſtrengheid, met welke Calvyn by alle voorvallen dit recht van zynen Kerkenraad handhaafde, baarde hem niet alleen veele vyanden, maar verwekte ook ſomtyds groote beroerte in de Stad; doch hy be-

1553 bekreunde zich des weinig, en besteedde zelf, in 't midden dier onlusten, eene onbegrypelyke vlyt omtrent het bestier der Kerken van Vrankryk, Duitsland, Engeland en Poolen, en voornaamenlyk in 't schryven van zooveele boeken en brieven, dat zyn onvermoeide arbeid het geloof te boven ging. Ja men vindt van zyne vyanden (1) zelfs aangetekend, dat hy onder andere uitmuntende hoedaanigheden eenen grooten Geest hadt, en zoo zuivere en deftige Latynsche pen voerde, dat hy alle zyne Tydgenooten hierin overtrof; voorts was hy in 't schryven van eene ongemeene welspreekendheid, maatig in eeten en drinken, wakker in zyne onderneemingen en niet geldgierig; des men uit deeze eigenschappen, gepaard met een net oordeel, een gelukkig geheugen (2) en groote Geleerdheid, ligtlyk kan bevroeden, uit welke oorzaake hem deeze zeven volgende gedenkpenningen, zoo by zyn leeven als naa zynen dood, zyn toegewyd. 1553

(1) Hist. du Calvinisme par Maimbourg pag. 337.

(2) Les Eloges des Hommes Scavans par Teissier Tom. I. pag. 230.

T.H.

I. Dees was, zoo eenigen (3) melden, Zoon van Gerard Cauvin Schipper en Kuiper van Pont l'Evesque by Noion, en van Joanna le Franc Dochter van eenen Herbergier van Kamerik, den tienden van Hooimaand in 't jaar vyftienhonderdennegen ter waereld gekoomen: het welke niet overeenstemt met het omschrift, 't gene op den eersten, zynde eene penningplaat, rondom zyn afbeeldsel gevonden wordt; wandt hieruit zoude volgen, dat Calvyn in 't vierde jaar deezer eeuwe gebooren moest zyn, 't welke tegen alle Schryvers strydt; moogelyk dat de penningplaat in 't zevenenvyftigste jaar, het agtenveertigste zyns ouderdoms, naar een afbeeldsel van 't tweeënvyftigste jaar gemaakt is, in welken tyd Calvyn de bygestelde spreuk, (4) uit eenen der Harpzangen ontleend, op den toen elendigen staat der Hervormde Kerke kan toegepast hebben; hoe het zy, men vindt dit omschrift;

(3) Hist. du Calvinisme par Maimbourg pag. 52.

(4) Psalm LXXX. vers. 5.

IOANNES CALVINVS ÆTATIS SVÆ XLVIII.
QVOVSQUE DOMINE. ANNO 1552.

JAN CALVYN ZYNS OUDERDOMS XLVIII.
HOE LANG HEERE? IN 'T JAAR 1552.

1553 II. De tweede draagt zyn borstbeeld op het eerste deel; en, nevens het merk van den penningmaaker, deeze letters op het andere deel; 1553

IOHANNES CALVYNVS 1552.

JAN CALVYN 1552.

☽

M.

♄

M.

♀

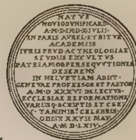

Al.

♀

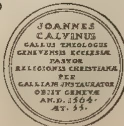

M.

☽

M.

III. De

1553 III. De derde. die met al de volgenden naa 's Leeraars dood gemaakt is, heeft op de voorzyde zyn afbeeldſel, binnen eenen ſierlyken krans en deezen letterzoom beſlooten; 1553

IOANNES CALVINVS PICARDus NOVIODVNensis, ECCLESIæ GENEVensis PASTOR.

JAN CALVYN VAN NOION IN PICARDIË, HARDER DER KERKE VAN GENEVE.

Op de keerzyde zietmen de gevleugelde Faam, ſtaande met den regter voet op eenen vierkanten ſteen, op welken geſchreeven is, VIRTVS, *DEUGD*; en houdende in de ſlinkerhand een boek met dit opſchrift, DOCTRINA, *GELEERDHEID*; verbreidende den lof van Calvyn, en in den rand leeſtmen deeze woorden;

DOCTRINA ET VIRTUS HOMINES POST FUNERA CLARANT.

DE GELEERDHEID EN DEUGD MAAKEN DE MENSCHEN NAA HUNNEN DOOD VERMAARD.

IV. Rondom het borſtbeeld van deezen Leeraar, dat op het voorſtuk van den vierden geſteld is, vindtmen dit omſchrift;

IOHANNES CALVINVS Magnus.

DE GROOTE JAN CALVYN.

Op het ruggeſtuk is de Waarheid afgeſchetſt door een Vrouwebeeld, dat door een Hemels licht beſtraald en als met den Heiligen Geeſt begaafd wordt. Zy ſtaat met een boek in de handen op eene Pauslyke Kroon, Biſſchopsſtaf en andere Kerkſieraaden, terwyl de Biſſchoppen, Prieſters en Monniken, van den bliksem getroffen, voor haar vlugten; onder ſtaat dit byſchrift;

VERITATE.

DOOR DE WAARHEID.

V. De vyfde, die door Andries Karlſtein, een groot Konſtenaar, gemaakt is, heeft de zelve voorzyde als de voorgaande; en op de rugzyde eene hand houdende een hart, dat van den Hemel beſtraald wordt, midsgaders deeze verklaaring in den rand;

PROMTE ET SINCERE IN OPERE DOMINI.

VAARDIG- EN OPRECHTLYK IN 'T WERK DES HEEREN.

VI. De eerſte helft van den zesden draagt in kleineren omtrek het zelve borſtſtuk en omſchrift, en tegen den afgeknotten arm de eerſte letters van den naam des maakers, Chriſtiaan Wermuth en 't jaartal *1696*. Op de andere helft wordt een kort begrip van 's Leeraars leeven in dit opſchrift gevonden;

NATVS NOVIODVNI PICARDIæ ANNO MDIX. DIE X. IVLII. IN PARISINA AVRELIANENSI ET BITVRICENSI ACADEMIIS IVRISPRVDENTIæ AC THEOLOGIAE STVDIIS EXCVLTVS, PATRIAM OB PERSEQVVTIONES DESERENS, IN HELVETIAM ABIIT,

1553 GENEVAE PROFESSOR ET PASTOR Anno MDXXXVI. DELECTVS. ECCLESIAE REFORMATIONE VARIISQue SCRIPTIS ET CERTAMINIBus CELEBRIS. OBIIT XXVII. MAY Anno MDLXIV. 1553

GEBOOOREN TE NOÏON IN PICARDIË IN 'T JAAR MDIX. DEN TIENDEN DAG VAN HOOIMAAND, GEOEFFEND IN DE RECHTS- EN GODGELEERDHEID OP DE HOOGESCHOOLEN VAN PARYS, ORLEANS EN BOURGES; MOEST ZYN VADERLAND DOOR DE GELOOFSVERVOLGING VERLAATEN; GING NAAR ZWITSERLAND, WIERDT IN 'T JAAR MDXXXVI. TE GENEVE TOT HOOGLEERAAR EN PREDIKANT VERKOOZEN; DOOR DE KERKHERVORMING, EN DOOR VERSCHEIDENE SCHRIFTEN EN STRYDEN VERMAARD ZYNDE IS HY GESTORVEN DEN XXVII. VAN BLOEIMAAND, IN 'T JAAR MDLXIV.

VII. Het eerste deel van den zevenden, op 't welke weder het zelve borstbeeld gevonden wordt, is zonder letterlyke verklaaringe; maar op het andere deel leestmen deezen zin;

IOANNES CALVINUS GALLUS, THEOLOGUS, GENEVENSIS ECCLESIÆ PASTOR, RELIGIONIS CHRISTIANÆ PER GALLIAM INSTAURATOR; OBIIT GENEVÆ ANno Domini 1564. ÆTatis 55.

JAN CALVYN FRANSMAN, GODGELEERDE, HARDER VAN DE KERKE TE GENEVE, HERSTELLER VAN DEN KRISTELYKEN GODSDIENST IN VRANKRYK; IS TE GENEVE GESTORVEN IN 'T JAAR DES HEEREN 1564. ZYNS OUDERDOMS 55.

Onder zooveele goede hoedaanigheden van Calvyn, worden hem ook eenige kwaade (1) toegeschreeven, niet zulke als de trouwlooze (2) Bolsec hem aanvryft, om welken Calvyn met een Lelie op den schouder gebrandmerkt zoude zyn; maar, zoomen getuigt, was hy droefgeestig, ligt tot toorn te verwekken, schimpachtig, en, onder schyn van nederigheid en verachtinge van de Waereld, by uitneemendheid hoogmoedig, en zoo verwaand, dat niemand hem, dan in gevaar van ongenade, mogt tegenspreeken, willende over andere Leeraars, zelf zyne Amptgenooten, een onbepaalde heerschappy voeren, ja de zelven als zyne Leerlingen of Onderdaanen beschouwende. Dit heb ik vooraf willen melden, om het merkwaardige geval, dat my de moeite waardig docht hier te beschryven, beter te konnen bevatten.

(1) Hist. du Calvinisme par Maimbourg pag. 338.

(2) Hist. van het leven en de dood van Jan Calvyn door Hieronymus Hermes Bolsec. pag. 13.

Michiel Servetus, een zeer geleerd Spanjaard (3) en Geneesheer, voorheen den Hervormden Godsdienst toegedaan, en gemeenzaam met Jan Calvyn en andere Leeraaren omgegaan hebbende, was tot de Kettery van Paulus Samosatenus en Marcellus van Ancyra vervallen, ontkennende, *dat Kristus waare God was*; om welke dwaaling staande te houden hadt hy een boek van de Drieëenheid geschreeven, en te Vienne doen drukken; maar de Magistraat dier Stad, hiervan door den opperſten Predikant van Geneve kennis krygende, deedt Servetus en den Drukker van dat werk Arnollet gevangen neemen; maar Servetus, heimelyk uit

(3) Het leeven van Melanchton door van de Corput pag. 579. en Kerkelyke Hist. door J. Uittenbogaart fol. 74. en voornaamenlyk Hist. van Mich. Servetus door H. van Alwoerden en J. L. Mosheim.

1553 uit zyne boeijen gevlugt, begaf zich, om elders heen te trekken, naar Geneve. Hier op eenen Zondag aangekoomen ging hy naar de Kerk om de Predikatie te hooren, en van eenigen gekend zynde, gaven deezen berigt van 't zelve aan den Leeraar Jan Calvyn, welke zulks den Magistraat boodschapte, opdat die Servetus wegens kettery in hegtenis zoude neemen. De Magistraat zeide, datmen niemand binnen Geneve, als zynde eene vrye Stad, vast mogt houden zonder beschuldiger, die zich nevens den beschuldigden in verzekering wilde begeeven; dierhalven porde Calvyn zynen knegt Nikolaas de la Fontaine, welke voorheen Kok by eenen Edelman geweest was, zoo sterk aan, dat dees Servetus over ketterye beschuldigde, den zelven uit de Predikatie deedt haalen, en te gelyk in de gevangenis ging; maar wierdt den volgenden dag, mids Antoni Broeder van Jan Calvyn borg voor hem bleef, weder ontslaagen. Servetus voor de Rechters verschynende wierdt over verscheidene zaaken zyner schriften, en een punt over het schryven en lasteren tegen Calvyn, aangeklaagd en verhoord; wanneer dit een en andermaal gedaan was, tradt Calvyn zelf ter Vierschaare en in 't Strydperk met Servetus, welke, na langduurig redentwisten, eindelyk zeide by zyn Geloof te zullen blyven zoolang, tot men hem de valschheid van het zelve aantoonde.

Onderwylen hadt de Raad naar Vienne om zyn vonnis, en ook brieven aan de Kerken van Bazel, Zurig, Bern en Schafhuizen met het boek van Servetus, en de beschuldiginge der Predikanten, gezonden. Naa eenigen tyd wierden deeze brieven door de Predikanten der gemelde Kerke beantwoord, en Servetus in de zelven om zyne kettery veroordeeld; des de Raad hierop vergaderde, om te overweegen wat best in deeze zaak diende gedaan te worden. Amadeus Perrin eerste Burgermeester, den Raad geneegen ziende om den gevangen te doen sterven, weigerde niet alleen in de Vierschaar 1553 te verschynen, maar zeide ronduit, dat hy zich zelven aan het bloed van dien man niet schuldig wilde maaken; gelyk ook sommige anderen hem hierin volgden; maar eenigen der overigen veroordeelden Servetus om gebannen, anderen om in eeuwige gevangenis geworpen, en de meesten om leevendig tot asch verbrand te worden; 't en ware hy zyn godloos gevoelen wederriep. Men vindt, dat een der voornaamste Hoogleeraaren in de Godgeleerdheid aldaar, als mede eenige Predikanten nooit in den dood van Servetus bewilligden; doch deezen, van zoo groot een aanzien niet als Calvyn of Beza, en anders van gevoelen zynde, wierden des ook nooit over het vonnis geroepen.

Hoewel Servetus beweerde, dat het eenen Dienaar van het Euangeli, als Calvyn, niet betaamde iemand gerechtlyk aan te klaagen en tot den dood te vervolgen, ja Calvyn verweet, dat, die Ketter, beschuldiger en doodslaager was; en nog de onbeschaamdheid hadt van voor een regtzinnig Leeraar der Kerke te willen doorgaan, en uit oude Schryveren toonde, dat de Rechters niemand om eenige Leerstukken in 't Geloof aan 't leeven mogten straffen, echter voermen met de zaake voort: des Servetus, het streng over hem geveld oordeel hoorende, den Magistraat ootmoediglyk smeekte om met het zwaard gerecht te moogen worden, opdat de grootheid der pyne hem niet tot wanhoope zoude brengen, en zyne ziel alzoo verlooren mogt gaan; byaldien hy misdaan hadt, het ware uit onwetendheid, zyne meening en wil was altyd geweest Gods eer te bevorderen. Al dit mogt niet baaten, de Rechters bleeven by het gevelde vonnis, en Servetus wierdt den zevenentwintigsten van Wynmaand ter straffe gesleept. Derwaart gaande riep hy onder den weg; *O God, bewaar myne ziel, O Jezus, Zoon des eeuwigen Gods, ontferm u myner!* op de plaatse, ter straffe bereid, viel hy voorover ter aarde, badt God en

1553 en bleef dus eenen geruimen tyd liggen; onderwylen ſprak Farel het volk aldus aan; *Gy ziet, Mannen, hoe groote kracht de Duivel heeft als hy iemand bezit, dit 's een zeer geleerd Man, en heeft moogelyk gemeend wel te doen; maar thans wordt hy bezeten van den Duivel, het zelve zoude u lieden ook konnen gebeuren.* Wyders vermaande hy Servetus iet tegen 't volk te zeggen; maar dees zugtende en ſteenende riep niet anders dan *O God! O God!* Toen Farel hem vroeg of hy niet anders te zeggen hadt, antwoordde hy, *wat kan ik anders ſpreeken dan van God?* Als Farel vroeg of hy Vrouw of Kinders hadt, en zynen uitterſten wil begeerde te maaken, gaf hy, eensdeels omdat hem al zyne goederen zoo te Vienne als te Geneve ontnoomen waren, en dat hy reeds verklaard hadt nooit getrouwd geweeſt te zyn, andersdeels weinige luſt in deeze benaauwdheid hebbende, geen antwoord. Voorts wierdt hy aan eenen paal met eene yzere keten geboeid, en om den hals met een vierdubbel touw gebonden, op zyn hoofd wierdt ſtroo met groen loof vermengd en wat zwavel geleid, en zyn boek, betyteld *Herſtelling des* (1) *Kriſtendoms*, voor zyne borſt vaſt gemaakt, rondom hem lag een hoop houts en Eyke takkebosſchen nog groen en natachtig. Als hy hierop den Beul verzogt hadt hem niet lang te willen pynigen, wierdt ſtraks de vlam in 't hout geſtooken, waardoor Servetus, het vuur aanſchouwende, zoo yslyk ſchreeuwde, dat al het volk verſchrikte, en ſommigen uit mededoogen eene meenigte rys op den lydenden wierpen, eindelyk omtrent een half uur het ſnerpen der vlamme geleeden, en dikwylen met eene verſchrikkelyke ſtemme geroepen hebbende, *Jeſus, Zoon des eeuwigen Gods, ontferm u myner*, gaf hy den geeſt. Men vindt 'er die ſchryven dat Calvyn, als hy Servetus naar den brandſtapel zag leiden, ſchamperlyk lachte, en zyn aanzigt een weinig met zyn kleed dekte.

(1) Chriſtianismi Reſtitutio.

Deeze ſtraffe rechtspleeging ontſtelde veele menſchen, en baarde zulke ergernis onder de gevlugte Franſen en Italiaanen omtrent den Hervormden Godsdienſt, dat die nooit ſcheen weggenoomen te zullen worden; wandt een ieder vondt vreemd, datmen een menſch, alleen om eene meening in den Godsdienſt, hadt doen ſterven; datmen hem zoo wreeden en onmenſchlyken dood aangedaan hadt; dat een Predikant de oorzaak van dit werk geweeſt was; dat hy hierenboven naa zynen dood verdoemd, en tot het eeuwige helſche vuur van de Leeraaren in hunne Predikatien verweezen was, inzonderheid van Farel, van welken die genen, die hem dat vonnis van den Predikſtoel hadden hooren uitſpreeken, zeiden, datze nog ſidderden en beefden, alsze om zyn ſchrikkelyk donderen en blikſemen dachten. Dat Calvyn niet ontſchuldig aan deeze rechtspleeginge was, blykt door veele bewyzen, en zelf door zyn eige ſchryven; ja, toen hy hierdoor in verachtinge van ſommigen raakte, ſchreef hy, om zyn doen te rechtvaardigen, een boekje, in 't welke hy beweerde, dat de Overigheid ſchuldig was de Ketters met den zwaarde te ſtraffen. Maar deeze Leere, meldt zeker geleerd (2) Schryver, kan, naar datmen den naam van Ketter in betekenisſe naauwer of ruimer neemt, verſcheidenlyk geduid worden, en den zelven in ſommige gelegenheid ſchaadelyk weezen, aan welken zy in eene andere gelegenheid voordeelig zoude zyn: en waarlyk dees handel ſtrekte tot een kwaad voorbeeld voor Calvyns Geloofsgenooten in Vrankryk, wyl die op den zelven voet, en om de zelve reden van welken men zich bediende tegen Servetus, konden gehandeld worden; wandt ieder Rechter oordeelt naar zyn eige Geloof. Doch 't is een gemeen gebrek in veele menſchen, datze dikwylen iet doen 't gene zy van anderen niet willen verdraagen, en mindere misſlagen beſtraffen, ſchoonze aan meerdere ſchuldig zyn. Uit deeze of diergelyke oorzaake meene ik, dat de drie volgende penningen, op dit geval toepasſelyk, tot leering gemaakt zyn.

(2) Hiſt. du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Housſaije pag. 370.

I. Toen

1553 1553

I. Toen onze Zaligmaaker het volk leerde, waarin het geluk of ongeluk der menschen gelegen is, en datmen zyne vyanden moest lief hebben, en niemand oordeelen of verdoemen, opdatmen niet geoordeeld noch verdoemd zoude worden, bragt hy eindelyk eene gelykenis by, en vroeg, hoe iemand den splinter uit zyns Broeders oog konde trekken, die den balk in zyn eige oog niet zag: zeggende; gy geveinsde, doet eerst den balk uit uw oog, en dan zult gy wel zien den splinter, die in het oog uwes Broeders is, uit te trekken. Welk geval hier op het voorstuk van den eersten, binnen den kring van deeze zyne (1) woorden, verbeeld is;

(1 Euang. van Lucas Cap. VI. vers. 42.

O SCHALC TREC VITH VWEN BALCK: LVCAS 6de. CAPITTEL:

Het agterstuk, dat schimpende op die genen schynt toegepast, welken de kennis en het vermoogen hebben om beter te doen, maar niet willen, vertoont eenen Uil, zittende by eene brandende kaars met den bril in den klaauw, hebbende ter verklaaringe deezen rymenden letterzoom;

WAT BAAT KEERS OF BRIL,
DIEN NIET SIEN EN WIL.

II. De voorzyde van den tweeden heeft, in andere gedaante, de zelve verbeelding, en weder deezen letterkring;

SCHALC TRECKT VIT VWEN BALC: LVCAS VIde. CAPITTEL.

Insgelyks zietmen op de keerzyde weder den gemelden Uil met den bril, de kaars en dit omschrift;

WAT BAAT KEERS OF BRIL
DIEN NIET SIEN EN WIL.

III. De derde draagt op het voorstuk nogmaal twee Mansbeelden, van welken die met den balk in 't oog wyst naar den splinter van den anderen, en in den rand leestmen deeze Latynsche woorden;

HIPOCRITA, EIICE PRIMUM TRABEM EX [OCULO TUO]

1553 *GY GEVEINSDE, WERP EERST DEN BALK UIT UW OOG.* 1553

Op het ruggeſtuk is eene brandende kaars afgeſchetſt, een klaar zinnebeeld van die zich in eens anders dienſt verſlyten, en dierhalven door deeze letteren omzoomd;

OCVLO TVO SERVIENDO CONSVMOR.

UW OOG DIENENDE WORD IK VERTEERD.

Hoe naadeelig dees aanſtootelyke handel voor de Hervormde Kerke mogt zyn, nog grooter was de ſchaade, die haar door de omkeering van 't Ryksbeſtier in Engeland wierdt toegebragt; wandt ſedert den aanvang van dit jaar was Eduard de Zesde, Koning van Engeland, door eene ziekte aan de borſt gekweld geworden, welke alengs zoo gevaarlyk wierdt, dat eenigen in vermoeden raakten, of de Hertog van Northumberland (1) den Koning een langzaam vergif mogt ingegeeven hebben; wandt dees maakte uitzigt op de Kroone, en, ziende de Koning buiten hoope van herſtellinge, ſloot hy, om te ligter zyn oogmerk te bereiken, het huuwelyk van zynen vierden Zoon Guilford Dudley, den eenigſten die ongetrouwd was, met Johanna Gray, oudſte Dochter van den nieuwen Hertog van Suffolk, en Kleindochter van de jongſte Zuſter van Koning Hendrik den Agtſten, door den uitterſten wil van den zelven tot de opvolging des Ryks, naa de Prinſesſen Maria en Elizabet, geſchikt.

(1) Hiſt. d'Anglet. par R. Thoyras Tom. VI. pag. 69. & 70.

Op zekeren tyd dat de Koning, welke eene ongemeene drift voor de Hervormde Kerke hadt, hem zyne groote droefheid betuigde, die hy gevoelde in 't overdenken hoe zyne oudſte Zuſter Maria al haar vermoogen zoude inſpannen, om de Hervorming der Kerke weder te vernietigen, voerde de Hertog den Koning te gemoet, dat 'er maar een middel was om dat dreigende gevaar voor te koomen; naamenlyk, wyl Maria, die naa hem op den Troon moeſt volgen, niet anders dan onder voorwendſel van onwettig geboorEn te zyn konde uitgeſlooten worden, en dat het huuwelyk van de Moeder der Prinſesſe Elizabet ook vernietigd, en de Dochter des ook niet aanneemelyk was, datmen dierhalven deeze twee van de Kroone konde verſteeken, of datmen de opvolging moeſt laaten gelykze van den overleeden Koning geſchikt was. Koning Eduard, willende voor zynen dood de Hervormde Kerk van de aanſtaande ſchipbreuke bevryden, wierdt door deeze reden bewoogen om zyne Zuſters uit te ſluiten en de Kroon aan Johanna Gray (2) toe te wyzen; beval dierhalven drie Rechters van 't Ryk, tot het voltrekken van deeze overdragt benoemd, het ſtuk werkſtellig te maaken; en hoewel deezen veele zwaarigheid in dit werk zagen, en zulks dierhalven eerſt weigerden, echter wierden zy niet alleen door den Hertog van Northumberland, maar eindelyk ook al de Leden van den Geheimen Raad, gedwongen het zelve te tekenen.

(2) Abrégé Hiſtorique des Actes Publics d'Anglet. Tom. II. Part. II. pag. 109.

Sedert het voltrekken van deezen handel, wierdt de Koning alengs zwakker, des de Hertog van Northumberland, uit den naam van den Raad, de Prinſesſen Maria en Elizabet derwaart ontboodt om den Koning in des zelfs ziekte te onderſteunen, met een voorneemen om zich van de Prinſesſen te verzekeren, opdat de zelven geene verhinderingen mogten baaren tegen de verheffing van zyne Schoondochter Johanna Gray; maar toen deezen op weg waren keerdenze ſtraks weder terugge, en verydelden dus het opzet van den Hertog, omdatze kennis kreegen van den dood des Konings, welke den zesden (3) van Hooimaand, in het zestien-

(3) Hiſt. d'Anglet.

1553 tiende jaar zyns ouderdoms, uit dit leeven scheidde, en in de Kapel van St. Pieter van Westmunster (1) begraaven wierdt, laatende van zyne deugden en bekwaamheden eenen ontsterflyken roem agter. Ter gedachtenisse van 's Konings overlyden is de volgende penning gemaakt geworden. 1553

par R. Thoyras Tom. VI. pag. 71. (1) Remarques sur l'Hist. d'Anglet. de R. Thoyras pag. 214.

B.

Het afbeeldsel van deezen Koning, die, om zyne onvergelykelyke eigenschappen, van wakkere verstanden by Jozias vergeleeken, of van anderen (2) de heilige Eduard genaamd, en voor een wonder zyns tyds gehouden wierdt, staat, met eene gepluimde muts op 't hoofd en sierlyke kleederen aan, op het eerste deel, binnen dit omschrift;

(2) Hist. der Reform. in Engel. door Burnet II. deel pag. 376. en 378.

EDOUARDus VI. Dei Gratia ANGliæ, FRanciæ ET HIBerniæ REX.

EDUARD DE ZESDE, DOOR GODS GENADE KONING VAN ENGELAND, VRANKRYK EN YRLAND.

Op het andere deel ziet men den Koning als een Kind afgeschetst, wringende eenen Draak de keel toe, zinspeelende op Herkules, die in de wieg twee Slangen dood neep; of nu door den Draak op 's Konings vyanden, of de Roomschgezinden, die hy t'onderbragt, gedoeld wordt, laat ik anderen oordeelen, wyl het byschrift geene nadere verklaaring, maar alleen deeze merkwaardigste tyden zyns leevens, behelst;

NATus 12. OCTOBris 1537. CORonatus 20. FEBRuarii 1547. Mortuus 6. IULii 1553.

IS GEBOOREN DEN TWAALFDEN VAN WYNMAAND 1537. GEKROOND DEN TWINTIGSTEN VAN SPROKKELMAAND 1547. GESTORVEN DEN ZESDEN VAN HOOIMAAND 1553.

Schoon de Hertog van Northumberland alle moeite deedt om den dood des Konings verborgen te houden, en zich dus van de Erfprinsesse Maria te verzekeren, echter was die zorg vrugtloos; wandt, zoodra Maria van dat voorneemen kennis kreeg, weekze naar Nortfolk, en van daar, de Ryksraaden (3) vermaand hebbende datmen haar voor Koninginne zoude verklaaren, naar Suffolk op het Kasteel Flamlingham, dat digt aan Zee lag, om dus in tyd van nood gemaklyk naar den Keizer in Nederland te konnen oversteeken. In dien oord koomende namze den tytel van Koninginne aan, deedt zich, onder beloften van de Inwooneren dier Landstreeke by den Hervormden Godsdienst (4) te zullen laaten, uitroepen; en ontboodt straks al den Adel des Ryks derwaart, om haar het recht op de Kroon te helpen handhaaven.

(3) R. Thoyras Hist. d'Anglet. Tom. VI. pag. 75.

(4) R. Thoyras Hist. d'Anglet. Tom. VI. pag. 81.

Ondertusschen de Hertog van Northumberland, geen ander middel weeten-

1553 de, besloot met den Hertog van Suffolk hunne Dochter Johanna Gray op den Troon te stellen; en hoewel deeze by uitneemendheid geleerde en deugdzaame Prinses de gemelde verheffing, als strydende tegen den uitterften wil van Koning Hendrik, die haar naa Maria en Elizabet benoemd hadt, weigerde, echter wierdtze gedwongen de zelve te aanvaarden, en, op den tienden (1) van Hooimaand, met goedvindinge der Ryksraaden te Londen, met uitsluitinge van Maria, tot Koningin uitgeroepen, geheel tegen den zin des volks, wyl dat tot 's Konings Kinders genegen, en het gebied des Hertogen van Northumberland moede was. De Hertog, van dit misnoegen en gemompel niet onbewust, wilde zich met geweld meester maaken, hieldt dierhalven de Ryksraaden in den Tour opgeslooten, bragt eenig volk op de been, en zondt zelf eenen Shelly aan den Keizer, van wien hy 't meeste te vreezen hadt, om den zelven kennis van de verheffinge van Johanna Gray te geeven, en des zelfs vriendschap te verzoeken; maar de Keizer weigerde den Gezant gehoor te geeven, en de brieven van de nieuwe Koninginne te ontfangen. Hierop tyding koomende dat Maria zich wakker versterkte, dwongmen den Hertog van Northumberland met eenen hoop volks tegen haar op te trekken. Toen dees op weg was, en zich meende te versterken, bevondt hy in tegendeel, dat zyne Krygsknegten alengs tot Maria overliepen, dat de Raaden in zyn afweezen van hem af- en Maria toevielen, en haar niet alleen te Londen voor Koninginne (2) deeden uitroepen, maar ook Johanna Gray den pas verkreegen tytel ontnamen; voorts haaren Vader den Herttog van Suffolk in den Tour slooten, en hem, Hertog van Northumberland, haaren Schoonvader gebooden het Leger af te danken, en zich voortaan als een getrouw Onderdaan van Maria te gedraagen. Dit klonk hem als een donderslag in de ooren, des hy, ziende geen middel te ontvlugten, straks Maria voor Koninginne deedt uitroepen; doch zonder voordeel, wyl hy den volgenden dag met drie zyner Zoonen in hegtenis genoomen, in den Tour gesllooten, en eenigen tyd laater openlyk onthoofd wierdt. 1553

(1) Hist. der Reform. in Engeland door Burnet II. deel pag. 384. en bewyzen tot de zelve pag. 224.

(2) R. Thoyras Hist. d'Anglet. Tom. VI. pag. 85.

De Koningin Maria, sedert geenen wederstand vindende, begaf zich met haare Zuster Elizabet en groot gevolg naar Londen, daarze, den (3) eersten van Wynmaand, met de gewoone plechtigheid gekroond wierdt, hebbende alvoorens, om geene nieuwe beroerte te verwekken, in den Raad verklaard en onder de Gemeente doen verspreiden, van niemands gewisse om den Godsdienst te zullen dwingen; doch in 't heimelyk hadt de Koningin zich reeds met haare getrouwste Vrienden beraaden, op welke wyze die verandering konde geschieden, willende de eenigheid in de Kerke haars Ryks, zooze zeide, herstellen. Tot dit einde besloot ze (4) den Kardinaal Polus, in waardigheid van Pauslyk Gezant, derwaart te ontbieden, om Engeland met den Paus te verzoenen. Eene zaak, die den Opperkerkvoogd boven anderen voordeelig, en des ook byzonder aangenaam was, te meer, omdat hy onlangs te vooren, op verzoek der Nestoriaanen, die aan gene zyde van den Euphraat tot aan den Indus woonen, eenen Simon Sulaka (5) tot hunnen Patriarch gewyd hadt, en dus tot hoofd der Kerke van die Volkeren erkend was, gelyk de voornaamste Vorsten van Europa hem ook door hunne Gezanten de gewoone eer beweezen hadden, behalven de Koning Eduard; des de Paus over den dood van deezen hem ongehoorzaamen, en de aanflikkerende hoope van Engeland met zyne Kerk weder vereeenigd te zullen zien, zeer verheugd was; en dewyl zyne Geloofsgenooten stellen, dat 'er buiten hunne Kerk geen heil te wagten is, zoo heeftmen, om de afgeweekenen te trekken, en de onderhoorigen in 't belang van den Paus te houden, in dit gewrigt des tyds den nevensstaanden penning doen maaken.

(3) R. Thoyras Hist. d'Anglet. Tom. VI. pag. 94.

(4) Hist. der Reform. in Engeland door Burnet II. deel pag. 395. & seq.

(5) O. Panvinii vita Julii III. & Bonanni Numism. Pontif. Tom. I. fol. 247. & 248.

Op

1553   1553.

H.

Op het eerste deel is de Paus in zyne prachtige kleedinge, binnen deezen letterzoom; afgebeeld;

IVLIVS III. PONTifex Maximus. ANno III.

JULIUS DE III. OPPERSTE PRIESTER. IN 'T DERDE JAAR.

Op het andere deel binnen eenen sierlyken krans, zietmen een opschrift, 't gene uit de Heilige Bladen (1) ontleend, hier tot het gemelde oogmerk op den Paus toegepast, en van deezen zin is;

(1) Jesaja Cap. LX. vers. 12.

GENS ET REGNVM, QVOD NON SERVIERIT TIBI, PERIBIT.

HET VOLK EN HET KONINGRYK, 'T WELK U NIET GEDIEND ZAL HEBBEN, ZAL VERGAAN.

Gardiner, den onbezonnen yver der Koninginne tot de verandering der Kerke bespeurende, boezemde haar bescheidenheid in, riedt zoo hachlyke zaak alengs en als by trappen te doen, en hadt den Keizer in dat zelve gevoelen overgehaald; welke over dit voorwerp verscheidene brieven aan zyne Nigte schreef, en haar tot het maatigen van haaren yver, om het werk niet te verbrodden, vermaande, dus te gelyk middel vondt om, met hulpe van Gardiner, het ontworpe huuwelyk tusschen zynen Zoon en de Koningin Maria voort te zetten, en t'evens om Polus, voor wiens koomste de Keizer en Gardiner vreesden, zoolang buiten 't Ryk te houden, tot het ontworpe huuwelyk gesloten zoude zyn. Uit deeze oorzaake heeftmen Polus, reizende door Duitsland, op 's Keizers orde verhinderd voort te trekken.

Middelerwylen wierden de Bisschoppen (2) in Engeland, door Koning Eduard afgezet, weder hersteld, en de Roomsche Kerkdiensten openlyk ingevoerd; ook vernietigde de Koningin de Huuwelyksscheiding van haaren Vader Hendrik en haare Moeder Katarina van Arragon; wyders bevalze den uitheemschen Leeraaren en Leden van den Hervormden Godsdienst te vertrekken: des de Leeraars Jan van Lasco, Jan Uitenhoven en Micronius, verzeld van omtrent honderdenvyfenzeventig (3) persoonen, meest Nederlanders, in voorgaande tyden derwaart gevlugt, zich op twee schepen naar Deenmarke begaven, en van daar op eene bittere wyze verdreeven, eindelyk, kort hiernaa door meer anderen gevolgd, te Emden een veilig verblyf vonden.

(2) R. Thoyras Hist. d'Angl. Tom. VI. pag. 92. 96. & 97.

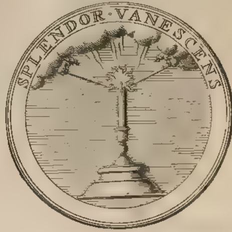
(3) Nederlandsche Hist. door Em. van Meteren, fol. 12. verso.

Dus ongelukkig liep dit jaar voor die van den Hervormden Godsdienst ten einde: het volgende, vyftienhonderdvierenvyftig, nam zynen aanvang met den dood van Jan Prins van Portugaal, welke, voor eenige maanden met Johanna van Oostenryk 's Keizers 1554

1554 Dochter getrouwd zynde, op den tweeden (1) van Louwmaand, zyns ouderdoms zestien jaaren en zeven maanden, uit dit leeven genoomen wierdt, tot groote droefheid zyner bevrugte Gemaalinne, welke dus de glinsters haarer hoope en ingebeelde Hoogheid, door dit onverwagte sterfgeval t'eenemaal uitgedoofd en verydeld zag. Het welke niet duisterlyk door den volgenden gedenkpenning, die ik meene op dit voorwerp gemaakt te zyn, wordt te kennen gegeeven. 1554

(1) Hist. Geneal. par S. & L. de Sainčte Marthe fol. 878. & 879.

S.

Het afbeeldsel der Prinslyke Weduwe wordt, met eenen sluijer op het hoofd, op de voorzyde, met den tytel van Koninginne van Portugaal, welken zy, myns weetens, nooit gevoerd heeft, in deezen letterzoom gevonden;

IOANNA PORTVGALLIÆ REGINA, IOANNIS VXOR, CAROLI V. IMPERATORIS FILIA.

JOHANNA KONINGIN VAN PORTUGAAL, GEMAALIN VAN JAN, DOCHTER VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN.

Op de tegenzyde is eene kaars, het zinnebeeld van 't vergangelyke leeven, afgeschetst, wordende van verscheidene winden bestreeden, en dus haastig verteerd; hier gepast op den onverwagten dood haars Gemaals, met welken al de hoope op de Koninglyke Grootheid verdweenen was; en dierhalven leestmen deeze verklaaring in den rand;

SPLENDOR VANESCENS.

VERDWYNENDE GLANS.

De Prinses Johanna bragt, naa 't overlyden van haaren Gemaal, den twintigsten (2) van Louwmaand, haaren eenigen Zoon, naar den dag zyner geboorte Sebastiaan geheeten, te Lisbon ter waereld, welke drie jaaren oud zynde, naa den dood zyns Grootvaders, op den Troon van Portugaal volgde, en door zynen ongelukkigen togt naar Afrika, in 't agtenzeventigste jaar deezer eeuwe, zoo bekend is geworden. De Prinslyke Weduwe, van deezen band der natuure verlost en hersteld zynde, wierdt door den Keizer haaren Vader, welke de uitvaart van zynen Schoonzoon den vyfden van Lentemaand (3) te Brussel vierde, naar Spanje ontbooden, om dat Ryk, geduurende het afweezen van haaren Broeder (4) Philips, welke zich gereed maakte om het huuwelyk met de Koninginne van Engeland te voltrekken, te bestieren; wandt de Keizer hadt hierentusschen, om deeze Egtverbintenis voort te dryven, een deftig Gezantschap van eenige aanzienlyke mannen, naamenlyk, Lamoraal (5) Graaf van

(2) Hist. Geneal. par S. & L. de Sainčte Marthe fol. 880.

(3) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 337.

(4) Hist. d'Espagne par Turquet fol. 1352.

(5) Hist. der Ne-

1554. van Egmond Prins van Gavre, Karel Graaf van Lalein Stadhouder van Henegouwe, Jan van Montmorency Heer van Curriere, Philips Nigri Prooft van Harlebeek, en Simon Renard Raadsheer, naar Engeland gezonden; welken, mids de Keizer niet alleen voordeelige voorwaarden omtrent dit huuwelyk aan de Engelfen beloofd, maar zelf aan Gardiner (1) twaalfhonderdduizend Kroonen, om de tegenftreevers tot het zelve over te haalen, verleend hadt, onderfteund door den Keizerlyken Gezant Jan Scheyf, ftraks in onderhandeling traden met die de Koningin hier toe benoemd hadt, onder welken Gardiner, die reeds het Hoofd van den Raad was, het hoogfte gezag voerde. Deezen tekenden eindelyk de (2) voorwaarden des huuwelyks, tuffchen de Koningin Maria en Philips Erfprins van Spanje, op deeze punten.

... deel door ... van ... fol. 12. verso.

(1) Hi... der Reform van Engel. door Burnet II. deel pag. 420.

(2) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. III. fol. 107. & R. Thoyras Tom. VI. pag. 102.

Dat de Koningin de ganfche beftiering des Ryks, en het vergeeven van de ampten en bedieningen alleen zoude hebben, zulks, fchoon Philips den naam van Koning op de munten, zegels en andere openbaare ftukken zoude voeren, haare hand echter zoude, zonder de zyne, aan alle dingen kracht geeven; ook zoude de Koningin de tytels van haaren Gemaal moogen aanneemen. Naa 't overlyden van den Prins Philips zoude de Koningin, voor haare Bruidfchat, 's jaars zestigduizen ponden, van veertig grooten het ftuk, ontfangen, twee deelen dier fomme uit Spanje, en het overige uit Brabant, Vlaandre, Henegouwe en Holland. De Kinders uit dit huuwelyk fpruitende zouden in de moederlyke goederen, en de Aardshertog Karel, eenige Zoon van den Prins Philips, zoude in de Ryken van Spanje, Napels en Sicilië, in 't Hertogdom van Milanen en alle andere goederen in Italië gelegen, opvolgen; maar Karel zonder wettige Naakoomelingen ftervende, dan zoude de eerftgebooren van Philips en Maria, 't zy Zoon of Dochter, ook in deeze Heerfchappyen volgen; en dewyl de Kinders van hen beide door Karel van de gemelde Ryken verftooken bleeven, hadt men voor den eerftgebooren de Nederlanden en Borgonje gefchikt. In geval dat 'er niet dan Dochters van hen geteeld wierden, dan zou de Oudfte de Nederlanden en Borgonje hebben, mids de zelve, met toeftemminge van den Aardshertog Karel haaren Broeder, uit de Landen of uit de Ryken haarer Moeder eenen Egtgenoot zoude neemen; dit weigerende zoude Karel zyn recht, onder zoodaanig een beding, op die Landen behouden, dat hy zyne Zufter eene behoorelyke Bruidfchat zoude geeven. Wyders met eene gemeene beloften, dat, wie van deeze Kinderen zoude moogen opvolgen, de Landen by de oude wetten, gewoonten en voorrechten zouden gehandhaafd worden. 1554.

By de gemelde punten wierden kort hiernaa de volgende, welken Philips voor het voltrekken des huuwelyks moeft bezweeren, gevoegd. Dat geene Spanjaards of vreemdelingen eenige ampten of bedieningen aan 't Hof bekleeden, noch in de Regeering toegelaaten zouden worden. Dat de Prins geene verandering in de wetten, rechten, inftellingen en gewoonten des Ryks zoude maaken, noch de Koningin niet dan op haare uitdruklyke begeerte uit het Ryk voeren, ja zelfs geene Kinders die hy by haar mogt teelen, zonder toeftemminge van den Adel. Byaldien de Koningin zonder Kinders agter te laaten ftierf, zoude Philips geen recht op het Ryk, noch in de regeeringe overig houden; maar de opvolging moeten laaten aan den wettigen Erfgenaam. Wyders zoude hy geene kleinoodien of andere waardige zaaken uit Engeland voeren, noch iets van 't gene aan de Kroone behoorde vervreemden, noch lyden dat het vervreemd wierdt. Eindelyk zoude hy, uit hoofde van dit huuwelyk, Engeland niet in den oorlog met Vrankryk wikkelen, noch eenige fcheuring verwekken, maar het Verbond tuffchen Vrankryk en Engeland beveftigen en onderhouden. Toen dees handel gefllooten, en de ontflaaging van Naamaagfchap tot dit

1554 dit huuwelyk van den Paus gekoomen was, is het zelve door (1) Lamoraal Graaf van Egmond, uit den naam van den Prins, met de gewoone plechtigheid der Vorften, door het byleger bekrachtigd.

(1) Hift. de Reb. Hifp. Jof. Emi. Mimanæ fol. 188. & P. Heuten Rer. Auftr. Lib. XIII. Cap. 20.

Uit deeze bedonge voorwaarden blykt, dat de Keizer, onaangezien veele tegenftribbelingen, dit huuwelyk, op welke wyze het mogt zyn, wilde voortzetten, buiten twyfel met gedachten, als Philips (2) op den Troon gezeten zoude zyn, de zelve het zoozeer bepaalde gezag ligtlyk zoude konnen uitbryden; wyl de Vorften zich door zulke papiere banden niet langer laaten binden, dan tot de tyd hen gelegenheid aan de hand geeft om die te verfcheuren.

(2) Hift. der Reform. van Engeland door Burnet II. deel pag. 438.

Zooveel ongenoegen dees handel aan de Engelfen, inzonderheid dien van den Hervormden Godsdienft, verfchafte, zooveel vermaaks gaf hy den Keizer, welke dierhalven den uitmuntenden fchilder Antoni Moro, die voorheen door den Bisfchop (3) Granvelle in zynen dienft gekoomen was, en verfcheidene perfoonen van zyn Huis gefchilderd hadt, naar Engeland zondt, om het afbeeldfel van de Koninginne Maria te maaken. Moro volbragt de begeerte van den Keizer, tot zoo veel genoegen voor de Koninginne, datze den Konftenaar met eene goude keten, honderd ponden fterlings waardig, en met eene jaarwedde van gelyke honderd ponden, befchonk. Uit deeze en diergelyke verrigtingen is Moro zoo vermaard geworden, dat men zyn afbeeldfel op deezen gedenkpenning bewaard vindt. 1554

(3) De leevens der Schilders door C. van Mander pag. 151.

(4) De leevens der Schilders door C. van Mander pag. 151.

Dees was te Utrecht gebooren, een Leerling (4) van Jan Schorel, en hadt voor twee jaaren in Spanje den Prins Philips, en in Portugaal den K[illegible]ing, de Koningin, hunne Kinders en de voornaamfte Hovelingen gefchilderd. Sederd zyne teruggekoomft uit Engeland trok hy, in laateren tyd, met den Koning Philips naar Spanje; maar door den gemeenzamen ommegang met den Koning in kwaad vermoeden der Geloofsonderzoekeren raakende keerde hy naar Nederland, daar hy eerlang in den dienft trat van den Hertog van Alba, wiens Bywyven hy allen naar 't leeven fchilderde. Eindelyk voor zyne Kinderen aanzienlyke ampten, voor zich zelven grooten rykdom, en eene onfterflyke eer verkreegen hebbende, is hem den draad des leevens afgefneeden, laatende tot een altydduurend gedenkteken deezen penning agter, op wiens voorzyde het afbeeldfel van den Konftenaar, binnen dit omfchrift, bewaard wordt;

ANTONIVS MORo TRAjectensis PICTOR.

ANTONI MORO SCHILDER VAN UTRECHT.

Op de keerzyde, die zonder randfchrift is, zietmen eene ftaande Vrouwe, verbeeldende de Schilderkonft, met de Palet in de eene en 't Penfeel in de andere hand, bezig zynde met fchilderen; rondom haar zyn eenige beelden, vaten en andere werktuigen tot de konft dienende, afgefchetft.

Het

1554 Het vermoeden der Engelſen, dat door deeze Egtverbintenis de Spaanſche Geloofsdwang ingevoerd zoude worden, en de haat van ſommigen tegen de Koningin, bragt eenige Grooten des Ryks tot openbaaren opſtand; doch deeze beroerte wierdt eerlang geſtremd door 't vangen der voornaamſte Hoofden, en onder deezen den Hertog (1) van Suffolk, welke dierhalven als ſchuldig aan gekwetſte Hoogheid met zyne Dochter, de onlangs opgeworpe Koninginne Johanna Gray, en haaren Gemaal Gilfort Dudley, midsgaders één groot getal andere weêrſpannelingen, te Londen openlyk met de byl onthalsd wierden; ja de Prinſes Elizabet, voor eenigen tyd gevangen, liep zelf geen klein gevaar, midsze geweldig van Gardiner gehaat was, van op de zelve wyze om 't leeven gebragt te worden.

(1) R. Thoyras Hiſt. d'Angleterre Tom. VI. pag. 107. & ſeq.

Terwyl dus beeken bloeds in Engeland vergooten, en de Roomſche plechtigheden alom weder ingevoerd wierden, hadt Prins Philips naauwlyks kennis gekreegen, dat zyn huuwelyk met de Koninginne door het (2) Parlement van Engeland, naa veele tegenſtribbelingen, goedgekeurd was, of hy maakte zich tot de reis gereed, gaf zyne Zuſter Johanna het noodige (3) berigt tot het Ryksbeſtier en het Gebied over, en tradt met aanzienlyk gevolg van Spaanſche Grooten en Edellieden, naamenlyk, den Hertog van Alba, den Graaf van Feria, Ruy Gomes de Silva, Jan van Benavides, Frederik van Toledo, Jan van Acuna, de Markgraaven van las Navas, van Aguila, van Peſcara en veele anderen, met vierduizend Spaanſche Voetknegten, den dertienden van Hooimaand in de haven van Corunna aan boord, zeilende met deeze Vloote, onder het gebied van Bernardyn van Mendoza, zeventig groote en twintig mindere ſchepen ſterk, verzeld van eenige Engelſche en Nederlandſche ſchepen, in zeven dagen tot voor Southampton in Engeland, van waar de Prins de Spaanſche Krygsknegten naar Nederland zondt, daarmen, ter gedachteniſſe van deezen ſcheepstogt, den naaſtvolgenden penning gemaakt heeft. 1554

(2) R. Thoyras Hiſt. d'Angleterre Tom. VI. pag. 112.

(3) La Vida del Emp. Carlos V. por Sandoval Part. II. fol. 758. & 759.

9 M.

Op het eerſte deel is een Schip, dat met riemen bewoogen wordt, en het jaar 1554. in 't welke dees togt voorviel, binnen een lyſtwerk afgebeeld; buiten twyfel gevolgd naar de Romeinſche penningen, onder welken op dien van de gelukkige aankomſt van Keizer Nero te water (4) diergelyk een vaartuig gevonden wordt. Op het andere deel zietmen eenen Arend met den bliksem in de klaauwen, en eene Olyftak voor zich, zinſpeelende op den Keizer, welke den oorlog en den vreede in zyn vermoogen hadt.

(4) Roomſche Mogendheid van Joach. Oudaan pag. 369. en Tab. XCIV.

Naa dat de Prins door een aanzienlyk Gezantſchap, uit den naam der Koninginne, reeds op zee verwelkoomd, en te Southampton aan land getreeden was, trok hy zyn zwaard (5) uit de ſcheede, en droeg dat eenen geruimen tyd bloot in de hand, 't gene dien Landaard in vermoeden bragt, dat de Prins het Ryk met het zwaard meende te regeeren; doch anderen zeiden het ware ter beſcherminge des volks. Als hierop de Major dier Stad hem de ſleutels der poorten aanboodt, nam hy de zelven, en gaf die zonder ſpreeken, of teken te geeven, dat hem zulks aangenaam was, weder over; eene trotsheid, die den Engelſen, gewoon in diergelyke gevallen vriendlyk bejegend te worden, geweldig mishaagde. De Prins, hier weinige dagen uitgeruſt hebbende,

(5) Hiſt. der Reform. van Engeland door Burnet II. deel pag. 467.

1554 begaf zich op reis naar de Koningin, die hem te Wincester opwagtte; te Hampton het middagmaal openlyk houdende, en niet dan door Engelsen bediend wordende, baarde dit niet weinig gemompels onder zyne Spaansche Hovelingen. Als hy Ruy Gomes de Silva met een geschenk (1) van Juweelen, dat over de honderdduizend dukaaten geschat wierdt, aan de Koningin gezonden hadt, volgde hy kort hiernaa, en wierdt alom, inzonderheid te Wincester, met groote heerlykheid ontfangen, in welke Stad de Prins, den vyfentwintigsten van Hooimaand, te gelyk met de Koninginne, naar de Kerk en voor het Hoogaltaar geleid wierdt, dus in 't openbaar staande, heeft 's Keizers Gezant Jan Figueroa Overste der Spaansche Voetknegten, in tegenwoordigheid van Lamoraal Graaf van Egmond, Karel Graaf van Lalein en den Heer van Curriere, onder den drang van Spaansche en Engelsche Hovelingen, eenen Latynschen brief vertoond, door welken de Keizer aan zynen Zoon Philips het Ryk van (2) Napels, en dat van Jeruzalem, met al het recht op de zelven, afstondt en overdroeg. Dit geschrift, door Gardiner Bisschop van Wincester in 't Engelsch vertaald, openlyk afgekondigd zynde, heeft de gemelde Kerkvoogd (3) den nieuwen Koning gevraagd, of de zelve Maria tot zyne Gemaalin wilde trouwen, en haar by alle gevallen beminnen; als de Koning antwoorde zulks te begeeren, gaf Ruy Gomes de Silva hem eene handvol goude en zilvere munten over, die de Koning straks weder aan zyne Bruid, tot een blyk zyner Trouwe, aanboodt en op het Misboek leide; het zelve ook aan de Koninginne gevraagd, en van haar toegestemd zynde, namze de goude en zilvere munten van het Misboek, en stak die in haare beurs, voorts gaf de Koning haar eenen diamantring van ongemeene waarde, die de Koningin, toen hy door den Bisschop gezegend was, aan haare vinger schoof; wyders door den Bisschop met de gewoone Kerklyke plechtigheden vereenigd zynde, kuste de Koning naar de gewoonte van dat Land, zyne Bruid. Hierop zyn deeze nieuwvereenigden door vier Herouten, in hun plechtgewaad, met deeze eernaamen (4) uitgeroepen; *Philips en Maria, door Gods genade, Koning en Koningin van Engeland, Vrankryk, Napels en Yrland, Beschermers van 't Geloof, Prinsen van Spanje en van Sicilië, Aardshertogen van Oostenryk, Hertogen van Milanen, van Borgonje en Brabant, Graaven van Habsburg, Vlaandre en Tirol enz.* Toen dit gedaan was vatte de Koning de Koningin by de hand, en geleidde haar dus door den drang des volks naar het Paleis, daar deeze egtverbintenis door eene prachtige bruiloft, groote vreugde, en bedgemeenschap voltooid wierdt. Ter gedachtenisse van dit paaren zyn de nevensstaande penningen gemaakt geworden. 1554

(1) P. Heuteri Rer. Austr. Lib. XIII. Cap. XX.

(2) O. Vredii Sigilla Comit. Flandriæ fol. 197.

(3) P. Heuteri Rer. Austr. Lib. XIII. Cap. XX.

(4) Abregé Histor. des actes publics d'Anglet. de Rymer Tom. II. Part. II. pag. 138.

M.

M.

B.

I. Het borstbeeld van den Koning Philips wordt, met de Kroone boven 't hoofd, en de Gul-

1554 Guldevlies Ordere om den hals, op het voorstuk van den eersten, binnen deezen letterzoom 1554
zyner pas verkreegene eernaamen, gevonden;

PHILIPVS DEI GRATIA REX ANGLIÆ; FRANCIÆ, NEAPOLIS; PRINCEPS HISPANIARUM. 1554.

PHILIPS DOOR GODS GENADE KONING VAN ENGELAND, VRANKRYK EN NAPELS, PRINS VAN SPANJE. 1554.

Het ruggestuk draagt het gekroonde borstbeeld der Koninginne, welke reeds agtendertig jaaren, dus elf jaaren meer dan haar Gemaal, bereikte, des ook, mids haare geleedene ongemakken, een ouwelyk weezen hadt, hebbende deeze tytels in den rand;

MARIA DEI GRATIA REGINA ANGLIÆ, FRANCIÆ, NEAPOLIS; PRINCEPS HISPANIARUM 1554.

MARIA DOOR GODS GENADE KONINGIN VAN ENGELAND, VRANKRYK EN NAPELS, PRINSES VAN SPANJE 1554.

II. Op de voorzyde van den tweeden zyn de boorstbeelden van den Koning en de Koninginne tegen elkanderen over gesteld, omringd door dit randschrift;

PHILIPUS ET MARIA DEI GRATIA REGES ANGLIÆ, FRANCIÆ, NEAPOLIS, PRINCIPES HISPANIARUM 1554.

PHILIPS EN MARIA, DOOR GODS GENADE KONINGEN VAN ENGELAND; VRANKRYK EN NAPELS, PRINSEN VAN SPANJE. 1554.

Op de keerzyde zietmen de wapens van den Koning en van de Koninginne in een schild verzaameld, en boven het zelve de waarde van dit geldstuk door deeze telletters XII. uitgedrukt; in den rand leestmen deeze gewoone spreuk der Engelsche Koningen, eene testelling van 't gene in een der Koninglyke Harpzangen (1) gevonden wordt;

(1) Psalm LII. vers. 9.

POSVIMVS DEVM ADIVTOREM NOSTRVM.

WY HEBBEN GOD TOT ONZEN HELPER GESTELD.

III. De derde heeft op het eerste deel de zelve verbeelding als de voorgaande in kleiner ommetrek, en deeze letters in den rand;

PHILIPUS ET MARIA DEI GRATIA REGES ANGLIÆ, FRANCIÆ, NEAPOLIS, PRINCIPES HISPANIARUM. 1554.

PHILIPS EN MARIA, DOOR GODS GENADE KONINGEN VAN ENGELAND, VRANKRYK EN NAPELS, PRINSEN VAN SPANJE. 1554.

1554 Insgelyks voert het andere deel het zelve wapenſchild; en, dewyl het op de halve waarde van het voorgaande ſtuk gemunt was, de helft dier telletteren, en weder deeze ſpreuk; 1554

POSVIMVS DEVM ADIVTOREM NOSTRVM.

WY HEBBEN GOD TOT ONZEN HELPER GESTELD.

De Koning deedt kort hiernaa zyne intreede met groote ſtaatſie binnen Londen, en zyne Schatten ontlaaden en derwaart voeren, om door de zelven de Engelſche Heeren, die hem dienſt gedaan hadden, te beloonen, en anderen in zyne belangen te wikkelen, tot dit einde bragt hy grooten rykdom met zich; zevenentwintig (1) kiſten met ongemunt zilver, ieder van eene elle en eene duim lang, wierden door twintig karren in den Tour gevoerd; agter de zelven volgden negenennegentig paerden, en twee karren met gemunt goud en zilver gelaaden. Naauwlyks was Koning Philips gezeten, of verkreeg van de Koninginne de ontſlaaging van verſcheidene gevangenen van aanzien, welken niet om zaaken van den Godsdienſt, wandt van deezen wierdt 'er geen een bevryd, maar om wederſpannigheid in hegtenisſe zaten; ook zogt hy de Prinſes Elizabet te beſchermen, en wiſt eerlang, hoe zeer Gardiner aandrong om deeze met verraaderye betigte Prinſes van kant te helpen, haar echter, door eene edelmoedige drift aangeblaazen, uit dit gevaar en haare verdrietige gevangenisſe te redden, voornaamenlyk, zoo men meent, om twee byzondere redens; eerſtlyk, vreezende, als zyne zwakke Gemaalin geene Kinderen voortbragt, en Elizabet uit de Waereld zoude zyn, dat de Kroon (2) van Engeland, naa den dood zyner Gemaalinne op de Koningin van Schotland, en door deeze, als aan den Dolfyn verloofd zynde, ligtlyk aan Vrankryk, tot naadeel voor 't Huis van Ooſtenryk, zoude vervallen: ten anderen meende hy gemaklyk middel te vinden om, als zyne Gemaalin geſtorven zoude zyn, met Elizabet te moogen trouwen; dierhalven verkreeg deeze Prinſes, weinig tyds laater, een Koninglyk Luſthuis tot haar verblyf.

(1) Hiſt. der Reform. van Engel. door Burnet II. deel pag. 468. en 469.

(2) R. Thoyras Hiſt. d'Anglet. Tom. VI. pag. 114. & 115.

Door deeze loflyke daad en door milde geſchenken, zou de Koning ligtlyk het hart van dien Landaard gewonnen hebben, byaldien hy, door zyne ongemeene ſtilzwygendheid, en haatelyke hoogmoedigheid, de Engelſen niet weder afkeerig van hem gemaakt hadt; ja veelen waren in een vermoeden gevallen, of hy zich het Ryk wilde eigen maaken; omdat de Spanjaards zyn Geſlachtlyſt (3) verſpreidden, en in de zelve aantoonden, dat Philips van Jan van Gaunt Hertog van Lankaſter afſtamde, op dat de Koning dus als een Erfgenaam van 't Huis van Lankaſter, en niet als een vreemdeling, in 't Ryk zoude aangemerkt worden, het welke eene agterdocht in dien Landaard baarde, of Philips onder dit voorwendſel de magt uit de handen der Koninginne, die niet dan haaren Godsdienſt ſcheen te behartigen, poogde te wringen. Hoe het zy, 't is zeker, dat de Keizer, om de achtbaarheid en 't vermoogen zyns Zoons te vermeerderen, in 't laatſte (4) van Wynmaand eenen Gelasſtigden derwaart zondt, door welken hy aan den Koning Philips de volle bezitting van het Hertogdom van Milanen overdroeg; en het is uit krachte van deezen afſtand, en door magt van den Paus, welke als Opperheerſcher den Engelſchen Koning met het Ryk van Napels (5) in den vollen Kerkenraad bekleed hadt, dat Philips ſedert de gemelde tytels gevoerd heeft, gelyk zulks onder anderen uit de drie volgende penningen, die allen ter gedachtenisſe van zyne nieuwverkreege Heerſchappye gemaakt zyn, is af te meeten.

(3) Hiſt. der Reform. van Engeland door Burnet II. deel pag. 456. en 457.

(4) O. Vredii Sigilla Comit. Flandriæ fol. 198.

(5) O. Panvinii Vita Julii III.

I. Uit

1554 1554

B.

Ver.

I. Uit de eernaamen en wapenen, welken op deeze penningen gevonden worden, blykt, datze voor het verkrygen van 't Spaansche Ryk, 't welke aan Philips in 't volgende jaar overgegeeven wierdt, gemaakt zyn; dierhalven leestmen rondom zyn borstbeeld, op de voorzyde van den eersten, deezen letterzoom;

PHILIPus Rex ANGliæ, FRANciæ, NEAPolis, PRINceps HISPaniarum.

PHILIPS KONING VAN ENGELAND, VRANKRYK, NAPELS, EN PRINS VAN SPANJE.

Mids de Egtverbintenis en 't uitgebreide vermoogen van Koning Philips aan veelen by uitneemendheid aangenaam was, heeftmen op de keerzyde, binnen eenen sierlyken krans dit opschrift gesteld;

HILARITAS VNIVERSA.

ALGEMEENE BLYDSCHAP.

II. Het afbeeldsel des Konings wordt, naar de andere zyde gekeerd, ook op het eerste deel van den tweeden, met deezen letterkring, gevonden;

PHILIPus REX ANGliæ, FRanciæ, NEaPolis, Hierosolymæ.

PHILIPS KONING VAN ENGELAND, VRANKRYK, NAPELS EN JERUSALEM.

Op het andere deel zietmen het Stamwapen des Konings en dat der Koninginne, in een schild verzaameld, afgebeeld, hebbende dit omschrift;

POPVLORum SECVRITATI.

AAN DE GERUSTHEID DER VOLKEREN.

III. De derde, die ik uit eene inzettinge der munten (1) van Karel den Negenden Koning van Vrankryk ontleend heb, heeft, behalven de reeds gemelde wapens, op het voorſtuk tot een Opperſchild het wapen van het Hertogdom Milanen; een bewys dat dees laater dan de voorgaande gemaakt is, en tot omſchrift deeze letters;

(1) Ordonnance du Roy pour le reiglement Gen. de ſes Monnojes pag. 40.

PHILIPUS REX, ETC. MEDIOLANI DVX.

PHILIPS KONING, ENZ. HERTOG VAN MILANEN.

Op het ruggeſtuk zyn, aan de einden van een kruis, 's Konings vier Kroonen van Engeland, Vrankryk, Napels en Jeruſalem afgebeeld, en, dewyl het Menſchdom niet dan door het lyden en ſterven van onzen Zaligmaaker behouden kan worden, heeftmen deeze woorden, zoo op den zelven als op het hier verbeelde kruis, of moogelyk op de herſtelling van 't Roomſche Geloof in Engeland, zinſpeelende, in den rand geſteld;

MVNDI SALVS VNICA.

HET EENIGSTE HEIL VAN DE WAERELD.

Ondertuſſchen hadt het Spaanſche geld zooveel in Engeland te weege gebragt, dat het Huis der Gemeenten en het Hof op alle wyzen de Koninginne tragtten te behaagen, en tot dit einde het doodvonnis, ſtaande het gebied van Koning Hendrik tegen den Kardinaal Polus geveld, vernietigden, midsgaders twee Gezanten afvaardigden om den Kardinaal, die reeds in Nederland gekoomen was, te verwelkoomen, en naar Engeland te geleiden. Polus, in Slagtmaand (2) derwaart gekoomen, wierdt met alle tekenen van eere door den Koning, de Koningin en het Hof ontfangen, en ontvouwde hen en het Parlement kort hiernaa zynen aangenoomen laſt, zeggende, dat hy de verſtrooide Schaapen weder tot den Stal van Kriſtus wilde brengen, dat de Paus, welke de plaats van den Opperſten Harder op aarde bekleedde, hen bereid was te ontfangen, hen allen dierhalven vermaanende zich van deeze gunſtige gelegenheid te bedienen. Deeze aanſpraak verſchafte de Koninginne, die met onbegrypelyke drift het gezag van den Paus in Engeland wenſchte herſteld te zien, zooveele vreugde, datze zich inbeeldde de beweeging van een Kind in haar lighaam gevoeld te hebben, welke tyding door het ganſche Ryk, zelf op orde van den Raad, zooverre verbreid wierdt, datmen over de zelve Lofzangen in de Kerken aanregtte.

(2) R. Thoyras Hiſt. d'Anglet. Tom. VI. pag. 115. & 116.

Wanneer de begeerte van den Pauslyken Gezant Polus door het Hooger- en Lagerhuis overwoogen en toegeſtemd was, heeft hy, door tuſſchenkoomſt van den Koning en de Koninginne, volgens zyne verkreege magt, niet alleen al de Ingezetenen van hunne misſlagen, maar zelf het Ryk van alle ſtraffen, ontheven, mids alle wetten, voorheen tegen de Roomſche Kerk gemaakt, zouden vernietigd worden. De Engelſen, het zelve inwilligende, beloofden het gezag van den Paus, op den zelven voet als het voor twintig jaaren geweeſt was, te herſtellen, onder beding (3) van deeze voorwaarde; dat de Biſſchoppen, Hoofdkerken en Vergaderplaatſen, op de zelve wyze alsmen die thans bevondt, zouden blyven; dat de huuwelyken gemaakt binnen die trappen, welken alleen door de Kerklyke, en niet door de Godlyke

(3) Hiſt. der Reform. van Engeland door Burnet II. deel pag. 480. & R. Thoyras Hiſt. d'Anglet. Tom. VI. pag. 116.

1554 lyke wetten verbooden waren, van waarde, en de Kinders uit de zelven voor wettige gehouden zouden worden; dat alle instellingen van Geestlyke ampten, geduurende de scheuringe gedaan, bevestigd zouden worden; dat de gedingen der Gerechtshoven hunne volkoome kracht zouden behouden; en ten laatsten, dat de vervreemding der Kerklyke goederen onveranderd zoude blyven, en dat de bezitters der zelven door geene Kerklyke straffen zouden ontrust of vervolgd worden. Hoewel deeze punten magtig tegen de borst van den Pauslyken Gezant waren, echter moest hy de zelven, om zwaardere gevolgen te myden, bekrachtigen, verkondigende by het zelve Gods Oordeel over die, welken de Kerklyke goederen bezaten. Op deeze wyze wierdt het Ryk van Engeland den Paus, niet zonder merkelyke hulpe van den Keizer, weder onderdaanig, en, ter eeuwiger gedachtenisse van deeze aanmerkelyke omkeeringe, de nevenstaande gedenkpenning, in 't volgende jaar, ter eere van de voornaamste Hoofden van dit werk, gemaakt. 1554

F.

De Paus is op het voorstuk, met eenen prachtigen tabbaard om de schouders, afgebeeld; hebbende deezen tytel in den rand;

IVLIVS TERTIVS, PONTifex MAXimus, Anno V.

JULIUS DE DERDE, OPPERSTE PRIESTER, IN 'T VYFDE JAAR.

Op het ruggestuk is Engeland door eene knielende Vrouw, gelyk eene Amazoone met den boog en pylkooker nevens haar, afgebeeld, welke van den Paus by de regter- en van den Keizer by de flinkerhand wordt opgeheven, geholpen door den Kardinaal Polus; die agter haar staat, en kennelyk is aan het zilvere Kruis, het teken (1) van het Pauslyke Gezantschap: wyders vindtmen ook Koning Philips, met den degen op de zyde, en Koningin Maria naast hem; midsgaders, in den rand en op den voorgrond, deeze op het knielende beeld toepasselyke letters, gesteld;

(1) Bonanni Numism. Pontif. Tom. I. fol. 250.

ANGLIA RESVRGES,
VT NVNC NOVISSIMO DIE.

GY ENGELAND ZULT WEDER OPSTAAN,
GELYK THANS [ZOO OOK] TEN JONGSTEN DAGE.

Sedert zonden de Engelsche Koning en Koningin een deftig Gezantschap naar Rome, om, volgens de gewoonte der Vorsten, den Paus onderdaanigheid (2) te bewyzen, t'evens aflaat en vergeeving hunner zonden van zyne Heiligheid te verzoeken. Ook begonnen ze die van den Hervormden Godsdienst alengs meer en eindelyk zoosterk te vervolgen, dat, gelyk eenigen melden, in korten tyd, behalven een groot getal dat om 't leeven gebragt wierdt, der-

(2) O. Panvinii Vita Julii III.

1554 dertigduizend perſoonen om 't Geloof uit Engeland verjaagd zyn.

Terwyl de Keizer de Hoogheid van zynen Zoon bevorderde, hadt hy te Bruſſel, den twaalfden (1) van Weidemaand, zynen uiterſten wil, en in den zelven eene ſchikking zyner Landen en Goederen gemaakt, ſtellende, naadat hy bevoolen hadt zyn dood Lighaam te Granada te begraaven, en dertigduizend zielmiſſen voor hem te doen, zynen Zoon Koning Philips, mids die de Kerk beſchermen en de Geloofsonderzoeking voortzetten zoude, tot zynen algemeenen Erfgenaam, beveelende de Grooten, Amptenaaren, en bedienden zyner Ryken en Landen, zynen Zoon, Philips als hunnen natuurlyken Heer te gehoorzaamen, en aan zynen Zoon geene Ryken, Staaten of Landen te ſcheiden noch te vervreemden; nogtans beveſtigende 't gene de Keizer by het trouwen van zynen Zoon beloofd hadt, naamenlyk, dat des zelfs oudſte Zoon of Dochter, welk by de Koningin Maria mogt geteeld worden, in Borgonje en de Nederlanden zoude opvolgen, in welk geval zyn Kleinzoon Karel van die Landen zoude verſtooken blyven; doch, als 'er geene Kinderen door Maria ter waereld gebragt wierden, dan zou Prins Karel in de Heerſchappy dier Landen volgen: in geval Philips en des zelfs Zoon Karel zonder wettige Naakoomelingen ſtierven, dan verklaarde de Keizer zyne oudſte Dochter Maria, Gemaalin van Maximiliaan Koning van Boheme, en haare Kinderen tot algemeene Erfgenaamen; en by mangel van deezen zoude zyne Dochter Johanna, Prinſes van Portugaal, opvolgen; naa Johanna benoemde hy zynen Broeder den Roomſchkoning Ferdinand; naa deezen zyne Zuſter Leonora, Weduwe van Koning François, tot Erfgenaamen; en als van al de gemelden geene egte Kinders overbleeven, dan zouden de Ryken en Landen vallen op dien 'er toe gewettigd zoude zyn. Wyders, ook andere zaaken beſchikt hebbende, ſtelde de Keizer byzondere Uitvoerders van deeze zyne begeerte voor Spanje, en Italië; en voor Borgonje en de Nederlanden benoemde hy zyne Zuſter Maria Landvoogdes, zynen Zoon Koning Philips, Antoni Perrenot Biſſchop van Atrecht, Lodewyk van Vlaandre Heer van Praat, Karel van Lalein Stadhouder van Henegouwe, Jan van Lannoy Heer van Molembais, Odoard van Briſſacques zynen Aalmoeſſenier, en Karel Heer van Barlemont. 1554

(1) La Vida del Emp. Carlos V. por Pr. de Sandoval Part. II. fol. 859.

Dewyl de Kardinaal Polus, volgens orde van den Paus, te vergeefs onderſtaan hadt om den Keizer met den Koning van Vrankryk te verzoenen, wierdt de oorlog, die dus lang ſcheen te ſluimeren, onderwylen met grooten yver weder voortgedreeven, inzonderheid van de zyde der Franſen, welken te gelyk met drie Legers omtrent het midden van Weidemaand afkwamen. Karel van Borbon trok met een Leger van tweeëntwintigduizend mannen naar Artois, en verdierf al het Land. De Hertog (2) van Nevers Landvoogd van Champanje viel, met eenen wakkeren hoop volks, in Ardenne, nam Orchimont, Villarzi, Hierge en meer andere Sloten., en wierp die te gronde. De Coneſtabel Montmorency verwoeſtte, met geen mindere Krygsmagt, het Land van Aveſnes, en maakte zich meeſter van Chimay, Glaijon, Trelon, en eenige andere kleine Plaatſen. Als de Keizerlyke benden hierop de Stad Aveſnes verſterkten, deedt hy Marieburg, voorheen een Kaſteel en door de Landvoogdes tot eene fraaije Stad gemaakt en verſterkt, door den Maarſchalk van S[t]. Andrè inſluiten, en met zoogroote vaardigheid aantaſten, dat Juliaan Romero, een Spaanſch Bevelhebber, meenende zich met zyne benden binnen de zelve Stad te werpen, afgeweezen wierdt, en de zwakke bezetting, door 't geweld van 't vyandlyk geſchut benard zynde, of, zoo anderen (3) melden, door verraadery van den Bevelhebber, zich den agtentwintigſten (4) van Weidemaand, op dit beding over gaf, dat de bezetting zonder geweer uittrekken, en de Krygshoofden gevangen blyven

(2) Mezeray Hiſt. de France Tom. II. fol. 1089. & Comment. des Guerres entre Henry II. & Charles V. Part. II. pag. 53. & ſeq.

(3) Heuteri Rer. Auſtr. Lib. XIII. Cap. 21.

(4) Daniël Hiſt. de France Tom. V pag. 512. en die nieuwe Chron. van Brab. fol. 340.

1554 ven zouden. De Koning oordeelde deeze overwinning zoo aanmerkelyk, dat hy zynen naam aan die Stad wilde geeven, en haar dierhalven Hendriksburg beval te heeten; maar de oude gewoonte was zooveel sterker dan 't Koninglyke gebod, dat de Stad den eersten naam behieldt.

Sedert, dit Leger met het volk van den Hertog van Nevers vereenigd zynde, trok de Koning met deeze ontzaglyke magt naar de Maas, en, toen het Kasteel van Agimont bedwongen was, langs Givet naar Bovines, en, deeze Stad stormende gewonnen en uitgeplonderd hebbende, liet de Hertog van Nevers aan die van Dinant in 's Konings naam verzoeken, om zich by den ouden vreede, en in deezen oorlog onzydig te willen houden: als de Stedelingen hierop antwoordden, dat de Luikenaars (1) onder het Keizerryk behoorden, wierdt de Stad voorts met dertig stukken kanon beschooten, en zoo geweldig bestormd, dat, schoon zich Juliaan Romero met de zynen eenige dagen op het Kasteel kloekmoedig verweerde, hy echter, naa 't verduuren van verscheidene harde aanvallen, in welken veele Fransen sneuvelden, door de burgers gedwongen wierdt zich over te geeven, en dus, nevens den Bevelhebber Hendrik van Barlemont, gevangen raakte. Toen het Kasteel geslegt was, keerde het Fransche Leger 1554 naar Henegouwe, en schoon Emanuel Philibert het zelve met 's Keizers Leger den overtogt der Sambre scheen te willen betwisten, drongen de Fransen, mids het overwigt hunner Krygsmagt, echter door, en veroverden Bavay, datze uitplonderden en verbrandden; op de zelve wyze handeldenze ook met Binch, en verdelgden (2) dus in een oogenblik het Vorstlyke Paleis, 't gene de Landvoogdesse aldaar, met groote vlyt en ongemeene kosten, tot haar uitverkooze verblyf gestigt, en in verscheidene jaaren met zooveele schilderyen, beelden (3) en andere konststukken, en fraaijigheden versierd hadt, dat het voor een wonder, en tot verlustiging der schranderste vernuften, gehouden wierdt. Kort hiernaa verdienze ook Mariemont haar Lusthuis; als mede het Kasteel van Reux, uit wederwraake, zoomen voorgaf, van 't gene de Graaf van Reux, op orde der Landvoogdesse, aan 't Koninglyke Lusthuis Folembray in Picardië gedaan hadt. Het geluk der Fransche wapenen en voorspoedige overwinningen, in zoo korten tyd zonder merkelyken tegenstand verkreegen, hebben, zoo ik meene, oorzaak verschaft, dat men ter eere van den Koning de volgende penningen gemaakt heeft:

(1) Chapeavilli GestaPontif. Leod. Tom. III. pag. 373. & Hist. de Liege par Th. Bouille Tom. II. fol. 389. & 390.

(2) Comment. des Guerres entre Henry II. & Charles V. Part. II. pag. 50. & seq. en die nieuwe Chron. van Brab. fol. 342.

(3) Annal. d'Haynau par Ant. Ruteau fol. 417.

I. Rondom het borstbeeld van den Overwinnaar, dat met den Lauwrierkrans om 't hoofd op de voorzyde van den eersten gezien wordt, leestmen deezen letterzoom;

1554 HENRICVS II. DEI GRATIA FRANCORUM REX. 1554

HENDRIK DE TWEEDE DOOR GODS GENADE KONING DER FRANSEN.

De gekroonde halve Maan, welke de Koning tot zyn zinnebeeld voerde, wierdt hem sedert de minnaaryen met Diana zyne Meestresse zoo aangenaam, dat hy de zelve (1) op al zyne Gebouwen, huislyke Goederen, Krygsgereedschappen, Munten en Penningen deedt stellen, willende door de zelve, mids zy geduurig aangroeit, zynen aanwassenden roem en zugt tot de Alleenheersching betekenen; het welke door deeze zyne spreuk, die in den rand der keerzyde gesteld is, nader verklaard wordt;

(1) Mezeray Hist. de France Tom. II. fol. 1141.

DVM TOTVM COMPLEAT ORBEM.

TOT DAT ZY HET GANSCHE ROND ZAL VERVULD HEBBEN.

II. De tweede draagt het zelve borstbeeld op het eerste, en drie gekroonde halve Maanen, die in elkanderen geslingerd zyn, op het andere deel, met dit verschillende omschrift;

DONEC TOTVM IMPLEAT ORBEM.

TOT DAT ZY HET GANSCHE ROND ZAL VERVULD HEBBEN.

III. Het zelve borstbeeld des Konings staat op het eerste deel van den derden, en op het andere deel de halve maan, met de eerste letter van 's Konings naam, eenige Leliën en Kroonen, midsgaders de voorgemelde spreuke omringd;

IV. Op het ruggestuk van den vierden, wandt het voorstuk is gelyk den voorgaanden, zietmen eene halve Maan voor de Zon afgebeeld, hebbende de Koninglyke Kroon boven zich, omringd door deeze letters, die moogelyk op den Keizer, als de Zon der Aarde, zinspeelen;

CVM PLENA EST, FIT ÆMVLA SOLIS.

ALS ZY VOL IS, WORDT ZY DE ZON GELYK.

De Keizer middelerwylen de zaaken van zyn Huis en het noodige tot den Veldtogt schikkende, hadt de Landvoogdes Maria de twee Staaten van Brabant, de Geestlyken en (2) Edelen, bewoogen tot het belasten, niet alleen van de tarwe en den wyn, maar zelf van alle koopmanschappen; doch de Steden, het derde deel der Staaten uitmaakende, hier door het verderf des Lands te gemoet ziende, stelden zich zoo sterk tegen deeze nieuwe schatting, datmen, naa lang beraad, goed vondt zekere somme, die men alleen op de tarw, het vleesch, den wyn en de bieren zoude heffen, zonder andere dingen te bezwaaren, in te willigen. Hierenboven wierdt bevoolen, dat die van Brussel zich wapenen moesten, en dat men den zesden (3) man door geheel Brabant, om ten oorlog te dienen, kiezen zoude.

(2) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 338.

(3) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 340.

In Holland wierdt, den zevenentwintigsten (4) van Bloeimaand, by Plakkaat afgekondigd, datmen geene waaren, dan alleen Haring en gezouten Visch, voor den laatsten van Slagtmaand, uit Nederland zoude voeren; 't gene hiernaa tot den eersten van Bloeimaand des volgenden jaars verlengd wierdt. Ook wierdt, den eersten van Weidemaand, op de zelve wyze gebooden, dat geene Onderzaaten, welken zich met de Visscherye en de Haringvaart geneerden, met hunne Schepen, Buizen en Booten in Zee zouden steeken, zonder geleide van Oorlogschepen. Omtrent deezen tyd is ook nadere orde gesteld op het

(4) Het vierde Memoriaalboek van Jan van Dam, Griffier van den Hove van Holland.

1554 het aanbrengen, en betaalen van den tienden penning van alle Visscherye onder Holland behoorende. Toen dit besteld, en door den Graaf van Arenberg Stadhouder van Vriesland Krygsvolk in Oostvriesland (1) geworven, midsgaders een groot deel Volks uit andere oorden naar de Grenzen gevoerd was, kreeg de Keizer, naa 't winnen van Dinant, een vermoeden, dat de Fransen ligtlyk Namen zouden aantasten; begaf zich dierhalven met groot gevolg, den zevenden (2) van Hooimaand, derwaart, om t'evens de tweedragt, die onder de Legerhoofden ontstaan was, weg te neemen.

(1) Schotanus Chron. van Vriesl. fol. 695.

(2) Chron. van Christ. Sternsee MS.

Dewyl de Fransen sedert een deel van Henegouwe verwoest, en het beleg voor het sterke Kasteel Renty, op de Grenzen van Artois naar den kant van Boulonje, geslaagen hadden, volgde hen de Keizer met zyne Krygsmagt, die ondertusschen merkelyk versterkt was, straks naar dien oord, verzeld van zyne voornaamste Krygsoversten, naamenlyk, Emanuel Philibert Hertog van Savoije 's Keizers Veldheer, den Prins van Oranje, de Graaven van Hoogstrate, van Nassou, van Megen, van Arenberg, van Everstein, en Reinhart van Solms, midsgaders Jan Baptista Castaldus, Maarten van Rossem en meer anderen. Koomende, den dertienden van Oegstmaand, in 't gezigt van Renty, tasten zy de Fransen met zooveel gewelds aan, dat de zelven, naa een hachlyk gevegt, in 't welke de Hertog van Savoije, Ferdinand Gonzaga (3) en de Bisschop Granvelle byna gevangen raakten, en van beide de zyden veel volks verslaagen wierdt, eindelyk weeken, het beleg en het Slagveld verlieten. De Keizer, het Kasteel met nieuwe bezettinge verzorgd hebbende, trok met zyn Hofgezin naar S^t. Omer, om met de Landvoogdesse, die ook derwaart kwam, te spreeken. Zyn Leger nam den weg naar Auchy, een Slot van den Graaf van Egmond, dat, naa 't verslaan van eenige vyandlyke Ruiteren, den dertigsten van Oegstmaand bestormd, en in drie uuren, mids 'er slegts veertig Fransche Knegten op lagen, veroverd wierdt. Wandt de Koning, meenende dat de Veldtogt, door 't vertrek van den Keizer, geëindigd was, hadt, Ardres en Boulonje (4) versterkt zynde, een groot deel zyns Legers afgedankt, en zich naar Compiegne begeeven, kort hier naa gevolgd van den Conestabel Montmorency, laatende het gebied der overige Benden aan den Hertog van Vendôme, welke, voor 't beleg van Abbeville of Dourlans vreezende en de zelven best doenlyk verzekerd hebbende, agterwaart deinsde, en zich te Pontdormy, om het Keizerlyke Leger den togt over de Somme te beletten, nedersloeg. 1554

(3) Comment. des Guerres entre Henry II. & Charles V. par Rabutin Part. II. pag. 63.

(4) Comment. des Guerres entre Henry II. & Charles V. par Rabutin. Part. II. pag. 65. & 66.

Terwyl het vyandlyke Leger dus geweeken, en de Keizer, mids het verloopen van den Zomer, in 't begin van Wynmaand (5) over Atrecht weder naar Brussel gekeerd was, wierdt op zyne orde het Slot Mesnil aan de Rivier Canche, in een moerassig Land, door kracht van volk versterkt, (6) en ter gedachtenisse van het oude Hesdyn, dat niet verre van daar gelegen en in 't voorgaande jaar geheel verdelgd was, thans Hesdynfert geheeten; omdat, zoo eenige melden (7) het bygevoegde Fert de zinspreuk der Hertogen van Savoije, (8) zoo ik voorheen gemeld heb, was. In den zelven tyd trok het Keizerlyke Leger naar S^t. Riquier in Picardië, daar het alles verwoestte, en de Kasteelen (9) en Dorpen Dampiere, Dourrie, Machy, Machië, Maintenay en veele anderen in koolen leide. Een andere hoop, van tweeduizend Ruiteren en zeshonderd Voetknegten, liep tot voor Monstreul het Land af; maar weinige dagen voor die Stad gelegen, en eenige schermutselingen gehouden hebbende, keerde de zelve te rugge.

(5) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 345.

(6) Chron. van Christ. Sternsee MS en Beschryv. der Nederl. door Guicciardyn fol. 339.

(7) Heuter. Rer. Austr. Lib. XIII. Cap. 21.

(8) Derde Deel, fol. 325. en 326.

(9) Comment. des Guerres entre Henry II. & Charles V. par Rabutin Part. II. pag. 66. vers.

Wanneer de nieuwe Stad of Vesting Hesdynfert in staat van verweeringe, en met twaalf vaandelen Walsche Knegten onder den Vryheer van Tourlon, en vyf vaandelen Duitsen (10) onder Kornelis vander Ee, bezet was, drongen de Keizerlyke Benden dieper in Picardië, en wierpen, onaangezien de hevige aan-

(10) Chron. van Christ. Sternsee MS.

1554 vallen der vyandlyke Ruiteren, zich den elfden van Slagtmaand voor Amiens neder, zoona aan de Vesten, dat hen het geschut der Stad bereiken kon, desze straks weder opbraken, en naar Encre vertrokken; aldaar zeven dagen gelegen, en het Stedetje verbrand hebbende namenze den weg langs Bapaume op Kamerik, alwaar de Benden gemonsterd en de Uitheemsche voor 't grootste deel afgedankt wierden; maar de Graaf van Zwartzenburg en Joris Wernar ieder met tweehonderd Ruiteren, en de Graaf van Eberstein met tien vaandelen Duitsche Voetknegten bleeven in 's Keizers dienst, insgelyks, met een gelyk getal Knegten, de Duitsche Bevelhebber Lazarus Schwendi, welke met zyn volk naar Antwerpe gezonden wierdt, om die Stedelingen in bedwang te houden. Wandt het gemeene volk in die Stad was, door de nieuwe schatting op den drank en de eetwaaren, en door den eisch van den Keizer datze mede te velde trekken of zeker geld geeven zouden, zoo vreeslyk aan 't muiten (1) geraakt, dat de geschikste Burgers, mids het graauw de Regeerders met het werpen van steenen van het Stadhuis gejaagd hadt, niet dan met groote moeite, en 't vernietigen der gevorderde schattinge, deeze gevaarlyke beroerte weder bedaarden. Uit deeze oorzaake wilde de Keizer zelf derwaart trekken, maar door zyn gewoon ongemak verhinderd zynde, nam de Landvoogdes den last op zich, en kwam, om de zaak van naby te onderzoeken, met eenige Heeren van het Hof van Brabant binnen Antwerpe; aldaar de ontroerde gemoederen reeds bedaard vindende heeftze alleenlyk drie of vier der schuldigsten, anderen ten voorbeeld, doen straffen. Tot dit einde dan hadt de Keizer alvoorens Lazarus Schwendi, eenen Krygsheld, van wiens beleid en dapperheid hy zich boven anderen verzekerd hieldt, derwaart afgevaardigd; en dewyl dees meermaalen van den Keizer en des zelfs Zoon Koning Philips in groote zaaken gebruikt wierdt, en voorheen dikwylen genoemd is, heeft my by dit geval goed gedocht, zyne gedenkpenningen, ten teken zyner standvastigheid gemaakt, hier te vertoonen. 1554

(1) Beschryving der Nederlanden door Guicciardyn fol. 73. en Hist. der Nederl. door Em. van Meteren fol 14.

F.

L.

L Dees

1554 I. Dees, Vryheer van Hohenlandsberg, wierdt in 't vervolg zeer-beroemd in de Nederlandsche oorlogen, en een goed vriend van den Prins van Oranje en van den Graaf van Egmond; maar nevens andere Mannen van verdiensten zoo gehaat (1) van Granvelle, dat hy daar door uit den Raad moest blyven; zyn borstbeeld wordt, als een Krygsman in 't harnas met den sluijer om de schouder, binnen dit omschrift, op de voorzyde van den eersten gevonden; 1554

(1) Strada de Bello Belgico Tom. I. pag 87.

LAZARVS A SWENDI CARoli V. IMPeratoris et REGis PHILippi Filii CONSiliator, LEGatus, et GERManicæ MILitiæ PRÆFectus, ÆTatis XXXIIII.

LAZARUS VAN SCHWENDI RAADSHEER, GEZANT, EN BEVELHEBBER DES DUITSCHEN LEGERS, VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN EN VAN DES ZELFS ZOON KONING PHILIPS, ZYNS OUDERDOMS XXXIIII.

Zyne standvastige Deugd zietmen op de keerzyde afgebeeld door eenen brandenden Berg; die onbeweegelyk het woeden der onstuimige baaren en der bulderende winden verduurt, en dierhalven leestmen deeze woorden in den rand;

DVRAT ET LVCET.

HY VOLHART EN LICHT.

II. De tweede is in alle deelen den voorgaanden gelyk, behalven in het afbeeldsel, dat hier van vooren gekeerd, en zonder jaarteken zyns ouderdoms, gevonden wordt.

De Veldtocht op de Grenzen der Nederlanden dus op en neder gaande, was 't geluk des oorlogs den Keizer gunstiger in Italië; wandt Cosmus Hertog (2) van Florenze, den overlast der Fransen moede zynde, voegde zich op zekere voorwaarde by den Keizer, om Toscane van de dwingelandye der Krygsknegten te verlossen; tot dit einde verbondenze zich ook met den Paus, en stelden den Markgraaf van Marignan tot Hoofd huns Heirs; welke, naa verscheidene ontmoetingen, eindelyk de Fransen; onder 't gebied van Pieter Strozzi, by de Stad Siena, in eenen staanden Veldslag zoo geweldig versloeg, dat de meesten van kant of verstrooid raakten, en de Hertog van Florenze de Ridder Order van St. Steven, ter gedachtenisse van deeze overwinninge, mids die op den dag van deezen Heilig; den derden van Oegstmaand, voorviel, eenigen tyd laater instelde. Die van Siena, (3) een langduurig beleg uitgestaan, en eindelyk geene hoope van ontzet overig hebbende, gaven zich, door schriklyken honger geperst zynde, in 't begin des volgenden jaars, aan den Markgraaf in den naam des Keizers, onder dit beding, over, datze lyf en goed behouden, en altyd onder zyne bescherming blyven zouden; dierhalven stelde zyne Majesteit eerlang François van Toledo, en kort hiernaa den Kardinaal van Burgos, aldaar tot Stadhouder.

(2) Mezeray Hist. de France Tom. II. fol. 1093.

(3) Mezeray Hist. de France Tom. II. fol. 1097.

In Piëmont geviel luttel verandering, noch in den Staat van Milanen, dan alleenlyk, dat de Keizer uit agterdocht, die hem in 't oor geblaazen was, even of zyn Stadhouder Ferdinand Gonzaga (4) zich meester van dat Hertogdom zocht te maaken, Gonzaga naar Nederland ontbooden hadt om den oorlog aldaar te helpen voeren, stellende in des zelfs plaatse Gomes Suares van Figueroa tot Landvoogd, en Veldheer zyns Legers, in dien oord.

(4) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 525.

Al deeze bekommeringen verhinderden den Keizer niet in 't beleggen van eenen

1554 eenen heimelyken aanflag op de Stad Metz, met hulpe der (1) Franciscaner Monniken, welken eene algemeene vergadering hunner Orderbroederen beleidden, en tot dit einde van alom veel voorraads in hun Klooster deeden brengen; onder de vaten, die met wyn en bier derwaart gevoerd wierden, hadt men eenige met geweer gevuld, en veele gewapende Krygsknegten van Diedenhove, en andere naby gelegene plaatsen, kwamen onder de opperkleederen der Franciscaneren gedekt binnen Metz, met een voorneemen, als de Keizerlyke bezetting uit Diedenhove in 't gezigt van Metz koomen, en de Fransche bezetting tegen de zelve uittrekken zoude, om, met hulpe der Inwooneren, de overige bezetting op het lyf te vallen, en dus poorten en vesten te vermeesteren; maar, hoe loos dit werk bestooken was, echter kreeg 'er de Bevelhebber François van Scepeaux Heer van Vielleville, door 't geduurige gaan en keeren der onbekende Geestlyken, de lugt van, nam dierhalven den Opziener van 't Klooster gevangen, en ontdekte niet alleen het geheim, maar lokte zelf door 't beraamde teken de Keizerlyke benden van Diedenhove in hinderlaagen, versloeg en ving een groot getal der zelven, en deedt de Franciscaners, die van den aanslag wisten, uit de Stad jaagen, en behieldt, door deeze waakzaamheid, de Stad Mets voor den Koning van Vrankryk, welke hem deezen dienst met zyne Ridderordere, en sedert ook met den Maarschalksstaf, beloonde.

(1) Hist. de Lorraine par Aug. Calmet Tom. II. fol. 1339.

In den ommezwaai van Duitsland was het overlyden van den zoo dikwylen genoemden Jan Frederik Hertog van Saksen aanmerkelyk, welke den ongelukkigen loop zyns leevens den derden (2) van Lentemaand deezes jaars eindigde, elf dagen naadat zyne Gemaalin Sibilla van Kleef gestorven was, en kort naadat hy het (3) verdrag met Augustus Keurvorst van Saksen, over de verdeeling en opvolging hunner Landen, op zyn ziekbedde gesslooten hadt. Ten zelven dage rees 'er groote ontsteltenis in Oostenryk, omdat de Roomschkoning Ferdinand (4) aan die Landzaaten gebooden hadt het Nachtmaal, naar 't gebruik der Roomsche Kerke, onder eenerley gedaante te ontfangen; maar de Heerschappen, Edelen en Steden beweerden, dat de Koning noch niemand de instellingen van Kristus en des zelfs Apostelen mogt veranderen, en dewylmen den beker ook in de eerste Kristelyke Kerke gewoon was te gebruiken, smeektenze den Koning, dienze in alle andere zaaken zouden gehoorzaamen, van hun gewisse in dit punt niet te willen dwingen of te bezwaaren. 1554

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 816.

(3) Corps Diplomat. par du Mont Tom. IV. Part. III. fol. 70.

(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 823. & seq.

Als de Roomschkoning (5) in 't laatste van 't jaar op den Ryksdag, dien hy te Augsburg beleid hadt, verscheen, en noch Vorsten noch Stenden aldaar vondt, zondt hy straks zyne brieven en boden aan de zelven met eene ernstige vermaaninge, om tegens Sprokkelmaand des naastkoomenden jaars, niet door Gezanten, maar in persoon derwaart te koomen, wyl de zaaken des Ryks zulks vereischten, en zyn Broeder de Keizer hem volkoome magt gegeeven hadt om met hen, 't gene tot heil des Lands noodig was, te beraaden. Op den agtienden (6) van Wintermaand schreef de Keizer uit Brussel aan de Vorsten en Stenden van Duitsland, hen vermaanende, datze den verdreeven Albert Markgraaf van Brandenburg, die door hulp van den Koning van Vrankryk weder nieuwen aanhang zogt te maaken, in geenen deele zouden begunstigen; ja geboodt op zwaare straffe, dat niemand hem noch zynen aanhang met raad, volk, geld, leevensmiddelen of geschut zoude helpen; en deedt deeze brieven, opdat ieder zyne begeerte zoude weeten, alom aanslaan en verkondigen.

(5) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 830.

(6) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 829.

In deezen toestand eindigde het vierenvyftigste jaar deezer eeuwe, het volgende nam zyn begin met nieuwe zorgen; wandt de Fransen hadden, al vroeg 1555 in Louwmaand, een Dorp (7) by het pas gestigte Hesdynfert beroofd, en eenige boeren gevangen, en hoewelze door Keizerlyke benden, die ook liepen stroopen,

(7) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 347.

1555 pen, onderschept; en naa grooten tegenstand in de vlugt gedreeven, en van den buit en de gevangenen ontzet wierden, echter baarde deeze aankondiging des oorlogs zooveel omzigtigheid, dat de Keizer, wiens geldmiddelen door de groote kosten verslonden waren, nieuwe schattingen begon uit te denken, en den zevenden (1) van Sprokkelmaand tot dit einde te Brussel deedt afkondigen, dat een ieder van alle inkoomsten zyner vaste goederen, 't zy Landen, Huizen, Bosschen of Beemden, den tienden en den twintigsten penning zoude moeten opbrengen. Den veertienden (2) der zelve maand wierdt in Holland by plakkaat gebooden, dat geene Onderzaaten van den Keizer, 't zy Edele of Onedele eenige vreemde Heeren, Steden of Landen zouden moogen dienen. Insgelyks wierdt aldaar, onlangs hiernaa, verbooden geene graanen (3) of andere eetwaaren, dan alleenlyk Haring en gedroogde Visch, uit het Land te voeren.

(1) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 348.

(2) Vierde Memoriaalboek van Jan van Dam.

(3) Vyfde Memoriaalboek van Jan van Dam.

Als de vyandlykheden dus alengs meer wakkerden, en de Keizerlyke Benden onder den Prins van Oranje voorgenoomen hadden Marieburg te belegeren, en tot dit einde alle toegangen, op dat 'er niets ingevoerd mogt worden, bezetteden, heeft de Hertog van (4) Nevers met een deel zyns Legers hen gedwongen te vertrekken, en dus de Stad gespysd. Vermids deeze Sterkte aan die van Henegouwe, Luksemburg en Luik zeer hinderlyk was, wierdt de Keizer te raade de gemelde Gewesten door twee nieuwe Sterkten te dekken. De eerste deedt hy drie mylen van Marieburg op eenen berg over Givet, om de Maas in dwang te houden, stigten, en naar zynen naam (5) Charlemont [Karelsberg] heeten. De tweede, anderhalve myl van Marieburg, wierdt naar zynen Zoon Philippeville (6) [Philipsstad] genaamd. Doch aleer de zelven volbouwd waren, was de Maarschalk van S^t. André met een Leger naar Artois gezonden, om, ware 't doenlyk, het voltooijen van Hesdynfert te beletten; als hy dit onmoogelyk vondt, en het Graafschap van S^t. Pol, van waar de meeste levensmiddelen naar Hesdynfert gevoerd wierden, verwoest hadt, viel hy in 't Land (7) van Kamerik, daar hy Chateau Cambresis overweldigde en vernielde. Op deeze gevallen meen ik, dat de Nederlanders, die de onverdraagelyke moeijelykheden des oorlogs zat waren, de twee volgende rekenpenningen, zoo te Brussel als te Rys-sel, gemaakt of liever vernieuwd hebben.

1555

(4) Annal. de France par Belleforest fol. 589. & 590.

(5) Guicciardyn Beschryv. der Nederl. fol. 375.

(6) Guicciardyn Beschryv. der Nederl. fol. 360.

(7) Heuteri Rer. Austr. Lib. XIII. Cap. 22.

♀

M.

♀

B.

I. Rondom 's Keizers borstbeeld, dat met eenen Lauwrierkrans op het voorstuk van den eersten gevonden wordt, leestmen deezen letterzoom;

GECTOIRS POUR LA CHAMBRE DE COMPTE A BRUCELLES. 1555.

1555 LEGPENNINGEN VOOR DE KAMER DER REKENINGE TE BRUSSEL 1555. 1555

Op het ruggestuk is Jupiter, die met zynen bliksem den hoogmoedigen Faëton uit den Hemel werpt, afgeschetst, en in den rand zyn deeze uit de Heilige Bladeren (1) ontleende woorden;

(1) Psalm LXVIII. vers. 31.

DISSIPA GENTES, QUÆ BELLA VOLVNT.

VERSTROOI DE VOLKEN, DIE DE OORLOOGEN BEGEEREN.

II. De tweede draagt op de voorzyde het borstbeeld van den Erfprins Philips, en, 't gene aanmerkelyk is, hier zoowel als op veele andere Nederlandsche rekenpenningen omtrent deezen tyd gemaakt, zonder Koninglyken tytel, hebbende alleenlyk dit omschrift;

PHILIPUS CAROLI FILIUS, HISPANIARUM PRINCEPS. 1555.

PHILIPS ZOON VAN KAREL, PRINS VAN SPANJE. 1555.

Op de keerzyde zietmen eenen Veldslag, in welken die met het Borgonsche Kruis in den Standaard hunne tegenparty doen vlugten, beslooten binnen dit randschrift;

GECTOIRS POVR LA CHAMBRE DES COMPTES A LILLE.

LEGPENNINGEN VOOR DE KAMER VAN REKENINGEN TE RYSSEL.

Hierentusschen hadt de Graaf van Megen, op orde der Landvoogdesse, eenig volk in 't Land van (2) Munster en in Oostvriesland geworven en naar Brabant gevoerd; en de Keizer, onder voorwendsel van door de Fransen tot den oorlog gedwongen te zyn, eene beede van de Geldersen (3) gevorderd; maar deezen, hoe sterk door hunnen Stadhouder Lalein, Graaf van Hoogstraate, opgewekt, betoonden, dat hunne Landzaaten door de ongemakken des oorlogs zoo verarmd waren, dat het hen onmoogelyk was nieuwe schattingen in te willigen.

(2) Schotanus Chron. van Vriesland fol. 487.

(3) Slichtenhorst Geld. Geschied. fol. 487.

Dewyl het geld der Nederlanderen, dus op 's Keizers begeerte niet gemaklyk wilden volgen, en de Kardinaal Polus by zyne Majesteit en by den Koning van Vrankryk geduurig om den vreede aanhieldt, wierdt eindelyk van beide de zyden eene saamenkoomst beraamd, tot welke zy eene plaats Merc genaamd, tusschen Ardres, Kales (4) en Grevelingen, verkoozen, werwaart Jan Cerda Hertog van Medina Celi, Karel Graaf van Lalein, Antoni van Granvelle Bisschop van Atrecht, Viglius van Zwichem, en Bravenus, een uit den Raad van Mechele, in 't begin van Bloeimaand uit 's Keizers naam gezonden wierden: voor den Koning van Vrankryk verscheenen de Kardinaal van Lotteringe, Annas van Montmorency, Karel Marillac, Jan Morviller en Claudius Albaspine: en wegens Engeland de Kardinaal Polus, Steven Gardiner, de Graaf van Arondel, en Willem Paget, als Middelaars. Doch de begeerten der twee Vorsten waren zoo tegenstrydig, dat het groote moeite in hadt hen te bevreedigen; wandt Koning Hendrik (5) hadt zynen Volmagtigden geene andere vryheid gegee-

(4) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 348.

(5) Thuani Hist. Tom. I.

1555 geeven, dan van Metz, Toul, en Verdun af te staan, om de Stenden van 't Keizerryk niet te vergrammen, en den Keizer dus het middel te benemen, om hen uit deeze oorzaake in den oorlog met Vrankryk te wikkelen: verder moestenze aanhouden op de overlevering van 't Hertogdom van Milanen, en omtrent Piëmont en Savoije zoudenze zich schikken naar de voorstellen van den Keizer, en niets afstaan dan naar maate van 't gene hen op andere punten ingewilligd zoude worden. De Keizer, hoe zwak en neêrslagtig door zyne ongemakken, was echter niet geneegen zyne Heerschappy te verminderen, des zyne Gemagtigden ook niet naar de overlevering van 't Hertogdom van Milanen wilden luisteren, dan op deeze voorwaarde; dat Prins Karel, 's Keizers Kleinzoon, met Isabella, oudste Dochter van Koning Hendrik, zoude trouwen; by welk geval de Keizer het zelve Land aan den jongen Prins onder dit beding zoude afstaan, dat de Koning den eisch op het zelve voor zich en zyne Naakoomelingen zoude laaten vaaren: Voor het verwoesten van Terroane en 't oude Hesdyn zou de Keizer van het Graafschap Charlois en nieuw Hesdyn, mids de Sterkten van het laatstgemelde geslegt wierden, afzien, en Koning Hendrik hem Yvoy, Damvillers en Montmedy in Luksemburg; en slegts maar een der zelven ontmanteld, weder zoude inruimen: Hierenboven begeerde de Keizer het Hertogdom van Borgonje, en al 't gene 't welke den Hertog van Savoije ontnoomen was, overgegeeven te hebben; maar de Fransche Gemagtigden wilden nooit gedoogen, datmen de zaak van Borgonje op 't tapyt bragt, en antwoordden, datmen den Keizer omtrent Savoije zou konnen voldoen, als de zelve recht wilde doen aan den Koning Hendrik van Albret in 't wedergeeven van Navarre, zyne benden uit het Hertogdom van Parma trekken, en Octavius Farneze in vreedzaame bezittinge van dat Gebied laaten zoude. Ook wierdt 'er over het huuwelyk tusschen den Hertog van Savoije en Margarita 's Konings Zuster, 't gene weinige jaaren laater voltrokken wierdt, zonder veel aandrangs, gesprooken.

fol. 464. & Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 527. & 528.

De Kardinaal Polus, ziende, door zyne vlyt noch door ernstige vermaaningen van den Paus, de zaaken niet vorderen, en dat in deezen handel, gelyk in al de voorgaanden, het punt omtrent de Hertogdommen van Milanen en Borgonje onoverwinnelyke hinderpaalen voor den vreede waren, sloeg voor, om de uitspraak van dit verschil aan de bemiddelinge der Kerkvergaderinge van Trente, als de Paus die weder vergaderd zoude hebben, over te laaten. Doch, wyl dit ook geen ingang vondt, en de Gemagtigden geene nadere orde ontfingen, keerdenze te rugge, en Granvelle begaf zich, om den Keizer verslag te doen, naar Brussel, daarmen kort te voore tyding (1) gekreegen hadt van 't overlyden der Koninginne Johanna, 's Keizers Moeder, welke Vorstin van 't verstand beroofd zynde, gelyk ik voorheen gemeld heb, den elfden van Grasmaand deezes jaars, te Tordesillas in den ouderdom van drieënzeventig of, zoo anderen melden, zesenzeventig jaaren gestorven was. Als hierop te Brussel (2) en elders dagelyks de klokken geluid, en de omstandigheden tot de uitvaard gereed gemaakt wierden, zyn de zelven, om dat Koning Philips deedt weeten, dat hy de plechtigheid in persoon wilde bywoonen, tot zyne koomst uitgesteldt.

(1) Vita di Carlos V. Emp. por Pr. Sandoval Part. II. fol. 766. & 767.

(2) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 348.

Zoodra de Gemagtigden hunne byeenkoomst geindigd hadden, wierden de vyandlykheden op de Grenzen weder aangevangen, en de Fransen bragten door een geheel Leger, onder den Hertog van Nevers (3) en den Maarschalk van St. André, nieuwen onderstand in Mariëburg, met verlof van den Koning om den Heer van Barlemont, die het gebied over 't Keizerlyke Leger omtrent Givet voerde, en Charlemont deedt voltooijen, den Veldslag te moogen aanbieden; maar t'evens met een verbod om hem in zyne Legerplaatse aan

(3) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 528.

1555 aan te grypen; des het Fransche Leger, naa 't ververschen van Mariëburg, zich in 't gezigt der Keizerlyke Krygsmagt nedersloeg; doch Barlemont niet heilzaam oordeelende uit te trekken, keerde het Leger, toen 't eenige schermutselingen gehouden hadt, naar Philippeville, en, dat reeds in staat van verweeringe vindende, besloot het, uit vreeze of den toevoer mogt afgesneeden worden, Chimay te bespringen; maar het zelve met kloeke bezettinge versterkt zynde, trok het Fransche Leger te rugge.

Willem van Nassou Prins van Oranje, die onderwylen met eenen wakkeren hoop volks in Picardië getrokken was, zulks verneemende viel de Franssen (1) zoo onverwagts in de Lenden, dat hy veele Edellieden en een groot deel hunner agterhoede versloeg. Deeze vyandlykheid, meest ten verderve van 't platte land loopende, wierdt eensslags door een onvoorzien toeval geëindigd, en de Krygsmagten, schoon in 't midden des Zomers, naar haare winterlegeringen gezonden, om dat de pest reeds veel volks verslonden hadt; ja zelf wierdt de beroemde Krygsheld Maarten van Rossem (2) Heer van Poederoije, die in beleid van onvoorziene aanslagen, in geduld der zwaarste moeijelykheden van den Kryg, noch in dapperheid niemand zwigtte, van deeze besmettinge zoo hevig getroffen, dat hy in Weidemaand te Antwerpe den geest gaf, en kort hiernaa in zyne Heerlykheid, in de Bommelerwaard, begraaven wierdt.

(1) Mezeray Hist. de France Tom. II. fol. 1100.

(2) Slichtenhorst Geld. Geschied. fol. 488. en Gouthoeven Chron. van Holl. fol. 622.

Staande deeze zaaken was Paus Julius de Derde, die meer tyds in brasseryen en wulpsche vermaaklykheden, dan in zorge over het bestieren zyner Kerke (3) gesleeten, en door ydele klap zyne Waardigheid verminderd hadt, den drieëntwintigsten van Lentemaand, naa eene regering van vyf jaaren en eenige dagen, gestorven. Toen de Zetel agtien dagen ledig gestaan hadt, wierdt Marcellus Cervinus, Kardinaal van 't Heilige Kruis van Jerusalem, een voorbeeld van vroom en godvrugtig leeven, den negenden (4) van Grasmaand deezes jaars, tot Paus verkoozen, en met den naam van Marcellus den Tweeden gekroond. Wanneer ieder van deezen geleerden en deugdzaamen Kerkvoogd groote dingen te gemoet zag, 't zy in 't Hervormen van het Roomsche Hof, wyl hy alle overdaad verachtte, 't zy in 't verbeteren van de zeden der Bisschoppen, of in de herstellinge van den Staat van Europa, naar welke verandering hy met grooten yver wenschte, heeft hy, naa eenëntwintig dagen geregeerd, en zes dagen minder dan vyfenvyftig jaaren geleefd te hebben, het sterflyke deel, zoo eenigen (5) melden vergeeven zynde, den laatsten van Grasmaand, afgelegd, naadat hy alvoorens door Gezanten den Keizer en Koning van Vrankryk, met grooten ernst, tot het afleggen der wapenen vermaand, en hen tegelyk doen zeggen hadt, indienze dit verzoek niet inwilligden, dat hy dan zelf in persoon by hen wilde koomen, om hen tot den vreede te brengen. Dewyl dit veel tot het beleggen der reeds gemelde onderhandelinge der Vorsten geholpen hadt, zal ik den Pauslyken penning, zoo ter gedachtenisse van zynen persoon als ongemeene zugt tot den vreede gemaakt, hier nederstellen. 1555

(3) O. Panvinii Vita Julii III.

(4) O. Panvinii Vita Marcelli II.

(5) Mezeray Hist. de France Tom. II. fol. 1099.

♀

F.

Dees

1555 Dees, Zoon van Richard Cervinus, Schatbezorger (1) des Heiligen Zetels over het Vorstendom Ancona, en van Cassandra Bencia, wierdt, naadat hy zyne letteroeffening te Siena voltrokken hadt, door Paus Paulus den Derden tot Geheimschryver, en tot de Gezantschappen aan den Keizer en de voornaamste Vorsten van Europa verkoozen; sedert door den zelven, in 't negenendertigste jaar deezer eeuwe, met het Purper beschonken wierdt hy eindelyk op de voorverhaalde wyze tot de hoogste Waardigheid der Kerke verheven: des men op het eerste deel deezen tytel rondom zyn afbeeldsel vindt; 1555

(1) O. Panvinii Vita Marcelli II.

MARCELLVS II. PONTifex MAXimus.

MARCELLUS DE TWEEDE OPPERSTE PRIESTER.

Op het andere deel zietmen de Gerechtigheid, aan haare rechter zyde den Vreede, en aan de flinker den Overvloed, door drie Vrouwen afgebeeld, en, in verwagtinge van den gewenschten Vreede, leestmen, ter verklaaringe van 's Pauzen geneegenheid, deeze uit de Koninglyke Gezangen (2) ontleende woorden in den rand;

(2) Psalm CXXII. vers. 7.

FIAT PAX IN VIRTVTE TVA.

DAT HET VREEDE WERDE DOOR UWE MAGT.

Wyders vindtmen op den voorgrond onder het beeldwerk, ter eere van den lofwaardigen Kerkvoogd, dit opschrift gesteld;

MEMORIaE OPTIMI PONtificis.

TER GEDACHTENISSE VAN DEN BESTEN PAUS.

HISTORI
DER
NEDERLANDSCHE
VORSTEN:
DES DERDEN DEELS
ZESDE BOEK.

1555

Naauwlyks was het overlyden van Paus Marcellus alom rugtbaar geworden, of Maria Koningin van Engeland (1) meende den Kardinaal Reginald Polus, die uit het Huis van Jork gesprooten en dus van haare Maagschap was, in den Kerklyken Zetel te dringen; maar, terwyl de Koningin de hiertoe noodige middelen aanwendde, hadden de Kardinaalen, den tweeëntwintigsten (2) van Bloeimaand, Jan Pieter Caraffa, Deken hunner vergaderinge, tot Paus verkoozen, en onder den naam van Paulus den vierden in die Waardigheid bevestigd. Eene verheffing, die, mids de Paus aan de zyde van Vrankryk hing, grootlyks mishaagde aan den Keizer, welke, 't gene hy reeds voor eenige jaaren besllooten hadt, en door zwakheid zyns lighaams of door den tegenspoed des oorlogs dagelyks vermeerderd was, thans wilde volvoeren, naamenlyk om zyne erflyke Ryken, Staaten en Landen aan zynen Zoon Philips over te draagen. Koning Philips, tot dit einde van zynen Vader den Keizer ontbooden, nam den vierden (3) van Herfstmaand de reis naar Nederland des te liever aan, omdat hy reeds van zyne Gemaalinne, die noch schoon, noch jong was, een afkeer gekreegen hadt, te meer, wyl hy, bespeurende, datze buiten staat was om kinderen voort te brengen, zich dus ook in zyne meeninge om Engeland en Spanje onder een Hoofd te brengen, bedroogen vondt.

(1) R. Thoyras Hist. d'Anglet. Tom. VI. pag. 124.

(2) O. Panvinii Vita Pauli IV.

(3) R. Thoyras Hist. d'Anglet. Tom. VI. pag. 126.

1555

In 't laatste der zelve maand zondt de Keizer zyne brieven (4) aan alle Staaten zyner Nederlanden, ontbiedende van alom zeker getal van Gemagtigden, by ieder Gewest met volkoomen last te benoemen, tegens den veertienden van Wynmaand naar Brussel, om hen aldaar nader te verklaaren, 't gene zyne begeerte, en in de gemelde brieven begreepen, was. Dewyl de Staaten van Holland op dit Keizerlyke gebod vergaderden, zal ik hier kortlyk verklaaren uit welke Leden de zelven bestonden. In voorgaande tyden bezaten de Ridderschap en Edelen alle Kasteelen, Sloten, en Hofsteden ten platten lande van Holland; maar Keizer Karel, (5) als Heer des Lands, maakte de Leenen gelyk de Vaderlyke erfgoederen, en ontsloeg de Ridderschap en Edelen van den dienst, dienze van hunne Leenen pleegen schuldig te zyn, des eenigen hierdoor van de

(4) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 353. en Goudhoeven Chron. van Holl. fol. 620.

(5) Handvest Chron. door M. vander Houve fol. 60.

1555 de oude Deugd en Dapperheid verbasterd, alengs tot ledigheid en verkwisting hunner goederen vervielen, en eindelyk door kwaad gedrag hunne Heerlykheden moeften afftaan, welken de Kooplieden of ryke Burgers inkogten, en dan den naam dier huizen, dikwylen van een Adelyk geflacht ontleend, aannamen. Schoon deezen zich dus tot nieuwe Edellieden maakten, echter warenze hierdoor toen niet bevoegd in de Vergaderinge der Staaten te verfchynen; omdat 'er eene vafte gewoonte (1) en een recht was, dat niemand ter Vergaderinge der Staaten van Holland onder het eerfte Lid of de Edelen befchreeven wierdt, dan Edelen van eenen ouden Adelyken Hollandfchen Stam, bezittende Heerlykheden of Ambachtsheerlykheden in Holland of Weftvriesland, die zy van hunne Voorouderen geërfd hadden; wandt de Hollandfche (2) Edellieden, die geene hooge noch laage Heerlykheden hadden, wierden nooit befchreeven, maar die uit hoofde van hunne Heerlykheden hiertoe bevoegd waren, zelf buiten 't Land woonende, wierden, als de Vorften fchatting van de Landen vorderden, altyd befchreeven. Om het verfchil der zelven aan te wyzen, zal ik hier, zonder op den rang te letten, een klein voorbeeld laaten volgen van die in dit jaar vyftienhonderdvyfenvyftig tot de Vergadering der Staaten, en uit welken hoofde, (3) zyn benoemd geworden.

(1) Handveft Chron. door M. vander Houve fol. 185.

(2) Handveft Chron. door M. van der Houve fol. 66.

(3) Handveft Chron. door M. vander Houve fol. 62. & seq.

Georg van Egmond Bisfchop van Utrecht, als Heer van Hoogwoude en Aartswoude; en Ambachsheer van Spanbroek; Willem van Nasfou Prins van Oranje, als Heer van Ysfelftein, Benskoop; Jaarsveld, Leerdam, en Ambachtsheer van Polanen, de Lek enz. Lamoraal Prins van Gavere, als Graaf van Egmond en onderhoorige Heerlykheden; Philips van Montmorency Graaf van Hoorn, als Heer van 't Land van Altena en daar onderhoorende Heerlykheden; Philips Graaf van Ligne, als Heer van Wasfenaar, Voorfchoten en Wimmenom, Burggraaf van Leide, en daar onder behoorende Heerlykheden van Leiderdorp, beide de Katwyken, Valkenburg, Voorburg, Sasfenheim en Oeftgeeft; Jan van Ligne Graaf van Aremberg, als Heer van Naaldwyk en Hondsholle, Ambachtsheer van Vlaardinger Ambacht, van Waddinksveen enz.; Reinold van Brederode Heer van der Hoog, Ambachtsheer van Santvoort, Velfen, Schorel; en Heer van Vianen met de onderhoorige Dorpen; Cornelis van Bergen, als Heer van Zevenbergen; Arend van Duivenvoorde, Ambachtsheer van Noortigerhout en van 't Wout; Jacob van Duivenvoorde Ambachtsheer van Obdam en Hensbroek; Wesfel van den Boetfelaar Heer van Aspere en half Nieuwpoort; Walraven van Arkel Heer van Heukelom; Jacob van der Duin Ambachtsheer van Sprange; Gerrit Heer van Asfendelft, Heemskerk, en Ambachtsheer van Kaftrikom; Otto van Egmond van Kenenburg, Ambachtsheer van Sinte Martynsrecht; Adriaan van Matenesfe Heer van Riviere, Ambachtsheer van Matenesfe; Willem van Lokhorft, Heer van Heemftede, Ambachtsheer van Slydrecht, en veele anderen. Ja tot deeze Dagvaarten (4) wierden zelf de Vrouwen befchreeven, als de Graavin van Hoogftraate, wegens haare Hollandfche Leenen Hondswyk en Everdingen; Maria van Matenesfe Vrouw van Warmond, Ambachtsvrouw van Alkemade en Esfelykerwoude. Eenige andere Leenmannen waren niet gewoon befchreeven te worden, moogelyk omdat hunne Leengoederen van minder belang waren, als de Abt van Egmond, Heer van Abtswoude buiten Delft; de Abtdis Vrouw van Rynsburg en Boskoop; de Abt van Middelburg Ambachtsheer van Wyk by Heusden; de Burgermeefters van Delft Ambachtsheeren van Naaltwyksrecht onder Overfchie. Ook vondtmen Heeren, die hunne Heerlykheden van Holland te Leen bezaten, en nooit ter dagvaart, als daar toe niet gevoegd, befchreeven wierden; naamenlyk, Jacob de Jong, Heer van Baardwyk; Wouter, Heer van Oud Heusden, Ambachtsheer van Alblasferdam; 1555

(4) Handveft Chron. door M. vander Houve fol. 65.

1555 dam; Adriaan Stalpaart, Ambachtsheer van Ruiven; Klaas van Asſendelft, Ambachtsheer van 's Graavenmoer; Jan van Almonde, Ambachtsheer van Boekelsdyk en van Bloemendyk; Antoni Carlier, algemeen Overſte der Munte, Ambachtsheer van Hoogblokland. Het welke ik wat breeder heb willen vermelden, om den rekenpenning van den laatſtgemelden Overſten der Keizerlyke Munthuizen in Nederland hier gevoegelyk te konnen vertoonen. 1555

Rondom zyn wapenſchild, dat met den Ridderlyken helm verſierd op het eerſte deel geſteld is, leeſtmen deezen letterzoom;

ANTHoinE CARLIER GeNeRAL DES MONNoyes DE L'EMPereur.

ANTONI CARLIER ALGEMEEN OVERSTE DER MUNTEN VAN DEN KEIZER.

Het ruitwapen zyner Gemaalinne, die ik niet heb konnen opſpeuren, ſtaat op het andere deel binnen deeze uit de Heilige Bladeren (1) ontleende ſpreuk;

(1) Euang. van Mattheus Cap. XIX. vers. 6.

CE Qui DIEV CONIOMET, HOMME NE SEPARE. 1548.

'T GENE GOD SAAMEN GEVOEGD HEEFT, SCHEIDE DE MENSCH NIET. 1548.

Uit de eerſtgemelde Edelen verſcheenen doorgaans maar eenige weinigen op den Dagvaart, gelyk op 's Keizers ſchryven als Gemagtigden van allen, den zevenden (2) van Wynmaand in 's Graavenhaage, deeze voorgemelde Heeren ter vergaderinge kwamen. Gerrit, Heer van Asſendelft en Heemskerk, voorzittende Raad in den Hove van Holland; Arend van Duivenvoorde; Jacob van Duivenvoorde, Heer van Opdam; Adriaan van Mateneſſe, Ridders: Willem van Lokhorſt, en Otto van Egmond. By welken anderen (3) nog voegen, Gerrit van Poelgeeſt, Heer van Hoomade; en Jacob Oom, Heer van Wyngaarde; als Edelen van den Landen van Holland en Weſtvriesland, voor zich zelven en vervangende alle andere Edelen, midsgaders de kleine Steden, en platte Landen van het zelve Geweſt. Wegens de zes groote Steden waren tegenwoordig, van Dordrecht, Willem Blocquet Blaſiusz, en Meeſter Willem Schooc Loontrekkende Raad; van Haarlem Adriaan Klaasz Schatbezorger, en Meeſter Lambert Jacobsz Loontrekkende Raad; van Delft Jan Sasbout Burgermeeſter, en Meeſter Jacob van der Eynde Loontrekkende Raad; van Leyden Gerrit Beukelſen, en Klaas Reijersz. Burgermeeſters, met Jacob de Milde Geheimſchryver; van Amſterdam Gerrit Klaasſen Burgermeeſter, en Meeſter Adriaan Sandelyn Loontrekkende Raad; en van Gouda Jan Dierksz Hoens Burgermeeſter.

(2) Resolutie van de Heeren Staaten van Holl. den 7. Octobr. 1555.

(3) Goudhoeven Chron. van Holl. fol. 620.

Deeze Gemagtigden der Edelen en Steden, verbeeldende de Staaten van Holland en Weſtvriesland, verklaarden, datze, volgens den goeden wil en de beliefte van de Keizerlyke Majeſteit den natuurlyken Heer, aanſtelden en magtig maakten, wegens de Edelen, de Heeren Adriaan van Mateneſſe, Otto van Asſendelft,

1555. delft, Heer van Goudriaan, en Willem van Lokhorst; en wegens de zes groote Steden, naamenlyk van Dordrecht Adriaan van Blyenburg Schout, Schrevel Okkersz. Schatbezorger en Schepen, en Meester Kornelis van Hooghlande Loontrekkenden Raad; van Haarlem Dierk van Paenderen Burgermeester, Willem Kornelisz. Gael Schepen, en Meester Quiryn Dierksz.; van Delft Jan Dierk Herpaersz. Wtenbrouk Burgermeester, Meester Quiryn Arentsz., en Meester Adriaan van Leyden Loontrekkenden Raad; van Leyden Gerrit Roelofsz. Burgermeester, Meester Frans Adriaanz. Schepen, en Meester Kornelis van Veen, Loontrekkenden Raad; van Amsterdam Meester Hendrik Dierksz. en Pieter Canter Burgermeesters, en Meester Reinier Swyn Loontrekkenden Raad; van Gouda Simon Gerritsz. Burgermeester, en Job Fransz. Schepen; om te bewilligen en te helpen in den afstand (1) en de overdragt, welke de Keizerlyke Majesteit zoude doen van zyn Land en 't Graafschap van Holland en Westvriesland, ten behoeve van zynen Zoon den Doorluchtigsten, Hooggebooren Prins Philips Koning van Engeland, en, de gemelde overdragt gedaan zynde, van den Koning Philips den behoorelyken eed, dien zyne Koninglyke Majesteit doen zal, te ontfangen, of, dien hy voor zes jaaren deezen Landen te Dordrecht gedaan heeft, te vernieuwen midsgaders, om in de voornoemde Waardigheid en op behoorlyke wyze zyne Koninglyke Majesteit te huldigen, en eed te doen of te vernieuwen, als goede en getrouwe Onderzaaten hunnen natuurlyken Heere schuldig zyn, en van waarde te houden, 't gene door de voornoemde Gemagtigden zoude beslooten worden. 1555

(1) Resolutie van de Heeren Staaten van Holl. den 7 October 1555.

Doch aleer deeze Gemagtigden ten Hove veescheenen, was 's Keizers Zoon Philips Koning van Engeland en van Napels, met eenige aanzienlyke Heeren van dat Ryk over Kales, den agtsten (2) van Herfstmaand, te Brussel gekoomen, daar hy door den Hertog van Savoije binnen geleid, en door de Regeerders, Ambachten en Gildens, met brandende toortsen, 't luiden der klokken, en andere vreugdetekenen, midsgaders met eene onbeschryflyke blydschap van den Keizer ontfangen wierdt. Het gerugt van 's Konings uitmuntende deugden wakkerde het verlangen der Nederlanderen, doorgaans verslingerd op verandering van Heerschappye, alengs meer naar de Regeering van den aanstaanden Landsheer; en het schynt uit deeze oorzaake, en wegens den voorhanden zynde afstand des Keizers, dat de volgende penningen, zoo in opzigt van den Vader als van den Zoon, gemaakt zyn.

(2) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 349.

♀

F.

I. Het borstbeeld van Philips wordt, met de Guldevlies Ordere om den hals, op de voorzyde van deezen konstigen gedenkpenning, binnen dit randschrift gevonden;

1555 PHILIPPVS AVSTRIÆ, CAROLI V. CAESARIS FILIUS, PRINCEPS HISPANIARUM, ET ANGLIÆ REX. 1555

PHILIPS VAN OOSTENRYK, ZOON VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN, PRINS VAN SPANJE EN KONING VAN ENGELAND.

Dewyl de oude Wyzen leeren, dat een deugdzaam gemoed is als eene altyddurende bron of springende fontein, die gestaadiglyk vloeijende, zuiver, drinkbaar en gezond water van zich geeft, aan ieder aangenaam, lieflyk en voordeelig, heeftmen zoodaanige fontein, als een zinnebeeld van 's Keizers Zoon, van welken de Nederlanders zooveel heils te gemoet zagen, op de keerzyde, met dit om- en opschrift, gesteld;

VIRTVS NVNQUAM DEFICIT.

DE DEUGD BEGEEFT NOOIT.

B.

B.

M.

B.

TR.

II. Op het eerste deel van den tweeden zietmen het gelauwrierde borstbeeld van den Keizer, en dat van zynen Zoon Koning Philips, omzoomd door eene spreuk uit het Lied (1) van Moses, dat hy, toen de Israëliten door de Roode Zee geleid, en de Egiptenaars verdronken waren, tot lof van zynen Verlosser aanhief; hier op 's Keizers voorneemen, om zich van 't Gebied en alle zorgen te ontslaan, toegepast, hebbende deezen zin;

(1) Exodus Cap. XV. vers. 2.

FORTITVDO ET LAVS NOSTRA DOMINVS.

DE HEER IS ONZE STERKTE EN LOFZANG.

Dewyl die van Zeeland deezen penning gemaakt hebben, vindtmen het wapen van dat Gewest op het andere deel met eene weegschaale afgebeeld, rondom welke deeze woorden uit de Heilige (2) Bladeren, tot eene vermaaning van Gerechtigheid te oeffenen, gesteld zyn;

(2) Levit. Cap. XIX. vers. 36.

STATERA IVSTA ET AEQVA SINT PONDERA. 1555.

DAT

1555 *DAT UWE WAAGE RECHTVAARDIG EN UW GEWIGT BILLYK ZY. 1555.* 1555

III. Rondom het gelauwrierde borstbeeld van den Keizer, dat op het voorstuk van den derden gesteld is, leestmen, op den afstand zyner Landen passende, deeze Euangelische (1) woorden;

(1) Euang. van Lukas Cap. XVI. vers. 2.

REDDE RATIONEM VILLICATIONIS TUAE.

GEEF REKENSCHAP VAN UWE LANDBESTIERINGE.

Op het ruggestuk zietmen het wapen van Holland voor de borst van den Keizerlyken Arend, en in den rand deeze woorden (2) van den Koninglyken Harpzanger, toepasselyk op 's Keizers voorneemen om zyne dagen Godvrugtig te eindigen;

(2) Psalm. CXIX. vers. 112.

AD FACIENDAS IVSTIFICATIONES TVAS.

OM UWE GERECHTIGHEDEN TE DOEN.

IV. De eerste helft van den vierden is in alle deelen gelyk aan den naastvoorgaanden; en op de andere helft, rondom het wapen van Holland en den Keizerlyken Arend, wordt dit randschrift gevonden;

NVMMISMA CAMERÆ COMPUTATIONUM HOLLANDIÆ. 1555.

PENNING VAN DE KAMER DER REKENINGEN VAN HOLLAND. 1555.

V. Het borstbeeld van den Keizer staat, met den lauwrierkrans om het hoofd, op het eerste deel van den vyfden binnen deezen letterkring;

CAROLUS V. IMPERATOR. GECTOIRS DES COMPTES A LILLE. 54.

KAREL DE VYFDE KEIZER. LEGPENNINGEN VAN DE REKENINGEN TE RYSSEL. 54.

Het andere deel draagt het borstbeeld van den Erfprins, en wordt, dewyl dees voor de overdragt der Landen gemaakt is, alleenlyk omzoomd door deezen tytel;

PHILIPUS CAROLI FILIUS, HISPANIARUM PRINCEPS. 1555.

PHILIPS ZOON VAN KAREL, PRINS VAN SPANJE. 1555.

VI. Het Keizerlyke borstbeeld, dat ook op de voorzyde van den zesden gesteld is, wordt door deeze tytels besloten;

CAROLVS V. ROMANORUM IMPERATOR, SEMPER AVGUSTUS.

KAREL DE VYFDE KEIZER DER ROMEINEN, ALTYD VERMEERDERAAR.

De keerzyde is in alle deelen als die van den voorgaanden.

1555

Zoodra Koning Philips te Brusfel kwam, wierdt alles tot den Lykdienft van Koninginne Johanna, 's Keizers Moeder, bereid, en van 't Hof tot S^te^. Goedele Kerk eene houte baly gemaakt, en zwart geverft, aan wier zyden de Ambachten, den (1) vyftienden van Herfstmaand, gefchaard ftonden, hebbende agthonderdenvierenzeventig brandende toortfen, ieder agt ponden zwaar, met het wapen der Koninginne verfierd, in de handen; midden door deeze Stedelingen traden alle Geeftlyken in plechtig gewaad vooraf, gevolgd door de Regeerders van de Stad in rouwkleederen, voorts door de bedienden van den Hove, de Leden der Kancelarye, der Rekenkameren, en veele Prinfen, Graaven en Uitheemfche Gezanten; agter deezen gingen negen Trompetters met zwarte Banieren, de Herauten, de Hofmeefters, en een zwart Paerd met goud laken behangen, geleid door den Opperftalmeefter, het zelve droeg de Kroon van Spanje op een goud kusfen leggende, voor het Paerd zagmen vier Herauten met de wapenen der Koninginne, agter het Paerd volgde Koning Philips te voet met den rouwkaproen over de oogen, en vier Heeren droegen de flippen van zynen mantel; naa hem volgde de Bisfchop van Atrecht Granvelle, de Ridders van het Gulde Vlies en meer andere Heeren; aan beide de zyden gingen de Hellebaardiers, en de Schutters beflooten den ftoet. Aan de Kerk koomende, nam de Opperftalmeefter des Keizers, Jan van Hennyn Heer van Bosfu, de Kroon en het kusfe van het Paerd, droeg die voor den Koning Philips in de Kerk, welke alom met zwart laken en fluweel behangen en met vierduizend wasfche kaarfen verlicht was, en ftelde de zelve op het dekfel van de baare der Koninginne, dat met goudlaken behangen was; hierop wierden de vier wapenfchilden, die de Herauden droegen, aan vier konftig gemaakte Engelen gehangen; twee andere Engelen hielden boven de baare het geheele wapen van Spanje: toen men dit in tegenwoordigheid van verfcheidene Bisfchoppen en Geeftelyken, die prachtig opgetooid waren, verrigt hadt, nam ieder zyne plaats, en, de plechtigheid dien avond met een Heerlyk Gezang en Muzyk van de *Vigilie* beflooten zynde, op de voorgemelde wyze den weg naar huis. Den volgenden dag wierdt de plechtigheid met diergelyke ftaatfie, en het zingen van de Misfe der rufte en andere Kerkdienften, voltooid.

(1) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 350. & feq.

Terwyl de zaaken hierentusfchen tot de aanftaande overdragt der Landen gefchikt wierden, begeerde de Keizer, voor het voltrekken, aan fommigen zyner Lievelingen eenige gunft te bewyzen; dierhalven verhief hy, onder anderen, de Heerlykheid van (2) Bosfu in Henegouwe tot een Graaffchap, ter gunfte van Jan van Hennyn: insgelyks, om Floris van Palland, het Land van Kuilenburg (3) in Gelderland tot een Graaffchap; en om de goede dienften van Maximiliaan van Borgonje Heer van Bevere, zynen algemeenen Zeevoogd der Nederlanderen, en Stadhouder van Holland, Zeeland, Weftvriesland en Utrecht te beloonen, die hem in den loop van vyfentwintig jaaren in verfcheidene togten gebleeken waren, verhief hy, den eenentwintigften van Wynmaand deezes jaars, des zelfs Steden Vlisfinge (4) en Veere op 't Eiland Walchere in Zeeland, met de onderhoorige Steden, Dorpen, Sloten en Landen, tot een Markgraaffchap, en een eeuwig en ontfterflyk Leen van de Graaven van Holland te verheffen. Ook fchikte hy anderen weder tot andere Ampten, en onder deezen Melchior Schetz tot Schatbezorger (5) van Antwerpe; gelyk door zynen nevensftaanden rekenpenning, fchoon in 't volgende jaar gemaakt, echter bevestigd wordt.

(2) Adelyk Toneel door T. de Rouk fol. 281. & Maurice Biafon. des Cheval de la Toifon d'Or fol. 204

(3) Slichtenhorft Befchryv. van Geld. fol. 52.

(4) Reygersberg. Chron. van Zeeland door Boxhorn II. deel pag. 408.

(5) Butgens Trophée de Brab. Tom. II. fol. 507.

B.

Hy was Zoon (1) van Erasmus Schetz Heer van Grobbendonk, en van Ida van Rechtergem Vrouwe van Bernsberg, Broeder van Jaſper en van Balthazar, allen beroemd door hunne Geleerdheid en waardige eigenſchappen, en een goed Vriend van Willem Prins van Oranje, door wiens toedoen hy verſcheidene Heerlykheden magtig wierdt, oorſpronglyk uit Maaſtricht, maar zyne Voorouders hadden zich om den Koophandel te Antwerpe neder gezet, in welke Stad Melchior thans tot die waardigheid gevorderd wierdt, die wy, rondom zyn Ridderlyk wapen, eene zwarte Kraay met uitgeſpreide vleugelen op een zilver veld, op de voorzyde dus gemeld vinden;

(1) Butgens Trophée de Brab. Tom. II. fol. 265. en Guicciardyn Beſchryv. der Nederlanden fol. 90.

MELCHior SCHETZ TRESORier VAN ANTWerpe. 1556.

Het wapen der Stad Antwerpe, en de verklaaring tot welk een gebruik dees penning gemunt was, is dus op de tegenzyde geſteld;

REKeNPENning DER TRESORYER CAMER.

De Keizer, beſpeurende dat veelen der Staaten, door den geduurigen regen, harden wind, en de onbruikbaare wegen, op den beſtemden dag niet verſcheenen, ſtelde den zelven alengs uit; en ontboodt middelerwylen, den tweeëntwintigſten (2) van Wynmaand, [anderen melden (3) drie dagen laater des morgens op den dag van den afſtand] de Ridders van het Gulde Vlies ten Hove; in tegenwoordigheid der zelven, nam de Keizer de keten dier Ordere van zynen hals, hing die om den hals van zynen Zoon Philips, en zeide met de traanen in de oogen, *ik maake u Opperhoofd van de Guldevlies Ordere, houd die in waarde gelyk ik en myne Voorouders gedaan hebben: God verleene u voorſpoed en geluk.*

(2) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 353.
(3) Nederlandſche Hiſt. door Em. van Meteren fol. 14. verſo. & Strada de Bello Belgico Tom. I. pag. 6.

Alsmen de groote Zaal van 't Hof met konſtige tapyten, in welken de Hiſtori van Gidion geweeven was, behangen, met eenen Vorſtlyken Troon en eenen prachtigen Zetel en andere zitplaatzen voorzien hadt, zyn eindelyk de Gemagtigden van alle Staaten der Nederlanden, den vyfentwintigſten van Wynmaand, naa den middag aldaar vergaderd, zelfs die (4) van de Stad Loven, welken, hoewel zy beweerden, datze nergens behoorden te gaan om eenen Hertog van Brabant te ontfangen of te huldigen, maar dat de Hertog, volgens hunnen ouden Voorrechtsbrief, dienze wel vyfhonderd jaaren gehad hadden, ſchuldig was eerſt in hunne Stad den eed te doen en te ontfangen, thans echter onder beloften, dat zulks tot geen vermindering van hun recht zoude ſtrekken, verſcheenen waren. De Staaten der Nederlanden, zoo Geeſtlyken, Edelen als Gemagtigden der Steden, naar de ſchikking der Landvoogdesſe gezeten, en de Spanjaards, bedienden en anderen onnoodigen, van welken ſtaat of waardigheid, op haar bevel vertrokken zynde, kwam de Keizer, leunende met de eene hand op de ſchouder des Prinſen van Oranje, en met de andere op zyn ſtokje, in de zaal, verzeld van zynen Zoon Koning Philips en van de Ridderen zyner Ordere, naamenlyk den Hertog van Savoije, den Graaf van Bosſu, den Markgraaf van Vlisſinge en Veere, den Graaf van Egmond, den Heer van Molem-

(4) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 353. & ſeq.

 bais,

1555

bais, den Heer van Brederode, den Bisschop van Atrecht en meer anderen. De Keizer, van eenen ieder beleefdlyk gegroet zynde, zettede zich, om zyne vermoeidheid en ziekte, ſtraks op den Troon, leide zyne voeten op een klein ſtoeltje dat hem gebragt wierdt, en deedt aan de eene zyde zynen Zoon (1) den Koning van Engeland, en Emanuel Philibert Hertog van Savoije zitten; aan de andere zyde zyne Zusters Eleonora Weduw van Koning François, Maria de Landvoogdes der Nederlanden, en zyne Nigt Kriſtina Dochter des Konings van Deenmarken. Dus ieder vervolgens gezeten zynde, wierden alle Landen en Steden door den Deurwaarder zyner (2) Majeſteit, en den eerſten van den Raad, afgeroepen, en gevraagd of de ontboodenen met behoorlyke magt verſcheenen waren; ſtraks van de Loontrekkende Raaden op hunne beurt met heldere ſtemmen geantwoord zynde, en alles naar behooren vindende, ſtondt de Raadsheer van den Geheimen Raad Philibert van Brusſel overeinde, en vertoonde uit orde van den Keizer, dat zyne Majeſteit, door ziekte en onbekwaamheid om den zwaaren (3) laſt der regeeringe langer te draagen, voorgenoomen hadt zich naar Spanje te begeeven, daar de lucht hem gezonder docht te zyn, en de Landen over te draagen aan zynen Zoon, die thans bekwaam was om dien laſt op zich te neemen, en begeerig om die volken met liefde en gerechtigheid te regeeren, hen bedankende voor de gewilligheid dieze hem betoond hadden, in het opbrengen van de geëiſchte beeden en ſchattingen, en hen vermaanende by het Algemeene Geloof te blyven: En dewyl zulks tot geluk (4) en genoegen, zoo van zich zelven als van den Koning zynen Zoon, en tot welvaart van al zyne Onderzaaten zoude ſtrekken, deedt hy vrywilligen afſtand van den eigendom der Nederlanden en der Borgondiën, ontſloeg die allen van den eed, welkenze hem gedaan hadden, en leverde alles over aan zynen Zoon Philips den Koning van Engeland.

(1) Strada de bello Belgico Tom. I. pag. 6.

(2) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 354.

(3) Nederlandſche Hiſt. door Em. van Meteren fol. 15.

(4) Strada de Bello Belgico Tom. I. pag. 7. & ſeq. Nederlandſche Hiſt. door Em. van Meteren. fol. 15. W. Godelevæus de Abdica-tione Imperii a Carolo V. Imp. facta 1555. & P. Heuteri Rer. Auſtr. Lib. XIV. Cap. I. II. III. & IV.

1555

Terwyl de Raadsheer dit verhaalde, ſtondt de Keizer onvoorziens op, brak des zelfs ſpreeken af, leunende op den ſchouder des Prinſen van Oranje, begon zelf uit een boek, als een register van zyn Leeven, dat hy om zyn geheugen te verſterken by zich hadt, in de Franſche taale te leezen, de aanſlagen, togten, en in 't korte de aanmerkelykſte zaaken, welken hy van het vyftiende jaar deezer eeuwe, toen zyn Grootvader zich van de voogdye ontſloeg, tot deezen tyd toe, bedreeven hadt, naamenlyk van zyne Heirtogten en Reizen; negen in Duitsland, zes in Spanje, zeven in Italië, vier in Vrankryk, tien in de Nederlanden, twee in Engeland, twee in Afrika, elf maalen de Zee overgevaaren, Oorlogen, Handelingen van Vreede, Verbonden, Overwinningen, alles met groote deftigheid verhaalende; maar thans, vervolgde hy, door ouderdom en zwakheid gedwongen te zyn hen te verlaaten, en het Gebied aan zynen Zoon over te geeven, mids hy de Landen niet langer, gelyk hy gedaan hadt, konde regeeren, in 't welke hy zyn gewisſen gekweeten hadt, nogtans zoo hy in 't regeeren gemiſt of iet tegen hen misdaan hadt, verzogt hy om vergiffenis, dewyl zulks niet met zynen wil, maar onweetende, geſchied was, zullende hen de weinige dagen, die hy nog leeven moeſt, in zyne gebeeden by God den Heere indachtig zyn: voorts keerde hy zich tot den Koning Philips, en, dien de liefde tot en de zorg over deeze Volken op het ernſtigſte aanbevoolen hebbende, omhelsde hy zeer hartlyk zynen Zoon, die voor hem nederknielde om zyns Vaders hand te kusſen, en wenſchte, den zelven de hand op 't hoofd leggende, dat God Almagtig hem alle hulp en byſtand wilde verleenen; als hem hierop de traanen uit de oogen berſteden, hiel hy op van ſpreeken, en verwekte byna al de omſtaanders tot weenen. Koning Philips bekende zyne onwaardigheid van zulks niet verdiend te hebben, maar, dewyl het zyne Keizerlyke Majeſteit behaagde, be-

1555 bedankte hy, en kuste de zelve de hand eerbiediglyk, nam den last des Gebieds aan, en beloofde de Nederlanden zoo goedertieren- en gerechtiglyk te regeeren, datze reden zouden hebben zich zyner te bedanken, zeggende met de daad te zullen toonen de liefde die hy de zelven droeg; voorts opryzende, en zich ontschuldigd hebbende over de ongeoeffendheid in de Fransche taale, beval hy den Bisschop van Atrecht, Antoni Perrenot van Granvelle, in zynen naam te antwoorden. Dees dan de meening des Konings, zoo betreffende de dankbaarheid omtrent des zelfs Vader, als de ingeboore, en door de Vaderlyke vermaaningen en voorbeelden opgewekte en brandende geneegenheid tot de Nederlanders, met groote welspreekendheid, ontvouwd hebbende, antwoordde Jacob Maas, Loontrekkende Raad van Antwerpe, hiertoe door de Algemeene Staaten gelastigd; met gelyke welspreekendheid; zeggende onder anderen, hoewel de Staaten verwonderd en bekommerd waren omdat zyne Majesteit, dienze altyd zoo veele liefde en groote trouw toegedraagen hadden, hen in deezen hachlyken en zorgelyken tyd verliet, dat zy echter, wyl 't zyn behaagen was, getroost waren zich in de bescherming van den Koning zynen Zoon over te geeven, beloovende dien in alle voorvallen als getrouwe Onderzaaten met lyf en goed te dienen.

Hierhaa stondt de Landvoogdes Maria op, en wendde zich in haare redenvoeringe eerst tot den Keizer haaren Broeder, en vervolgens tot de Staaten, verklaarende, datze thans vyfentwintig jaaren de Nederlanden volgens 's Keizers last, naar haar beste weeten en uiterste vermoogen, ten voordeele zyner Majesteit en der Landen, bestierd hadt; doch zoo 'er by geval iet onbetaamelyks, staande haare regeering bedreeven was, verzogt zy, dat haar zulks, als zynde tegen haare meening, vergeeven, en haar thans ontslaaging van 't Gebied verleend mogt worden. Zoodra de Keizer te kennen gaf van haare bestieringe voldaan te zyn, en Jacob Maas haar loflyk bewind zeer hoog gepreezen hadt, heeft de Keizer (1) de Nederlanders van den eed der getrouwigheid, dienze hem gedaan hadden, ontheven; en dewyl van deezen handel schriftlyke bescheiden gemaakt waren, ondertekende en bezegelde de Keizer de zelven met eige handen; als hy voorts van den Troon opstondt, zettede hy den Koning zynen Zoon op den zelven, dien alles 't gene den Nederlanden betrof overdraagende, en God om zegen over zynen Zoon gebeden hebbende vertrok hy uit de vergaderinge. 1555

De Koning, dus gezeten ontfing straks de beloften van manschap (2) en gehoorzaamheid van de Staaten der Landen, en in tegenwoordigheid der gansche vergaderinge wierden 's Keizers zegels verbrooken, die van den Koning Philips te voorschyn gebragt en met de zelven, ten teken van het vermoogen, eenige gunst bewyzen en andere bescheiden verzegeld. Den naastvolgenden dag (3) zyn de Staaten weder ten Hove ontbooden, aan welken Koning Philips, eerst aan die van Brabant, vervolgens aan alle anderen, dus ook aan Holland, den behoorelyken eed (4) staafde, of dien hy voor zes jaaren in ieder (5) Gewest afzonderlyk gedaan hadt vernieuwde, hen door den zelven beloovende, als een goed Vorst verplicht is, by hunne oude Wetten, Vryheden, Voorrechten en Gewoonten te houden, zonder tegen de zelven te doen of te laaten doen in eeniger wyze. Toen de Staaten den Koning weder gezwooren hadden goede en getrouwe Onderzaaten te zullen zyn, en dit schriftlyk gemaakt was, zyn de vergaderden gescheiden, en weder naar hun Land vertrokken.

Omtrent twee maanden laater heeft de Keizer, in tegenwoordigheid der voornaamste Raaden en Geheimschryveren zyner Ryken en Landen, met geenen minderen toeloop van volk, zich ook van de Ryken (6) van Spanje, Sicilie, Sardinië Majorca, Minorca, de Indiën en alle andere Erflyke Landen en Eilanden, zoo in Europa als in andere

(1) Groot Plakkaatboek der Heeren Staaten van Holl. III. deel fol. 27.

(2) Nederlandsche Hist. door Em. van Meteren fol. 15. verso.

(3) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 360.

(4) Groot Plakkaatboek van de Heeren Staaten van Holl. IV. deel fol. 38.

(5) Voor fol. 235.

(6) Strada de Bello Belgico Tom. I. pag. 9. & Heuteri Rer. Austr. Lib. XIV. Cap. 4.

1555 re deelen der Waereld gelegen, ontslaagen, en den eigendom en al het recht op de zelven ook aan zynen Zoon Philips overgegeeven; en het is sedert deezen afstand, dat Philips op alle openbaare stukken, dus ook op zyne munten en penningen, den tytel van Koning van Spanje gevoerd heeft, gelyk zulks onder anderen door de twee volgende penningen, die omtrent deezen tyd gemaakt zyn, bevestigd wordt. 1555

V.

I. Het borstbeeld van den Keizer wordt, met den Lauwrierkrans om 't hoofd, op het voorstuk van den eersten binnen deezen zoom zyner gewoone tytelen gevonden;

IMPERATOR CAESAR CAROLVS V. AVGUSTUS.

DE GEBIEDER KEIZER KAREL DE VYFDE DE VERMEERDERAAR.

De grootheid van 's Konings Gebied, door deeze overdragt verkreegen, noopt my om te toonen welke Ryken, Staaten en Landen hy van zynen Vader ontfangen hadt, en de tytels, welke hy thans voerde, hier in te lassen: *Philips, door Gods genade, Koning* (1) *van Kastilië, Leon, Arragon, Engeland, Vrankryk, Navarre, Napels, Sicilië, Majorca, Sardinië, van de Eilanden van Indiën, en van de vaste Landen der Zee Oceaan; Aardshertog van Oostenryk; Hertog van Borgonje, Lotteringe, Brabant, Limburg, Luksemburg, Gelder en Milanen; Graaf van Habsburg, Vlaandre, Artois, Borgonje; Paltsgraaf van Henegouwe, van Holland, Zeeland; Namen en Zutfeen; Prins van Zwaabe; Markgraaf des Heiligen Ryks; Heer van Vriesland; Salins, Mechele, van de Stad, Steden en Landen van Utrecht, Overyssel en Groeninge, en Heerscher van Asië en Afrika.* Nogtans worden alleenlyk de voornaamste deezer eernamen rondom zyn borstbeeld, dat op het ruggestuk gesteld is, in deezen letterkring gevonden;

(1) Vredii Sigilla Comit. Flandriæ fol. 212.

PHILIPPVS DEI GRATIA HISPANIARUM ET ANGLIÆ REX.

PHILIPS DOOR GODS GENADE KONING VAN SPANJE EN VAN ENGELAND.

M.

II. De tweede draagt 's Konings borststuk op de voorzyde, en in den rand alleenlyk deeze letters;

PHILIPPUS DEI GRATIA HISPANIARUM REX ETC.

PHILIPS DOOR GODS GENADE KONING VAN SPANJE ENZ.

En

1555 En op de keerzyde het afbeeldsel zyner Gemaalinne Maria Koninginne van Engeland, prachtig opgetooid, doch zonder omschrift. 1555

De Keizer, terwyl dit in 't openbaar verrigt wierdt, hadt, zoo (1) eenigen melden, zynen Zoon in 't heimelyk heilzaame lessen ter bestieringe der Ryken en Landen ingeboezemd, en ernstlyk vermaand tot het onderhouden van vriendschap met de verbondene Vorsten, die hem raaden en helpen konden, 't zy van zyne Maagschap of vreemden: tot het verkiezen van bekwaame Raadsheeren, en 't bezorgen van de welvaart zyner Onderzaaten; om dat die Vorst voor wys geacht wordt, die wyze Raaden, en voor Ryk, die ryke Onderzaten heeft. Omtrent het oeffenen van gerechtigheid, zeide de Keizer, ware 't nutter aan den zagten dan strengen kant over te hellen; wyl het beter was bemind dan gevreesd te zyn: ook moestmen de verborgene geheimen van 's menschen gedachten niet naauw onderzoeken, maar het oordeel aan God overlaaten; wyders beval hy de goede diensten, inzonderheid zyner oude Amptenaaren en Dienaaren, op dat die in 't weldoen zouden volharden, te beloonen; en inzonderheid, dat al zyne schulden (2) of die in zynen naam gemaakt waren, betaald moesten worden. 't Zy de Keizer deeze zeldzaame zaak, van welke alle Hoven, Landen en monden vol waren, door zwakheid zyns Lig haams, 't zy door vrees voor 't groote geluk des Franschen Konings, of, zoo eenigen (3) willen, om zich met zynen Hemelschen Vader over begaane missla-gen door een Godvrugtig leeven te verzoenen, verrigt hadt, het is zeker dat hy, afkeerig van 't gewoel, het Hof aan zynen Zoon overliet, en zich voor eene wyle, tot de Vloot voor zyne reis naar Spanje gereed zoude zyn, in een byzonder huis vertrok.

(1) Nederlandsche Hist. door Em. van Meteren fol. 14. verso.

(2) Groot Plakkaatboek der Heeren Staaten van Holl III. deel fol. 27.

(3) Strada de Bello Belgico Tom. I. pag. 18.

Zoodra Koning Philips gevestigd was, zondt hy brieven (4) naar Holland door welken hy de Raaden, Bedienden en Amptenaaren van de Rekenkamer van dat Gewest deedt volharden; mids datze alle instellingen, en Plakkaaten, door den Keizer over zaaken van den Godsdienst, der Munten, Leevensmiddelen en meer andere gemaakt, zouden onderhouden en doen onderhouden. Ten zelven dage verleende Koning Philips niet alleen bescheiden van volhardinge aan den Raad en Bedienden van den Hove van Holland, maar zelf aan alle Amptenaaren, onder beding, datze voor 't einde van dit jaar de blyken van hunnen aangenoomen last aan hem zouden overleveren, om in den zelven bevestigd te worden. Sedert vernieuwden alle Bedienden van het Hof hunnen eed aan den Voorzitter, in den naam des Konings; en de Heer van Asfendelft deedt in den Raad, door Andries de Smit, het oude zegel van de Gerechtszaaken des Keizers vernietigen, en in stukken slaan, brengende straks het nieuwe zegel van den Koning te voorschyn.

(4) Vyfde Memoriaal Boek van Mr. Jan van Dam.

Vermids de Keizer, ten verzoeke van de Staaten van Holland en Westvriesland, den zevenden (5) van Bloeimaand deezes jaars, schriftlyk verleend hadt, dat voortaan niemand buiten de Nederlanden, of uit die deelen van de zelven daar de Hollanders uit geslooten zyn, gebooren, tot eenige bedieningen of Ampten van dat Gewest zoude toegelaaten worden, noch niemand dan die de aldaar gewoone taal konde verstaan en spreeken; mids die, welken reeds Ampten aldaar bekleedden, in de zelven blyven, en de Stadhouder noch de Ridders van het Gulde Vlies onder de zelven niet begreepen zouden worden; zoo heeft Koning Philips, op aanhouden der Ridderschap, Edelen en zes groote Steden van 't Graafschap Holland, verbeeldende de Staaten van dat Land, den gemelden Keizerlyken Voorrechtsbrief, den tweeden (6) van Slagtmaand, en zeventienden van Wintermaand, in alle deelen nader bekrachtigd.

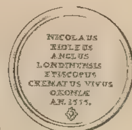
(5) Groot Plakkaatboek der Heeren Staaten van Holl. III. deel fol. 26.

(6) Groot Plakkaatboek der Heeren Staaten van Holl. IV. deel fol. 37. en 39.

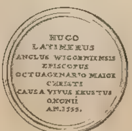
1555 Geduurende het verblyf van den Koning in Nederland viel in Engeland merkwaardige verandering voor, veroorzaakt door aandryving van den hoogmoedigen Paus Paulus, welke Yrland, dat reeds onder Koning Hendrik den Agtsten tot een Koningryk gemaakt was, thans, om de Koninginne Maria zyne gunst te betoonen, tot de zelve waardigheid verhief, uit hoofde van 't vermoogen, zoo hy (1) voorgaf, dat God over alle tydelyke Staaten aan de Pauzen gegeeven hadt, om die, welke weêrspannelingen van den Heiligen Zetel zouden zyn, te verdelgen, en anderen op dien puinhoop te verheffen. Ook beklaagde hy zich, dat alle Kerklyke goederen niet weder hersteld wierden, zeggende, dat alles tot de waarde van eenen penning weder gegeeven moest worden; omdat, 't gene aan God behoorde, nooit weder tot gebruik der menschen konde keeren; en dat die, welke het minste deel dier goederen behieldt, in een geduurig gevaar was van verdoemd te worden: hierenboven drong hy sterk op het weder invoeren van den penning van St. Pieter, daar by voegende, dat de Engelsen niet konden hoopen, dat St. Pieter hen de deur des Hemels zoude openen, terwylze hem, 't gene hem op de Aarde toebehoorde, onthielden. Deeze en andere reden maakten de drift der Koninginne zoo aan 't gaan, datze al haare krachten te werk stelde om den Paus te vergenoegen; en dewyl de Grooten en Edellieden een goed deel bezaten, gaf zy straks dat in haare magt was, de tienden en alle Kerklyke goederen, die haar Vader en Broeder genoomen hadden, weder over; en door Gardiner en Bonner in haaren blinden yver opgewekt, poogde zy de zoogenaamde Kettery volgens genoome besluit geheel uit te rooijen; tot dit einde wierden veele menschen in de boeijen geworpen, en om het Geloof der Hervormde Kerke verbrand. Onder verscheidene geleerden en eerwaardige mannen, die aan de vlamme opgeofferd wierden, blonken Ridley en Latiner boven anderen uit, welken, van hunne waardigheden ontbloot, den (2) zestienden van Wynmaand, te Oxfort naar den houtstapel gebragt, elkanderen omhelsden, en tot kloekmoedigheid in hun lyden opwekten, zeggende, *wy zullen deezen dag zoo een licht in Engeland ontsteekem, als wy vertrouwen dat in Gods Genade nooit uitgebluft zal worden.* Dewyl deezen met gelyke standvastigheid den marteldood ondergingen, heb ik hunne penningen, ter gedachtenisse van dit geval gemaakt, ook hier by elkanderen gevoegd, neder gesteld. 1555

(1) Hist. du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Houssaje pag. 374. & 375.

(2) Hist. der Reform. van Engeland door Burnet II. deel pag. 520.

M.

M.

I. Ridley, wiens afbeeldsel op de voorzyde van den eersten gevonden wordt, was de party van Johanna Gray toegedaan, Bisschop van Londen en Westmunster, het welke ten deele door dit opschrift der tegenzyde bevestigd wordt;

NICOLAUS RIDLEUS ANGLUS, LONDINENSIS EPISCOPUS, CREMATUS VIVUS OXONIÆ, ANNO 1555.

NI.

1555. *NIKLAAS RIDLEY ENGELSMAN, BISSCHOP VAN LONDEN, IS TE OXFORT LEEVENDIG VERBRAND, IN 'T JAAR 1555.* 1555.

II. Latimer, wiens borstbeeld op het eerste deel van den tweeden gesteld is, was zóo gezien by Koning Hendrik, dat dees hem tot eenen der Regeerderen des Ryks, geduurende de minderjaarigheid van zynen Zoon Eduard, aanstelde, en zoo yverig voor de Hervorminge der Kerke, dat hy dierhalven veroordeeld wierdt, gelyk reeds gemeld is, en door dit opschrift van 't andere deel nader verklaard wordt;

HUGO LATIMERUS ANGLUS WIGORNIENSIS EPISCOPUS, OCTUAGENARIO MAIOR, CHRISTI CAUSA VIVUS EXUSTUS OXONII ANNO 1555.

HUGO LATIMER ENGELSMAN BISSCHOP VAN WORCESTER, MEER DAN TAGTIG JAAREN OUD, OM KRISTUS WILLE LEEVENDIG VERBRAND TE OXFORT IN 'T JAAR 1555.

Geen mindere vlyt besteedde de Paus omtrent anderen tot vergrooting zyner achtbaarheid, inzonderheid by de Duitsen, zulks zich alom een gerugt verspreidde, dat het Roomsche (1) Hof hoope hadt om Duitsland eerlang, zoowel als Engeland, onder het juk te zullen brengen, doch veelen wierden in deeze verwagtinge bedroogen; wandt de Roomschkoning Ferdinand, eenen Ryksdag uit 's Keizers naam te Augsburg, tot het nader regelen van den handel van Pasfau, zoo wegens de verschillen om den Godsdienst als tot heil der gemeene welvaart, in 't begin van dit jaar (2) beroepen hebbende, vondt, welke middelen hy aanwendde, en welke zwaarigheden hy den Stenden voorstelde, eindelyk door de standvastigheid en waakzaamheid zyner partyen gedrongen, niet heilzaamer te konnen verrigten, dan een nader verdrag met die van de Augsburgsche Belydenisse te maaken; omdat de voornaamste Hoofden van deeze Gezindheid, bespeurende waar de Roomschkoning heen wilde, door dien hy thans tweehonderd Kerkedienaars om het Geloof uit Boheme verdreeven hadt; met alle omzigtigheid voor hunne vryheid waakten; dierhalven te Naumburg, den twaalfden (3) van Lentemaand, niet alleen de Erfverbintenissen tusschen de Huizen van Saksen, Brandenburg en Hessen vernieuwd en bevestigd, maar zelf een verbond van vriendschap opgeregt hadden, door het welke zy elkanderen beloofden volstandig by de Augsburgsche Belydenis te zullen blyven, en niet aan te neemen noch te verdraagen, dat tegen de zelve zoude stryden.

Dit schrift, door Augustus Keurvorst van Saksen, Joachim Keurvorst van Brandenburg, Jan Frederik, Jan Willem en Jan Frederik den jongen Hertogen van Saksen, Jan en Georg Frederik Markgraaven van Brandenburg, en Philips Landgraaf van Hessen getekend zynde, wierdt om alle agterdocht weg te neemen, den Keizer (4) straks bekend gemaakt, insgelyks den Roomschkoning, by wienze, door hunne Gezanten, op den Ryksdag, ernstelyk drongen op de leden van het verdrag te Pasfau voor drie jaaren gesflooten; des de Roomschkoning, naa veel tyds in 't wikken en beraaden der verschillen versleeten te hebben, eindelyk, den vyfentwintigsten (5) van Herstmaand, een verdrag tekende en ten zelven dage deedt afleezen, van 't welke de voornaamste inhoud was; dat de Keizer, Roomschkoning of andere

(1) Hist. du Conc. de Trente de Fra Paolo par Amelot de la Houssaye pag. 375.

(2) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 831. & seq.

(3) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. III. fol. 85. & 86.

(4) Sleidani Comment. de Statu Relig. & Reip. pag. 893.

(5) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. IV. Part. III. fol. 88. & seq.

1555 dere Vorsten en Stenden, de Onderzaaten des Ryks ter zaake hunner Leere en Augsburgsche Belydenisse, op geene wyzen zouden beleedigen, noch hen dwingen den Godsdienst, Plechtigheden en Wetten, welken de Verbondenen van die Gezindheid in hunne Landen vastgesteld hadden, of naamaals zouden vaststellen, te verlaaten, noch die in geenerley wyze versmaaden; maar datze aan de zelven volkoome vryheid van gewisse, 't genot hunner goederen, inkoomsten, en 't gebruik hunner rechten en wetten zouden laaten; dat het verschil van den Godsdienst niet dan door zagte en vreedzaame middelen beslegt zoude worden; dat die der Augsburgsche Belydenisse zich omtrent den Keizer, den Roomschkoning en andere Vorsten en Stenden van den Roomschen Godsdienst, op de zelve wyze zouden gedraagen, hen insgelyks vryheid van den Godsdienst en Plechtigheden, midsgaders 't gebruik hunner Wetten, inkoomsten, en goederen laatende: voorts dat de geschillen en gedingen, die 'er uit ontstaan mogten, volgens de wetten en gewoonten des Ryks uitgeweezen zouden worden; dat de genen, die noch van den eenen noch van den anderen Godsdienst waren, in deezen handel niet zouden begreepen konnen zyn: dat, byaldien eenige Bisschoppen of Geestelyken zich van den Roomschen Godsdienst zouden afzonderen, die straks van hunne waardigheid, en de inkoomsten van de zelve zouden moeten afstaan; op dat 'er weder een ander Geestlyk persoon van het Roomsche Geloof ingesteld zoude worden, en de goederen en rechten in staat zouden blyven; alles onder beding, dat zulks de toekoomende verzoening van den Godsdienst geenzins naadeelig zoude zyn; dat, dewyl eenige Stenden des Ryks en hunne Voorzaaten zich Meesters van Geestlyke Gestigten, Landen en Goederen gemaakt, en de zelven weder tot de diensten der Kerke of Schoolen aangewend hadden, over de zelve niet in rechten betrokken zouden worden; dat het oude Geestlyk-Rechtsgebied zich niet over den Godsdienst, 't Geloof, Plechtigheden noch Wetten van die der Augsburgsche Belydenisse zoude uitstrekken, maar opgeschort en zonder werkinge blyven zoude, tot dat het verschil in den Godsdienst, door eene algemeene of byzondere Kerkvergadering, t'eenemaal zoude geslegt zyn: met meer andere punten, door welken de vrye oeffening van den Godsdienst voor die der Augsburgsche Belydenisse in Duitsland goedgekeurd en verzekerd wierdt. 1555

Dees handel verschafte groot misnoegen aan den Paus, welke hierover aan den Keizerlyken Gezant (1) en den Kardinaal van Augsburg klaagde, dat de Koning Ferdinand buiten zyne kennis de hand aan zaken van den Godsdienst geslaagen hadt, dreigende over dit ongelyk zich gevoelig te toonen, en met bestraffingen tegen den Keizer en den Roomschkoning te zullen dingen, byaldienze dit besluit niet straks wederriepen, tot het welke hy alle hulp aanboodt, en de Kristen Vorsten zoude verplichten met al hunne magt, op straffe van uitwerpinge, te helpen. Hoewel de Gezant hem de magt der Hervormde Vorsten, het gevaar van den Keizer, en den eed welken de zelve en de Roomschkoning gedaan hadden, te overweegen gaf, echter vervolgde de Kerkvoogd met groote drift, dat hy hen van de eeden ontbondt, en zelf beval die niet te houden; datmen in Gods zaake met geene menschlyke inzigten moest handelen; dat God toegelaaten hadt, dat de Keizer in gevaar vervallen was, omdat die niet alles, 't gene de zelve kon en moest doen om Duitsland weder onder gehoorzaamheid van den Heiligen Zetel te brengen, gedaan hadt; en zoo Keizer Karel naa dit teken der Godlyke gramschap niet van gedrag veranderde, zoude de zelve zwaardere kastydingen te wagten hebben. Doch deeze bedreigingen vonden geenen ingang op 't gemoed van Koning Ferdinand, welke door eige belang gedreeven wierdt om de Vorsten en Stenden des Ryks te vriend

(1) Hist. du Concile de Trente de Frà Paolo, par Am. de la Houssaye pag. 377.

1555 vriend te houden: eensdeels opdat zyn Broeder de Keizer hem de verkreege Waardigheid en de aanstaande verheffing niet voor des zelfs Zoon mogt ontwringen; andersdeels vreezende, zoowel als de Stenden, voor de aankoomst van den Kardinaal Moron, die hunne zaaken in 't war brengen en bederven zoude; wandt dees was door Paus Julius (1) op deezen Ryksdag gezonden, met orde niet alleen om de Duitsen te vermaanen het voorbeeld van Engeland te volgen, en hunne misslagen te verbeteren; maar voornaamentlyk om alle byeenkoomsten uit oorzaake van den Godsdienst te dwarsboomen. En dewyl Moron, door den dood van Paus Julius terugge gekeerd, en door dien van Marcellus verhinderd zynde thans weder op reis was, hadt zulks de voorstellen van den Roomschkoning te eerder doen toestemmen, omdatze niets goeds van den Kardinaal te wagten hadden, welke alom zynen yver voor de Pauslyke Hoogheid en de beschermingе van het Roomsche Geloof getoond hadt, en dierhalven door deeze twee gedenkpenningen vereeuwigd is. 1555

(1) Hist. du Concile de Trente de Frà Paolo, par Am. de la Houssaje pag. 372. & 375.

♀

F.

♀

F.

I. Dees was Zoon van Hieronymus Moron (2) Kancelier van Milanen, bedreeven in de Weetenschappen en Staatszaaken, en dierhalven door Paus Paulus den Derden als Gezant op de vergadering van Spier, tot het beleggen van de Kerkvergaderinge van Trente gezonden, welke last hy met zulk een goed gevolg volbragt, dat de Paus hem met den Kardinaals hoed beschonk, en tot Voorzitter op de aanstaande Kerkvergadering benoemde; vermids Moron de verdiensten zonder aanzien van persoon begunstigde, en de Gerechtigheid zoozeer beminde, dat hy zelf de party der Hervormden, als hy van hunne zaak overtuigd was, voorstondt; is hy, door die hem uit deeze oorzaake te meerder behoorden te achten, gehaat geworden, en eindelyk door Paus Paulus den Vierden in verzekeringe gesteld, onder voorwendsel of Moron een heimelyk verbond met den Kardinaal Polus, ten voordeele van de Hervormden, gemaakt hadt. Als ieder een zich verwonderde, hoe de Paus een Man van zooveele verdiensten als Moron, die zoo dapper het Roomsche Geloof by de Hervormden verweerd, en de achtbaarheid van den Heiligen Zetel beschermd hadt, op zoo onwaardige wyze konde handelen, deedt de Paus, met den tyd veranderd, Moron zeggen, dat de zelve uit de gevangenisse mogt gaan; maar dees weigerde zulks, zeggende, dat hy zyne eer boven zyne vryheid stelde, en dierhalven begeerde, datmen recht deedt aan zyne onschuld; maar de Paus stelde deeze ontslaaging, om zich zelven niet te veroordeelen, zoolang uit tot hy stierf, en dus aan Pius den Vierden, zynen Opvolger gelegenheid verschafte, om den gevangen in volle eer te herstellen. Het welke ik hier wat omstandiger verhaald heb, om te doen zien, hoe de verdiensten dikwylen ten Hove beloond worden, en om den Man te doen kennen, wiens weezen op het voorstuk van den eersten met dit omschrift gevonden wordt;

(2) Moreri Dict. Hist.

 IOANNES CARDINALIS MORONVS.

JAN KARDINAAL MORON.

Dewyl hy door zyne deugd en ſtandvaſtigheid, gelyk een Palmboom tegen de verdrukkingen opgroeide, zietmen zulks op het ruggeſtuk door beeldwerk uitgedrukt, en op eene bande rolle deeze letters;

VIRTVTE ET CONSTANTIA.

DOOR DEUGD EN STANDVASTIGHEID.

II. Om zynen grooten yver voor de Roomſche Kerke te toonen leeſtmen, rondom zyn borſtbeeld, dat op de voorzyde van den tweeden geſteld is, deezen letterzoom;

IOANNES CARDINALIS MORONVS, FIDEI CATHOLICÆ PROPVGNATOR.

JAN KARDINAAL MORON, VERDEDIGER VAN HET ALGEMEENE GELOOF.

Op de keerzyde zietmen het borſtbeeld van eene Vrouwe, moogelyk eene zyner Naabeſtaanden, en in den rand deeze letteren;

ANNA MORONA STAMPAMARSO.

Hoewel Paus Paulus tegen het Huis van Ooſtenryk eenen geweldigen haat droeg, echter zou de zelve zich zoo ſchielyk niet in den oorlog gemengd hebben, byaldien zyn Neef Karel Caraffa, dien hy tot het Purper verheven hadt, hem, door eigene inzigten gedreeven, niet opgeſtookt hadt; wandt dees, een hoogvliegend vernuft, overweegende, dat de Ouderdom van zynen Oom den Paus, die omtrent tagtig jaaren bereikte, hem niet veel tyds beloofde, dacht zich tot de verheffing zyner grootheid te haaſten; en dewyl hy van het Huis van Ooſtenryk niets te hoopen, en by den Paus veel vermoogen hadt, vondt hy niet veel werks om het opgeblaaze gemoed van den Kerkvoogd tot het winnen van Napels, 't gene de voorgaande Pauzen dikwylen in 't hoofd gehad hadden, aan te dryven, en ſtreelde zich zelven met de hoope van hierdoor op den Troon van dat Ryk, daar zyn Geſlacht onder de eerſten gerekend wierdt, te zullen raaken; met dit oogmerk ſpitſte hy al zyn verſtand, om zynen Oom in twiſt met het Huis van Ooſtenryk, en in verbond met den Koning van Vrankryk, die den oorlog in Italië nog ſtaande hieldt, te wikkelen. Het geval ſcheen hem hierin te begunſtigen, dewyl Karel Sfortia, Broeder des Kardinaals van S[te]. Fiora, eenigen tyd met drie Galeijen (1) in den dienſt van Vrankryk geweeſt zynde, thans tot den Keizer of den Koning Philips, aan wier kant zyne andere Broeders waren, wilde overgaan; dierhalven, met de Galeijen te Civita Vecchia koomende, nam hy met hulpe zyner twee Broederen Markus en Alexander, eenen Niklaas Alamanni, die wegens de Franſchen Koning over de Galeijen geſteld was, gevangen, zeilde met de Galeijen, den Stadvoogd van den Paus aldaar misleid hebbende, naar Napels, daar hy de zelven aan Bernardyn van Mendoza overleverde. De Franſche Koning hiervan berigt bragt zooveel by den Paus te weege, dat dees, vergramd

(1) Daniël Hiſt. de France Tom. V: pag. 551. & ſeq.

1555 gramd over de Havenſchenners, aan de Broederen van Sfortia op ban en boeten beval de Galeijen weder te leveren; ja toen de Kardinaal het werk op zyne Broeders ſchoof, en de wedergeeving onmoogelyk zeide te zyn, verklaarde de Paus, als de Galeijen niet ſchielyk overgeleverd wierden, dat het hoofd van den Kardinaal gevaar zoude loopen. De Kardinaal Sfortia, hierdoor geweldig bedugt geworden, dacht den Paus beſchroomd te maaken, en vergaderde tot dit einde, dien zelven nacht, de voornaamſte Heeren van 's Keizers aanhang in zyn Paleis, naamenlyk, die van de Huizen van Colonna, Ceſarini en eenige anderen, den Markgraaf van Saria Gezant des Keizers, en den Graaf Cincione Gezant van Koning Philips, om zich met de zelven, wat in dit geval diende gedaan te worden, te beraaden; en dewylmen overleide om de wapens tegen den Paus op te neemen of des zelfs verkiezing onwettig te verklaaren, en de Paus door eenen der vergaderden, van 't gene 'er verhandeld was, ſtraks onderrigt wierdt, deedt hy dierhalven den Kardinaal Sfortia en eenige anderen, ſchoon de overlevering der drie Galeijen reeds aangebooden was, echter in verzekering neemen, en geboodt Camillus Colonna met anderen van dien aanhang op den hals niet uit Rome te gaan.

De Kardinaal Caraffa, de zaak naar zynen wenſch ziende loopen, zondt Hannibal Ruxellajo naar Vrankryk, welke, ſchoon de Galeijen ondertusſchen weder geleverd wierden, echter een beſchaadigend en beſchuttend verbond tusſchen den Paus en den Koning Hendrik ſloot, van 't welke de voornaamſte punten hierop uitliepen: dat de Koning (1) den Heiligen Zetel, den Paus en des zelfs ganſche Geſlacht in zyne beſcherminge neemen en tegen ieder verdedigen zoude; mids de Paus een van de Zoonen des Konings, uitgezonderd den Dolfyn, met het Koningryk van Napels bekleeden zoude; en dat het Hertogdom van Benevento en eenige andere Landen tot aan de Gariljano met de Apoſtoliſche Kamer vereenigd zouden worden: tot het voeren van den oorlog zou de Koning driehonderdenvyftigduizend, en de Paus honderdenvyftigduizend Kroonen te Venetië bezorgen, en ieder zeker getal van volk, krygstuig en voorraad leveren. Het welke, nevens andere punten, ten voordeele van 's Pauſen Neeven, den vyftienden van Wintermaand, te Rome door de twee Kardinaalen van Lotteringe en van Tournon getekend wierdt, geheel tegen den zin van den Coneſtabel (2) Momorency, welke toonde, dat diergelyke onderneemingen altyd tot naadeel van het Ryk waren uitgevallen; des onaangezien dreef de Kardinaal van Lotteringe het ſtuk door, omdat zyn Broeder de Hertog van Guiſe het bevel des Legers voeren, en hy dus ligtlyk op den Pauslyken Zetel raaken, en zyn Huis dat van de Koningen van Napels afdaalde groot voordeel genieten zoude. 1555

(1) Thuani Hiſt. fol. 484. & 485.

(2) [illegible] Hi[illegible] [illegible] Tom. [illegible] p[illegible] & [illegible]9.

Koning Philips, dit onweer hebbende zien opkoomen, hadt den Hertog van Alba, die, ſedert de koomſt van Ferdinand Gonzaga in Nederland, het gebied over het Keizerlyke Leger in Piëmont voerde, bevoolen naar Napels te trekken, om dat Ryk als Onderkoning te beſtieren, en voor de laagen der vyanden te beſchermen, gelyk de Hertog ook in de tweede (3) maand van 't volgende jaar aldaar bezitting nam; en dewyl de Markgraaf van Marignan, door 't ſammelen in 't beleg van Siena, in ongenade des Keizers gevallen, en korthiernaa geſtorven was, wierdt door Koning Philips, op den raad van Jan Baptista Caſtaldus, de Kardinaal (4) van Trente, Chriſtoffel Madrucius, die om zyne getrouwe dienſten zeer bemind was, tot Landvoogd van dat Hertogdom aangeſteld, en aldaar met (5) zooveel blydſchap van de Landzaaten ontfangen, als of hy dien Staat in den voorgaande welvaart zoude herſtellen, gelyk de Ingezetenen door deezen gedenkpenning, tot eer van den nieuwen Landvoogd gemaakt, te kennen gaven.

(3) [illegible] ſcr[illegible] de[illegible] di[illegible] da[illegible] c[illegible] tr[illegible] pag.

(4) Th[illegible] ni Hiſt. Tom. I. fol. 486.

(5) Nat. Comitis Hiſt. fol. 202.

I. Op de voorzyde zietmen het afbeeldſel van den Kardinaal Madrucius, van wien vóórheen (1) gemeld is, binnen deezen zoom zyner tytelen;

(1) III. Deel fol. 107.

CHRISTophorus MADRVcius CARDINalis, EPIScopus ET PRINceps TRIDENti ET BRIXiæ.

CHRISTOFFEL MADRUCIUS KARDINAAL, BISSCHOP EN VORST VAN TRENTE EN VAN BRIXE.

Op den voorgrond der keerzyde zietmen den ouden Riviergod Po, die het Land van Milanen beſproeit, afgebeeld, leunende op eene kruik, uit welke veel waters vloeit, om het hoofd heeft hy eenen krans van Populierbladeren, welke boomen in meenigte aan zyne boorden groeijen, en omdat de Zuſters van Phaëton (2) aan deezen Stroom in diergelyke boomen veranderden; in de regterhand houdt hy den tak van zekeren boom, die aan zyne boorden waſt, en welke dierbaare Gom voortbrengt; agter den zelven ſtaat de Kardinaal Madrucius, en om zynen yver tot den Godsdienſt aan te wyzen houdt dees eene Offerſchaal met de ſlinkerhand boven een brandend Altaar, met de regterhand heft hy eenen zittenden Krygsheld, die den Staat van Milanen verbeeldt, van den grond op; en in den rand leeſtmen deeze hem toegeëigende woorden;

(2) Iconologia door Ceſare Ripa pag. 553.

STATVS MEDIOLanensis RESTITVTORI OPTIMO.

AAN DEN BESTEN HERSTELLER VAN DEN STAAT VAN MILANEN.

II. De tweede, dien ik houde op dit verzorgen van Milanen tot eer van den Landsheer gemaakt te zyn, draagt het borſtbeeld van Koning Philips op het eerſte deel binnen dit omſchrift;

PHILIPPVS HISPANiarum REX, MEDiolanensis DVX.

PHILIPS KONING VAN SPANJE, HERTOG VAN MILANEN.

1555 Op het andere deel wordt een hond aan eenen boom leggende gevonden, een Zinnebeeld, 't welke my meermaalen op oudere penningen van dat Hertogdom voorgekoomen is, buiten twyfel om de Waakzaamheid en Getrouwigheid uit te drukken, en dierhalven omzoomd door deeze grootmoedige ſpreuk; 1555

NEMO [ME] IMPVNE LACESCET.

NIEMAND ZAL MY ONGESTRAFT AANRANDEN.

Terwyl de zaaken in Italië in ſtaat van verweeringe gebragt wierden, hadt de Kardinaal Polus, uit den naam der Koninginne van Engeland als Middelaaresſe, zoo ernſtig by de ſtrydende Vorſten om den Vreede aangehouden, datze eindelyk beſlooten Gemagtigden naar het Klooſter van Vaucelles by Kamerik te zenden. Van wegen den Keizer (1) en Koning Philips verſcheenen aldaar Karel Graaf van Lalein, Simon Renard, Karel Tisſenaken, Philips van Brusſel en Jan Baptiſta Schitius; en van den Koning van Vrankryk zyn Zeevoogd Gaspar van Coligny, en Sebaſtiaan Albaspinus. Welken naa een langduurig geding, den vyfden van
1556 Sprokkelmaand, in 't jaar vyftienhonderdzesenvyftig, een Beſtand ſlooten, by het welke alle vyandlykheden te water en te land, zoo in Nederland, in Italië als in andere hunne onderhoorige Staaten en Landen, voor vyf jaaren geſtaakt zouden worden; onderwylen zoude ieder, 't gene hy door de wapens van den anderen veroverd hadt, behouden: zynde de Paus van beide de zyden hierin begreepen, uitgezonderd door den Keizer omtrent Napels en Sicilië.

(1) Thuani Hiſt. Tom. I. fol. 514.

Men vindt 'er die (2) ſchryven, dat dit Beſtand tegen den zin van Koning Philips gemaakt, en dat de ſchuld op den Raadsheer Simon Renard en de Graaf van Lalein, even of zy hunnen laſt te buiten gegaan waren, geſchooven wierdt, en groote vyandſchap en den grondſlag van den volgenden twiſt veroorzaakte. Anderen (3) melden, met alzoo veel ſchyn van waarheid, dat de Keizer, zoodra de tyding van den ſtilſtand der wapenen te Brusſel kwam, den zelven door Herauten en Trompetters niet alleen in die Stad deedt verkondigen; maar ſtraks ook door al de Nederlanden deedt verbreiden, en dat de Landzaaten zooveel genoegen in dit voorſpel der aanſtaande ruſte vonden, datze alom vreugde vuuren en andere tekens van blydſchap aanrigteden. Hoe het zy, dit blykt, dat het gemelde Beſtand door den Keizer en Koning Philips, in tegenwoordigheid van den Zeevoogd Gaspar Coligny (4) wegens den Koning van Vrankryk verſcheenen, den vyfentwinſten van Lentemaand te Brusſel, en door den Franſchen Koning, ten overſtaan van Karel Graaf van Lalein door den Keizer en Koning Philips te Blois gezonden, nader bekrachtigd en bezwooren is.

(2) Nederl. Hiſt. door Em. van Meteren fol. 16.

(3) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 360.

(4) Bor Hiſt. der Nederl. Oorlog. I. deel fol. 15. en die nieuwe Chron. van Brab. fol. 360.

Onder het regelen der Staatszaaken is Koning Philips, ſedert zyne Moeije Maria de Landvoogdy der Nederlanden en Borgondien hadt afgelegd, te raade geworden, den Hertog van Savoije in haare plaatſe tot die Waardigheid te verheffen, gelyk hy den zelven (5) thans eensdeels om de Namaagſchap, andersdeels om des zelfs goed beleid, en ervaarenheid in 't ſtuk des oorlogs, tot Algemeene Landvoogd aanſtelde: en dewyl dees zooveel deels in de gevallen der Nederlanderen gehadt heeft, dunkt my niet ongerymd zyn afbeeldſel, zoo als het op zynen gedenkpenning voorkoomt, hier te vertoonen.

(5) Strada de Bello Belgico Tom. I. pag. 23.

(1) Hist. de Savoije par Th. Blanc Tom. II. pag. 364. & seq.

Hy was Zoon van Karel Hertog van Savoije en van Beatrix van Portugaal, Zuster van 's Keizers Gemaalinne, gebooren den agtsten (1) van Hooimaand des jaars vyftienhonderdagtentwintig; in zyne jeugd tot den Geestlyken staat geschikt zynde veranderde hy dit voorneemen door het sterven van zynen ouderen Broeder, des hy, ziende zynen Vader door den Koning van Vrankryk van de meeste Landen beroofd, twintig jaaren oud zynde zyne bevordering zogt by den Keizer, en den zelven in den oorlog en voornaamste onderneemingen met zulk een goed gevolg diende, dat hy met de Ridderordere van 't Guldevlies beschonken, en naa den dood zyns Vaders met het Hertogdom van Savoije en Piemont, als Leenen van het Keizerryk, bekleed wierdt; uit welke oorzaake hy deezen tytel met recht op de voorzyde rondom zyn borstbeeld draagt;

PHILIBERTVS DVX SABAVDIAE.

PHILIBERT HERTOG VAN SAVOIJE.

Dewylmen van den Elefant verhaalt, dat hy den oorlog nooit dan met groote en sterke dieren voert, en tegen de zwakken zagtmoedig is, en deeze eigenschap onder andere ook in den edelmoedigen Hertog gevonden wierdt, heeftmen op de keerzyde eenen Elefant, vreedzaamlyk in 't midden van eenige schaapen wandelende, afgebeeld, en deeze woorden ter verklaaringe in den rand gesteld;

INFESTVS INFESTIS.

DEN VYANDLYKEN VYANDIG.

(2) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 559. & seq.

Schoon de Paus (2) zyne toestemming tot het reedsgemelde Bestand gegeeven hadt, echter was de zelve, het besluit hoorende, te gelyk met zyne Neeven magtig ontsteld; wyl hy zich niet konde inbeelden, dat de Keizer en Koning Philips ooit een Bestand gemaakt zouden hebben, by het welke zy den Franschen Koning zoo lang in bezittinge van zooveele aanmerkelyke Plaatsen zouden laaten; hierenboven zagenze zich van hun oogmerk verstooken, en vreesden niet te onrecht, dat de Koning van Spanje zich hierover eens zoude wreeken; dierhalven, zich grootlyks aan den Gezant van Vrankryk beklaagd hebbende, zogtenze alle middelen om het Verdrag te breeken; en, dewyl dit niet wilde lukken, zondt de Paus, om zich te dekken, den Kardinaal Scipio Robiba aan den Keizer, en den Kardinaal Caraffa aan den Koning van Vrankryk, om hen met het Bestand geluk te wenschen, en t'evens te vermaanen tot eene onderhandeling van eenen volkoomen Vreede tot welstand van Europa. Doch deeze onderneeming hadt geen gevolg, eensdeels door onvoorziene toevallen, die ik hiernaa zal melden, andersdeels omdat de Keizer den Paus tot geen Middelaar begeerde, en reeds het nieuwe Gebied van zynen Zoon Philips verzekerd dacht; welke zich middelerwylen met groot gevolg naar Antwerpe begeeven hadt, en in die vermaarde Koopstad,

den

1556 den agtentwintigsten (1) van Louwmaand, met heerlyke vertooningen, zeegeboogen en andere vreugdetekenen tot zyne eere opgeregt, ingehaald wierdt, en in de groote Kerke de tweeëntwintigste hoofdvergadering der Guldevlies Ordere vierde, benoemende met de gewoone plechtigheid, in de plaatse der afgestorvene Ridderen, negentien nieuwe Medeleden, naamenlyk, (2) Hendrik de jonge Hertog van Bronswyk en Lunenburg, Ferdinand Aardshertog van Oostenryk, Philips van Croy Hertog van Aarschot, Gonçalo Fernandes van Cordova Hertog van Sesa, Karel van Oostenryk Erfprins van Spanje, Lodewyk Henriques van Cabrera Hertog van Medina van Riosecco, Alonso van Arragon Hertog van Cardona, Karel Banerheer van Barlemont, Philips van Stavele Banerheer van Chaumont, Karel van Brimeu Graaf van Megen, Philips van Montmorancy Graaf van Hoorn, Jan Markgraaf van Bergen, Willem van Nassou Prins van Oranje Heer van Breda, Jan van Momorancy Heer van Courrieres, Jan Graaf van Oostvriesland, Ladislaus Banerheer van Bernstein, Antoni Doria Markgraaf van St. Steven, Sfortia Graaf van Sta. Fiora, en Ferdinand François van Avalos van Aquino Markgraaf van Pescara; welke laatste den Koning Philips alom, op de reize uit Spanje, in des zelfs huldiginge (3) in Nederland, op het huuwelyksfeest in Engeland, en andere plechtigheden, verzelde, dus meermaalen genoemd is, en my gelegenheid verschaft om, by de verheffing tot de Ridderlyke Order, zyne penningplaat te vertoonen. 1556

(1) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 360. en Nederlandsche Hist. door Em. van Meteren fol. 16.

(2) Maurice Blason de tous les Chevaliers de la Toison d'or fol. 239. en Guicciardyn Beschryving van de Nederlanden fol. 67.

Hy was Zoon (3) van Alfonsus van Avalos Markgraaf van Guast, van welken (4) voorheen gemeld is, en van Maria van Arragon Dochter van Ferdinand Hertog van Montalto, en wierdt door zyne verdiensten 's Konings Algemeen Legerhoofd in Italie, Onderkoning van Sicilië, en voor eenen der grootste Veldheeren van zynen tyd gerekend; rondom zyn afbeeldsel vindtmen deezen tytel;

(3) Maurice Blason de touts les Chevaliers de la Toison d'or, fol. 255.
(4) II. deel fol. 423.

FERDINANDus FRANciscus D'AVALOS DE AQVINo MARchio Piscaræ III.

FERDINAND FRANCOIS VAN AVALOS VAN AQUINO DE DERDE MARKGRAAF VAN PESCARA.

Koning Philips, dit Feest als het zesde Opperhoofd dier Ordere in de Mariakerke te Antwerpe gevierdt, en ter gedachtenisse drie glaze vensters (5) in de zelve geschonken hebbende, vertrok weder naar Brussel, en van daar naar Groenendaal, 't zy om de toen woedende Pest, welke veele menschen wegnam, of om dat het Hof tegens de overkoomst van Maximiliaan Koning van

(5) Fr. Sweertii Monumenta sepulcr. Brab. pag. 53.

1556 van Boheme, dienmen, nevens des zelfs Gemaalinne Maria 's Keizers Dochter, verwagtte, schoon gemaakt en opgetooid wierdt. Om de zelve reden hadt de Keizer (1) zyn verblyf te Sterbeeke, en des zelfs Zusters Leonora en Maria ter Veuren verkoozen. Keerende omtrent het midden van Hooimaand weder naar Brussel, daar Koning Philips, de Hovelingen, Regeerders en Burgers den Koning en de Koningin van Boheme, met groote staatsie, verwelkoomden, en naar 't Hof geleidden van den Keizer, welke dit aanzienlyk gezelschap van twee Koningen en drie Koninginnen met alle heusheid ontfing, en, opdat 'er geen verschil tusschen zyne Kinders mogt ryzen, met den Koning van Boheme over het huuwelyksgoed, of de erfnis van des zelfs Gemaalinne Maria zyne Dochter, handelde, en eindelyk besloot, dat de gemelde Koning Maximiliaan (2) en zyne Gemaalin voor eene zekere somme, in verscheidene tyden uit het Ryk van Napels te ontfangen, zouden afstaan van al het recht, dat zy op de Nederlanden en het Koningryk van Spanje konden eischen. Toen deeze zwaarigheden uit den weg geruimd, en de Koninglyke persoonen, die met Banketten, Ridderspelen, Danseryen en andere vermaaklykheden, omtrent twintig dagen met uitgezogte deftigheid onthaald waren, zyn de Koning en Koningin van Boheme vertrokken, en door Koning Philips met groot gevolg tot Loven uitgeleid.

(1) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 361. en 362.

(2) Heuteri Rer. Austr. Lib. XIV. Cap. VI.

Geduurende deeze vreugde, vlugtte Philips van Croy Hertog (3) van Aarschot, die voor drie jaaren gevangen en dus lang in Vrankryk bewaard was, in onbekende kleederen naar Nederland, tot zulk een misnoegen voor den Koning Hendrik, dat dees straks weder eenen Spanjaard in des zelfs plaatse in verzekeringe nam, het welke een vermoeden in Nederland verwekte, als of het Bestand hierdoor verbrooken was. Koning Philips, 't zy hier voor bedugt, of tot andere zaaken geld noodig hebbende, eischte van de Staaten der Nederlanden zesendertighonderdduizend guldens, welke beede, mids de Landzaaten door den geduurigen oorlog geweldig verarmd waren, alom groote bekommering baarde. Als de Staaten van Brabant toonden zulks onmoogelyk te konnen inwilligen, kwam de Hertog (4) van Savoije als Algemeen Landvoogd, met den Graaf van Lalein en den Heer van Barlemont, omringd van zyne gewapende Lyfschutten op het Stadhuis te Brussel, gebiedende datmen den gedaanen eisch, als zynde de eerste beede des Landsheeren, zoude toestemmen, of anders Gemagtigden benoemen, die hem de lasten des Lands en der Stad zouden toonen, en uit welke oorzaake zwaarigheid gemaakt wierdt tot het invoeren van twee tiende penningen; en van den honderdsten en vyftigsten penning; schoon de Gemagtigden meer dan vyftigmaalen over dit stuk vergaderden, echter wierdt 'er luttel verrigt. 1556

(3) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 363.

(4) Die nieuwe, Chron, van Brab. fol. 365. & seq.

Geen mindere bekommering verschafte deeze beede in Holland; wandt toen de Staaten hunne aanmerking op de zelve gemaakt hadden, verklaarde hen de Stadhouder Markgraaf van Veere en Vlissingen, dat de Koning (5) in hun besluit geen genoegen nam, maar begeerde, dat zy lieden hun deel naar maate van die van Brabant en Vlaandre behoorden op te brengen, naamenlyk de helft van Brabant, beloopende de somme van driehonderddrieëndertigduizenddriehonderddrieëndertig ponden van veertig grooten, en agt schellingen; tot welke zy te eerder behoorden te verstaan, mids deeze de eerste beede en tot 's Konings blyde inkoomste was. Dat zyne Majesteit hunne voorstelling niet zoude inwilligen, van dat zy, geduurende de verzogte tyden der betaalinge, ontlast zouden blyven van eenige verdere beede, gemerkt zy lieden, by overkoomende noodzaaklykheden, als andere Landen zyne Majesteit zouden behooren te helpen, en de zelve, als 'er geen nood was, ook de gemelde Staaten niet meer vergen of moeijelyk zyn zoude, dan de Keizerlyke Majesteit gedaan hadt. Door deeze en diergelyke stribbelingen,

(5) Resolutie van de Staaten van Holland, den 2 July 1556.

1556 en onder voorwendſel van niet te weeten, waarop de koſten te konnen vinden, wierdt deeze beede nog eenige jaaren ſleepende gehouden.

Dees tegenſtand van 's Konings begeerte verhinderde toen het invoeren van den Geweetensdwang; wandt de Koning door een Plakkaat, den zesentwintigſten (1) van Oegſtmaand geteekend, de voorgaande Plakkaaten door zynen Vader op het ſtuk van de Ketterye uitgegeeven, en voornaamenlyk, dat van den vyfentwintigſten van Oegſtmaand des jaars vyftienhonderdenvyftig vernieuwd, beveſtigd en tot een eeuwig gebod gemaakt hebbende, meende de Bisſchop Granvelle tegelyk de Geloofsonderzoeking door deeze loosheid in te voeren; dewyl aan alle bedienden, by het veranderen van Heer, bevoolen was, hunne laſtbrieven naar oude gewoonte ten Hove te brengen, om nieuwe van den nieuwen Vorſt te verkrygen, en alzoo de Meeſters der Geloofsonderzoekinge, die voorheen ſlegts heimelyken laſt verkreegen hadden, zulks ook deeden, wierdt thans by de opene brieven (2) van plakkaat aan alle Amptenaaren en Rechteren bevoolen, de gemelde Geloofsonderzoekers in het uitvoeren van hunnen laſt by te ſtaan en te helpen. Welk plakkaat alom gezonden zynde, wierdt het zelve zonder nader onderzoek te Loven en in 's Hertogenbos afgekondigd, maar die van Antwerpe, nog gedachtig aan 't gene hen voor zes jaaren gebeurd was, zonden hunne Gemagtigden ten Hove, toonden wat hen toen beloofd was, 1556 en datze dierhalven het plakkaat niet konden toelaaten, verzoekende, wegens het onweder datze te gemoet zagen, gehoord of van hunnen eed ontſlaagen te worden. De Koning, toen in den oorlog van Italië bedraaid zynde, en dien van Vrankryk te wagten, des ook de gunſt der Onderzaaten noodig hebbende om zyne geldbeeden in te willigen, deedt het plakkaat met beſlootene brieven, niet alleen te Antwerpe maar zelfs in andere deelen van Brabant weder intrekken. Dit verhinderde echter het woeden niet tegen die van Ketterye verdacht gingen, wyl in dit jaar nog verſcheidene menſchen (3) in de Nederlanden om 't Geloof van 't leeven beroofd wierden.

Ondertusſchen hadt de Keizer zich, den agtſten (4) van Oegſtmaand, voor de laatſte maal uit Brusſel naar Gend begeeven, en wierdt door zynen Zoon, een groot getal Edellieden en weenende Stedelingen uitgeleid. Kort hiernaa gevolgd door zyne twee Zuſters Eleonora en Maria, welke laatſte om haare zagtzinnige regeering van de Nederlanderen tederlyk bemind was, dierhalven ook tot groote droefheid der zelven vertrok, en zoo goede naaſmaak van haare onvermoeide waakzaamheid en omzigtigen yver in 't ſtuk van heerſchen agterliet, datmen ſedert haar afſcheid, om aan haare waardige eigenſchappen te gedenken, nog verſcheidene rekenpenningen, met haaren naam, haar zinnebeeld of ſpreuke, aldaar gemaakt heeft, van welke deeze volgenden tot bewys konnen ſtrekken.

(1) Bor Hiſt. der Nederl. beroerten I. Deel fol. 12. en G. Brandt Hiſt. der Reform. I. Deel pag. 192.

(2) J. van Weſembeek beſchryv. van den Staat en voortgang der Religie in Nederl. pag. 21.

(3) Brandt Hiſt. der Reform. I. Deel pag. 193. & ſeq.

(4) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 364.

1556 I. De geweeze Landvoogdes wordt in de gedaante van de Overwinninge, gelykze ons meermaalen is voorgekoomen, op het voorstuk van den eersten, met den Palmtak in de eene, en den Lauwrierkrans in de andere hand, binnen dit randschrift, gevonden; 1556

MARIA DEI GRATIA REGINA HUNGARIÆ.

MARIA DOOR GODS GENADE KONINGIN VAN HUNGARIË.

Op het ruggestuk zietmen binnen eenen krans het zinnebeeld van den Euangelist Johannes, eenen beker uit welken een gedrocht voortkomt, gelyk ik voorheen (1) gemeld heb; en nevens den zelven, deeze letters;

(1) I. Deel fol. 410.

SINT IAN *1556.*

II. De tweede draagt op de voorzyde de Gerechtigheid met de schaale in de regter- en het zwaard in de slinkerhand; moogelyk, datmen door dit beeld ook de Landvoogdes, om haare rechtmaatige regeering, heeft willen uitdrukken; wandt men leest dierhalven deeze (2) Bybelspreuk in den rand;

(2) Het Boek der Wysheid Cap. I. vers. 1.

DILYGITE IVSTICIAM QVY IVDICATIS TERRAM.

BEMINT DE GERECHTIGHEID GY DIE DE AARDE OORDEELT.

Het gewoone zinnebeeld der Landvoogdesse, om haare waakzaamheid te toonen, staat op de tegenzyde, door eenen Kraanvogel, welke met den kei in den poot de wagt houdt, afgebeeld, hebbende dit omschrift;

VIGILATE.

WAAKT.

III. De zelve verbeelding en letters worden op het eerste deel van den derden gevonden; en op het andere deel zyn de vyf wapenschilden van zooveel Nederlandsche Gewesten, als toen onder eene Rekenkamer in 's Graavenhaage behoorende, gesteld; naamenlyk, in 't midden Holland, boven het zelve Zeeland, aan de regter zyde Utrecht, aan de slinker Westvriesland, en onder Overysel, omzoomd door deeze letters:

LEGGELT VAN DE REKENKAMER IN HOLLAND.

IV. De eerste helft van den vierden draagt het beeld der Gerechtigheid, en weder het zelve randschrift als de voorzyde van den tweeden; en op de andere helft het wapen van de Stad Dordrecht, voerende een rood veld, (3) belaaden met eenen zilveren paal; en dewyl Keizer Hendrik de Vierde, in het jaar duizendvierenzestig (4) het recht van geld te munten aan de Stad Dordrecht gegeeven hadt, en dit voorrecht sedert van de Graaven in diervoegen bevestigd was, dat nergens anders voor den Graaf van Holland dan aldaar (5) mogt gemunt worden, vindtmen, om dit groote voorrecht dier Stedelingen, en tot welk een gebruik dees penning gemaakt is, aan te wyzen, deeze woorden in den rand;

(3) Beschryv. van Dordrecht door M. Balen pag. 82.
(4) Handvest Chron. door M. vander Hoeve fol. 118.
(5) Beschryv. van Dordrecht door M. Balen pag. 524.

LEGGELT VAN DE MVNTERS VAN HOLLAND.

De Keizer te Gend (6) koomende wierdt met zynen Zoon, zyne Zusters en hun gevolg staatlyk ingehaald, en in het Hof van zynen Zeevoogd Adolf van Borgonje, Hoogbaljuw dier Stad, gehuisvest, en de Vorstinnen namen

(6) Die waarachtige Geschied. van Keizer Karel den V. pag. Zz. ij. versa.

1556 men haar verblyf in 't Bakkershuis en in eenige naastgeleegene huizen. Naadat zyne Keizerlyke Majesteit hier eenige dagen beleefdlyk onthaald was, en de Gezanten der Vorsten en Gemagtigden der Nederlandsche Staaten oorlof van den Keizer genoomen hadden, vertrok hy den agtentwintigsten van Oegstmaand naar Assenede, en twee dagen laater naar Biervliet, verzeld van zyne Zusteren, met welke zyne Majesteit de Kerk, en in de zelve het graf bezigtigde van Willem Bueckels, die de eerste in Nederland den Haring (1) te zouten en in vaten te bewaaren gevonden hadt. De Keizer toonde zooveele achting voor deeze uitvinding, dat hy de ziel van dien man, welke in het jaar dertienhonderdzevenennegentig gestorven was, nog alle zaligheid toewenschte. Van Biervliet begaf de Keizer zich te scheep naar (2) Souburg op 't Eiland Walchere, daar hy eene talryke Vloot gereed vondt, en de Vorstinnen verbleeven te Vlissinge, om den gunstigen wind af te wagten.

Men verhaalt, dat in deeze dagen (3) D. Selden, van den Roomschkoning Ferdinand om gewigtige zaaken te verhandelen gezonden, by den Keizer kwam, en als het laat in den avond geworden was, en D. Selden zyn afscheid van den Keizer wilde neemen, niemand van de Hofdienaaren om dien Heer van de trappen te lichten te voorschyn kwam, niettegenstaande de Keizer reeds de bel getrokken hadt, dat de Keizer tegen den wil van den Gezant de kaars in de hand nam, hem de trappen aflichtte, en toen deeze gedenkwaardige reden tegen hem voerde; *zy gedachtig*, Selden, *dat my, die eertyds omringd, gediend, en waargenomen ben van zulken grooten sleep van allerley soort van menschen, thans niet een dienaar heeft moogen gebeuren om u uit te lichten, en dat die aan u de plaats van eenen dienaar heeft moeten vervullen, welken gy zoo lang en trouwlyk gediend hebt. Ik en zal noch en wil my niet tegen den Hemel stellen, van welken my zoodanige veranderingen zyn toegekoomen.* 't Zy 1556 deeze onderhandeling van D. Selden over zaaken van het Oostenrykſche Huis, of over die van 't Keizerryk was, 't is zeker dat de Keizer, geduurende dit toeven, te Gend een plakkaat in 't Hoogduisch deedt drukken, gedagtekend den zevenden (4) van Herfstmaand, en het zelve aan de Keurvorsten, Vorsten, Stenden, Heeren en Onderzaaten des Ryks zoo Geestlyken als Waereldlyken toezondt, hen door het zelve bekend maakende, hoe hy zyne erflyke Ryken en Landen, om zyne lighaamelyke zwakheid, aan zynen Zoon overgedraagen hadt, en gereed stondt om met den eersten goeden wind naar Spanje te zeilen, hen dierhalven beveelende, op dat het Ryk door zyn afweezen geene schaade zoude lyden, zynen Broeder Ferdinand den Wettig gekoozen Roomschkoning, en naar allen schyn zynen Opvolger, als den Keizer zelven te gehoorzaamen, dien magt geevenden alles, zonder wederroepinge, te doen en te beveelen, dat hem ten voordeele des Ryks zoude dunken noodig te zyn, even als de Keizer zelf zoude doen.

Ik hebbe den inhoud van deezen brief hier des te eerder willen ontvouwen, om aan te toonen, dat Karel de Vyfde het Keizerryk in deeze dagen niet aan zynen Broeder Ferdinand heeft overgedraagen, gelyk door meest al onze Historischryvers te boek gesteld is; maar dat hy zynen Broeder alleenlyk volkoome magt verleend heeft, om buiten hem 't gene noodig ware te konnen besluiten; wandt de Keizer was zulke nieuweling niet in de Staatkunde, dat hy zonder dringende reden zoo ligtvaardiglyk eene zaak zoude overgegeeven hebben, naamenlyk om zynen beminden Zoon van de opvolginge in 't Keizerryk te verzekeren, die hem zooveel moeite gekost hadt, en van welke alle hoope nog niet vervloogen was; alzoo hy, byaldien de Roomschkoning Ferdinand voor hem kwam te sterven, het middel aan de hand hadt om zynen Zoon Philips tot de zelve

(1) Tooneel van Holland door Boxhorn pag. 37.

(2) Die waarachtige Geschied. van Keizer Karel den V. pag. Zz.iij. versa & seq.

(3) Ab. van de Corput in het leeven van Phil. Melanchton pag. 595. en de ontfielde Leeuw door P. Pers pag. 155.

(4) Reygersberg. Chron. van Zeel. door Boxhorn II. Deel pag. 512. & W. Godeleveus de Abdicatione Imperii a Carolo V. facta.

1556 Waardigheid, en dus tot zynen Opvolger, te doen verkiezen.

Uit deeze of andere inzigten behieldt hy de Kroon nog eenigen tyd, en eindelyk, den veertienden (1) van Herfstmaand, den wind tot zyne voorgenoome reis gunstig ziende, tradt hy van Rammekens aan boord, op het schip van den Nederlandschen Zeevoogd Adolf van Borgonje, genaamd de Valk, verzeld van de twee Vorstinnen zyne Zusteren Eleonora en Maria, en gevolgd van al den stoet, die op verscheidene schepen verdeeld wierdt. Den volgenden dag ligtte de Vloot het anker, maar kort hiernaa den wind tegen krygende keerdeze weder voor Vlissinge; het welke den Koning Philips, toen te Gend zynde, gelegenheid verschafte om zynen Vader en zyne Moeijen nogmaal voor 't laatste vaarwel te koomen zeggen. Den zeventienden dier maand raakte de gansche (2) Vloot, vyftien Spaansche Koopvaarders, twintig Nederlandsche Hulken, en eenentwintig Engelsche Koopvaarders, onder zeil, en dien dag nog in 't naauw, daarze door den Engelschen Zeevoogd met zes kloeke schepen door eenige eerescheuten begroet wierdt, voort zeilende raakte de Keizer en zyn gevolg, den agtentwintigsten dier maand, in de haven van Laredo in Biscaje, en voorts te land. Naauwlyks betradt de Keizer den oever, of viel, zoo eenigen (3) melden, op de kniën, kuste de aarde, en zeide, *dat hy de algemeene Moeder eerbiediglyk groetede, en dat, gelykerwyze hy voor zoo veele jaaren naakt uit het lighaam zyner Moeder gekoomen was, alzoo ook tot deeze andere Moeder naakt, en ontbloot van al zyne goederen en Heerlykheden, gaarne weder keerde.*

(1) Die waarachtige Geschied. van Keizer Karel den V. pag. Zz. iiij.

(2) Goudhoeven Chron. van Holland fol. 624.

(3) Strada de Bello Belgico. Tom. I. pag. 10. & seq.

De Keizer nam straks den weg naar Burgos, en dewyl hem weinige Spaansen te gemoet kwamen, en hy in de zelve Stad niet zonder stoornisse eene wyle tyds moest wagten, aleer hem een deel van de honderdduizend kroonen, welken hy van al zyne rykdommen, voor zyne jaarlyksche inkoomsten, behouden hadt, betaald wierdt om eenigen zyner dienaaren te voldoen en af te danken, heeft dit oorzaak aan sommigen gegeeven van te zeggen, dat Karel naauwlyks afstand van zyne Ryken gedaan hadt, of het berouwde hem. Kort hiernaa reisde de Keizer naar Valadolit, en, in deeze Stad (4) zyne Zusters, zyne Dochter Johanna die het gebied voerde, zynen Kleinzoon Karel en het grootste deel van zyn gevolg laatende, begaf hy zich met weinige persoonen, die hy tot zyn huisgezin verkoozen hadt, naar het Hieronymite Klooster van St. Justus, op de grenzen van Kastilië aan Portugaal, in eene vrugtbaare en aangenaame Landstreeke, niet verre van de Stad Placentia gelegen, alwaar hy een huis digt aan 't Klooster, naar eene aftekening, welke hem in 't voorgaande (5) jaar in Nederland vertoond was, hadt doen bouwen, alleenlyk met zes of zeven kameren ieder niet meer dan twintig voeten in 't vierkant, zyn uitzigt op eenen tuin hebbende, die met bloemen, Sitroen- en andere vrugtboomen beplant was. In deezen afgelegen oord besloot zich de magtigste Keizer, die in verscheidene eeuwen geheerscht hadt, om dus met heilige bedenkingen zyne dagen te slyten, en den dood te gemoet te zien. 1556

(4) Vita del Emp. Carlos V. por Pr. de Sandoval Part. II. fol. 820.

(5) Strada de Bello Belgico Tom. I. pag. 12.

De Nederlandsche schepen, middelerwylen terugge gekeerd, wierden van zulke stormen overvallen, datze (6) weder naar de Spaansche kusten dreeven, daar het schip de Valk, dat den Keizer gevoerd hadt, met het grootste deel des volks verzonk, de overigen kwamen eerst den agtienden van Wintermaand in Zeeland voor Rammekens, daar nog een schip met vyftig mannen te gronde ging. Dus eindigde de overtogt des Keizers, op welken de Nederlanders deezen penning vernieuwd hebben.

(6) Die waarachtige Geschied. van Keizer Karel den V. pag. Aaa.

De

1556 1556

M.

De gelukkige reis van den Keizer heeft oorzaak gegeeven om deezen penning, die voorheen (1) ook op de Scheepstogt van zynen Zoon ontworpen was, thans te vernieuwen: en dewyl ik by dat geval de verklaaring gedaan heb, schynt my overtollig dezelve hier te herhaalen.

(1) III. Deel fol. 349.

Sedert het vertrek des Keizers was Koning Philips van Gend weder naar Brussel getrokken, in welke Hoflyke Stad de Koning op S^t. Andriesdag, den dertigsten van Slagtmaand, in zyne Hofkapel, naar oude gewoonte, het jaargetyde (2) van de instellinge der Guldevlies Ordere, en van dien Beschermheilig, met groote plechtigheid vierde. Koning Philips was als Opperhoofd op eenen Troon gezeten, nevens hem negen Ridders van zyne Ordere met hunne Gulde ketenen om den hals, naamenlyk, de Hertog van Savoije Algemeen Landvoogd der Nederlanden, de Graaf van Lalein, de Graaf van Egmond, de Heer van Molembais, de Hertog van Aarschot, de Heer van Glaijon, de Heer van Barlemont, de Graaf van Hoorn, en de Prins van Oranje, in tegenwoordigheid der Bisschoppen van Atrecht, van Utrecht, van Doornik en meer anderen. Als een Bisschop uit Spanje de Mis gezongen hadt, ging de Koning offeren, gevolgd van al de Ridderen, paar aan paar; hiernaa eene fraaije redenvoering van de instellinge deezer Ordere gedaan zynde, wierdt dit gezelschap door de Herauten uit de Kapelle aan de tafel geleid, en onder het geschal der Trompetten Vorstlyk onthaald: op den volgenden dag wierdt dit feest met de Misse der ruste geheel staatlyk beslooten.

(2) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 366.

In den zelven tyd verspreidde zich ten Hove een gerugt, dat de Keizer (3) zyn gevolg, als willende de Waereld verlaaten, oorlof gegeeven, en voorgenoomen hadt, den Prins van Oranje naar Duitsland te zenden, om den Keurvorsten en Stenden des Roomschen Ryks de Keizerlyke sieraaden, de Kroon, den Schepter, het Zwaard en den Ryksappel, tekens dier hooge Waardigheid, aan te bieden; doch de uitvoering van dit ontwerp wierdt eenen geruimen tyd uitgesteld. Hierentusschen kwam, den zesentwintigsten van Wintermaand, Margarita van Oostenryk Hertogin van Parma, 's Konings natuurlyke Zuster, met haaren Zoon Alexander; die naamaals het gebied in Nederland voerde, en thans omtrent twaalf jaaren bereikte te Brussel. De Koning, van haare koomst verwittigd, reedt de Vorstinne met groote staatsie te gemoet, en betoonde haar alle heuschheid en eerbied, om den band van vriendschap, dus lang verbrooken, weder onafscheidelyk aan een te binden. Dewyl deeze Vorstin zoo bekend is in de Nederlandsche onlusten, zal ik eene gedenkpenning, op welken zy nevens haaren natuurlyken Broeder, Koning Philips, is afgebeeld, hier op deeze byeenkoomst, den grondslag der aanstaande verbintenisse, laaten volgen.

(3) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 367.

M

Binnen eenen ſierlyken krans, op het eerſte deel, zietmen het borſtbeeld van Koning Philips zonder omſchrift; en op het andere deel, binnen diergelyken krans een fraai borſtbeeld van de manhaftige Hertoginne van Parma, wier gevallige geboorte, afkomſt en Egtverbintenis ik in vroegeren tyd (1) beſchreeven heb; omzoomd door deeze letters;

(1) II. Deel fol. 461.

MARGARITA AVSTRIAE.

MARGARITA VAN OOSTENRYK.

De voornaamſte oorzaak deezer verzoeninge, tusſchen den Koning Philips en den Hertog van Parma, ſproot meeſt uit bekommeringe voor den heethoofdigen Paus; des Koning Philips, om zyne banden aan dien kant te verſterken, den gemelden Hertog Octavius Farneſe, door het overgeeven (2) van Placenze, van den Franſchen Koning, met wien Farneſe in een naauw verbond getreeden was, aftrok, en in zyne belangen wikkelde, opdat hy dus te beter den Opperkerkvoogd mogt beteugelen; wandt dees, zich in 't naauw ziende door het geſloote beſtand, hadt, ſchoon de Koning van Vrankryk voor den hoogen ouderdom en korten leevensloop van den Paus bedugt was, echter door beloften van zooveele Kardinaalen van den Franſchen aanhang, en vyanden van het Ooſtenrykſche Huis, te zullen verkiezen, dat Koning Hendrik verzekerd konde zyn altyd eenen Paus van zyne partye te zullen hebben, den Koning in 't heimelyk, door hulp van den Kardinaal van Lotteringe en den Hertog van Guiſe, tegen den zin der Grooten en voornaamſte Raaden, tot den nieuwen oorlog (3) verbonden. Zoodra deeze onderhandeling geſlooten was, riep de Kardinaal Caraffa den Gezant Robiba, die aan den Keizer afgevaardigd, en reeds te Maaſtricht gekoomen was, weder te rugge; 't welke den Keizer en den Koning Philips niet weinig agterdochts verwekte. Hier kwam nog by, dat de Paus, door bitteren haat geprikkeld, Ascanius Colonna en des zelfs Zoon Mark Antoni in den vollen Raad, als ſchaadelyk aan den Kerklyken Staat, aanklaagde, in den ban deedt, hunne Goederen en Landen (4) verbeurd verklaarde, en die aan zynen Neef den Graaf van Montorio met den tytel van Hertog van Paliano ſchonk; te gelyk zwaare ſtraffen tegen allen, die hen wilden helpen of verweeren, uitblikſemende.

(2) O. Panvinii Vita Pauli IV.

(3) Hiſt. du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Housſaje pag. 384.

(4) O. Panvinii Vita Pauli IV.

Mark Antoni ontvloodt dit onweer naar Napels, van waar hy nu en dan, om zyne ontweldigde Landen weder te overmeeſteren, met eenige benden in het Gebied van den Paus viel, het welke den Kerkvoogd by uitneemendheid vergramde, niet konnende dulden, dat hem zulks uit zyn Vaderland Napels, daar hy voor eenen die alles vermogt wilde doorgaan, toegebragt wierdt; des hy in den Kerkenraad deedt voorſtellen, wyl de Keizer, en des zelfs Zoon Philips, Colonna met volk en geld onderſteunden, datmen de zelven dierhalven moeſt veroordeelen, en hen verklaaren (5) van al hunne Leenen, die ze van de Kerke bezaten, vervallen te zyn. Terwyl de Kardinaalen hier over in verſchil vielen, rukte de Paus al zyne Krygsmagt byeen, en deedt verſcheidene Kardinaalen, en mannen van aanzien, op welken hy een kwaad vermoeden hadt, in het Kaſteel van St. Angelo opſlui-

(5) Hiſt. du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Housſaje pag. 385.

1556 ſluiten; ja, toen hy de brieven aan den Hertog van Alba geopend, en uit de zelven verſtaan hadt, dat Garcilasſo van Vega, Gezant van Koning Philips te Rome, uit bevel zyns Heeren, den Hertog, als Onderkoning van Napels, tot het beoorlogen van den Paus vermaande, deedt hy niet alleen Vega (1) maar ook Jan Antoni van Taxis, Algemeen Hoofd der Keizerlyke Poſten aldaar, gevangen neemen; en hoewel de laatſtgemelde hevig beſchuldigd wierdt, echter droeg de zelve zich zoowel in dit gevaar, dat hy, eerlang ontſlaagen, en hierdoor meer dan ooit in de gunſt van Philips raakte, en dus tot eer verſtrekte van zyn Huis; 't welke ſedert zoo bekend in Nederland en Duitsland geworden is, dat ik hier dienſtig oordeel iet van de opkoomſt, mids het zyne grootheid aan de Vorſten van Ooſtenryk en Nederland ſchuldig is, te ontvouwen.

(1) O. Panvinii Vita Pauli IV.

Roger (2) van Taxis, wiens Voorouders uit Milanen naar Bergamo getrokken waren, zich in den dienſt van Keizer Frederik den Derden begeeven hebbende, wierdt Kamerling en Grootjaagermeeſter van den zelven, en teelde drie Zoonen, van welken de oudſte Simon Vader was van François, die door Keizer Maximiliaan tot Opperhoofd van de Poſten zyner Staaten en Landen gemaakt wierdt. Dees kinderloos ſtervende, wierdt de Zoon zyns Broeders, Jan Baptiſta van Taxis (3) Heer van Hemesſen, door Keizer Karel met het zelve ampt bekleed, en zoo bemind, dat hy zyne kinders tot aanzienlyken ſtaat vorderde; wandt, koomende in Nederland woonen, won hy deeze Zoonen by Kriſtina van Wachtendonk, Roger Prooſt van S^t. Pieter te Loven, en Deken van de Mariakerke te Antwerpe; Raimond, die naar Spanje trok en Stamvader der Graaven van Villamediana wierdt; François ſtierf jong; Leonard volgde in den ſtaat zyns Vaders in Nederland, en het is uit deezen, dat de Algemeene Poſtmeeſters van Duitsland en van Nederland niet alleen, maar zelf de Ryksvorſten van Thurn (4) en Taxis, die heden leeven, geſprooten zyn; de jongſte Zoon, en naamgenoot zyns Vaders, was Bevelhebber der Ordere van S^t. Jacob, Raad in den Staat der Nederlanden, en Gezant in Vrankryk. Behalven deeze wettige hadt Jan Baptiſt, zoo ſommigen getuigen, nog drie natuürlyke (5) Zoonen, allen by eene Moeder overgewonnen; de oudſte, Auguſtyn, was Kanonnik van S^t. Gomar te Lier; de tweede, Jan Antoni, Poſtmeeſter van den Keizer en Koning Philips te Rome, van welken kort hier vooren gewag gemaakt is; de jongſte, Antoni, die te Antwerpe woonde, het Poſtmeeſterſchap aldaar bezat, en naakomelingen voortbragt, heeft deezen fraaijen gedenkpenning, geen gering bewys van zyne aanzienlykheid, agter gelaaten. 1556

(2) Les Souverains du Monde Tom. II. pag. 119.

(3) Les Marques d'Honneur de la Maiſon de Tasſis fol. 80. & 81.

(4) Hubners Geſlagt Taf. 332.

(5) Les Marques d'Honneur de la Maiſon de Tasſis fol. 83.

M.

Rondom het borſtbeeld van deezen Man, welke met eene Vrouwe uit het Huis van Weſtkapel in den egt verbonden was, vindtmen deezen letterzoom;

ANTONIVS DE TAXIS, ÆTATIS XLII.

ANTONI VAN TAXIS, ZYNS OUDERDOMS XLII.

1556 Het wapen van Taxis is naar de tyden verscheidenlyk gevoerd, het oudste bestaat alleenlyk uit eenen Toren; sedert wierdt de Toren in het bovenste, en een zilvere Das op een blaauw Veld in het onderste deel gesteld; maar Keizer Maximiliaan (1) gaf Jan Baptist van Taxis, en des zelfs Broederen, den opkoomenden Roomschkoninglyken Arend in het bovenste deel op een zilver Veld te draagen; en Keizer Karel de Vyfde aan de zelven den Keizerlyken Arend, gelyk wy hier met den gekroonden Helm, Paauwestaart en Jagt- of Posthoorn tusschen den zelven, binnen eenen fierlyken krans met dit jaartal 1552. verbeeld vinden: 't zy dees Antoni gewettigd was, of zyne geboorte by mistasting kwaalyk beschreeven is, het blykt, dat in zyn wapenschild geen teken van onwettige geboorte, als in dien tyd gebruikkelyk was, gevonden wordt. 1556

(1) Les Marques d'Honneur de la Maison de Tassis fol. 66. & 78.

Zoodra de Hertog van Alba van 's Pauzen aanstootlyken handel kennis kreeg, klaagde (2) hy den zelven en den Kardinaalen, dat men te Rome de verbannelingen van Napels herbergde, datmen persoonen, die openbaare ampten bekleedden, in de gevangenisse hieldt, en datmen de brieven van zynen Koning geopend hadt, met meer andere onbillykheden; betuigende, byaldien zyne Heiligheid deeze vyandlykheden vervolgde, dat zyn Koning, om zyne achting en het recht der Volkeren te handhaaven, verplicht zoude zyn, zich door de wapens te wreeken. De Paus antwoordde, een vry Vorst te zyn, en recht te hebben om van alle anderen als hun Overste rekenschap te vorderen, en die aan geen mensch schuldig te weezen; ja dreigde zelf den Gezant van Vega als eenen Oproerigen te straffen, met meer andere overfortsche uitdrukkingen. Des de Hertog van Alba hem en den Kardinaalen andermaal deedt aanzeggen, dat, wyl zyne Heiligheid het Ryk van Napels meende te overweldigen, tot dat einde zich met de vyanden zyns Konings verbonden hadt, en dus den oorlog zogt, hy dierhalven den oorlog of den vreede aanboodt, mids zich binnen weinige dagen te verklaaren, alzoo hy het stilzwygen voor eenen aangezeiden kryg zoude houden. Hierop maakte hy zich vaardig, en, geen ander antwoord bekoomende, viel in 't begin van Herfstmaand met al zyne magt in 't gebied van den Kerklyken Staat, en dwong in korten tyd zooveele Steden (3) en Sterkten, dat hy voor 't uitloopen van het jaar byna het gansche Land, *Terra di Lavorò* geheeten, overweldigde, en het zelve in den naam van den aanstaanden Paus behieldt: zelf naderde hy zoo digt (4) aan Rome, dat die Stad in de uitterste verbaasdheid raakte, en de Paus; om andere Bevelhebbers van Steden te leeren wat zy in diergelyke ontmoetingen dienen te doen, dwong al de Geestlyken tot het draagen van aarde en anderen arbeid, om de Stad te versterken, ja hy zoude zelf de Kerk van Maria del Popolo; die om haare heiligheid veel geacht en bezogt wierdt, afgeworpen hebben, byaldien de Hertog van Alba hem, om het gebouw te spaaren, niet beloofd hadt de Stad aan dien hoek niet te zullen aantasten; maar de grootheid der Stad, en de kleinheid zyns Legers, wyl de beste Spaansche Benden noch in Toscane en Piemont gebleeven waren, deedt hem zyne wapens met meer voordeels elders wenden.

(2) Hist. du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Houssaje pag. 385.

(3) O. Panvinii Vita Pauli IV.

(4) Hist. du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Houssaje pag. 386.

Behalven deeze gevallen was dit jaar ook aanmerkelyk door den dood van Ignatius Lojola, welke naadat hy te Pampelona, gelyk ik (5) voorheen geschreeven heb, eene wonde ontfangen en zyne wapens aan de Heilige Maagd opgeofferd hadt, Rome, Jerusalem en andere voornaame plaatsen bezogt hebbende, zyne letteroeffening te Parys in zulke armoede voltrokken heeft, dat hy zynen onderhoud moest beedelen, en zelf gedwongen was zich in 't (6) Gasthuis van St. Jacob te begeeven. Hier eindelyk tien Medgezellen, die zich tot een byzonder leeven verbonden, onder welken François Xaverius een der eersten was, gekreegen hebbende, verspreid-

(5) II. deel fol. 132.

(6) Bayle Dict. Hist. & Criticq.

1556 ſpreiddenze zich door verſcheidene deelen van Europa en alom, niet zonder gevaar van de Geloofsonderzoekeren, welken Lojola een en andermaal vingen, en, onder beloften van zyne predikinge af te laaten, weder ontſloegen; grooten aanhang verwekkende kwamenze eindelyk te Rome byeen, daar Lojola den grondſlag van eene nieuwe Maatſchappye, die door Paus Paulus de Derden in 't veertigſte jaar deezer eeuwe beveſtigd wierdt, ſtigtte, en van welke hy tot Overſte verkoozen wierdt: des Lojola te Rome verbleef, terwyl zyne Medebroeders zich over de aarde verſpreidden, en zich door boete en beterſchap te prediken bekend en tegelyk gehaat maakten. Als zy dus ook in 't voorgaande jaar te Nimmegen (1) in Gelderland hunne Leer verbreidden, en zich meenden vaſt te maaken, heeft de Magiſtraat, afkeerig van nieuwigheden, hen door eenen Roedraager de Stad ontzeid. Toen Paus Julius de Derde, in het vyftigſte jaar naa de vyftienhonderd, deeze Order beveſtigd hadt, tragtte Lojola zich van de Oppervoogdye te ontſlaan, maar door zyne Medebroeders, die ſedert Jeſuiten geheeten zyn, verhinderd, behieldt hy de waardigheid van Overſte tot aan zynen dood, dus tot den laatſten van Hooimaand deezes jaars zesenvyftig, het welke door den eerſten der twee volgende penningen, welken tot zyne gedachtenis gemaakt zyn, beveſtigd wordt. 1556

(1) Chron. van Nimmegen door Smetius pag. 128. en 129.

(2) Hiſt. Gen. d'Eſpagne par Turquet fol. 1279. & ſeq.

I. Ignatius, Zoon van Bertrand Lojola, bereikte den ouderdom van vyfenzestig (2) jaaren toen hy ſtierf, en hadt het geluk van voor zynen dood te zien zeſtien Overſten in byzondere Landſchappen, en honderdenzeventig Broeders zyner Ordere, van welke deeze tytel rondom zyn borſtbeeld op het voorſtuk van den eerſten geſteld is;

IGNATius SOCIETatis IESV FVNDATor.

IGNATIUS GRONDLEGGER VAN DE MAATSCHAPPYE VAN JESUS.

Op het ruggeſtuk, dat niet anders dan letters draagt, wordt dit opſchrift gevonden;

OBIIT PRIDie KALendarum AVGusti ANNO CIↃ IↃ LVI. ÆTATis SVÆ LXV. CONFIRmationis VERO SOCIETATIS IESV XVI.

HY IS GESTORVEN DEN LAATSTEN VAN HOOIMAAND IN 'T JAAR MDLVI. ZYNS OUDERDOMS LXV. MAAR

1556 *HET ZESTIENDE VAN DE BEVESTIGINGE DER MAATSCHAPPYE VAN JESUS.* 1556

II. De tweede schynt my tot een byzonder oogmerk gemaakt te zyn; wandt deeze zilvere penning was met eenen getanden yzeren of staalen rand omvangen, en met eenen ring voorzien, om aan den hals tot een hulpmiddel of bescherming voor ongemakken te draagen, even als de ringen van Samothracië, *Talismans* (1) of Amuleta, die men meende, dat by de Kaldeen, Persiaanen en Egiptenaars bekend waren, en door verborgene konsten, saamenloop van zekere Dwaalstarren of andere geheimen van de natuur gemaakt, en tot afweering van alle gevaar gebruikt wierden; dus tot het zelve oogmerk, zoo ik meene, hier rondom het afbeeldsel van den gemelden Lojola gehegt, des te eerder, omdat de Roomschgezinden het vermoogen van voorbiddinge en bescherminge aan de afgestorvene Heiligen toeschryven: en, dewyl Paus Paulus de Vysde deezen Lojola in 't jaar zestienhonderdennegen (2) voor Heilig verklaarde, en Paus Gregoor de Vystiende den zelven dertien jaaren laater op de lyst der Heiligen stelde, leestmen deeze letters rondom zyn afbeeldsel op de voorzyde;

(1) L'Utilité des Voyages par Baudelot pag. 361. & seq.

(2) Bayle Dict. Hist. & Criticq.

SANCTUS IGNATIVS FUNDATOR SOCIETATIS IESV.

DE HEILIGE IGNATIUS GRONDLEGGER VAN DE MAATSCHAPPYE VAN JESUS.

Op de andere zyde zietmen het afbeeldsel van François Xaverius, welke in 't Koningryk Navarre gebooren, en, een Medgezel van Lojola zynde, door Paus Paulus (3) den Derden, op verzoek van Jan den Derden Koning van Portugaal, naar de Indiën, tot voortplanting van het Kristlyke Geloof, gezonden wierdt; als hy tot Goa, in de Molukkes, Japan en andere oorden veele duizende menschen bekeerd hadt, trok hy naar China, stierf op het aankoomen den tweeden van Wintermaand des jaars vyftienhonderdtweeenvyftig, en wierdt sedert de Apostel van Indiën geheeten, en, even als Lojola, door de zelve Pauzen voor Heilig verklaard, gelyk wy dierhalven deezen letterzoom rondom zyn afbeeldsel vinden;

(3) Moreri Dict. Hist.

SANCTUS FRANCISCUS XAVERIUS, INDIARUM APOSTOLUS, SOCIETATIS JESU.

DE HEILIGE FRANCOIS XAVERIUS, APOSTEL DER INDIËN, VAN DE MAATSCHAPPYE VAN JESUS.

Kort hierna, op den vyfentwintigsten (4) van Oegstmaand, stierf de beruchte David Jorisz. van Delft, die dus lang te Bazel, als een aanzienlyk man, van de goederen zyner Geloofsgenooten, welken hy door brieven in zyne dwaalingen onderhieldt, geleefd hebbende, thans de zelven geene hoope overliet, dan dat hy naar zyne voorspelling binnen drie jaaren weder zoude opstaan, en voldoen 't gene hy beloofd hadt, maar binnen dien tyd wierdt hy bekend, opgegraaven, en, uit last van de Regeerderen, met zyne boeken (5) en beeldnis, op de gewoone gerechtsplaats, door beuls handen verbrand.

In 't laatste van dit jaar trok Jan van Ligne, Graaf van Aremberg, uit den naam van Koning Philips naar Overyssel, om als Stadhouder van dat Gewest den

(4) Hist. der Kerken en Ketteren door Godfried Arnold II. deel fol. 540.

(5) Thuani Hist. Tom. I. fol. 669.

1556 den eed voor den Landsheer af te leggen en te ontfangen; als dees, de Ridderſchap, en de Gemagtigden zoo der drie hoofd- als kleine Steden dien
1557 laſt, den eenentwintigſten (1) van Sprokkelmaand des jaars zevenenvyftig, volbragt hadden, wierdt dit werk met eenen prachtigen maaltyd en groote vreugde voltrokken. Insgelyks hadt Koning Philips den Graaf van Hoorn, Philips van Montmorency, zulks bevoolen by de Gelderſen te verrigten; dewyl dees tot 's Konings Stadhouder aldaar aangeſteld was. De Graaf, zich dierhalven naar Nimmegen begeevende, maakte, den zestienden (2) van Grasmaand, de begeerte zyns Konings in die Stad niet alleen, maar ook in andere deelen van Gelderland en Zutfeen, werkſtellig en ſchriftlyk. Toen dit gedaan was, beval hy alle Leenmannen van dat Hertogdom en Graafſchap op zekeren tyd binnen Arnhem te verſchynen, om hunnen eed te vernieuwen en hunne Leenen te verheffen.

(1) Slichtenhorſt Geld. Geſchied. fol. 490.

(2) Chartres van Brab. te Vilvoorden in de agtſte bovenkasſe, getekend *Geldre* 1555.

Onder den loop deezer zaaken hadt de Koning van Vrankryk, onder voorwendſel, dat het Beſtand door den Hertog van Alba verbrooken, en hy door zyne beloften verplicht was den Paus en den Heiligen Zetel te beſchermen, drieduizend (3) Gasconjers en eene groote ſomme gelds naar Rome gezonden, eerlang gevolgd van de Overſten Pieter Strozzi en Montluc, en weinig tyds laater ook van den Hertog van Guiſe met een Leger van meer dan twintigduizend Mannen. Toen dees in Piëmont gekoomen en van meeninge was om naar Milanen te trekken, en dus verdeeldheid te maaken, vondt de Paus, die volgens zyne belofte reeds tien nieuwe Kardinaalen van de Franſche partye gemaakt hadt, beter, datmen het Ryk van Napels zoude aantasten, het welke, naa eenige tegenſtribbelingen, doorging, des de wapens tegen dat Ryk, doch met weinig voorſpoeds mids de waakzaamheid van den Onderkoning, gewend wierden.

(3) Daniël Hiſt. de France Tom. V. pag. 565. & Hiſt. du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Houſſaje pag. 385.

Den oorlog, dus in Italië ontſtooken zynde, ontvonkte wel haaſt in Neder- 1557
land; wyl de Franſche Zeevoogd Coligni, die 't bevel in Picardië voerde, de Stad Douay (4) by den nacht op drie Koningen avond, als de Burgery door den wyn beſtooven was, meende te verrasſen: tot dit einde de gelegenheid tot het beklimmen der Veſten van eenen Kluizenaar, die op den naaſten heuvel woonde, verſtaan hebbende, rukte hy met eenen wakkeren hoop volks derwaart; maar de aanſlag, toen de ladders reeds gehegt waren, wierdt door 't geſchreeuw van eene oude vrouwe, die alles in roere ſtelde, ontdekt en verydeld: des hy verſtoord in deezen aftogt de Stad Lens overviel, uitplonderde en verbrandde, voorts eenige uitloopen in Artois gedaan hebbende terugge keerde, en dus den oorlog verkondigde aan Koning Philips, die geduurende deezen Winter eene groote barmhartigheid aan veele arme menſchen (5) betoonde, welken door de ſchaarsheid van graanen en den ſtrengen hongersnood, die al de Nederlanden toen geweldig drukte, als muizen allerwegen wegſtierven of in doodsgevaar vervielen, en door den medelydenden Vorſt geſpysd, en dus behouden wierden.

(4) Hoofts Nederlandſche Hiſt. fol. 6. en 7 en Hiſt. der Nederl. door Em. van Meteren fol. 16. verſo.

(5) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 367. & ſeq.

Koning Philips, het Beſtand door de Franſen middelerwylen verbrooken ziende, en de noodige voorbereidſelen tot den oorlog beſchikt hebbende, begaf zich in Bloeimaand naar Engeland, om zyne Gemaalin, Koningin Maria, tot den kryg tegen Vrankryk te beweegen, welk voorneemen den Koning des te eerder gelukte, omdat de Koningin diets gemaakt was, dat de Koning van Vrankryk met die van Kales (6) in onderhandelinge ſtondt, om die Stad en de Inwooners, welken veelen van het Hervormde Geloof waren, onder beloften van vrye oeffeninge van den Godsdienſt, in zyne beſcherminge te neemen; zulks de Koningin, uit deeze oorzaake vergramd, zich ook te ligter in de belangen van haaren Gemaal wikkelde, om den zelven met haare Krygsmagt tegen Vrankryk te onderſteunen: en het

(6) R. Thoyras Hiſt. d'Anglet. Tom VI. pag. 133.

1557 het schynt, dat de twee volgende rekenpenningen, zoo wegens deeze byeenkomste als onderlinge verbintenisse, in Nederland gemaakt zyn. 1557

B

B

I. De borstbeelden van den Koning en de Koninginne worden, tegen elkanderen overgesteld, op het voorste deel van den eersten, binnen deezen letterkring, gevonden;

PHilippuS ET MARIA HISPaniarum ANGLiæ REGeS FLANDRiæ COMiteS 1557.

PHILIPS EN MARIA KONINGEN VAN SPANJE EN ENGELAND, EN GRAAVEN VAN VLAANDRE. 1557.

Op het andere deel zietmen het ruitwapen der Koninginne, voerende in de eerste helft het wapen van haaren Gemaal, in de andere dat van haaren Vader, en in den rand leestmen deeze woorden;

GECToirs DE LA CHAMBRe DES COmPTes A LILLE 1557.

LEGPENNINGEN VOOR DE KAMER DER REKENINGEN TE RYSSEL 1557.

II. In eene andere schikkinge worden de zelve borstbeelden, op de voorzyde van den tweeden, met de kroone booven de hoofden gevonden, hebbende alleenlyk deezen letterzoom;

PHilips Dei Gratia HISPANIARVM REX. 1557.

PHILIPS DOOR GODS GENADE KONING VAN SPANJE. 1557.

De tegenzyde is in alle deelen als die van den voorgaanden.

Aleer Koning Philips naar Engeland overstak, hadt hy den Geldersen, door zynen Stadhouder Montmorency, doen voorstellen; dat, overmids de Koning van Vrankryk (1) het bezwoore Bestand schandelyk verbrooken, de Nederlanden vyandlyk aangetast en hem dus tot eene rechtmaatige wraak gedwongen hadt, hy aan de zelve liever alle inkoomsten zyner Ryken willde te koste leggen, zyne Heerlykheden verkoopen en geld op schaade neemen, dan deeze Landen met nieuwe beede lastig te vallen; nogtans niet twyfelende of de Onderzaaten, den hoogen nood en hun eige gevaar besef-

(1) Slichtenhorst Geld. Geschied. fol. 491.

1557 ſeſſende, zouden hem uit zich zelven hulp verſchaffen, beloovende middelerwylen de Engelſen in dit werk te zullen trekken. De Gelderſen antwoordden, dat, ſchoon de dierte der eetwaaren en de groote armoede hooger liepen dan by menſchen geheugen bekend was, zy echter den Koning naar hun vermoogen wilden onderſteunen, mids hy hen by de vryheid en het verdrag van Venlo handhaaven, en van de ingeſloopene gebreken en misſlagen ontheffen zoude. Als de Stadhouder zwaarigheid maakte hunne begeerte den Koning voor te ſtellen, en geene orde zeide te hebben over dit ſtuk te handelen, verklaarden de Staaten hun voorſtel niet alleen rechtmaatig, maar zelf met het gemelde verdrag en de welvaart des Lands overeenkoomende te zyn, des ook van het zelve niet te konnen afwyken, zonder hun eige en der Onderzaaten recht en vryheid te verraaden. Deeze roemwaarde ſtandvaſtigheid noodzaakte den Koning te belooven, het verdrag van Venlo noch niemands recht te zullen krenken; onder dit beding bewilligden de Staaten tweehonderdduizend Karels guldens tot de koſten van den oorlog, en tienduizend voor den Stadhouder, ſtraks, met verſchooninge der onvermoogenden, te heffen.

Op diergelyke wyze maakte de Koning zyn voorneemen den (1) Vriezen bekend, hen t'evens allen handel op Vrankryk verbiedende, en verzogt kort hiernaa vrywillige hulp van de Vriezen, en beval zynen Stadhouder in dien oord, den Graaf van Aremberg, met de zelven naar de Grenzen te trekken. In Holland hadt de Koning het uitvoeren, opkoopen en opjaagen der graanen verbooden, en niet alleen uitdrukkelyk belaſt, dat geene Onderzaaten in Vrankryk trekken of met die volkeren handelen zouden, maar zelf, den zevenentwintigſten (2) van Lentemaand, alle Landen, Leenen en renten, den Franſen toebehoorende, verbeurd verklaard. 1557

(1) Schotanus Chron. van Vriesland fol. 703.

(2) Zesde Memoriaalboek van Jan van Dam.

In deezen ſtand van zaaken wierdt de toezegging van hulpe door de Koningin van Engeland en haaren Raad gedaan, eenig volk in de wapenen gebragt, en den zevenden (3) van Weidemaand den oorlog tegen Vrankryk uitgeroepen; tegelyk ſchriftlyk afgekondigd, dat de Koning van Vrankryk met de muitelingen van dat Ryk aangeſpannen, de Zeeroovers opgeſtookt, en haare munt door valſche munters te bederven gezogt hadt; wyders, dat hy heimelyke aanſlagen op Kales, om haar die Stad te ontwringen, te werk ſtelde, en de Nederlanders, welken de Kroon van Engeland van oude tyden door byzondere verbonden verplicht was te helpen, beoorloogde; des zy den Franſche Koning voor eenen openbaaren vyand verklaarde, en hem het zelve te Reims door eenen Heraut deedt aanzeggen. Voorts wierden agtduizend Engelſen, eensdeels te voet andersdeels te paerd, door de Koningin tot dit einde in de wapenen gebragt, den zeventienden dier maand naar Kales gezonden, om zich in Nederland met het Leger des Konings, onder den Hertog van Savoije, te vereenigen. Het Oppergebied deezer hulpbenden was bevoolen aan den Graaf van Penbroek, van welken my de nevensſtaande gedenkpenning in de handen gevallen is.

(3) Hiſt. der Reform. in Engeland door Burnet II. deel pag. 572. en Hiſt. der Nederl. door Em. van Meteren fol. 16. verſo.

G.V.L.

Dees, Zoon van Richard Herbert (4) van Ewyas, en van Margarita Dochter van Willem

(4) Imhoffi Geneal.

1557 lem Gradok van Swanley, was een kloek Krygsman, dierhalven in 't harnas afgebeeld, Ridder, Vryheer van Caërdiff en Graaf van Penbroek, gelyk door dit omschrift, rondom zyn borststuk, dat op de voorzyde staat, bevestigd wordt; 1557

Magnæ Britanniæ Tab.LIII.

GVILIelmus COMES [de] PENNEBROCK, Anno 1562.

WILLEM GRAAF VAN PENBROEK, IN 'T JAAR 1562.

Op de tegenzyde zietmen eenen Draak nevens een Vrouwebeeld, dat op den Tempel der Deugd wyst, afgeschetst; en dewyl de Draak hier een zinnebeeld schynt van den Graaf, en den Tempel bewaakt, leestmen deeze woorden in den rand;

DRACO HIC VERarum VIRTVTVm CVSTOS.

DEES DRAAK IS BEWAARDER DER WAARE DEUGDEN.

De verbintenis met Engeland, en de overtogt dier Krygsknegten, bragt den Franschen Koning, die zulks niet verwagt hadt, in groote verlegenheid, temeer, wyl de vaardigste benden naar Italië getrokken waren; des de Koning om zich van opspraak te bevryden, een Verweerschrift (1) in 't licht gaf, met het welke hy poogde te toonen door den toeleg op Douay geene oorzaak tot deezen nieuwen oorlog gegeeven te hebben, alzoo de Graaf van Megen eenige Krygsknegten van Metz omgekogt hadt om die Stad aan hem over te leveren, dat de Heer van Barlemont diergelyken aanslag op Bordeaux gemaakt hadt; hierenboven dat de Spanjaards voorgenoomen hadden alle waterputten van Mariëburg te vergiftigen, om dus de bezetting te dooden; ja dat de Fransche gevangenen in Nederland onbetaamelyk gehandeld wierden; willende hierdoor aanwyzen, dat Koning Philips het Bestand eerst gebrooken hadt, en dat de onderneeming op Doauy alleen uit vergeldinge geschied was. Van deezen woordenstryd kwam men tot de wapens, die in den aanvang, mids niemand voorbereidselen gemaakt hadt, slaplyk gevoerd wierden; maar toen Koning Philips in 't begin van Hooimaand (2) weder naar Brussel gekeerd was, verzaamelde hy, zoo in Nederland als Duitsland, een groot getal volks van alle kanten byeen, door den Prins van Oranje, den Hertog van Aarschot, de Graaven van Egmond, Megen, Mansveld en Barlemont onder den Hertog van Savoije, Opperveldheer. Dees, te Givet, aan de overzyde van Charlemont, omtrent vyfendertigduizend voetknegten en twaalfduizend Ruiters vaardig hebbende, verbrandde Vervins, en sloeg voorts naar Guise, in schyn of het op die Stad gemunt ware, opdat de vyand, ontledigende St. Quintyn van bezettinge met die naar Guise te zenden, schoon spel tot het beleg gave. Eene trek door Ferdinand Gonzaga, dien vermaarden Veldoversten, den Koning Philips geraaden; welke ondertusschen om het werk te besteeken, den laatsten van Hooimaand, te Valenchein (3) gekoomen was, en aldaar vyf dagen laater de algemeene Staaten zyner Nederlanden vergaderde, en de uitvaart van zynen Moederlyken Oom, Jan den Derden Koning van Portugaal, die kort te voore gestorven was, plechtiglyk vierde.

Naauwlyks hadt het Leger drie dagen voor Guise gesleeten, of de ligte Ruitery wierdt onvoorziens naar St. Quintyn gezonden, eerlang gevolgd van al de Krygsmagt, en die Stad, in welke Breul het bevel voerde, berend. De Fransche Zeevoogd Gaspar Coligny, het gevaar dier Stad, welke met weinig volks bezet was, beseffende, oordeelde, mids hy Landvoogd (4) van dat Gewest was, van zynen plicht te zyn het uitterste te waagen, om de zelve te behouden; rukte dierhalven met eenige benden, meest ruiterye, derwaart, dwong eenigen der Belegeraaren te wyken, en raakte met omtrent het derde deels zyns volks in de Stad, de overigen wierden gedwongen terugge te keeren. Coligny, den toestand der plaatse on-

(1) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 576.

(2) Hoofts Nederlandsche Hist. fol. 7.

(3) Hist. de Valenciennes par d'Outreman fol. 159.

(4) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 577 & 578.

1557 onderzoekende, poogde 'er meer verfterking in te krygen, langs eenen oord, die minft befloten, en den onder weg zynde Engelfen toegefchikt was; maar dees aanflag (1) mifte, ook was die, mids het aankoomen van Penbroek met het Engelfche volk niet te hervatten. Aan den anderen kant vondt de Coneftabel Montmorency, die zyn Leger te Attigny verzaameld en zich naar la Fere begeeven hadt, niet geraaden, wyl hy niet boven de tweeëntwintigduizend Voetknegten en zesduizend Ruiters by zich hadt, den Veldflag te waagen; dierhalven onderwondt hy, op den raad van Coligny, over eene moeras, aan de eene zyde der Stad gelegen, Krygsknegten binnen te brengen. Met dit opzet kwam hy, den tienden van (2) Oegftmaand, op S^t. Laurens dag met zyn Leger, dat van Franfchen Adel overvloeide, en eenige ftukken gefchuts aanfpatten, en omtrent negen uuren in 't gezigt der Voorftad, die van de Borgondfen bemagtigd was. Zoodra hy de belegeraars bereiken kon, lofte hy zyn gefchut op de wyk des Hertogen van Savoije, welke naauwlyks tyd hadt, het harnas aan te fchieten, en hierdoor gedwongen wierdt zich naar Lamoraal Graaf van Egmond te begeeven, in wiens tent de Krygsraad vergaderd wierdt, terwyl de Franfen alle vlyt aanwendden om langs den moerasfigen poel volk in de Stad te brengen, en dierhalven de belegeraars door verfcheidene fchermutfelingen ontruftteden; hoewel de meefte fchuiten kwaalyk beleid of door te veel volks niet vlotbaar waren, des ook bleeven ftecken, echter raakte de Heer van Dandelot, Broeder van Coligny, met vyfhonderd (3) mannen van de tweeduizend die hy aanvoerde binnen, de anderen wierden doorfchooten of verfmoorden in den modder.

(1)Hoofts Nederl. Hift. fol.7.

(2)Nederlandfche Hift. door Em. van Meteren fol. 16. verfo.

(3)Daniël Hift. de France Tom. V. p. 580.

De Legerhoofden van Koning Philips befloten hierentusfchen, op aandryven des Graaven van Egmond, de vyanden, die zich door de moeras gedekt waanden, te befpringen; tot dit einde, om hen den hertret af te fnyden, zondenze de ligte Ruiters vooraf, welken ftraks den doorgang bezetteden, en den Hertog van Nevers, die zich ook van den zelven meende te verzekeren, noodzaakten te keeren naar den Prins van Condé, die met de ligte ruiterye in flagorde by eenen molen ftondt, en zich dus by het lighaam des Heirs en den Coneftabel voegde. Dees, met zyn Leger reeds aan 't wyken, wierdt fpoedig agtervolgd, en befprongen. Egmond, die in deezen flag eene onfterflyke eer behaalde, ftortte (4) hen met tweeduizend ligte paerden op de eene zyde, gevolgd van de Hertogen Hendrik en Erik van Bronswyk, ieder met duizend ruiteren; op de andere zyde viel Montmorency Graaf van Hoorn met duizend zwaar gewapende ruiteren; op de borft trof hen Graaf Pieter Ernft van Mansveld, en de Graaven van Villan en Lalein, met zulk een geweld, dat de eerfte geleden verbrooken, de reft der orde byfter, elkanderen over ftaag wierpen, en geveld of op de vlugt raakten. Nevers, rydende in een diep en krom dal, met opzet om den eerften fchok der Borgonfen te ftuiten, wierdt door de dapperheid der zelven, en van den dikken drom der zynen, die van boven nederdaalden, t'evens overrompeld. Hier raakten veelen omhals, zyne orde aan ftukken, en hy zelf, ter naauwernood met weinigen geborgen. De ruitery dus verftooven zynde, bleef echter het voetvolk zoolang in gepakt verband ftaan, tot 'er het grof gefchut onder fpeelde, en het allerwegen heen dreef. 1557

(4)Hoofts Nederl. Hift. fol. 8.

Aanmerkelyk was deeze zeege, en nooit behaalde Koning Philips in zynen zin diergelyke, des hy naamaals, ter gedachtenisfe van deezen dag, met onbefchryflyke koften, het bekende *Escuriaal*, of Kloofter van S^t. Laurens ftigtte. Daar bleeven meer dan tweeduizendenvyfhonderd mannen van de Franfche zyde verflaagen, van de Borgondfche niet boven vyftig, en onder deezen Jonkheer Lodewyk van Brederode, Hertog Hendrik van Bronswyk, twee Graaven van Spiegelberg, en de Graaf van Waldek. Voor Vrankryk fcheen de nederlaag onherftelbaar, om 't verlies van Jan van Borbon, Hertog van Engein, den Burggraaf van Turenne, den Zoon van la Roche du Mai-

1557 Maine en zeshonderd (1) andere Edellieden, die op 't flagveld bleeven. De Conetabel wierdt van zyn paerd gesmeeten, gewond, en met zyne twee Zoonen gevangen, insgelyks de Hertog van Montpencier, de Maarschalk van S^t. André, de Hertog van Longueville, Lodewyk van Gonzaga Broeder des Hertogen van Mantua, de Ryngraaf Oversten der Duitsen, Vassé, Curton, la Roche du Maine de Vader, Aubigne, Rochefort, du Bellay en meer anderen Edellieden, ten getale van driehonderd, bleeven gevangen. Alle Standaarden, Vaandels en 't geschut wierden gewonnen en in zeegepraal naar S^t. Quintyn gevoerd, en nevens de gevangenen den Koning Philips, die hierop van Kamerik in 't Leger kwam, aangebooden; maar dees, toen de Hertog van Savoije (2) hem de hand wilde kussen, trok de zelve te rugge, zeggende, *het behoort dat ik de uwe kusse, van welke my zoo schoone overwinning bewerkt is*; en om zulks te erkennen schonk hy alle Vaandels en Standaards, die genoomen waren, aan den Hertog, welke de zelven inde Vrouwekerk te Nizza ten toon hing.

(1) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 583.

(2) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 583.

Eenigen der ervarenste Krygsoversten, voornaamenlyk (3) Ferdinand Gonzaga, verstonden, datmen de overwinning vervolgen, en Vrankryk inrukken moest om de Hofstad Parys meester te worden; waarlyk, byaldien de Hertog van Savoije straks naa de overwinning voortgetrokken hadt, men houdt (4) voor zeker, dat hy de Poorten open en de Stad, door de schriklyke ontsteltenis der Ingezetenen, verlaaten zoude gevonden hebben; ook vroeg Keizer Karel den boode, die hem de tyding bragt, of zyn Zoon in Parys was. Maar Koning Philips vondt ongeraaden S^t. Quintyn op 't onzekere te verlaaten, en den raad te volgen van Gonzaga, welke altyd zoo veele blyken van zyne Krygskunde onder Keizer Karel gegeeven hadt, dat hy met recht voor den grootsten Veldheer (5) van zynen tyd geacht wierdt. Dees, op de begeerte des Konings, vervolgde nevens anderen de belegering van S^t. Quintyn, tot zyn ongeluk; wandt by den nacht in 't bezigtigen der Stad van zyn paerd gevallen bezeerde hy zich dermaate, datmen gedwongen was hem uit het Leger naar Brussel te voeren, daar hy, geduurende den overigen tyd zyner ziekte, door den Koning en verscheidene Vorsten en Heeren, uit hoogachtinge voor zyne verdiensten, dikwylen bezogt wierdt, en eindelyk den vyftienden (6) van Slagtmaand, in het eenenvyftigste jaar zyns ouderdoms, overleedt. Zyn afbeeldsel, dat ons in den loop deezer geschiedenissen meermaalen is voorgekoomen, wordt ook op eenen fraaijen gedenkpenning gevonden, dien ik hier, by het eindigen zyner dagen, niet kwaalyk geplaatst achte. 1557

(3) Hoofts Nederl. Hist. fol. 9.

(4) Discours Hist sur les Traitez des Princes par Am. de l Houssaje pag. 104.

(5) Nederlandsche Hist. door Em. van Meteren fol. 17.

(6) Le Mausolée de la To[ison] d'Or pag. 141.

♄

M.

(7) Le Mausolée de la Toison d'Or pag. 141. De Lykdienst van Gonzaga wierdt met grooten toestel te Brussel verrigt, het lighaam naar Italië gevoerd, en te Mantua (7) in de Kerke van S^t. Pieter begraaven, en de schets van zyne gedaante vereeuwigd door deezen penning, welke in Italië, naar den inhoud van 't om-

1557 't omschrift, gemaakt is; wandt *Gallia Cisalpina*, dat thans met eenen nieuwen (1) naam Lombardië, naar de Langbaarden, welken aldaar gewoond en het Land beheerscht hebben, geheeten wordt, ligt, in opzigt van ons, aan gene zyde der Alpen; en om de waardigheid, welke Gonzaga in den Staat van Milanen en andere deelen van Italië voor den Keizer bekleed heeft, uit te drukken, leestmen op het voorstuk, rondom zyn borstbeeld, deezen zin; 1557

(1) P. Jovii Hist. Lib. I.

FERDINANDUS GONZAGA, PRÆFECTUS GALLIÆ CISALPINÆ, TRIBUNUS MAXIMUS, LEGGIONUM CAROLI V. CAESARIS AVGUSTI.

FERDINAND GONZAGA, LANDVOOGD VAN GAULE AAN DEEZE ZYDE DER ALPEN, OPPERLEGERHOOFD DER BENDEN VAN KEIZER KAREL DEN VYFDEN, DEN VERMEERDERAAR.

Op het ruggestuk zietmen (2) Aurora, als eene jeugdige Maagd op eene kar afgebeeld, welke door 't vliegende Paerd Pegasus voortgetrokken, en door eenen Haan, die den Dageraad verkondigd, verzeld wordt. Zy heeft in de eene hand de brandende fakkel om de duisternis te verdryven, in de andere bloemen, welken zy alom heen strooit; wandt de Morgenstond verschaft veele bevalligheden, en, dewyl zy haare Minnaars niet alleen tot verstandige en geestige gedachten opwekt, maar ook den weg baant tot den roem der weetenschappen en deugdzaame bedryven, leestmen dit randschrift;

(2) Le Imagini de i Dei di Cartari pag. 84. & Iconologia van Cæsare Ripa pag. 331.

VIRTVTIS FORMÆQUE PRÆVIA.

WEGWYSTER VAN DE DEUGD EN BEVALLIGHEID.

Naa 't verslaan van 't Fransche Leger, dacht de Hertog van Savoije zich ligtlyk Meester van St. Quintyn te maaken; maar Coligny (3) wist den verslaauwden yver der Krygsknegten, met zulke manhaftigheid, op te wekken, datze beslooten zich onder den puinhoop te begraaven: ook spitste hy al zyne zinnen om meer volks in te krygen over een pad, loopende omtrent de helft eens mans lengte onder 't water door de moeras, dat hem de Visschers aanweezen; doch met weinig voordeels, alzoo 'er niet dan honderdentwintig (4) ongeoeffende mannen overkwaamen, ten koste van een gelyk getal hunner Spitsbroederen, die verslaagen wierden of verdronken. Nogtans volharde Coligny in 't verweeren door alle moogelyke middelen, zonder eenige konsten te vergeeten, om den vlyt der belegerden te styven, en 't geduld der belegeraaren af te matten, wyl de winst van iederen dag zynen Meester veel waard was.

(3) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 584.

(4) Hoofts Nederl. Hist. fol. 9.

Die van buiten, eenigen tyd met graaven en ondermynen gesleeten hebbende, gebruikten alengs meer geschuts, inzonderheid naa de koomst des Konings; desze eindelyk, den zevenentwintigsten van Oegstmaand, de Vesten door het kanon op elf plaatsen geopend hadden, welke gaten die van binnen naauw bezet hielden, en voorneemens waren tot den laatsten druppel bloeds te beschermen; in vast vertrouwen, als zy den eersten schok wederstonden, van eene wyl rust te hebben. Des onaangezien trokken de belegeraars, naadatze den voorgaanden dag drie mynen, die niet veel voordeels gaven, opgejaagd hadden, met stille trommen op vier oorden te gelyk aan: de eerste (5) hoop wierdt geleid door den Spaanschen Hopman Cazieres met het volk van Lazarus Schwendi; de tweede door Navarre met zyne Spanjaarden en den Graaf van Megen met de Waalen; de derde door Juliaan Romero met drie vaandelen Spanjaarden en tweeduizend

(5) Nederlandsche Hist. door Em. van Meteren fol. 17.

1557 Engelſen; de vierde door Carondelet met de Borgondſen en Nederlanderen. In deeze aanvallen droegen zich de belegerden kloekmoediger dan de zwakheid der plaatſe meêbragt, de Krygsknegten, in alles agthonderd (1) ſterk, ſtoffeerden de breuken, de Gemeente de wallen tegen 't beklimmen met de ladder, en ſtreeden dus manlyk tot drie vaandels Spanjaards, door eenen onbewaarden toren, opklommen en indrongen, daar Coligny toeloopende, alleenlyk van drie of vier mannen gevolgd, zich moeſt gevangen geeven. Schoon de Spanjaards hierop een yslyk geſchreeuw maakten, dus eenen algemeenen ſchrik in de Stad verſpreidden, en alles verſloegen, wat hen tegen kwam, echter vogt men aan ſommige hoeken, nog een geruimen tyd, aleer de Stad ten vollen veroverd wierdt, welke de getergde Overwinnaar, naa 't plonderen, voor een groot deel aan koolen leidde. In deezen ſtorm lieten verſcheidene Franſche Hoplieden het leeven, de reſt wierdt gevangen, onder dit getal de Bevelhebber der plaatſe Breuil, Rambouillet, S^t. André, Lignieres, Soleil, de la Garde, Jarnac, Dandelot en meer andere Mannen van naam, midsgaders al de bezetting. Dusdaanig was de uitgang der belegeringe van S^t. Quintyn, welke grooten roep in Europa verwekte; en geen minderen roem verſchafte de eene en de andere overwinning aan Koning Philips, tot wiens lof deeze drie gedenkpenningen, op deeze dubbele zeege, gemaakt zyn. 1557

(1) Hoofts Nederl. Hiſt. fol. 9. & Daniël Hiſt. de France Tom. V. pag. 584. & 585.

V.

V.

B.

I. Het borſtbeeld van Koning Philips ſtaat als Overwinnaar, met den Lauwrierkrans om 't hoofd, op het voorſtuk van den eerſten, binnen deezen letterkring;

PHILIPPVS Dei Gratia HISPaniarum ET ANGLIÆ REX.

PHILIPS DOOR GODS GENADE KONING VAN SPANJE EN VAN ENGELAND.

Op

1557 Op het ruggestuk wordt het borstbeeld van Sint Quintyn, Beschermheilig dier Stad, gevonden, in wiens schouderen twee spykers steeken, om aan te wyzen, door welke pyniging hy om 't Kristelyke (1) Geloof, onder de vervolging van Keizer Diokletiaan, van 't leeven beroofd is, en dewyl men den zelven hierom voor Heilig verklaard heeft, staat dit omschrift in den binnenkring; 1557

(1) Godeau Hist. de l'Eglise Tom. II. pag 25. & 26.

SANCTUS QVINTINVS MARTIR.

DE HEILIGE QUINTYN BLOEDGETUIGE.

Wyders rondom het zelve zietmen, zoo wegens den Veldslag als veroverde Stad, dit opschrift gesteld;

ANNO MDLVII. QVARTO IDuum AVGusti, MEMORABILI STRAGE IN AGRO VEROMANDVORum, FVSO, FVGATOQue VALIDO GALLIæ EXERCITV, IPSO CONESTABile DVCE, PRÆCIPVISQue GALLIÆ PROCERIBus CAPTIS; MOX VIto. CALendarum SEPTembris, OPPIDVm Sancti QVINTINI XXVII. OBSIDIONIS DIE VI EXPVGNATum et DIREPTum, PER PHILIPpum HISPaniarum et ANGliæ REGEM INVICTISSimum.

IN 'T JAAR MDLVII. DEN TIENDEN VAN OEGSTMAAND, HET MAGTIGE FRANSCHE LEGER, DOOR EENE MERKWAARDIGE NEDERLAAG IN 'T LANDSCHAP VERMANDOIS, GESLAAGEN EN VERDREEVEN, ZELF DEN CONESTABEL VELDHEER, EN DE VOORNAAMSTE GROOTEN VAN VRANKRYK GEVANGEN ZYNDE; IS VERVOLGENS, DEN ZEVENENTWINTIGSTEN VAN OEGSTMAAND, DE STAD St. QUINTYN, DEN ZEVENENTWINTIGSTEN DAG DER BELEGERINGE, STORMENDE OVERWONNEN EN UITGEPLONDERD, DOOR DEN ONVERWINNELYKSTEN PHILIPS KONING VAN SPANJE EN VAN ENGELAND.

II. De voorzyde van den tweeden draagt het gelauwrierde borstbeeld van Keizer Karel, en in den rand deeze letters;

IMPerator CAESar CAROLVS V. AVGustus.

DE GEBIEDER KEIZER KAREL DE VYFDE DE VERMEERDERAAR.

De tegenzyde heeft het afbeeldsel van Koning Philips, weder met den Lauwrierkrans om 't hoofd, en deezen letterzoom;

PHILIPPVS Dei Gratia HISPaniarum ET ANGLIÆ REX.

PHILIPS DOOR GODS GENADE KONING VAN SPANJE EN VAN ENGELAND.

III. Dewyl de Keizer den Staaten der Nederlanden de bekwaamheid van zynen Zoon in

1557 in 't ftuk van regeeren voorzeid hadt, en uit deeze bedryven genoegzaam bleek wat de zelve vermogt, leeftmen, zoo in opzigt van deeze als andere voorzeggingen, rondom het borftftuk van den Keizer, dat op de eerfte helft van den derden gevonden wordt, deezen letterlyken zin; 1557

CAROLus V. Dei Gratia ROMANorum IMPERator, SEMPer SAGVS.

KAREL DE VYFDE DOOR GODS GENADE KEIZER DER ROMEINEN, ALTYD VOORSPELLER.

Op de andere helft wordt het geharnafte borftbeeld van Philips, weder met het teken der overwinninge om 't hoofd, binnen dit randfchrift gevonden;

PHILIPPus Dei Gratia HISPANIARum ET ANGLIÆ REX 1557.

PHILIPS DOOR GODS GENADE KONING VAN SPANJE EN VAN ENGELAND 1557.

Naa 't winnen van S^t. Quintyn, en dat Koning Philips (1) in alle zyne Staaten voor de verkreege zeege plechtige dankdagen aangefteld hadt, zondt hy den Graaf van Aremberg (2) met een goed deel Duitfen om Catelet te dwingen, welke plaats hem den vyfden of zesden dag van 't beleg wierdt overgeleverd, door den Vryheer van Solignac, die, hier over in 't vervolg te Parys van wanbedryf betigt en gevangen zynde, zich verontfchuldigde, omdat hy flegts driehonderd Mannen by zich gehad hadt, van welken de helft door 't grof gefchut der beleegeraaren gedood, of door de ftukken der afgefchootene fteenen gewond was, en de overigen konden zich door de kleinheid der plaatfe niet verweeren. Toen S^t. Quintyn en Catelet verfterkt, en den Koning ter ooren gekoomen was, dat de Franfen van alom veel volks te Laon onder den Hertog van Nevers verzaamelden, en weder te velde trokken, befloot hy niet verder in Vrankryk te dringen; maar Han te beleggen, 't welke, naa eenigen tegenftand en 't verduuren van omtrent tweeduizend kanonfchooten, zich den twaalfden van Herfftmaand overgaf, en insgelyk verfterkt wierdt.

(1) Daniel Hift. de France Tom. V. pag. 587.
(2) Nederlandfche Hift. door Em. van Meteren fol. 17.

Ondertusfchen ook Noijon, Chauni en andere plaatfen gewonnen en verbrand, en de winter op handen zynde, dankte de Koning het (3) meefte volk, dat reeds veel geleeden hadt, af, zondt de Engelfen te rugge, en begaf zich naar Brusfel, hebbende alvoorens de gevangenen naar Brabant en Vlaandre verzonden, en in de voornaamfte Steden en Sterkten, verdeeld. De Franfche Zeevoogd (4) Coligny, wiens Broeder Dandelot by nacht onder eene tent door gekroopen, en dus zyne gevangenis ontflipt was, wierdt naar Antwerpe gevoerd, daar hy zes weeken aan de koortfe lag, en geneezen zynde, om zyne zwaarmoedigheid te verdryven, de Bybelfche Schriften las, door het welke hy federt tot het Hervormde Geloof overging, en, naadat hy eenigen tyd ook te Sluis bewaard, en eindelyk in het volgende jaar geloft was, door zynen yver tot den Hervormden Godsdienft, van welken hy een der voornaamfte Hoofden en Befchermheeren in Vrankryk wierdt, zoo beroemd is geworden, dat ik my verftoute zyne penningplaat hier in te lasfen.

(3) Hoofts Nederl. Hift. fol. 9.
(4) Nederlandfche Hift. door Em. van Meteren fol. 17 & La vie de Gafpar de Coligny pag. 186.

Hy

1557 | 1557

F.

(1)La Vie de Gaspar de Coligny. Hy was Zoon van Gaspar Coligny Maarschalk van Vrankryk en van Lodewyka van Montmorency, gebooren in 't jaar (1) vyftienhonderdenzeventien; gaf van zyne jeugd af zooveel proeven van verstand en dapperheid, dat hy niet alleen voor eenen der grootste Krygshelden zyns Vaderlands geacht, maar zelf om zyne verdiensten tot Ridder van 's Konings Ordere en de waardigste Ampten des Ryks gevorderd wierdt; zynde Landvoogd van L'Isle de France, van Picardië, van Artois, van Havre de Grace en van Honfleur, Algemeen Bevelhebber over het Fransche Voetvolk, en Zeevoogd van Vrankryk. Weder in vryheid koomende hieldt hy de party der zoogenaamde Hugenooten of Hervormden met zooveel gewelds, dat hy het Ryk en zyne Tegenstreevers verscheidene maalen deedt sidderen, en wierdt uit deeze oorzaak ook, in 't jaar vyftienhonderdtweeënzeventig, in de berugte Parysche moord om hals gebragt, en zyn lighaam ten prooi van 't raazende Graauw uit de venster op straat geworpen; laatende verscheidene Kinders, onder deezen ook Lodewyka, de Vierde Egtgenoote van Willem van Nassou Prins van Oranje en Moeder van Prins Frederik Hendrik, en ons zyn afbeeldsel op deezen penning, agter; rondom het welke dit gebreklyke randschrift gesteld is;

GASPARus COLONIæ [DOMINUS] CASTELLi, FRANCIæ ADMIRALIS.

GASPAR VAN COLIGNY HEER VAN CHATILLON, ZEEVOOGD VAN VRANKRYK.

(2) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 384. 385. en 386. Koning Philips sedert den gemelden Veldtogt naar Brussel koomende, en den zevenden (2) van Wynmaand door de Stedelingen met brandende toortsen, het luiden der klokken en andere vreugdetekenen ingehaald zynde, dankte den volgenden dag in S^te^. Goedelekerke God openlyk voor de verkreegene overwinningen; en dewyl eenige dagen hiernaa zich een gerugt verspreidde, dat de Koning van Vrankryk met al zyne magt aankwam om S^t^. Quintyn weder te winnen, deedt Koning Philips door zyne Trompetters alom afkondigen, dat alle Krygsknegten en Legerhoofden, die nog in zynen dienst waren, straks derwaart zouden trekken; en hoewel men eerlang tyding kreeg, dat zyne zwarte Ruiters tot by Parys gestroopt en geenen wederstand vernoomen hadden, echter trok 's Konings volk naar Vrankryk, plonderde en verbrandde veele Dorpen en gehugten, en keerde met grooten buit terugge. Onderwylen vierde Koning Philips den feestdag van S^t^. Andries met de Ridderen zyner Ordere te Brussel, alwaar kort hiernaa de drie Staaten van Braband, de Geestlyken, Edelen en Gemagtigden der Steden vergaderd zynde, de Staaten van al de Nederlandsche Gewesten (3) op het Stadhuis ter maaltyd noodigden, insgelyks den algemeenen Landvoogd Hertog van Savoi-

 je;

1557 je; dees anderen laſt hebbende verſcheen niet, maar de Graaf van Lalein, de Hertog van Aarſchot, de Heer van Emmeris Landvoogd van Henegouwe, de Voorzitter Viglius van Zwichem en meer andere Grooten waren tegenwoordig, en wierden prachtig onthaald.

Den twintigſten van Slagtmaand kwam de Kardinaal Madrucius Biſſchop van Trente met aanzienlyk gevolg te Bruſſel, en hadt zyn verblyf in het Hof van den Markgraaf van Bergen; wandt Koning Philips, geen behaagen in 's Kardinaals regeeringe zyns Hertogdoms van Milanen genoomen hebbende, hadt den zelven dierhalven ontſlaagen, en Jan Figueroa den Bevelhebber van 't Kaſteel van Milanen, een vroom en dapper man, die voorheen van den Keizer in voornaame zaaken van Spanje, Napels en Sicilië gebruikt was, tot Landvoogd (1) van dat Hertogdom weder aangeſteld. Dees hadt aldaar het gebied naauwlyks in handen, en de nederlaag der Franſen op de Grenzen van Nederland verſtaan, of verſterkte zyne Krygsmagt, ontwrong den Franſen verſcheidene Steden en Sterkten, dreef hen uit het veld, en verloſte dus dien Staat van den overlaſt der vyanden; des hem, tot erkentenis van zoo groot een werk verrigt te hebben, deeze gedenkpenning is toegewyd. 1557

(1) Nat. Comitis Hiſt. fol. 239.

L.

Rondom het borſtſtuk van deezen wakkeren man, die hier op de voorzyde als een krygsheld in 't harnas verbeeld is, leeſtmen deeze zyne tytels;

DOMINUS IOHANNES A FIGVROA ORDinis SANCTI IACOBI MARCIS MEDIOLANI PRÆFECTUS, DUCATUS MEDIOLANI GVBERNATOR, REX, IMPERATOR.

DE HEER JAN VAN FIGUEROA OVERSTE DER ORDERE VAN DEN HEILIGEN JACOB MARCIS VAN MILANEN, LANDVOOGD, REGEERDER EN GEBIEDER VAN HET HERTOGDOM VAN MILANEN.

Op de keerzyde ſtaat hy op zyne verſlaagene vyanden en overwonnene wapens als een Romeins Krygsheld, met de ſpeer in de eene hand, wyzende met de andere naa de Overwinning, die hem den Lauwrierkrans op het hoofd zet, en in den rand vindtmen deeze op hem toegepaſte woorden;

LABORE ATQUE ARTE PARANTVR.

DOOR

1557 — *DOOR ARBEID EN KONST WORDEN [DEEZE] VERKREEGEN.* — 1557

De voorſpoed der Spaanſche wapenen baarde den Paus geweldige zorgen, te meer, wyl de Koning van Vrankryk in zoo groote ontſteltenisſe niet alleen door 't ganſche Ryk alle Edellieden opontbooden, Krygsvolk geligt, en vierduizend Zwitſers geworven, maar zelf den Hertog van (1) Guiſe met zyne Krygsmagt, door den eenen renboode op den anderen, uit Italië te hulpe geroepen hadt; des de Vryheer van Polvilliers, die voor den Koning van Spanje tienduizend Voetknegten en twaalfduizend Ruiters in Boheme, of, zoo anderen (2) ſchryven, in 't Graafſchap Borgonje geworven, en in den naam des Hertogen van Savoije toeleg op de Stad Lions gemaakt, en Bourg in Bresſe belegerd hadt, ziende meer tegenſtands dan hy waande, en zich het Krygsvolk uit Italië boven 't hoofd, ſtraks opbrak, en het beleg liet ſteeken.

(1) Daniël Hiſt. de France Tom. V. pag. 586.

(2) Nederlandſche Hiſt. door Em. van Meteren fol. 17.

De Paus, den Vreede, die hem Koning Philips door Pacieco (3) aangebooden hadt, verworpen hebbende, zich van de Franſche hulpbenden ontblood en zyne Zetelſtad in 't uitterſte gevaar ziende, wyl die byna door liſt van Alba ingenoomen was, beſloot thans den verworpen vreede aan te binden, zonder zich met zynen Bondgenoot te bekommeren, 't welke, gelyk men aangemerkt (4) vindt, tot een voorbeeld ſtrekt, hoe weinig vertrouwen te maaken is op de Pauslyke verbintenisſen, die niet langer duuren danze voordeelig zyn aan de gierige en eerzugtige Neeven, welken, het Pausſchap als een vermoogen van korten tyd beſchouwende, zich haaſten om hun voordeel ten koſte van vrienden en vyanden te bereiken, zonder aanzien van Edelmoedigheid, goed vertrouwen, of erkentenisſe; deugden weinig bekend, of ten minſte weinig geoeffend in 't Roomſche Hof, daar eige belang alleen heerſcht. Dierhalven dan wierdt de Vreede in Herfſtmaand op deeze voorwaarden (5) getekend; dat de Paus den Koning Philips, als de Hertog van Alba te Rome behoorelyke onderwerping voor den zelven aan zyne Heiligheid gedaan zoude hebben, met alle eerbied als eenen waardigen Zoon van de Kerke zoude ontfangen; dat de Paus het verbond met Vrankryk verlaaten, en voortaan onzydig blyven zoude; dat de Koning van Spanje alle Plaatſen, die hy van den Heiligen Zetel genomen hadt, aan den zelven weder zoude overleveren, mids de nieuwe Verſterkingen geſlegt wierden, en dat al wie tegen henlieden in deezen oorlog misdaan mogt hebben, ontſchuldig verklaard, en in de voorgaande waardigheid herſteld zoude worden.

(3) O. Panvini Vita Pauli IV.

(4) Preliminaires des Traitez par Am. de la Housſaje pag. 105. & 106.

(5) Daniël Hiſt. de France Tom. V. pag. 574. & O. Panvinii Vita Pauli IV.

Toen dit, met eenige kleine uitzonderingen, beſlooten, de vereiſchte onderwerping, en de overlevering der Plaatſen door den Hertog van Alba gedaan was, vondt de Paus met zynen Raad oorbaar twee Gezanten aan de ſtrydende Vorſten, om den Vreede tusſchen de zelven te bewerken, af te vaardigen. De Kardinaal (6) Trivulce vertrok tot dit einde naar Vrankryk, en de Kardinaal Caraffa, 's Pauzen Neef, naar Nederland. Dees koomende omtrent het midden van Wintermaand (7) met aanzienlyk gevolg te Brusſel, wierdt aldaar van den Koning van Spanje, des zelfs Hovelingen, en de Stedelingen, met groote ſtaatſie ontfangen en binnen geleid, midsgaders geduurende zyn verblyf Vorſtlyk onthaald. By welke onderhandeling ik den gedenkpenning van den ſtookebrand dier oorlogsrampen hier zal vertoonen.

(6) Daniël Hiſt. de France Tom. V. pag. 575.

(7) Vervolg op Gouthoeven Chron. van Holl. fol. 15.

L.

Te wonderlyk was 't beloop van 's mans leeven om het hier niet in te klampen; hy, in 't zeventiende (1) jaar deezer eeuwe gebooren, diende in den opgang zyner jeugd den Kardinaal Pompejus Colonna en Pieter Lodewyk Farnese; vervolgens trok hy ten oorlog onder den Markgraaf van Guast in Piemont, en onder Octavius Farnese in Duitsland; maar van de Spanjaarden gehoond keerde hy naar Italie, en verkropte den haat tot zyn Oom, Paus geworden, hem gelegenheid verschafte om zich van de Spanjaarden te wreeken; tot dit einde trok hy, tot Kardinaal verheven, naar Parys, alwaar hy op den dag (2) zyner plechtige intreede, ziende in alle straaten het volk op de knien liggen om den zegen van hem te ontfangen, dikwylen deeze woorden in het italiaansch tot het zelve gebruikte; *die wil bedroogen weezen, zy bedroogen.* Dit Gezantschap volbragt, en de hieruit gesprooten oorlog niet naar zyn oogmerk uitgevallen zynde, en te vergeefs zyn voordeel by Koning Philips gezogt hebbende, maakte hy zich sedert in Italie, door 't invoeren van nieuwe belastingen, en het pleegen van onverdraagelyke dwinglandye, zoo gehaat, dat de Paus hem niet alleen het dus lang gevoerde gebied ontnam, maar nevens des zelfs Broeders en Bloedverwanten, als verderflyk voor den Staat, verjoeg; dus in ballingschap leevende tot Pius de Vierde, die naa Paulus den Roomschen Zetel beklom, in 't jaar vyftienhonderdzestig, hem, zynen Broeder, Schoonbroeder, en eenen nabestaanden, tot straffe voor hunne misdaaden, deedt ombrengen. Dus zeldzaam waren de gevallen van den Kardinaal, wiens borstbeeld, binnen dit omschrift, op het eerste deel gevonden wordt;

(1) Moreri Dict. Hist.

(2) Thuani Hist. Tom. I. fol. 521.

CAROLVS CARAFFA CARDINALIS.

KAREL KARAFFA KARDINAAL.

Dewyl hy zich door zyne losse tong, even als de Ganzen door haar kwaeken, te veel ontdekte, en zich dus gehaat maakte, vindtmen rondom zoodaanigen vogel, die door zyn geluid dikwylen in gevaar raakt, dit randschrift.

NOCVISSE LOCVTVM.

'T WARE BETER NIET GESPROOKEN TE HEBBEN.

In den aanvang van dit jaar was in al de Nederlandsche Gewesten onbeschryflyke elende, door de schaarsheid der graanen en dierte der andere leevensmiddelen; in Vlaandre (3) was naauwlyks graan of brood voor geld te koopen; in Zeeland was zulk een gebrek, dat de menschen zich met brood van haver en boonen gebakken moesten voeden, en dat ter naauwernood magtig konden worden; in Brabant ging 't niet beter, zulks Koning Philips, in het strengste van den Winter, honderde arme menschen door zonderling medelyden, gelyk ik ter loops aangeroerd heb, omdat 'er reeds eeni-

(3) Chron. van Vlaandre in 4to. pag. Ll.

1557 gen op de ſtraat dood gevonden waren, in 't Bagynhof en in 't Gaſthuis te Bruſſel verblyf, ſpys en drank bezorgde; door welke barmhartigheid van alle kanten zooveel volks naar die Stad toe vloeide, dat de Ingezetenen byna de ſtraaten niet konden gebruiken. Maar zoodra deeze verarmde menſchen (1) tot gemak en 't gebruik van goed voedſel raakten, wierdenze ziek en ſtierven in zulke meenigte, dat men dagelyks op den Zavel, 't Kerkhof van 't Gaſthuis, diepe kuilen moeſt graaven, in welken de doode lighaamen op elkanderen geſtapeld wierden, ſomtyds twintig of vyfentwintig te gelyk, zoodat men geen ſtroo wiſt byeen te haalen om de zelven in te binden, en om het te ſtrekken, bondtmen de Kinders aan de beenen der volwasſenen vaſt; wandt in den tyd van zeven maanden ſtierven in 't Gaſthuis van S^t^. Jan alleen, zoo Mans, Vrouwen of Kinders, dertienduizend zielen.

(1) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 367. & seq.

Toen de grootſte kouwde des Winters over was, wierden de vreemde armen afgedankt, en van 's Konings wege elk met eenen Reaal, of drie en eenen halven ſtuiver Brabantſch, beſchonken, en heen gezonden. Hierentusſchen liep de prys der eetwaaren, welke orde de Overigheden, uit vreeze voor oploop van het uitgehongerde volk, ook mogten ſtellen, dagelyk hooger, totdat Koning Philips, om de Stedelingen te trooſten, omtrent het midden des Zomers, vyfenveertig wagens met geld, en eenenzeventig met graanen naar die Stad deedt voeren, door 't welke het gebrek verminderde. Ook vondtmen andere gegoede lieden, welken in deeze algemeene benaauwdheid barmhartigheid oeffenden, en onder deezen Sebastiaan Bourgeois; die eene weeklykſche uitdeeling (2) van brooden voor de armen van die Stad inſtelde, en tot dit einde eenige penningen deedt munten, voor welken de arme menſchen, die hunnen Godsdienſt in de Zavelkerke moeſten pleegen, een brood van vier ſtuivers ontfingen. De penningen tot dit gebruik zyn in 't volgende jaar gemaakt, en van deeze gedaante. 1557

(2) Uit de onderregtinge van den Heer C. P. Hoynck van Papendrecht Vicarius Gener. van 't Aardsbisdom van Mechele.

M.

Op de eene zyde is God de Vader, als een oude van dagen, in de wolken, en onder den zelven de Heilige Geeſt, in de gedaante eener Duive, afgebeeld: op de andere zyde is het wapen van den Grondlegger dier uitdeelinge, Bourgeois, voerende (3) een blaauw Veld met eenen gouden Balk, twee zilvere Starren in het bovenſte en eene zilvere Halvemaan in het onderſte deel; op de eene en de andere zyde leeſtmen deeze woorden;

(3) Le Grand Theatr. Sacrée de Brab. Tom. I. fol. 245.

AELMOESSE VAN 4 STVYVERS GEFONDEERT
IN DER EEVWICHEYT IN DE KERKE VAN DEN ZAVELE. 1558.

Deeze penningen wierden eertyds, zoo door den Stigter, zyne Bloedverwanten als Kerkmeeſters, aan de armen in goed getal uitgedeeld; maar ſedert, de inkoomſten door kwaade tyden verloopen zynde, heeft de Aardsbisſchop van Mechele, Humbertus Guilielmus a Precipiano, den zevenden van Sprokkelmaand (4) in 't jaar zestienhonderdtweeënnegentig, beſteld, voortaan niet meer dan iedere week dertien zoodaanige penningen, eensdeels voor brood andersdeels voor geld, uittereiken; en heeft de Vrouwe Gravin Desneux, als zynde de naaſte des geſlachts van Bourgeois, de uitdeeling van vyf, de overige agt blyven ter ſchikkinge der Kerkmeeſteren, welken door de groote Gilden worden verkoozen; doch de Prins de la Tour Taxis is erflyk Opperkerkmeeſter.

(4) Uit de onderregtinge van den Heer C. P. Hoynck van Papendrecht Vicarius Gener. van 't Aardsbisdom van Mechele.

1557 Die van Vriesland leeden ook groot gebrek aan leevensmiddelen, tot zooverre, dat het last Rogge, in 't begin (1) van Hooimaand, te Emden tot honderdentwintig Ryksdalers in prys geklommen was; desmen in dien oord en in andere deelen van Vriesland, ook het uitvoeren van graanen scherplyk verboodt. In Overysfel (2) stierven veele menschen van honger. Niet beter ging 't in Holland, wyl een brood, 't welk in 't volgende jaar vyf stuivers goldt, in dit voor vyftien (3) en meer verkogt wierdt, en dan nog naauwlyks te bekoomen was, en hoewel de Overigheden, door 't gemompel der behoeftige Gemeente bedugt geworden, al haare zinnen spitsten om het volk van nooddruft te voorzien, en in zynen plicht te houden, echter scheen alle voorzorg voor eenen tyd niet te konnen baaten. De Staaten des Lands hadden met dit zelve oogmerk niet alleen het uitvoeren der graanen, en het brouwen van zwaarder bier dan van dertig stuivers het vat, verbooden, maar eindelyk ook beslooten, datmen (4) geen koren, dan naa het zelve op de openbaare markt te koop geveild was, onder de hand zoude moogen verkoopen; ook wierdt sedert vastgesteld, dat het verbod van uitvoeringe der graanen zoolang zoude stand grypen, tot de prys van een last Rogge op agtentwintig, en die van de Tarwe tot agtendertig Goudguldens zoude gedaald zyn; wandt het last Rogge was tot honderdenzestien guldens (5) gesteigerd, en nog niet te krygen. Deeze bekommering vermeerderde door zulken toevloed van arme vreemdelingen, die naar de voornaamste Steden van Holland en Westvriesland kwamen afzakken, dat heele Landen van hunne Inwooneren scheenen leeg geloopen te zyn. In deezen toestand meen ik, dat de Heiligegeestmeesters of Armbezorgers van Delft weder nieuwe kopere oortjes, tot onderstand der behoeftige menschen, en tot het zelve gebruik als die ik voorheen (6) beschreeven heb, deeden munten; doch van verschillend maaksel, gelyk men uit de hier naastvolgende afbeeldinge zien kan

(1) Schotanus Chron. van Vriesl. fol. 702.

(2) Monen Chron. van Deventer pag. 102.

(3) Bor Nederlandsche Hist. I. deel fol. 15.

(4) Resolut. der Staaten van Holl. van den 5. Maart en 3. May 1557.

(5) Velius Chron. van Hoorn pag. 149. en 150.

(6) III. deel fol. 210.

M.

Vermids deeze munten, voerende op de eene zyde het wapen van Delft, en op de andere den Heiligen Geest in de gedaante van eene Duive, even als die van vroegeren tyd misbruikt wierden, zyn de zelven ook in het eenenzestigste (7) jaar deezer eeuwe weder ingetrokken.

(7) De Nieuwe Beschryv. van Delft fol. 458.

Omtrent het midden des Zomers nam de dierte der eetwaaren handoverhand af, eensdeels door een groot (8) getal schepen, die met graanen gelaaden uit de Oostzee kwamen, anderdeels door den gelukkigen Oegst, wiens gelyke in veele jaaren niet gezien was; zulks de overvloed hierdoor byna zoo groot wierdt als te voore het gebrek.

Loopende deeze zaaken hadt Georg van Oostenryk Bisschop van Luik de Staaten des Lands vergaderd, en met de zelven onder anderen (9) gehandeld, om de verbintenis en vriendschap, dieze met den Keizer Karel gemaakt hadden, met den Koning Philips te vernieuwen; over de schatting, dieze aan 't Keizerryk schuldig waren, om Hendrik Heer van Barlemont de kosten, tot bescherming des Lands gedaan, weder te geeven; om het Krygsvolk in den dienst te houden; om een Gezantschap aan den Keizer en den Koning van Spanje te zenden, opdat hen andere Landen en plaatsen, tot eene tegenwaarde van Marieburg, Charlemont

(8) Bor Nederlandsche Hist. I. deel fol. 15.

(9) Chapeavilli Gesta Pontif. Leod. Tom. III pag. 381. & 382.

1557 mont en Philippeville, die op hunnen grond gebouwd waren, mogten overgeleverd worden. Wandt toen Keizer Karel de twee laaſtgenoemde Plaatſen zoude ſtigten, hadt hy tot dat einde het Land van Agimont van den Graaf van Stolberg (1) voor honderdvyfenveertigduizend guldens, met toeſtemminge van den Bisſchop van Luik, gekogt, mids hy, even als de verkooper gedaan hadt, het zelve van den Bisſchop en het Kapittel van Luik zoude te leen heffen, 't welke door den Keizer toegeſtemd was. Over al deeze punten wierdt naa lang beraad beſlooten den Heer van Barlemont te voldoen; het Krygsvolk in den dienſt te houden; den Keizer door Gezanten te toonen, datze, om den laſt des oorlogs, hun gewoone deel in de ſchattinge van 't Keizerryk niet betaalen konden; en den Koning Philips ter voldoeninge van hunnen eiſch weder aan te maanen; maar dees hieldt de zaak met de eene beloften naa de andere ſleepende. 1557

(1) Hiſt. de Liege par Th. Bouille Tom. II. fol. 401.

Naa 't ſcheiden deezer Vergaderinge, vermeerderde de kwynende ziekte des Bisſchops zoo merkelyk, dat hy, den vyfden van (2) Bloeimaand, in het tweeënvyftigſte jaar zyns ouderdoms, van deeze Waereld ſcheidde, zyn lighaam, gebalſemd en drie daagen ten toon geſteld zynde, wierdt met groote plechtigheid in 't Choor van de Hoofdkerke begraaven; laatende eenen roem naa van een goed Vorſt, die bekoorelyke eigenſchappen bezat, geweeſt te zyn, en wiens gedachtenis waardig was in eere gehouden te worden; des ik zynen penning, ten blyk dat hy de Gerechtigheid beminde, wyl de zelve in dit jaar gemaakt is, hier laat volgen.

(2) Recueil Herald. des Bourguemeitres de Liege fol. 272. & Chapeauvilli Gesta Pontif. Leod. Tom. III. pag. 383.

B.

Rondom zyn wapenſchild, dat op het voorſte deel geſteld is, leeſtmen deezen zoom zyner tytelen;

GEORGIUS AB AVSTRIA DEI GRATIA EPISCOPUS LEODIENSIS, DUX BVLLONENSIS, COMES LOSSENSIS.

GEORG VAN OOSTENRYK DOOR GODS GENADE BISSCHOP VAN LUIK, HERTOG VAN BOULJON EN GRAAF VAN LOON.

Op het agterſte deel is de Gerechtigheid met eenen band voor de oogen afgebeeld, hebbende de Weegſchaal in de eene en het Zwaard in de andere hand, en in den rand leeſtmen deeze op 's Bisſchops eigenſchappen toegepaſte woorden;

MALOS PVNIO, BONOS FOVEO. 1557.

IK STRAFFE DE KWAADEN, EN BEGUNSTIGE DE GOEDEN. 1557.

Tot 's Bisſchops Erfgenaam was Karel van Brimeu Graaf van Megen aangeſteld; wandt zyne Moeder (3) Barbera was Dochter van François Vryheer

(3) Maurice Blaſon des Che-

1557

heer van Hillery en van Margarita van Oostenryk, natuurlyke Dochter van Keizer Maximiliaan, en moogelyk by de zelve Moeder van Bisschop Georg geteeld, wyl 'er anders meer Naakoomelingen der andere Natuurlyke Kinderen van dien Keizer overgebleeven waren. De Graaf eischte uit dien hoofde eene aanmerkelyke somme (1) gelds, die hy den Bisschop, ten nutte van 't Gemeenebest, geleend hadt. De Staaten van Luik beslooten hierop, naa eenige overleggingen, het beslegten van 't verschil aan de Rechtsgeleerden der Hoogeschoolen van Keulen en Loven te stellen, maar de Graaf, zonder zich met de aanmerkingen der Geleerden te bemoeijen, verzekerde zich van de aan hem gezondene Gemagtigden en van eenige Burgermeesteren van Luik; invoege, wyl de Staaten zich in geen nieuwen oorlog wilden steeken, zy in hunne Vergaderinge raadzaam vonden om den Graaf vyftigduizend guldens aan te bieden, onder beding, dat hy de papieren en perkamenten van de Stad, die hy by den Bisschop gevonden, en van welken hy zich verzekerd hadt, zoude overleveren; welk voorstel eindelyk voltrokken wierdt.

val. de la Toison d'or fol. 248.

(1) Hist. de Liege par Ti. Bouille Tom. II. fol. 403.

Robert van Bergen, die reeds voor agt jaaren, door voorspraak van den Keizer, tot Medehelper in 't Bisdom aangesteld was, verstondt naauwlyks de ziekte van Bisschop Georg, of begaf zich van Brussel naar Luik, daar hy den volgenden (2) dag van 's Bisschops overlyden, de Bulle van den Paus vertoond hebbende, tot Kerkvoogd wierdt uitgeroepen. Sedert begaf hy zich naar de Abtdy van Herkenrode, en aldaar, in tegenwoordigheid der Bisschoppen van Kamerik, Atrecht, Doornik en Utrecht, tot Priester gewyd zynde, deedt hy, gevolgd van de gemelde Kerkvoogden, en verzeld van zynen Broeder den Markgraaf van Bergen, en van Willem van Nassou Prins van Oranje, die nevens hem reeden, den twaalfden van Wintermaand, met de gewoone plechtigheden zyne intreede in zyne Zetelstad, wordende kort hiernaa door den Roomschkoning Ferdinand in het Waereldlyke Gebied bevestigd. Hy was Zoon (3) van Antoni Markgraaf van Bergen, Graaf van Walhaim en Ridder van 't Guldevlies, en van Jacoba van Croy, Dochter van Hendrik van Croy Graaf van Porcean en Beaumont; van welke Vrouwe my eene penning voorgekoomen is, dien ik nergens beter, dan hier by de verheffing van haaren Zoon, heb konnen plaatsen.

(2) Chapeavilli Gesta Pontif. Leod. Tom. III. pag. 384. & 385.

(3) Butgens Trophée de Brab. Tom. I. fol 587. & 657. & Geneal. de la Maison de Croy, fol. 22,

♀ B.

Het Vrouwelyke Ruitwapen, dat op de voorzyde gesteld is, voert in het eene deel het wapen van Bergen, en in het andere dat van Croy, omzoomd door deezen haaren naam:

IACOBA DE CROII. ANNO 1544.

JACOBA VAN CROY. IN 'T JAAR 1544.

Op de keerzyde is de Moedermaagd Maria op zoodaanige wyze afgebeeld, als ik voorheen (4) omtrent eenen anderen penning verklaard heb, en dewyl deeze Vrouw haare Aalmoessen ryklyk en gulhartig uitdeelde, leestmen deeze woorden in den rand;

(4) I. deel fol. 7. en 8.

MV-

ZY HEEFT [HAAR] AALMOES BEVALLIGLYK GEGEEVEN, IN 'T JAAR 1544.

Onaangezien de ongemakken des Winters hadt de Hertog van Guiſe, die, als de eenige ſteun des Ryks, door den Koning tot Algemeenen Stedehouder aangeſteld was, een magtig Leger omtrent Compiegne (1) vergaderd, met een voorneemen, weleer door den Zee-voogd Coligny ontworpen, om den Engelſen de Stad Kales te ontwringen. Naadat dan de Krygskundige (2) Pieter Strozzi, Maarſchalk van Vrankryk, bedektlyk kondſchap van de gelegenheid der Plaatſe genoomen hadt, liet men een gerugt loopen of het op Lukſemburg, of andere Oorden gemunt was; zelf trok het Leger, naadat de ſchepen uit de naaſte havens wel gewapend in Zee gezonden (3) waren, om de Engelſche zeilen te verdryven en zich met het begin des volgenden jaars voor de gemelde Stad te vertoonen, derwaart heen: maar op zekere hoogte koomende nam het ſchielyk zynen keer, en kwam, den eerſten van Louwmaand des jaars agtenvyftig, geheel onverwagt in 't gezigt van Kales, dat, op den oever der Zee gelegen, met laag en wateragtig land omringd is, en dierhalven ongenaakbaar ſcheen; maar de Franſen, bewuſt dat het van de meeſte bezettinge ontleedigd was, greepen eerſt de Sterkte Nieuwbrugge aan den Dyk gelegen, en den volgenden dag de Schans Rysbank, die de haven dekte, aan, welken beide in 't korte bezweeken; hierdoor den toegang te water en te land geſtopt zynde, beſchootenze met negen ſtukken (4) geſchuts de Waterpoort, en met drieëndertig het Kaſteel, met zoo ſchriklyk een gedruis, dat men 't te Antwerpe, drieëndertig Duitſche mylen van daar, hoorde.

Terwyl hier met geduurig vuur opening gemaakt wierdt, trok Dandelot, (5) in den voornacht, met twaalfhonderd Knegten tusſchen de Duinen en de Stad door, begroef zich op den kant van de graft, en tapte het water uit de zelve, alles met zoo veel vaardigheid, dat 's morgens de graft omtrent de bres doorwaadbaar bevonden, en dierhalven de ſtorm aangevoerd wierdt. Grammont met zyne ſchutteren trok vooraf, gevolgd van den Maarſchalk Strozzi met driehonderd geharnaſte, en onderſteund door tweehonderd andere Knegten. De Hertog van Guiſe zelf ſtelde zich vooraan, trok tot de middel toe door 't water, en dreef den aanvallenden met zulk een dolheid voort, dat zy de geenen, die weerſtand booden, verſloegen, de anderen naar de Stad dreeven, en het Kaſteel inkreegen. De Maarſchalk Strozzi, de Heeren van Montmorency, van Bouljon, Dandelot, Grammont en eenige anderen beklommen de eerſten de wallen. De Engelſen, te laat bevroedende hoeveel hen aan 't Kaſteel, ter behoudenisſe der Stad, gelegen was, poogden een en andermaal den Franſen die winſt uit de hand te breeken; maar met groot verlies afgeſlaagen, begon Dunfort, Bevelhebber der Stad, van verdrag te handelen, en bedong, dat de Inwooners (6) met Vrouwen en Kinderen veilig naar Vlaandre of Engeland, het Krygsvolk alleen naar Engeland, zouden trekken; hy zelf met vyftig anderen, ter keure des Hertogen van Guiſe, moeſt gevangen, en al het gereedſchap des oorlogs onverminderd in de Stad blyven; alle huisraad, waaren, goud, zilver en paerden, in 's Overwinnaars magt geſteld, en geene ſchaade aan eenige gebouwen gedaan worden. Dit den agtſten van Louw-

(1) Daniël Hiſt. de France Tom. V. pag. 591.

(2) Hoofts Nederlandſche Hiſt. fol. 10.

(3) Daniël Hiſt. de France Tom. V. pag. 591.

(4) Nederlandſche Hiſt. door Em. van Meteren. fol. 17. verſo.

(5) Daniël Hiſt. de France Tom. V. pag. 594. & 595.

(6) Hoofts Nederlandſche Hiſt. fol. 10.

1558 maand vaſtgeſteld, trokken de Engelſen den negenden uit de Stad, die zy door een beleg van elf maanden gewonnen, tweehonderdentien jaaren bezeten hadden, en binnen agt dagen, en dat in 't midden van den Winter, verlooren.

Onbeſchryflyk was in Vrankryk de vreugde over deeze zeege, die gansch Europa in verwondering bragt, en oneindig het getal der Lofdichten en andere Eeretekens, door welken de Overwinnaar geroemd wierdt; en de volgende gedenkpenning ſchynt my by deeze of diergelyke gelegenheid gemaakt te zyn. 1558

L.

(1) Imhof. Geneal. Famil. in Gall. Part. II. fol. 86.

Dees, Zoon (1) van Claudius van Lotteringe Hertog van Guiſe en van Antonia van Borbon, Kleinzoon van Renatus Hertog van Lotteringe en van Philippa van Gelder, was door zyne dapperheid tot eene hoogheid geklommen, die in Vrankryk nevens den Koning geen weêrga hadt; nogtans vindtmen op de voorzyde, rondom zyn geharnaſte borſtbeeld, alleen dit eenvoudige randſchrift;

FRANCOIS DE LORRAINE.

FRANCOIS VAN LOTTERINGE.

Op de keerzyde wordt de Hertog, als een Zeegod afgebeeld, gevonden, verſlaande met een ſcheepsroer de monſters die de Zee onveilig maakten, om dus, alle weêrſpannelingen en vyanden verjaagd hebbende, de hulk van het Ryk in behoude haven te brengen; en opdat hy in de gemelde bedryven zoude voortvaaren, leeſtmen in den rand;

DVRATE.

VOLHARDT.

(2) Die nieuwe Chron. van Brab. fol. 387.

De ſpoedige overgaaf van deeze byna onverwinnelyke Stad baarde in de Nederlanderen (2) een vermoeden, dat de Bevelhebber de zelve voor tweehonderdduizend guldens aan de Franſen verkogt hadt; hoe het zy, dit blykt, dat Koning Philips deeze zwaarigheid ſcheen voorzien te hebben, wyl hy zyne Gemaalin niet alleen in 't laatſte van 't voorgaande jaar gewaarſchouwd hadt, dat de Franſen iet op Kales voor hadden, maar zelf ter verſterkinge eenige benden, omdat de Stad van de zelven onvoor-

1558 onvoorzien was, aangebooden hadt; doch de Raad der Koninginne, waanende dat Koning Philips, onder dit voorwendsel, zich meester van Kales zogt te maaken, verwierp deeze aanbieding. Hoewel 's Konings beleefdheid hier omtrent geen ingang vondt, echter liet hy zich niet verdrieten, om Vlaandre aan dien kant te dekken, dien van Guines (1) gelyke aanbieding te doen, welken Spaansche hulp innamen, maar met luttel voordeels, alzoo de Hertog van Guise, ziende de Krygsknegten, door den buit te Kales verkreegen, magtig verhit, zyn geluk vervolgde, dierhalven den dertienden dier maand het beleg voor Guines smeet, en het Stedetje in den eersten aanval overweldigde. Graij, die 'er Overste, en Mondragon, die 'er door Koning Philips gezonden was, verweerden zich met twaalf (2) of veertienhonderd Engelsen, Waalen of Spanjaarden wonderlyk, en weeken, naa 't verlies der wallen, op het Kasteel. Als hierop de Overwinnaars, in plaatse van de wagt te bezetten, aan 't rooven sloegen, vielen hen die van 't Kasteel geheel onzagt op 't lyf, dreeven hen met groot verlies weder uit, en, den brand in verscheidene huizen gestooken hebbende, beslootenze zich weder in hunne Sterkte. De volgende drie dagen, met delven doorgebragt zynde, verschansten zich de Belegeraars eindelyk op den kant van de graft, en vyfendertig (3) stukken geschuts geplant hebbende, maaktenze in 't kort het voornaamste Bolwerk zoo te schande, dat Guise honderdenvyftig uitgeleezene Mannen beval aan te stygen, alleenlyk om de werklieden, die den weg baanden, te beschutten. Hierop viel Dandelot met eenen hoop Duitsen aan, die langs eene brug, van tonnen met horden gevloerd, dapperlyk over de diepe graft vloogen, en de Belegerden van de breuke dreeven.

(1) Hoofts Nederlandsche Hist. fol. 10.

(2) Nederlandsche Hist. door Em. van Meteren fol. 17. verso.

(3) Hoofts Nederlandsche Hist. fol. 10. en 11. & Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 597.

Deezen driehonderd hunner Spitsbroederen, meest Spanjaards, verslaagen ziende begaven zich op het oude Slot by hunnen Bevelhebber, welke, mids een andere hoop in den zelven tyd meester van twee andere Bolwerken geworden was, den moed liet zakken, en straks twee Edellieden afvaardigde om verdrag met den Hertog van Guise te maaken, het welke den naasten dag, den tweeëntwintigsten van Louwmaand, op deeze voorwaarde doorging; dat de Krygsknegten, omtrent duizend in 't getal, met hun geweer uittrekken, maar Vaandels, geschut, kruit, koegels en al de voorraad daar binnen, de Bevelhebber Graij met Hoplieden en Adel, onder de zelven ook Mondragon, gevangen blyven zouden. De bezetting uitgetrokken, en de plaats als onnut geslegt zynde, bleef den Engelsen in dien oord niets overig dan de Sterkte Hames, in 't midden der moerassen, en naauwlyks te genaaken dan over eenen smallen dyk met houte bruggen, meest afgebrooken. Maar de bezetting, verschrikt door 't ongeval van Guines, dorst den vyand niet afwagten, en borg zich langs de moeras. Invoege de Engelsen in minder dan eene maand uit Vrankryk gejaagd wierden, en van zooveele Oorlogen, Veldslagen en gevaaren, in den loop van tweehonderd en tien jaaren ondergaan, geen duimbreed lands overhielden. 1558

De Koning van Vrankryk, met deeze nieuwe overwinningen by uitneemendheid verheugd, begaf zich, om die plaatsen te bezien, met den Dolfyn naar Picardië, en wierdt te Kales koomende als in zeegepraal (4) binnen geleid. Op deeze gelukkige Krygsbedryven, door welken het in gevaar zynde Ryk gered, en zooveel schats verkreegen wierdt, zyn deeze vier aanmerkelyke penningen, tot een eeuwig gedenkteken, in Vrankryk gemaakt geworden.

(4) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 598.

♄

M.

♀

F.

☽

AL.

♀

M.

I. Het afbeeldſel des Konings wordt met de Burgerkroon, of den Eikenkrans, op het hoofd, en de Ordere van S^t. Michiel om den hals, op het voorſtuk van den eerſten in 't harnas, binnen dit randſchrift, gevonden;

HENRICVS II. REX CHRISTIANISSimus.

HENDRIK DE TWEEDE DE KRISTELYKSTE KONING.

Op het ruggeſtuk is de zelve Koning, te paerd zittende, in Romeinſch gewaad afgebeeld, verzeld van eenige Krygsknegten, die Leger- en Zeegetekens draagen; voor hem gaat de gevleugelde Overwinning den weg wyzende; onder op den voorgrond boven een rad, 't ge-

1558 't gene de wisselvalligheid der zaaken verbeeldt, en twee Lauwriertakken, leestmen dit opschrift; 1558

EXACTIS BRITANNIS, ET CALETO, GVINIAQUE RECEPTIS.

DE ENGELSEN VERDREEVEN, EN KALES EN GUINES WEDER GEWONNEN ZYNDE.

Vermids de hoope der Franſen, door den voorſpoed hunner wapenen, dermaate aanwies, datze in 't vervolgen van den oorlog nog grooter voordeelen meenden te behaalen; vindtmen boven het beeldwerk dit randſchrift geſteld;

MAIORA SEQVENTVR.

GROOTERE [OVERWINNINGEN] ZULLEN 'ER VOLGEN.

II. De tweede verſchilt meeſt van den voorgaanden in de ſchikkinge van 't Overwinningbeeld, en in den voorgrond, die hier op de tegenzyde met geene letteren, maar met een zeegeteken van veroverde wapenen belaaden is.

III. Op het eerſte deel van den derden zietmen den Koning in volle wapenruſtinge; zittende op een moedig paerd, dat over eenen hoop wapenen ſpringt, vaardig om den vyand te vervolgen; en, dewyl die Landaard hierdoor hoogmoedig geworden was, vindtmen op den voorgrond en in den rand deeze letters;

ARMIPOTENTI GALLIAE, MDLVIII.

AAN VRANKRYK MAGTIG TE WAPEN, MDLVIII.

Rondom een zeegeteken van veroverde wapenen, en, mids de hierop gevolgde Vreede, twee Olyftakken, boven welken 's Konings zinnebeeld, de halve Maan, geſteld is, leeſtmen deeze zyne ſpreuk in den rand;

DONEC TOTVM IMPLEAT ORBEM.

TOT DAT ZY HET GANSCHE ROND ZAL VERVULD HEBBEN.

IV. De Arend, die op de eerſte helſt van den vierden, twee jonge Leeuwen wegvoert, verbeelt (1) Philips Koning van Spanje, welke, naa de overwinning van S^t. Laurens, de twee ſterke plaatſen S^t. Quintyn en Catelet wegnam; maar de Koning van Vrankryk door de regterhand, die met eenen pyl uit de wolken voortkoomt, verbeeldende de Godlyke byſtand, geholpen ſpande zyne krachten in, gelyk eene Leeuwin, die hier door de gemelde hand beſtierd wordt, om den Arend de geroofde jongen te ontzetten, en dus de ſtoutheid van Koning Philips te ſtraffen; wyders zietmen eene gekroonde halve Maan in de wolken, alles omzoomd door deezen op de zelve toegepaſten letterkring;

(1) Mezeray Hiſt. de France Tom. II. fol. 1147.

DONEC TOTVM IMPLEAT ORBEM.

TOT DAT ZY HET GANSCHE ROND ZAL VERVULD HEBBEN.

Op de andere helft zyn de drie Lelyen, het wapen van Vrankryk, geſteld, welken door de Franſche Koningen voor Lodewyk (2) den Zesden, die in 't begin der twaalfde eeuwe leefde, niet gebruikt zyn; zy zyn omvangen van drie halve Maanen, gedekt met de Koninglyke Kroone, en omzoomd door dit randſchrift;

(2) Chifletii Lilium Francicum fol. 54.

NIL NISI CONSILIO.

 NIETS

Het verlies van Kales baarde groote opspraak in Engeland, en ging de Koningin en haare Raaden aan 't harte; des Koning Philips, beseffende hoeveel aan die plaats gelegen was, zyne Gemaalin ernstig drong (1) om de zelve, aleer de Fransen zich aldaar meer versterkten, te herwinnen; maar deeze onderneeming, te hachlyk om uit te voeren, wierdt eensdeels door de zweevende onlusten, en door gebrek van geld, andersdeels omdatmen den oorlog met Schotland op den hals hadt, en de vervolging der Hervormden hierdoor gestremd mogt worden, uitgesteld. De Koning van Vrankryk, middelerwylen den Heer van Termes tot Bevelhebber van Kales aangesteld, en een deel zyns Heirs afgedankt hebbende, zondt het overige in de Winterlegering; maar de Hertog van Nevers (2) ging met zyne Benden niet uit het Veld, dan naadat hy, ondersteund door de Bevelhebbers van Ivoy, Mesiere en Bouljon, de Sterkte Herbemont, aan den ingang van 't Bosch van Ardenne, belegerd, en veroverd, midsgaders de Sloten Jamoigne, Chigny, Rossignol en Villeneufve overweldigd hadt.

In 't midden van deeze ontsteltenissen handelde de Koning van Vrankryk, door zyne Gezanten, met de Staaten van Schotland, om het huuwelyk tusschen zynen Zoon den Dolfyn en hunne Koningin te voltrekken. Dewyl het zelve reeds voor eenige jaaren met bewilliginge der drie Staaten des Ryks vastgesteld was, zonden de zelven, naa eenig beraad, hunne Gemagtigden naar Parys, alwaar de voorwaarde, den negentienden (3) van Grasmaand, op deeze punten geteekend wierdt; dat de Dolfyn naa het trouwen den tytel van Koning van Schotland aanneemen, en het wapen nevens het zyne voeren zoude; dat hy, eenmaal Koning van Vrankryk wordende, de twee wapens onder eene Kroon zoude brengen; dat, als 'er Manlyke telgen uit dit huuwelyk sprooten, de Oudste in beide de Ryken zoude opvolgen, en byaldien 'er niet dan Dochters uit voortkwamen, dan zou de Oudste het Schotsche Ryk hebben. Kort te vooren hadt de Koningin door schriftlyke bescheiden in 't heimelyk gemaakt, zich verbonden, byaldien zy zonder Kinderen agter te laaten kwam te sterven, dat dan het Schotsche Ryk (4) met de Fransche Kroone vereenigd zoude worden.

Op deezen grondslag dan wierdt het huuwelyk, den vierentwintigsten van Grasmaand, met groote plechtigheid voltrokken; en schoon de Schotsche Gemagtigden, op voorgaande verzoek der Fransen, zwaarigheid maakten, en, als geene orde hebbende, des ook (5) volstandig weigerden, de Kroon en andere tekens der Koninglyke Waardigheid aan den Dolfyn over te geeven, en den zelven van dien tyd voor Koning te erkennen, echter wistmen zulks door Maria van Lotteringe, Weduwe van Koning Jacob, welke toen het Schotsche Ryk bestierde, zoowel te besteeken, datmen de Kroon overzondt aan den Dolfyn, die hierop den tytel van Koning Dolfyn aannam en voerde; gelyk, onder anderen, door den eersten der twee volgende penningen, die beide ter gedachtenisse deezer egtverbintenisse gemaakt zyn, bevestigd wordt.

(1) R. Thoyras. Hist.d'Anglet. Tom. VI. pag. 138.

(2) Recueil des Choses Memorab. avenues en France enz. pag. 56.

(3) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. V. fol. 22.

(4) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. V. fol. 21.

(5) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 600. en Hist. der Reform. in Engeland door Burnet II. deel pag. 598.

1558 I. Het borstbeeld van den Dolfyn, die den eersten (1) van Louwmaand des jaars vyf- 1558
tienhonderdvierenveertig door Catharina van Medicis ter Waereld gebragt was, staat op het eerste deel aan de eene, en dat van zyne Egtgenoote Maria, Dochter van Jacob den Vyfden Koning van Schotland en van Maria van Lotteringe Dochter van Claudius Hertog van Guise, die in het tweeënveertigste jaar (2) deezer eeuwe gebooren was, aan de andere zyde, hebbende de Koninglyke Kroon boven 't hoofd, en dit omschrift;

(1) Mezeray Hist. de France Tom. II. fol. 1023.
(2) Imhoffi Geneal. M. Britanniæ Tab. XI.

FRANciscus ET MAria Dei Gratia Reges SCOTORum, DELPHINi VIENNæ.

FRANCOIS EN MARIA DOOR GODS GENADE KONINGEN DER SCHOTTEN, DOLFYNEN VAN VIENNE.

Rondom het gekroonde wapenschild, in 't welke het wapen van den Dolfyn de eene helft, en dat van Schotland de andere helft, beslaat, midsgaders de eerste letters hunner naamen, die 'er nevens gesteld zyn, leestmen deeze woorden;

FECIT VTRAQVE VNVM. 1558.

[GOD] HEEFT BEIDE EEN GEMAAKT 1558.

L.

II. De tweede, die, naar myne meening, met een jaartal, gelyk ik ook omtrent eeni-

1558 ge andere penningen bevonden heb, door den bekenden Luckius naar zyn welgevallen vermeerderd is, heeftmen, naar 't gevoelen van eenen der voornaamste (1) Fransche Historischryveren, ter gedachtenisse van het huuwelyk des Dolfyns gemaakt: op het eerste deel zietmen 's Konings geharnaste borststuk, binnen deezen letterkring; 1558

(1) Mezeray Hist. de France Tom. II. fol. 1149.

HENRICVS II. GALLIARVM REX INVICTISSIMUS PATER PATRIÆ.

HENDRIK DE II. KONING DER FRANSEN, DE ONVERWINNELYKSTE, VADER DES VADERLANDS.

Het andere deel voert eenen ring, het zinnebeeld van 't huuwelyk des Dolfyns en der Koninginne van Schotland, binnen den zelven eenen Aardbol, voorzien met eenen Palmtak voor de Overwinning en eenen Olyftak voor den Vreede, die kort hiernaa volgde; onder zietmen eenen Dolfyn, welke alles op den rug torst; wandt door deeze Echtverbintenis meende hy Schotland met Vrankryk te vereenigen, het welke zyn Grootvader, Koning François, reeds in 't oog hadt, toen dees het zelve Ryk onder zyne bescherming, en de Erfgenaame by zich in Vrankryk, nam; des dit randschrift als uit zynen mond schynt voort te koomen;

PACATVM IPSE REGAM AVITIS VIRTVTIBVS ORBEM.

IK ZELVE ZAL DIT BEVREEDIGDE ROND MET DE DEUGDEN MYNER VOOROUDEREN REGEEREN.

Geduurende de Huuwelyksvreugde hadt Kristina, Weduwe des Hertogen van Lotteringe, en eige Nigt van Koning Philips, vryheid van den Franschen Koning gekreegen, om uit Nederland naar Peronne haaren Zoon, den Jongen Hertog van Lotteringe, welke, sedert het winnen van Metz, Toul en Verduin, in Vrankryk gebleeven was, te koomen zien. De Vorstin (2) wierdt op deeze reize verzeld door den Bisschop van Atrecht Granvelle, en de Jonge Hertog door den Kardinaal van Lotteringe. Deeze twee Geestlyken, die veel by de Koningen vermogten, hadden verscheidene onderhandelingen, welken den weg tot den aanstaanden Vreede baanden; wandt Granvelle, zyn misnoegen over den verderflyken Kryg der twee Vorsten betoond hebbende, zeide den Kardinaal onder anderen, dat hy, mids de tweedragt niet alleen den Turk maar zelf de Ketterye voordeelig was, bedugt voor de schriklyke gevolgen, alles zoude aanwenden om de Ryken van dit algemeen bederf te bevryden. Als Granvelle bespeurde, dat deeze aanspraak den Kardinaal behaagde, voer hy voort, met te toonen, dat het goed gevolg, wyl de Kardinaal in den Raad, en des zelfs Broeder Guise door groote daaden zeer gezien was, veel van hem afhing; te meer, omdat de Conestabel en de Zeevoogd Coligny nog gevangen bleeven, zulks 'er geene zwaarigheid overbleef dan voor Dandelot, welke om zyne verdiensten van den Koning zeer bemind, en in staat was om het gansche ontwerp te bederven, omdat de zelve zoo veel geneegenheid voor den Hervormden Godsdienst hadt, dat hy dien zyne Hoplieden en Krygslieden leerde, en dus een oneindig getal van menschen besmettede, ja dat men brieven van den zelven, aan den gevangen Zeevoogd geschreeven, onderschept hadt, in welken op eene schandelyke wyze van de Misse gesprooken wierdt; dierhalven moestmen, om den Roomschen Godsdienst te behouden, wyl hy uit den mond zyns Konings sprak, den Over-

(2) Daniël Hist. de France Tom V. pag. 601. & seq.

1558 Overſten Dandelot van kant helpen: het welke de Kardinaal op zich nam, en eerlang ten deele volvoerde. Vervolgens ook eenige voorſtellen tot den Vreede door de Hertogin van Lotteringe gedaan zynde, ſcheiddenze, mids de tyd van haar verblyf te Peronne, om het werk verder voort te zetten, te kort was, van elkanderen.

Terwyl de Kardinaal den Overſten Dandelot om 't verachten der Miſſe in ongenade van den Koning bragt, hadt zyn Broeder, de Hertog van Guiſe, eenen nieuwen aanſlag ontworpen, en tot dit einde vyfduizend Ruiters en veertienduizend (1) Voetknegten in Duitsland geworven. Deezen wierden onder het gebied des Hertogen van Lunenberg, en eenen Zoon des Landgraaven van Heſſen, midsgaders andere Overſten, naar Metz gevoerd, en van daar door den Heer van Bourdillon, met de bezettingen der naaſte plaatſen en eenige andere Benden tot omtrent dertigduizend Mannen, zonder toeven voor Diedenhove geworpen, eene ſterke Stad, in laag land, en op den oever van de Moezel gelegen; zulks de Heer van Montluk, (2) die in de plaatſe van Dandelot geſteld was, verklaarde nooit in eenig beleg met mindere hoope van veroveringe geweeſt te zyn. Ook waren 'er binnen omtrent agtienhonderd Mannen te voet, en tweehonderd te paerd; onder het bevel van Pieter van Quaderebbe, Edelman van Loven. Het gewigt der plaatſe wierdt zoo geoordeelt, dat de Graaf van Hoorn zich verſtoutte, om nog drie oude Spaanſche Vaandels by den nacht binnen te brengen, maar wierdt met verlies afgeweezen. Twee dagen laater beſtonden ook vier Nederlandſche en Naamſche Vaandels, met vyftig Ruiteren, door te breeken, doch mede te vergeefs.

De Hertog van Guiſe 't Opperlegerhoofd verdeelde de wyken zoo; dat hy aan de eene zyde (3) van den Stroom, en de Hertog van Nevers met den Maarſchalk Strozzi aan de andere zyde naar Lotteringe lag; de Hertog van Nemours en de Heer van Jamets, 1558 met de Mannen van Wapenen en ligte Ruiteren, ſloegen zich op den weg naar Metz en Lukſemburg neder, om de Belegeraars te dekken; en dewyl de Moezel thans zeer laag, en dierhalven doorwaadbaar was, wierdt de Stad van dien kant aangetaſt; maar het hevig ſchieten der Stedelingen dwong de Belegeraars van daar te wyken, en de plaats aan de andere zyde door graaven en ondermynen te benaauwen; in 't welke het beleid van (4) Montluc by uitneemendheid te ſtaade kwam; wyl dees de genaakgraven met verſcheidene armen, zoo ter regter als flinker zyde, deedt ſteeken; 't welke ſedert met groot voordeel in gebruik geraakt is, ſtrekkende tot berging van 't Krygsvolk, om de graavers by tyden van overval te verdeedigen; waarlyk hier niet te vergeefs, alzoo die van binnen, onverwagts uitkoomende, zich meeſter der werken gemaakt zouden hebben, indienze uit deeze ſchuilhoeken niet zoo onzagt in de zyde getroffen waren geweeſt, datze met verlies Stedewaart deinsden. De Belegeraars ſedert agt dagen met graaven verſleeten hebbende, maakte Montluc zich door een hachlyk gevegt meeſter van zekeren toren en eenige daar naaſt gebouwde kuilen, en bragt eindelyk met niet weinig gevaars de delvers en Krygsknegten zoo digt onder de Veſten, dat Quaderebbe, bevreesd om den ſtorm af te wagten, in onderhandeling van overleveringe tradt, en den volgenden dag, den drieentwintigſten van Weidemaand, naa een beleg van drie weeken, op dit beding uittrok; dat de Bezetting met haar geweer en haar pakkaadje, de Inwooners met hunne roerende goederen zouden uittrekken, de Stad, Vrouwen en Maagden ongeſchonden; en het Krygstuig, voorraad en de Vaandels agter blyven, midsgaders datmen hen wagens en karren, om de verminkten of gewonden in veiligheid te brengen, leenen zouden. Hoewel 'er niet meer dan vierhonderd der Belegeraaren geſneuveld waren, echter was hen de dood

(1) Hiſt. der Nederl. door Em. van Meteren fol. 18.

(2) Hoofts Nederlandſche Hiſt. fol. 12.

(3) Daniël Hiſt. de France Tom. V. pag. 604.

(4) Hoofts Nederlandſche Hiſt. fol. 12. & Daniël Hiſt. de France Tom. V. pag. 605. & 606.

1558 dood van Pieter Strozzi ſmertlyk; wandt dees, met den Hertog van Guiſe in overleg ſtaande waar eene ſtormſchans ten meeſten voordeele op te werpen, ontfing, terwyl de Hertog op zyne ſchouder leunde, eene musketſcheut onder de ſlinker borſt, die hem kort hiernaa van 't leeven beroofde, tot groot leedweezen van 't ganſche Leger; wyl hy voor eenen der onverſaagdſte, en grootſte Legerhoofden zyns tyds geacht wierdt, ja zelf zoo veel Verſtands, Geleerdheid als Grootmoedigheid bezat: desmen ook niet verzuimd heeft de gedachtenis van deezen wakkeren Man, door de twee volgende fraaije penningen, te vereeuwigen. 1558

9

F.

L.

(1) Moreri Dict. Hiſt.

I. Hy was Zoon (1) van Philips Strozzi Edelman van Florenze, en een yverig Voorſtander van de Vryheid zyns Vaderlands; des hy, toen de party van Cosmus van Medicis in 't gebied van Florenze, naa 't omkoomen van Alexander, boven dreef, nevens zynen Vader de wapens voor den Paus tegen Cosmus voerde: ſedert in den dienſt des Franſchen Konings overgegaan, wierdt hem, naa veele wederwaardigheden en ongevallen des oorlogs door geworſteld te hebben, den Maarſchalksſtaf van Vrankryk opgedraagen, en het gebied van 't Pauslyke Leger in Italië toevertrouwd; aldaar eenige overwinningen behaald hebbende kwam hy in Vrankryk, verwierf grooten roem in 't dwingen van Kales en andere Plaatſen, en liet het leeven den twintigſten van Weidemaand voor Diedenhove: rondom zyn borſtbeeld op de voorzyde van den eerſten vindtmen alleen deezen zynen naam;

PIETRO STROZO.

PIETER STROZZI.

Ver-

1558 Vermids hy in zyne aanflagen niet gelukkig was, en zich altyd in de gevaarlykfte onderneemingen (1) deedt uitmunten, zietmen op de keerzyde een naakt mansbeeld, dat al de hoofdftoffen fchynt tegen te hebben, en dierhalven zyne hulp in den Hemel zoekt: en alzoo zyn vertrouwen op den zelven in tegenfpoed fterker wierdt, leeftmen dit byfchrift in den rand; 1558

(1) Daniël Hift. de France Tom V. pag. 606.

FORTIOR IN DISCRIMINE.

STERKER IN GEVAAR.

II. De tweede draagt het zelve afbeeldfel op het voorftuk; en op het ruggeftuk zietmen den Dood, welke over alle menfchen heerfcht, en dierhalven met eene Kroone op 't hoofd verbeeld is, dreigende de Deugd, die, als de Godin der Wysheid, gewapend hem onverfchrokken in 't gezigt treedt met zyne Zeisfen; maar de Deugd voert hem deeze woorden te gemoet, welken op Strozzi en zynen verkreegen roem toegepaft, en hier in den rand gefteld zyn;

MIHI NON DOMINABERIS.

GY ZULT OVER MY NIET HEERSCHEN.

Naa 't winnen van Diedenhove trok Montluc (2) voor Arlon, dat hy by verrasfing overweldigde, en, dewyl de Plaats door toeval in den brand raakte, deedt de Hertog van Guife de muuren t'eenemaal flegten. Hierop tyding bekoomende dat het Leger van Koning Philips naar Picardië naderde, befloot hy ook derwaart te trekken; doch dit wierdt zoo lang uitgefteld, tot de Heer van Termes, die in de plaatfe van Strozzi Maarfchalk verkoozen was, in den klem raakte; wandt dees uit Kales, daar hy 't bevel voerde, en uit de naaftgelegene Steden een deel Krygsbenden op ontbooden, en dus omtrent agtduizend (3) Voetknegten en vyftienhonderd Ruiters byeen hebbende, nam met de zelve en eenig gefchut den weg naar Vlaandre, en naadat hy aan de rivier Aa eenige boeren, die hem den overtogt wilden beletten, verdreeven hadt, zettede hy zynen ftap voorby Grevelinge, en Borborg op Duinkerke aan, welke Stad, aan Zee liggende, hy door zyn gefchut van de Duinen zoo hevig befchoot, dat de Burgers, mids die door geen Krygsvolk gefterkt waren, zich den vierden dag in gefprek begaven: ftaande het zelve, wierdt de Stad overvallen, gewonnen en uitgeplonderd. De Franfen, dit ftuk verrigt hebbende, dwongen ook St. Wynoxbergen, datze in koolen leiden, en verwoefteden al het Land tot by Nieuwpoort.

(2) Daniël Hift. de France Tom V. pag. 607.

(3) Nederl. Hift. door Em. van Meteren fol. 18.

De Koning Philips, toen te Brusfel, berigt van 's vyands handel krygende, verzaamelde van alom zyne Krygsbenden, en, den Hertog van Savoije naar den kant van Namen gezonden hebbende, beval hy den Graaf van Egmond den Heer van Termes in Vlaandre het hoofd te bieden. Op dit gebod ligtte Egmond eenig Krygsvolk uit de naafte Steden, en, zich met den Veldmaarfchalk Bignicourt en eenig volk hem door den Hertog van Savoije toegezonden vereenigd hebbende, bevondt zyne Krygsmagt twaalfduizend (4) Voetknegten, en drieduizend Ruiters fterk, met welken hy, verzeld door eenen hoop verdreevene Landlieden, op den vyand aanzettede. De Heer van Termes, te vergeefs hulp van Guife verwagt, en zulken ftorm over 't hoofd hebbende, liet drie Vaandels in Duinkerke (5) met bevel de Stad te verbranden, en hem te volgen, trok voorts met de Ebbe langs 't ftrand, en benede Grevelingen over de Aa, om zich binnen Kales te bergen; maar Egmond, hiervan berigt, poog-

(4) Hooft Nederl. Hift. fol. 13.

(5) Bor Nederl. Hift. I. deel fol. 17.

1558 poogde den vyand den weg af te snyden, en den buit te ontweldigen; dierhalven trok hy boven Grevelinge over de Aa, en, op dat zulks te vaardiger mogt geschieden, liet hy 't grof geschut agter. Des Termes, waanende minder gevaar te zyn in den Veldslag, dan met den vyand op de hielen te wyken, zyne Benden (1) straks op eens voordeelige plaatse in orde schikte; en dewyl hy van agteren de rivier de Aa, en aan de eene zyde de Zee hadt, sloot hy de andere langs den kant der Duinen met de wagenen en trosgoederen, en stelde elf stukken geschuts voor het lighaam zyner Krygsmagt; zyne Ruitery stondt in 't midden, ter wederzyde door Gasconsche Schutters gedekt, agter volgden de Duitsen en Fransen. Hiertegen verdeelde Egmond zyne Ruitery in vyf hoopen, behieldt den eersten voor zich, gaf den Graaf van Pontevals dien ter regter, en Hendrik Henriques dien ter slinker zyde te voeren, hebbende den vierden, Duitsen, onder Lazarus Schwendi, en dees weder de Nederlanders agter den rug. Het voetvolk stelde hy agter de paerden aan drie schaaren naar hunnen Landaard gescheiden, de Nederlanders, die 't meeste getal uitmaakten, onder den Heer van Bignicourt, de Duitsen onder Monikhuizen, de Spanjaards onder Lodewyk van Caravagial.

(1) Nederl. Hist. door Em. van Meteren fol. 18.

Op deeze wyze geschaard viel Egmond, naa dat hy door manlyke aanspraak zyn volk ontvonkt hadt, den dertienden van Hooimaand, op de vyanden aan, die hem kloekmoedig ontfingen, en zyne voorste geleden door hun geschut magtig beschaadigden, en zelf het paerd onder hem dood schooten: des onaangezien drong hy met de zynen tegen 't vuur in, en streedt geruimen tyd hartnekkig voet aan voet en (2) man tegen man, in onzekerheid van uitkoomste, tot de Onderzeevoogd van Engeland, die met tien schepen in de engte kruisste, het gevegt verneemende met de kleinsten zoonaa aan land voer, dat hy den vyand met zyn geschut bereiken kon, en dus eenige koegels in den Franschen hoop joeg, het welke, mits hy te verre was, meer schrik dan schaade veroorzaakte. Ook zondt Egmond eenige Duitsche Ruiters (3) langs de Duinen om, welken met zulk een goed gevolg in de zyde der Fransche Ruiteren stortten, dat eindelyk, de Krygsknegten t'einde adems gevogten, en 's vyands leger door de schepen benard aan 's waggelen zynde, de Nederlander te heviger aan viel, en eerst de Ruiters voorts het Voetvolk uit het Veld dreef, met agterlaatinge van al hun geschut, vaandels, roof, pakkaadje en by de tweeduizend (4) dooden; veelen verdronken in de Rivier, nog grooter getal der vlugtelingen wierdt door de Landlieden, verhit door wraake over plonderen en branden, met uitgezogte wreedheid vermoord. Meest al de voornaamste Hoofdlieden, zelf de Maarschalk Termes zwaar gewond zynde, bleeven gevangen. Hoewel deeze zeege den Koning Philips op wel vyfhonderd koppen stondt, echter wierdt de zelve niet dier gerekend, en Egmond, door wien nu ten tweede, en ditmaal onder zyn eige opperbeleid, 's vyands hoogmoed te (5) schande gemaakt was, ten Hemel toe als de Verlosser des Lands, de schrik der vyanden, en wreeker der beleedigde Landzaaten, geroemd. 1558

(2) Hoofts Nederl. Hist. fol. 14.

(3) Nederl. Hist. door Em. van Meteren fol. 18. verso.

(4) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 608.

(5) Hoofts Nederl. Hist. fol. 14.

Op deeze wyze kreegen de Vlaamingen hunne ontroofde goederen, en kort hiernaa, door 't verslaan (6) der agtergebleevene Fransche Vaandels, ook de verbrande Stad Duinkerke weder, tot byzonder genoegen van Koning Philips, welke ondertusschen naar den Vreede begon om te zien, eensdeels omdat zyne tegenwoordigheid in Spanje noodig was, andersdeels, omdat de Hertog van Savoïje, ziende geen ander middel tot het wederkrygen zyner Landen, den Koning van Spanje zulks aanriedt; tot dit einde tragtte de Koning de voornaamste gevangenen in zyne magt te krygen, en dewyl de Ryngraaf en Heer van St. André Maarschalk van Vrankryk, beide Ridders van de Ordere des Koning van Vrankryk, door Hertog Erik van Bronswyk

(6) Bor Nederl. Hist. fol. 17.

op

1558 op St. Laurents dag gevangen en sedert naar Bronswyk vervoerd waren, heeft Koning Philips zesenvyftigduizend goude kroonen, bedraagende honderdentwaalfduizend ponden van veertig grooten het ſtuk, voor der zelver losgeld aan Hertog Erik beloofd, en, mids Erik deeze betaling vorderde, de Koning zooveel gelds, om de groote koſten des oorlogs, niet misſen kon, heeft de zelve zyne Stad, het Slot en de Heerlykheid (1) van Woerden in Holland, met alles dat 'er onder behoorde, in verminderinge der gemelde ſomme, aan Hertog Erik verpand, om de inkoomſten, tot die weder geloſt zoude worden, te genieten; naamenlyk, voor vyfendertigduizendagthonderdzesentwintig ponden negentien ſchellingen en agt penningen, ieder pond van veertig grooten Vlaamſch of twintig ſtuivers Brabants, op welken prys die Heerlykheid geſchat wierdt, gerekend den penning zestien tegen tweeduizendnegenendertig ponden drie ſchellingen en agt penningen, 't welke de gemelde Heerlykheid jaarlyks opbragt. Onder beding, dat Hertog Erik, die al het recht en de voordeelen van den Koning of des zelfs Voorzaaten, Heeren en Vrouwen van Woerden, bezeten of genooten, zoude ontfangen, den Koning als Graaf van Holland den eed van dienſt en getrouwigheid voor de zelve Heerlykheid zoude doen; de Voorrechten en Vryheden der Ingezetenen niet verminderen, noch de zelven door zwaardere ſchattingen drukken, en de Ampten aldaar niet dan van Nederlanderen laaten bekleeden zoude. Wyders beval de Koning eenen ieder den Hertog Erik en deszelfs Erven in die Waardigheid te erkennen, en tekende den brief van deeze overdragt te Bergen in Henegouwe, den naaſtlaatſten dag van Hooimaand deezes jaars agtenvyftig. By welke gelegenheid ik het afbeeldſel van deezen nieuwen Heer van Woerden, die den Koning Philips in den Veldſlag van St. Laurens, en in het beleg van St. Quintyn met duizend paerden gediend hadt, hier laat volgen. 1558

(1) M. Z. Boxhorn aantekeningen op Veldenaar Chron. van Holland. pag. 216. & ſeq.

L.

Dees, Zoon van Erik den Ouden (2) Hertog van Bronswyk en van Elizabet Dochter van Joachim Keurvorſt van Brandenburg, was in het agtentwintigſte jaar deezer eeuwe gebooren, en in den Lutherſchen Godsdienſt opgevoed, maar ſedert tradt hy in verbond (3) met Keizer Karel tegen de Verbondenen van den Hervormden Godsdienſt, en beleedigde de zelven waar hy konde; ook diende hy Koning Philips in verſcheidene Nederlandſche oorlogen, niet alleen in die ik verhaald hebbe, maar ook onder den Hertog van Alba; des hy als een Krygsman in 't harnas op de voorzyde verbeeld is, hebbende dit omſchrift;

(2) Hubner. Geſlagt. Taf. 188.

(3) Hiſt. van 't Huis van Bronswyk Lunenburg door Luiscius pag. 92. & ſeq.

ERICVS Dei Gratia DVX BRVNsvicensis ÉT LVNEBurgensis, PRINCEPS IMPERY.

ERIK DOOR GODS GENADE HERTOG VAN BRONSWYK EN LUNENBURG, VORST VAN 'T KEIZERRYK.

1558 De gespanne boog, die op de keerzyde verbeeld is en eene pyl naar den Hemel schynt te schieten, beduidt, myns oordeels, dat Hertog Erik al zyne krachten te koste leidde om door oorlogsdaaden eenen onsterflyken naam te verkrygen, en dus als de pyl het gestarnte te bereiken; dierhalven leestmen dit byschrift in den rand; 1558

SIC AD ASTRA.

ZOO [GAATMEN] NAAR DE STARREN.

Loopende de gemelde Krygsbedryven te land, bragten de Engelsen onder het gebied van hunnen Zeevoogd Clinton (1) omtrent honderdentwintig schepen in Zee, onder deezen waren dertig oorlogsschepen uit Nederland, volgens 't verdrag tusschen de twee volken, en omdat de Koningin eenige Duitsen in Nederland onderhieldt, over welke schepen de Onderzeevoogd de Heer van Wakkene en Kapelle, Stedehouder des Graaven van Hoorn, het bevel voerde, verzeld van den Heer van Kruiningen en Nederlandsche Krygslieden. Deeze Vloot, schynende in het eerste Dieppe of eenige andere daar omtrent gelege plaats te willen aantasten, wierp eindelyk, den negenentwintigsten van Hooimaand, zevenduizend Mannen in Nederbretanje aan Land, welken met weinig tegenstands de Stad (2) van Conquet overweldigden, plunderden en zich voorts over de omgelegene Landen verspreidden: maar de Vryheer van Quersimont, in der yl de naaste Krygsmagt byeen rukkende, versloeg zeshonderd Mannen, en ving 'er honderd, van vier Vaandelen Nederlanderen, welken te diep indrongen, meenende (3) van de Engelsen, die op de aankoomst des vyands weder naar boord gekeerd waren, gevolgd te zyn. De Fransen verstonden uit eenen Hollander, die mede gevangen was, dat de Koning van Spanje hen op den hals belast hadt Brest, eene sterke Haven in dien oord, in te neemen, en dat de landing met dit oogmerk gedaan was. Waar door alles in roere en een getal van dertigduizend (4) Mannen op de been kwam, des de Vloot, met dertig schepen versterkt, naar het Eiland Bast, twaalf mylen van daar, vertrok. Als hierop de Heer van Estampes, Landvoogd van dat Gewest, met vyftienduizend Voetknegten en zevenduizend Ruiteren kwam aanstuiven, en sterke bezetting in Brest en S^t. Malo geworpen hadt, wierdt de onderneeming van deeze Vloot geheel verydeld.

Met geen mindere beweeginge wapenden zich de twee Koningen te land, en 't scheen of elk op 's anders ondergang toeleide. Koning Philips verzaamelde, onder den Hertog van Savoije, de kern der Hoofdlieden uit alle zyne Ryken en Landen, en bragt dertigduizend (5) Voetknegten en veertienduizend Ruiters te velde, welken naar de grenzen van Picardië gevoerd wierden. De Fransen vergaderden hun Leger by Pierrepont, en bevonden zich eerlang in staat, zoo in getal van rustig volk, als in dapperheid van hunnen Veldheer den Hertog van Guise, om den vyand het hoofd te konnen bieden: dierhalven, vreezende of de Hertog van Savoije eenen aanslag op Peronne of Corbie (6) in 't hoofd hadt, verzekerdenze die plaatsen door sterke bezetting, en sloegen zich omtrent Amiens langs de Somme neder, gelyk het Leger van Koning Philips by Dourlens aan den Stroom Authy stand hieldt. Als hierop de Koningen in de Legers kwamen, en ieder, mids de geduurige schermutselingen der vliegende Benden, eenen bloedigen Veldslag, aan welken Ryken en Landen scheenen te hangen, te gemoet zag, begonmen van Vreede te handelen, en wist de Conestabel Montmorency, die met zynen Zoon kort te voore, onder beloften van honderdvyfenzestigduizend (7) [anderen (8) schryven tweehonderdduizend kroonen]

(1) Hoofts Nederl. Hist. fol. 15. en Nederl. Hist. door Em. van Meteren fol. 18. verso.

(2) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 609.

(3) Nederl. Hist. door Em. van Meteren fol. 18. verso.

(4) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 609. en Hoofts Nederl. Hist. fol. 15.

(5) Hoofts Nederl. Hist. fol. 15.

(6) Mezeray Hist. de France Tom. II. fol. 1127.

(7) Hoofts Nederl. Hist. fol. 16.

(8) Daniël Hist. de

1558 nen] te betaalen, uit de gevangenisse ontslaagen was, dit werk met hulpe van de Hertoginne van Lotteringe, zooverre te brengen, datmen niet alleen plaats en Gemagtigden tot dien handel verkoos, maar zelf besloot de Legers, als verderflyk voor het Land, af te danken. Met dit besluit lieten de Koningen hunne gramschap vaaren, naderden (1) zonder verschil, en scheenen dus elkanderen van eene opregte vriendschap te verzekeren. Welk geval oorzaak tot het maaken van deezen gedenkpenning verschaft heeft. 1558

France Tom. V. pag. 615.

(1) Mezeray Hist. de France Tom. II. fol. 1128.

Rondom het gelauwrierde borstbeeld van den Franschen Koning, dat op het eerste deel gesteld is, vindtmen deezen letterzoom;

HENRICVS II. GALLIARVM REX, INVICTISSIMUS, PATER PATRIÆ.

HENDRIK DE TWEEDE KONING DER FRANSEN, DE ONVERWINNELYKSTE, VADER DES VADERLANDS.

Op het andere deel zietmen de twee Koningen, ieder voor zyne geschaarde Ruitery, te paerd gezeten, elkanderen de regterhand ten teken van vriendschap geeven; en dewyl niemand van hen boven den anderen veel op verkreege voordeel mogt roemen, heeftmen het Overwinningbeeld boven hen in de lucht zweevende afgebeeld.

De Conestabel Montmorency dan ontslaagen, en met opene armen van den Koning van Vrankryk ontfangen zynde, spitste al zyne zinnen tot het eindigen van den oorlog; desmen eerst Rysel tot eene verzaamelplaats der Gemagtigden voorstelde, en daarnaa de Abtdy van Sercamp in 't Graafschap van St. Paul verkoos. Alwaar, omtrent het midden (2) van Wynmaand, uit den naam van Koning Hendrik verscheenen, de gemelde Conestabel, de Maarschalk van St. André, die ook uit de gevangenisse gekoomen was, de Kardinaal van Lotteringe, Jan van Morvilliers Bisschop van Orleans, en Claudius van Laubespine Geheimschryver van Staat; Koning Philips zondt 'er Willem van Nassou Prins van Oranje, Ferdinand Alvarez van Toledo Hertog van Alba Groothofmeester, Ruy Gomes van Silva Graaf van Melita, Antoni Perrenot Bisschop van Atrecht, en Viglius van Zuichem; daar zich wegens de Engelsche Koninginne byvoegden, Thomas Thorlebey Bisschop van Ely, Thomas Houwart van Effingam eerste Kamerling, en Niklaas Watton Deken van Jork; voor den Hertog van Savoije was Thomas Langusco Graaf van Stropiana tegenwoordig; en Kristina, Weduwe van Lotteringe, en haar Zoon Karel kwamen om de verschillen te bemiddelen. De handel nam zynen aanvang met eene wapenschorsinge tot den agtentwintigsten van Wynmaand, welke sedert nog verlengd wierdt, waardoor de een en de

(2) Hoofts Nederl. Hist. fol. 16. & Daniel Hist. de France Tom. V. pag. 612.

1558 de ander zyne Benden ten deele floopte, ten deele in de Winterlegering deedt trekken.

De eerfte zaak, welke de Gemagtigden (1) van Koning Philips die van Vrankryk voorftelden, was de wederoverlevering van de Staaten des Hertogen van Savoije, en van Kales en alles dat den Engelfen in deezen Veldtogt ontnomen was, ook eenige Kafteelen des Hertogen van Florenze, midsgaders alles dat de Franfen den Bondgenooten des Spaanfchen Konings ontwrongen hadden. Hiertegen eifchten de Gemagtigden van Vrankryk het Ryk van Navarre weder, en wilden Kales, als hun eige erfdeel, behouden. Des Koning Philips, willende omtrent dit laatfte punt buiten de toeftemminge der Engelfen niet befluiten, geduurende het knibbelen der Vreedehandelaaren; den Hertog van Feria (2) aan zyne Gemaalinne zondt, zoo met den voorflag van 't huuwelyk tusfchen haare Zuster Elizabet en den Hertog van Savoije, als om de Koningin in haare krankheid te bezoeken; wandt deeze Vorftin was, door wanhoop van nooit Kinderen te krygen, door verfmaading van haaren Gemaal, door natuurlyke zwaarmoedigheid, en eindelyk door 't verlies van Kales, zoo verminderd in krachten en leevensgeeften, dat haar dood naby fcheen; gelyk zy, waterzugtig geworden, ook den (3) zeventienden van Slagtmaand, in het drieënveertigfte jaar haars ouderdoms, haar ongelukkig leeven, en bedroefde regeering eindigde. Ter gedachtenisfe van haar overlyden is dees penning gemaakt geworden. 1558

(1) Daniël Hift. de France Tom. V. pag. 613.

(2) Hoofts Nederl. Hift. fol. 17.

(3) Hift. der Reform. in Engel. door Burnet II. deel pag. 601.

B.

Haar borftbeeld, prachtig toegetakeld, ftaat, met het aanzigt van vooren gekeerd, op de voorzyde binnen dit randfchrift;

MARIA I. DEI GRATIA ANGLIÆ FRANCIÆ ET HIBERNIÆ REGINA.

MARIA DE EERSTE DOOR GODS GENADE KONINGIN VAN ENGELAND, VRANKRYK EN YRLAND.

Op de tegenzyde zietmen den Roomfchen Godsdienft door eene zittende Vrouw, met de Pauslyke Kroone in de eene en het Kruis in de andere hand afgebeeld, en aan haare regterzyde het vuur der vervolginge, en aan de flinker de werktuigen tot het pynigen en dooden der zoogenaamde Ketteren aan eenen pylaar gehegt, met het afbeeldfel van eenen; welke de Koningin tot dat werk opgeftookt hadt; onder op den voorgrond leeftmen dit byfchrift;

NATA 18. FEBRUARII 1516. CORONATA I. OCTOBRIS 1553. MORTUA 17 NOVEMBRIS 1558.

ZY IS GEBOOREN DEN 18den. VAN SPROKKELMAAND 1516.

GE-

Naauwlyks zestien uuren naa 't overlyden der Koninginne ſtierf ook de Kardinaal (1) Polus, die om zyne deugd en zagtmoedigheid van veelen hoog geroemd wierdt, en, indien de verandering der Kerklyke zaaken aan hem geſtaan hadt, zekerlyk minder bloeds zoude geplengd hebben in het Engelſche Ryk; op het welke thans drie Prinſesſen (2) aanſpraak maakten, Elizabet Zuſter der overleede Koninginne, Maria Koningin van Schotland Kleindochter van Margarita Oudſte Zuſter van Koning Hendrik den Agtſten, en Francisca Hertogin van Suffolk, Dochter van Maria Jongſte Zuster van den zelven Hendrik: maar de Grooten en Raaden des Ryks verklaarden, zonder eenige bedenkinge op de twee laaſtgemelden, Elizabet, volgens den uiterſten wil van haaren Vader Koning Hendrik, Erfgenaame der (3) Kroone, en deeden haar ſtraks voor Koningin, tot onbeſchryflyke vreugde der Landzaaten, uitroepen; gelyk zy ook kort hiernaa gekroond wierdt. By deeze verandering beval Koning Philips, thans Weduwenaar, zynen Gezant Feria, om de Koningin Elizabet met de verheffinge geluk te wenſchen, en haar in 't heimelyk ten huuwelyk (4) te verzoeken, met verzekeringe van de hiertoe noodige ontheffing van den Paus te zullen bezorgen. Hoewel dit voorſtel tegen de neiging, 't belang en gewisſe der Koninginne aanliep, echter ſloegze het zelve, wegens de verplichting die zy den Koning voor zyne beſcherming hadt, zoo beleefdlyk en met zulke uitdrukſelen van haare achtinge af, dat hy niet alleen aanhieldt, maar zelf Feria zonder tydsverzuim naar Rome zondt, om den Paus tot zyn voorneemen te beweegen.

Zoodra de Koning van Vrankryk van deezen handel berigt was, deedt hy den Bisſchop van (5) Angoulême ook derwaart trekken, opdat dees by den Paus het verleenen van ontſlaaginge beletten, en te weege brengen zoude, dat zyne Heiligheid de Koningin Elizabet, als onwettig gebooren, voor onbekwaam tot de Kroon en Heerſchappy zoude verklaaren, inzonderheid omdat zy ketterſch was, en het Roomſche Geloof in Engeland zoude bederven: het zelve wierdt ook den Ingezetenen van den Roomſchen Godsdienſt ingeboezemd. Wandt de Franſen poogden de Koningin van Schotland op den Engelſchen Troon te helpen, onder voorwendſel, dat zy eenigſte Erfgenaame was van Jacob den Vyfden Koning van Schotland, Kleinzoon van Hendrik den Zevenden Koning van Engeland, daarentegen dat Elizabet niet wettig geteeld was, en de ſchikking der opvolginge van Koning Hendrik den Agtſten geen plaats konde hebben, zoo om haare onwettige geboorte, als omdat het Parlement van Engeland, ſtaande de regeering van Maria, de huuwelyksſcheiding van Koning Hendrik met Katarina van Arragon als onrechtmaatig vernietigd, en hierdoor verklaard hadt, dat Elizabet eene Baſtaarde, en bygevolg onbekwaam tot de opvolging in 't Ryk was: desmen in den Raad van Vrankryk op deezen grondſlag beſloot, dat Maria Koningin van Schotland, Egtgenoote van den Dolfyn, voortaan den tytel van Koninginne van Engeland aanneemen, en de wapens van dat Ryk, vereenigd met Schotland, voeren zoude. Het welke doorging, en ſtraks in gebruik gebragt (6) wierdt; en 't is uit deeze oorzaake, dat wy de gemelde tytels, rondom het fraaije afbeeldſel der Koninginne, op de nevensſtaande penningplaat geſteld vinden.

(1) Hiſt. der Reform. in Engel. door Burnet II.deel pag. 601.

(2) R. Thoyras Hiſt d'Angle. Tom. VI. pag. 146.

(3) Hiſt. der Reform. in Engel. door Burnet II.deel pag. 606.

(4) Hiſt. der Reform. in Engel. door Burnet II.deel pag. 608.

(5) Daniël Hiſt. de France Tom. V. pag. 605.

(6) Hiſt. der Reform. door Burnet II.deel pag. 619.

Het borstbeeld deezer Koninginne, die, om haare veranderlykheid en ongebondene driften tot verscheidene Mannen, haar Ryk in wanorde bragt, en, in het zevenentagtigste jaar (1) deezer eeuwe, onder de Regeering van Koninginne Elizabet, omdat zy op het leeven der zelve hadt toegelegt, onthalsd wierdt, wordt binnen den kring deezer tytelen besloo-ten;

(1) R. Thoyras Hist. d'Anglet. Tom. VI. pag. 416.

MARIA STOVVARTA REGINA SCOTIÆ ANGLIÆ.

MARIA STUART KONINGIN VAN SCHOTLAND EN ENGELAND.

Niettegenstaande de Fransen deeze Maria tot Koningin van Engeland verklaard hadden, echter bewilligdenze, dat Koningin (2) Elizabet, die zich omzigtiglyk op den Troon vestigde, haare Gemagtigden, onder welken Willem Howart de voornaamste was, op den Vreedehandel der Vorsten zoude zenden; wandt Koning Philips, niet zoo sterk aan de overlevering van Kales noch aan de belangen der Engelsen gebonden, hadt dierhalven den handel des Vreedes met den Koning van Vrankryk vervolgd, en eene wapenschorsing, (3) tot dat de Vergaderden zouden gescheiden zyn, besllooten; en dewyl zyne uitzigten in Engeland alengs verdweenen, en hy sedert de oudste Dochter des Konings van Vrankryk, welke hy eerst voor zynen Zoon Karel verzogt hadt, ten huuwelyk bedong, is uit deeze en andere inzigten, door hulp van den Conestabel Montmorency, de verderflyke kryg verjaagd, en de Vreede, doch niet eerder dan in 't begin van 't volgende (4) jaar, te Chateau Cambresis geslooten. Dit groote werk wierdt te eerder doorgedreeven, omdat de tegenwoordigheid van Koning Philips, door de toen voorgevalle veranderinge, die ik hier zal ontvouwen, elders noodig was.

(2) Daniël Hist. de France Tom. V. pag. 617.

(3) Corps. Diplomat. par du Mont. Tom. V. fol. 27.

(4) Corps Diplomat. par du Mont. Tom. V. fol. 34.

Keizer Karel, dus lang de Keizerlyke Waardigheid behouden hebbende, voelende zyne krachten dagelyks verminderen en zynen dood naby, hadt dierhalven, wyl 'er geen uitzigt op de Keizerlyke Kroon voor zynen Zoon overig was, in 't begin (5) van dit jaar, door Willem van Nassou Prins van Oranje, Georg Sigismund Selden Onderkancelier des Ryks, en Wolfgang Haller zynen Geheimschryver, welken hy voorheen hiertoe benoemd hadt, de Kroon, den Schepter, Ryksappel en andere sieraaden naar Duitsland gezonden, alwaar zy den vierentwintigsten van Sprokkelmaand, den dag van 's Keizers geboorte, op den Ryksdag, tot dit einde te Frankfort beleid, aan de Vorsten en Stenden 's Keizers schrift-

(5) W. Godelevæi de Abdicatione Imperii a Carolo V. facta apud Schardium Rer. Script. Germ. Tom. II. fol. 650.

1558 lyke bescheiden van den afstand des Keizerryks, ter gunste van zynen Broeder den Roomschkoning Ferdinand, vertoonden, en den zelven aan de Keurvorsten voorstelden. Deezen, zich eenige dagen over het stuk beraaden hebbende, keurden het eindelyk met gemeene bewilliginge goed, en traden den veertienden (1) van Lentemaand tot de verkiezing van Ferdinand, dienze met de gewoone plechtigheid de Keizerlyke Waardigheid opdroegen, en gehoorzaamheid en getrouwigheid zwoeren. Ferdinand dus verkoozen, en kort te voore de verschillen om den Godsdienst met de Staaten der Oostenrykschen Landen geheel beslegt, en Hungarië van de invallen der Turken bevryd, en tegen de zelven omzigtig verzekerd hebbende, meende thans dat Ryk en zyne Landen met den ouden luister zyner Voorvaderen te bestieren: het welke de zin schynt te zyn van den volgenden gedenkpenning. 1558

(1) Heis Hist. van 't Keizerryk I. deel pag. 446.

5

M.

Het fraaije borstbeeld van den nieuwverkoozen Keizer wordt in 't harnas, met de Gulden vlies Ordere om den hals, op de voorzyde, binnen dit omschrift gevonden;

FERDINANDus ROManorum IMPerator ELECTVS.

FERDINAND VERKOOZE KEIZER DER ROMEINEN.

De keerzyde draagt het afbeeldsel van den Riviergod DANVBIVS, *DONAUW*, rustende met de eene hand op eene kruik, uit welke veel waters vloeidt; in de andere houdt hy eene Roeispaan of een Scheepsroer, om aan te wyzen dat zyn Stroom bevaarbaar is; en dewyl dees door Hungarië en de voornaamste Oostenrykſche Landen, die onder het gebied van Ferdinand behoorden, stroomt, vindtmen in opzigt van den zelven dit randschrift;

IN SPEM PRISCI HONORIS.

IN HOOPE VAN DE OUDE EERE.

Naadat Ferdinand dus door de verkiezing der Keurvorsten het volle gebied van 't Keizerryk gekreegen hadt, zondt hy straks zynen eersten Kamerling Martyn Gusman (2) aan den Paus, om dien berigt van zyne ver-

(2) W. Godelevæi de Abdicatione Imp.

1558 verheffinge te geeven, en zyne gehoorzaamheid te bewyzen, beloovende door een plechtig Gezantschap nader met den zelven over de Krooning te handelen. Maar Paulus de Vierde, die (1) voorgaf, *boven alle Vorsten te zyn, en de Ryken te konnen veranderen en omkeeren, als zynde Opvolger van dien, welke Koningen en Keizers afgezet hadt*; ja, die in den vollen Kerkenraad zeide, *geene Vorsten tot Metgezellen te willen hebben, maar wel hen op den kop te treeden met deezen voet*, zeide hy stampende op den grond, *gelyk dat reden en de wil is van dien, welke de Kerk gestigt, en my tot zynen Stedehouder gesteld heeft*; daar somtyds by voegende, *ik zou liever de Waereld aan vier hoeken in den brand steeken, en het leeven verliezen, dan eene vernedering doen*. Dees, dus opgeblaazen door verwaandheid, verwierp de verkiezing van Ferdinand, omdat hy waande door de zelve in zyne Hoogheid beleedigd te zyn; dryvende, dat de Pauslyke bevestiging (2) den Keizer maakte, dat de afstand in geene andere handen dan in de zyne kon gedaan worden, in welk geval het aan hem stondt het Keizerryk aan dien 't hem behaagde te geeven, zulks de afstand van Karel den Vyfden nietig, en het recht van eenen Opvolger te benoemen geheel aan den Paus vervallen was; ja dat hy den Roomschkoning nooit voor Keizer zoude erkennen. Dierhalven weigerde hy den Gezant gehoor te verleenen, en stelde deeze zaak aan 't onderzoek van eenige Kardinaalen, welken, om den Kerkvoogd te behaagen, beslooten, dat de Paus den Gezant geen gehoor konde verleenen, 't en zy de zelve alvoorens met goede bewyzen toonde, dat de afstand van Karel wettig, en de opvolging van Ferdinand gerechtlyk was; wandt, dat de zelve tot Roomschkoning verkoozen en van Paus Clemens den Zevenden tot de opvolging bevestigd was, 1558 hadt alleenlyk plaats als het Keizerryk door den dood ledig was. Hierenboven, dat al 't gene op den Ryksdag van Frankfort (3) gedaan was niet bestaan kon, als zynde door ketters, die geen vermoogen noch magt hebben, verrigt: dat Ferdinand dierhalven eenen Gemagtigden moest zenden, welke uit zynen naam alles, dat op den Ryksdag verhandeld was, verwierp, en den Paus zoude smeeken om den afstand van Karel genaadiglyk te ontfangen, en uit des zelfs volle magt aan Ferdinand de Opvolginge te willen laaten, door welk middel hy mogt hoopen van den Paus vaderlyk te zullen gehandeld worden. De Kerkvoogd keurde deeze schikking goed, maakte die aan Gusman bekend, en gaf hem drie maanden beraads, met betuiginge van naa dien tyd niet meer te willen hooren spreeken, maar met de verheffinge van eenen Keizer te zullen voortvaaren, en bleef zoo hartnekkig by dit voorneemen, dat hy, schoon Koning Philips hem eerst door François van Vargas, en vervolgens door Jan Figueroa, tot het begunstigen van zynen Oom Ferdinand deedt smeeken, echter onverzettelyk bleef.

Keizer Ferdinand dierhalven, beseffende, dat deeze gewoonte van 's Pauzen bevestiginge te verzoeken, en de Kroon te Rome (4) te haalen, naa de verkiezing en bewilliging der Keurvorsten, maar eene ydele en overtollige plechtigheid was, riep zynen Gezant te rugge, en liet deeze zaak sleepen, tot Paulus de Vierde in 't naastvolgende jaar overleeden was, wanneer des zelfs Opvolger Paus Pius de (5) Vierde Ferdinand in de verkreege Waerdigheid bevestigde, en dien voor wettigen en Algemeengeloovigen Keizer met alle eere erkende, door 't welke Ferdinand zonder opspraak den tytel mogt voeren, welke op zyne volgende gedenkpenningen gevonden wordt.

perii a Carolo V. facta fol. 652. & Struvii Corp. Hist. Tom. II. fol. 1087.

(1) Hist. du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Houssaje pag. 377.

(2) Hist. du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Houssaje pag. 391.

(3) Hist. du Concile de Trente de Frà Paolo par Am. de la Houssaje pag. 392.

(4) Heis Hist. van 't Keizerryk I. deel pag. 447.

(5) Struvii Corp. Hist. Tom. II. fol. 1088. & W. Goedelevaei de Abdicatione Imperii a Carolo V. facta fol. 654.

M.

M.

Br.

I. De voorzyde van den eersten draagt het borstbeeld van den Keizer, met eene muts gedekt, en de Guldevlies Ordere om den hals, binnen deezen kring zyner tytelen;

IMPERATOR CAESAR FERDINANDUS I. AVGUSTUS.

DE GEBIEDER KEIZER FERDINAND DE EERSTE, DE VERMEERDERAAR.

De tegenzyde voert de afbeeldsels van zynen Zoon, die naa hem den Keizerlyken Troon beklom, met de Straalkroone op het hoofd, en van des zelfs Gemaalinne, Dochter van Keizer Karel, beslooten binnen deezen letterzoom;

MARIA MAXIMILIANUS REGES BOHEMIÆ, CONIUGES.

MARIA [EN] MAXIMILIAAN KONINGEN VAN BOHEME, EGTGENOOTEN.

II. Op het eerste deel van den tweede vindtmen diergelyke afbeeldsel van den Keizer, en in andere letteren het zelve randschrift; en op het andere deel de zelve borstbeelden der voorgaande tegenzyde, omzoomd met deeze letteren;

DIVA MARIA, DIVVS MAXIMILIANUS, REGES BOHEMIÆ, CONIVGES.

1558 *DE VERGOODE MARIA, DE VERGOODE MAXIMILIAAN, KONINGEN VAN BOHEME, EGTGENOOTEN.* 1558

III. De derde, eene penningplaat, heb ik de vryheid genoomen hier by te voegen, om die, door de vergelyking met de voorgaanden kenbaar te maaken, wyl zy in zich zelve duister is, als hebbende alleenlyk dit byschrift;

REX BOHEMIÆ.

KONING VAN BOHEME.

Ferdinand, dus op den Keizerlyken Troon geklommen, betuigde (1) voor de gunst en geneegenheid, hem in deeze zyne verheffinge gebleeken, groote dankbaarheid en erkentenis aan zynen Broeder Karel; welke thans, van alle waereldsche bekommeringen en Waardigheden ontbloot, zyne overige dagen, eensdeels in 't bezorgen van zyn zwak lighaam, andersdeels in Godsdienstige oeffeningen, versleet, zich somtyds vermaakende in 't beschouwen der omgelegene bergen en bosschen, of in de bloemen en vrugten van zynen Tuin; ook besteedde hy zynen tyd dikwylen (2) in 't maaken van Uurwerken, wier raders hy ligter naar zynen zin wist te bestieren dan die der Fortuine, in welken arbeid Janellus Turrianus, een Archimedes van dien tyd, zyn Leermeester was; insgelyks in 't maaken van Molens, en in geestige vindingen en behendige konsten, brengende dikwylen naa het middagmaal op de tafel gewapende Mannetjes te voet en te paerd, van welken eenigen de trommel sloegen, sommigen de trompet bliezen, en anderen weder met spietsen elkanderen te keer gingen: ook wistmen Vogeltjes van hout met zulke behendigheid door de kamer te doen vliegen, dat de Abt van 't Klooster dit werk byna voor tovery aanzag; met meer diergelyke konsten, in welken de afgesloofde Keizer groot behaagen nam. Maar toen zyne ziekte hem begon te waarschouwen, dat zyn einde genaakte, ging deeze lust alengs over, en zyne voornaamste zorg bleef tot het onderhouden van de gewoone plechtigheden der Roomsche Kerke, zoo in 't zingen der Psalmen, het leezen van de leevens der Heiligen, het spreeken over Goddelyke zaaken, het biegten zyner zonden, tot het welke hem door den Paus, om de zwakheid zyner maage, vryheid verleend was om het zelve schoon niet nugteren echter te moogen doen, als in 't kastyden zyns lighaams met eenen geessel van koorden, die onder andere tekens van Godvrugtigheid van 't Oostenrykschen Huis bewaard wierdt. Eindelyk by gelegenheid van de uitvaart zyner Moeder, die hy jaarlyks vierde, kreeg hy ook lust om zyne eige lykstaatsie te houden, en zich over de zelve met Jan Regla, eenen Monnik van dat Klooster, toen zynen Biegtvader, beraaden hebbende, wierdt in de Kerke eene verheve lykbaar opgeregt en met veele lichten en brandende toortsen bezet; rondom stonden zyne dienaars in rouwkleederen, en de Monniken volbragten met droevigen zang den Godsdienst, alles in tegenwoordigheid van den Keizer, welke de gebeeden voor zyne eeuwige ruste en de rouwklagten zyner dienaaren aanhoorde en ondersteunde; eindelyk keerde hy zich met eene kaars in de hand naar den Priester, die de Mis deedt, en zyne oogen ten Hemel heffende zeide hy, *ik bidde en smeeke u, Rechter van leevenden en dooden, dat gy, gelyk ik den Priester deeze waschkaars overgeeve, ook alzoo myne ziel, als 't u zal behaagen, goedertierenlyk wilt ont-*

(1) W. Godelevæi de Abdicatione Imperii a Carolo V. facta fol. 651.

(2) Strada de Bello Belgico Tom. I. pag. 13. & seq.

1558 *ontfangen.* Op deeze wyze bereidde Keizer Karel zich tot den dood, die aanstaande was; wandt den volgenden dag naa deeze uitvaart overviel hem de koorts, die hem, mids hy zich, door 't beschouwen van (1) schilderyen van Heilige Voorbeelden en geschiedenissen, en door opgetoogene gedachten, geweldig vermoeide, alengs uitteerde; en is, naadat Bartolomeus van Carrança Aardsbisschop van Toledo den laatsten dienst verrigt, en de rondomstaande Monniken hunnen heentrekkenden Gast gelukkige reis naar 't gezelschap der Heiligen gewenscht hadden, des nachts ten twee uuren tusschen den een- en tweeëntwintigsten van Herfstmaand van deeze Waereld gescheiden. Zyn lighaam wierdt met gewoone plechtigheid, volgens zyne begeerte, in dier voege begraaven, dat de Priester de Mis doende altyd boven zyn hoofd stondt, en is zoolang aldaar gebleeven, tot zyn Zoon Koning Philips (2) het zelve in het *Escuriaal* deedt overvoeren, en nevens het lighaam van Philips, 's Keizers Vader, te ruste stelde. Hierenboven was dit jaar aanmerkelyk door het sterven van twee (3) Zusteren des Keizers; wandt de Oudste Eleonora, Weduwe van Emanuël Koning van Portugaal en vervolgens van François den eersten Koning van Vrankryk, die mêe naar Spanje getrokken was, hadt dit tydlyke leeven den eersten van Sprokkelmaand afgelegd, en eene Dochter, Maria, uit haar eerste huuwelyk agter gelaaten. Maria, 's Keizers derde Zuster, Weduwe van Lodewyk Koning van Hungarië, die vyfentwintig jaaren de Nederlanden bestierd, de zelven met smerte verlaaten en den Keizer insgelyks derwaart verzeld hadt, volgde haaren Broeder in het andere leeven, den agtienden van Wynmaand deezes jaars.

(1) Hist. de l'Emp. Charles V. par Ant. de Vera pag. 343.

(2) Guicciardyn Beschryv. der Nederl. fol. 332.

(3) Nederl. Hist. door Em. van Meteren fol. 22.

Betreffende de gedaante en eigenschappen van Keizer Karel; hy was van middelmaatige gestalte, wel gemaakt, maar een weinig grof van Ledemaaten, hadt blauwe en minnelyke oogen, den neus wat gekromd, de kin wat uitsteekend, eenen korten baard, en blond hair, 't welke hy niet langer dan op de helft van de ooren droeg; hy sprak de Spaansche, Italiaansche, Fransche en Hoogduitsche (4) taal, verstondt een weinig Latyns; schiep groot behaagen in de boeken, inzonderheid in den Hoveling van den Graaf Balthazar van Chatillon, in den Prins van Machiavel, en de Histori van Polibius, welke hy zich hadt doen vertaalen, ook las hy gaarne de Gedenkschriften van Philips de Comines, dien hy hoog achtte, en van Sleidanus, dien hy uit schertserye gewoon was zynen Leugenaar te noemen. Hy hadt een sterk geheugen, was lief hebber van de Muzyk, konde tekenen, en verlustigde zich dikwylen met het ontwerp van eenige plaatsen of fraije gebouwen op 't papier te stellen; beminde by uitneemendheid de wapenoeffening, was een goed Ruiter, droeg eenvoudige kleeden, hieldt niet van die te veranderen, tot zooverre dat hy somtyds eene gebrooke veter aan elkanderen knoopte, om tyd en moeite te spaaren van 'er eene nieuwe in te laaten doen; hy was maatig in spys en drank, gemeenzaam, en schertste veelmaalen met zyne Huisgenooten; nogtans omzigtig in zyne daaden, aanlokkende door zyne woorden, maar dikwylen waren die dubbelzinnig, en men mogt 'er niet te veel op vertrouwen, gelyk ons in in 't beloop zyns leevens gebleeken is; hy was geduldig in ongemakken te verdraagen, en in gehoor te geeven, verstandig in zyne antwoorden, standhaftig in zyne Gezanten en Beampten te handhaaven, yverig in 't beschermen van den Roomschen Godsdienst, mild omtrent fraaije vernuften en konstenaars, afkeerig van pluimstrykeren, dankbaar omtrent de genen, die hem dienst gedaan hadden; maar neemende de gesteldheid zoodaanig waar, dat hy eerder voor zuinig dan voor mild gegaan heeft, ja zooverre, dat 'er geen Vorst geweest is, welke minder voor zyne geneugten uitgegeeven, en meer zorg om zyne kosten te onderzoeken gedraagen heeft: boven dit alles was hy eer- 1558

(4) Vita del Imp. Carlo V. dal S. Ulloa pag. 248. en Heis Hist. van 't Keizerryk I. deel pag. 444. en 445.

1558

eergierig, ſtaatzugtig, agterdochtig, ſterk en onverzettelyk in zyn voorneemen.

Zoodra de tyding van 's Keizers overlyden in Nederland kwam, beval Koning Philips, toen te Atrecht zynde, datmen in alle plaatſen der Nederlanden driemaalen iederen (1) dag de klokken zoude luiden, en aan den Graaf van Olivares de voorbereidſelen van de plechtige uitvaart te Bruſſel gereed te maaken: en dewyl 's Keizers dood door verſcheidene (2) tekens voorſpeld was, inzonderheid door eene Staartſtar, uit welke, even als toen zyne Vader Philips ſtierf, de Spanjaards, mitsze met de vuurige roede over dat Ryk en het Klooſter van St. Juſtus hing, deeze gevolgen waanden voorzien te hebben, zyn in Nederland op dit geval de drie volgende penningen, zoo ik meene, gemaakt geworden.

(1) Vida del Emp. Carlos V. P. de Sandoval Part. II. fol. 837.

(2) Strada de Bello Belgico Tom. I. pag. 16. & Hiſt. de l'Emp. Charles V. par Ant. de Vera pag. 349.

I. Dewyl eene Star, toen de Zaligmaaker der Waereld gebooren was, den (3) Wyzen uit het Ooſten den weg wees, en aantoonde op welke plaats zy dien Koning der Jooden konden aanbidden, heeftmen de Star en de gemelde Wyzen, op de voorzyde van den eerſten, hunne gaaven aan den Zaligmaaker offerende, afgebeeld; en omdat diergelyke Star ook den Keizer Karel tot eenen voorbode zyner Hemelſche reize ſtrekte, en ſommigen willen dat de voornoemde Wyzen Koningen geweeſt zyn, leeſtmen, zoo in opzigt van de zelven als van andere Gekroonde Hoofden, dit byſchrift op den voorgrond;

(3) Euang. van Mattheus Cap. II. vers. 2. & ſeq.

MONSTRANT REGIBVS ASTRA VIAM.

DE STARREN WYZEN AAN DE KONINGEN DEN WEG.

Op de keerzyde is het laatſte Oordeel en de opſtand der Dooden afgeſchetſt, en dewyl ieder rekenſchap van zynen handel moet geeven, en de Keizer tot dit einde twee jaar in eenzaamheid geleefd hadt, om zich met zynen Hemelſchen Vader te verzoenen, vindtmen ter vermaaninge van allen, inzonderheid van die in 't beſtier der Landen zyn, onder het beeldwerk deezen (4) Bybelſpreuk;

(4) Euang. van Lucas Cap. XVI. vers. 2.

REDDE RATIONEM VILLICATIONIS TVAE. LVCÆ 16.

GEEF REKENSCHAP VAN UWE LANDBESTIERINGE. LUCAS 16.

II. Het voorſtuk van den tweeden draagt het afbeeldſel van Koning Philips, wegens voorgaande overwinningen binnen eenen Lauwrierkrans geſteld; en het agterſtuk de voornoemde Wyzen, offerende hunne geſchenken aan den Zaligmaaker, welke op den ſchoot zyner Moeder Maria gezeten is: onder het zelve leeſtmen weder deeze woorden;

MON-

1558 1558

MONSTRANT REGIBVS ASTRA VIAM.

DE STARREN WYZEN AAN DE KONINGEN DEN WEG.

III. Diergelyke borstbeeld van den Koning staat op het eerste deel van den derden, en dewyl hy door den Hertog van Savoije aan de Staaten van Holland (1) en aan de andere Gewesten beval, datmen voortaan den tytel van Koning van Engeland en Vrankryk zoude agterlaaten, en tot dit einde nieuwe Zegels deedt maaken, zoo vindtmen dierhalven alleenlyk deezen eernaam in den rand;

(1) Eerste Memoriaalboek van Mr. Bartholt Ernst Griffier van den Hove van Holland.

PHILIPPVS DEI GRATIA HISPANIARVM REX.

PHILIPS DOOR GODS GENADE KONING VAN SPANJE.

Op het andere deel zietmen, even als op de keerzyde van den eersten, het laatste Oordeel, en de Dooden, welken uit de graaven opstaan, afgebeeld, midsgaders op den voorgrond dit opschrift;

REDDE RATIONEM VILLICATIONIS TVAE. LVCAE 16.

GEEF REKENSCHAP VAN UWE LANDBESTIERINGE. LUCAS 16.

Alsmen de noodige zaaken tot 's Keizers plechtige uitvaart te Brussel vaardig hadt, kwam Koning Philips, welke tot dit einde eenigen tyd in 't Klooster Groenendaal verbleeven was, den agtentwintigsten (2) van Wintermaand, in zyn Hof te Brussel, daar zyne Hovelingen en Bedienden, omtrent tweeduizend persoonen, in rouwkleederen gereed stonden: ook waren tweeduizend Burgers en Gezwoorenen der Ambachten, op de zelve wyze gekleed, ter wederzyde van eene houte baly, die van het Hof tot de Kerk van Ste Goedele gemaakt was, geschikt, houdende ieder eene brandende toorts, met 's Keizers wapen versierd, in de hand; tusschen deezen ging de staatsie door, al de Geestlyken met brandende kaarsen vooraf, gevolgd van den Capellaan en de Zangers der Koninglyke Kapelle, naa hen gingen de Abten, Bisschoppen en Kerkvoogden der Nederlanden in hun plechtgewaat met de myters op het hoofd; agter deezen waren de Regeerders en Beampten der Stad, de Raadsheeren en Gemagtigden van de Staaten der Nederlanden, en de Beampten der Rekenkameren; hieraan kwamen tweehonderd arme Mannen in den rouw gekleed, met kaproenen op het hoofd, hebbende brandende kaarsen met 's Keizers wapen behangen in de handen; naa deezen gingen 's Konings Hellebaardiers en Hofgezin, met de Edellieden en Bedienden van den Overleeden Keizer, gevolgd van vier keteltrommen, en veertien trompetters met hunne blazoenen, verzeld van den Koning der wapenen, die tusschen de Herauten van Henegouwe en van Artois ging; agter deezen droeg men 's Keizers Standaard met zyn gewoone zinnebeeld en spreuke, midsgaders het Borgondsche Kruis, de vier staalen en het Gulde Vlies, en andere Standaarden of Vaandels met 's Keizers wapenen, en den Ridderlyken helm; kort hiernaa kwam een konstig gewerkt schip, op wiens boorden de voornaamste daaden van den Keizer konstig geschilderd, en in wiens wydsche vaanen en wimpels de wapens der Ryken en Staaten verbeeld waren, op de zwarte zeilen zagmen met goude let-

(2) Vida del Emp. Carlos V. por Pr. de Sandoval. Part. II. fol. 837. & seq. en die nieuwe Chron. van Brab. fol. 394.

1558 letteren hoogdraavende opschriften tot lof van den Keizer; op de voorsteeve stondt de Hoope, het Geloof zat op eenen Troon voor de mast, en de Liefde aan 't roer, om (1) uit te beelden, dat de Keizer zyne bedryven naar Gods glory bestierdt hadt: het schip lag in eene naagebootste Zee met Eilanden en Dolfynen omzet; niet verre van het zelve was een rots, op welke de pylaaren (2) van Herkules, met de Keizerlyke Kroone gedekt, en met een Latynsch vers, gesteld waren: hiernaa kwam het paerd van 't Ridderspel met 's Keizers wapenen, Zinnebeelden, en Ridderordere; agter het zelve de groote Standaard, verzeld van de Edellieden der Keizerlyke en Koninglyke kamer, de Graaven, Markgraaven en Vryheeren; naa deezen een Heraut met den Wapenrok van 't Keizerryk, ter regter zyde de Heraut met den Wapenrok van Brabant, ter slinker zyde een Heraut met den Wapenrok van Vlaandre, gevolgd van de Rouwpaerden en Banieren van Vlaandre, Gelderland, Brabant, Borgonje, Oostenryk en van veele andere Ryken en Landen des Konings, geleid door de voornaamste Edellieden dier Landen. Naa de zelven wierden vier Wapenschilden van 's Keizers afkoomst, en het Wapen, de Kroon, het Zwaard en de Wapenrok van den Keizer door voornaame Heeren gedraagen; voorts kwamen drie Herauten, en agter de zelven een paerd met zwart fluweel tot aan den grond behangen, hebbende een rood kruis op het kleed, wyders droeg de Graaf van Zwartsenburg het Gulde Vlies op een goud kussen, de Markgraaf van Aguillar den Schepter, de Hertog van Villahermosa het Zwaard, de Prins van Oranje den Ryksappel, en Antoni van Toledo de Kroon des Keizers; deezen wierden gevolgd door eenige Grooten, en door Koning Philips met eenen rouwkaproen gedekt, zyn mantel wierdt, ter wederzyde door den Hertog Erik van Bronswyk en den Hertog van Arcos, en van agteren door Ruy Gomes van Silva, gedraagen; hiernaa ging de Hertog van Savoije als Vorst van den bloede, vervolgens twintig Ridders van 't Gulde Vlies, de Raaden van de Spaansche en Italiaansche Ryken en Landen, midsgaders de Raaden van de Staaten en Geldmiddelen der Nederlanden, wordende dees sleep door 's Koning Lyfschutters beslooten. Dus staatlyk trokkenze van 't Hof tot de Kerk van S^te^. Goedele, welke alom met rouwkleederen, Wapenschilden en andere tekenen van den Keizer behangen, en door eene ontelbaare meenigte kaarsen verlicht was; drieduizend der zelven waren tot de brandende Kapel geschikt, welke in 't midden der Kerke op vier pylaaren stondt, reikende tot aan 't gewelf met den top, op welken vier Kroonen, onder deezen de Keizerlyke met de Waereldklôot op de spits, geestig verbeeld waren. In 't midden van deeze Kapelle stondt op eene verheeve plaatse de rouwbaar, met zwart fluweel en goudlaken gedekt, en met een rood kruis bestikt; aan de vier pylaaren hingen zooveele Wapenschilden van den Keizer; voorts waren alom verhevene zittingen, zoo voor Geestlyken als Waereldlyke Heeren, ieder naar zynen rang, en eenen Troon voor den Koning bereid; ook zolderingen voor de Zangers, en voor de Vrouwen en Juffers, welken dit treurspel beschouwden. Ondertusschen wierdt de Schepter aan den eenen, de Ryksappel aan den anderen kant, en de Kroon aan 't hoofdeinde der rouwbaare geleid, maar het Zwaard op 't Altaar: welke plechtigheid met meer andere omstandigheden door de Kerkdiensten, die de Bisschop van Luik en andere Kerkvoogden verrigtteden, op den naastvolgenden dag beslooten wierdt. 1558

Op andere wyzen heeftmen in andere Oorden 's Keizers Lykstaatsie gehouden, en met geen mindere omstandigheden te Rome, en in Spanje voltrokken, inzonderheid te Valadolit, alwaar 's Keizers Dochter Johanna, Weduwe van den Prins van Portugaal, die toen het Ryk bestierde, de uitvaart Ko-

(1) Hoofts Nederl. Hist. fol. 17.

(2) Vida del Emp. Carlos V. por Pr. de Sandoval Part. II. fol. 838. & seq.

1558 Koninglyk vierde, en op het Praalgraf van haaren Vader dat met eene meenigte Wapenschilden en andere tekenen van eere belaaden was, in de Latynsche taal dit hoogdraavende (1) opschrift deedt stellen; 1558

(1) Le Mausolée de la Toison d'Or pag. 192. & 104. en Guicciardyn Beschryv. der Nederlanden fol. 331.

AAN DEN BESTEN EN GROOTSTEN GOD GEHEILGD.

DEN VERGOODEN GEBIEDER KEIZER KAREL DEN VYFDEN DEN VERMEERDERAAR,

DEN GROOTSTEN, DEN INDIAANSCHEN, DEN TVRKSCHEN, DEN AFRIKAANSCHEN, DEN DVITSCHEN,

DEN KONING VAN SPANJE, VAN SICILIË EN DER INDIËN.

DEN VADER DES VADERLANDS, DEN MAGTIGSTEN EN ONVERWINNELYKSTEN VORST, DEN VERLOSSER VAN HET HEILIGE RYK, DEN GRONDLEGGER DER RUSTE.

DEN DAPPERSTEN VERDEDIGER VAN DEN KRISTELYKEN GODSDIENST, OP HET HOOGSTE VERSIERD MET GERECHTIGHEID, MET GROOTHEID DES GEMOEDS, MET VOORZIGTIGHEID, MET GODSVRUGT, MET GOEDERTIERENHEID, MET GEDULD EN MET ANDERE VOORTREFFELYKE DEUGDEN.

WELKE NAA ZEER GROOTE OVERWINNINGEN IN ALLE DEELEN DER AARDE BEHAALD,

NAA ZOOVEELE TREFFELYKE ZEEGEPRAALEN OP DE FRANSEN, TURKEN, AFRIKAANEN, ITALIAANEN, EN DUITSEN VERKREEGEN,

ZOOVEELE INDIAANSCHE GEWESTEN, EN VOORHEEN ONBEKENDE EILANDEN, DOOR ZYNE AFGEZONDENEN TOT GROOT SIERAAD VAN 'T KRISTELYKE GEMEENEBEST GEVONDEN EN BESCHOUWD, EINDELYK NAA HET GEMEENEBEST GELUKKIGLYK BESTIERD, EN WYSLYK VASTGESTELD, NAA ZYNEN ZOON PHILIPS MET ZOO UITGESTREKTE RYKEN VAN SPANJE, VAN NEDERLAND, EN MET ANDERE GEWESTEN BEKLEED TE HEBBEN;

DOOR GODSVRVGT AANGEDREEVEN

UIT NEDERLAND NAAR SPANJE IS OVERGEVAAREN, EN ZICH IN St. JUSTUS KLOOSTER VAN HIERONYMUS ORDERE, IN EEN HUIS OP ZYN BEVEL ALDAAR GESTIGT, HEEFT BEGEEVEN;

ALWAAR HY HET OVERIGE DES LEEVENS, DAT NAAUWLYKS TWEE JAAREN GEWEEST IS, ZEER GERUSTELYK EN HEILIGLYK GELEID HEEFT.

1558 IS GESTORVEN DEN EENENTWINTIGSTEN VAN HERFSTMAAND MDLVIII. 1558

JOHANNA PRINSES VAN PORTUGAAL, BESTIERSTER VAN SPANJE,

HEEFT DIT HAAREN BESTEN EN GROOTSTEN VADER GESTELD.

HY HEEFT GELEEFD LVIII. JAAREN, VI. MAANDEN, XXVII. DAGEN,

HEEFT ALS KEIZER XL. JAAREN, EN ALS KONING XLIII. JAAREN GEHEERSCHT.

EINDE
DES
DERDEN EN LAATSTEN
DEELS.

BLAD-

BLADWYZER

Der Zinspreuken en Randschriften, die voornaamenlyk op de Ruggestukken gevonden worden.

D.

E

F

HEN-

NA-

SOVBZ

BLADWYZER
DER
VOORNAAMSTE ZAAKEN.

De Letter *a* betekent de eerste Colom, de Letter *b* de tweede, als deeze niet gevonden worden, moet men de doorgaande regels naazien.

A.

— *Oor-*

C.

D.

G.

Gu-

— koomt

—— *wordt*

Q.

T.

door

V.

W.

EINDE.

Ingesloopene Feilen, dus te Verbeteren.

Fol. 75. 121. 144. en 173. staat, CHARLES V. EMPEREVR DE CES PAYS DOMINANT, lees, CHARLES V. EMPEREVR, DE CES PAYS DOMINATEUR. *KAREL DE VYFDE KEIZER, HEERSCHER OVER DEEZE LANDEN.*
138. A. regel 7 en 8. staat, *Maria Monti*, lees, *Maria de Monte.*
277. A. regel 10. agter, *te konnen verhaalen*, in te voegen, *zynde van deeze gevolgen.*
292. A. regel 16. staat, *vertreedden*, lees, *vertraden.*
310. A. regel 24 en 25. staat, *de on-onverdraaglyke*, lees, *de onverdraaglyke.*

Voor de overige misslagen wordt verschooning verzogt.

Uitreekening van het Derde Deel.

126	Bladen à zeven Duiten. - - - - - - - - -	*f* 5 — 10 — 4
416	Penningen, Penningplaaten, Legpenningen, Noodmunten, Strooimunten, &c. à vyf Duiten. - - - -	*f* 13 —
	Het Vignet aan het hoofd van het eerste Boek, door Wandelaar getekend en gesneeden. - - - - -	*f* 0 — 10
	Twee Geslachtlysten. - - - - - - - - - -	*f* 0 — 1 — 12
	Vyf Vignetten, naamenlyk op pag. 79. 155. 300. 367. en 446. à. 2 st. - - - - - - - - - -	*f* 0 — 10
	De Roode Tytel met het Vignet. - - - - - -	*f* 0 — 4
		19 — 16

Dus is de prys van dit Derde Stuk op Groot Papier negenentwintig Guldens en veertien Stuivers.

coll. compl.
ms.

